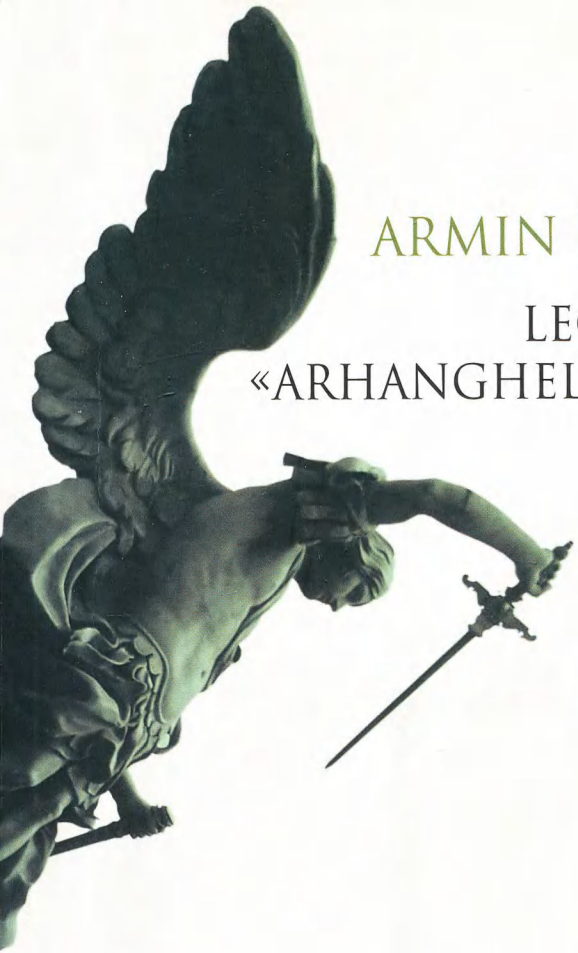

ARMIN HEINEN

LEGIUNEA «ARHANGHELUL MIHAIL»

istorie

HUMANITAS

ARMIN HEINEN s-a născut în 1952 la Krefeld. Studiul istoriei, politologiei şi matematicii la Universitatea din Frankfurt. 1984 — titlul de doctor la Trier cu volumul de faţă. 1995 — titlul de docent cu o lucrare pe tema istoriei germano-franceze postbelice. 1996–1997 — profesor universitar la Würzburg. 1998 — numire la catedra de istorie modernă a Institutului de Istorie de la RWTH (Rheinisch-Westfälische Technische Hochschule) din Aachen.

PUBLICAŢII: *The Netherlands*, Berlin şi New York, 1988; *Saarjahre. Politik und Wirtschaft im Saarland 1945–1955*, Stuttgart, 1996; *Wie benutze ich eine Bibliothek? Basiswissen — Strategien — Hilfsmittel* (coautor), München, ediţia a doua, 1996 etc.

ARMIN HEINEN

LEGIUNEA „ARHANGHELUL MIHAIL“

MIȘCARE SOCIALĂ ȘI ORGANIZAȚIE POLITICĂ

O CONTRIBUȚIE LA PROBLEMA FASCISMULUI INTERNAȚIONAL

EDIȚIA A II-A

Traducere din germană de
CORNELIA ȘI DELIA EȘIANU

Control ştiinţific
FLOREA IONCIOAIA

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta
GABI DUMITRU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
HEINEN, ARMIN
Legiunea „Arhanghelul Mihail": o contribuţie la problema fascismului internaţional / Armin Heinen; trad.: Cornelia şi Delia Eşianu. – Ed. a 2-a.– Bucureşti: Humanitas, 2006
Bibliogr.
Index
ISBN (10) 973-50-1158-1; ISBN (13) 978-973-50-1158-1

I. Eşianu, Cornelia (trad.)
II. Eşianu, Delia (trad.)
III. Ioncioaia, Florin (trad.)

329(498)Legionar

ARMIN HEINEN
DIE LEGION „ERZENGEL MICHAEL" IN RUMÄNIEN
SOZIALE BEWEGUNG UND POLITISCHE ORGANISATION
Ein Beitrag zum Problem des internationalen Faschismus
R. Oldenbourg Verlag, München, 1986
© Armin Heinen, 1986

© HUMANITAS, 1999, 2006, pentru prezenta versiune românească

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/317 18 19, fax 021/317 18 24
www.humanitas.ro
Comenzi CARTE PRIN POŞTĂ: tel. 021/311 23 30,
fax 021/313 50 35, C.P.C.E. — CP 14, Bucureşti
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.librariilehumanitas.ro

ISBN (10) 973-50-1158-1
ISBN (13) 978-973-50-1158-1

Notă asupra traducerii

Volumul de faţă reproduce în limba română ediţia apărută la München, în 1986. Lucrarea a fost la origine o teză de doctorat susţinută la o universitate germană. Ea a fost destinată prin urmare unui public foarte specializat şi care în acelaşi timp nu era în mod necesar un cunoscător al istoriei româneşti. Unele explicaţii ale autorului pot părea de aceea publicului românesc de prisos. Ediţia pe care o punem la dispoziţia cititorilor noştri încearcă să concilieze intenţiile iniţiale ale autorului cu orizontul de aşteptare al unui public mai larg, care are o viziune deja formată asupra istoriei generale a lumii româneşti. Unele expresii au fost adaptate acestui nou orizont cultural. S-a preferat de multe ori o traducere explicativă în locul uneia mai pronunţat sintetice sau al unei fidelităţi mecanice faţă de original, mai cu seamă în cazul unor construcţii teoretice. Pentru a uşura lectura am procedat uneori la fragmentarea unor fraze excesiv de lungi.

O problemă a constituit-o alegerea corespondenţelor în limba română pentru o serie de expresii marcate ideologic. Termeni ca „dreapta" sau „stânga" au astăzi o semnificaţie relativ diferită în raport cu limbajul epocii interbelice sau chiar cu acela de la începutul anilor '80, când autorul şi-a început probabil redactarea lucrării. Este evident că la lectura cărţii trebuie ţinut cont de acest fapt. Utilizarea de exemplu a vocabulei „burghez" pentru a denumi partidele tradiţionale, cunoscute mai apoi drept „istorice" şi care pentru publicul românesc are o semnificaţie peiorativă trebuie acceptată într-un sens mai puţin ideologic. Pentru a nu se altera textul, acestea au fost reproduse cu aceeaşi semnificaţie în limba română.

Lucrarea conţine un mare număr de citate din documente şi publicaţii româneşti de epocă sau din lucrări privitoare la aceasta, de mare importanţă în economia unei asemenea scrieri, citate care iniţial au fost traduse în germană de către autor. Pentru ediţia în limba română am recurs în cea mai mare parte a cazurilor la originalul românesc. Din nefericire, aceasta nu a fost posibil peste tot. O serie de lucrări la care autorul face referire au cunoscut o circulaţie foarte restrânsă şi am fost în imposibilitatea de a le procura. Este vorba mai cu seamă de literatura legionară din exil, dar şi de unele publicaţii pe care autorul le-a putut consulta în ţară, dar care, fie au fost citate aproximativ de către autor, fie au dispărut între timp (ne referim mai cu seamă la fondurile din Biblioteca Centrală Universitară). Acestea sunt însă într-un

număr redus. Acolo unde nu s-a putut accede la textul original, am încercat să traducem cât mai aproape de spiritul textului, inclusiv prin utilizarea unor expresii specifice. Sprijinul autorului a fost în acest caz de mare ajutor.

Citatele în alte limbi decât germana au fost şi ele traduse fără a se mai reproduce, din motive de spaţiu, varianta originală. Pentru trimiterile la unele lucrări străine care au ediţii şi în limba română am preferat, acolo unde a fost posibil, să citãm ediţia românească.

CORNELIA ŞI DELIA EŞIANU

„Le rhinocéros, c'est l'homme des idées reçues.... Je l'avais vécu, une première fois, en Roumanie, lorsque l'intelligentsia devenait peu à peu nazie, antisémite, ‚Garde de fer'... Les professeurs de faculté, les étudiants, les intellectuels. – Au début, bien sûr, ils n'étaient pas nazis. Nous étions une quinzaine à nous réunir, à discuter, à trouver des arguments pour les opposer aux leurs. Ce n'était pas facile: il y avait une doctrine nazie, une biologie nazie, une ethnologie nazie, une sociologie nazie. Et puis des avalanches de discours, conférences, essais, articles de journaux, etc., toutes sortes de breviaires, aussi simplistes. – Nous tachions quand même de trouver des arguments. De temps à autre, l'un de nos amis disait: ‚Je ne suis pas du tout d'accord avec eux, bien sûr, mais sur certains points, pourtant, je dois reconnaître que, par exemple, les Juifs...', etc. Et cela, c'était le signal. Trois semaines après, ou deux mois au plus tard, cet homme devenait nazi. Il était pris dans l'engrenage, il admettait tout, il devenait rhinocéros."*

Eugen Ionescu despre piesa sa *Rinocerii*
(*L'Express*, nr. 1004, 11 octombrie 1970)

---

* „Rinocerul este omul ideilor primite de-a gata... Eu îl cunoscusem pentru prima dată în România, atunci când inteligheņţia devenea încetul cu încetul nazistă, antisemită, «Garda de Fier»... Profesori universitari, studenţi, intelectuali. — La început, bineînţeles, n-au fost nazişti. Eram vreo cincisprezece care ne întâlneam, discutam, încercând să găsim argumente pentru a le opune argumentelor lor. Nu era uşor: exista o doctrină nazistă, o biologie nazistă, o etnologie nazistă, o sociologie nazistă. Şi apoi, avalanşe de discursuri, conferinţe, eseuri, articole de ziar etc., tot felul de rezumate, destul de simpliste. — Ne străduiam totuşi să găsim nişte argumente. Din când în când, unul dintre prietenii noştri zicea: «Nu sunt deloc de acord cu ei, firește, dar în unele privinţe totuşi trebuie să recunosc că, de exemplu, evreii...» etc. Şi acesta era semnalul. Trei săptămâni sau două luni mai târziu, acest om devenea nazist. Era prins în angrenaj, admitea totul, devenea rinocer."

I
Introducere

A. Istoria şi analiza evoluţiei Legiunii „Arhanghelul Mihail", ca o contribuţie la problema fascismului internaţional

1. Discuţia politică şi ştiinţifică despre fascism — 2. Despre stadiul şi importanţa cercetării fascismului pentru sud-estul Europei — 3. Legiunea „Arhanghelul Mihail" în istoriografia occidentală — 4. Istoriografia românească

1. „În tentativa de a ne orienta în literatura despre fascism care a ajuns în ziua de azi imensă, observăm un fenomen care ne dă de gândit. Dacă astăzi, în studii speciale, mai mult sau mai puţin temeinice, aproape fiecare detaliu empiric al mişcărilor şi sistemelor fasciste a fost analizat sau cel puţin descris, cercetările care intenţionează o explicaţie ştiinţifică a fascismului, adică dezvăluirea originilor sale sociale, sunt surprinzător de rare."[1] Astfel rezuma Manfred Clemenz, în 1972, situaţia cercetării privind discuţia despre fascism. Desigur, el a fost intens contrazis; ce vrea să însemne „aproape fiecare detaliu" sau „studii speciale, mai mult sau mai puţin temeinice"? Cu toate acestea, autorul evidenţia atunci o stare de nemulţumire împărtăşită şi de alţii. Nu exista încă din anii şaizeci o literatură aproape debordantă despre naţional-socialism, alături de câteva studii despre Italia? Ce teme se tratau acolo? În primul rând, problema consecinţelor dictaturii fasciste şi naţional-socialiste. Cel de-al Doilea Război Mondial a făcut ca milioane de oameni din afara Germaniei şi Italiei să se confrunte cu efectele voinţei discreţionare de expansiune şi distrugere a naţional-socialismului. Cu toate acestea, despre propriul trecut se ştia mai puţin decât despre timpul imediat anterior războiului. Dacă în timpul Republicii de la Weimar, formarea unei judecăţi independente, bazată pe surse accesibile era posibilă, pentru anii care au urmat, acest lucru n-a mai fost valabil. A existat incontestabil un gol de cunoaştere ce a cuprins perioada dominaţiei fasciste şi naţional-socialiste. Mai mult, experienţa războiului rece a promovat un punct de vedere interesat doar de consecinţele şi relaţiile structurale ale sistemelor fasciste şi staliniste. Prin conceptul „totalitar" se credea a se defini suficient natura lor comună.

---

[1] Manfred Clemenz, *Gesellschaftliche Ursprünge des Faschismus*, Frankfurt/M., 1972, p. 17.

La sfârşitul anilor şaizeci apărea prima interpretare critică a conceptului de totalitarism. Se afirma atunci că acesta admite lucruri ce nu pot fi comparate între ele. S-a revenit, de aceea, la discuţia despre fascism din perioada anterioară anului 1945. În acelaşi timp, legat de aceasta, o nouă problemă îşi făcea apariţia, în măsura în care în câmpul vizual intrau atunci premisele formării sistemelor fasciste. Cauzele acestei evoluţii trebuie reperate, pe de o parte, în eforturile de destindere pe planul politicii internaţionale, eforturi care tocmai se închegau, şi pentru care punerea pe acelaşi plan a fascismului şi a dictaturilor est-europene se dovedea a fi un obstacol; pe de altă parte, ele se găsesc într-o schimbare de generaţie care i-a îndrumat pe tineri către instituţiile de învăţământ. Aceştia nu trăiseră în mod direct grozăviile războiului şi ale statului fascist coercitiv. Revoltându-se împotriva ordinii bine articulate şi „mulţumite de sine" a părinţilor lor, ei au acceptat argumentele (vulgar) socialiste şi (vulgar) marxiste, fiind de acord, în cele din urmă, şi cu formula care stipula că fascismul este doar un fenomen secundar al capitalismului. Această formulă îi influenţase deja, în anii treizeci, pe socialişti, în formarea unor aprecieri eronate. Dezbaterea privind fascismul s-a transformat într-o dezbatere asupra teoriei despre fascism. În scurt timp, aceasta a mai servit doar unor scopuri politice şi a avut tot mai puţin de-a face cu trecutul observabil. În cele din urmă, în articolele stângii (studenţeşti), acest termen a desemnat orice regim dictatorial modern, nesocialist[2]. În măsura în care a fost totuşi vorba de istorie, trimiterea s-a făcut mereu la naţional-socialism, întrucât în acest caz a părut să se potrivească teza unei legături strânse între „capitalismul monopolist" şi fascism, deşi în privinţa Italiei existau îndoieli.

Istoriografia a fost provocată de tezele de stânga, chiar dacă se îndepărtase în prealabil de termenul de totalitarism. În acest sens poate fi amintită în special cartea lui Ernst Nolte, *Der Faschismus in seiner Epoche*[3], carte care a atras atenţia asupra particularităţilor mişcărilor şi sistemelor fasciste, în raport cu cele de natură leninistă, respectiv stalinist-comunistă.

La rândul său, istoriografia şi politologia de dată recentă au opus intervenţiei generalizante, dar limitate de directivele ideologice ale stângii, încercarea de a extinde baza discuţiilor printr-o prezentare a dezbaterii istorice a fascismului[4]. Pe de altă parte, au apărut şi primele încercări de reformulare

---

[2] *Cf.* Reinhard Opitz, „Die faschistische Massenbewegung", în: Reinhard Kühnl (ed.), *Texte zur Faschismusdiskussion 1, Positionen und Kontroversen*, Reinbek, 1974, p. 176 şi urm.

[3] *Cf.* Ernst Nolte, *Der Faschismus in seiner Epoche, Die Action française, Der italienische Faschismus, Der Nationalsozialismus*, München şi Zürich, ediţia a V-a, 1979 (ediţia I, 1963).

[4] *Cf.* Wolfgang Abendroth (ed.), *Faschismus und Kapitalismus, Theorien über die sozialen Ursprünge und die Funktion des Faschismus*, Frankfurt/M., 1967; M. Clemenz,

a teoriei, opunând acum conceptului de capitalism și fascism „economic“, de nuanță marxistă, pe cel de modernizare[5], diferențiat în funcție de diverse domenii sociale (economie, cultură, politică)[6].

Fără îndoială că revenirea la formulări generale și sistematice a stimulat în multe privințe cercetarea asupra național-socialismului[7] și fascismului, accentuând în special interesul asupra fenomenelor similare din afara Germaniei și Italiei. Dacă nu se mai dorea o discuție despre totalitarism sau doar despre fascismul italian sau național-socialism, atunci termenul de fascism trebuia tratat ca unul general. Asta însemna să fie luate în considerare și mișcările naționaliste radicale, antidemocratice, antisocialiste și anticonservatoare din alte țări europene, existente în perioada interbelică, mișcări care însă n-au ajuns la putere[8].

Cam unde a ajuns acum discuția despre fascism? Din cauza lipsei lucrărilor preliminare, s-a urmărit mai întâi prin colocvii științifice și cu ajutorul

---

op. cit.; Renzo de Felice, *Le interpretazioni del fascismo*, Roma și Bari, 1977; A. James Gregor, *Interpretations of Fascism*, Morristown, 1974; Martin Kitchen, *Fascism,* Londra și Basingstoke, 1976; Reinhard Kühnl (ed.), *Texte zur Faschismusdiskussion 1*, *op. cit.*; idem, *Texte zur Faschismusdiskussion 2, Faschismustheorien, Ein Leitfaden*, Reinbek, 1979; Ernst Nolte (ed.) *Theorien über den Faschismus*, Köln, ediția a IV-a, 1976; Richard Saage, *Faschismustheorien, Eine Einführung*, München, 1976; Gerhard Schulz, *Faschismus—Nationalsozialismus, Versionen und theoretische Kontroversen, 1922–1972*, Frankfurt/M., 1974; Henry A. Turner (ed.), *Reappraisals of Fascism*, New York, 1975; Wolfgang Wippermann, *Faschismustheorien, Zum Stand der gegenwärtigen Diskussion,* Darmstadt, 1972; S. J. Woolf (ed.), *The Nature of Fascism,* Londra, 1968.

[5] *Cf.* Hans-Ulrich Wehler, *Modernisierungstheorie und Geschichte*, Göttingen, 1975; *cf.* și Peter Flora, *Modernisierungsforschung*, Opladen, 1974.

[6] *Cf.* Barrington Moore, *Soziale Ursprünge von Diktatur und Demokratie*, Frankfurt/M., 1969; A. F. K. Organski, „Fascism and Modernization“, în: S. J. Woolf (ed.), *op. cit.*, p. 19 și urm.; Wolfgang Sauer, „National Socialism, Totalitarism or Fascism?“, în: H. A. Turner (ed.), *op. cit.*, p. 93 și urm.; Henry A. Turner, „Fascism and Modernization“, în: *World Politics*, 24 (1972), p. 547 și urm.; Wolfgang Schieder, „Diskussionsbeitrag“, în: *Totalitarismus und Faschismus, Eine wissenschaftliche und politische Begriffskontroverse, Kolloquium im Institut für Zeitgeschichte, 24. November* 1978, München și Viena, 1980, p. 45 și urm.

[7] Amintim din multitudinea de lucrări pe această temă doar câteva dintre cele deosebit de incitante privind istoria organizației și istoria socială a mișcării național-socialiste. Peter H. Merkl, *Political Violence under the Swastika, 581 Nazis*, Princeton, 1975; Heinrich August Winkler, *Mittelstand, Demokratie und Nationalsozialismus, Die politische Entwicklung von Handwerk und Kleinhandel in der Weimarer Republik*, Köln, 1972; Richard F. Hamilton, *Who Voted for Hitler*, Princeton, 1982; Michael H. Kater, *The Nazy Party, A Social Profile of Members and Leaders*, 1919–1945, Oxford, 1983.

[8] Privirea de ansamblu, absolut utilă, a lui Richard Saage asupra unor încercări de abordare a național-socialismului (R. Saage, *Faschismustheorien*, *op. cit.*) nu este totuși o expunere a teoriilor despre fascism, ci doar un exemplu pentru „legătura extinsă și ciudată între internaționalismul teoretic și autoreferința național-lingvistică“ (Nolte).

unor volume colective să se obţină o privire de ansamblu asupra stadiului cercetării fascismului, precum şi să se facă general accesibilă istoria diferitelor fascisme naţionale prin prezentări de tip teză[9]. Unele volume colective prevăd teme centrale, cum ar fi profilul membrilor şi al alegătorilor[10]. Pentru o comparaţie fructuoasă ar fi fost însă importantă dezvoltarea contribuţiilor individuale potrivit unor puncte de vedere bine conturate. Numai că, în afara cărţii publicate de Wolfgang Schieder[11], nu se găsesc alte referinţe.

Pe baza materialului existent şi a studiilor proprii, Ernst Nolte[12], Francis L. Carsten[13], Juan J. Linz[14], Henri Michel[15], Otto-Ernst Schüddekopf[16], Stanley G. Payne[17] şi alţii[18] au încercat să se apropie de diferitele fascisme naţionale într-o formă metodologică mult mai coerentă decât a fost posibil în primele compilaţii. Ca rezultat al acestor eforturi se pot formula trei teze:

a) Regimurile fasciste nu sunt structuri monolitice. Mai mult, diferiţii poli de forţă acţionează în mod paralel şi contrar. Partidul fascist este doar unul dintre factorii puterii, însă unul esenţial. El determină structura sistemului, ducând la radicalizare. O definiţie a fascismului nu poate începe cu descrierea structurii statale — aceasta fiind dependentă de repartizarea puterii respective —, ci trebuie să aibă la bază mişcarea politică respectivă. Nu există nici un regim fascist fără o mişcare fascistă. Mişcările fasciste se aseamănă

---

[9] *Cf.* Stuart J. Woolf (ed.), *European Fascism,* Londra, 1968; Walter Laqueur, George L. Mosse (ed.), *Internationaler Faschismus, 1920–1945*, München, 1966; Hans Rogger, Eugen Weber (ed.), *The European Right*, Berkeley, 1965; Peter F. Sugar (ed.), *Native Fascism in the Successor States, 1918–1945,* Santa Barbara, 1971; Heinz Lubasz (ed.), *Fascism, Three Major Regimes*, New York, 1975.

[10] *Cf.* Wolfgang Schieder (ed.), *Faschismus als soziale Bewegung, op. cit.*; Stein Ugelvik Larsen, Bernt Hagtvet, Jan Peter Myklebust (ed.), *Who were the Fascists*, Bergen–Oslo–Tromsø, 1980.

[11] Wolfgang Schieder (ed.), *Faschismus als soziale Bewegung*, *op. cit.*

[12] Ernst Nolte, *Der Faschismus in seiner Epoche*, *op. cit.*; *Die faschistischen Bewegungen, Die Krise des liberalen Systems und die Entwicklung der Faschismen*, München, ediţia a IV-a, 1973.

[13] Francis L. Carsten, *The Rise of Fascism,* Londra, ediţia a II-a, 1980.

[14] Juan J. Linz, „Some Notes toward a Comparative Study of Fascism in Sociological Historical Perspective", în: Walter Laqueur (ed.), *Fascism, A Reader's Guide*, Londra, 1976, p. 3 şi urm.

[15] Henri Michel, *Les fascismes*, Paris, 1977.

[16] Otto-Ernst Schüddekopf, *Bis alles in Scherben fällt, Die Geschichte des Faschismus*, München–Gütersloh–Viena, 1973.

[17] Stanley G. Payne, *Fascism, Comparison and Definition*, Londra, 1980.

[18] *Cf.* Harry R. Kedward, *Fascism in Western Europe, 1900–1945*, Glasgow, 1969; Eugen Weber, *Varieties of Fascism, Doctrines of Revolution in the 20th Century*, Toronto–New York–Londra, 1964; Alan Cassals, *Fascism*, New York, 1974; Hans-Ulrich Thamer, Wolfgang Wippermann, *Faschistische und neofaschistische Bewegungen*, Darmstadt, 1977; Wolfgang Wippermann, *Europäischer Faschismus im Vergleich, 1922–1982*, Frankfurt/M., 1983.

între ele mai mult decât regimurile fasciste. În plus, mișcările fasciste au existat aproape în toate țările europene ale perioadei interbelice, pe când regimurile fasciste, făcând abstracție de evoluțiile determinate de cel de-al Doilea Război Mondial, s-au format doar în Germania și Italia. Fascismul a fost mai întâi o mișcare și cu aceasta trebuie început studiul comparativ.

b) Dacă astăzi aproape orice formă de manifestare a unor tendințe autoritar-naționaliste este considerată drept „fascistă“ de una sau alta din grupările politice, așa încât utilitatea termenului de fascism în limbajul cotidian se poate pune, pe bună dreptate, în discuție, ca termen științific, el este totuși indispensabil[19]. În măsura în care istoriografia nu vrea să se oprească la termeni artificiali, goliți de conotații politice — și nu poate, întrucât ea însăși este parte integrantă a realității politice — trebuie păstrat termenul de „fascism“. În perioada interbelică au existat mai multe mișcări sociale și politice, distincte în mod frapant de alte curente, mișcări ce au primit denumirea de fasciste, în lipsa unor alți termeni echivalenți, extrași din realitatea istorică, dar căreia să-i corespundă în același timp. Aceste mișcări și-au exprimat public simpatiile lor pentru PNF și NSDAP, iar în manifestările și stilul lor, ele s-au apropiat de modelul italian și german[20]. Dacă cercetarea fascismului a făcut în ultimii ani progrese, atunci aceasta se datorează tocmai faptului că a clarificat îndeajuns sensul obiectului său.

c) Criza concepției progresiste burgheze începută la sfârșitul secolului al XIX-lea, motivată de o realitate socială tot mai complicată, în care individul

---

[19] Karl Dietrich Bracher a făcut obiecția că termenul de „fascism“ ascunde ambele poziții de front ale sistemului liberal împotriva radicalismului de dreapta *și* de stânga, aceasta într-un moment în care doctrina marxistă a istoriei reprezintă o provocare mai mare după ce, în secolul trecut, istoriografia a avut o orientare exclusiv național-conservatoare, dusă *ad absurdum*. Întrucât cuvintele mediază conștiința, apelul la termenul de „fascism“ înseamnă o formă de subminare subtilă (*cf.* Karl Dietrich Bracher, *Schlüsselwörter in der Geschichte*, Düsseldorf, 1978). În acest sens va trebui replicat că statornicirea unei opoziții dihotomice între totalitarism și democrație nu înseamnă altceva decât a opune termenilor de luptă ai adversarului nonliberal termeni de luptă la fel de simplificatori. Beneficiul obținut, constând într-o orientare politică lipsită de ambiguități, este în detrimentul realității istorice. Există, desigur, mai mult decât o singură formă de dictatură, mai mult decât o singură formă de democrație, există mișcări fasciste, tendințe social-revoluționare, „organizații de eliberare“ naționaliste de dreapta sau de stânga, și pentru toate aceste fenomene istorice avem nevoie de termeni diferiți și de teorii diferite. Democrația va putea fi păstrată cu adevărat doar în măsura în care cunoașterea istorică nu este limitată de directive cu substrat politic. În acest sens, se poate ajunge, în sfârșit, la o teorie fundamentală a sistemelor totalitare, alături de o teorie a fascismului, care cuprinde alte aspecte ale realității. De altfel, Karl Dietrich Bracher însuși făcea trimitere, în alt loc, la posibilitatea unei asemenea cercetări a fascismului, în funcție de realitatea istorică (*cf.* Karl Dietrich Bracher, *Zeitgeschichtliche Kontroversen um Faschismus, Totalitarismus, Demokratie*, München, 1976, în special p. 27 și urm.).

[20] *Cf.* aici în detaliu W. Wippermann, *Europäischer Faschismus, op. cit.*, p. 18 și urm.

părea să fie redus, conform unei ordini raţional organizate, la un mod de existenţă mecanic, şi expus, în acelaşi timp, unei mase anonime; mai cu seamă, efectele Primului Război Mondial şi ale Revoluţiei din Octombrie — militarizarea vieţii cotidiene, mobilizarea de noi straturi sociale, iar, în cele din urmă, replierea iraţională a unei burghezii înfricoşate — au justificat o epocă în care mişcările fasciste se extindeau în Europa. Şansa acestora a fost foarte diferită în fiecare ţară în parte. Să ne gândim la Italia şi Germania, România şi Ungaria, dar şi la Anglia, Grecia şi Bulgaria sau la ţările scandinave. De unde aceste diferenţe izbitoare? Abia cercetările comparative ar putea oferi un răspuns. Dar nici măcar pentru Italia şi Germania nu există o cercetare comparativă satisfăcătoare, tocmai în acele două ţări în care fascismul a ajuns la putere fără ajutorul străinătăţii şi pentru care ne stă la dispoziţie o literatură amplă, greu de cuprins cu privirea.

2. Lipseşte o expunere comparativă convingătoare; de aceea, este cu atât mai important să reţinem faptul că discuţia despre fascism şi naţional-socialism se desfăşoară în jurul unor probleme asemănătoare. Se pune astfel întrebarea dacă fascismul şi naţional-socialismul au reprezentat un fenomen specific perioadei interbelice, o „paranteză" în drumul progresului general, sau dacă ele au fost rezultatul unei evoluţii particulare, integrabilă în istoria ţării respective. În ce a constat deosebirea sistemului politic din Germania şi Italia în 1918 faţă de cel din Anglia, Franţa sau SUA? Ce tradiţii şi mentalităţi au avut un efect stabilizator şi care dintre ele a dus la dizolvarea lor? Cine şi în ce moment a devenit membru PNF şi NSDAP, cine se număra printre alegătorii lor? Cum s-au comportat elitele tradiţionale, ce motivaţii le-au dirijat?[21] Nu există încă răspunsuri certe, însă după o serie impresionantă de lucrări preliminare se pot formula cel puţin primele teze.

Cu totul diferit este stadiul cercetării privind mişcările sociale şi politice din afara Italiei şi Germaniei, mişcări care, în general, sunt considerate şi ele „fasciste". După ce, mult timp, existenţa lor a fost ignorată, cercetarea istorică le-a acordat din nou atenţie abia în ultimii ani.[22] Pentru ţările occidentale întârzierea a fost recuperată, iar unele studii, de exemplu cele despre fascismul scandinav, se numără astăzi printre proiectele de lucru deosebit de pretenţioase, din punct de vedere metodologic[23]. În timp ce pentru Europa

---

[21] Pentru Italia *cf.* Hans-Ulrich Thamer, în: H.-U. Thamer, W. Wippermann, *op. cit.*, p. 156 şi urm., ca şi Adrian Lyttelton, „Italian Fascism", în: W. Laqueur (ed.), *op. cit.*, p. 125 şi urm.; pentru naţional-socialism *cf.* prezentarea generală informativă a lui H. Mommsen, „Nationalsozialismus", în: C. D. Kernig (ed.), *Marxismus im Systemvergleich, Geschichte,* vol. 3, Frankfurt/M. şi New York, 1974, p. 174 şi urm.

[22] *Cf.* Bela Vago, „Fascism in Eastern Europe", în: W. Laqueur (ed.), *op. cit.*, p. 229 şi urm.; Stanley G. Payne, „Fascism in Western Europe", în *ibid.*, p. 295 şi urm.

[23] *Cf.* St. U. Larsen ş.a. (ed.), *Who were the Fascists, op. cit.*; Reinhard Mann (ed.), *Die Nationalsozialisten, Analysen faschistischer Bewegungen*, Stuttgart, 1980.

Centrală, de Sud și de Vest ne stau deja la dispoziție sau sunt pe cale de a fi definitivate primele lucrări de bază, fascismele din Europa de Sud-Est constituie încă o lacună în cercetarea fascismului. Motivele se găsesc mai puțin în barierele de limbaj, cât în politica restrictivă privind arhivele din țările „socialismului real" aflate astăzi în blocul estic. Într-adevăr, ne-am putea îndrepta spre zone de lucru mai avantajoase, dacă nu ne-am aștepta la noi informații esențiale. Lucrurile stau însă exact pe dos. Dintre toate partidele asociate într-o discuție științifică fascismului, „Crucile cu Săgeți" ale lui Szálasi și Legiunea „Arhanghelul Mihail" din România sunt cele mai importante. O scurtă privire de ansamblu asupra raportului dintre numărul de membri și populația țării ne justifică teza de mai sus: în cazul Belgiei se spune despre rexiști și despre naționaliștii flamanzi că aparțin partidelor „fasciste". Numărul adepților, în acest caz, oscila între 12 000 și 13 000[24] maximum, la o populație a țării de opt milioane[25]. În Olanda, mișcarea național-socialistă a lui Mussert a obținut la alegerile parlamentare din 1937 4,2% din voturi, în timp ce numărul membrilor înscriși era de 47 000[26]. Țara avea cam tot atâția locuitori cât Belgia. Spania constituie pentru unii exemplul clasic al unei dictaturi fasciste, însă singura mișcare fascistă reală, falanga lui José Antonio, număra doar 36 000 de adepți[27]. În timp ce în vestul și nordul Europei rămâneau fără șanse partidele care pe bună dreptate puteau fi considerate fasciste, „Crucile cu Săgeți" aveau în 1939, în Ungaria, mai mult de 200 000 de membri[28] la o populație de nouă milioane. Național-socialiștii maghiari își datorau ascensiunea din primăvara lui 1938 influenței politicii de forță din ce în ce mai accentuată a Reichului german în Europa de Sud-Est[29]. Încă înainte de 1938, prezența Legiunii „Arhanghelul Mihail" nu mai putea fi ignorată. Dacă sunt adevărate unele afirmații, neconfirmate, atunci numărul membrilor săi depășea la sfârșitul lui 1937 cifra de 270 000, iar la alegerile parlamentare, în decembrie al aceluiași an, aceasta obținea cel puțin 478 000 de voturi, populația țării ridicându-se la 18 milioane. Chiar dacă „Ustașa" croată s-a bucurat de o atenție internațională mai mare — atentatul asupra regelui Alexandru I la Marsilia rămânând mai bine întipărit în minte decât uciderea premierului român de către legionari, cu puține luni în urmă — în interior aceasta a rămas șubredă, fiind o grupare teroristă, redusă, operând

[24] *Cf.* Peter H. Merkl, „Comparing Fascist Movements", în: St. U. Larsen ș.a. (ed.), *op. cit.*, p. 756, tab. 1.

[25] Pentru aceste date și următoarele legate de numărul populației, *cf.* B. R. Mitchell, *European Historical Statistics, 1750–1970*, Londra, 1975, p. 19 și urm.

[26] *Cf.* Peter H. Merkl, *op. cit.*, în: St. U. Larsen ș.a. (ed.), *op. cit.*, p. 756, tab. 1.

[27] *Cf. ibid,* ca și St. G. Payne, *op. cit.*, p. 139 și urm.

[28] *Cf.* Miklós Lackó, „The Social Roots of Hungarian Fascism, The Arrow Cross", în: St. U. Larsen ș.a. (ed.), *op. cit.*, p. 396.

[29] *Cf. ibid.*, p. 395 și urm.

din străinătate, cu un număr de membri atingând cu greu, chiar şi după o anumită legalizare, în 1937, cifra de 40 000[30]. Trebuie să privim spre Austria, acolo unde s-a simţit în mod deosebit efectul „celui de-al treilea Reich", pentru a găsi la DNSAP/NSDAP cu 177 000 de membri în 1938[31] cifre asemănătoare cu cele privind organizaţiile lui Codreanu şi Szálasi. Ca o variantă specifică a fascismului austriac să mai amintim aşa-numitele „Heimwehren"[32]. Pe de altă parte, pe acestea Stanley G. Payne le-a comparat cu acele „Freikorps" germane.[33] Situaţia cea mai dificilă apare în Franţa. Aici existau numeroase grupări de dreapta şi cea mai importantă dintre ele, „Croix de Feu", număra aproximativ 400 000 de membri. În pofida militantismului lor, acestea nu erau totuşi veritabile partide fasciste. Partidul Popular Francez al lui Jacques Doriot constituia o excepţie şi alături de el câteva formaţiuni mai mici, care aveau drept model Italia. Nici un moment însă nu au existat mai mult de 150 000 de membri înscrişi în PPF şi în celelalte grupări[34].

3. Puţine partide ale dreptei europene militante au influenţat în perioada interbelică viaţa publică a ţării lor precum Legiunea „Arhanghelul Mihail". Cu toate acestea, importanţa ei se află în dezacord clar cu interesul ştiinţific pe care l-a găsit până acum. Cercetarea occidentală i-a dedicat puţine pagini, articole şi capitole izolate[35], doar o lucrare de masterat de la München extinzând tema pe mai mult de o sută de pagini[36]. În măsura în care se intenţionează o prezentare de ansamblu a istoriei Legiunii ca, de exemplu, în studiile

---

[30] *Cf.* Yeshayahu Jelinek, „Clergy and Fascism, The Hlinka Party in Slovakia and the Croatian Ustasha Movement", în: St. U. Larsen ş.a. (ed.), *op. cit.*, p. 367 şi urm.

[31] *Cf.* Peter H. Merkl, *op. cit.*, în: St. U. Larsen ş.a. (ed.), *op. cit.*, p. 756, tab. 1.

[32] La fel şi monografia lui Francis Carsten: *Faschismus in Österreich, Von Schönerer zu Hitler*, München, 1977.

[33] St. G. Payne, *op. cit.*, p. 107 şi urm.

[34] *Cf.* H.-U. Thamer, W. Wippermann, *op. cit.*, p. 120 şi urm.; St. G. Payne, *op. cit.*, p. 129 şi urm. şi *Fascism in Western Europe*, *op. cit.*, p. 296 şi urm.; O.-E. Schüddekopf, *op. cit.*, p. 27.

[35] În afara lucrărilor discutate mai jos în detaliu: Bela Vago, *The Shadow of the Swastika, The Rise of Fascism and Anti-Semitism in the Danube Basin, 1936–1939*, Farnborough, 1975, p. 21 şi urm.; Stephen Fischer-Galaţi, „Fascism in Romania", în: P. F. Sugar (ed.), *op. cit.*, p. 112 şi urm.; J. Flavius, „À l'ombre de la croix gammée, Le chapitre nazi de l'histoire de la Roumanie", în: *Documentation sur l'Europe centrale*, 8 (1970), p. 272; Martin Broszat, „Die Eiserne Garde und das Dritte Reich"; în: *Politische Studien*, 9 (1958), p. 628 şi urm.; *idem*, „Faschismus und Kollaboration in Ostmitteleuropa zwischen den Weltkriegen", în: *VfZG*, 14 (1966), p. 225 şi urm.; Ewald Hibbeln, „Codreanu und die Eiserne Garde", Siegen, 1984.

[36] Krista Zach, *Die legionäre Bewegung im rumänischen Parteienstaat, unter der Königsdiktatur und mit General Antonescu an der Macht, Beiträge zur Analyse des militanten rumänischen Nationalismus und Konservatismus in den Jahren zwischen den Weltkriegen*, Lucrare de masterat (ms.), München, 1970.

lui Eugen Weber[37] sau Nagy-Talavera[38], evocarea se bazează în esență pe material documentar, publicat în Occident de către legionari. Consecințele acestui fapt sunt deformări, perspective unilaterale și concluzii eronate. Dincolo de acestea, extrasă din mediul său politic și social, Legiunea nu pare să fie o componentă a unei lupte politice. Dar tocmai capacitatea ei de a se adapta mereu situației a fost ceea ce o deosebea de celelalte partide de dreapta.

În mod surprinzător nu lipsesc doar monografiile integrale, dar și analizele pe teme mai puțin ample. Eugen Weber a adunat câteva date privind descrierea profilului social și electoral al Legiunii. Materialul însă este incomplet și conține unele erori[39]. Theodor I. Armon tematizează istoria antisemitismului românesc de dinainte de 1914 și câteva componente ale gândirii politice a lui Codreanu fără să înțeleagă suficient problema[40]. În schimb, studiul său despre legăturile Comitetului italian CAUR (Comités d'action pour l'universalité de Rome) cu legionarii constituie până acum singura abordare suficient de documentată a unui istoric occidental cu privire la tema noastră[41].

Lipsa lucrărilor preliminare și situația dificilă a surselor istorice i-au determinat pe unii cercetători să se apropie pentru început de Legiune prin prezentări de tip teză. Emanuel Turczynski evocă unele componente centrale ale culturii politice din România[42], pe când Zeev Barbu face unele estimări socio-psihologice foarte instructive[43].

De la publicarea disertației lui Nagy-Talavera[44] în 1970, nici un studiu mai amplu despre Legiune nu a mai apărut în Occident. Punând față în față Ungaria și România, Talavera dedică mișcării „Crucilor cu Săgeți" mai mult de un sfert din lucrarea sa, iar istoriei Legiunii „Arhanghelul Mihail" doar o sută de pagini. Supărătoare sunt aici unele erori și confuzii[45], dar mai important

---

[37] Eugen Weber, „Romania", în: H. Rooger ș.a. (ed.), *The European Right*, *op. cit.*, p. 501 și urm.

[38] Nicholas M. Nagy-Talavera, *The Green Shirts and the Others, A History of Fascism in Hungary and Romania*, Stanford, 1970.

[39] Eugen Weber, „Die Männer des Erzengels" în: W. Laqueur ș.a. (ed.), *op. cit.*, p. 143 și urm. — În ciuda tuturor criticilor care i se aduc, studiile lui Eugen Weber sunt până astăzi contribuția cea mai importantă a istoriografiei occidentale privind tema noastră.

[40] Theodor I. Armon, „Fra tradizione e rinnovamento, Su alcuni aspetti dell'antisemitismo della Guardia di Ferro", în: *Storia contemporanea*, 11 (1980), p. 5 și urm.

[41] *Idem*, „Fascismo italiano e Guardia di Ferro", în *Storia contemporanea*, 3 (1972), p. 505 și urm.

[42] Emanuel Turczynski, „The Background of Romanian Fascism", în: P. B. Sugar (ed.), *op. cit.*, p. 98 și urm.

[43] Zeev Barbu, „Psycho-Historical and Sociological Perspectives on the Iron Guard, The Fascist Movement of Romania", în: St. U. Larsen ș.a. (ed.), *op. cit.*, p. 379 și urm., *cf.* și Zeev Barbu, „Romania", în: J. S. Woolf (ed.), *op. cit.*, p. 379 și urm.

[44] N. M. Nagy-Talavera, *op. cit.*

[45] Deja primele patru pagini, unde autorul tratează istoria Legiunii, cuprind mai multe date și explicații false: 1. Termenul românesc pentru „Politikastertum" nu este nici

este faptul că el aduce puține noutăți față de lucrările anterioare. Acolo unde s-ar putea bănui o anumită originalitate, se constată curând că autorul preia teze mai vechi, transformându-le în așa fel, încât de cele mai multe ori acestea nu mai corespund situației istorice reale[46].

Până astăzi, discuția istorică despre Legiune este determinată, în esență, de tezele istoricului american Eugen Weber. Acesta evocă Legiunea ca pe o mișcare social-revoluționară ale cărei atentate teroriste au reflectat violența și nedreptatea sistemului politic. În condiții asemănătoare celor din România, regăsite de altfel în multe țări ale lumii a treia de azi, tendințele radicale de dreapta pot reprezenta „o reacție necesară și sănătoasă"[47].

Având în vedere aceste indicii se pune întrebarea dacă Legiunea poate fi considerată pe bună dreptate „fascistă". Peter Wiles[48] și Renzo de Felice[49] o caracterizează mai degrabă ca pe o mișcare „populistă". Klaus P. Beer se

---

„politicânismul" și nici „politiciânismul" (p. 296), ci „politicianismul"; 2. Iorga nu a fost un român asimilat (p. 284). S-a născut la 5 iunie, la Botoșani, ca fiu al unui avocat român. Aici el a mers la școală, iar apoi a urmat liceul și universitatea la Iași; 3. Partidul lui Iorga și al lui Cuza nu se numea „Partidul Național-Democrat" (National Democratic Party) (p. 248), ci „Partidul Naționalist-Democrat"; 4. Anul său de înființare nu a fost 1909 (p. 248), ci 1910; 5. Poporanismul lui Stere a influențat țărănismul, neavând însă nici o influență asupra legionarilor (p. 249).

[46] Vrem să dăm doar două exemple: H. L. Roberts prezintă teoria lui Manoilescu despre corporatism ca pe o încercare de a aprofunda consecințele politice ale industrializării forțate (vezi Henry L. Roberts, *Rumania, Political Problems of an Agrarian State*, New Haven, 1951, p. 198). Pe baza acestui indiciu, Talavera îl consideră pe Manoilescu drept ideologul „fascismului" românesc al „clasei de mijloc" (vezi N. M. Nagy-Talavera, *op. cit.*, p. 368). Și un alt exemplu: Eugen Weber distinge între o „dreaptă nouă" și o „dreaptă veche" (*cf.* Eugen Weber, „The Right, An Introduction", în: H. Rogger ș.a. (ed.), *The European Right*, *op. cit.*, p. 1 și urm.). Pornind de la ele, Talavera stabilește o contradicție între un fascism populist, radical și un așa-zis „fascism al clasei de mijloc", de care îi face răspunzători pe Goga, Cuza, Vaida, Manoilescu, pe cei doi Antonescu, pe Gheorghe Brătianu și Călinescu (*cf.* N. M. Nagy-Talavera, *op. cit.*, p. 358). Goga și Cuza au fost desigur politicieni naționaliști radicali, dar au respectat sistemul politic existent, fiind lipsiți de orice patos revoluționar, ce caracteriza toate partidele fasciste. Faptul că și Călinescu este descris ca fascist, sau cel puțin ca simpatizant, se explică prin necunoașterea materialului istoric. Călinescu a avizat favorabil un stat puternic și s-a opus tuturor aspirațiilor revoluționare prin mijloace autoritare. În afară de aceasta, el a reprezentat un pragmatism birocratic, care nu ținea cont de ideologii.

[47] *Cf.* E. Weber, *op. cit.*, p. 537 și urm., 567 și urm.; „Die Männer", *op. cit.*, p. 165 și urm.; „The Right, An Introduction", în: H. Rooger ș.a. (ed.), *op. cit.*, p. 1 și urm.; „Revolution? Counterrevolution? What Revolution?", în: W. Laqueur (ed.), *op. cit.*, p. 435 și urm.

[48] Peter Wiles, „A Syndrome, not a Doctrine, Some Elementary Theses on Populism", în: E. Gellner, G. Ionescu (ed.), *Populism, Its Meaning and National Characteristics*, Londra, 1969, p. 176.

[49] Renzo de Felice, *Der Faschismus, Ein Interview von Michael A. Ledeen*, Stuttgart, 1977, p. 84 și urm., 98 și urm.

teme că particularitățile Mișcării Legionare nu pot fi suficient înțelese prin termenul de fascism[50]. Obiecțiile pot fi rezumate prin întrebarea dacă Legiunea se poate compara după formă, geneză și funcție cu național-socialismul și fascismul. În acest sens vom putea oferi un răspuns doar după ce am descris structura Mișcării Legionare și istoria sa. Trebuie să judecăm Legiunea în funcție de elementele pe care discuția mai recentă le-a pus în evidență ca trăsături specifice mișcărilor fasciste. În încheiere, se pune problema importanței cazului românesc pentru o teorie a fascismului.

4. Ca urmare a directivelor ideologice, istoria contemporană românească a putut trata ani îndelungați doar puține teme: istoria Partidului Comunist și a mișcării muncitorești, internaționalismul proletar și antifascismul, dezvoltarea capitalismului monopolist în România[51]. Acesta era momentul când România trecea drept statul satelit cel mai fidel al URSS. Nu exista o conștiință istorică națională, și este greu să se constate în acești ani deosebiri între istoriografia rusească și cea românească.

La începutul anilor șaizeci, în Occident s-a putut observa cum relațiile dintre România și URSS se răceau tot mai mult. Legitimarea ordinii politice nu mai era căutată într-un așa-numit „internaționalism proletar revoluționar“, ci în evenimente specific naționale, istoriografia dobândind astfel o importanță pe care nu o mai avusese din 1947. Dotată mai bine din punct de vedere material și uman, ea a putut să trateze teme noi. Determinate de actualitatea politică, primele studii și publicații de istorie contemporană, având la bază material documentar, s-au ocupat de politica externă a lui Titulescu. Mai târziu, cam spre sfârșitul anilor '60, au apărut și lucrări referitoare la politica internă românească. Astăzi, o serie de lucrări evocă istoria politică a țării între 1895 și 1941[52]. Partidelor necomuniste li se dedică, potrivit

---

[50] Klaus P. Beer, *Zur Entwicklung des Parteien- und Parlamentssystems in Rumänien, 1928–1933, Die Zeit der national-bäuerlichen Regierungen,* Frankfurt/M. și Berna, 1983, p. 874; *cf.* și *ibid.*, p. 162 și urm.

[51] *Cf.* Hugo Weczerka, „Literaturbericht über die Geschichte Rumäniens (bis 1945)“, în: *HZ*, Sonderheft 5 (1973), p. 324 și urm.

[52] *Cf.* Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, București, 1970; Apostol Stan, *Grupări și curente politice în România între unire și independență*, București, 1979; Paraschiva Lîncea, *Viața politică în România în primul deceniu al independenței de stat*, București, 1974; Traian Lungu, *Viața politică în România la sfârșitul secolului al XIX-lea, 1888–1899*, București, 1967; Mircea Iosa, Traian Lungu, *Viața politică în România, 1899–1910*, București, 1977; Anastasie Iordache, *Viața politică în România, 1910–1914*, București, 1972; Constantin Nuțu, *România în anii neutralității, 1914–1916,* București, 1972; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Viața politică în România, 1918–1921*, București, 1976; Mihail Rusenescu, Ioan Saizu, *Viața politică în România, 1922–1928*, București, 1979; Emilia Sonea, Gavrilă Sonea, *Viața economică și politică a României, 1933–1938,* București, 1978; Florea Nedelcu, *De la restaurație la dictatura regală*, Cluj-Napoca, 1981; Alexandru Gh. Savu, *Dictatura regală*, București, 1970; Aurică Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940—ianuarie 1941*, Cluj-Napoca,

importanţei lor, un spaţiu larg. Odată cu reorientarea generală a istoriografiei româneşti, a devenit posibilă şi tratarea partidelor de dreapta. Au apărut o sumedenie de studii şi cărţi pe această temă, dar toate tratând aceleaşi chestiuni, determinate de directive politice.

Cu ocazia celei de-a 45-a aniversări a înfiinţării PCR, Nicolae Ceauşescu a stabilit obligatoriu poziţia Partidului Comunist din România faţă de istoria „fascismului" din propria ţară. Conform cu aceasta, Legiunea trece drept o „agentură a hitlerismului". La înţelegere cu „burghezia monopolistă", ea a acţionat împotriva intereselor poporului român, predând ţara imperialiştilor germani[53]. Desigur, argumentele istoriografiei româneşti sunt diferenţiate, mai aproape de materialul istoric, totuşi formularea problemei şi rezultatele cercetării sunt trasate de partid. Ca urmare, istoria contemporană a României dedică spaţii largi terorismului legionar, relaţiilor cu Germania şi situaţiei grupurilor politice faţă de Garda de Fier. Sunt eliminate alte întrebări sau acestea sunt soluţionate în mod negativ, fără a se consulta materialul documentar, ca de exemplu atunci când i se contestă Legiunii orice bază în masă, ea fiind, în cele din urmă, eliminată din istoria românească.

Dreapta românească, în mod deosebit Legiunea, a devenit o temă preferată în revista *Magazin istoric*, apărută începând cu anul 1967[54]. Această revistă se adresează unui public larg şi evocă în formă simplă, fără referin-

---

1976. Pentru istoria recentă lipseşte doar prezentarea anilor 1928–1933. În această privinţă, din perspectivă occidentală, *cf.* în detaliu K. P. Beer, *op. cit.*

[53] *Cf.* Mihai Fătu, Ion Spălăţelu, „Legionarismul — o pagină întunecată din istoria contemporană a României", în: *Lupta de clasă*, 50 (1970), C. 9, p. 57.

[54] Gh. Matei, „Cum a fost asasinat I. G. Duca", în: *MI*, 3 (1967), p. 15 şi urm.; Petre Ilie, Nicolae Aureliu, „În culisele conflictului dintre Horia Sima şi Ion Antonescu", *ibid.*, Nr. 4, p. 23 şi urm.; Alexandru Gh. Savu, „Armand Călinescu contra Gărzii de Fier", *ibid.*, Nr. 7, p. 61 şi urm.; Petre Ignat, Gheorghe Matei, „Asasinarea lui Armand Călinescu", *ibid.*, p. 71 şi urm.; Aurică Simion, „Agonia unui regim, Ultimele zile de domnie ale lui Carol al II-lea", *ibid.*, 2 (1968), Nr. 4, p. 78 şi urm.; *idem*, „Nopţile bucureştene ale cuţitelor lungi", *ibid.*, 12, p. 60 şi urm.; 3 (1969), Nr. 1, p. 54 şi urm., Nr. 12, p. 50 şi urm.; Ioan Babici, Victor Iamandi, „Am luptat făţiş împotriva mişcării legionare", *ibid.*, Nr. 9, p. 68 şi urm.; Gheorghe I. Ioniţă, „Doi aliaţi electorali, Maniu — Codreanu, PNŢ — Garda de Fier", *ibid.*, 4 (1970), Nr. 9, p. 60 şi urm.; Mihai Fătu, „În anticamera dictaturii fasciste", Nr. 10, p. 87 şi urm.; Alexandru Gh. Savu, „File dintr-un întunecat capitol, Dictatura legionară", *ibid.*, Nr. 11, p. 81 şi urm.; Stelian Neagoe, „Moartea purta cămaşa verde", *ibid.*, p. 88 şi urm.; Ion Spălăţelu, „Firele duceau spre centrala nazistă", *ibid.*, 12, p. 84 şi urm.; Alexandru Gh. Savu, „Gangsterii la putere, Jaful la ordinea zilei", *ibid.*, p. 83 şi urm.; *idem*, „21–23 ianuarie 1941, Iureşul sângeros al rebeliunii legionare", *ibid.*, 5 (1971), Nr. 1, p. 78 şi urm.; Miron Constantinescu, „Garda de Fier sub judecata istoriei", *ibid.*, p. 74 şi urm.; Vasile Gr. Bobocescu, „Să lăsăm faptele să vorbească, Naşii", *ibid.*, p. 86 şi urm.; Gelu Ureche, Valeriu Buduru, „Organizaţii extremiste de dreapta în anticamera Gărzii de Fier", *ibid.*, 7 (1973), Nr. 11, p. 87 şi urm.; Petre Ignat, „Guvernul fantomă din laboratorul lui Himmler", 13 (1979), Nr. 8, p. 54 şi urm.; Mihai Fătu, Ion Spălăţelu, „Din dosarul crimelor legionare", *ibid.*, 14 (1980), Nr. 11, p. 43 şi urm.

ţe la literatura de specialitate sau la izvoare, episoade din trecut. Faptul că aici se relatează mai des despre Mişcarea Legionară decât în revistele ştiinţifice de specialitate[55] poate fi pus pe seama interesului mai larg pentru aspectele negative ale istoriei româneşti, la fel ca şi pe seama unui anume imbold al redacţiei de a expune senzaţionalul. Decisiv este însă faptul că doar puţini cercetători români au voie să examineze materialul oferit de izvoarele istorice şi să relateze despre el, material de altfel necesar pentru elaborarea unei lucrări ştiinţifice serioase. Rămân de abordat numai temele care se pot reconstitui pe baza informaţiilor accesibile, pretându-se la un senzaţional reportaj demascator.

După ce au fost mai întâi descrise diferite aspecte izolate ale Mişcării Legionare în articole de proporţii reduse, în 1971 s-a publicat, ca rezultat al unei sesiuni ştiinţifice privind „analiza critică şi demascarea fascismului în România", antologia *Împotriva fascismului*. Articolele prezentate aici sunt de nivel diferit, de regulă însă ele apar cu atât mai autentice, cu cât indicaţiile politice restrâng tema mai puţin[56]. În acelaşi an a fost editată unica monografie de până acum, în legătură cu tema noastră. Autorii monografiei, Mihai Fătu şi Ion Spălăţelu, acesta din urmă fiind mult timp redactor la *Scânteia*, ambii, colaboratori ai Academiei de partid „Ştefan Gheorghiu", îşi propun „să înfăţişeze cu precădere acele laturi care atestă în modul cel mai elocvent caracterul ultrareacţionar, antidemocratic, antinaţional şi antipopular al Gărzii de Fier, terorismul cu variatele lui componente — violenţa, crima, jaful —, rolul de agentură a hitlerismului în România îndeplinit de legionarism"[57]. În prefaţa celei de-a doua ediţii, autorii vin cu

---

[55] Gheorghe Zaharia, „Unele date cu privire la teroarea fascistă din România, 1940–1944", în: *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.* 9 (1963), p. 101 şi urm. (versiune franceză, în: *RRH*, 3 [1964], p. 117 şi urm.); N. Copoiu, „Sur la pénétration et l'attitude protestataire de l'intellectualité roumaine", în: *RRH*, 3 (1964), p. 243 şi urm.; Titu Georgescu, „Sur la cinquième colonne hitlérienne en Roumanie", în: *Revue d'histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, 18 (1968), p. 19 şi urm. (articolul a apărut mai târziu şi în limba română, autor: Ştefan Muşat, „Coloana a V-a hitleristă în România", în: *Anale de istorie*, 16 [1970], p. 128 şi urm.); Florea Nedelcu, „Campania electorală desfăşurată în ajunul alegerilor din decembrie 1937", în: *Studii şi articole de istorie*, 14 (1969), p. 171 şi urm.; *idem*, „Étude concernant le rôle de l'Allemagne hitlérienne dans l'évolution des organisations fascistes de Roumanie dans la période 1933–1937", în: *RRH*, 10 (1971), p. 991 şi urm.; *idem*, „Carol al II-lea şi Garda de Fier, De la relaţii amicale la criză, 1930–1937", în *Studii*, 24 (1971), p. 1009 şi urm.; *idem*, „Unele probleme ale luptei pentru putere dintre dictatura regală şi Garda de fier", în: *Revista de istorie*, 31 (1978), p. 587 şi urm. Articolele lui Florea Nedelcu sunt retipărite în volumul său: *De la restauraţie, op. cit.*

[56] *Împotriva fascismului, Sesiunea ştiinţifică privind analiza critică şi demascarea fascismului în România*, Bucureşti, 1971.

[57] Mihai Fătu, Ion Spălăţelu, *Garda de Fier, Organizaţie teroristă de tip fascist*, Bucureşti, ediţia I, 1971, citat aici după *idem*, *Die Eiserne Garde, Terrororganisation faschistischen Typs*, Bucureşti, ediţia I, 1975, p. 6.

o completare şi mai clară: „Fapte şi date noi atestă că legionarismul, pus cu totul în slujba Germaniei naziste, nu a fost produsul necesar al vieţii politice româneşti interbelice."[58] Într-adevăr, cartea serveşte la argumentarea că Legiunea a fost un mic grup de terorişti condus din afară, fără suportul real al maselor, dar folositor pentru a înăbuşi protestele în masă ale populaţiei. Din 1933, Legiunea ar fi fost masiv susţinută de Germania, urmărindu-se extinderea influenţei regimului nazist în România.

Garda de Fier în slujba hitlerismului este şi titlul unei disertaţii doctorale a lui Nicolae M. Tomos[59]. Ea este accesibilă publicului doar sub forma unui rezumat, asemenea studiului Eugeniei Florescu despre începuturile fascismului în România până în 1933[60].

Există însă alte două lucrări care tratează mai temeinic Legiunea. Florea Nedelcu evocă dezvoltarea României de la reîntoarcerea lui Carol al II-lea din exilul francez până la începuturile dictaturii regale[61], o perioadă în care dreapta, cu totul neînsemnată spre sfârşitul anilor '20, a devenit o forţă de sine stătătoare. Autorul consideră drept cauze, pe de o parte, activitatea serviciilor germane — neadăugând materialului cunoscut multe noutăţi —, pe de altă parte, poziţia regelui şi a cercurilor sale. Carol al II-lea a sperat mai întâi să folosească Mişcarea Legionară pentru scopurile sale proprii, manifestând faţă de aceasta o anumită bunăvoinţă. Legiunea însă nu a onorat acest lucru, rămânând neclintită în independenţa sa faţă de Coroană. În momentul în care ea a ameninţat să devină un pericol, Carol al II-lea s-a hotărât să o reprime în mod deschis. Nedelcu descrie foarte exact această situaţie, lucru valabil şi cu privire la prezentarea săptămânilor decisive anterioare instaurării dictaturii regale.

Aurică Simion, cercetător ştiinţific la Institutul de Istorie, subordonat Comitetului Central al PCR, se ocupă de perioada „statului naţional legionar"[62]. Fără îndoială că studiul său poate fi considerat în totalitate cea mai bună prezentare a organizaţiei Garda de Fier apărută până acum în România. Motivul rezidă în însuşi obiectul cercetării. Cele câteva luni de răspundere guvernamentală a legionarilor au fost într-adevăr o perioadă de samavolnicii, de teroare şi de manipulare prin intermediul serviciilor germane. Aici indicaţiile politice se potrivesc, iar pe această bază devine posibilă şi prezentarea adecvată a situaţiei reale, complexe.

---

[58] *Idem*, *Garda de Fier*, ediţia a II-a, 1980, p. 10.

[59] Nicolae M. Tomos, *Garda de Fier în slujba hitlerismului*, Cluj-Napoca, 1976.

[60] Eugenia Florescu, *Începuturile şi evoluţia mişcării fasciste în România până în anul 1933*, Bucureşti, 1980.

[61] F. Nedelcu, *De la restauraţie*, *op. cit.*

[62] A. Simion, *Regimul politic*, *op. cit.*

B. Situația izvoarelor și formularea problemei

1. Izvoarele — 2. Primele teze — 3. Despre metode

1. Există desigur motive multe și întemeiate ca să nu se aleagă istoria contemporană a României ca temă pentru un vast proiect de cercetare. Istoricii din Occident nu au acces la arhivele din această țară. Lipsesc edițiile de izvoare, memoriile și jurnalele.[1] Deci, surpriza a fost cu atât mai mare, când — înaintând în miezul problemei — am constatat că dețin mai multe surse și mai mult material privind Mișcarea Legionară decât credeam înainte.

Biblioteca Academiei Române oferă servicii care nu pot fi trecute cu vederea. Aici se află toate ziarele, revistele, cărțile și pamfletele care s-au tipărit în România, materiale care stau și la dispoziția cercetătorului occidental.

Pe baza documentelor aflate la *Politisches Archiv* din Bonn și la *Record Public Office* din Londra, Klaus B. Beer a descris, nu demult, în mod detaliat, pe mai mult de o mie de pagini, istoria României din perioada 1928–1933. Fără îndoială că arhivele germane reprezintă o mină de aur pentru istoria românească a epocii în discuție și mai ales pentru Mișcarea Legionară. Expuse în mod critic, cu multe informații și adesea la obiect, rapoartele Legației germane din România evocă situația politică internă și permit o rapidă privire de ansamblu asupra atitudinilor diverselor tabere politice.[2]

---

[1] Următoarele titluri reproduc relativ complet sursele publicate referitoare la tema noastră: Universitatea din București, *Culegere de documente și materiale privind istoria României*, vol. 1, decembrie 1918–ianuarie 1922, ediție îngrijită de Ioan Scurtu, București, 1973; vol. 2, ianuarie 1922–noiembrie 1928, ediție îngrijită de Eufrosina Popescu, București, 1974, vol. 3, 1929–1933, ediție îngrijită de Doina Smârcea ș.a., București, 1980; vol. 4, noiembrie 1933–decembrie 1937, ediție îngrijită de Eufrosina Popescu, București, 1975; vol. 5, februarie 1938–septembrie 1940, ediție îngrijită de Ioan Scurtu, București, 1974; vol. 6, 6 septembrie 1940–23 august 1944, ediție îngrijită de Ioan Scurtu ș.a., București, 1978; Ioan Scurtu (redactor responsabil), *Istoria României între anii 1918–1944, Culegere de documente*, București, 1982; Ion Constantinescu, *Din însemnările unui fost reporter parlamentar, Camera deputaților, 1919–1939, Note și memorii*, București, 1973; A. P. Samson, *Memoriile unui gazetar, 1927–1937*, București, 1979.

Pasaje dintr-un vast material de izvoare de arhivă se găsesc în paginile revistei *Magazin istoric*: V. Arimia (ed.), „Carol al II-lea: «Eu voi fi într-o zi... subiectul tuturor intrigilor»", în: *1* (1967), Nr. 1, p. 70 și urm.; Constantin Argetoianu, „Memorii", ed. de M. C. Stănescu, *1* (1967), Nr. 1–2 (1968), Nr. 3; Alexandru Gh. Savu (ed.), „File din dosarul unei agenturi, Istoricul Gărzii de Fier, 15 februarie 1938, Secret", 3 (1969), Nr. 10, p. 81 și urm.; *idem* (ed.), „Rebeliunea legionară în versiunea generalului Hansen", *ibid.*, 9 (1975), Nr. 3, p. 58 și urm.; Armand Călinescu, „Însemnări politice", ed. de Alexandru Gh. Savu, 11 (1977), Nr. 4, p. 54 și urm., Nr. 6, p. 58 și urm.; în afară de acestea Florea Nedelcu, „Date noi privind legăturile Gărzii de Fier cu nazismul", în: *Revista de istorie*, 32 (1979), p. 1351 și urm.

[2] K. P. Beer, *op. cit.* Pentru *Public Record*, Bela Vago a rezumat sursele cele mai importante cu privire la tema noastră într-un volum de documente. *Cf.* B. Vago, *The Shadow*, *op. cit.*

În perioada 1941–1945, în exilul german au trăit mai mult de trei sute de adepți de frunte ai Legiunii. Corespondența, însemnările și memoriile acestora se găsesc astăzi la Koblenz și Bonn.[3]

Problema relațiilor dreptei românești cu serviciile național-socialiste necesită de asemenea cunoașterea materialului german corespunzător.[4]

Odată cu sfârșitul războiului, mulți dintre conducătorii legionari de odinioară au fost obligați să se exileze în Occident. Horia Sima trăiește astăzi [a trăit, *n.t.*] la Madrid, Constantin Papanace la Roma și Viorel Trifa în Statele Unite. Încă din anii '50, legionarii din exil au desfășurat o bogată activitate publicistică. S-au reeditat scrieri mai vechi, trecutul a fost evocat în memorii și reprezentări retrospective, încercându-se motivarea propriilor acțiuni și împotriva concurenților din Legiune. Unele fapte se pot deduce numai din cunoașterea acestor surse.

2. Legiunea ar fi devenit cu greu, în doar șase ani, al treilea partid din țară, dacă n-ar fi dat naștere unei mișcări sociale de dimensiuni mai ample.[5] Ca organizație politică, Legiunea a modelat și a influențat această mișcare, fără a fi însă sinonimă cu aceasta. Atunci când, în anul 1938, afirmarea legală a stării de îngrijorare și nemulțumire din țară n-a mai fost posibilă, Legiunea s-a desprins de mișcare. Tezele lui Eugen Weber maschează această dihotomie, identificând frustrările și speranțele celor care simpatizau cu Legiunea, respectiv cu partidul și ideologia acestuia. La fel, nu este respectată realitatea istorică, dacă vor fi urmăriți în declarațiile și acțiunile lor doar cei din vârful conducerii partidului, ca apoi ei să fie considerați „necaracteristici", deci străini vieții politice românești. Desigur, istoria Legiunii a fost inserată în acea „epocă a fascismului", despre care a vorbit pentru prima dată Nolte; Legiunea nu a fost „o agentură a hitlerismului", ci a avut rădăcini proprii, independente, care i-au motivat succesul.

Care au fost cauzele acestei ascensiuni? În continuare vrem să propunem următoarele teze:

Criza socială și politică a anilor '30 s-a suprapus pe existența unor falii profunde mai vechi, care în anii de după război au fost doar mascate de speranța unei înnoiri prin reforme și a unei iminente ascensiuni conjuncturale.

---

[3] *Cf.* BA, Kl. Erwbg. 589. Aici ne-au fost de mare ajutor în special cele peste 300 de pagini de *Bibliografie legionară*, Dachau, 1944; PA, Verschiedene Akten, Horia Sima (Rumänien).

[4] Importante în această privință sunt mai cu seamă Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Bundesarchiv din Koblenz, Institut für Zeitgeschichte din München.

[5] Cu privire la conceptul de „mișcare socială", *cf.* Ottheim Rammstedt, *Soziale Bewegung*, Frankfurt/M. 1978, p. 127 și urm.; Paul Wilson, *Soziale Bewegungen, Von Rousseau bis Castro*, München, 1974, p. 26 și urm., Walter R. Heinz, Peter Schöber (ed.), *Theorien kollektiven Verhaltens, Beiträge zur Analyse sozialer Protestaktionen und Bewegungen*, vol. 2, Darmstadt și Neuwied, 1972.

Istoria provinciilor românești apare încă din Evul Mediu târziu ca istoria situației lor marginale. Dacă în Occident, liberalizarea și diferențierea socială s-au bazat pe progres economic, România s-a văzut împinsă în rolul de simplu producător de bunuri agrare și materii prime. Puțini au fost cei care au profitat de ordinea socială instaurată în secolul al XIX-lea; față de moșieri, țăranii se aflau într-o dependență cvasifeudală, putând să-și asigure cu greu strictul necesar vieții. Schimbările întârziau să se producă, și abia Revoluția din Octombrie și războiul mondial au creat premisele necesare. Reformele agrare au fost radicale, mai profunde decât în oricare altă țară din Balcani. Dar, întrucât acestea n-au avut un program economic însoțitor, fiecare criză economică a afectat stabilitatea gospodăriilor nou înființate.

Faptul că România a rămas o țară puțin dezvoltată era o experiență confirmată în mod permanent de contactul cu Occidentul, și părea să fie în primul rând o problemă de educație. Învățământul public a fost promovat cu un scop precis. Populația a profitat de această șansă, căci reformele politice și sociale din anii 1918–1921 au născut speranțe noi. Dar, în scurt timp, limitele acestei creșteri unilaterale s-au făcut vizibile: în primul rând, facultățile n-au putut să facă față noilor cerințe, iar mai târziu, tinerii absolvenți, calificați în exclusivitate pentru serviciile de stat, n-au mai găsit locuri de muncă pe această piață de lucru limitată.

Așa cum structura agriculturii și a învățământului public a fost determinată de contactul cu Occidentul, tot astfel se caracterizează istoria industriei românești, marcată de situația marginală a României față de centrele europene occidentale. Abia introducerea măsurilor protecționiste și a intervenției statului i-au permis acesteia coeficienți de creștere mai semnificativi. Cheltuielile sociale erau foarte mari, în timp ce avantajele pentru populația largă rămâneau reduse. Statul părea că se află în slujba unui mic grup bine conturat.

Eliberându-se prin reforma agrară și electorală din dependența resimțită mereu față de marea proprietate moșierească și față de birocrația statului, țăranii români au ajuns în 1918 la cetățenie deplină. Nu existau însă cu adevărat tradiții politice pe care să se poată clădi democrația parlamentară a României; lipseau aici premisele socio-structurale ale Occidentului.

Dacă democratizarea maselor a fost incompletă, deoarece lipseau premisele sale mentale, același lucru a fost valabil și pentru largi părți ale păturii politice conducătoare. Vechile modele de comportament au persistat, întâlnindu-se cu interese noi. Cele mai multe guverne din perioada 1918–1938 au exercitat un stil de conducere autoritar, aflat într-o contradicție evidentă cu Constituția democratică, din punct de vedere formal, astfel încât prin legitimitatea ordinii politice era pusă mereu sub semnul întrebării prin înseși acțiunile guvernanților.

Naționalismul românesc din secolul al XIX-lea aspira la desăvârșirea statului național; acesta era susținut de situația unei țări mici, neînsemnate,

care părea a fi adesea mingea de ping-pong a intereselor Marilor Puteri. În interior, acesta se ridica împotriva minorităţilor etnice importante; în cele din urmă, naţionalismul românesc a fost favorizat considerabil de toate aceste tensiuni culturale, rezultate din poziţia periferică a României. Dacă în 1918/19, obiectivele teritoriale au fost realizate, celelalte motive de nelinişte şi semnale de criză au rămas, revenind în prim-plan odată cu depresiunea economică şi socială din anii '30.

Criza structurală din România nu a condus neapărat la fascism. Propunerile de ieşire din impas au fost diferite şi multiple. Liberalismul, conservatorismul, socialismul, poporanismul, toate căutau o explicaţie, o cale de a depăşi criza. Spre sfârşitul secolului al XIX-lea s-a structurat, ca o manieră de reacţie specifică, naţionalismul.[6] Mai târziu, Legiunea a putut porni de la acesta, desigur cu rupturi şi deformări, dar unele din lozincile şi temele sale erau deja pregătite.

Experienţa Primului Război Mondial sub dubla sa înfăţişare, a militarizării vieţii cotidiene şi a mobilizării maselor, tentativele revoluţionare din anii 1917–1921 şi, în sfârşit, ascensiunea fascismului şi a naţionalismului au format şi au transformat naţionalismul românesc în ceva nou, care se deosebea net de cel anterior anului 1914.

Mişcarea studenţească antisemită a anilor '20 i-a unit pe exponenţii noului naţionalism. Ei au câştigat experienţă în organizarea maselor, acţiunile lor intrând în conştiinţa unei opinii publice mai largi.

În acest timp nu a existat o mişcare fascistă, căci premisele pentru aceasta lipseau. Criza socială era încă mascată de elanul conjunctural de după război, naţional-ţăraniştii promiţând mai multă democraţie, mai multe drepturi politice, şi ei încă nu erau infirmaţi de practică.

Faliile structurale ale societăţii româneşti s-au observat abia în timpul crizei din anii '30 şi au produs nelinişti, frustrări, care nu şi-au găsit expresia numai în Legiune. Ele au influenţat comportamentul elitei politice în general. În timp ce stânga a rămas fără şanse, întrucât toate guvernele, indiferent de culoarea politică, au intervenit fără scrupule împotriva ei cu mijloacele puterii de stat, faţă de Legiune cercurile politice conducătoare n-au avut o atitudine unitară. Comportamentele variau de la manifestaţii de simpatie până la represiuni brutale; ceea ce lipsea era dezbaterea politică deschisă. Din incapacitate sau chiar din lipsă de voinţă de a duce faţă de Gardă o politică potrivită rigorilor Constituţiei democratice, elitele tradiţionale ale puterii n-au făcut decât să pună şi mai mult sub semnul întrebării legitimitatea parlamentarismului.

Disputele politice, adesea nu lipsite de violenţă, ca şi incapacitatea susţinătorilor parlamentarismului de a depăşi adversităţile personale şi ale politicii

[6] Naţionalismul se referă aici la o ideologie cu formă fixă, spre deosebire de naţionalismul înţeles ca o atitudine de bază, comună tuturor grupărilor politice.

de partid în interesul menținerii democrației românești au fortificat poziția lui Carol al II-lea. Încercând de mai mult timp să influențeze în mod direct treburile guvernării, regele a profitat de ocazie, iar la 10 februarie 1938 și-a instaurat propriul regim. Domnia autoritară a monarhului și-a câștigat legitimitatea prin opoziția sa față de Legiune. Sub șocul unei represiuni de stat riguroase, Mișcarea Legionară s-a dezmembrat, iar ceea ce a rămas a reprezentat o mică organizație teroristă de cadre.

Astfel, nu schimbările sistemului politic intern, ci cuceririle militare ale Germaniei național-socialiste au readus Legiunea la importanță politică. Acest lucru n-a rămas fără consecințe asupra structurii sale interne. Atitudinea politică, la fel ca și compoziția socială a Legiunii se diferențiau în mod evident de perioada anterioară anului 1938.

Prin cedarea Basarabiei, a Bucovinei de Nord și a Dobrogei de Sud, și ca urmare a prevederilor teritoriale ale celui de-al doilea Dictat de la Viena, România a pierdut un sfert din teritoriul său de odinioară; ca urmare, regele Carol al II-lea, care condusese destinele țării într-un mod atât de nefericit, a fost constrâns să abdice.

Condițiile externe din vara târzie a anului 1940 au făcut posibilă doar o singură formulă de guvernare, care părea să corespundă intereselor germane. Aceasta a fost șansa Legiunii. Nefiind destul de puternică pentru a prelua conducerea de una singură, ea a trebuit să accepte totuși un guvern de coaliție format din militari și specialiști, dacă nu voia să piardă orice influență.

După patru luni, elementele comune care-i uneau pe cei care formaseră acest guvern s-au epuizat. Nici Antonescu, ca reprezentant al forțelor burgheze, nici Horia Sima, ca nou conducător legionar nu mai erau capabili de un compromis, fie acesta cât de limitat. Nici un dușman comun nu i-a unit; în schimb, fiecare dintre ei spera la ajutor din partea Germaniei național-socialiste.

Hitler nu punea mare preț pe coerența ideologică a statelor germane satelit; mult mai importantă pentru el era siguranța militară și economică. Acest lucru era în avantajul lui Antonescu, generalul profitând, de altfel, de atitudinea lui Hitler, atunci când a izbucnit rebeliunea legionară din ianuarie 1941, pentru a se debarasa de o concurență periculoasă.

3. Dacă se încearcă a se defini fascismul este nevoie mai întâi să se scrie istoria sa cu toate caracteristicile și diferențele sale naționale, după cum ceruse Angelo Tasca în 1938[7], chiar dacă aceasta nu înseamnă că fiecare tip de „fascism" este la fel de important pentru o teorie. Mai mult, trebuie să se distingă între începuturile autonome și evoluțiile impuse, provocate de cuceririle militare. Prin urmare, originile Legiunii, ascensiunea ei către o

[7] Angelo Tasca, *Glauben, gehorchen, kämpfen, Aufstieg des Faschismus*, Viena–Frankfurt/M.–Zürich, 1969 (Paris, ediția I, 1938), p. 374.

mişcare de mase vor fi prezentate într-un mod mai detaliat, în timp ce istoria sa de după 1938 va fi cuprinsă doar într-un singur capitol.

Într-un incitant articol despre continuitatea şi evoluţia naţional-socialismului, Hans Mommsen descria rivalităţile din sânul conducerii „celui de-al treilea Reich" drept consecinţă a unui model de organizare specific momentului, când NSDAP era o mişcare.[8] Disputele interne, dorinţa de recunoaştere şi supremaţie, existenţa în paralel a diverse reprezentări doctrinare aparţin deci la fel de mult imaginii caracteristice a partidelor fasciste, precum marşurile şi cultul pentru Führer.[9] Nici Legiunea n-a fost privată de conflicte interne, dar deşi problema necesita un studiu mai aprofundat, a trebuit să ne mulţumim cu unele trimiteri de suprafaţă. Presa contemporană şi amintirile legionarilor din exil nu oferă informaţii suficiente cu privire la structura internă a Legiunii. Toate măsurile, toate hotărârile apar ca fiind în mod exclusiv opera lui Codreanu, şi desigur că nu a fost aşa. Doar atunci când arhivele româneşti vor fi deschise cercetării se vor putea afla mai multe despre problemele interne ale Legiunii.

Nu ne rămâne altceva decât să ne apropiem din afară de Mişcarea Legionară. O vom prezenta cu rădăcinile ei sociale şi istorice, ca agent politic şi în raporturile sale cu vechile elite ale puterii, dar şi în ce priveşte legăturile sale sau, mai bine spus, contactele inexistente, respectiv dificile cu fascismul şi naţional-socialismul.

De-a lungul istoriei sale, Legiunea a avut multe denumiri: Legiunea „Arhanghelul Mihail", Garda de Fier, Gruparea „Corneliu Zelea-Codreanu", „Totul pentru Ţară", Mişcarea Legionară. Respectând denumirile uzuale, o vom numi într-un loc Legiune, în altul Mişcarea Legionară, apoi Garda de Fier sau Garda.

Cu excepţia capitolelor I şi VII, prezentarea se face în ordine cronologică, iar în interiorul diferitelor etape, în prim-plan se află chestiuni sistematice, completate cu subdiviziuni, unde sunt descrise lupta politică şi rolul Legiunii în evoluţia sa [...].

Cum se obişnuieşte în literatura istoriografică modernă, citatele cărţilor româneşti sunt adaptate normelor ortografice actuale. Toate denumirile de localităţi sunt redate în româneşte, în măsura în care exprimă contextul respectiv; doar pentru Bucureşti renunţăm la această regulă.[10]

---

[8] Hans Mommsen, „National Socialism, Continuity and Change", în: W. Laqueur (ed.), *Fascism*, *op. cit.*, p. 179 şi urm.

[9] Pentru Italia, *cf.* Wolfgang Schieder, „Der Strukturwandel der faschistischen Partei Italiens in der Phase der Herrschaftsstabilisierung", în: *idem* (ed.), *Faschismus als soziale Bewegung*, *op. cit.*, p. 69 şi urm.

[10] Pentru cititorul familiarizat cu denumirile topografice germane, *cf.* harta 2.

II
România între cele două războaie mondiale

1. O țară în curs de dezvoltare — 2. Concordanța neconcordanței: structura economică — 3. Suprapuneri sociale și etnice — 4. Cultura politică între democrație și autoritarism

1. În 1919/1920, când s-au semnat tratatele de pace ale Primului Război Mondial, România făcea parte dintre țările care au profitat din plin de noua ordine. În comparație cu perioada antebelică, teritoriul ei se dublase, iar în interiorul noilor sale frontiere trăiau acum peste cincisprezece milioane de locuitori în loc de șapte.[1] Nu era vorba de nici o înfrângere, de nici o pierdere teritorială sau de vreo „victorie mutilată", care să fi provocat emoții naționale și să explice într-un mod simplu ascensiunea partidelor ultranaționaliste. Interpretarea, după care toate neliniștile sociale din Europa perioadei interbelice au pornit de la Tratatul de la Versailles, nu se potrivește României. Tot astfel însă nici teza marxistă conform căreia fascismul ar fi rezultatul unei dezvoltări imanente a capitalismului industrial nu pare să convingă. În România nu a existat nici o mișcare muncitorească demnă de amintit, împotriva căreia să se fi putut ridica fascismul, iar în ceea ce privește structura sa socială, România se asemăna mult mai mult cu țările în curs de dezvoltare de astăzi decât cu statele vest-europene din perioada interbelică.

Unele date[2] cum ar fi cifra venitului național pe locuitori[3], mortalitatea sugarilor[4], procentajul analfabeților[5], rata celor ocupați în agricultu-

---

[1] Manfred Huber, *Grundzüge der Geschichte Rumäniens*, Darmstadt, 1973, p. 111.

[2] Pentru alegerea indicatorilor, *cf.* Dieter Nohlen, Franz Nuscheler, „Indikatoren von Unterentwicklung/Entwicklung", în: *idem* (ed.), *Handbuch der Dritten Welt*, vol. 1, *Theorien und Indikatoren der Unterentwicklung und Entwicklung*, Hamburg, 1974, p. 325 și urm.

[3] Lipsesc date precise. Literatura de specialitate enumeră cifre între 60 și 90 de dolari americani. Media europeană este considerată pentru perioada tratată la cca 200 de dolari americani. *Cf.* Ivan T. Berend, György Ránki, *Economic Development in East-Central Europe in the 19th and 20th Centuries*, New York și Londra, 1974, p. 309; Wolfgang Piper, *Grundprobleme des wirtschaftlichen Wachstums in einigen südosteuropäischen Ländern der Zwischenkriegszeit*, Berlin, 1961; Victor Axenciuc, „La place occupée par la Roumanie dans la division mondiale capitaliste à la veille de la Seconde Guerre Mondiale", în: *RRH*, 5 (1966), p. 689.

[4] Cu 17,4% ale celor născuți vii, România avea cea mai mare mortalitate a sugarilor din Europa. *Cf. Enciclopedia României*, vol. 1, București, 1938, p. 159.

[5] În 1930, 43% din cetățenii români nu știau să scrie și să citească. *Cf. ibid.*, p. 143.

ră[6], cota-parte a industriei şi agriculturii la venitul naţional[7] trimit România anului 1938 la un nivel comparabil cu situaţia unor ţări sud-asiatice şi latino-americane din jurul anului 1968.[8]

Analogia depăşeşte datele prezentate şi caracterizează pe deplin structura socială, a cărei notă definitorie o constituie „eterogenitatea struc-

[6] Numai 22% dintre cei care munceau nu activau în sectorul primar. *Cf. ibid.*, vol. 3, p. 46, ca şi W. Piper, *op. cit.*, p. 18.

[7] Distribuirea venitului naţional în funcţie de sectoarele economice (în procente)

Anul	1920	1938
Agricultură	60,2%	53,2%
Industrie	24,2%	28,4%
Altele	15,6%	18,4%

Apud: I. Berend, G. Ránki, *op. cit.*, p. 307.

[8] Amalendu B. Guha, „Rumania as a Development Model, Journal of Peace Research", 11 (1974), Nr. 4, p. 298 şi urm.

	produs intern brut pe cap de locuitor în dolari (1968)	rata mortalităţii la mia de locuitori
România	în jur de 200 (1938)	21 (1926–30)
Bolivia	183 (1968)	21 (1968)
Peru	331 (1968)	13 (1968)
India	84 (1968)	23 (1960)
Tailanda	167 (1968)	13 (1968)
	mortalitatea infantilă la 1000 de născuţi vii	**analfabetism în %**
România	174 (1933)	43 (1930)
Bolivia	77 (1968)	
Peru	93 (1960)	
India	139 (1960)	
Tailanda	28 (1968)	
ţări în curs de dezvoltare		50 (1970)

Tabelul a fost reconstituit după: *Enciclopedia României*, vol. 1, *op. cit.*, pp. 143, 159; A. Guha, *op. cit.*, p. 306; *Die Armut des Volkes, Verelendung in den unterentwickelten Ländern, Auszüge aus Dokumenten der Vereinten Nationen*, zusammengestellt und eingeleitet von Folker Fröbel, Jürgen Heinrichs, Otto Kreye, Reinbek, 1943, pp. 109 şi urm., 150 şi urm.

Cu privire la problematica precedentă, *cf.* şi Hans Raupach, „Strukturelle und institutionelle Auswirkungen der Weltwirtschaftskrise in Ost-Mitteleuropa", în: *VfZG*, 4 (1976), p. 38 şi urm. Ca introducere recomandabilă referitor la teoria ţărilor în curs de dezvoltare, *cf.* Ankie M. M. Hoogvelt, *The Sociology of Developing Societies*, Londra şi Basingstoke, ediţia a II-a, 1978.

turală", adică „existența mai multor moduri de producție, ordonate ierarhic".[9]

2. Unele trimiteri succinte sunt suficiente pentru a explica starea de fond a structurii economiei românești.

De remarcat faptul că, în perioada interbelică, economia națională a României nu forma un întreg unitar interdependent, ci se diviza în trei sfere distincte de activitate economică.

a) Domenii largi ale agriculturii aveau în mare măsură un caracter economic natural, cu o productivitate scăzută.[10] Doar întreprinderile mai mari

[9] Dieter Senghass, *Weltwirtschaftsordnung und Entwicklungspolitik, Plädoyer für Dissoziation*, Frankfurt/M., 1977, p. 41.

[10] Productivitatea agriculturii românești în raport cu cea europeană:

	producția agrară/ha la suprafață folosită a populației dependente de agricultură	producția agrară pe cap de locuitor	perioada
România	69	48	1931–1935
Europa	100	100	1931–1935

Apud: W. Piper, *op. cit.*, p. 18.

	valoarea inventarului agrar în lei/ha	producția de grâu, în medie în kg/ha
România	1 000	860
Bulgaria	2 000	1 320
Polonia	3 000	1 440
Germania	15 000	2 070
Elveția	42 000	2 250

Apud: Virgil N. Madgearu, *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, București, 1940, p. 69.

Între anii 1935–1939, pe 82% din suprafața agricolă s-a cultivat grâu. În afară de grădinărit, culturi intensive existau numai la întreprinderile mai mari. Chiar și aici atracția pentru modernizarea exploatării era mică. Exista destulă forță de muncă ieftină, puterea de cumpărare pentru produsele de mai mare valoare era scăzută, iar capitalul mic. În 1935, în România existau doar 4 000 de tractoare, la 75 de întreprinderi exista o semănătoare. Dintre gospodăriile țărănești sub 3 ha, numai una din 9 poseda un plug, de cele mai multe ori din lemn; o grapă se întâlnea numai la 5,68% din gospodării. *Cf.* Lucrețiu Pătrășcanu, *Problemele de bază ale României*, București, ediția a III-a, p. 67 și urm.; Carol G. Rommenhöller, *La Grande Roumanie, Sa structure économique, sociale, financière, politique et particulièrement ses richesses*, La Haye, 1926, p. 191; N. Marcu, I. Puia, A. Cherciu, V. Bozga, R. Vasile, *Istorie economică*, București, 1979, p. 300; M. Hașeganu, Gh. Ghina, D. Alexandru, M. Holan, *Wirtschaftsgeographie der Rumänischen Volksrepublik*, Berlin (Est), 1962, p. 54.

puteau produce pentru piață, beneficiind de mână de lucru ieftină, plătită adesea în produse naturale.[11]

Piața internă stagna, iar industrializarea care se profila era o amenințare pentru producția meșteșugărească.[12]

b) O politică economică protecționistă favoriza industria autohtonă, care a înlocuit în timp o parte a importurilor industriale. Totuși bunuri manufacturate de valoare ridicată și produse electrotehnice au trebuit importate în continuare.[13] Pe lângă puterea de cumpărare scăzută a populației, prețurile ridicate, cauzate de starea de înapoiere economică dar și de politica de monopol[14], împiedicau un schimb de mărfuri mai strâns între oraș și sat. Satele nu puteau contribui la intensificarea industrializării, iar cererea industriei în ceea ce privește forța de muncă și materia primă abia se simțea la țară.[15]

Capitalul românesc și străin[16] s-a orientat spre finanțarea de noi întreprinderi economice industriale, atras fiind de ratele înalte ale profitu-

---

[11] În medie, doar 30% din produsele realizate de către țărani erau aduse pe piață. Schimbul însuși se desfășura încă în produse naturale. *Cf. Economic Development in South-Eastern Europe, PEP (Political and Economic Planning)*, Londra, 1945, p. 81 și urm.; C. G. Rommenhöller, *op. cit.*, p. 218; Basil Spiru, *Freiheit, die sie meinen..., Rumänien unter der Ferse der City und der Wallstreet*, Berlin (Est), p. 164 și urm.

Venitul familiilor de țărani era mult prea mic pentru a permite o schimbare a sistemului de producție și a stimula cererea de produse industriale. Un studiu PEP aprecia că mai puțin de o cincime din totalitatea produselor industriei de prelucrare ajungeau în țară. *Economic Development*, *op. cit.*, p. 83. Carol Rommenhöller evoca în studiul său despre România Mare existența în paralel a diferitelor domenii economice. „În alte țări, formele primitive ale producției aproape că au dispărut, eliminate de fabrici, în România, ele joacă încă un rol important", C. G. Rommenhöller, *op. cit.*, p. 212 și urm.

[12] *Cf.* Virgil N. Madgearu, *Evoluția economiei românești*, *op. cit.*, p. 143.

[13] Procentajul produselor românești la piața produselor industriale:

anul	1922	1927	1935	1938
cota-parte în %	48	64	81	80

Apud: V. Madgearu, *Evoluția economiei românești*, *op. cit.*, p. 256 și urm.; V. Axenciuc, *La place*, *op. cit.*, p. 685 și urm.

[14] Un sfert din întreaga producție industrială era dominată de industria de cartelare. *Cf.* V. Madgearu, *Evoluția economiei românești*, *op. cit.*, p. 179. *Cf.* și V. Axenciuc, *La place*, *op. cit.*, p. 67.

[15] *Cf.* V. Madgearu, *Evoluția economiei românești*, *op. cit.*, pp. 123, 190 și urm., 196; *cf.* și F. Patac, „Unele date privind poziția capitalului străin în industria României la sfârșitul perioadei interbelice", în: *Studii economice*, 1 (1970), p. 88.

[16] După Primul Război Mondial, capitalul autohton și-a putut consolida poziția prin naționalizarea capitalului foștilor inamici de război și prin transferul banilor marii proprietăți din reforma agrară. În 1928, 65% din capitalul pe acțiuni erau în posesia întreprinderilor industriale deținute de străini, în industria metalurgică erau 70%, în cea textilă 63%, în cea pentru prelucrarea lemnului 45%. La bănci, capitalul străin avea o cotă procentuală de 25%. Criza economică mondială a redus poziția capitalului străin, a cărui

lui.[17] Societăţile pe acţiuni şi activitatea băncilor comerciale bucureştene permiteau forme multiple de participare.[18]

c) Fără legătură cu piaţa internă românească, industria extractivă constituia câmpul de acţiune al capitalului străin.[19] Petrolul, lemnul şi alte materii prime erau exportate fără a fi prelucrate. În ciuda unor schimbări datorate substituţiei importurilor din anii '30, trăsătura de bază a comerţului exterior — exportul de produse agrare şi bogăţii minerale, importul de produse finite — a persistat de-a lungul întregii perioade.[20]

Surplusul balanţei comerciale nu era suficient pentru a echilibra balanţa de plăţi. De vină erau repatrierea profiturilor, plata dobânzilor şi a taxelor de comision.[21] Venesecţia permanentă nu a rămas fără consecinţe, împiedicând acumularea de capital în interiorul României.

O pondere excesivă în comparaţie cu nivelul de dezvoltare economică o avea aparatul de stat. Nu numai că acesta trebuia să corespundă necesităţilor unui stat modern (birocraţie, armată, justiţie), dar el trebuia să asigure totodată premisele unei dezvoltări ulterioare (sistem educaţional, de transporturi, măsuri de sprijin economic). Deşi statul român putea acoperi un sfert din veniturile sale din exploatarea petrolului, în 1936 România era ţara cu cea mai mare datorie publică faţă de străinătate din sud-estul Europei.[22]

---

cotă procentuală din industria de prelucrare s-a micşorat la 37%. Importanţa sa considerabilă în industria extractivă a rămas însă neschimbată. *Cf.* Maurice Pearton, *Oil and the Rumanian State*, Oxford, 1971, p. 104; N. Marcu ş.a., *op. cit.*, p. 285 şi urm.; F. Paţac, *op. cit.*, p. 89; V. Madgearu, *Evoluţia economiei româneşti*, *op. cit.*, p. 309 şi urm.; Constanţa Bogdan, Adrian Platon, *Capitalul străin în societăţile anonime din România în perioada interbelică*, Bucureşti, 1981.

[17] În anii '20 s-au declarat câştiguri nete de la 25% la 50%. *Cf.* N. N. Constantinescu, Tudor Paul, „La situation de la classe ouvrière de Roumanie pendant la période de la stabilisation relative du capitalisme", în: *RRH*, 2 (1963), p. 329; *cf.* şi G. Rădulescu, „Rata profitului în economia românească în anii 1927–1938", în: *Studii şi cercetări economice*, 4 (1969), p. 23 şi urm.; C. Bogdan, A. Platon, *op. cit.*, p. 101 şi urm.

[18] *Cf.* Lucreţiu Pătrăşcanu, *Sous trois dictatures*, Paris, 1946, p. 21 şi urm.; N. N. Constantinescu, Victor Axenciuc, *Capitalismul monopolist în România*, Bucureşti, 1962, p. 158.

[19] După datele oficiale, cota-parte a capitalului românesc la exploatarea petrolului era de 24%. N. N. Constantinescu, V. Axenciuc, *op. cit.*, p. 223; *cf.* şi F. Paţac, *op. cit.*, p. 89, ca şi M. Pearton, *op. cit.*

[20] *Cf.* N. N. Constantinescu, V. Axenciuc, *op. cit.*, p. 216 şi urm., 245; Henry L. Roberts, *Rumania, Political Problems of an Agrarian State*, New Haven, p. 379.

[21] După evaluări minime, în anii 1922–1928, în străinătate s-au transferat 40 de miliarde de lei: câştiguri de 25,5 miliarde lei obţinute din investiţii industriale, 700 de milioane de lei din investiţii bancare şi 13,8 miliarde lei din plata dobânzilor şi a taxelor de comision. N. N. Constantinescu, V. Axenciuc, *op. cit.*, p. 224. *Cf.* şi C. Bogdan, A. Platon, *op. cit.*, p. 170 şi urm.; Ioan Saizu, Mihail Rusenescu, „Considerations sur l'évolution de l'économie de la Roumanie entre les années 1922–1928", în: *RRH*, 15 (1976), p. 628; N. Marcu ş.a., *op. cit.*, p. 325.

[22] *Cf. Economic Development*, *op. cit.*, p. 108; I. Berend, G. Ránki, *op. cit.*, p. 226 şi urm.

3. Situaţia socială era influenţată de realitatea economică.[23] Mai mult de 80% din populaţie trăia în sărăcie.[24] Numai jumătate din cei activi în agricultură erau folosiţi într-adevăr pentru producţie.[25] Exista un extins proletariat rural[26], care includea, pe lângă cei fără nici o proprietate, multe familii de ţărani cu gospodării foarte mici, care deţineau doar 2 ha de pământ[27] şi ale căror venituri principale rezultau din prestaţii în muncă.[28]

Trei sferturi din totalul gospodăriilor agricole deţineau mai puţin de 5 ha. În ciuda tuturor precauţiilor, cheltuielile lor depăşeau venitul realizat printr-o bună administrare.[29] Erau necesare credite, iar dobânzile erau mari.[30]

---

[23] În ceea ce priveşte diferenţele regionale nu vom intra în detalii. Unele trimiteri sunt suficiente:

Rata analfabetismului în 1930 în diferitele provincii româneşti.

Banat	27,5%
Transilvania	33,6%
Bucovina	34,2%
Vechiul Regat	44,1%
Basarabia	61,4%

Apud: Anuarul statistic al României 1937/1938, Bucureşti 1939, p. 78 şi urm.

După calculele unui economist român exista un muncitor industrial

în Transilvania	la 103 locuitori
în Bucovina	la 112 locuitori
în Vechiul Regat	la 126 locuitori
în Basarabia	la 144 locuitori

Apud: B. Spiru, *op. cit.*, p. 145.

Între anii 1923–1927 recolta porumbului era

în Bucovina	de 14,4 chintale pe ha
în Transilvania	de 11,4 chintale pe ha
în Vechiul Regat	de 11,0 chintale pe ha
în Basarabia	de 10,6 chintale pe ha

Apud: *L'agriculture en Roumanie, Album statistique*, Bucureşti, 1929, p. 20 şi urm.

În ciuda diferenţelor de niveluri culturale, situaţia economică a noilor provincii se asemăna cu cea a Vechiului Regat, deoarece şi aici faptele economice erau determinate în mod substanţial de situaţia marginală faţă de centrele Europei occidentale. *Cf.* Constantin Daicoviciu, Miron Constantinescu (ed.), *Brève histoire de la Transylvanie*, Bucureşti, 1965, p. 361 şi urm.; Jakob Schöttle, *Die wirtschaftliche Lage Bessarabiens und seine Bedeutung für Rumänien*, dis. (ms.), Frankfurt, 1927, pp. 121 şi urm., 195 şi urm.

[24] *Cf.* A. Guha, *op. cit.*, p. 301.

[25] *Cf.* H. L. Roberts, *op. cit.*, p. 361.

[26] În 1930 erau în jur de 600 000 până la 700 000 de oameni angajaţi. *Cf.* L. Pătrăşcanu, *Problemele de bază*, *op. cit.*, p. 91.

[27] În 1930, 18,6% din suprafeţele agricole erau mai mici de 1 ha, iar 52,1% mai mici de 3 ha. *Cf. Enciclopedia României*, vol. 3, p. 304.

[28] *Cf.* V. Madgearu, *Evoluţia economiei româneşti*, *op. cit.*, p. 40.

[29] *Cf.* H. L. Roberts, *op. cit.*, p. 61.

[30] Răspândite erau dobânzile de la 20% până la 50%. *Cf.* V. Madgearu, *Evoluţia economiei româneşti*, *op. cit.*, p. 303.

Preţurile produselor agrare, care din 1929 au scăzut în mod dramatic, au dus la înglodarea în datorii a micilor gospodării.[31]

Păturile rurale conducătoare proveneau din diverse categorii sociale.[32] În acestea pot fi înglobate exploatările ţăranilor mijlocaşi cu 10 până la 20 ha[33], cele câteva gospodării ale ţăranilor înstăriţi[34], dar şi meseriaşii rurali, cârciumarii, funcţionarii, învăţătorii şi preoţii.[35]

Reforma agrară, cea electorală, precum şi alfabetizarea[36] au făcut posibilă „modernizarea mentală" a populaţiei rurale; realitatea economică şi politică se afla însă în faţa unei profunde mutaţii de conştiinţă. Modelele atitudinale ale populaţiei săteşti rezultau din neputinţa unei acţiuni conştiente de sine în faţa naturii şi din neînţelegerea realităţii economice şi politice. Strânsa legătură şi dependenţa de factori exteriori necontrolabili au încurajat concepţiile mistice, un amestec între superstiţie şi elemente creştine[37], dar, mai ales, ele au format baza fatalismului sătesc, care în timpul crizelor se putea transforma într-o reacţie de indignare publică.

Pentru populaţia rurală, oraşul părea străin şi ameninţător, iar statul, cu pretenţiile şi contraserviciile sale minime, era văzut ca o parte a societăţii urbane. Această structură a produs atmosfera de bază pentru o atitudine de opoziţie permanentă, care, în funcţie de situaţie, era legată în diferite forme extreme de o personalitate politică de tip carismatic. Pe de altă parte, fiecare guvern putea conta pe un electorat stabil, care nu vota după criterii politice de partid, ci confirma puterea şi poziţia deţinătorilor de funcţii.[38] Locuitorii de la sate erau legaţi de sistemul partinic numai prin grupurile rurale conducătoare, singurele care puteau media între cultura urbană şi cea rurală.

---

[31] *Cf.* H. L. Roberts, *op. cit.*, p. 221 şi urm.; D. Şandru, „Considérations sur la structure de la propriété foncière rurale de Roumanie entre les deux guerres mondiales", în: *RRH*, 15 (1976), p. 603.

[32] *Cf.* Constantin Narly, *Die soziale Schichtung Rumäniens*, dis. (ms.), Göttingen, 1924, p. 131.

[33] 5,5% din suprafeţele agricole. *Cf. Enciclopedia României*, vol. 3, *op. cit.*, p. 304.

[34] 1,6% din gospodăriile agricole. *Ibid.*

[35] Aceste grupuri de profesii reprezentau cca 10% din populaţia rurală. *Cf.* H. L. Roberts, *op. cit.*, p. 221 şi urm.

[36] Cu privire la eforturile de alfabetizare ale statului român, *cf. Enciclopedia României*, vol. 1, *op. cit.*, p. 142 şi urm.

[37] *Cf.* Nicolae St. Predescu, *Die Wirtschaftsstruktur Rumäniens in ihren Wesensmerkmalen und Entfaltungsmöglichkeiten*, dis., Leipzig, 1940, p. 37; Ioan Lupu, *Mystisches Denken bei den Rumänen*, Cernăuţi, 1926. În august/septembrie 1935, presa de dreapta relata despre aparitiile tămăduitoare de la Maglavit (Dolj) şi din Parcul Herăstrău. Ţăranii sosiţi în grabă povesteau că au văzut îngeri pe cer şi că au existat şi tămăduiri miraculoase. *Cf. Porunca Vremii*, 14 august 1935 şi urm., 27 septembrie 1935, 30 septembrie 1935.

[38] *Cf.* Marcel Ivan, *Evoluţia partidelor politice, 1919–1932*, Sibiu, 1933, p. 30 şi urm., Tabel VIII.

În 1930, în oraşele României nu trăia nici măcar o cincime din populaţie. Foarte puţine centre urbane aveau mai mult de 50 000 de locuitori, iar acestea se confruntau cu probleme de creştere urbană supradimensionată datorită stabilirii în oraşe a celor veniţi de la ţară.[39]

Numai 13,2% dintre muncitori activau în industrie, minerit, comerţ şi transporturi. Un sfert din forţa de muncă din domeniul micii industrii nu avea pregătire calificată[40], iar numărul acesteia creştea neîncetat. Fiii ţăranilor cu gospodării mici şi foarte mici nu mai găseau o bază suficientă pentru existenţa lor la ţară şi erau nevoiţi să-şi caute alte surse de venit. Ţăranii veneau din când în când la oraş, pentru a cumpăra produse industriale şi pentru a-şi putea achita datoriile.[41] Cu un venit foarte mic şi cu o ocupaţie pe termen limitat, mulţi dintre ei trăiau la marginea oraşelor, fără a aparţine nici modului de viaţă ruralo-agrar, nici celui urbano-industrial.

Acelaşi lucru a fost valabil nu numai pentru locuitorii suburbiilor, ai „mahalalelor", ci pentru largi părţi ale muncitorimii româneşti în general. Strămoşii lor fuseseră încă ţărani, iar existenţa nenumăratelor centre industriale neorăşeneşti[42] a avut drept rezultat faptul că muncitorii trăiau încă adesea la ţară. Reforma agrară prevedea împărţirea de suprafeţe arabile şi pentru angajaţi şi muncitori. Aceste suprafeţe agricole se aflau adesea la câţiva kilometri depărtare de locul de muncă, şi totuşi mulţi preferau să facă drumuri lungi pentru a rămâne în comunitatea lor rurală şi pentru a putea lucra bucata lor de pământ.[43]

Numărului mare al forţei de muncă necalificate i se opunea grupul mic de muncitori specialişti, bine organizaţi politic.[44] Ei constituiau coloana vertebrală a sindicatelor româneşti slab conturate.[45]

Păturile de mijloc erau separate în funcţie de profesie şi de meseriile din sfera serviciilor statului. O activitate în domeniul meşteşugăresc necesita capital, cunoştinţe de specialitate, experienţă şi dispoziţie pentru asumarea riscului. Acestea erau premise ce favorizau minorităţile naţionale şi străinii, care aveau o tradiţie lungă în comerţ, meşteşug şi industrie.[46] Românilor le

---

[39] *Anuarul statistic, 1937/1938*, p. 48 şi urm.; V. Madgearu, *Evoluţia economiei româneşti, op. cit.*, p. 191; L. Pătrăşcanu, *Sous trois dictatures*, *op. cit.*, p. 254 şi urm.; *idem*, *Problemele de bază*, *op. cit.*, p. 145 şi urm.

[40] N. S. Predescu, *op. cit.*, p. 99.

[41] *Cf.* Hugh Seton-Watson, *The East European Revolution*, Londra, 1950, p. 8.

[42] *Cf.* V. Madgearu, *Evoluţia economiei româneşti*, *op. cit*, p. 128 şi urm.

[43] *Cf.* David Mitrany, *The Land and the Peasant in Rumania*, Londra şi New Haven, 1930, p. 192; B. Spiru, *op. cit.*, p. 118.

[44] *Cf.* W. Piper, *op. cit.*, p. 70.

[45] Cu privire la stânga românească, *cf.* scurta prezentare în K. P. Beer, *op. cit.*, p. 130 şi urm., ca şi H. L. Roberts, *op. cit.*, p. 148 şi urm.

[46] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 6, 12 decembrie 1928; „Deutsches Konsulat Czernowitz an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest"; *ibid.*, Po 19, 8 octombrie

era deschis deocamdată numai drumul prin cultură. Scopul urmărit îl constituiau profesiunile libere şi, mai ales, serviciul de stat, motivul goanei proverbiale după o funcţie în administraţie[47], cu siguranţa sa relativă, privilegiul titlului şi participarea la putere. Astfel, ceea ce a rezultat a fost situaţia paradoxală că România făcea parte din ţările cu cea mai mare rată a analfabetismului din Europa, dar, în acelaşi timp, dispunea de foarte multe persoane cu formaţie universitară; de exemplu, existau cel puţin la fel de mulţi avocaţi ca în Germania.[48]

Angajaţii statului, funcţionarii, ofiţerii, cei care exercitau profesiuni libere şi membrii lor de familie reprezentau în 1913 mai mult de o treime, poate chiar o jumătate din populaţia urbană a Vechiului Regat.[49] Anexarea noilor provincii, în 1918/1919, a creat noi locuri de muncă unde au fost angajaţi absolvenţii de şcoli şi de universităţi. Amploarea crizei de suprapopulare a devenit evidentă abia atunci când prăbuşirea economică şi financiară, la începutul anilor '30, a împiedicat o nouă expansiune a aparatului de stat.[50] Şomajul intelighenţiei devenise tema de ordine a discuţiilor politice.

Anumite suprapuneri etnice au ascuţit criza structurală a păturilor de mijloc. Acestea erau rezultatul etnogenezei specifice din spaţiul Europei de Sud-Est, a două valuri de imigrare, mai întâi al colonizărilor spre răsărit, desfăşurate în Evul Mediu în Transilvania, iar pe urmă, în secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea, consecinţa politicii clar orientate de colonizare, a noi oportunităţi economice, dar şi a asupririi unor minorităţi naţionale din teritoriile vecine româneşti.

Pentru România, obiectivul unificării naţional-statale era atins numai în măsura în care zonele aparţinând geografic laolaltă şi locuite de români erau incluse în noua formaţiune statală. Bineînţeles că ţara nu era un stat multinaţional comparabil cu Austro-Ungaria antebelică, dar dacă 29% din locuitori, deci aproape o treime, aparţinea minorităţilor naţionale[51], atunci se

---

1929, „Kommunistische Bewegung in Rumänien, Bericht des Gesandtschaftsrats Kirchholtes an das Auswärtige Amt"; *ibid.*, GB, IA 39, 14 octombrie 1936, „Reichsdeutsche in Rumänien", Fabricius.

[47] *Cf.* C. Narly, *op. cit.*, p. 46. În Ungaria, Bulgaria, Belgia, Olanda, Cehoslovacia şi Prusia, două treimi din toţi elevii şcolilor secundare frecventau şcoli cu orientare „practică". În România raportul era tocmai invers. *Cf. Enciclopedia României*, vol. 1, *op. cit.*, p. 478.

[48] *Cf.* N. S. Predescu, *op. cit.*, p. 19. În 1936, când au fost introduse primele măsuri pentru reducerea personalului de stat, existau 440 000 de angajaţi la stat la o populaţie de 18 milioane. La aceeaşi dată serviciul public număra în Germania 250 000 de angajaţi. 55% din cheltuielile de stat erau suportate de cheltuielile personale, datele comparative pentru Germania, Franţa şi Italia erau de 18% până la 23%. *Cf.* E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p. 130 şi urm.

[49] *Cf.* C. Narly, *op. cit.*, p. 45, ca şi *Enciclopedia României*, vol. 3, *op. cit.*, p. 42.

[50] *Cf.* E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p. 130 şi urm.

[51] Conform recensământului populaţiei din 1930 în România trăiau 7,9% unguri, 4,1% germani, 4,0% evrei, 3,2% ucraineni, 2,3% ruşi, 2,0% bulgari. *Cf. Anuarul statistic, 1937/1938*, *op. cit.*, p. 62.

puteau ivi probleme, deşi realităţile geografice contraziceau cerinţele revizioniste, iar germanii şi evreii au recunoscut în mod expres noile delimitări de frontieră.

Străinii şi minorităţile naţionale aveau o pondere ridicată în cadrul populaţiei urbane.[52] Lucrul cel mai evident era numărul mare de evrei. Înainte de 1918, ei nu s-au putut stabili la ţară, iar acum îşi puneau amprenta asupra imaginii a nu puţine oraşe româneşti.

Populaţia evreiască trăia în nord-estul ţării, în zona Maramureşului, în Bucovina, în Moldova şi Basarabia, şi de asemenea în unele centre urbane ca Bucureşti şi Cluj.[53] Ea nu constituia un tot unitar, nici cultural, nici social. Evreii din Transilvania vorbeau ungureşte, iar nivelul lor de viaţă era mai ridicat decât cel al evreilor din Vechiul Regat. În Bucovina, limba maternă era germana, în Moldova şi Basarabia, idiş.[54] Datorită absenţei unei perioade de emancipare liberală, evreii din Basarabia şi Vechiul Regat n-au putut fi asimilaţi. Patria lor era comunitatea religioasă de care depindeau, trăiau în ghetouri alese de ei înşişi, iar căsniciile cu românii erau rare.[55]

În interiorul populaţiei evreieşti, numărului mare de meşteşugari, complet sărăciţi şi ducând un trai mizer i se opunea un număr mic de întreprinzători, medici şi avocaţi, care însă atrăgea atenţia.[56]

După date care, desigur, trebuie evaluate critic, în 1936, 56% din întreprinderile meşteşugăreşti erau conduse de evrei, şi în multe zone se înregistra un procentaj la fel de mare în comerţ.[57]

Datorită modului de existenţă urban, populaţia evreiască a avut premise mai favorabile pentru o carieră şcolară decât majoritatea românilor care trăiau la ţară. De aceea nu este de mirare că evreii erau suprareprezentaţi în sistemul educaţional secundar. În anii şcolari 1930/31–1934/35, procentajul şcolarilor evrei în învăţământul secundar era de 14%[58], pe la aceleaşi cote se aflau şi cifrele pentru universităţi.[59] La unele facultăţi şi universităţi au rezultat cifre mai ridicate, de exemplu pentru medicină (28,3%) sau farmacie

---

[52] La oraşe trăiau 16,5% dintre români, 28,6% dintre unguri, 25,9% dintre germani, 30,7% dintre ruşi şi 68,2% dintre evrei. *Cf. Enciclopedia României*, vol. 1, *op. cit.*, p. 149.

[53] *Cf. Anuarul statistic, 1937/1938, op. cit.*, p. 62 şi urm.

[54] *Cf.* B. Vago, *The Shadow*, *op. cit.*, p. 55; BA, R 43 II/1486, 13 decembrie 1937, „Bericht des Deutschen Konsulats Czernowitz an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest über die Judenfrage im Konsulatsbereich".

[55] *Cf.* Jérome Tharaud, Jean Tharaud, *L'envoyé de l'archange*, Paris, 1939, p. 202.

[56] *Cf.* BA, R 43/1486, 13 decembrie 1937, „Bericht des Deutschen Konsulats Czernowitz an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest über die Judenfrage im Konsulatsbereich".

[57] *Cf.* Anastasie N. Hâciu, *Evreii în ţările româneşti*, Bucureşti, 1943, p. 324 şi urm.

[58] *Anuarul statistic, 1937/1938*, *op. cit.*, p. 218 şi urm.

[59] *Ibid.*, p. 254.

(42,7%). La Iaşi, procentajul studenţilor evrei la Facultatea de Medicină era în 1935/36 de 40%[60], iar cu zece ani în urmă fusese chiar de 50%[61].

În realitate, numărul evreilor cu studii superioare era şi mai mare, întrucât nu puţini erau cei care căutau să obţină o diplomă la universităţi străine. Studenţii evrei şi români preferau profesii netehnice. Ei concurau în acel domeniu restrâns al profesiilor, care avea ca premisă o educaţie formală ridicată; întrucât nu erau primiţi în serviciul de stat, candidaţii evrei alegeau profesiile libere.[62]

La fel ca în multe ţări europene, evreii aveau un aport remarcabil la viaţa culturală naţională. Bibliotecile şi cinematografele erau conduse de evrei, iar din rândurile lor a luat fiinţă presa democrată de stânga.[63] Dar nu numai în domeniul cultural ocupau un loc de frunte. Unele bănci şi întreprinderi industriale aveau proprietari evrei[64], oferind astfel multe puncte de atac pentru modelele atitudinale antisemite. Li se reproşa evreilor că nu dispun de o cultură adevărată, că nu sunt decât nişte speculanţi demni de milă, care nici măcar nu vorbesc româneşte, sau că vor să domine viaţa artistică. Pe de altă parte, se sublinia faptul că sărăcia lor era o povară pentru români. În acelaşi timp, bogăţia lor era de temut. Fiecare prejudecată îşi găsea aparent justificarea într-un aspect al realităţii. Realitatea era mai complicată şi nu putea fi redusă la o simplă formulă, dar de acest lucru nu se voia să se ţină seama.

Păturile sociale conducătoare reprezentau probabil două procente din populaţie[65] — este vorba de cei care ocupau funcţii înalte în stat şi în economie, având strânse legături cu marea proprietate, industria şi băncile. Poziţiile de conducere se obţineau prin legături familiale, ceea ce sugera o mentalitate de castă care îngreuna ascensiunea socială a membrilor altor grupuri sociale, fapt ce provoca nemulţumire.

Sărăcia extinsă nu se potrivea astfel cu bogăţia privilegiaţilor sociali, pe care sistemul de impozite aproape că nu-i incomoda. Din punct de vedere cultural, ei se străduiau să imite Occidentul. Bucureştiul devenise „micul Paris". În „societatea aleasă" a Capitalei, franceza se vorbea şi în domeniul

---

[60] *Ibid.*, pp. 254 şi urm., 262 şi urm.

[61] *Anuarul Universităţii din Iaşi, 1924–1925*, Iaşi, 1925, p. 58.

[62] Hâciu relatează că, în noile provincii ale României, un sfert până la două treimi din toţi avocaţii erau evrei, iar în Bucureşti, procentajul lor se afla la 22%. În 1938, în jur de 40% din medici erau evrei. A. N. Hâciu, *op. cit.*, pp. 417, 432 şi urm. *Cf.* şi BA, R 43 II/1486, 13 decembrie 1937, „Bericht des Deutschen Konsulats Czernowitz an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest über die Judenfrage im Konsulatsbereich".

[63] *Cf. ibid.*, ca şi A. N. Hâciu, *op. cit.*, p. 408.

[64] *Cf.* Saniel Labin, „Roumania", în: *The Universal Encyclopedia*, New York, 1943, vezi art. „Roumania", p. 246, ca şi *Encyclopedia Judaica*, Ierusalim, 1966, vezi art. „Roumania", col. 398.

[65] *Cf.* A. Guha, *op. cit.*, p. 301.

privat, şi nu puţini erau cei care aveau un al doilea domiciliu la Paris sau într-o staţiune balneară maritimă franceză.[66]

O prăpastie adâncă îi despărţea pe deţinătorii puterii sociale de „poporul simplu". Într-un articol intitulat „Asiatisches aus Europa" („Întâmplări asiatice din Europa"), un corespondent german relata pe această temă:

> Am citit într-un ziar că un moşier bogat şi senator, ruda unui ministru, având o proprietate de mai multe mii de hectare, un palat în Bucureşti, cu servitori, maşină şi cai, a fost impozitat la intervenţia Consiliului de Miniştri cu un venit anual de 70 000 lei.[67]
>
> Cu puţin înainte citisem că generalul X a ordonat ca un meseriaş să fie ridicat şi bătut de poliţie, pentru că acesta nu putuse să-l viziteze la ora care-i convenea lui. Acelaşi lucru despre un ofiţer care, într-un compartiment de clasa I, s-a purtat mai întâi grosolan cu un călător, după care i-a rupt osul molar cu pumnul.[68]

4. Dacă s-ar judeca sistemul politic după textul Constituţiei, cu greu s-ar putea stabili diferenţe decisive faţă de parlamentarismul occidental. În realitate, ţara era însă departe de un regim democratic funcţional. Lipseau toate premisele. Votul egal şi general le-a fost asigurat ţăranilor de către regele Ferdinand în circumstanţele războiului mondial şi ale revoluţiei ruseşti din februarie, cu scopul de a întări puterea de luptă a soldaţilor. Prin urmare, nu a fost vorba de un proces de maturizare politică, iar un corp electoral organizat şi conştient de sine lipsea. Opinii avizate ale elitei conducătoare considerau alegerile drept un rău necesar, menite a păstra aparenţele unei guvernări legitime.

Conform articolelor 88 şi 90 din Constituţia aprobată în 1923, regele îşi desemna miniştrii, având dreptul să dizolve corpurile legislative.[69] În ideea constituţiilor occidentale, aceste dispoziţii urmau să-l aducă pe cel mai înalt reprezentant al statului în situaţia de a pune în acord opiniile guvernului cu cele ale parlamentului, fără a putea trece peste „opinia publică". În practica politică a României executivul avea ponderea. După ce era numit de rege, noul guvern organiza alegeri. Dacă prima de guvernare, aşa-numita „zestre guvernamentală", nu era suficientă, atunci aparatul de stat asigura majoritatea parlamentară necesară[70].

---

[66] *Cf.* A. Guha, *op. cit.*, p. 301; H. L. Roberts, *op. cit.*, p. 82. O privire asupra modului de viaţă „al celor zece mii de domni" ne oferă romanul lui Petru Dimitriu, *Die Bojaren*, Frankfurt/M. 1962, 2 vol.

[67] În 1927, 1 kg de cafea costa 154 de lei. *Anuarul statistic al României, 1929*, Bucureşti, 1931, p. 311.

[68] *Münchner Neueste Nachrichten*, 23 octombrie 1924.

[69] *Cf.* „Die Verfassung Groß-Rumäniens", în: Ernst Schmidt, *Die verfassungsrechtliche und politische Struktur des rumänischen Staates in ihrer historischen Entwicklung*, München, 1932, p. 149.

[70] Mijloacele erau variate, iar fantezia aproape că nu avea limite: jurământul politic de partid al aparatului funcţionăresc, îngrădirea campaniei electorale a opoziţiei cu

Sistemul funcţiona deoarece „în corpul electoral românesc" lipseau acele „pături naţionale bine organizate, fidele programului partidului"[71]. El a intrat în criză atunci când, pe baza multiplelor experienţe negative, a crescut abţinerea de la vot, iar regele nu a mai fost capabil şi nici nu a mai vrut să asigure alternanţa marilor partide. Dictatura carlistă a fost punctul final al încercării de a îmbina democraţia parlamentară cu o regalitate care, în ciuda concesiilor democratice, nu dorea să renunţe la decizii autonome[72].

În Vechiul Regat, cheltuielile statului reprezentau aproximativ o treime din produsul social brut.[73] De aceea, posibilitatea de a influenţa deciziile politice era o problemă de supravieţuire pentru industria în dezvoltare şi pentru bănci. Întrucât nu aveau priză la mase, iar sindicatele influente, asociaţiile ţărăneşti sau alte organizaţii lipseau, partidele politice erau strâns legate, şi într-un mod izbitor, de interesele cercurilor economice şi financiare puternice[74], în timp ce interesele majorităţii, deci ale celor care îşi puteau asigura cu greu strictul necesar vieţii, erau ignorate. Astfel, terenul era pregătit pentru o critică radicală a sistemului politic românesc.

Imposibilitatea de a găsi un loc de muncă în sectorul secundar, ca şi necesitatea de a se adapta aparatul de stat cerinţelor moderne, umflau tot mai mult birocraţia. Posibilităţile financiare ale statului au intrat în contradicţie cu pretenţiile sale. Adesea lefurile obişnuite nu erau suficiente pentru a asigura existenţa angajaţilor.[75] „Proasta retribuţie a uriaşei armate de funcţionari" a devenit apoi „cauza propriu-zisă a corupţiei aproape gigantice"[76], care a creat imaginea „unui aparat funcţionăresc complet decăzut"[77].

---

ajutorul unor bande de bătăuşi plătiţi; intimidarea masivă a populaţiei rurale în momentul votului; împiedicarea de la vot a grupurilor cunoscute ca făcând parte din opoziţie prin închiderea de localităţi întregi; reţinerea persoanelor din opoziţie, percheziţii la domiciliu, confiscarea buletinelor electorale, iar ca ultimă metodă se practica falsificarea certificatelor electorale şi furtul de urne. *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po. 5, 14 iulie 1927, v. Mutius; *MO*, III, 17 februarie 1934, şedinţa din 9 februarie 1934, Cuvântarea lui Petre Andrei.

[71] PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 14 iulie 1927, v. Mutius.

[72] *Cf.* Nicolae Iorga, *Supt trei regi, Istorie a unei lupte pentru un ideal moral şi naţional*, Bucureşti, 1932, p. 341.

[73] *Cf.* Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia, Studiu economic-sociologic al problemei noastre agrare*, Bucureşti, 1910, p. 447.

[74] *Cf.* Alexandru Gh. Savu, *Sistemul partidelor politice din România, 1919–1940*, Bucureşti, 1976, p. 60 şi urm.

[75] *Cf.* L. Pătrăşcanu, *Problemele de bază, op. cit.*, pp. 134 şi urm., 154 şi urm.

[76] BA, Sammlung Schumacher 309, 18 noiembrie 1940, „Die Lage in Rumänien", fără semnătură.

[77] PA, Pol. Abtlg. II, Po 5, 21 martie 1923, Freytag. Hermann Neubacher, care din 1940 era „însărcinat special cu probleme de economie în cadrul Legaţiei germane de la Bucureşti", relatează în memoriile sale despre corupţia ca parte evidentă, nu neapărat

Posturile înalte şi retribuţia convenabilă erau legate de carnetul de membru de partid. S-a întâmplat adesea ca unii, odată cu schimbarea de guvern, să-şi schimbe şi apartenenţa de partid, iar pentru ei s-a născut termenul de „fripturist", aluzie la cel care miroase friptura.[78]

Formele comportamentului politic arătau puţin din respectul necesar faţă de adversarul politic, aşa cum se întâmplă astăzi în sistemele politice occidentale. În scopul de a-şi echilibra finanţele şi de a corespunde dorinţelor clientelei lor funcţionăreşti, partidele trebuiau să pună totul în joc pentru a se bucura de binefacerile participării la guvernare. Controlul statului viza intervenţia în principalele domenii ale vieţii economice şi sociale. A guverna însemna totul, iar reguli care să ordoneze formele competiţiei politice mai că nu existau, succesul fiind singurul care conta. Necesităţile unei reglări democratice a conflictelor politice se aflau în contradicţie cu stilul obişnuit al disputelor politice. Generalul Averescu le declara liberalilor în mod deschis „război"[79], în timp ce Ion I. C. Brătianu, preşedintele PNL, le promitea naţional-ţărăniştilor o „luptă politică de nimicire"[80]. Guvernul era considerat ca o adunătură de „bandiţi"[81], „duşmani ai patriei"[82]. În Parlament, şedinţele erau întrerupte de zgomote puternice şi de bombe cu conţinut rău mirositor[83], şi nu rareori, acestea se terminau cu scene de bătaie sălbatică.[84] În anii '20, părăsirea Camerei Deputaţilor era un stil de opoziţie obişnuit, adesea singura posibilitate de a conferi expresie îndoielii cu privire la baza legitimă a deciziilor politice; chiar Parlamentul luase fiinţă dintr-o luptă electorală care nu a avut de a face cu egalitatea şanselor şi cu lupta politică onestă, luptă în care asasinatele politice aproape că nu mai stârneau senzaţie în

---

ilegală, a acţiunii statului: „Lefurile serviciului public erau mereu neîndestulătoare, iar plata nesigură. Mituirea devenise sursa indispensabilă a venitului lor, atât secundar cât şi principal. Dar când se ştie că fiecare ia, caracterul corupţiei dispare, ea devine un sistem subtil de recompensare... În timpul unei călătorii de serviciu, primul-ministru român Argetoianu a fost abordat de o delegaţie de funcţionari aparţinând unei mari staţii feroviare, care se plângea, alături de şeful de staţie, de insuficienţa salariilor. Şeful guvernului l-a întrebat pe şeful staţiei: «De cât timp conduceţi staţia?» «De 11 ani, Excelenţă.» «Atunci trebuie să fiţi tare nepriceput, dacă până astăzi nu v-aţi redresat.»" Hermann Neubacher, *Sonderauftrag Südost*, Göttingen, 1956, p. 27.

[78] Alexandru Gh. Savu, „Din cronica moravurilor politice trecute: Fripturismul", în: *MI*, 4 (1970), Nr. 8, p. 79 şi urm.

[79] M. Muşat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 296.

[80] PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 12, Nr. 1, 14 septembrie 1927, „Wochenbericht des rumänischen Lektorats".

[81] *Lupta*, 14 iulie 1925.

[82] *Cf.* Aron Petric, „Trăsăturile generale ale dezvoltării României în primul deceniu interbelic", în: *Cumidava*, 3 (1968), p. 335.

[83] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 21 martie 1923, Freytag.

[84] Cu privire la acestea, este util să se citească procesele-verbale ale şedinţelor parlamentului.

ziare[85] şi care, mai tot timpul, se termina cu manipularea rezultatelor electorale.

Această deosebire radicală dintre Constituţie şi aplicarea ei în practică, dintre pretenţie şi realitatea trăită a zdruncinat încrederea în legitimitatea ordinii politice, facilitând tendinţa de a pune sub semnul întrebării democraţia parlamentară, nu numai în ceea ce priveşte formele sale în România, ci chiar în principiu.

III

Principatele Române în secolul al XIX-lea

A. Moldova şi Muntenia în câmpul de tensiuni dintre Austria, Rusia şi Turcia şi consecinţele penetrării economice şi culturale a Occidentului

1. Cele trei „crize ale modernizării" — 2. Formarea economiei periferice şi consecinţele sale pentru structura socială şi comportamentul politic — 3. Drepturi civile şi „noua iobăgie". Statalitate modernă într-o societate dependentă — 4. Naţionalismul şi antisemitismul românesc între emancipare şi integrare de tip conservator — 5. Sinteză şi perspective

1. Structurile sociale şi politice ale României anilor 1918–1945 nu pot fi comparate cu cele ale Germaniei sau ale Italiei. Cu toate acestea, aici s-a format, numeric vorbind, unul dintre cele mai puternice partide fasciste din Europa. Dacă asemănările nu se întemeiază pe structuri comune, atunci trebuie căutate procese istorice comparabile. În Italia şi Germania se poartă discuţii largi asupra unei expresii-cheie cum ar fi „calea specific naţională" („nationaler Sonderweg"). În ultimul timp, Wolfgang Schieder a desemnat ca fiind comun celor două ţări suprapunerea a trei crize ale modernizării, şi anume: „simultaneitatea formării naţiunii, a sistemului constituţional şi a revoluţiei industriale"[1]. Dar tocmai cazul românesc arată că teoria modernizării, cu tezele sale despre o evoluţie unidirecţionată, aflată doar în întârziere şi desfăşurându-se în etape, nu corespunde evoluţiei istorice propriu-zise sau, mai precis, interdependenţelor sistemului mondial. Dacă însă considerăm teza de sus ca fiind o observaţie descriptiv-istorică, fără nici o determinare, atunci puterea ei de explicaţie este valabilă şi pentru România.

2. Revoluţia economică, politică şi culturală a epocii moderne a avut consecinţe diferite în lumea occidentală în raport cu ţările aflate la marginea acesteia.

---

[1] Contribuţia lui Wolfgang Schieder, în: *Totalitarismus und Faschismus, Eine wissenschaftliche und politische Begriffskontroverse*, Kolloquium im Institut für Zeitgeschichte, 24 noiembrie 1978, München şi Viena, 1980, p. 47.

Atunci când în Occident a început transformarea revoluţionară a societăţii, Moldova şi Muntenia[2] erau două principate înapoiate din sud-estul Europei, supuse Imperiului Otoman. Instabilitatea politică, rezultată din dominaţia turcească, exigenţele economice şi financiare ale Porţii au creat „un feudalism întârziat, aparte"[3], împiedicând dezvoltarea micii industrii, în timp ce comerţul se afla în mâinile negustorilor străini.[4]

Printr-o politică de sprijin reciproc cu statele vecine mai puternice, principii români încercau să-şi păstreze autonomia. Înfrângerea lui Petru cel Mare în Campania de la Prut (iulie 1711) a pus capăt acestei străduanii, permiţând Turciei să-şi întărească controlul asupra Principatelor. Aceasta i-a desemnat pe fanarioţi[5] ca principi ai Moldovei şi ai Munteniei (1711/1716); domnia lor a intensificat şi mai mult starea de înapoiere a Principatelor, din cauza pretenţiilor lor financiare ridicate, instabilităţii şi corupţiei.[6]

În timp ce aceste state mici nu erau luate în considerare ca factor politic de sine stătător, spaţiul sud-est european se afla în centrul disputelor dintre Marile Puteri. Peste puţin timp, Austria se retrăgea din joc, pentru că, fiind constrânsă prin alte obligaţii, ea trebuia să recunoască integritatea Turciei. Ocazia a fost favorabilă Rusiei, care-şi intensifica astfel influenţa asupra Principatelor. Dar o anexare completă[7] nu intra în calcul, atât timp cât celelalte mari puteri se opuneau.[8]

---

[2] Până în 1918/19, istoria poporului român este istoria provinciilor locuite de români. Nu vrem să intrăm aici în detalii, ci să limităm prezentarea noastră la Principatele Române, Moldova şi Ţara Românească. Pe de o parte, întrucât realitatea socio-economică şi cauzele ei sunt similare şi pentru Transilvania, Bucovina şi Basarabia, pe de altă parte, întrucât „Regatul" de mai târziu a devenit centrul cultural al românismului, astfel încât toate răspunsurile fundamentale la chestiunile economice, sociale, politice şi culturale ale timpului şi-au găsit formularea aici.

[3] *Cf.* I. T. Berend, G. Ránki, *op. cit.*, p. 7.

[4] Cu privire la urmările sociale profunde ale dominaţiei otomane, *cf.* Daniel Chirot, *Social Change in a Peripheral Society, The Creation of a Balkan Colony*, New York şi Londra, 1976, p. 37 şi urm.

[5] Hospodarii fanarioţi proveneau din familiile de greci care se aşezaseră în cartierul Fanar din Constantinopol, indispensabile sultanului în diplomaţie, economie şi administraţie, şi care avansaseră cu timpul în poziţii înalte la Poartă. M. Huber, *op. cit.*, p. 61.

[6] *Cf.* Vlad Georgescu, *Political Ideas and the Enlightenment in the Romanian Principalities, 1750–1831*, New York, 1971, pp. 27 şi urm., 194.

[7] În 1775, Austria şi-a asigurat Bucovina, iar în 1812 Basarabia a fost luată de către Rusia. În 1856, Imperiul ţarist a fost împins de la vărsarea Dunării, pentru ca, prin Congresul de la Berlin, să-i fie redate în totalitate zonele de la est de Prut.

[8] *Cf.* L. S. Stavrinos, „The Influence of the West on the Balkans", în: C. şi B. Jelavich (ed.), *The Balkans in Transition, Essays on the Development of Balkan Life and Politics since the 18th Century*, Berkeley şi Los Angeles, 1963, p. 199; Gheorghe Platon, *Geneza revoluţiei române de la 1848*, Bucureşti, 1980, p. 122 şi urm.; Lothar Gall, „Die europäischen Mächte und der Balkan im 19. Jahrhundert", în: *HZ*, 228 (1979), p. 551 şi urm.

Tratatele internaţionale încheiate în cursul crizelor militare şi politice din regiune au accelerat transformările structurale, pe care revoluţia economică, ştiinţifică şi politică a Occidentului le-a provocat la periferia zonei sale de influenţă.[9] Astfel, Pacea de la Kuciuk Kainargi (1774) a favorizat tendinţele, deja perceptibile de la jumătatea secolului al XVIII-lea, de reducere a monopolului comercial otoman. Cincizeci şi cinci de ani mai târziu, Tratatul de la Adrianopol asigura Principatelor libertatea comercială deplină.[10] Preţul cerealelor a urcat astfel foarte repede. S-a renunţat la tradiţionala creştere a vitelor în favoarea culturii de porumb şi grâu.[11] Noua prosperitate financiară îi ocolea pe ţărani, favorizându-i doar pe boieri şi pe marii comercianţi. Produsele de lux din Occident erau mărfuri căutate în Principate, dar puterea de cumpărare a populaţiei obişnuite era aproape inexistentă. Lipsea imboldul de a utila cultura agricolă după principii moderne. Creşterea producţiei vegetale nu se realiza prin aplicarea unor metode economice îmbunătăţite; ea rezulta din extinderea suprafeţelor agricole şi din accentuarea exploatării mâinii de lucru. Prin reglementări juridice repetate, boierii au redus treptat drepturile de folosinţă ale ţăranilor, asigurându-şi astfel taxe şi servicii sporite.[12]

Meşteşugurile şi comerţul au fost ramurile economice care au profitat de noua circulaţie monetară. Numărul întreprinderilor şi al investiţiilor a crescut, mărfurile fabricate au devenit tot mai complexe. Cu toate acestea, efectele pozitive pentru sectorul de prelucrare erau limitate. Cererea internă nu era suficientă pentru o producţie industrială extinsă. Mărfurile finite din ţările dezvoltate satisfăceau cererile existente.[13] Tehnologii avansate erau necesare doar pentru a prelucra materiile prime autohtone destinate exportului[14], dar acestea aveau un efect „spin-off" redus.[15]

---

[9] *Cf.* L. S. Stavrinos, *op. cit.*, p. 187 şi urm.

[10] *Cf.* D. Mitrany, *The Land, op. cit.*, p. 17 şi urm.; Lucreţiu Pătrăşcanu, *Un veac de frământări sociale, 1821–1907*, Bucureşti, 1969 (ediţia I, 1947), p. 24 şi urm.; E. Schmidt, *op. cit.*, p. 89 şi urm.

[11] Între anii 1831/35 şi 1841/45, deci în decurs de 10 ani, producţia de grâu s-a mărit mai mult de jumătate. *Cf.* D. Chirot, *Social Change, op. cit.*, p. 99. La sfârşitul secolului al XVIII-lea, suprafaţa agricolă era folosită ca păşune încă în proporţie de 90%, în 1860, în proporţie de 32,6%, iar în 1906, doar 15,5%. *Cf.* D. Mitrany, *The Land, op. cit.*, p. 25.

[12] *Cf.* D. Mitrany, *The Land, op. cit.*, pp. 22, 27 şi urm.; D. Chirot, *Social Change, op. cit.*, p. 96 şi urm.; L. Pătrăşcanu, *Un veac, op. cit.*, p. 30 şi urm. *Cf.* şi Karl Marx, *Das Kapital*, vol. 1, *MEW*, vol. 23, Berlin (Est), 1972, p. 250 şi urm.

[13] *Cf.* Gh. Platon, *op. cit.*, p. 213 şi urm.

[14] Mori, distilerii, fabrici de cherestea. *Cf.* Gh. Platon, *op. cit.*, p. 224; N. N. Constantinescu, *Aspecte ale dezvoltării capitalismului premonopolist în România*, Bucureşti, 1957, p. 37 şi urm.

[15] Cu privire la teoria „Intra-Akteur-Effekte", *cf.* Johann Galtung, „Eine strukturelle Theorie des Imperialismus", în: Dieter Senghaas (ed.), *Imperialismus und strukturelle Gewalt, Analysen über abhängige Reproduktion*, Frankfurt/M, 1972, p. 40 şi urm.

Numai atunci când criza agrară din 1873–1895 a atras după sine renunţarea la politica de liber-schimb şi au fost adoptate o serie de măsuri protecţioniste, s-au făcut primii paşi către industrializare. Ratele ridicate de profit au atras capitalul străin, dar acesta s-a orientat mai ales către exploatarea materiilor prime româneşti. Mai mult de 50% din investiţiile industriale şi bancare veneau de dincolo de graniţele româneşti[16], ceea ce a făcut să nu se poată forma circuite economice închise, care să fi dus la apariţia unor interdependenţe profunde şi la dezvoltarea diferitelor sfere de producţie şi consum interne.

Dacă în Occident, ţărănimea se eliberase de îngrădirile feudale, în România, sub presiunea pieţei mondiale, structurile neliberale s-au consolidat. Nici reforma agrară a lui Cuza nu a provocat mari schimbări. Numai atunci când explozia demografică nu le-a mai lăsat locuitorilor de la ţară nici o altă alegere decât aceea de a munci pământurile proprietarilor latifundiari, în condiţiile impuse de aceştia, s-a renunţat, cel puţin parţial, la recrutarea obligatorie a forţei de muncă ţărăneşti.[17]

Cu cât creştea numărul celor care trăiau de pe urma agriculturii, cu cât mai slab plătită era munca prestată pe pământurile moşiereşti, cu atât mai mult creştea împovărarea populaţiei rurale şi se reducea standardul ei de viaţă, căci beneficiul agricol rămânea la nivelul înregistrat înainte cu câteva decenii.[18]

Lumea modernă părea să integreze populaţia agrară numai sub aspectele sale negative. Statul cerea impozite mai mari. Tot mai des, moşierii şi arendaşii prelucrau pământul cu forţe proprii, astfel încât, treptat, ţăranii erau privaţi de posibilităţile lor de existenţă de până atunci. Persoanele care împrumutau bani cereau dobânzi cămătăreşti. Tensiunile dintre gândirea tradiţională, pe de o parte, şi orientarea către piaţă, pe de alta, se descărcau prin răscoale ţărăneşti[19], care se repetau periodic, cum a fost în 1907, când toată

---

[16] *Cf.* N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 79; I. T. Berend, G. Ránki, *op. cit.*, p. 106 şi urm.; Vasile Liveanu, „The Problem of Industrialization in Romanian Social Thinking and Social Practice", în: *RRH*, 17 (1978), p. 758; N. Marcu ş.a., *op. cit.*, p. 212 şi urm.

[17] În 1906, 85% din locurile ţăranilor depindeau de încasările suplimentare în afara gospodăriei proprii. Cu privire la dezvoltarea împovărării ţăranilor cu taxe şi servicii, *cf.* C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia, op. cit.*, p. 73 şi urm.; D. Mitrany, *The Land, op. cit.*, p. 74 şi urm.; D. Chirot, *Social Change, op. cit.*, p. 131 şi urm.; I. Adam, N. Marcu, *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura României după 1864*, 2 vol., Bucureşti, 1956.

[18] *Cf.* L. Pătrăşcanu, *Un veac, op. cit.*, p. 303; N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 105 şi urm.; C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia, op. cit.*, p. 252 şi urm.; Philip Gabriel Edelberg, *The Great Rumanian Peasant Revolt of 1907, Origins of Modern Jacquerie*, Leiden, 1974, p. 23 şi urm.

[19] *Cf.* L. Pătrăşcanu, *Un veac, op. cit.*, p. 308 şi urm.; Daniel Chirot, C. Ragin, „The Market, Tradition and Peasant Rebellion, The Case of Romania in 1907", în: *American Sociological Review*, 40 (1975), p. 428 şi urm.

ţara s-a aflat în agitaţie. Încercările de a rezolva problema agrară prin dezvoltarea învăţământului şi prin înfiinţarea de case de economii, pentru a menţine astfel structura proprietăţii funciare, au fost sortite eşecului.

În Europa Occidentală, după o anumită fază de tranziţie, forţa de muncă rurală în surplus şi-a găsit salvarea în industrie. În România, capacitatea de integrare în sectorul industrial era mică. Muncitorii calificaţi veneau din străinătate sau din Transilvania, întrucât lipseau bazele unei pregătiri şi ale unei experienţe industriale.[20] Totodată, la marginea oraşelor în expansiune s-au format cartiere întinse ale sărăcilor, unde cei alungaţi de la ţară îşi duceau cu greu existenţa, muncind ca zilieri.[21]

Sub presiunea unui număr tot mai mare de meşteşugari şi, deopotrivă, a concurenţei produselor industriale, dezvoltarea meşteşugurilor n-a fost nici ea de durată. Acest lucru nu i-a afectat prea mult pe români, ei reprezentând, de altfel, doar o minoritate în acest domeniu[22], ci mai ales pe evrei. Din pricina condiţiilor de viaţă potrivnice, aceştia au fost nevoiţi să emigreze nu rareori în America.[23]

Ca urmare a modernizării statului a luat fiinţă o nouă pătură socială. Pentru problemele administraţiei, tot mai variate, era nevoie de funcţionari, iar aceştia au fost găsiţi în rândurile celor care făceau dovada unei minime educaţii formale. Proveniența socială a noii pături de mijloc, angajate în serviciile statului, rămâne incertă, dar se pare că îşi are originea în aristocraţia inferioară, care îi reunea pe vechii privilegiaţi şi pe parveniţii sociali.[24] Boierimea mică şi mijlocie forma partea dinamică a societăţii. Acestora le lipsea conştiinţa de sine, dar şi sobrietatea înaltei aristocraţii. Fascinată de progresele Occidentului, această pătură nu dorea să se mulţumească doar cu importul superficial de haine şi de literatură. În ochii ei, statul trebuia să devină factorul central al dezvoltării. Membrii săi erau favorabili angajamentului

---

[20] *Cf.* J. R. Lampe, „Varieties of Unsuccessful Industrialization, The Balkan States before 1914"; în: *JEH*, 35 (1975), p. 68 şi urm.; Petre Ercuţă, *Die Genesis des modernen Kapitalismus in Rumänien*, dis., Berlin, 1940, p. 71.

[21] *Cf.* N. N. Constantinescu, *op. cit.*, pp. 57, 67; Emanuel Turczynski, „Die städtische Gesellschaft in den Staaten des Donauraumes", în: *Südosteuropa Jahrbuch*, 9 (1969), p. 60; N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatenbildung*, vol. 2, Gotha, 1905, p. 464 şi urm.

[22] În 1887, 40% din întreprinderile comerciale româneşti erau conduse de către evrei. Din aceleaşi surse reiese că, în 1902, peste 50% din întreprinderile meşteşugăreşti cu sediul la Bucureşti se aflau în mâna evreilor. *Cf.* A. N. Hâciu, *op. cit.*, p. 194 şi urm.

[23] *Cf.* Georges D. Cioriceanu, *La Roumanie et ses rapports avec l'étranger, De 1860 à 1915*, Paris, 1928, p. 316 şi urm.; Hans Schuster, *Die Judenfrage in Rumänien*, Leipzig, 1939, p. 91.

[24] *Cf.* Andrew C. Janos, „Modernization and Decay in Historical Perspective, The Case of Romania", în: Kenneth Jowitt (ed.), *Social Change in Romania, 1860–1940, A Debate on Development in a European Nation*, Berkeley, 1978, p. 80 şi urm.; L. Pătrăşcanu, *Un veac, op. cit.*, p. 57; Gh. Platon, *op. cit.*, p. 136 şi urm.

politic, dar manifestau şi o teamă faţă de participarea la viaţa economică. Criza agrară a anilor '70 a evidenţiat poziţia precară a moşierimii mici şi mijlocii.[25] Mai târziu, nu fiii aristocraţiei au fost cei care s-au înghesuit să ocupe poziţii în birocraţia de stat, ci toţi cei care puteau percepe şansele sistemului educaţional, care se dezvolta lent. Ei alegeau să studieze cu predilecţie dreptul, istoria şi literatura, dar nu ştiinţele naturale şi tehnice.[26] Încă, la sfârşitul secolului al XIX-lea, bugetul de stat nu mai putea face faţă solicitărilor de slujbe, astfel încât criza acestei evoluţii sociale greşite se contura în mod evident.

Poziţia socială a păturilor conducătoare se baza pe proprietatea funciară, puterea politică şi participarea la sistemul bancar, aflat în curs de dezvoltare. Criteriile lor de valoare şi habitusul lor exterior au fost influenţate de contactul cu ţările occidentale; o modernizare a comportamentului social era însă exclusă. Relaţiile personale, de clică sau clientelă, influenţau toate hotărârile, iniţiativele antreprenoriale erau rare, încercările de reînnoire politică erau reprimate prin metode birocratico-autoritare.[27]

Realitatea economică şi socială nu a rămas fără urmări pentru politica românească.

Din cauza numărului său redus, muncitorimea nu intra în calcul ca forţă politică autonomă. De asemenea, mica industrie îşi putea formula cu greu un program de acţiune propriu, identificându-se în mare măsură cu minorităţile etnice. Ţăranii nu erau capabili de o acţiune autonomă şi organizată. Frustrările lor se manifestau prin apatie sau chiar prin rebeliune şi accese de indignare[28], iar atunci când reforma agrară din 1917–1921 a mai redus tensiunile de la ţară, populaţia rurală mai putea susţine, ce-i drept, în alegeri partidele radicale, dar ea nu era luată în considerare ca purtătoare a unei politici de cucerire violentă a puterii.

Păturile de mijloc cuprinse în serviciile statului erau strâns legate de grupurile conducătoare, în raport cu interesul şi gradul lor de educaţie. În mod semnificativ, la un conflict între acestea s-a ajuns doar atunci când nu s-a mai putut face faţă solicitărilor în privinţa unei funcţii sau a unui post. S-a născut astfel un potenţial protestatar, condus de personalităţi capabile să vină în întâmpinarea nemulţumirii unor straturi largi ale populaţiei.

---

[25] *Cf.* H. Seton-Watson, *The East European Revolution, op. cit.*, p. 6 şi urm.

[26] *Cf.* Traian Stoianovich, „The Social Foundations of Balkan Politics, 1750–1941", în: C. şi B. Jelavich (ed.), *The Balkans in Transition, op. cit.*, p. 316; A. C. Janos, *Modernization and Decay, op. cit.*, p. 90.

[27] *Cf.* Kenneth Jowitt, „The Sociocultural Bases of National Dependency in Peasant Countries", în: *idem* (ed.), *Social Change in Romania, op. cit.*, p. 1 şi urm.

[28] Cu privire la militantismul ţărănesc şi radicalism, *cf.* Henry A. Lansberger, „The Sources of Rural Radicalism", în: Seweryn Bialer, Sophia Sluzar (ed.), *Radicalism in the Contemporary Age*, vol. 1, *Sources of Contemporary Radicalism*, Boulder, 1977, p. 247 şi urm.

3. La fel ca şi dezvoltarea economico-socială, dezvoltarea politică a României a fost influenţată de schimbările din Occident.

Aristocraţia autohtonă s-a folosit de termenii filozofiei politice occidentale pentru a se apăra de regimul fanariot absolutist. Nu burghezia, ci aristocraţia a devenit purtătoarea „liberalismului" românesc timpuriu. Dar, în timp ce marea boierime voia să limiteze efectele acestuia la nivelul de „sus"[29] al clasei lor, boierii de rang inferior sperau la o extindere a drepturilor politice în favoarea întregii boierimi.[30]

În esenţă, Regulamentul Organic (1831/32) corespundea concepţiei marii boierimi. În locul despotismului, apăreau Constituţia, codificarea şi separarea puterilor. Principele ales pe viaţă trebuia să provină din rândurile marii boierimi, ale „protipendadei", aceasta reprezentând şi majoritatea în adunarea legislativă.[31]

Grupurile de boieri mai puţin privilegiate se opuneau supremaţiei marii boierimi. Educaţia şcolară superioară i-a condus pe fiii boierimii mici şi mijlocii la dobândirea unei noi conştiinţe de sine. Problemele sociale nu le mai erau străine, ei recunoscând posibilitatea de a beneficia astfel de o susţinere mai largă pentru revendicările lor.[32] Mai târziu li s-a reproşat faptul că şi-ar fi însuşit ideile occidentale doar în mod „superficial"[33], că toate străduaniile lor au avut la bază numai o imitaţie ieftină.

Totuşi o cercetare ţinând numai de istoria ideilor nu poate explica singură evenimentele. Pe lângă influenţa de necontestat a factorilor externi, responsabile de izbucnirea şi desfăşurarea Revoluţiei de la 1848 s-au făcut în esenţă şi anumite cauze de ordin intern românesc.

În Moldova, aflată din punct de vedere economic în urma Munteniei şi învecinându-se în mod nemijlocit cu Rusia, regimul lui Sturdza s-a izbit de opoziţia generală a boierimii. S-a cerut respectarea Regulamentului Organic şi a siguranţei personale susţinute prin lege, dar nu s-a căutat nici o cale de extindere în jos a bazei sociale a mişcării.

Mult mai radicale au fost revendicările revoluţionarilor din Muntenia. Ei s-au ridicat împotriva protectoratului rusesc şi a Regulamentului Organic, cerând autonomie şi reforme liberale. Baza socială era aici mai largă ca în Moldova, dar revoluţia nu a eşuat numai datorită rezistenţei boierilor din opoziţie şi a Rusiei, ci şi a faptului că revoluţia nu s-a putut hotărî asupra

---

[29] A. Stan, *op. cit.*, p. 36.

[30] *Cf.* V. Georgescu, *op. cit.*, pp. 63 şi urm., 97, 115 şi urm.; A. Stan, *op. cit.*, p. 20 şi urm.

[31] *Cf.* E. Schmidt, *op. cit.*, p. 90 şi urm.

[32] *Cf.* Stephen Fischer-Galaţi, „The Origins of Modern Rumanian Nationalism", în: *Jahrbuch für Geschichte Osteuropas*, N. F. 12 (1964), p. 51; A. Stan, *op. cit.*, p. 30 şi urm.

[33] *Cf.* N. Iorga, *Geschichte, op. cit.*, p. 270.

unui program de reformă socială. Speranţele ţăranilor au fost înşelate. Ei au fost ignoraţi ca tovarăşi de alianţă.[34]

Pacea de la Paris (30 martie 1856) a pus capăt protectoratului rusesc. După doi ani, puterile semnatare s-au întâlnit din nou pentru a hotărî soarta Principatelor (19 august 1858). Puterile semnatare nu au fost de acord cu unirea cerută de adunările reprezentative (divanurile ad-hoc). Înţelegerea lor prevedea doar o coordonare limitată a legislaţiei dintre Principate. Din interese economice şi politice, acestea au pretins, ce-i drept, modificarea legislaţiei agrare, au abolit toate privilegiile, dar, în acelaşi timp, ele au conceput sistemul electoral în aşa fel, încât familiilor de boieri înstărite le reveneau mai mult de trei sferturi din locurile în Parlament.

Conştiente de poziţia lor solidă, forţele naţionale conservatoare s-au coalizat cu liberalii, iar la 17 ianuarie 1859, respectiv 5 februarie 1859, Al. I. Cuza a fost ales conducător comun al Principatelor. Domnia lui Cuza nu a durat mult. El a eşuat deoarece a încercat să domnească împotrivindu-se forţelor politice deja instituite, dar nu în ultimul rând, din cauza faptului că reforma agrară iniţiată de el risca să submineze baza economică a păturilor sociale şi politice conducătoare, căci acestea trăiau din economia cerealieră şi exportul agrar[35], neputându-se lipsi de prestaţia în muncă a ţăranilor dependenţi.

Consideraţii de politică externă şi internă au recomandat ca succesiunea la tron să fie acordată unui străin. La 10 mai 1866, Carol de Hohenzollern-Sigmaringen a fost ales principe al României. În 1881, el a obţinut demnitatea regală, întrucât cu câţiva ani înainte, în urma războiului ruso-turc, România îşi câştigase independenţa.[36]

După câteva săptămâni de la urcarea pe tron a lui Carol I, a fost adoptată o Constituţie care a înlocuit statutele bonapartiste ale lui Cuza. Constituţia corespundea concepţiei grupurilor moderate, formând un compromis între grupările liberal-radicale şi cele conservatoare. Ea urma modelul Constituţiei belgiene din 1831, dar multe din prevederile ei liberale au rămas numai pe hârtie, putând fi abolite prin legi simple. Ea îşi îndeplinea funcţia prin disciplinarea controverselor din interiorul principalelor grupuri de mijloc şi conducătoare, în timp ce păturile inferioare au rămas fără drepturi, la bunul plac al moşierilor şi birocraţiei, astfel încât un critic socialist cataloga situaţia de la ţară drept „neoiobăgie".[37]

---

[34] *Cf.* L. Pătrăşcanu, *Un veac, op. cit.*, p. 143 şi urm.; Vasile Maciu, „Revoluţia din 1848 în ţările române", în: Andrei Oţetea (ed.), *Istoria poporului român*, Bucureşti, 1972, p. 365 şi urm.

[35] *Cf.* A. Stan, *op. cit.*, p. 158 şi urm.; C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia, op. cit.*, p. 52 şi urm.; L. Pătrăşcanu, *Un veac, op. cit.*, p. 160 şi urm.; D. Mitrany, *The Land, op. cit.*, p. 65.

[36] *Cf. Die Unabhängigkeit Rumäniens*, ediţie sub red. lui Ştefan Pascu ş.a., Bucureşti, 1978, p. 55 şi urm.

[37] C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia, op. cit.*

Sistemul electoral pe colegii asigura marii proprietăți funciare o influență hotărâtoare, iar începând din 1884 și grupurilor urbane conducătoare.[38] Două grupuri, aproape la fel de puternice, se aflau față în față, incapabile de compromis. Deoarece alegerile nu puteau aduce nici un echilibru — ele erau întotdeauna rezultatul influențelor birocratice — regele media pe baza principiului rotației între grupările liberale și cele conservatoare.

În timp ce în Occident dezvoltarea birocrației de stat avea loc simultan cu apariția capitalismului industrial, în România, statalitatea modernă s-a format fără o bază economică corespunzătoare, fără un progres economic general semnificativ, care să fi putut suporta balastul bugetar.[39] Lunga dominație fanariotă împiedicase dezvoltarea unui etos funcționăresc. Corupția devenise o formă general răspândită, ca o compensație bănească pentru funcționarii prost plătiți de stat.

Pretenția liberală a unei Românii ca stat de drept se afla într-o contradicție profundă cu realitatea. Pentru majoritatea populației, Constituția politică însemna despotism, faptul de a fi expus intereselor proprietății funciare și birocrației, care s-a instituit pe parcurs ca putere autonomă.[40]

Dezvoltarea politică a României era rezultatul întâlnirii a două culturi diferite, a două structuri sociale. Cu toate acestea nu este suficient să faci răspunzătoare strălucirea și fascinația Occidentului de această nouă realitate, aparent superficială, smulsă din contextul său, pe care s-o declari o plăsmuire aparținând unor intelectuali rupți de lume sau care își văd doar propriile interese, așa cum au procedat criticii conservatori ai istoriei moderne a României. În mod indiscutabil, aici erau în joc interese economice și o nevoie reală de adaptare. Integrarea în economia mondială necesita adoptarea de noi forme legale, ca și de infrastructuri noi; posibilitățile de influență ale Marilor Puteri străine asupra dezvoltării interne favorizau această transformare, în timp ce fațada liberală funcționa și ca o protecție împotriva aspirațiilor expansioniste ale imperiului țarist.[41] Statul român a fost adaptat normelor occidentale doar în mod incomplet, întrucât continuarea reformelor ar fi fost în contradicție cu interesele celor care participau la viața politică, iar o clasă burgheză conștientă de sine lipsea.

Două lumi diferite stăteau alături. Într-una, populația, în majoritatea ei rurală și dependentă, se vedea expusă, fără nici un sprijin, dispozițiilor marii proprietăți și ale birocrației. În cealaltă, lumea urbană, politica devenise tema

---

[38] *Cf.* George G. Marinescu, *Die Entwicklung des parlamentarischen Wahlsystems in Rumänien*, dis. (ms.), München, 1954, p. 22 și urm., P. G. Eidelberg, *op. cit.*, p. 14 și urm.

[39] *Cf.* A. C. Janos, *Modernization and Decay*, *op cit.*, p. 93.

[40] *Cf.* C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia, op. cit.*, p. 154.

[41] Cu privire la ultimul aspect, *cf.* K. Jowitt, *The Sociocultural Bases, op. cit.*, p. 19 și urm.

care domina toate discuţiile zilnice; corupţia, manipulările electorale, jonglarea cu lozinci superficiale au demonstrat că şi aici lipseau premisele structurale ale vieţii publice occidentale. N-a existat niciodată un consens cu privire la legitimitatea sistemului politic. Lipseau condiţiile care să permită un proces de asimilare a regulilor vieţii publice, premisa pentru funcţionarea unei democraţii. În 1905, 15 973 de cetăţeni cu drept la vot din primul colegiu au ales 72 de deputaţi, 34 742 de alegători urbani din al doilea colegiu au decis asupra a 79 de deputaţi, iar 42 907 de „alegători", care votau în mod indirect pentru un milion de cetăţeni cu drept la vot, au putut decide asupra a 40 de locuri în Parlament. În 1911, din 1 644 302 de bărbaţi majori doar 101 339 au fost trecuţi pe listele electorale, iar pentru Senat doar 24 921.[42]

Primul Război Mondial a schimbat situaţia peste noapte. Brusc, o mare parte a populaţiei putea lua parte la alegeri în mod egal. Nu mai existau tradiţii politice şi nici legături de partid care să fi putut stabiliza noua ordine. Deficienţele structurale ale perioadei antebelice, aşa cum erau manipulările electorale, corupţia, domnia birocraţiei, acţionau în continuare. Sistemul politic se afla într-o criză latentă de legitimitate. Mai întâi, Partidul Poporului al lui Averescu a fost cel care a profitat de acest fapt, apoi PNŢ, iar, în cele din urmă, Legiunea „Arhanghelul Mihail".

4. Revoluţia franceză a eliberat individul din dependenţa de clasă şi l-a plasat într-o nouă comunitate, mai extinsă, cea a solidarităţii conştiente. Naţionalismul şi autodeterminarea au format încă un tot la început chiar dacă ulterior expansiunea teritorială a Franţei revoluţionare a scos la iveală în mod evident şi alte aspecte.[43]

În Principatele Române numai aristocraţia avea educaţia necesară şi poziţia politică pentru a recunoaşte importanţa fenomenului. Concepţiile mai vechi ale „autodeterminării naţionale", care se refereau la recâştigarea suveranităţii politice împotriva încercărilor de dominaţie turcească, au reînviat. Autonomia etnică a fost conştientizată mai puternic decât înainte, identificată, după cum se credea, în originile comune daco-romane. Dar abia contactele tot mai dese cu Occidentul, începând din 1830, şi instruirea unei pături de intelectuali separate au dus la formarea naţionalismului românesc ca ideologie autonomă.[44]

---

[42] *Cf.* A. C. Janos, *Modernization and Decay, op. cit.*, p. 85; K. Beer, *op. cit.*, p. 19.

[43] *Cf.* Hans Mommsen, Albrecht Martiny, „Nationalismus, Nationalitätenfrage", în: C. D. Kernig (ed.), *Marxismus im Systemvergleich, Geschichte*, vol. 3, *op. cit.*, col. 90 şi urm.; Anthony D. Smith, *Theories of Nationalism*, Londra şi Southampton, 1971; Heinrich August Winkler (ed.), *Nationalismus*, Königstein/Ts., 1978.

[44] *Cf.* John C. Campbell, *French Influence and the Rise of Roumanian Nationalism*, New York, 1971 (ediţia I, 1940); *idem*, „The Influence of the Western Political Thought in the Rumanian Principalities, 1821–1848; The Generation of 1848", în: *JCEA*, 4 (1944),

În cele din urmă, naţionalismul românesc a devenit un element al politicii culturale, comun tuturor grupărilor politice, purtătorii săi fiind grupurile urbane, militante politic, conştiente de limba şi obiceiurile comune.[45]

După obţinerea independenţei statale, în 1878, următorul obiectiv al politicii externe româneşti l-a constituit iredentismul. În interior, naţionalismul a pierdut aspectul său emancipator, devenind o formulă de integrare, prin care adesea opoziţia şi guvernul s-au dezavuat reciproc, acuzându-se de lipsă de patriotism.[46]

În Transilvania, Banat, Bucovina şi Basarabia, populaţia românească a constituit majorităţi compacte, cu toate acestea, ea era dezavantajată politic şi social faţă de celelalte grupuri naţionale. Au avut loc aici mişcări naţionale a căror acţiune a dat un nou impuls naţionalismului din Regat.

Totuşi ar fi greşit să se înţeleagă naţionalismul românesc doar ca o reacţie la rezolvarea incompletă a problemei teritoriale a statului naţional. Structura socială era marcată de fracturi etnice şi culturale, care duceau la enclavizare, iar, în fazele de criză, nu rareori la agresiune.

Geneza păturilor româneşti de mijloc a avut ca urmare faptul că sectorul meşteşugăresc a fost ocupat în cea mai mare parte de către minorităţile etnice. Meşteşugurile şi comerţul erau slab dezvoltate şi, în orice caz, insuficiente pentru a corespunde exigenţelor ridicate prin integrarea bruscă în economia mondială. Supuşii puterilor consulare (Rusia, Austria, Anglia, Franţa, Prusia) de pe teritoriul Principatelor, aflaţi în avantaj economic, erau privilegiaţi şi din punct de vedere fiscal şi legal.[47] Pentru a stimula dezvoltarea urbană, domnitorii Principatelor Române au apelat începând din 1780 la evreii din statele vecine, acordându-le o serie de privilegii.[48] După 1830, măsurile de represiune ţariste, ca şi condiţiile economice noi i-au determinat în special pe evreii ruşi să emigreze în Moldova.[49] Întrucât nu au avut dreptul de a se

---

p. 263 şi urm.; H. Sundhausen, „Sozioökonomische und kulturelle Grundlagen der Nationsbildung in Ostmittel- und Südosteuropa", în: *Deutsch-rumänisches Colloquium junger Historiker, Kulturhistoriker und Zeitgeschichtler*, München, 1974, p. 96 şi urm.; V. Georgescu, *op. cit.*, S. Fischer-Galaţi, *The Origins, op. cit.*; *idem*, *Romanian Nationalism*, în: Peter Sugar, Ivo J. Lederer (ed.), *Nationalism in Eastern Europe*, Seattle şi Londra, 1969, p. 373 şi urm.; E. Turczynski, *The Background, op. cit.*

[45] *Cf.* Cuvântarea ţinută de Xenopol cu ocazia deschiderii anului universitar 1898/99, în: St. Neagoe, *Triumful raţiunii, op. cit.*, p. 48.

[46] *Cf.* Peter F. Sugar, „External and Domestic Roots of Eastern European Nationalism", în P. F. Sugar, I. J. Lederer (ed.), *Nationalism in Eastern Europe, op. cit.*, p. 51; *cf.* şi *ibid.*, Stephen Fischer-Galaţi, *Romanian Nationalism*, p. 388 şi urm., ca şi E. Turczynski, *The Background, op. cit.*, p. 105.

[47] *Cf.* D. Chirot, *Social Change, op. cit.*, p. 108 şi urm.; A. N. Hâciu, *op. cit.*, p. 57 şi urm.

[48] *Cf.* S. Labin, *op. cit.*, col. 250.

[49] *Cf. ibid.*, col. 250 şi urm.; Shmuel Ettinger, *Geschichte des jüdischen Volkes*, vol. 3, *Vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart, Die Neuzeit*, München, 1980, p. 111 şi urm.

stabili la ţară, ei au preluat meşteşugurile autohtone slab dezvoltate[50] şi s-au impus în comerţ şi în circulaţia monetară.[51] Emigranţii au adus cu ei îmbrăcămintea şi limba din patria lor; ei s-au stabilit în centrele unor oraşe, formând o minoritate străină, care atrăgea mereu atenţia.[52]

Alta a fost situaţia în Muntenia. După o statistică din 1860 existau doar 0,4% evrei, dintre care cei mai mulţi trăiau în Bucureşti. Pe lângă aceste grupuri, care îşi câştigaseră identitatea culturală din iudaismul răsăritean, existau alte comunităţi care aparţineau iudaismului sefardic şi care se adaptaseră mediului românesc după ani lungi de convieţuire.[53]

Nu numai evreii se ocupau cu comerţul şi meşteşugurile, ci şi mulţi străini, care lucrau în sectorul secundar. În 1904, Camera de Comerţ din Bucureşti înregistra 18 644 de meşteşugari, dintre care 51,5% erau cetăţeni români, 17,1% evrei fără cetăţenie şi 31,4% supuşi străini, a căror apartenenţă religioasă nu este amintită.[54]

Pornind de la această situaţie şi de la unele atitudini accentuat naţionaliste, nu este nevoie de multă fantezie pentru a putea prevedea, în situaţii de criză, apariţia resentimentelor şi a comportamentului agresiv. Faptul că tocmai evreii deveniseră obiectul acestor atacuri era determinat de modul lor de viaţă total diferit, de delimitările moştenite, motivate religios, precum şi de existenţa lor ca o comunitate în diaspora. Antisemitismul românesc a devenit expresia suspiciunii ţărăneşti împotriva străinilor şi a oraşului[55], a spaimelor păturilor de mijloc, aflate în ascensiune sau în declin, faţă de statutul lor social. În acelaşi timp, el comunica rezervele proprietarilor funciari tradiţionali faţă

---

[50] *Cf.* A. N. Hâciu, *op. cit.*, p. 67, 237; N. M. Petresco-Comnène, *Essai sur la condition des Israélites en Roumanie*, dis., Paris, 1905, p. 68 şi urm.

[51] *Cf.* A. N. Hâciu, *op. cit.*, p. 128; L. Pătrăşcanu, *Un veac, op. cit.*, p. 113 şi urm.; Şt. Zeletin, *op. cit.*, p. 70 şi urm.

[52] *Cf.* Carol Iancu, *Les juifs en Roumanie, 1866–1919, De l'exclusion à l'émancipation*, Aix-en-Provence, 1978, p. 136 şi urm.

[53] *Cf. ibid.*, p. 135 şi urm.

[54] *Cf. ibid.*, p. 242.

[55] N. M. Nagy-Talavera a surprins destul de bine sentimentele populaţiei româneşti din provincie faţă de conlocuitorii evrei: „Faptul că aceşti evrei (din zonele de emigrare ruseşti — *n. A. H.*) înapoiaţi din punct de vedere naţionalist-religios refuzau orice asociere sau solidaritate cu [...] statul român, al cărui naţionalism violent şi romantic era de neconceput pentru ei, era un fapt care nu le-a atras simpatia populaţiei locale. Deşi cei mai mulţi erau săraci până la disperare şi munceau, bineînţeles, pentru a trăi, meseriile lor — constând uneori în împrumut de bani, dobânzi exagerate şi tranzacţii de calitate inferioară în cârciumile lor din târguri — erau mai mult decât ofensive în ochii unei ţărănimi primitive, care mai credea încă în superstiţia medievală că evreii practicau uciderea rituală, identificând în «evreul vrednic de dispreţ» pe cel care şi-a răstignit Mântuitorul. Faptul că această creatură detestabilă nici măcar nu vorbea româneşte cum trebuie şi faptul că se îmbrăca într-un mod diferit de cel al românilor erau alte însuşiri care vorbeau împotriva sa." N. M. Nagy-Talavera, *op. cit.*, p. 44 şi urm.

de dezvoltarea burghezo-industrială şi reticenţele burgheziei în curs de dezvoltare, care se temea nu numai de pierderea poziţiei sale economice, dar care, în lupta sa pentru susţinere politică, trebuia să se ralieze sentimentelor grupurilor electorale liberale.[56]

Agenţii cei mai activi ai campaniilor antisemite, după ce dominaseră mai întâi meşteşugarii şi păturile marginale urbane, erau acum studenţii. În mod regulat, actele lor de violenţă erau trecute cu vederea de către forţele de ordine.[57]

Eficienţa politică a antisemitismului a rezultat din amplitudinea bazei sale sociale. Dintre grupările politice importante, mai cu seamă reprezentanţii „Junimii"[58] au stigmatizat antisemitismul drept barbarie şi atac la adresa inteligheţiei.[59] Opoziţia junimistă însă nu a putut opri un proces în desfăşurarea căruia populaţiei evreieşti i se refuzau, în mod sistematic, drepturile politice, iar, pe baza mai multor măsuri legale, a fost exclusă dintr-o serie de posturi publice.

Când a fost concepută Constituţia în 1866, proiectul ei prevedea posibilitatea naturalizării independent de apartenenţa religioasă a solicitantului. „Fracţiunea liberă şi independentă" naţionalist-liberală din Moldova a dezlănţuit o campanie acerbă, în cursul căreia s-a ajuns la acte de violenţă antisemite. Nu a durat mult şi textul Constituţiei a fost schimbat cu unanimitate de voturi în aşa fel încât numai creştinii puteau obţine cetăţenia română, reglementare înscrisă mai întâi în Regulamentul Organic, ceea ce corespundea de fapt conştiinţei populaţiei largi, căci procesul de secularizare abia începuse, iar comunitatea de limbă şi cea de credinţă coincideau.[60]

---

[56] *Cf.* L. Pătrăşcanu, *Problemele de bază, op. cit.*, p. 191 şi urm.; C. Narly, *op. cit.*, p. 75; A. C. Cuza, *Studii economice, 1890–1930*, Bucureşti, 1930, pp. XXVI şi urm., XLIV şi urm., LIII, 7; S. Fischer-Galaţi, *Romanian Nationalism, op. cit.*, p. 385 şi urm.; C. Iancu, *op. cit.* Studiul lui Iancu este prima lucrare mai amplă despre istoria evreimii româneşti din secolul al XIX-lea. Folosind o bază documentară serioasă, autorul prezintă dezvoltarea socială şi politică a comunităţii evreieşti din România. Obiectivul ei politic, emanciparea civică, a provocat rezistenţa antisemitismului românesc. Cauzele şi formele atitudinii antisemite sunt prezentate în mai multe capitole. Totuşi, din acest punct de vedere, lucrarea nu poate satisface. N-au fost precizate suficient cauzele şi n-au fost delimitate diferitele forme ale antisemitismului. Supraîncărcată cu citate din surse bibliografice, lucrarea este lipsită de forţă interpretativă.

[57] *Cf.* Alexandru Marghiloman, *Note politice, 1897–1924*, vol. 1, Bucureşti, 1927, p. 11, *AJYB*, 9 (5568, 1907/08), p. 529, 13 (5672, 1911/12), 17 februarie 1911; T. I. Armon, *Fra tradizione, op. cit.*, p. 9 şi urm.

[58] Cu privire la „Junimea" *cf. infra*, p. 61 şi urm.

[59] *Cf.* Zigu Ornea, *Junimismul, Contribuţii la studierea curentului*, Bucureşti, 1966, p. 43 şi urm.; A. C. Cuza, *Studii economice politice, op. cit.*, p. XXVIII şi urm.

[60] În decembrie 1937, Consulatul German de la Cernăuţi relata: „Pentru români, apartenenţa la etnia statului este o chestiune de recunoaştere a religiei şi mai puţin una a sângelui; prin acceptarea crezului greco-ortodox, trecerea la aşa-zisul românism este considerată... ca realizată." BA, R 43 II/1486, „Bericht des Konsulats Czernowitz an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest über die Judenfrage im Konsulatsbereich".

Evreii erau consideraţi drept „vagabonzi străini" ai ţării; li s-a interzis să activeze ca vânzători de tutun sau cârciumari, condiţie pentru acestea fiind cetăţenia română. De asemenea, le erau interzise funcţii mai înalte în domeniul sănătăţii sau în cadrul armatei.[61] Încă din anul 1864, cetăţenia română era premisa pentru a putea exercita profesia de avocat, măsură completată de o lege din 1884.[62]

Antisemitismul a atins un nou punct culminant atunci când Congresul de la Berlin a cerut schimbarea articolului 7 din Constituţia din 1866 cu privire la naturalizare. Noul text de lege, adoptat cu 132 contra 9 voturi, prevedea ce-i drept posibilitatea unei încetăţeniri, independent de apartenenţa religioasă, însă condiţiile cerute erau atât de restrictive, încât în decurs de 18 ani (1882–1900) numai 85 de evrei au primit cetăţenia română.[63]

Schimbările operate în Constituţie şi impuse de Marile Puteri nu au îmbunătăţit situaţia evreilor din România, ba dimpotrivă, o nouă fază de „urmărire legală" le-a redus acestora şi mai mult drepturile. Interdicţia de şedere pentru „străini" şi „vagabonzi" a fost reînnoită. Pentru un alt număr de profesii (comerţ ambulant, schimb de bani, vânzare de medicamente, agenţi la bursă şi muncitori la căile ferate) s-a pretins cetăţenia română. De asemenea, apartenenţa la o asociaţie în cadrul diferitelor organizaţii economice depindea de cetăţenia română. În şcoli, românii erau admişi în mod preferenţial, parţial fiind prevăzute anumite cote pentru „străini". În cele din urmă, inginerii şi medicii „străini" au fost supuşi şi ei hotărârilor legale restrictive, ceea ce i-a împiedicat în exercitarea profesiei lor.[64]

Ca şi conservatorii, liberalii au participat în egală măsură la elaborarea acestei legislaţii, chiar mai mult, sub conducerea lor, antisemitismul a devenit program de guvernare. Ei au apreciat răscoala ţărănească din 1907 ca pe o „revoltă naţională". După ei, nu neînţelegerile sociale au fost răspunzătoare de această revoltă sângeroasă, ci evreii. Antisemitismul atingea astfel un apogeu deplorabil.[65]

Abia în 1919 emanciparea evreilor a fost reglată în mod legal.[66] Noi forţe politice au câştigat influenţă, promiţând o înnoire democratică şi noi principii

---

[61] *Cf.* H. Schuster, *op. cit.*, p. 76 şi urm.

[62] *Cf.* N. Petresco-Comnène, *op. cit.*, p. 114 şi urm.

[63] *Cf.* Robert W. Seton-Watson, *A History of the Roumanians, From Roman Times to Completion of Unity, Cambridge*, 1934, p. 350 şi urm.; N. Petresco-Comnène, *op. cit.*, p. 87 şi urm.; A. N. Hâciu, *op. cit.*, p. 243 şi urm.; E. Schwarzfeld, „The Jews of Roumania, From the Earliest Times to the Present Day", în: *AJYB*, 3 (5662, 1901/02), p. 68.

[64] *Cf.* N. Petresco-Comnène, *op. cit.*, p. 114 şi urm.; H. Schuster, *op. cit.*, p. 89 şi urm.; A. N. Hâciu, *op. cit.*, p. 250; E. Schwarzfeld., *op. cit.*, p. 64 şi urm.

[65] *Cf. AJYB*, 12 (5671, 1910/11), p. 218; S. Fischer-Galaţi, *Romanian Nationalism, op. cit.*, p. 389; C. Iancu, *op. cit.*, p. 230 şi urm.

[66] *Cf.* C. Iancu, *op. cit.*, p. 271 şi urm.

care să corespundă unui stat de drept constituţional. Populaţia evreiască a respirat uşurată, înscriindu-se în aparatul de stat românesc. Cu toate acestea, vechile resentimente stăruiau în continuare şi ar fi fost nevoie de ani de prosperitate şi de creştere economică echilibrată pentru a suprima prejudecăţile moştenite.

Distanţarea şi înstrăinarea au rezultat nu numai din convieţuirea cu o minoritate diferită cultural, numeroasă şi bătătoare la ochi, dar, nu în cele din urmă, şi din structura socială a societăţii româneşti înseşi. Căci în timp ce elita politică şi socială, ca şi pătura de mijloc au fost expuse înnoirilor de tip occidental, populaţia rurală, care reprezenta mai bine de trei sferturi din poporul român, a rămas pe din afara lor. Pentru toţi cei care se simţeau în pas cu timpul, îmbrăcămintea occidentală era un fapt obişnuit, iar franceza a devenit limba de comunicare a celor instruiţi.[67]

În 1918, procesul de formare a naţiunii nu era încheiat. Existau în continuare probleme în legătură cu identitatea, respectiv cu asigurarea unei trăinicii şi a unei conştiinţe de sine ca naţiune. Atât timp cât oamenii oscilau între culturi diferite, aflându-se la marginea lor, neavând rădăcini adevărate în nici o societate, nu s-a putut forma un sentiment stabil al identităţii. Nesiguranţa era compensată prin lozinci naţionaliste.[68]

Au apărut şi probleme noi. Statele vecine nu recunoşteau delimitarea frontierelor de după război. Era vorba de unirea provinciilor, separate până atunci. Se conştientiza existenţa unor conflicte interne, care fuseseră acoperite înainte de lozinci naţionaliste. Nu puţini intelectuali erau profund nemulţumiţi din pricina slabei aprecieri a creaţiei culturale româneşti la scară internaţională. Toate acestea au întărit naţionalismul, chiar şi după realizarea obiectivelor teritoriale.

5. În secolul al XIX-lea, România a fost supusă procesului de modernizare, aşa cum pornise acesta de la Revoluţia industrială a anilor 1760–1830 din Anglia şi de la Revoluţia franceză politică din 1789–1794. Expansiunea Occidentului a produs la marginile sale schimbări diferite faţă de cele din metropole. Era mai uşoară preluarea de segmente ale bazei culturale aparţinând societăţilor occidentale, decât crearea condiţiilor economice şi spirituale pentru o desfăşurare amplă a forţelor productive.[69] Mai mult, ca urmare a orientării către export, starea de înapoiere economică s-a consolidat.

---

[67] *Cf.* D. Chirot, *Social Change*, *op. cit.*, p. 106 şi urm.; L. Boicu, „Despre structura socială a oraşului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea", în: „Studii", *Revista de istorie*, 16 (1963), p. 301 şi urm.; N. Iorga, *Geschichte*, *op. cit.*, p. 326; A. Marghiloman, *op. cit.*

[68] *Cf.* Stein Rokkan, „Die vergleichende Analyse der Staaten- und Nationenbildung, Modelle und Methoden", în: Wolfgang Zapf (ed.), *Theorien des sozialen Wandels*, Köln şi Berlin, 1969, p. 234 şi urm.; E. V. Stonequist, „Randseiter", în: Wilhelm Bernsdorf, *Wörterbuch der Soziologie*, vol. 3, Frankfurt/M., 1972, p. 653 şi urm.

[69] *Cf.* Reinhard Bendix, „Modernisierung in internationaler Perspektive", în: W. Zapf (ed.), *Theorien des sozialen Wandels*, *op. cit.*, p. 505 şi urm.

Tensiunile provenite din realitatea economico-socială, din lipsa unei tradiţii democratice şi dintr-o formare incompletă a naţiunii s-au suprapus; după 1918, acestea au determinat structura profundă a României. Mişcări naţionaliste radicale şi antiparlamentare, care s-au ridicat totodată împotriva ordinii sociale existente, au găsit o largă adeziune sub influenţa crizei de legitimare şi a crizei sociale ale anilor '30, în ciuda faptului că aceste forţe au fost împiedicate de la participarea la putere, întrucât, dată fiind lipsa unei industrializări şi a unei largi mobilizări politice, o soluţionare autoritară a crizei politice era mereu posibilă.

B. Conflicte sociale şi doctrine politice

a) Liberalism, conservatorism, socialism, poporanism

1. Ideologii politice ca produs al unor influenţe culturale europene şi ca reflex al realităţii sociale — 2. Liberalismul românesc în cadrul opoziţiei dintre natura intereselor economice şi democratizare — 3. Restaurare şi evoluţionism conservator: respingerea schimbărilor politice de la 1848 de către vechii conservatori şi de către „Junimea" — 4. PSDMR, socialism fără muncitori — 5. Doctrina căii necapitaliste în statul ţărănesc democrat: poporanismul

1. Problemele structurale ale societăţii româneşti, observabile în perioada interbelică, au fost rezultatul unor evoluţii de durată, ancorate în schimbările radicale ale secolului al XIX-lea. Astfel, de timpuriu s-a încercat a se formula strategii politice care să promită în mod credibil o depăşire a crizelor sociale şi culturale. Din nou, Occidentul a fost cel care a dat impulsul. S-au format curente liberale, conservatoare şi socialiste. Eşecul lor a provocat noi mişcări ideologice, precum poporanismul şi naţionalismul, dar în timp ce poporanismul a moştenit socialismul, naţionalismul a asimilat elemente ale gândirii conservatoare.

În anii '30, Legiunea „Arhanghelul Mihail" s-a ridicat împotriva tuturor doctrinelor formulate anterior. S-a explicat că ea reprezintă ceva cu totul nou. Cu toate acestea, ea şi-a căutat tradiţii specifice, a preluat lozinci pregătite demult, construindu-şi astfel succesul. Legiunea şi-a câştigat şansa atunci când toate celelalte curente politice, în contradicţie cu realitatea economică, dependente de interese sociale şi de necesităţile democraţiei parlamentare, pierduseră din forţa de convingere, când legăturile de partid neconsolidate s-au destrămat iar liberalismul şi poporanismul s-au dovedit incapabile să ţină sub control criza economică, socială, politică şi culturală a României, şi astfel critica conservatoare şi „naţionalistă" a dezvoltării moderne a ţării a primit o nouă relevanţă.

2. Liberalismul românesc al secolului al XIX-lea a reunit pături sociale complet diferite. Din acestea au făcut parte mica proprietate, constrânsă la modernizare, comerțul, burghezia meșteșugărească și păturile intelectuale noi. Odată cu secolul al XX-lea, birocrația și oligarhia financiară au trecut în prim-plan, în defavoarea reprezentanților intereselor agrare. În același timp, liberalismul a pierdut o parte din grupurile micilor industriași în favoarea conservatorismului și a naționalismului, întrucât ele s-au văzut amenințate din pricina industrializării și a crizei, motivată demografic, de locuri de muncă.[1]

Pentru liberali, Franța era marele model. Desigur, ei erau convinși că ideile lor sunt general transmisibile, întrucât corespund unor puncte de vedere raționale, dar remarcau plini de mândrie latinitatea comună cu Franța, conchizând că România ar putea merge pe drumul progresului ca prima țară din est.[2]

Liberalii au criticat natura agrară, înapoiată a economiei, dorind o modernizare accelerată a agriculturii. De asemenea, ei au criticat lipsa unei atitudini întreprinzătoare a mentalității boierești și au căutat, luând în considerare interesele țăranilor, să îndeplinească deopotrivă exigențele sociale și cele naționale. Prin participarea politică a unor largi pături sociale se preconiza îngustarea bazei sociale a conservatorismului. Pentru a intra în rândul popoarelor civilizate, ei cereau ca România să fie industrializată cât mai repede, iar acest lucru însemna măsuri de sprijin din partea statului și o politică vamală protecționistă.[3]

Atunci când liberalii s-au aflat la putere, înnoirile inițiate de ei au fost cu mult mai prudente decât le-ar fi indicat programul lor. Interesele agrare acționau în continuare, opunându-se unei transformări fundamentale, mai ales atunci când era vorba de schimbarea structurilor agrare. În momentul în care birocrația și oligarhia financiară au început să determine directivele de partid, PNL s-a decis asupra unei politici de reforme hotărâte. Cu toate acestea, rezervele se mențineau în continuare. Cauza lor se afla în conflictele privind obiectivele acestor reforme, conflicte pe care liberalii nu le-au putut evita, umbrind politica lor și după războiul mondial. Ca industrializarea să aibă succes, era nevoie de o piață internă. Proprietarii micilor exploatări țărănești rurale nu intrau în discuție în calitate de cumpărători ai produselor industriale. De aceea, PNL a avizat favorabil reformele agrare, care trebuiau să conducă la formarea unei țărănimi mijlocii fortificate. Politica vamală protecționistă și măsurile de susținere a industriei au împovărat suplimentar

[1] *Cf.* A. Stan, *op. cit.*, pp. 38 și urm., 278 și urm.; Z. Ornea, *Junimismul, op. cit.*, pp. 65, 100; T. Lungu, *op. cit.*, pp. 38, 44, 226 și urm., 256; P. G. Eidelberg, *op. cit.*, p. 65 și urm.

[2] *Cf.* Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, București, 1972 (ediția I, 1924–1926), pp. 136 și urm., 161.

[3] *Cf.* A. Stan, *op. cit.*, pp. 96 și urm., 220 și urm., 242.

păturile micii ţărănimi ca şi pe cele aflate, social vorbind, mai jos. Astfel, concepţia economică asupra dezvoltării propuse de liberalismul românesc corespundea intereselor birocraţiei, celor ale burgheziei în dezvoltare şi ale unei pături ţărăneşti de mijloc, conştiente de sine, care profita de măsurile de sprijin ale statului.[4] Dar mica ţărănime, iar aceasta constituia marea majoritate, trebuia să suporte costurile sociale şi economice. Democraţia şi politica economică naţional-liberală „prin noi înşine" se excludeau reciproc.

3. Dacă liberalismul reprezenta fostele pături ale boierimii de rang inferior, conservatorismul şi-a găsit sprijin în marii moşieri, în comercianţii interesaţi de comerţul exterior şi, în parte, în vechii răzeşi.[5] Unii boieri împământeniţi nu se puteau acomoda cu schimbările politico-statale. Ei pretindeau că trebuie să se întoarcă la o ordine în care marea proprietate să deţină în exclusivitate controlul vieţii politice. O asemenea poziţie s-a putut menţine cu greu peste decenii. În cele din urmă, s-au impus grupurile mai temperate, reprezentantul lor cel mai important fiind „Junimea". Ţelul „Junimii" era îndreptat către păstrarea poziţiilor dominante, fără revenirea la structurile sociale de odinioară.[6]

Prin acţiunile lor, dar fără să fi avut o doctrină proprie, vechii conservatori ţinuseră piept provocării liberale. Abia „Junimea" a dezvoltat o gândire politico-filozofică proprie, ca reacţie la *Şcoala liberală* a lui Bărnuţiu de la Iaşi.[7] Teza sa, a „formelor fără fond", a găsit un ecou larg în cultura română. Mai târziu, Ştefan Zeletin scria cu privire la aceasta: „Tot ce s-a scris la noi despre dezvoltarea burgheziei noastre se află sub influenţa unui singur spirit: cel al lui Titu Maiorescu"[8], cel care a formulat primul ideile „Junimii". Într-adevăr, lipsa raporturilor de concordanţă în evoluţia lumii româneşti moderne, coexistenţa industriei, a instituţiilor statale moderne, a meşteşugurilor rudimentare şi a legăturii cvasifeudale a ţărănimii au constituit o bază suficientă pentru o critică ce reducea absenţa omogenităţii la reforme arbitrare, legitimate pur raţional. Înaintea tuturor, „naţionaliştii" şi-au însuşit lozinca conservatoare a „formei fără fond", de aceea dorim în continuare să supunem atenţiei „Junimea" şi ideologia sa.

În oraşul universitar Iaşi, „Junimea" şi-a început activitatea ca cerc literar.[9] După un an de la abdicarea lui Al. I. Cuza, când valurile politice se

---

[4] *Cf. ibid.*, p. 221; T. Lungu, *op. cit.*, p. 260; A. Iordache, *op. cit.*, pp. 35, 240 şi urm.; P. G. Eidelberg, *op. cit.*, pp. 3 şi urm., 66 şi urm.

[5] *Cf.* A. Stan, *op. cit.*, p. 46 şi urm.

[6] *Cf.* Z. Ornea, *Junimismul, op. cit.*, p. 59 şi urm.; T. Lungu, *op. cit.*, p. 106 şi urm.; R. W. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 232; *Istoria gândirii sociale şi filozofice*, volum coordonat de C. I. Gulian ş.a., Bucureşti, 1964, p. 230.

[7] *Cf.* Z. Ornea, *Junimismul, op. cit.*, pp. 18 şi urm., 40 şi urm.

[8] Şt. Zeletin, *op. cit.*, p. 27.

[9] *Cf.* Z. Ornea, *Junimismul, op. cit.*, p. 11 şi urm.; Bénédict Kanner, *La société littéraire „Junimea" de Iassy et son influence sur le mouvement intellectuel en Roumanie*, Paris, 1906, p. 38 şi urm.

liniştiseră, părea că a sosit momentul pentru o aplecare teoretică asupra chestiunilor artistice. „Acum însă", arătau Titu Maiorescu şi Iacob Negruzzi în numărul introductiv al *Convorbirilor Literare*, „când în România liberă politica a luat o cale mai statornică şi spiritele sperează într-un viitor mai regulat, se observă natural reînceperea ocupaţiunilor literare"[10]. Reprezentanţii „Junimii" cereau ca literatura să se elibereze de ambiţii politice şi să urmeze doar criterii estetice. Ei se îndreptau împotriva şcolii latiniste, filoitaliene şi filofranceze care încerca să asocieze revendicările naţionale cu literatura.[11] Cadrul lor argumentativ l-au găsit în filozofia germană, de unde şi-au extras critica lor la adresa statului. Dacă era vorba de a critica evoluţia modernă a României, atunci teoria romantică a statului, concepţia ei organică despre stat, iar mai târziu sociologia lui Herbert Spencer influenţată de gândirea biologică păreau a fi absolut potrivite pentru un astfel de proiect.

Evoluţionismul propagat de „Junimea" oferea un răspuns aparent ştiinţific la provocarea raţionalistă a liberalismului.[12] El corespundea intereselor celor care nu se împotriveau, ce-i drept, unei evoluţii treptate către o economie agrară capitalistă modernă, dar care voiau să-şi ştie ocrotite proprietatea, hegemonia politică şi socială.[13]

Încercări de argumentare care să nu mai fie strict legate de categorii estetice, ci mai curând de interese politice existau din partea „Junimii" încă de la începutul anilor '70. Zece ani mai târziu, ea şi-a impus concepţiile sale despre limbă şi literatură, în timp ce vechii conservatori pierduseră din influenţă. Din cercul literar de odinioară s-a format o fracţiune politică.[14] Cu toate acestea, a durat aproape două decenii până când Rădulescu-Motru a emis o prezentare sistematică a doctrinei în lucrarea sa cu titlul *Cultura română şi politicianismul*.[15]

În cartea sa, Rădulescu-Motru se manifestă împotriva dizolvării normelor de comportament, a valorilor şi a instituţiilor politice tradiţionale, apelând la argumente, afirmate deja de critica „naţionalistă" a civilizaţiei moderne, de exemplu, a unui H. St. Chamberlain[16]; „Civilizaţia" şi „cultura" sunt puse faţă în faţă. Pentru Rădulescu-Motru, nu valorile materiale constituie deci baza oricărui progres, ci valorile spirituale. Numai dacă ajunge la unitate

---

[10] *Presa literară românească, Articole-program şi reviste, 1789–1948*, ed. de I. Hangiu, vol. 1, p. 228.

[11] *Cf. ibid.*, pp. 234, 260 şi urm.; B. Kanner, *op. cit.*, p. 121 şi urm.; Z. Ornea, *Junimismul*, *op. cit.*, p. 125 şi urm.

[12] *Cf.* E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 222.

[13] *Cf.* Z. Ornea, *Junimismul, op. cit.*, p. 234.

[14] *Cf.* Garabet Ibrăileanu, „Spiritul critic în cultura românească", în: *idem*, *Opere*, vol. 1, ed. de Rodica Rotaru şi Alexandru Piru, Bucureşti, 1974, p. 102 şi urm.

[15] Constantin Rădulescu-Motru, *Cultura română şi politicianismul*, Bucureşti, 1904.

[16] *Ibid.*, p. 63 şi urm.

sufletească, devenind un singur organism[17], dacă este capabil de muncă disciplinată, de gândire vizionară şi forţă spirituală, un popor poate ajunge pe treapta „culturii". Teoreticianul „Junimii" constată că poporul român a avut şi el cândva o oarecare cultură, o „semicultură". Între timp, după 1848, toate aceste începuturi pozitive au fost distruse. Din interese personale, „politicianii" români au transpus în mod mecanic modelele de civilizaţie occidentale. De atunci, România nu este decât o caricatură gigantică, în ea nu există decât o „pseudocultură"[18].

În argumentarea sa, Rădulescu-Motru se orientează după modelul tipic gândirii conservatoare. Unui stadiu originar idealizat i se opune o fază finală, adusă în dezechilibru prin intervenţii arbitrare. Asemenea lui Burke, critica lui Motru priveşte maniera de întemeiere raţională a dreptului. Prin intermediul reformelor având originea într-o gândire străină, occidental-speculativă, prin raţionalizarea aparatului de stat şi prin înfiinţarea unei industrii naţionale[19], „politicianii" şi „avocaţii" doreau să se facă indispensabili. Cultura materială, „civilizaţia" încă nu poate înlocui adevărata „cultură", care nu se lasă imitată, ci poate fi atinsă doar prin dezvoltarea organică a trecutului.

Cum au reuşit „politicianii" şi „avocaţii" să amăgească întregul popor român? Rădulescu răspunde că „ademenitorii liberali" au atins sufletul românilor în punctul lor cel mai sensibil, cel al lipsei de energie. Au promis paradisul pe pământ, cu condiţia obţinerii egalităţii în drepturi politice. În realitate, „politicianii" au împovărat populaţia asemenea paraziţilor[20], iar regimentul lor a stins toate bunele sentimente. Există doar o singură dorinţă, aceea de a merge înainte; iar în alt loc se spune: „Am pierdut sentimentul distincţiunii de clasă, sentiment ieşit din legea naturală a selecţiunii sociale şi care în trecut constituia una din forţele de coesiune a neamului nostru, şi am primit în schimb să ne întoarcem la obiceiul populaţiunii balcanice, acela de merge cu toţii *otova*."[21]

„Junimea" a condamnat transformările politico-industriale iniţiate prin Revoluţia de la 1848 ca fiind o evoluţie greşită, dar n-a pretins ca România să se întoarcă la ordinea politică a Regulamentului Organic. Junimiştii doreau deocamdată să nu se mai aibă în vedere alte reforme fundamentale, ca structura mentală să se acomodeze cu noua realitate.[22] Alte concesii prudente urmau să contribuie la evitarea şocurilor sociale.

Pe cât de uşor de înţeles şi de reţinut era teoria „formei fără fond", pe atât de puţin potrivite a fi expuse păturilor largi ale populaţiei erau obiectivele

---

[17] *Ibid.*, p. 65 şi urm.
[18] *Ibid.*, p 144.
[19] *Ibid.*, p. 156 şi urm.
[20] *Ibid.*, p. III.
[21] *Ibid.*, p. 179.
[22] *Cf. Istoria gândirii sociale*, *op. cit.*, p. 230.

sale pozitive. Ceea ce rămânea era perspectiva unei administrări mai cinstite şi a unui sistem educaţional care să corespundă mai mult cerinţelor practice.

Democratizarea sistemului electoral din 1918 a însemnat sfârşitul conservatorismului românesc. Dar critica sa la adresa dezvoltării statale a României, a birocraţiei şi a sistemului de partide acţiona mai departe, constituind fermentul unei rezistenţe profunde împotriva democraţiei româneşti.

4. Începând din anii '70 şi '80 ai secolului al XIX-lea, mişcarea socialistă din Europa s-a evidenţiat ca o forţă puternică.[23] Apăreau şi în România prime uniuni muncitoreşti şi cercuri ale intelectualilor influenţaţi de ideile socialiste. Până atunci, „Junimea" fascinase elita intelectuală, iar sub influenţa acesteia, literatura oferise o serie de scriitori clasici, recunoscuţi încă şi astăzi. După ani de discuţii înfierbântate, părea că ordinea constituţională s-a consolidat prin obţinerea independenţei de la 1878. Din punct de vedere politic şi cultural progresele României erau evidente. Realităţile sociale au evoluat însă altfel. În 1888, România a avut pentru prima dată parte de o răscoală ţărănească, iar aceasta a fost doar începutul unei întregi serii de răscoale, deocamdată locale. Grevele muncitorilor feroviari şi ale tipografilor demonstrau existenţa altor surse de criză, neluate în seamă până atunci. Începând din 1888, problema socială a constituit fundalul mişcării socialiste, în care se întâlneau două direcţii ideologice. Cercurile ruso-socialiste şi-au găsit exponenţi în rândurile fugarilor care au emigrat în România din imperiul ţarist, precum C. Dobrogeanu-Gherea. Alţii, dintre care nu puţini erau fii de familii bogate sau aristocrate, s-au orientat spre Franţa, susţinând o linie sindicală.[24]

La început, socialismul românesc a exercitat o mare forţă de atracţie. Inteligenţia română, tineretul urban, chiar şi mulţi învăţători tineri de la ţară şi-au aflat aici patria ideologică.[25] Cu toate acestea, abia în 1893 s-a înfiinţat în mod oficial Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România. Programul său, mai curând liberal de stânga, prevedea, printre altele, sufragiu universal, egal şi direct, taxe progresive pe venituri, descentralizare, împărţirea pământului la ţărani pe bază de arendare şi ziua de lucru de opt ore. În condiţiile româneşti, cerinţele PSDMR erau o provocare la adresa guvernanţilor. Neîncrederea a crescut atunci când social-democraţii au încercat să câştige teren şi la ţară. La scurt timp după aceea, acestora li s-a interzis activitatea.[26] Limitată la câteva centre urbane, mişcarea socialistă a rămas fără o bază soli-

---

[23] *Cf.* Wolfgang Abendroth, *Sozialgeschichte der europäischen Arbeiterbewegung*, Frankfurt/M., ediţia a IX-a, 1973, p. 51 şi urm.

[24] *Cf.* Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania, 1944–1962*, Londra şi New York, 1964, p. 1 şi urm.

[25] Pamfil Şeicaru, *Nicolae Iorga*, Colecţia „Carpaţii", Nr. 7, Madrid, 1957, pp. 16, 24; St. Neagoe, *Triumful raţiunii, op. cit.*, p. 41 şi urm.

[26] *Politics and Political Parties in Roumania*, Londra, 1936, p. 244.

dă. De aceea, fracţiunea francofilă, aşa-numiţii „generoşi", au hotărât că dacă se doreşte o stimulare a acţiunii politice, este nevoie de adaptare la condiţiile date, ceea ce înseamnă alăturarea la un partid progresist şi influent, aşa cum erau liberalii.[27] PSDMR s-a dizolvat, iar un partid social-democrat a existat din nou abia începând cu februarie 1910.

În România, „problema socială" se referea în special la chestiunea proprietăţii funciare şi a productivităţii agricole. Că socialismul nu avea suficiente răspunsuri pentru rezolvarea acestor probleme este un fapt care a contribuit la eşecul PSDMR într-o proporţie probabil mai mare decât măsurile de represalii ale guvernului D. A. Sturdza. Ce puteau oferi socialiştii ţăranilor? Este necesar, explicau ei, să se ajungă cât mai repede posibil pe treapta unei ordini sociale burgheze, capitaliste şi industriale. Faţă de raporturile existente avantajoasă este şi proletarizarea ţărănimii.[28] Aceste cuvinte lucide erau prea puţin potrivite pentru a fascina masele şi a linişti conştiinţa socială a inteligheţiei, atât timp cât existau filozofii politice mai populare.

5. Pornindu-se din cercul „generoşilor" a fost luată iniţiativa formării unei noi doctrine politice. Poporanismul[29] lui Stere, influenţat de tezele narodnicilor ruşi, s-a născut ca o reacţie la socialismul marxist[30], de a cărui valabilitate pentru ţările industriale Stere nu se îndoia, dar căruia îi contesta relevanţa pentru România. Marxismul, spunea el, se află într-un ciudat raport echivoc cu ţărănimea. Pe de o parte, ţăranii sunt consideraţi ca fiind mici burghezi reacţionari, pe de alta, partidele socialiste îşi dau silinţa să-i atragă de partea lor chiar şi pe proprietarii unor moşii mai mici. Inconsecvenţa teoretică îşi atinge punctul culminant când Engels nu exclude existenţa unei căi proprii a ţărănimii ruse către comunism.

După Stere, drumul spre industrializare era închis pentru România. Piaţa internă nu era suficientă, opina el, iar acest handicap de stat agrar se va dubla prin extinderea capitalismului industrial internaţional. Totuşi Stere mai întrevedea o soluţie. Bernstein a arătat că agricultura nu este depăşită de procesul de concentrare capitalist, iar dacă aceste reflecţii sunt logic analizate, atunci apare şansa unui drum necapitalist, echitabil din punct de vedere social, către viitor.

Socialismul românesc rămăsese o mişcare de intelectuali. Din cauza realităţii sociale şi culturale, nici poporanismul nu s-a putut afirma ca o mişcare de mase. De aceea, Stere a acordat inteligheţiei un decisiv rol politic conducător. Obligaţia acesteia este de a interveni pentru păturile sociale inferioare.

---

[27] *Cf. ibid.*, ca şi G. Ionescu, *op. cit.*, p. 1 şi urm.

[28] C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia, op. cit.*, p. 369 şi urm.

[29] Termenul „poporanism" îşi are originea în traducerea literală a rusescului „narod" = „popor".

[30] *Cf.* Constantin Stere, „Social-democratism sau poporanism", în: *Viaţa Românească*, 2 (1907), Nr. 6–3 (1908), p. 9.

Cu această cerinţă el venea în întâmpinarea unei atitudini spirituale împărtăşite de mulţi contemporani de-ai lui. Alienarea rezultată din confruntarea cu Occidentul era percepută tot mai acut, un motiv suficient ca intelectualii să se îndrepte spre problemele sociale ale ţării.[31]

Stere constata în marxism nu numai lipsa unor idei clare şi valabile pentru România în ceea ce priveşte problema agrară şi subiectul politic activ; lui i se părea că nici interesele naţionale nu sunt suficient avute în vedere. Atât timp cât statul naţional nu era încă realizat, orice politică revoluţionară cădea de la sine.

Danemarca constituia modelul pentru aspiraţiile poporaniştilor: o economie rurală modernă formată din întreprinderi mici, organizate în cooperative, şi dotată cu industria complementară necesară.[32] Ei nu regretau „bunele vremuri patriarhale de odinioară". Industriile mici, autonome, conduse modern, a căror întindere era determinată de forţa de muncă a familiilor erau gândite ca bază socială a unui sistem constituit pe principiile autodeterminării democratice. „Ţara aceasta să fie de mici proprietari", proiecta G. Ibrăileanu imaginea viitorului stat român, „o puternică şi fericită democraţie rurală, o ţară cu un parlament, care să reprezinte, direct, pe aceşti mici proprietari; care, în acelaşi timp, ar fi soldaţi, ca burii, şi care, fiind mai bogaţi decât azi, şi-ar trimite fiii şi fiicele la şcoli, care s-ar întoarce cu oarecare cultură, unii, cei mai distinşi, şi cu cunoştinţa vreunei limbi străine... Satele noastre cu case cu două, trei odăi, oamenii îmbrăcaţi bine, aproape nemţeşte, fiica ţăranului cântă romanţe din piano, ori citeşte nuvelele d-lui Sadoveanu, tatăl citeşte telegrame despre ce se întâmplă în lumea largă."[33]

Realitatea românească se afla departe de visurile lui Ibrăileanu, iar dacă urma să se realizeze şi o parte din ele, atunci era nevoie de reforme fundamentale. În definitiv, poporaniştii se considerau înfăptuitorii Revoluţiei de la 1848. Numai dacă ţăranii vor fi eliberaţi din dependenţa „feudală", e posibilă dezvoltarea unei culturi cu adevărat naţionale care să unească toate păturile sociale, susţineau ei. Nu atât preluarea nechibzuită a modelelor de civilizaţie occidentală ar fi răspunzătoare pentru dezvoltarea greşită. Este vorba de cauze sociale structurale, iar acestea trebuie înlăturate.[34]

---

[31] *Cf.* C. Stere, *op. cit.*, 3 (1980), Nr. 8, p. 49 şi urm.; *cf.* şi Constantin Ciopraga, *Literatura română între 1900 şi 1918*, Iaşi, 1970, p. 83; Dumitru Micu, *Literatura română la începutul secolului al XX-lea, 1900–1916, Publicaţii, grupări, curente*, Bucureşti, 1964, p. 136 şi urm.; Z. Barbu, *Psycho-Historical and Sociological Perspectives, op. cit.*, p. 381.

[32] C. Stere, *op. cit.*, 3 (1908), Nr. 8, p. 49 şi urm., Nr. 9, p. 59 şi urm.

[33] G. Ibrăileanu, *Poporanism*, în: *Curentul nou*, citat după D. Micu, *Literatura română, op. cit.*, p. 143.

[34] *Cf.* G. Ibrăileanu, „Către cititori", în: *Viaţa Românească*, 1 (1906), Nr. 1, p. 5 şi urm., retipărit, în: *Presa literară românească, op. cit.*, vol. 2, p. 130 şi urm.

Pentru români, poporanismul a constituit şansa de a aduce în concordanţă realitatea economică şi socială cu cerinţele democraţiei moderne. Această încercare a eşuat, întrucât lipseau premisele sale. Nici n-a dat poporanismul un răspuns la criza de suprapopulare a ţării, nici nu era posibilă izolarea României faţă de crizele dezvoltării capitaliste.

b) Antisemitismul literar şi „naţionalismul" românesc din perioada antebelică

1. O tipologie a antisemitismului literar — 2. „Naţionalismul" ca o doctrină politică autonomă — 3. Literatura şi politica: „Sămănătorul" şi Partidul Naţionalist-Democrat

1. Reproşurile potrivit cărora Legiunea „Arhanghelul Mihail" este o mişcare importată, dependentă de fascismele străine, au fost combătute de ea în anii '30 cu afirmaţia de a fi o mişcare naţională cu rădăcini care se întind dincolo de anul 1918. Încă în perioada antebelică, cele mai importante figuri ale istoriei româneşti s-ar fi împotrivit unei emancipări a evreilor. În plus, exista tradiţia unei doctrine autonome „naţionaliste", legată de nume ca M. Eminescu, A. C. Popovici sau N. Iorga.[1]

Înainte de Primul Război Mondial a existat fără îndoială o bogată literatură antisemită, dar şi o literatură îndreptată împotriva altor minorităţi. În subtextul acestei literaturi se afla experienţa că, în comparaţie cu minorităţile naţionale, românii sunt dezavantajaţi, că naţiunea, economia şi cultura se descompun. Se cereau de aceea măsuri legale, care să le asigure românilor şanse egale. Rezervele se îndreptau împotriva tuturor străinilor, împotriva evreilor, nemţilor sau ungurilor; ele au fost afirmate încă de Simion Bărnuţiu.[2] Dar acestea s-au transformat în antisemitism abia atunci când evreilor li s-a atribuit vina de a fi avut prin comportamentul lor economic şi religia lor o influenţă extrem de negativă asupra românilor.

Constantin Stere poate fi considerat ca reprezentantul tipic al antisemitismului românesc moderat. Deşi acesta considera Danemarca un model pentru România, ideile sale economice rămâneau legate totuşi de teze care nu corespundeau societăţii moderne, bazată pe diviziunea muncii. Conform acestor

[1] *Cf.* Corneliu Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, Colecţia „Omul nou", Nr. 36, München, 1968 (Sibiu, ediţia I, 1936), pp. 13, 120 şi urm., 132 şi urm.; *cf.* şi BA, Kl. Erwbg. 589, Şedinţe 1941, Colecţia foi volante, Precursori; Mihail Polihroniade, *Vasile Marin*, în: „Moţa-Marin, Răscumpărarea", Colecţia „Omul nou", Nr. 16, Salzburg, 1952 (ediţia I, 1937, *Cuvântul studenţesc*), p. 52; Traian Brăileanu, *Sociologia şi arta guvernării*, Bucureşti, 1937, p. 85; Constantin Papanace, *Mihail Eminescu, un mare precursor al legionarismului românesc*, Biblioteca verde, Nr. 4, Roma, 1951.

[2] *Cf.* A. Cuza, *Studii economice politice, op. cit.*, p. XV şi urm.

teze, comerţul şi camăta erau activităţi neproductive, şi pentru că evreii activau mai ales în acest domeniu, ei au devenit un grup „parazitar". În alte ţări, după cum spune Stere, acest lucru nu atrage atenţia: doar în România aceştia sunt o problemă, întrucât, prin numărul lor mare, excesiv de multe elemente neproductive trebuie întreţinute. Capacitatea specifică a păturilor mijlocii de a deveni active politic ascunde pericolul ca România să se afle într-o bună zi sub conducerea „străinilor". În definitiv, o cultură naţională poate lua fiinţă doar atunci când există un public literar larg şi elevat.[3]

În ochii lui Stere, evreii se împotriveau din punct de vedere politic, cultural şi politic emancipării românilor, şi, de aceea, el considera justificate măsurile legale de apărare existente.

Antisemitismul românesc cunoştea şi nuanţe mai agresive. Prin evrei, unii vedeau ameninţată însăşi existenţa poporului român. Mulţimea copiilor evrei ar asigura o pătrundere a elementelor străine[4] tot mai acută, spiritul lor, receptiv la tot ceea ce este modern, s-ar întinde peste tot, distrugând toate normele de comportare capabile şi punând în discuţie toate instituţiile tradiţionale: religia, coroana, armata, justiţia, educaţia.[5] Aceste idei, de care au fost atraşi mai târziu şi Corneliu Zelea-Codreanu sau Ion I. Moţa, îşi aveau rădăcinile în alienarea faţă de o societate care nu se mai supunea stereotipurilor simple, provocând teamă şi nesiguranţă.[6]

În ceea ce priveşte motivarea particularităţilor evreieşti au fost formulate trei argumente diferite:

a) Iorga şi Eminescu considerau poporul evreu ca pe un fapt istoric, iar o asimilare nu li s-a părut exclusă. Premisa era ca evreii să fie îndrumaţi spre o activitate productivă şi să fie dispuşi să-şi însuşească limba şi cultura română.[7]

b) În interpretarea cea mai răspândită, evreii erau consideraţi ca o comunitate religioasă care forma o naţiune. Pentru Stere exista o contradicţie evidentă între caracterul arhaic al religiei evreieşti şi cerinţele civilizaţiei moderne. Pe de o parte, din acest fapt se explică conservatorismul evreiesc specific şi tendinţa lor pentru exclusivism naţional, pe de altă parte, evreii

---

[3] C. Stere, *op. cit.*, 2 (1907), Nr. 10, p. 186 şi urm.

[4] *Cf.* Mihail Eminescu, *Scrieri politice*, ediţie comentată de D. Murăraşu, Craiova, ediţia a III-a, 1940, pp. 156, 248; A. C. Cuza, *Naţionalitatea în artă*, Bucureşti, 1908, p. 131 şi urm.; N. Iorga, *Geschichte*, *op. cit.*, p. 388.

[5] *Cf.* A. C. Cuza, *Naţionalitatea, op. cit.*, p. 148 şi urm.; Nicolae Iorga, *Cuvinte adevărate*, articole tipărite în ziarul *Epoca*, Bucureşti, 1903, p. 190; Aurel C. Popovici, *Naţionalitate sau democraţie*, Bucureşti, 1910, p. 313.

[6] Cu privire la aspectele social-psihologice ale antisemitismului, *cf.* Theodor W. Adorno, *Studien zum autoritären Charakter*, Frankfurt/M., 1973.

[7] M. Eminescu, *Scrieri politice, op. cit.*, pp. 369, 383 şi urm.; N. Iorga, *Geschichte, op. cit.*, p. 461, *idem, Supt trei regi, op. cit.*, p. 322; *idem, Cuvinte adevărate, op. cit.*, p. 262 şi urm.

sunt supuşi astfel unui proces natural de dizolvare. În mod corespunzător, naturalizarea conlocuitorilor evrei, care s-au adaptat culturii româneşti, ar trebui să fie posibilă.[8]

Alţi autori ca V. Alecsandri[9], B. P. Hasdeu, N. C. Paulescu şi A. C. Cuza au contestat posibilitatea unei convieţuiri cu evreii în viitor. Talmudul le formează mentalitatea, susţineau ei, arătându-le că numai evreii sunt oameni. Această ură neobişnuită a Talmudului se îndreaptă, după Hasdeu, împotriva creştinilor, orice suflet neevreiesc trebuie ras de pe faţa pământului.[10] În lupta lor împotriva creştinilor, evreii nu sunt legaţi de nici o categorie morală, ceea ce explică incapacitatea creştinilor de a face faţă concurenţei evreieşti.[11]

Nicolae C. Paulescu, profesor de fiziologie la Universitatea din Bucureşti, a devenit, alături de A. C. Cuza, agentul cel mai important al antisemitismului românesc antebelic. Spre deosebire de Hasdeu, acesta considera că poporul român este ameninţat mai puţin de concurenţa economică a evreilor, cât de pierderea liniilor directoare restrictive. Ordinea naturală, afirma el, va fi adusă în dezechilibru prin dorinţa de satisfacere cu orice preţ a necesităţilor primare. Numai religia creştină cere reprimarea dorinţelor, în timp ce Talmudul consideră plăcerea ca măsura tuturor lucrurilor. El pretinde evreilor să domine celelalte popoare. Pentru a realiza acest scop ei s-au unit în Kahal. Acesta răspândeşte idei materialiste şi liberale, fiind puterea secretă din spatele francmasoneriei. În România, evreii au cucerit mai întâi comerţul şi industria, dar acest lucru nu este suficient. De-abia când va fi creată o Palestină nouă pe pământ românesc, iar populaţia autohtonă va fi subjugată politic, economic şi cultural, aceştia vor fi satisfăcuţi.[12]

c) Alte teorii rasiste s-au născut mai puţin din realităţile româneşti, cât din receptarea gândirii occidentale. Un exemplu în acest sens îl constituie A. C. Cuza. Scrierile acestuia apar ca o reiterare a lui Hasdeu, chiar dacă el însuşi s-a revendicat de la Eminescu.[13] În plus, există trimiteri la influenţa germană şi franceză, fără ca aceste elemente să fie prea bine integrate.

---

[8] C. Stere, *op. cit.*, 2 (1907), Nr. 10, pp. 192 şi urm., 206.

[9] Cu privire la Alecsandri, *cf.* C. Iancu, *op. cit.*, p. 211.

[10] Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Studii asupra judaismului, Talmudul*, s. l., 1866, p. 24 şi urm.

[11] *Ibid.*, ca şi *idem, Industria naţională, industria străină şi industria evreiască faţă cu principiul concurenţei*, Bucureşti, 1866.

[12] Nicolae C. Paulescu, *Fiziologie filozofică*, vol. 1, s. l., 1910, pp. 92, 102, 128, vol. 2, s. l., 1913, p. 42 şi urm., vol. 4, 1921; *idem, Sinagoga şi Biserica faţă de pacificarea omenirii*, Bucureşti, 1924; *idem, Complot jidano-franc-masonic împotriva neamului românesc*, Bucureşti, 1924, p. 33 şi urm.

[13] *Cf.* Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Naţiunea şi umanitatea, Patru discursuri în Societatea „Românismul", 1869–1871*, s. l., ş. a., pp. 5, 14, 18; *idem, Industrie naţională, op. cit.*, pp. 22, 24, 26; Pamfil Şeicaru, *Un junimist antisemit, A. C. Cuza*, Colecţia „Carpaţii", Nr. 4, Madrid, 1956, p. 21.

Cuza trăia la Iaşi, al doilea mare centru cultural al României, Capitala de odinioară a Moldovei şi sediul primei universităţi româneşti. Începând din secolul al XIX-lea, aici s-a format o mare comunitate evreiască, definind imaginea oraşului în multe privinţe. Pentru Cuza, evreii au devenit problema principală a civilizaţiei româneşti, iar antisemitismul o ştiinţă; astfel îşi înţelegea Cuza şi funcţia de profesor la catedra de economie naţională. Pornind de la Malthus, Cuza susţinea că producţia alimentară este limitată pentru un anumit teritoriu, spre deosebire de populaţie care creşte până când se ajunge la un echilibru al producţiei alimentare. Ca urmare a acestei situaţii, afirma el, izbucneşte mereu o luptă de existenţă între indivizi şi popoare, luptă care poate să aibă repercusiuni pozitive, atunci când conflictul are loc în interiorul unei naţiuni. De îndată ce se întâlnesc două popoare care nu se pot asimila, se naşte o luptă pe viaţă şi pe moarte. Evreii nu pot fi integraţi, întrucât nu pot renunţa la modul lor de viaţă parazitar. Condiţionaţi de religia lor şi de amestecul de rasă negativ din care s-au născut, ei sunt incapabili de orice creativitate şi plăcere a creaţiei.[14]

Deşi Cuza s-a străduit să formuleze o motivaţie cvasiştiinţifică în ce priveşte concepţiile antisemite, introducând pe lângă acestea şi „ideea rasială", opoziţia hotărâtoare n-a fost cea dintre „arieni" şi „semiţi", ci dintre Noul Testament, pe de o parte, şi Vechiul Testament împreună cu Talmudul, pe de altă parte.

În mod semnificativ, tocmai literaţii care şi-au extras critica socială din literatura prenaţional-socialistă şi a extremei drepte germane au fost receptivi la argumentele rasiste. Situaţia lor nu era simplă, întrucât era aproape imposibil să demonstrezi că există o „rasă românească pură". Aurel C. Popovici descria aparentul dezavantaj ca pe un avantaj. Orice purism rasist, obiecta el faţă de cele susţinute de H. St. Chamberlain, duce la decadenţă. Totuşi ar fi corect ca toate marile popoare să aibă sânge germanic, deci şi românii.[15]

În anii '30, un tânăr publicist apropiat Legiunii, stimulat de naţional-socialism, ajungea la teza că poporul român poate fi considerat drept eroul necunoscut al istoriei, care, spre deosebire de unguri, este de origine ariană, şi că spaţiul trac constituie rezervaţia cea mai importantă a lumii ariene.[16] Toate încercările de a introduce concepţii rasiste în extremismul românesc de dreapta au rămas însă fără succes. Dacă în Germania evreii au fost asimilaţi, în România ei formau o minoritate exotică. Nu era nevoie să se traducă specificul evreiesc prin particularitatea rasei, era mai curând

---

[14] A. C. Cuza, *Studii economice politice, op. cit.*, pp. 4 şi urm., 444 şi urm.; *idem, Naţionalitatea, op. cit.*; *idem, Doctrina naţionalistă creştină, Programul Ligii Apărării Naţionale Creştine*, Cluj, 1934; *idem, Mişcările studenţeşti şi cauzele lor*, Bucureşti, 1925, pp. 10, 12; J. Tharaud, J. Tharaud, *op. cit.*, p. 176.

[15] A. C. Popovici, *op. cit.*, pp. 184, 218, 339 şi urm., 363.

[16] Alexandru Randa, *Rasismul românesc*, Bucureşti, s. l. (1935).

suficient să se insiste asupra diferenţelor culturale cu adevărat evidente. De altfel, procesul de secularizare înaintase cu greu în România, prejudecăţile religioase stăruiau în continuare şi nu era nevoie de argumente în aparenţă fundamentate pe baza ştiinţelor naturii, pentru a justifica propria intoleranţă. A fi român însemna a fi creştin ortodox sau unit. Şi din cauza aceasta, în România, antisemitismul rămânea legat de adversitatea tradiţională faţă de evrei.

2. Poporanismul lui Stere este considerat de către unii istorici occidentali în mod eronat ca precursor al Legiunii „Arhanghelul Mihail".[17] Chiar şi o privire superficială asupra carierei politice a lui Stere din anii '20 ar trebui să interzică o astfel de afirmaţie. Ca reprezentant al aripii stângi a PNŢ, el era mereu contestat. Un scandal iniţiat de opoziţia liberală, care dezlănţuise agitaţii naţionale, l-a obligat în cele din urmă să demisioneze din Partidul Naţional-Ţărănesc. Naţionalismul său se afla departe de concepţiile statului organic ale opoziţiei de extremă dreaptă. Poporul nu însemna pentru el un fapt metafizic, ci unirea conştientă dintre oameni cu aceeaşi limbă şi cultură şi chiar dacă nu era revoluţionar, el cunoştea opoziţiile de clasă, fiind mereu conştient de interesele diferite dintre marea proprietate şi ţărani.[18]

Dacă se fac raportări la perioada antebelică, acestea trebuie căutate într-o tradiţie pe care, din lipsa unui concept mai adecvat, o vom numi în continuare „naţionalism". Legionarii nu se simţeau înrudiţi cu Stere, ci cu M. Eminescu, A. C. Cuza, N. Iorga sau Aurel C. Popovici. Într-adevăr, aceştia au pregătit multe din tezele lor, fără a se putea vorbi însă de o continuitate directă.

Atunci când „naţionaliştii" şi-au formulat ideologia, idealurile Revoluţiei de la '48 păreau că li se opun. Ţăranii nu se puteau folosi de libertăţile Constituţiei liberale, întrucât erau împinşi spre o „nouă dependenţă", meşteşugurile erau în criză[19], iar sistemul politic, modelat formal după cele din Occident, se deosebea considerabil, din punct de vedere practic, de modelele sale.

România îşi câştigase în 1878 independenţa, dar acest succes fusese scump plătit. Congresul de la Berlin i-a acordat Rusiei Basarabia de Sud, iar Marile Puteri, prin clauza de a permite celor necreştini să obţină cetăţenia română, s-au amestecat în situaţia internă a ţării. Un val de indignare naţionalistă s-a descătuşat, iar tulburările nu se mai opreau. Abia se potolise agitaţia cu privire la deciziile Congresului de la Berlin, când atenţia a fost îndreptată asupra luptei naţionalităţilor din Transilvania.

---

[17] Cum ar fi Stephen Fischer-Galaţi, *Twentieth Century Rumania*, New York şi Londra, 1970, p. 51, ca şi H. L. Roberts, *op. cit.*, p. 147.

[18] În afara seriei de articole a lui Stere din *Viaţa Românească*, *cf.* şi „Proiectul de program al Partidului Ţărănesc, 1921", în: *Universitatea din Bucureşti, Culegere de documente şi materiale, op. cit.*, p. 243 şi urm., mai ales p. 252 şi urm.

[19] *Cf.* N. Marcu ş.a., *op. cit.*, p. 57 şi urm.

De la sfârşitul secolului al XIX-lea, guvernul maghiar a luat hotărâri tot mai aspre pentru a accelera maghiarizarea provinciilor de altă limbă, provocând astfel şi mai mult voinţa de apărare a celor vizaţi. În Vechiul Regat, liberalii şi conservatorii n-au încetat de a critica guvernul din cauza slabei susţineri acordate românilor din Transilvania. Dar, după ce aceştia au ajuns la putere, s-au înclinat şi ei în faţa atitudinii proaustriece a regelui.[20] Chiar problemele de importanţă naţională au fost, după impresia multora, marcate de gândirea oportunistă a politicienilor partidelor.

În timp ce emoţiile naţionaliste ieşeau tot mai puternic în evidenţă, instituţiile democratice, Parlamentul şi presa cereau soluţionarea conflictelor, socialismul declara lupta de clasă drept principiu istoric, muncitorimea devenea mai conştientă de sine, iar revoltele ţărăneşti caracterizau situaţia de la ţară. Se profila o nouă generaţie de intelectuali care ar fi putut profita de şansele sistemului educaţional în evoluţie. Discrepanţa dintre oraş şi sat era mare, iar cu cât numărul celor instruiţi creştea, cu atât mai nefavorabile erau perspectivele unei ascensiuni sociale. [21] Nu a mirat faptul că alienarea unei inteligenţii obligate să meargă la oraş a devenit tema-clişeu a literaturii române. Într-un loc din romanul său neterminat *Geniu pustiu*, poetul Eminescu îşi exprima această nostalgie după o lume plină de armonie: „De-aş fi rămas în munţii mei — să-mi fi încântat inima cu doine şi capul cu fantasmagoriile basmelor, poate că eram mai fericit."[22]

Inteligenţia românească nu s-a putut sustrage tensiunilor rezultate din întâlnirea cu Occidentul. Existenţa ei însăşi o datora tocmai încercării de a face utile cuceririle culturale ale Occidentului pentru România. Urmările au fost înstrăinarea şi nesiguranţa. Sociopsihologul social Zeev Barbu evoca această stare de lucruri: „Până în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, inteligenţia românească s-a văzut pe sine ca un grup progresist, a cărui misiune era transformarea comunităţii tradiţionale, înapoiate într-o societate modernă după modelul Franţei. Desigur, acest fapt a avut drept rezultat o înstrăinare treptată a ei de cultura nativă. În acest fel, spre sfârşitul secolului al XIX-lea, s-au putut observa primele semne de marginalizare printre intelectualii români, care deveneau conştienţi că nu aparţineau nici Occidentului, datorită originii lor, dar nici culturii lor native şi societăţii acesteia, datorită educaţiei lor."[23]

„Noi cu literatura noastră de astăzi", scria G. Coşbuc într-unul din primele numere ale *Sămănătorului*, „nu mai stăm în mijlocul istoriei noastre,

---

[20] *Cf.* Constantin Dobrogeanu-Gherea, „Eminescu", în: *idem, Studii critice*, vol. 2, Bucureşti, 1967, p. 6 şi urm.; N. Iorga, *Supt trei regi, op. cit.*, p. 9 şi urm.; Zigu Ornea, *Sămănătorismul*, Bucureşti, 1970, p. 20 şi urm.

[21] *Cf.* D. Mitrany, *The Land, op. cit.*, p. 540 şi urm.; N. Iorga, *Supt trei regi, op. cit.*, p. 13 şi urm.

[22] *Cf.* şi Z. Ornea, *Sămănătorismul, op. cit.*, pp. 58 şi urm., 246, 360.

[23] Z. Barbu, *Psycho-Historical and Sociological Perspectives, op. cit.*, p. 381.

nu mai stăm nici în mijlocul tradiţiilor noastre, nu mai stăm mai ales în mijlocul poporului nostru."[24] La sfârşitul secolului al XIX-lea se profila o nouă şi tânără intelighenţia, dar care se vedea nesigură de propria poziţie. Ea suferea din cauza prestigiului scăzut de care se bucura cultura română, nu numai în afara ţării, ci şi în propria ţară. De aceea, ea a fost interesată să redescopere rădăcinile unei culturi naţionale şi autonome cu care România să poată participa la literatura universală, o cultură care să consolideze totodată solidaritatea românilor în interiorul şi în exteriorul Regatului, să creeze o conştiinţă care să protejeze românismul de riscul pierderii identităţii naţionale şi care să constituie baza aspiraţiilor către un stat naţional unitar.[25]

„Naţionalismul" românesc şi-a găsit mai multe puncte de referinţă. Teza „formelor fără fond" a preluat-o de la „Junimea"[26], sensibilităţile naţionale s-au revendicat de la *Şcoala liberală* a lui Bărnuţiu[27], iar, în tinereţea lor, Iorga şi A. C. Cuza simpatizaseră cu cercurile socialiste.[28] Chiar dacă a preluat o serie de iniţiative, el s-a îndreptat însă totodată împotriva liberalismului, a conservatorismului şi a socialismului. Ordinii raţionale i se opunea dezvoltarea organică. Aceasta se deosebea de conservatorism prin critica sa radicală, prin tenta socială şi extremismul său naţionalist, iar de socialism, prin respingerea aspiraţiilor egalitare, rezistenţa împotriva oricărei idei de luptă a claselor şi prin antisemitismul său.

Ar fi greşit să înţelegem „naţionalismul" doar prin poziţia sa accentuat naţionalistă. El a fost un reflex al transformărilor economice, politice şi culturale la care a fost supusă România odată cu începutul secolului al XIX-lea. Naţionalismul s-a afirmat în literatură, în ziare şi reviste, mai ales în *Sămănătorul*[29], iar influenţa asupra opiniei publice a fost mult mai mare decât importanţa sa politică.

„Naţionalismul" de la sfârşitul secolului al XIX-lea avea puţin din siguranţa de sine a patriotismului românesc din urmă cu câteva decenii, respectiv din certitudinea că face parte dintre popoarele alese, care, alături de statele occidentale, au provocat naşterea civilizaţiei moderne.[30] Noua atitudine îşi

---

[24] G. Coşbuc, „Uniţi", în: *Sămănătorul*, 1 (1901), Nr. 2, 9 decembrie, retipărit, în: *Presa literară românească*, *op. cit.*, vol. 2, p. 8 şi urm.

[25] *Cf.* N. Iorga, *Supt trei regi, op. cit.*, pp. 71, 96; *idem, O luptă literară*, ed. de Valeriu şi Sanda Râpeanu, vol. 1, Bucureşti, 1979, pp. 42, 303, 336; A. C. Cuza, *Naţionalitatea, op. cit.*, pp. 5 şi urm., 116, 130, 141, 233 şi urm.; *cf.* şi Ion Găvănescul, *Imperativul momentului istoric*, Iaşi, 1928, p. 7 şi urm.

[26] *Cf.* A. C. Cuza, *Studii economice politice, op. cit.*, p. LXXIV şi urm.; Lucian Predescu, *Enciclopedia cugetare*, Bucureşti, 1940, s.v. A. C. Cuza; Z. Ornea, *Sămănătorismul, op. cit.*, p. 181 şi urm.; A. Popovici, *op. cit.*, p. 58 şi urm.

[27] *Cf.* A. C. Cuza, *Studii economice politice, op. cit.*, p. XV şi urm.

[28] *Cf.* N. Iorga, *Supt trei regi, op. cit.*, pp. 36, 83; P. Şeicaru, *Nicolae Iorga*, *op. cit.*, p. 14; *idem, Un junimist antisemit, op. cit.*, p. 7.

[29] *Cf. infra*, p. 86 şi urm.

[30] *Cf.* N. Iorga, *Cuvinte adevărate, op. cit.*, p. 105 şi urm.

avea originea în spaime şi îndoieli. Distanţa faţă de ţările dezvoltate nu se micşorase, ba chiar Occidentul îşi arăta laturile negative. A. C. Popovici vedea mai ales acest ultim aspect. Scrierile sale sunt o critică la adresa modernităţii. Prin civilizaţia modernă, cultura, afirmă el, este periclitată sub toate aspectele ei, omul se întoarce în lumea animală, nu mai rămâne din el decât un automat. Eminescu, Iorga şi Cuza îşi făceau griji într-un mod mult mai direct în legătură cu existenţa propriului popor. Nu numai că acesta este în pericol de a-şi pierde specificitatea sa culturală[31], dar, cum subliniau atât Cuza, cât şi Eminescu, el este ameninţat cu pauperizarea din punct de vedere social, românii devenind astfel „iloţii" secolului al XX-lea care începea.[32]

„Naţionalismul" compensa lipsa de coeziune socială şi lipsa sentimentului valorii de sine prin identificarea cu naţiunea. În locul înţelesului nemijlocit al spaţiului local, s-a ivit ideea de patrie ca formă nouă a unităţii familiale şi a măreţiei:

Ce-ţi doresc eu ţie, dulce Românie,
Tânără mireasă, mamă cu amor!
Fiii tăi trăiască numai în frăţie
Ca a nopţii stele, ca a zilei zori,
Viaţă în vecie, glorii, bucurie,
Arme cu tărie, suflet românesc,
Vis de vitejie, fală şi mândrie,
Dulce Românie, asta ţi-o doresc![33]

Naţiunea părea o fiinţă proprie, cu pretenţii şi personalitate proprii.[34] Ea se afla deasupra ideii de libertate a individului, ceea ce însemna că ea nu se constituia prin voinţa membrilor săi, ci exista în mod natural dincolo de aceştia.[35] În viaţă, sensul fiecărui individ era trasat prin şi pentru naţiune.[36] Dar, potrivit „naţionaliştilor", poporul era ameninţat de a fi nimicit prin lupta egoistă a claselor. Inegalitatea rezultată din diviziunea muncii sociale şi conflictele legate de aceasta trebuiau să fie limitate prin conştiinţa apartenenţei naţionale. A. C. Cuza a cultivat ideea că României nu-i este specifică lupta

---

[31] *Cf.* William O. Oldson, *The Historical and Nationalistic Thought of Nicolae Iorga*, New York, 1973, pp. 49, 51.

[32] M. Eminescu, *Scrieri politice, op. cit.*, pp. 139, 262, 331, 384, 410; A. C. Cuza, *Naţionalitatea, op. cit.*, pp. 5, 8, 116, 130, 234 şi urm.

[33] M. Eminescu, *Ce-ţi doresc eu ţie, dulce Românie.*

[34] M. Eminescu, *Scrieri politice, op. cit.*, p. 104 şi urm.; N. Iorga, *O luptă literară, op. cit.*, vol. 1, pp. 283, 321, 332; A. C. Cuza, *Naţionalitatea, op. cit.*, pp. 33, 50 şi urm.; A. C. Popovici, *op. cit.*, pp. 30, 107.

[35] M. Eminescu, *Scrieri politice, op. cit.*, pp. 11, 96, 117, 262; A. C. Popovici, *op. cit.*, p. 152; *cf.* şi W. O. Oldson, *op. cit.*, p. 32 şi urm.

[36] A. C. Popovici, *op. cit.*, p. 281.

de clasă, ci lupta raselor între ele, deci chestiunea era dacă românii sau evreii vor domina ţara.[37]

Aurel C. Popovici a fost primul care a introdus critica fundamental-conservatoare modernă a gândirii liberale în literatura română. Sursele sale au fost Burke, de Maistre, Le Bon, Taine, Langbehn, H. St. Chamberlain şi Gumplowicz.[38] El respingea raţiunea pură. Ochiul omenesc nu a fost creat să privească în permanenţă soarele. De partea naţiunii nu pot fi atraşi numai învăţaţii, întrucât ar rezulta doar nişte figuri pe jumătate formate şi hilare, cu aspiraţii irealizabile. Dar, mai ales, oamenii îşi vor pierde sentimentul lor natural, înstrăinându-se de naţiune. Şi Popovici, asemenea lui Burke, considera prejudecata trăită ca o şansă pentru siguranţa comportamentală.[39] Raţiunea pură disecă totul şi pune la îndoială structuri tradiţionale, periclitând astfel integrarea socială.[40] El considera că numai păturile superioare sunt capabile să înţeleagă legile moralei kantiene. Fără religie, poporul simplu îşi pierde susţinerea morală, iar ura socială şi invidia ar duce la un gol în viaţa spirituală a naţiunii.[41] Democraţia era considerată de Popovici ca fiind răul funciar al lumii moderne. În momentul în care democraţia stabileşte interesele materiale ale plebei lacome şi nivelatoare ca sursă a hotărârilor, se formează, în mod necesar, o lume a demagogiei, a luptei de clasă şi a intereselor particulare, imediate.[42] Forma elocventă a civilizaţiei democratice o constituie deja oraşul modern.[43]

Eminescu, Iorga şi Cuza şi-au exprimat de asemenea rezervele faţă de evoluţia culturală a Occidentului şi de dizolvarea modelelor tradiţionale de acolo. Dar, spre deosebire de Popovici, ei s-au împăcat cu lumea modernă.[44] Critica lor viza repercusiunile transformărilor moderne din România. Dacă în Occident naţiunea s-a dezvoltat în mod organic, sistemul politic fiind expresia claselor de mijloc oneste, în România, toate aceste premise comparabile

---

[37] M. Eminescu, *Scrieri politice, op. cit.*, pp. 109 şi urm., 185, 213; N. Iorga, *O luptă literară, op. cit.*, vol. 1, p. 321; *idem*, *Schriften und Briefe*, ed. de Michael Kromer, Bucureşti, p. 208 şi urm.; *idem*, *Memorii*, vol. 2, Bucureşti, 1931, p. 148; A. C. Cuza, *Studii economice politice, op. cit.*, p. 299; A. C. Popovici, *op. cit.*, p. 115; *cf.* şi Z. Ornea, *Sămănătorismul, op. cit.*, p. 199.

[38] A. C. Popovici, *op. cit.*, pp. 18, 32 şi urm., 85, 104, 169, 193 şi urm., 218, 313, 320.

[39] *Ibid.*, pp. 29 şi urm., 33.

[40] *Ibid.*, pp. 24, 128.

[41] *Ibid.*, pp. 172 şi urm., 196 şi urm., 213, 223 şi urm.

[42] *Ibid.*, pp. 3 şi urm., 10 şi urm., 16 şi urm., 66, 113 şi urm., 140 şi urm., 156, 167, 174, 301.

[43] *Ibid.*, p. 308.

[44] M. Eminescu, *Scrieri politice, op. cit.*, pp. 118 şi urm., 230 şi urm.; *cf.* şi Z. Ornea, *Sămănătorismul, op. cit.*, p. 156 şi urm.

lipseau.[45] Evreii, alături de o administrație balonată de proletari ai condeiului și de o pătură conducătoare alienată, apăsau națiunea română, iar influența lor a dus, în cele din urmă, la decăderea tuturor moravurilor.

Iorga și-a îndreptat atenția mai ales asupra atitudinii elitei sociale. Fiilor de boieri de la oraș, formați la școala franceză, și parveniților „străini" le reproșa că fug doar după bani. El ducea dorul solidarității naționale și vedea amenințat progresul culturii române, ceea ce ar fi risipit talentele și încrederea de sine.[46]

Asemenea conservatorilor, „naționaliștii" aveau și ei impresia că sistemul politic este aplicat realității românești, dar ei mai adăugau că demagogii, „politicianii" care făceau politică numai din interese personale nu sunt de fapt români adevărați, arborele lor genealogic trimițând dincolo de granițe.

În poezia *Scrisoarea III*, Mihai Eminescu își exprimă tot disprețul față de adaptarea superficială la valorile Occidentului:

Au la Sybaris nu suntem lângă capiștea spoielii,
Nu se nasc glorii pe stradă și la ușa cafenelii?
N-avem oameni ce se luptă cu retoricele suliți
În aplauzele grele a canaliei pe uliți,
Panglicari în ale țării, care joacă ca pe funii,
Măști cu toate de renume din comedia minciunii!
Au de patrie, virtute, nu vorbește liberalul,
De ai crede că viața-i e curată ca cristalul!
Nici visezi că înainte-ți stă un stâlp de cafenele,
Ce își râde de-aste vorbe îngânându-le pe ele.

Tot ce-n țările vecine e smintit și stârpitură,
Tot ce-i însemnat cu pata putrejunii de natură,
Tot ce e perfid și lacom, tot Fanarul, toți iloții,
Toți se scurseră aicea și formează patrioții.

* * *

Voi sunteți urmașii Romei? Niște răi și niște fameni!

* * *

La Paris, în lupanare de cinisme și de lene,
Cu femeile-i pierdute și-n orgiile-i obscene,

---

[45] M. Eminescu, *Scrieri politice, op. cit.*, pp. 135 și urm., 165 și urm., pp. 185 și urm., 193 și urm.; A. C. Cuza, *Studii economice politice, op. cit.*, p. 47 și urm.; N. Iorga, *Opinions pernicieuses, op. cit.*, p. 143.

[46] N. Iorga, *Schriften und Briefe, op. cit.*, p. 204 și urm., *idem, O luptă literară*, vol. 1, pp. 7 și urm., 11 și urm., 41 și urm., 58 și urm., 75 și urm., 258, 320 și urm., vol. 2, p. 375 și urm.; *idem, Opinions pernicieuses, op. cit.*, pp. 143 și urm., 157 și urm.; *idem, Geschichte, op. cit.*, p. 439 și urm., *cf.* și Oldson, *op. cit.*, p. 71 și urm.

Acolo v-aţi pus averea, tinereţele la stos;
Ce a scos din voi Apusul, când nimic nu e de scos?

* * *

Ca să nu s-arate — odată ce sunteţi — nişte mişei!
Da, câştigul fără muncă, iată singura pornire;
Virtutea? e-o nerozie; Geniul? o nefericire.[47]

Dacă, pe de o parte, „naţionaliştii" găseau originea răului în grupurile responsabile de tendinţele separatiste ale societăţii româneşti, pe de altă parte, ei se îndreptau spre ţărani, care trebuiau să plătească pentru această direcţie greşită, şi care totodată păreau a fi păstrat, în modul cel mai pur, limba şi cultura română: „Libertatea populaţiei noastre", afirma Eminescu într-un articol din *Timpul*, „este, după rapoarte statistice autentice, egală cu libertatea de a muri de sărăcie; prosperitatea şi bogăţia nu se află, în realitate, în acel element, singurul românesc din punct de vedere etnic şi istoric, ci la românii *Românului*"[48], organul Partidului Liberal.

Naţionaliştii opuneau decadenţei actuale epoca valorilor „naţionale" din secolul al XV-lea şi al XVI-lea sau aminteau de perioada dacilor. Tot ceea ce a fost înainte de 1800 era pentru ei de preferat stării actuale, căci atunci mai existau o viaţă patriarhală simplă, o solidaritate naturală între ţărani, boieri şi cărturari, solidaritate care, odată cu asaltul obiceiurilor occidentale şi pătrunderea străinilor, a dispărut.[49]

Asemeni tinerilor conservatori, ei considerau că principala cauză a acestei evoluţii greşite este transformarea revoluţionară bruscă. Dar, în timp ce „Junimea" se referea exclusiv la reformele politico-statale, Eminescu, Cuza şi Iorga au luat în considerare şi realităţile economico-sociale. Nici un stat puternic n-a reuşit să protejeze ţara de brusca pătrundere a capitalismului modern. De aceea, elementele sociale străine au putut profita de şansă pentru a cuceri păturile de mijloc.[50]

---

[47] M. Eminescu, *Scrisoarea III.*

[48] Citat după Ioan Scurtu, *Mihail Eminescus Leben und Prosaschriften*, dis., Leipzig, 1903, p. 108. *Cf.* şi M. Eminescu, *Scrieri politice, op. cit.*, pp. 136 şi urm., 242 şi urm., 344, 389; George Călinescu, *Istoria literaturii române, De la origini până la prezent*, Bucureşti, 1944, pp. 395, 400; N. Iorga, *Schriften und Briefe, op. cit.*, p. 211; *idem, Geschichte, op. cit.*, p. 435; *idem, Opinions pernicieuses, op. cit.*, pp. 145, 156; *idem, O luptă literară*, vol. 1, *op. cit.*, pp. 33, 52, 164, 177 şi urm., 270 şi urm.; A. C. Cuza, *Studii economice politice, op. cit.*, p. 296.

[49] M. Eminescu, *Scrieri politice, op. cit.*, pp. 201, 331 şi urm., *cf. Scrisoarea III* şi *IV*; N. Iorga, *O luptă literară, op. cit.*, vol.1, pp. 41, 257 şi urm., 321 şi urm.; *idem, Opinions pernicieuses, op. cit.*, p. 154 şi urm.; *idem, Schriften und Briefe, op. cit.*, p. 201; A. C. Popovici, *op. cit.*, pp. 131, 176, 316, 324; *cf.* şi Z. Ornea, *Sămănătorismul, op. cit.*, pp. 149, 222 şi urm.

[50] M. Eminescu, *Scrieri politice, op. cit.*, pp. 109 şi urm., 161, 185 şi urm., 202, 221, 278 şi urm.; N. Iorga, *Cuvinte adevărate, op. cit.*, p. 32 şi urm.; *idem, Opinions*

În ce consta soluția? „Naționaliștii" se întâlneau din nou cu tinerii conservatori, atunci când propuneau o dezvoltare graduală. O întoarcere la Evul Mediu era exclusă pentru ei.[51] Totuși ei se ghidau după modele premoderne, care făceau imposibil un mod de economie industrială avansată. A. C. Popovici, de exemplu, descria națiunea română ca pe un popor de eroi războinici, incapabil de a se converti la idealurile democratice, care predică pacea eternă și hrana din abundență. Dintr-un sentiment poetic profund, fiecărui român îi este imposibil să trăiască în silozuri sau în străzile înguste ale marilor orașe civilizate.[52] Iorga argumenta mai puțin emoțional. Lui i se părea exclusă posibilitatea de a se sustrage obligației diviziunii muncii internaționale. El accepta ideea că România va rămâne întotdeauna o țară agrară, ceea ce i se părea mai potrivit pentru ființa românească.[53] A. C. Cuza și Eminescu subliniau însă repercusiunile nocive ale dependenței economice. Doar atunci când România va fi atins nivelul statelor capitaliste, poziția ei va fi protejată economic, politic și militar. Atingerea unui astfel de scop ar fi necesitat luarea în considerare a consecințelor social-politice și culturale ale modernizării forțate. În ceea ce privește această chestiune, ei nu renunțau la prejudecățile lor de odinioară: fiecare economie națională funcționează pe baza exploatării pământului autohton, astfel încât țărănimea rămânea mereu clasa cea mai importantă.[54]

În ceea ce privește sistemul politic, „naționaliștii" își doreau o monarhie ereditară, care să se afle deasupra claselor sociale. Conform acestei concepții, regele nu era de fapt un domnitor absolutist, ci un Cezar legat de popor. De partea lui, ei își imaginau o elită politică, în stare să înțeleagă legile naturale și să stăpânească arta deciziei politice.[55] În direcția viziunii lor evolu-

---

pernicieuses, op. cit., pp. 91 și urm., 143 și urm., 156; *idem, O luptă literară, op. cit.*, vol. 1, pp. 111 și urm., 257 și urm., 325 și urm.; *idem, Geschichte, op. cit.*, p. 439 și urm.; A. C. Cuza, *Studii economice, op. cit.*, pp. 36 și urm., 228 și urm., 238 și urm., 268 și urm., 688 și urm.; *idem, Naționalitatea, op. cit.*, p. 141 și urm.

[51] M. Eminescu, *Scrieri politice, op. cit.*, pp. 109 și urm., 161, 185 și urm., 202, 221, 278 și urm.; N. Iorga, *Cuvinte adevărate, op. cit.*, p. 32 și urm.; *idem, Opinions pernicieuses, op. cit.*, pp. 191 și urm., 257 și urm., 356 și urm.; *idem, O luptă literară*, vol. 1, *op. cit.*, pp. 111 și urm., 257 și urm., 325 și urm., *idem, Geschichte, op. cit.*, p. 439 și urm.

[52] A. C. Popovici, *op. cit.*, p. 45 și urm.

[53] *Cf.* Z. Ornea, *Sămănătorismul, op. cit.*, p. 160 și urm.

[54] M. Eminescu, *Scrieri politice, op. cit.*, pp. 77, 119, 136 și urm., 161, 177 și urm., 210 și urm., 217 și urm., 248; A. C. Cuza, *Studii economice politice, op. cit.*, pp. LXXXIV, 71 și urm., 726 și urm.; *idem, Naționalitatea, op. cit.*, p. 123 și urm.; „Programul Ligii Apărării Naționale Creștine", în: *Universitatea din București, Culegere de documente și materiale, op. cit.*, vol. 2, p. 162.

[55] M. Eminescu, *Scrieri politice, op. cit.*, pp. 109 și urm., 185, 213 și urm., 230 și urm., 290 și urm., 341 și urm., 394 și urm.; N. Iorga, *Supt trei regi, op. cit.*, p. 433 și

ţioniste, A. C. Cuza şi N. Iorga se gândeau să reînfiinţeze adunările de stări din Evul Mediu. Acestea li se păreau a fi garantul unei puteri purificatoare, prin participarea unei populaţii formate din ţărani, deţinători de pământ. Opinia publică, discuţiile publice în general erau considerate de către aceştia ca fiind absolut necesare, deoarece numai în acest mod era asigurată aflarea adevărului.[56] Spre deosebire de aceştia, Aurel Popovici preconiza necesitatea unei cenzuri preventive, căci, de îndată ce oligarhia politică se adresează maselor, se ajunge la demagogie.[57]

Eminescu, Cuza şi Iorga erau stăpâniţi şi ei de teama masei anonime din oraşele moderne.[58] Ei considerau progresul ca fiind întotdeauna rezultatul realizărilor obţinute de oamenii mari. De la noua elită socială, care urma să înlocuiască pătura conducătoare prezentă, decăzută şi parvenită, ei aşteptau competenţă şi integritate morală. Bineînţeles că, datorită provenienţei ei, aceasta va recurge la familiile de boieri vechi şi mari, dar şi la elementele pozitive ale celorlalte grupuri naţionale, care ar trebui să ajungă în poziţii de conducere. În locul răspunderii de sine a individului, „naţionaliştii" optau pentru „demofilia" celor ce domneau. Aceasta asigură echilibrul şi continuitatea, cu condiţia existenţei unei culturi comune, care să lege toate grupurile sociale între ele. Dacă o astfel de cultură comună lipseşte, atunci nevoile marii mase n-ar putea influenţa puterea, dacă aceasta ar sta în afara poporului.[59]

Dacă în România teoriile darwinismului social n-au avut aproape nici o importanţă, chiar mai mult, cei mai hotărâţi critici ai săi s-au aflat tocmai în rândurile „naţionaliştilor" şi ale antisemiţilor radicali, Popovici a abordat bucuros toate teoriile oferite de interpretările critice radical-conservatoare

---

urm.; *idem, O luptă literară, op. cit.*, vol. 1, p. 264; *idem, Memorii, op. cit.*, vol. 1, p. 264 şi urm., vol. 2, p. 121; A. C. Cuza, *Studii economice politice, op. cit.*, pp. LXX şi urm., 258 şi urm., 289, 451 şi urm.; A. C. Popovici, *op. cit.*, pp. 290 şi urm., 322 şi urm.; *cf.* şi I. Scurtu, *Mihail Eminescus Leben, op. cit.*, p. 115; G. Călinescu, *Istoria literaturii române, op. cit.*, p. 415; D. Micu, *Literatura română, op. cit.*, p. 42.

[56] N. Iorga, *Supt trei regi, op. cit.*, p. 433; A. C. Cuza, *Studii economice politice, op. cit.*, p. 453; *MO*, III, 28 noiembrie 1932, p. 52 şi urm., „Cuvântarea lui A. C. Cuza".

[57] A. C. Popovici, *op. cit.*, pp. 109, 307, 337.

[58] *Cf.* Eugen Lovinescu, *Memorii*, cu o postfaţă de Nicolae Balotă, Bucureşti, 1976, p. 25 şi urm.

[59] M. Eminescu, *Scrieri politice, op. cit.*, pp. 97 şi urm., 161, 231; N. Iorga, *O luptă literară, op. cit.*, vol. 1, pp. 7 şi urm., 40, 120 şi urm., 156 şi urm., 165 şi urm., 189 şi urm., 224 şi urm., 266 şi urm., 321, 332 şi urm.; *idem, Cuvinte adevărate, op. cit.*, p. 171 şi urm., *idem, Opinions pernicieuses, op. cit.*, p. 7; *idem, Memorii, op. cit.*, vol. 2, p. 371; *idem, Supt trei regi, op. cit.*, pp. 91, 106; A. C. Cuza, *Naţionalitatea, op. cit.*, pp. 190 şi urm., 210, 227; *idem, Studii, op. cit.*, pp. V, 61, 278 şi urm.; A. C. Popovici, *op. cit.*, pp. 47, 115, 127, 205, 247, 373; *cf.* şi Z. Ornea, *Sămănătorismul, op. cit.*, pp. 199 şi urm., 279; D. Micu, *Literatura română, op. cit.*, pp. 41, 44.

occidentale şi de cele prefasciste. El respingea orice intervenţie socială a statului, deoarece numai prin luptă se poate impune binele.[60]

Iorga şi Cuza stăruiau asupra obligaţiei statului în ceea ce priveşte protecţia socială. Lipsa şcolarizării este cauza înapoierii economice. Pe planul conştiinţei, ţăranul este încă legat de Evul Mediu, prin urmare, concepţia sa faţă de muncă şi stilul său de muncă trebuie schimbate. Pe lângă acestea, o bună administraţie şi o jurisdicţie corectă urmau să-i confere siguranţă. Dacă, printr-o şcolarizare practică şi prin alte măsuri legale, se reuşea, în cele din urmă, să se alunge toate elementele parazitare de la oraşe şi să ia naştere o clasă de mijloc naţională pozitivă, atunci sunt date toate premisele unei îmbunătăţiri a situaţiei sociale. Dacă Popovici respingea orice schimbare a structurii agricole, deoarece nu se ducea lipsă de teren agricol[61], Eminescu, Iorga şi Cuza pledau pentru o nouă împărţire a moşiilor în favoarea micii ţărănimi. Nici ei nu se gândeau însă la o schimbare fundamentală a structurii de proprietate, întrucât se temeau că, în acest caz, se va ajunge la conflicte de clasă.[62]

Multe dintre temele utilizate de „naţionalişti" au fost enunţate într-un mod asemănător de către „Junimea". Cu toate acestea, ar fi greşit să-i considerăm pe Eminescu, Cuza sau chiar pe Popovici drept conservatori. În timp ce „Junimea" formula punctul de vedere al marii proprietăţi funciare, dornică de modernizare, interpretând critic doar unele aspecte ale dezvoltării sociale româneşti, „naţionalismul" s-a îndreptat împotriva întregului proces de „modernizare" al României. Pentru „Junimea", introducerea instituţiilor străine în ţară era rezultatul Revoluţiei de la 1848, prin care s-a pierdut şansa unei evoluţii graduale, avându-şi originea în Regulamentul Organic.[63] Pentru „naţionalişti", Regulamentul Organic a fost deja un semn de înstrăinare. Pe de altă parte, aceştia nu considerau Revoluţia de la 1848 ca fiind numai o rătăcire, ci un mare eveniment, în care s-a evidenţiat ideea naţională.[64]

Nostalgia adevăratelor începuturi, dorul de mărire şi de puritate i-au condus pe „naţionalişti" la un cult al trecutului, căruia „Junimea" nu a putut să-i opună altceva comparabil. Imaginea ideală a tinerilor conservatori o reprezenta statul agrar modern, condus de marea proprietate, şi de aceea ei

---

[60] A. C. Popovici, *op. cit.*, pp. 47, 185, 300 şi urm., 310.

[61] *Ibid.*, p. 45.

[62] M. Eminescu, *Scrieri politice, op. cit.*, pp. 245 şi urm., 275, 308, 369, 414; N. Iorga, *O luptă literară, op. cit.*, vol. 1, pp. 40, 91 şi urm., 165 şi urm., 253 şi urm.; *idem, Supt trei regi, op. cit.*, p. 22; A. C. Cuza, *Studii economice politice, op. cit.*, p. 278 şi urm.; *cf.* şi „Programul Partidului Naţionalist-Democrat", în: *Neamul Românesc*, VI, Nr. 3, 14 ianuarie, 1910, p. 33 şi urm.; Z. Ornea, *Sămănătorismul, op. cit.*, p. 202 şi urm.; A. Iordache, *op. cit.*, pp. 256 şi urm., 266, 283, 288.

[63] *Cf.* A. Stan, *op. cit.*, p. 313.

[64] *Cf.* N. Iorga, *Geschichte, op. cit.*, p. 253; *idem, Opinions pernicieuses, op. cit.*, p. 86 şi urm.

şi-au îndreptat atacurile, în exclusivitate, împotriva dezvoltării politice şi intelectuale a ţării. Ideea renunţării individului la identitatea sa în favoarea naţiunii le era străină. Eminescu, Iorga şi Cuza se plasau alături de acele grupuri care, în urma „modernizării" impuse din exterior, îşi pierduseră poziţia socială — ţărani, meşteşugari şi boieri. În ochii lor, nu numai „politicianii" profitau de noile condiţii, cum afirma „Junimea", ci şi evreii sau noua pătură politică de la conducerea ţării, formată din străini.

Conservatorii vedeau funcţia literaturii doar în valoarea sa estetică, ceea ce corespundea dorinţei lor de a împinge în plan secund discuţia politică. Pentru „naţionalişti", literatura era instrumentul decisiv pentru a prezenta unei opinii publice mai largi concepţiile lor cu privire la realitatea socială, politică şi culturală.

Dacă existau puncte comune evidente cât şi simpatii pentru „Junimea" din partea „naţionaliştilor", în schimb, relaţia lor cu poporanismul lui Stere era aceea a unei opoziţii deschise. „Naţionaliştii" şi adepţii poporanismului împărtăşeau, ce-i drept, orientarea fundamental-agrară, ambele curente afirmând necesitatea unei culturi cu adevărat naţionale în opoziţie cu prezentul tutelat de Franţa, dar dincolo de acest lucru nu mai existau alte concordanţe. Satul modern, aşa cum se întâlnea el în Elveţia şi Danemarca, era considerat ca model de către poporanişti. „Naţionaliştii" nu au dezvoltat un model propriu cu privire la o Românie viitoare. Critica lor rămânea pur negativă. Criteriile utilizate erau preluate din trecutul unei solidarităţi naţionale, în care boierii fuseseră amicii paterni ai ţăranilor. Poporanismul era o continuare a Revoluţiei franceze, iar dacă se emiteau reproşuri cu privire la aderarea la idealuri străine, acesta răspundea că nu există nici o ţară care să nu fi fost alimentată de valorile culturale ale altor popoare.[65] Doar după adoptarea de reforme politice şi economice, ţăranii vor putea lua parte la viaţa naţiunii, atunci când se vor crea premisele formării unei culturi naţionale adevărate, care să cuprindă toate păturile sociale. Spre deosebire de poporanişti, „naţionaliştii" argumentau că nu se pot realiza transformări pozitive înainte ca păturile conducătoare să se întoarcă la cultura naţională. Şi în timp ce Iorga afirma: „Noi suntem întâi naţionalişti şi pe urmă democraţi, pe urmă ţărănişti... Căci noi nu vedem mai presus de naţiune nimic, nici chiar dreptatea socială"[66], simpatiile poporanismului se îndreptau numai asupra unei părţi a naţiunii, respectiv asupra păturilor sociale inferioare şi medii, asupra poporului muncitor. Poporanismului îi era indiferent cărei naţii îi aparţin moşierii şi arendaşii, el îndreptându-se împotriva tuturor celor care se opuneau progresului claselor muncitoare.

---

[65] *Cf.* G. Ibrăileanu, „Către Cititori", în: *Viaţa Românească*, 1 (1906), Nr. 1, retipărit în: *Presa literară românească, op. cit.*, vol. 2, p. 129 şi urm.

[66] N. Iorga, în: *Neamul Românesc*, IX, Nr. 52–53, citat, în: Z. Ornea, *Sămănătorismul, op. cit.*, p. 200.

După Primul Război Mondial, „poporanismul" s-a transformat în „țărănism". În vreme ce primul proiectase o imagine a viitorului, al doilea a încercat să protejeze, cu ajutorul noilor oportunități, pe care le aduseseră cu sine anii 1917–1921, democrația și realitatea economică instituită. Nici o altă relație de continuitate nu-i lega pe „naționaliști" de filozofia politică a legionarilor. Iorga și A. C. Cuza erau raționaliști, fiind străini de orice mistică. Reprezentările lor despre națiune defineau poporul român ca pe o realitate seculară și nu ca pe o ființă care așteaptă în colectiv mântuirea divină, după cum explicau, mai târziu, unii legionari. Dintre „naționaliști", doar A. C. Popovici respingea, fără nuanțări, civilizația modernă și sistemul democratic. Iorga și Cuza vehiculau ideea dezbaterii publice, pentru că altfel cum s-ar ajunge la adevăr? Legionarii își dobândeau certitudinea din surse iraționale, din intuiția conducătorului carismatic. Politica devenise arta de a duce războaie. În locul educației prin școală și literatură, ei militau pentru educație militară și acțiune. „Naționaliștii" perioadei antebelice și-au înțeles funcția lor drept conștiință morală a păturii conducătoare. În schimb, Legiunea s-a considerat ca o contraelită revoluționară, ale cărei metode de luptă nu excludeau violența. Înainte de 1916, „naționalismul" a rămas un concept al elitei, în timp ce, după 1918, Legiunea a desfășurat o politică pentru mase.[67]

3. Ce influență a avut „naționalismul" asupra opiniei publice? Desigur, nu este o coincidență faptul că scrierile politice ale lui Eminescu, puțin receptate la momentul lor, au fost descoperite la începutul secolului al XX-lea. Critica radicală făcută civilizației moderne de către Popovici a fost puțin luată în seamă[68], în schimb, Iorga și Cuza s-au bucurat de mai multă atenție. Ca profesori universitari[69], ei și-au găsit un auditoriu receptiv printre studenți. La fel ca în multe părți ale lumii a treia de astăzi și în România universitățile au constituit un for important pentru discuții politice ample. În plus, Iorga și Cuza scriau, în mod regulat, articole pentru ziare și reviste importante, care au fost publicate, mai târziu, în volume separate. Ar însemna, cu siguranță, să supraapreciem importanța diferitelor persoane în parte, ca și posibilitatea de a influența opinia publică în general, dacă succesul „naționaliștilor" nu s-ar afla în legătură cu alte fenomene similare.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, prin diverse publicații începuse a se manifesta o nouă mișcare literară. Din punct de vedere tematic, aceasta era înrudită cu „naționalismul", fără a coincide însă cu acesta.[70] Astăzi, această mișcare este denumită „sămănătorism", concept derivat din numele celui

---

[67] În ceea ce privește deosebirea dintre naționalismul antebelic și fascism, în general, *cf.* H. R. Kedward, *op. cit.*, p. 32 și urm.

[68] *Cf.* Z. Ornea, *Sămănătorismul, op. cit.*, p. 86 și urm.

[69] Cuza era profesor de științe economice la Universitatea din Iași, iar Iorga preda istoria la Universitatea din București.

[70] *Cf.* Z. Ornea, *Sămănătorismul, op. cit.*, p. 226 și urm.

mai important organ al său, *Sămănătorul*, publicaţie pe care însuşi N. Iorga a condus-o un timp.[71]

„Sămănătorismul" proiecta imaginea unui sat în care se opuneau două popoare şi două moduri de viaţă. Pe de o parte, se observa viaţa patriarhală a românilor, aici înscriindu-se boierii, învăţătorii, preoţii, ţăranii, iar, pe de altă parte, se aflau străinii şi parveniţii social, de provenienţă neromână, care-şi urmăreau numai propriile interese.[72]

Această opoziţie schematică, în care conflictele sociale sunt reduse la un cadru naţionalist simplu, se găseşte cu mult mai intens în literatura haiducilor. În această literatură atitudinea contemplativă faţă de conflictele etnice era exclusă, iar evocarea luptei armate a românilor împotriva asupritorilor străini devenea o cerinţă morală. Vrem să amintim aici doar o singură carte, care a ajuns, mai târziu, lectura de bază a tuturor legionarilor în devenire.[73] Este vorba de *Haiducul* lui Bucura Dumbravă.[74]

Dumbravă descrie o societate a cărei structură nu este determinată de conflicte sociale, ci de conflicte etnice. Fanarioţii greci îşi pot exercita puterea nu numai datorită lipsei de unitate a păturii conducătoare naţionale, ci mai ales datorită corupţiei sale.[75] Ca replică la despotismul fanariot apărea domnia severă dar dreaptă a unui nou Vlad Ţepeş, cu rădăcini în popor.[76] Bandele de hoţi ale haiducilor, care se află în centrul romanului său, sunt prezentate ca o forţă a reînnoirii naţionale. Haiducii se află în afara legii numai cu scopul de a reinstaura adevărata justiţie naţională.[77] Ameninţaţi de aceştia erau domnii străini şi pătura conducătoare înstrăinată. În schimb, ţăranii îi considerau pe haiduci ca protectori şi salvatori, astfel încât ei puteau trăi ca partizani, în mijlocul ţării. În interior, aceste cete de hoţi formau adevărate uniuni, care, având la bază un legământ, se aflau sub conducerea unui căpitan, înzestrat cu aptitudini remarcabile. A-l trăda însemna nu numai o nedreptate faţă de propria grupare, ci totodată o crimă faţă de întregul popor român, solicitând inevitabil moartea denunţătorului.[78]

Zeev Barbu arăta, pe bună dreptate, că, spre sfârşitul secolului al XIX-lea, conştiinţa colectivă a românilor a suferit o mutaţie, de la o atitudine mentală

---

[71] *Cf. ibid.*, p. 48 şi urm.; D. Micu, *Literatura română, op. cit.*, p. 8 şi urm.; C. Ciopraga, *op. cit.*, p. 23 şi urm.

[72] *Cf.* Z. Ornea, *Sămănătorismul, op. cit.*, p. 226 şi urm.; C. Ciopraga, *op. cit.*, p. 11.

[73] *Cf.* Gh. Gh. Istrate, *Frăţia de cruce*, Colecţia „Omul nou", Nr. 11, Salzburg, 1952, (Sibiu, ediţia I, 1937), p. 85.

[74] Bucura Dumbravă, *Haiducul*, Bucureşti, ediţia a VII-a, ş. a. (ediţia I, 1908; ediţia a IV-a, 1919); *idem, Der Haiduk*, Regensburg, 1907.

[75] *Ibid.*, pp. 257, 315 şi urm., 318.

[76] *Ibid.*, p. 101. Vlad Ţepeş fusese între 1448–1476 de mai multe ori domnitorul Munteniei; datorită crudelor sale metode punitive, este amintit adesea în cronicile timpului; el a constituit modelul istoric pentru figura literară a lui Dracula.

[77] *Ibid.*, pp. 70 şi urm., 226.

[78] *Ibid.*, pp. 257 şi urm., 386.

mai degrabă pasivă la alta mai degrabă activă. Cartea lui Bucura Dumbravă şi marea sa rezonanţă în opinia publică se înscrie în această evoluţie: „Până la sfârşitul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea", explică Barbu, „nota dominantă a fost una de pasivitate şi totală resemnare. Sentimentul unui destin implacabil era considerat în mod general ca o componentă esenţială a viziunii româneşti asupra lumii. [...] Dar, pe măsură ce secolul se apropia de sfârşit, simptomele unei mari transformări au devenit din ce în ce mai clare. «Transformare» nu este exact cuvântul potrivit, căci începutul secolului al XX-lea a adus cu sine «o ruptură», o inversare a semnelor în cultura română. Întrucât ne lipsesc termeni mai potriviţi şi având în minte limitele vocabularului psihanalitic, acest fapt poate fi descris ca trecere de la o viziune asupra lumii, precumpănitor schizoidă, la una dominant paranoidă, mai precis, de la o structură mentală dominată de mecanisme de retragere şi evaziune, la o structură mentală, dominată de un mecanism de atac, şi la un sistem moral bazat pe o intenţie agresivă şi putere."[79]

După 1918, tânăra generaţie, influenţată de lozincile naţionaliste, fără să fi participat la război, şi-a îndreptat atenţia asupra modelelor literare ca acelea ale lui Bucura Dumbravă, unii încercând chiar să transpună această evocare a trecutului în propriul prezent.[80]

„Sămănătorismul" a găsit un public larg şi receptiv, oferindu-i producţii artistice şi tematice de un nivel mai degrabă modest. Elevi, studenţi, învăţători începători, preoţi şi ofiţeri făceau parte dintre cititori, bineînţeles, fără a le urma neapărat lui Iorga şi Cuza în „naţionalism". Nu puţini au fost cei care s-au îndreptat spre poporanismul *Vieţii româneşti*.[81]

În timpul tinereţii sale, A. C. Cuza fusese entuziasmat de ideile socialiste, dar şi-a început cariera politică în orizontul mişcării „Junimea". Peste puţin timp însă, el s-a îndepărtat de aceasta, întrucât nu se potrivea cu prejudecăţile sale antisemite. În 1895, împreună cu N. Iorga, A. C. Cuza s-a numărat printre fondatorii organizaţiei Alliance Antisémitique Universelle. Aceasta a rămas fără o viaţă interioară.[82] De mai mare importanţă a fost Partidul Naţionalist-Democrat, care şi-a datorat apariţia mişcării culturale a „sămănătorismului".

Probabil din invidie, ori poate chiar din motive politice, Titu Maiorescu, părintele spiritual al „Junimii", s-a opus, în februarie 1906, unei recrutări a lui Nicolae Iorga în rândurile tinerilor conservatori. Cu toate acestea, peste puţin timp, belicosul profesor de istorie bucureştean a reuşit să aibă acces

[79] Z. Barbu, *Psycho-Historical and Sociological Perspectives, op. cit.*, p. 385.

[80] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 9 şi urm.

[81] *Cf.* Z. Ornea, *Sămănătorismul, op. cit.*, pp. 64, 208, 346 şi urm.; D. Micu, *Literatura română, op. cit.*, p. 63; P. Şeicaru, N. Iorga, *op. cit.*, p. 23; G. Călinescu, *Istoria literaturii române, op. cit.*, p. 531.

[82] *Cf.* C. Iancu, *op. cit.*, p. 222 şi urm.

la opinia publică activă. Prilejul l-a constituit o manifestare de binefacere, unde tinerii şi tinerele din „aleasa societate" bucureşteană au prezentat o piesă de teatru în limba franceză. Iorga şi-a văzut justificate astfel reproşurile cu privire la aprecierea scăzută a valorilor culturale româneşti şi a instigat la o demonstraţie de protest. Când aceasta a fost oprită cu forţa armelor, s-a ajuns la un scandal de care au profitat apoi iniţiatorii acestei manifestaţii protestatare pentru a lansa o nouă revistă politică, *Neamul Românesc*.[83] Aici, Iorga şi-a continuat pe plan politic campania începută în *Sămănătorul*. Simpatiile sale se îndreptau asupra unui om precum Karl Lueger, primarul antisemit al Vienei, care-i fascina şi pe alţi români, datorită luptei sale împotriva „iudeo-maghiarilor"[84]. Alături de Iorga, A. C. Cuza a publicat şi el aici articole în mod regulat. Temele sale nu variau foarte mult: problema evreilor în România — evreii, un popor care nu poate fi asimilat —, fraze mereu noi, dar aceleaşi „argumente".

În 1904, sub influenţa lui Iorga s-a înfiinţat o organizaţie naţionalist-democratică. Ei i s-au alăturat în 1906 o altă grupare din jurul revistei *Făt-Frumos* şi A. C. Cuza la Iaşi. După scandalul din martie 1906, care stârnise atâta vâlvă, în 1907 noua grupare politică a participat pentru prima dată la alegerile parlamentare, N. Iorga obţinând de la prima încercare un loc în Camera Deputaţilor.

Mult timp, cercul din jurul învăţatului bucureştean a rămas fără un program clar. Primele concepte programatice datează din 1908. La 23 aprilie 1910, Partidul Naţionalist-Democrat a fost înfiinţat în mod oficial, dar şi atunci au lipsit declaraţii politice clare.[85] *Neamul Românesc* cerea când dreptul de vot secret, egal şi universal, când un Parlament al stărilor, iar în ceea ce priveşte reforma agrară, stringent necesară, PND n-a manifestat o poziţie unitară.[86] Acest partid se considera, în general, drept un partid de simpatie cu naţiunea românească muncitoare, dar, spre deosebire de Stere, din el făceau parte şi unii mari moşieri care-şi lucrau pământul. El afirma că din cauza intereselor lor particulare, conservatorii şi liberalii ar fi incapabili să-şi îndrepte, în exclusivitate, activitatea lor politică spre binele naţional. Prin reforme precaute, printr-un sistem educaţional mai bun, orientat mai mult spre principii practice, prin sprijin economic acordat românilor şi alte hotărâri legale

---

[83] *Cf.* N. Iorga, *O luptă literară*, *op. cit.*, p. 197 şi urm.; *idem*, *Supt trei regi*, *op. cit.*, p. 108 şi urm.; Z. Ornea, *Sămănătorismul*, *op. cit.*, p. 181 şi urm.

[84] *Cf. Neamul Românesc*, V, Nr. 27, 1 martie 1910. Printre ceilalţi politicieni care-l luau pe Lueger ca model se numărau A. Vaida-Voevod şi O. Goga.

[85] *Cf.* Ioan Căpreanu, „Partidul Naţionalist-Democrat din România până la Primul Război Mondial", în: *Analelele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza", Istorie*, s. III, 16 (1970), Nr. 1, p. 179 şi urm.; Z. Ornea, *Sămănătorismul*, *op. cit.*, p. 196 şi urm.

[86] *Cf.* I. Căpreanu, *op. cit.*, p. 179 şi urm.; Z. Ornea, *Sămănătorismul*, *op. cit.*, p. 201 şi urm.; A. Iordache, *op. cit.*, pp. 256 şi urm., 266, 283, 288.

mai aspre împotriva evreilor, urmau să fie înlăturate toate neînțelegerile sociale, culturale și politice, fără a cauza șocuri.[87] În cele din urmă, PND n-a găsit nici o cale de a face să coincidă angajamentul său social cu directivele impuse de „naționalism" prin ale sale aspirații de armonie socială și de progres lent, organic.

Printre membrii proeminenți ai partidului, alături de Nicolae Iorga și A. C. Cuza, s-au numărat Leon Cosmovici și Vasile Kogălniceanu, care s-au angajat mai ales în plan social. Pe lângă aceștia însă, au existat și naționaliști radicali, precum C. Șumuleanu și I. Zelea-Codreanu, care și-au continuat mai târziu cariera politică în Legiunea „Arhanghelul Mihail".

PND nu a fost un partid de mase — acest lucru nu se poate spune despre nici un alt partid de până la 1918. El a găsit ecou în mediile intelighenției citadine, la elevi, studenți, profesori de liceu, profesori universitari și funcționari. Cei doi deputați ai săi proveneau din cel de-al doilea colegiu electoral, care se afla la dispoziția tuturor locuitorilor de la oraș, cu condiția de a plăti un impozit anual de 20 de lei aur sau de a avea o diplomă de școală elementară.[88] Din punct de vedere regional, acesta era un partid de provincie, al Moldovei, având ceva adepți și în Oltenia, dar numai puțini în Muntenia, în special la Ploiești și Brăila.[89] În timpul războiului mondial, Iorga a suspendat activitățile politice ale PND. Această întrerupere a pus cu atât mai mult în evidență schimbările la care a fost expus „naționalismul" în acea perioadă de confruntări violente, de idealuri naționale și de transformări revoluționare.

---

[87] *Cf. Neamul Românesc*, V, Nr. 49, 16 aprilie 1910, p. 769 și urm.; VI, Nr. 3, 14 ianuarie 1911, p. 33 și urm.

[88] *Cf.* I. Căpreanu, *op. cit.*, pp. 179 și urm., 182 și urm.; P. Șeicaru, *N. Iorga*, *op. cit.*, p. 44; *idem, Un junimist antisemit, op. cit.*, p. 9; St. Neagoe, *Triumful rațiunii, op. cit.*, p. 277; G. G. Marinescu, *op. cit.*, p. 24.

[89] P. Șeicaru, *N. Iorga, op. cit.*, pp. 44, 48.

IV

Primul Război Mondial şi consecinţele sale

1. Unitatea naţional-statală. Reforma electorală şi agrară — 2. Speranţe înşelate — 3. Prima de guvernare şi mişcările de colectare ale opoziţiei, ca reacţie la criza structurală a democraţiei româneşti — 4. Partidele — 5. Criza vechiului naţionalism şi naşterea unui nou naţionalism

1. Deşi tensiunile care au apărut într-o serie de ţări europene şi crizele diplomatice din ce în ce mai puternice ar fi trebuit să constituie un avertisment, România a fost găsită complet nepregătită de izbucnirea războiului. În acel moment, ţara era legată printr-un tratat de Puterile Centrale, situaţie cunoscută doar câtorva politicieni de vârf. Motivul acordului trebuie căutat cu decenii în urmă; mai exact, la Congresul de la Berlin, unde României îi fusese refuzat statutul de ţară neutră. Întrucât România era expusă ambiţiilor ruseşti, Brătianu consimţise la încheierea unui tratat cu Germania, care, la cererea lui Bismarck, a inclus şi monarhia habsburgică.[1] Un Consiliu de Coroană s-a pronunţat la 21 iulie 1914 asupra eventualelor urmări ale tratatului, reînnoit încă în 1913. Pentru o intrare în război alături de Puterile Centrale au votat doar regele şi P. Carp. Toţi ceilalţi participanţi n-au considerat cazul de speţa tratatului ca fiind dat, întrucât însuşi partenerul de alianţă declanşase războiul. S-a făcut trimitere în special la opinia publică şi la experienţa amară a politicii ungureşti de maghiarizare, ceea ce ar împiedica intrarea în război alături de dubla monarhie. Când, în cele din urmă, Italia şi-a declarat şi ea oficial neutralitatea, decizia a fost luată.[2]

În lupta diplomatică a următorilor doi ani, garantând României Transilvania, Bucovina şi alte teritorii pe seama Austro-Ungariei, Puterile Antantei au dispus de o poziţie mai bună în comparaţie cu Puterile Centrale, care puteau oferi doar Basarabia ca pradă de război. Odată cu moartea regelui Carol I (10 octombrie 1914) a dispărut cel mai puternic pilon al politicii româneşti de neutralitate. Când în mai 1916, ofensiva rusească sub conducerea generalului Brussilow a ajuns în Bucovina, s-a răspândit temerea că trupele ţarului vor să pătrundă şi în Ungaria. Însuşi guvernul rus, iar împreună

[1] *Cf.* Ion G. Duca, *Amintiri politice*, vol. 1, München 1981, p. 43 şi urm.; *Die Unabhängigkeit Rumäniens,* volum coordonat de Ştefan Pascu ş.a., Bucureşti, 1978, p. 179 şi urm.

[2] *Cf.* Ion G. Duca, *op. cit.*, p. 51 şi urm.

cu el Anglia şi Franţa, au cerut ultimativ României să intre imediat în război, altfel Regatul risca să rămână limitat la actualul său teritoriu.[3] La 27 august 1916, trupele româneşti au trecut graniţele spre Transilvania.

Ca în aproape toate ţările participante, şi în România cerinţele economice şi sociale ale războiului depăşeau puterile statului[4]. Dezorganizarea economică, lipsurile şi inflaţia împovărau o populaţie pe care războiul a politizat-o într-o proporţie nemaiîntâlnită până atunci. Criza balcanică din 1913, cu ocazia căreia trupele româneşti au înaintat spre Bulgaria, o ţară fără moşii şi cu o agricultură eficientă, făcuse deja inevitabilă problema reformei agrare şi electorale. În acest sens, din partea liberalilor răspunsul l-a dat Ion I. C. Brătianu, propunând un mare program de reformă, care cuprindea împărţirea pământului ţării şi dreptul la vot într-un singur colegiu electoral, chiar dacă neştiutorii de carte urmau să beneficieze doar de un drept la vot[5] indirect. Dar înainte ca Parlamentul să poată elabora amănuntele, pretenţiile nelimitate ale Marilor Puteri europene au declanşat războiul mondial, care devine obiectivul principal al întregii atenţii.

Din august 1916, România se afla în război; emoţiile naţionale s-au trezit, dar succesele din Transilvania, uşoare, la început, înşelau. Din Bulgaria, trupe ale Puterilor Centrale pătrundeau în Muntenia; în acelaşi timp, forţele germane înaintau din nord-vest. La 6 decembrie 1916 a fost ocupat Bucureştiul. Fiind obligaţi să-l părăsească, guvernul român şi regele s-au refugiat în Moldova. Învecinându-se nemijlocit cu Rusia, această provincie situată în partea cea mai de est a ţării a reacţionat deosebit de sensibil la evenimentele politice interne din ţările vecine. Ţăranii nu au mai fost dispuşi, ca în perioada antebelică, să fie conduşi de câţiva moşieri. Ei voiau pământ. Muncitorii doreau şi ei acelaşi lucru. Până la sfârşitul anului 1920, imaginea oraşelor a fost dominată de greve şi demonstraţii.[6] „Aceasta este starea de spirit din ţară", evocă prof. N. Basilescu la 27 mai 1917 situaţia politică internă: „Neîncrederea în guvern, neîncrederea în Parlament, neîncrederea în autoritatea constituită... Astăzi ca şi ieri revoluţia apare ţăranului român ca fiind singurul mijloc de a rezolva situaţia dintre el şi moşieri."[7] Trebuia făcut ceva pentru liniştirea ţării şi pentru ridicarea stării de spirit a trupelor. La 5 aprilie, regele Ferdinand le-a adresat soldaţilor un apel, în care promitea „fiilor de ţărani" că, prin mobilizarea lor pentru ţară, ei merită mai mult pământ şi că

---

[3] *Cf. ibid.*, p. 238 şi urm.

[4] *Cf.* I. Berend, G. Ránki, *Economic Development in East-Central Europe in the 19th and 20th Centuries*, New York şi Londra, 1974, p. 182 şi urm.

[5] *Cf.* H. L. Roberts, *op. cit.*, p. 22; D. Mitrany, *The Land*, *op. cit.*, p. 91 şi urm.; A. Iordache, *op. cit.*, p. 240 şi urm.

[6] *Cf.* N. Iorga, *op. cit.*, vol. 1, pp. 27 şi urm., 54, 74, 83, 89, vol. 2, p. 89 şi urm.

[7] Ilie S. Diaconescu, *Chestiunea ţărănească în România*, Bucureşti, 1928, citat după H. L. Roberts, *op. cit.*, p. 23.

pe viitor va trebui ca ei să aibă un cuvânt greu de spus în treburile statului.[8] În iunie 1917, Parlamentul a promulgat modificarea necesară a Constituţiei. Două milioane de hectare de pământ din proprietatea privată urmau să fie expropriate. În locul sistemului electoral bazat pe 3 colegii a intrat în vigoare votul universal, egal şi obligatoriu.

Armatele inamice se stabiliseră în 1917 de-a lungul Dunării, al Siretului şi Carpaţilor. Pe această linie, războiul a durat până în momentul când, prin pierderea acoperirii ruseşti, la 11 decembrie 1917, România a fost obligată să încheie armistiţiu. Ratificarea Tratatului de pace de la Bucureşti (7 mai 1918), umilitor sub aspect politic şi falimentar din punct de vedere economic, a fost conştient tergiversată de Parlamentul român. Chiar înainte de Armistiţiul de la Compiègne (11 noiembrie 1918), ţara a reluat acţiunile militare, armata română pătrunzând în Bucovina şi Transilvania.

Slăbite de agitaţiile interne şi de înfrângerile externe, statul multinaţional austro-ungar şi cel rus s-au dezmembrat sub presiunea antagonismelor naţionale. La 27 martie 1918, „Consiliul Naţional al Basarabiei" a hotărât alipirea la Regatul României. La 28 noiembrie, respectiv 1 decembrie 1918, reprezentanţele românilor din Bucovina şi Transilvania s-au alăturat acestui pas. Tratatele de pace de la Paris au reglementat apoi noua situaţie teritorială conform dreptului popoarelor. Nu s-a găsit o situaţie satisfăcătoare pentru Basarabia, URSS nerecunoscând anexarea, şi nici pentru Banat. Aici, stabilirea graniţei era deosebit de dificilă. În tratatul din 1916, Puterile Antantei promiseseră României întregul teritoriu, dar în vest acesta era locuit de sârbi. Marile Puteri nu au recunoscut revendicările maxime ale lui Brătianu, iar în final, o treime din teritoriu a fost acordată Iugoslaviei.

După conservatori, care conduseseră treburile atât timp cât Puterile Centrale au stabilit soarta ţării, şefia guvernului a fost preluată de liberali în octombrie/noiembrie 1918. În interior, tulburările sociale tocmai atingeau un prim punct culminant. Astfel, legile pentru realizarea reformei agrare şi a dreptului de vot au venit la momentul potrivit, căci şi unirea cu Basarabia şi cu teritoriile foste austro-ungare impuneau schimbări politice şi sociale fundamentale; nu puteau fi menţinute structurile puterii şi ale proprietăţii Vechiului Regat, mai cu seamă dacă se voia înfăptuirea voinţei naţionale.

Ca urmare a diferitelor reglementări legislative care au fost trasate[9], mai mult de 6 milioane de hectare de suprafaţă agricolă au fost expropriate în

---

[8] *Cf.* H. L. Roberts, *op. cit.*, p. 23.

[9] Pentru Vechiul Regat erau în vigoare legile din 28 decembrie 1918 şi 17 iulie 1921, pentru Basarabia reglementările din 27 noiembrie 1918 şi 13 martie 1920, pentru Transilvania cele din 12 septembrie 1919 şi 30 iulie 1921, iar pentru Bucovina cele din 7 septembrie 1919 şi 30 iulie 1921. În acest sens, *cf.* în special: D. Şandru, *Reforma agrară din 1921*, Bucureşti, 1976. Textele legislative sunt redate în extras în: Universitatea din Bucureşti, *Culegere de documente şi materiale*, *op. cit.*, vol. 1, p. 89 şi urm.

folosul a 1 360 000 de familii ţărăneşti.[10] A avut urmări mai târziu, când nu motivele economice şi sociale au impulsionat reforma, ci exclusiv considerentele de ordin politic. Sub aspect economic, numărul mare de unităţi de producţie mici şi foarte mici funcţionau cu desăvârşire pe cont propriu. Nu au fost luate măsuri pentru stimularea productivităţii şi a stabilităţii noilor gospodării. În acest sens, reforma şi-a ratat de asemenea obiectivul politic. Stânga a rămas, într-adevăr, fără putere, în schimb dreapta a devenit cu atât mai influentă.

2. Faţă de alte conflicte armate din deceniile anterioare, Primul Război Mondial s-a evidenţiat prin strânsa îmbinare cu politica internă. După ani lungi de evoluţie lentă, adesea chiar fără premisele social-politice necesare, acum li s-a garantat maselor participarea politică. La izbucnirea războiului se ceruse ca fiecare individ să renunţe la drepturile sale în interesul colectivităţii. Dar, în măsura în care succesele militare lipseau, dependenţa de soldatul luptător devenea evidentă, ieşind la iveală legătura eficace, prezentă de la Revoluţia franceză încoace, dintre războiul popular şi democraţie[11]; în aceeaşi direcţie acţionau planurile de reorganizare ale învingătorilor.

Până în 1914, în România masele îşi putuseră articula la nevoie revendicările prin răscoale. Dar acum, o elită a cărei dispoziţie pentru reformă izvora din intenţia de a stinge orice scânteie revoluţionară, pentru a nu-şi periclita propria poziţie socială şi politică, acorda competenţă politică maselor, care, până atunci, stătuseră deoparte şi trăiseră în sisteme politice diferite.

Soldaţii participanţi la Primul Război Mondial s-au întors cu o nouă conştiinţă de sine din tranşee. Nu mai erau forţele de muncă supuse, „dobitoace politice pentru vot", ci ţărani independenţi, care demonstraseră în război că de ei depind bunăstarea şi suferinţele naţiunii.[12] Ei cereau libertate, dreptate socială şi desfiinţarea „politicianismului". Partidele politice au ţinut cont de aceste revendicări, aşezând pe primul loc al noilor programe legalitatea necondiţionată. Trebuia să se ajungă la cinste în politică şi administraţie, iar toţi profitorii de război şi elementele corupte ale trecutului trebuiau trase la răspundere.[13] Chiar un intelectual precum Garabet Ibrăileanu credea

---

[10] *Cf.* H. L. Roberts, *op. cit.*, pp. 49, 366 şi pe larg: Bianca Valota, *Questione agraria e vita politica in Romania (1907–1922), Tra democrazia contadina e liberalismo autoritario*, Milano, 1979, p. 248 şi urm.

[11] *Cf.* David Mitrany, *The Effect of the War in Southeastern Europe*, New Haven, 1936, p. 72 şi urm.

[12] *Cf.* C. Narly, *op. cit.*, p. 140.

[13] *Cf.* Universitatea din Bucureşti, *op. cit.*, vol. I, pp. 133, 199, 235, 240 şi urm., P. Şeicaru, N. Iorga, *op. cit.*, p. 58, 69, Constantin Papanace, *Destinul unei generaţii*, Biblioteca verde, Nr. 5, Roma, 1952; N. Iorga, *op. cit.*, vol. 1, p. 158, vol. 2, pp. 147 şi urm., 362; Ioan Scurtu, *Din viaţa politică a României, Întemeierea şi activitatea Partidului Ţărănesc, 1918–1926,* Bucureşti, 1975, p. 28.

că războiul a rupt în sfârşit toate barierele care împărţiseră poporul român în provincii şi caste.[14] S-a născut astfel o stare de spirit care promitea ceva cu totul nou şi măreţ.

Dar speranţele au fost înşelate. Naţiunea a rămas dezbinată în clase, manipularea alegerilor şi corupţia acţionau mai departe. România continua să fie o ţară retrogradă în care se iviseră noi probleme. Nu îi uniseră până atunci pe toţi românii aspiraţiile spre autodeterminare naţional-statală? Corespundea noul stat cu ponderea sa mare de minorităţi etnice vechiului ideal? Zeev Barbu a comparat situaţia României după Primul Război Mondial cu situaţia unui „nouveau riche": „După cum au arătat studiile recente asupra tulburărilor mentale şi asupra suicidului în special, îmbogăţirea rapidă cât şi sărăcirea neaşteptată conduc la rezultate similare. Dacă extindem analogia, atunci România se afla în postura unui «nouveau riche», având o populaţie nu numai considerabil mai mare, dar şi puternic eterogenă în ceea ce priveşte tradiţiile şi stilurile de viaţă. De aceea, problema a fost una de organizare şi unitate. Care au fost factorii unificatori şi bazele consensului şi ale solidarităţii în noua comunitate?"[15]

3. În anii '20, impresia produsă era că România va putea înfrunta noile provocări. După o fază de nesiguranţă, sistemul politic părea acum consolidat. Forme izolate de nemulţumire şi-au găsit expresia prin intermediul partidelor integrate sistemului, dar şi pe alte căi, bunăoară, pe calea literaturii sau — desigur mai periculos — sub forma mişcărilor studenţeşti antisemite. Participarea la alegeri a fost în jur de 75%. În loc de 12 partide pentru intrarea în Parlament au mai candidat în 1926 şi 1928 doar 7 partide, din care numai 3 au depăşit pragul de 2%. Împreună, extremiştii de dreapta şi de stânga au obţinut[16] doar 3% din voturi[17]; totuşi dincolo de semnificaţia de suprafaţă a acestor cifre, se puteau intui rădăcinile unei evoluţii în decursul căreia Legiunea „Arhanghelul Mihail" va deveni cea de-a treia mare forţă a sistemului de partide din România.

Chiar dacă parlamentarismul românesc dispunea de o lungă istorie, o lărgire treptată a bazei sale sociale nu a avut totuşi loc, iar până în 1914, acesta a rămas expresia păturilor urbane cultivate şi înstărite. Cei 12 ani scurşi până în 1930 nu au fost suficienţi pentru a crea noi identificări de partide. Desigur, existau partide de clasă precum Partidul Liberal, Partidul Ţărănesc ca organizaţie a elitei rurale a Vechiului Regat, partide regionale, ca Partidul Naţional din Transilvania şi, în fine, partide ale minorităţilor, dar, în orice caz,

---

[14] *Cf.* Ovid S. Crohmălniceanu, *Curs de istorie a literaturii române între cele două războaie mondiale, 1920–1944,* vol. 1, Bucureşti, 1964, p. 9 şi urm.

[15] Z. Barbu, *Rumania, op. cit.*, p. 150.

[16] *Cf.* M. Ivan, *op. cit.*, p. 10, precum şi tabelul XIII.

[17] Această cifră a fost depăşită doar în 1926, când LANC a obţinut un procent de 4,76%.

forţa lor nu era suficientă pentru a integra în mod durabil o parte decisivă a populaţiei. De aceea, două tendinţe au stimulat mai întâi consolidarea sistemului de guvernare şi pe cel al partidelor, ca apoi să accelereze dizolvarea lor:

Fiecare guvern, indiferent de culoarea politică, se putea baza pe aşa-numita „zestre de guvernare"; ea oglindea extinsul comportament apolitic al unor largi părţi ale populaţiei. Dar odată cu creşterea experienţei politice şi, îndeosebi, sub impresia crizei sociale şi de legitimare a anilor '30, cifra voturilor sigure pentru guvern a scăzut tot mai mult.[18] Până în 1933, sistemul politic a rămas destul de stabil, partidele guvernamentale obţinând întotdeauna rezultate suficiente. Acest fapt n-a mai fost valabil în 1937, când cabinetul Tătărescu nu a realizat cvorum-ul necesar. După câteva săptămâni, regele Carol al II-lea a găsit posibilitatea justificării regimului său personal.

Pe lângă „zestrea de guvernare", în comportamentul electoratului exista o a doua constantă, opusă. Este vorba de exprimarea neîncrederii faţă de toate partidele care avuseseră deja răspunderi guvernamentale. Ca grup de opoziţie, fiecare partid nou promitea să pună capăt trecutului politic. Garantul purităţii şi al capacităţii sale de reorientare îl constituia preşedintele, învăluit în legendă, partidul său având credit atât timp cât nu trebuia să facă dovada spuselor sale. În acest mod, la începutul anilor '20 a luat naştere, ca o mare mişcare integraţionistă, Partidul Poporului condus de Averescu; spre sfârşitul deceniului i-a urmat figura lui Maniu, în anii '30 atenţia fiind captată de Codreanu şi de legionarii săi.

4. Înainte ca extrema dreaptă să poată pune sub semnul întrebării democraţia, aceasta trebuia experimentată. Trebuia să se pună capăt vechiului sistem al autocraţiei birocratice, manipulării alegerilor şi corupţiei; în orice caz, aceasta era starea de spirit în perioada 1918–1922. Partidele antebelice se aflau în dificultate, apăruseră noi grupări politice. Spectrul s-a deschis spre stânga. Niciodată până atunci şi nici chiar mai târziu, mişcarea socialistă nu a fost atât de influentă. Ceea ce i-a lipsit totuşi a fost susţinerea în profunzime. Paralizată de conflicte interne, această mişcare a fost incapabilă să câştige ţărănimea, mişcările ţărăneşti şi muncitoreşti nereuşind să fuzioneze.

Din rândul păturilor de conducere rurale din Muntenia şi din cele ale intelighenţiei urbane a pornit iniţiativa înfiinţării unui partid al ţăranilor. Acesta se voia o grupare politică reformatoare ale cărei simpatii includeau şi aripa moderată a mişcării muncitoreşti. În privinţa reformei agrare, acest partid viza anularea oricărei limite de expropriere, pământul urmând să aparţină celui care îl munceşte. Acolo unde acest lucru nu era posibil, se stipula ca pădurile, minele, terenurile petrolifere să devină folosinţă comună şi să fie naţionalizate. Pentru Partidul Ţărănesc, viitorul social şi politic consta într-o

[18] *Cf.* M. Ivan, *op. cit.*, p. 29.

democrație rurală durabilă, dându-se curs prin aceasta poporanismului lui Constantin Stere, el însuși participant la elaborarea programului.[19]

De o cu totul altă orientare a fost Liga Poporului a lui Averescu.[20] Și aceasta se adresa țărănimii, dar o făcea mai mult prin lozinci, nefiind condusă de o doctrină politică proprie, cum era cazul PȚ. Lozincile acesteia cereau o guvernare conform Constituției și tragerea la răspundere a tuturor celor care în trecut comiseseră abuzuri. S-au făcut promisiuni referitoare la reforme democratice și la o schimbare a raporturilor de proprietate țărănească, care să depășească reglementările din 1917. Ar fi însă incorect să judecăm Liga Poporului după programul său electoral, căci, într-o mai mare măsură, aceasta a acționat prin conducătorul său, generalul Averescu, „învingătorul lui Mackensen". Averescu era un simbol al măreției naționale, al succesului și al cinstei, sub cârmuirea căruia s-a înfiripat o organizație politică, ce includea atât foști conservatori, cât și intelectuali cu orientare de stânga.[21] Fără îndoială, Averescu avea strălucire carismatică. El călătorea prin toată țara fiind întâmpinat, oriunde apărea, ca trimis al lui Dumnezeu. Populația îngenunchea, îi săruta mâinile. Icoanele îl arătau încercuit de o aureolă, protejând — asemeni lui Dumnezeu — din sfere înalte poporul său.[22]

Poate că nici un partid de guvernământ din istoria României nu a înșelat speranțele electoratului său ca Partidul Poporului. N-a rămas mai nimic din popularitatea generalului. Din punct de vedere politic, el era lipsit de experiență, dovedindu-se incapabil să-și dezvolte și să-și impună propriile idei. În cei doi ani ai săi de guvernare (13 martie 1920–16 decembrie 1921), directivele politicii au fost stabilite în mare măsură de către forțele conservatoare ale partidului cu experiență în administrație, în timp ce programul electoral a rămas doar pe hârtie.

Tot un partid de colectare, dar de o cu totul altă natură, a fost Partidul Național din Transilvania. În lupta pentru recunoașterea naționalității române pe fostul teritoriu maghiar, acesta avea o lungă istorie în urma sa. Nucleul lui era reprezentat de burghezia română cultă și înstărită din Transilvania, dar, în realitate, suportul său se întindea în teritoriile nord-vestice ale României, dincolo de aceasta. Cererile sale de reforme democratice, de drept de vot pentru femei, de o vastă modificare a structurii proprietății rurale și

---

[19] *Cf.* I. Scurtu, *op. cit.*, p. 14 și urm., Zigu Ornea, *Țărănismul, Studiu sociologic*, București, 1969, p. 35 și urm.; M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 194 și urm.

[20] Din aprilie 1920 „Partidul Poporului".

[21] *Cf. Berliner Tageblatt*, 16 aprilie 1921; Universitatea din București, *op. cit.*, vol. 1, p. 235 și urm., C. Argetoianu, *op. cit.*, 2 (1968), Nr. 3, p. 72 și urm.; M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 235 și urm.

[22] *Cf. Politics and Political Parties in Roumania*, *op. cit.*, p. 191; C. Argetoianu, *op. cit.*, 2 (1968), Nr. 3, p. 79 și urm., N. Iorga, *Memorii*, *op. cit.*, vol. 2, p. 332; M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 261.

naţionalizare a marii industrii îşi găseau rădăcinile în lupta naţionalităţilor împotriva conducerii preponderent ungureşti, ele fiind formulate acum şi pentru noul sistem statal românesc. Cu toate acestea, PN era din punct de vedere politic un partid destul de neomogen. Spectrul său politic varia de la o poziţie democratică stângistă la una naţională de dreapta, atitudini menţinute laolaltă doar de conştiinţa particularităţilor regionale. Când, odată cu alipirea Transilvaniei, problema naţională şi-a pierdut din importanţă, în sânul partidului s-a ajuns din nou la sciziuni. Mai târziu, PN a devenit partidul burghezo-democratic clasic al României, exponent al acelor interese transilvănene, care nu aveau ecou în PNL.[23]

Pentru vechile partide dominante ale Regatului, schimbările impuse de război au însemnat începutul unei crize din care nici un partid nu a ieşit fără şocuri. Conservatorii au încercat în zadar să se acomodeze cu noua situaţie. După ultimele succese electorale din 1919 şi 1920, ei au părăsit scena politică în 1922, lipsiţi de şanse. Dar şi Partidul Naţional-Liberal a cules doar neîncredere, deşi el însuşi iniţiase reformele în 1913. Opinia publică a ignorat acest lucru şi l-a considerat incapabil de o formă într-adevăr nouă de politică, crezându-l încă legat de vechile tradiţii. În plus, partidul a fost supus unei transformări structurale interne, care i-a epuizat forţele. Înainte de 1914, el constituise bazinul de colectare a diferitelor grupări democratice, precum poporanismul. După 1916, aceste grupări s-au separat de PNL, trecând în frontul adversarilor săi. Pe de altă parte, nu puţini conservatori au găsit calea către vechii rivali. Astfel, Partidul Naţional-Liberal a devenit clasicul partid burghez conservator cu centrul de greutate în Vechiul Regat. El reprezenta interesele marilor moşieri, ale păturilor superioare urbane, ale băncilor, industriei, Bisericii şi birocraţiei; a găsit sprijin şi în armată; la vârf însă, PNL a rămas partidul unei mici grupări, puternice financiar, din raza Băncii Naţionale. O astfel de organizaţie politică putea cu greu să conteze pe masele largi ale populaţiei. Poziţia sa de putere nu a rezultat dintr-o popularitate generală, ci din potenţa sa organizatorică şi, ceea ce era mai important, din influenţa pe care a exercitat-o asupra regelui Ferdinand.[24]

5. Asemenea conservatorilor şi liberalilor, Partidul Naţionalist-Democrat a constatat şi el că războiul modificase radical fundamentele politicii sale. Mulţi adepţi ai săi s-au alăturat Partidului Ţărănesc, alţii Partidului Poporului, iar unii chiar liberalilor.[25] Iorga a observat prea târziu că direcţia

---

[23] *Cf.* Universitatea din Bucureşti, *op. cit.*, vol. 1, p. 223 şi urm.; C. Argetoianu, *op. cit.*, 2 (1968), Nr. 3, p. 71; M. Muşat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 158 şi urm.; A. G. Savu, *op. cit.*, p. 68 şi urm.

[24] *Cf.* Universitatea din Bucureşti, *op. cit.*, vol. 1, p. 192 şi urm., Nicolae Iorga, *Istoria Românilor,* vol. 10, Bucureşti, 1939, p. 449; Pavel Pavel, *Why Rumania failed,* Londra, 1944, p. 38; M. Muşat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 89 şi urm.

[25] *Cf.* P. Şeicaru, N. Iorga, *op. cit.*, pp. 50 şi urm., 59 şi urm.

politicii postbelice a fost trasată încă înainte ca ţara să intre în război. Abia în decembrie 1918, el a înfiinţat Uniunea Democraţiei Naţionale, care, puţin mai târziu, a apărut din nou sub vechiul nume de Partidul Naţionalist-Democrat. Iorga şi-a înţeles organizaţia ca o forţă reprezentând „o stângă burghezo-radicală, naţională, dinastică, religioasă, morală"[26]. Promisiunile, mai degrabă vagi, făcute electoratului şi lozinca solidarităţii tuturor claselor nu au mai fost adecvate pentru a-i aduce largi pături de alegători. Oricum, partidul său a obţinut 5,69% din voturi în 1919, în timp ce o jumătate de an mai târziu, el nu a mai avut decât 1,25%.[27] Nici în perioada imediat următoare, organizaţia nu s-a bucurat de rezultate mai bune.

Războiul nu a trecut nici pe lângă Iorga fără să lase urme. El a renunţat la antisemitismul său.[28] După unirea românilor într-un singur stat şi prin decretele-lege privind reforma agrară, în puţinii ani de după 1914 se realizaseră mai multe obiective decât erau de aşteptat, iar pentru aceasta, Iorga era dispus să cedeze în alte probleme.

Lucrurile au stat altfel cu A. C. Cuza. Pentru el existau doar un drum şi un răspuns. O legătură cu liberalii i se părea de neconceput; a le acorda evreilor egalitate în drepturi însemna trădare. În perioada colaborării dintre Iorga şi I. C. Brătianu, în timpul războiului, Cuza s-a desprins de vechiul său prieten de partid, acţionând în diferite partide de opoziţie; în final, el s-a aflat printre membrii fondatori ai Ligii Poporului conduse de Averescu.[29] Dar nici aici nu s-a simţit bine. Iorga şi Cuza s-au unit din nou, dar numai pentru un an, după care a avut loc ruptura definitivă. Pe lângă ambiţiile personale — amândoi aspirau la conducerea partidului — în special antisemitismul doctrinar al lui Cuza l-a înstrăinat de Iorga. Când, în august 1918, Parlamentul a discutat încetăţenirea evreilor apatrizi conform Tratatului de pace de la Bucureşti, doar A. C. Cuza şi Ion Zelea-Codreanu au votat împotriva moţiunii.[30] Un an mai târziu, aliaţii au cerut dreptul de a putea interveni în favoarea minorităţilor naţionale. Cuza, Zelea-Codreanu, precum şi C. Şumuleanu au refuzat clauza de apărare a minorităţilor. Nu erau pregătiţi pentru nici un fel de concesii. În această privinţă, Iorga a fost mai flexibil. El a recunoscut faptul că drepturile comunităţilor populare neromâneşti trebuie apărate, privind destul de pragmatic posibilităţile de obiecţie ale Ligii Naţiunilor.[31] La 7 aprilie

---

[26] *Cf.* M. Muşat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 301.

[27] *Cf.* Universitatea din Bucureşti, *op. cit.*, vol. 1, p. 220 şi urm.; N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 325; P. Şeicaru, *N. Iorga*, *op. cit.*, p. 59 şi urm.; M. Ivan, *op. cit.*, tabel II.

[28] *Cf.* E. Lovinescu, *Istoria*, *op. cit.*, p. 311.

[29] *Cf.* N. Iorga, *Memorii*, *op. cit.*, vol. 1, pp. 15, 20, 29 şi urm., 204, 263, 268, 298, 315, 317, 351, vol. 2, pp. 41, 43.

[30] *Cf.* N. Iorga, *op. cit.*, vol. 2, p. 41; *AJYB*, 22 (5680, 1919/20), p. 27 şi urm.; C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 121 şi urm.

[31] *Cf.* N. Iorga, *Supt trei regi*, p. 327 şi urm., *Memorii*, vol. 2, pp. 207, 281 şi urm., 294; C. Zelea-Codreanu, *op. cit.*, p. 122.

1920, cu ocazia unei întâlniri la Iaşi, simpatizanţii lui Cuza au hotărât că Iorga şi-a pierdut calitatea de membru în PND, şi astfel s-au format două partide naţionalist-democrate, unul condus de Iorga, celălalt de Cuza.[32]

S-ar fi putut aştepta ca „Partidul Naţionalist-Democrat din România de sub şefia lui A. C. Cuza", aceasta fiind denumirea oficială, să facă o propagandă deschisă, puternic antisemită, dar nu a fost cazul. Ideea toleranţei în statul de drept a fost în anii de după război mult prea înrădăcinată, pentru a se câştiga capital politic din prejudecăţi antievreieşti. PND Cuza a frapat mai degrabă prin lozincile sale radicale împotriva stângii, inclusiv ameninţările cu violenţa, chiar dacă s-a rămas numai la avertizări orale. Dar cum voia PND Cuza să câştige electoratul fără un program propriu? În 1920, el a obţinut în Moldova doar 6 000 de voturi. Cuza se gândea să se retragă din politică.[33] Se încheiase vremea naţionalismului?

Noi forţe au câştigat influenţă, instalându-se un nou stil. În Germania, ca şi în Italia, războiul şi revoluţia au condus la un nou „naţionalism" cu o înfăţişare proprie, disimulată mai întâi, întrucât purtătorii săi încă mai colaborau cu exponenţii vechii direcţii.

În ţările clasice ale fascismului, în Italia şi Germania, integrarea tinerilor soldaţi trimişi cu atâta idealism la război a eşuat la întoarcerea acasă. Comparând situaţia lor actuală cu experienţele de dinainte de 1914, veteranii care se remarcaseră în război, bucurându-se de recunoaştere, au constatat că nu mai sunt utili. Era dificil să-şi găsească o ocupaţie pe măsură, în timp ce reîntoarcerea la vechiul lor mod de viaţă era de neconceput. În final, ei s-au regăsit în asociaţiile trupelor de şoc, radical naţionaliste, antirevoluţionare, având din nou aceeaşi misiune pe care o îndepliniseră în perioada 1914–1918. În România, reintegrarea generaţiei din timpul războiului promitea mai puţine dificultăţi, ţara intervenind abia mai târziu în disputele europene. Prestigiul participanţilor la război a fost mare, aşa cum reiese din faptul că legiferarea reformei agrare i-a privilegiat pe veteranii de război.[34] Ţăranii s-au întors în gospodăriile lor noi sau mărite; oamenii educaţi puteau conta pe o poziţie adecvată în serviciul statului, fiind eliberate multe locuri în fostele teritorii habsburgice şi ruseşti. Cu toate acestea, au existat oameni pe care războiul îi smulsese dintr-o viaţă mizeră, aruncându-i acum din nou în incertitudine. Au fost însă şi oraşe care au arătat că dispoziţia revoluţionară a timpului a cuprins şi România. Printre oraşele puternic afectate a fost şi Iaşiul, situat la câţiva kilometri distanţă de fosta graniţă rusească. Aici, printre miile de muncitori ai marilor întreprinderi de stat, socialiştii s-au bucurat

[32] *Cf. Naţionalistul*, 27 aug. 1922; N. Iorga, *Memorii*, vol. 3, pp. 5, 9; G. Ureche, V. Buduru, *op. cit.*, Nr. 11, p. 93.

[33] *Cf. Opinia*, 12 febr. 1920; G. Ureche, V. Buduru, *op. cit.*, Nr. 11, p. 92 şi urm.; Gh. T. Pop, *op. cit.*, p. 41 şi urm.

[34] *Cf.* Universitatea din Bucureşti, *op. cit.*, vol. 1, p. 99.

de o influenţă cunoscută doar în puţine locuri ale ţării. Grevele şi demonstraţiile au marcat tabloul. Cetate a aripii stângi, Iaşiul a devenit în acelaşi timp locul de incubaţie a noului „naţionalism".

Dintre grupurile şi grupusculele care în anii 1918–1921 au atras atenţia asupra lor prin lozinci „naţional-socialiste" şi acţiuni ale trupelor de şoc împotriva stângii, „Garda Conştiinţei Naţionale" a fost, fără îndoială, grupul cel mai important. Iniţiatorul şi preşedintele ei, Constantin Pancu, era instalator de profesie şi cunoscut sportiv amator.[35] Garda sa o înfiinţase în mai sau iulie 1919[36], iar până în toamna lui 1919 ceva mai mult de 20 de persoane participau la şedinţe: un zeţar, un student, patru mecanici de la regia de tutun a statului, doi de la căile ferate, câţiva meseriaşi şi muncitori, un preot şi un avocat.[37] Ceea ce-i unea era convingerea că orice formă a luptei de clasă şi a ateismului este letală pentru popor. Ei puneau sub semnul întrebării toate valorile: regele, unitatea, religia, armata.[38] Dacă mişcarea socialistă şi-a dezvoltat propriul stil, atunci ei l-au contrapus pe al lor, unul marcat de război.

Peste puţin timp, un tânăr student, Corneliu Zelea-Codreanu, s-a remarcat printre membrii cei mai zeloşi ai Gărzii. Tocmai îşi luase bacalaureatul şi venise la Iaşi pentru a se înscrie la universitate. Până atunci cunoscuse numai provincia, iar oraşul nu corespundea deloc reveriilor sale naţionaliste. A fost bucuros când Garda l-a acceptat ca proaspăt „soldat". Ca spirit de luptă, Codreanu era inferior lui Pancu, dar el a înţeles faptul că nu era suficient să ataci comunismul. „Munca, cinstea, iubirea de neam şi credinţa în Dumnezeu" nu puteau constitui singure salvarea, în definitiv trebuia să se intervină şi pentru drepturile muncitorilor din România.[39] Ca să poată sluji scopurile Gărzii, s-a înfiinţat Partidul Socialismul Naţional-Creştin, vehiculându-se în final ideea creării unor sindicate proprii. Organizaţia lui Pancu a opus internaţionalismului şi luptei de clasă ale stângii, învăţăturii sale moral-ateiste o pseudoreligie politică, în care naţiunea devenea obiectul unei adoraţii iraţionale, fiind înfăţişată ca o supraputere activă. Ideile social-politice mai concrete erau împrumuturi superficiale şi frecvent contradictorii din programele stângii.[40] Mai mult chiar, apropiindu-şi stilul adversarului,

---

[35] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *op. cit.*, p. 19.

[36] Ion Banea, *Căpitanul,* Sibiu, ş. a. (ediţia a II-a, 1936), p. 21; G. Ureche, V. Buduru, *op. cit.*, Nr. 11, p. 90.

[37] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 19.

[38] *Cf. ibid.*, pp. 29, 37; Vasile Iasinschi, „În faţă cu adevărul", în: Corneliu Codreanu, *Prezent*, Colecţia „Dacoromania", Madrid, 1966, p. 44 şi urm.

[39] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *op. cit.*, p. 24 şi urm.

[40] „Crezul socialismului naţional-creştin: Cred într-unul şi nedespărţit Stat Român de la Nistru la Tisa, cuprinzătorul tuturor Românilor şi numai al Românilor, iubitor de muncă, cinste şi în frica lui D-zeu, cu durere de ţară şi neam: Dătătorul de drepturi egale, civile şi politice la bărbaţi şi la femei. Protector al familiei, salariind funcţionarii şi muncitorii pe baza numărului de copii şi pe baza muncii depuse, înţelegând cantitatea

Garda s-a ocupat de manifestaţii şi procesiuni, înlocuind însă drapelele roşii şi placardele cu însemne religioase.[41] Mai târziu, Legiunea a moştenit noile forme de politică exersate iniţial sub conducerea lui Pancu.

„Naţionalismul" de dinainte de 1914 rămăsese un fenomen literar. Războiul şi tulburările sociale ale anilor 1918–1921 au modificat confruntarea politică. Dacă stânga aspira către o politică a maselor, noul „naţionalism" făcea şi el la fel. Războiul i-a sugerat că violenţa se legitimează atunci când este practicată în numele poporului. În plus, noul „naţionalism" a cunoscut un sentiment nou al comunităţii, conferind siguranţă comportamentală pe baza unei ordini valorice care făcea distincţie doar între prieten şi adversar. „Naţionalismul" lui Pancu era orientat către masele populare, fiind unul marcat de acţiune şi spirit militar. Deocamdată, el nu şi-a identificat adversarul în evrei, în „profitorii sistemului politic", ci în mişcarea muncitorească socialistă. Şansa sa a fost redusă. Garda a atras atenţia în mod deosebit prin mobilizări de trupe de şoc împotriva muncitorilor grevişti.[42]

Pancu nu era singur. În munţii Apuseni, aşa-numitele „Frăţii de cruce" făceau senzaţie. Conducătorul lor, Amos Frâncu, trecea drept „regele moţilor", simpatizanţii săi purtând panglici tricolore. „Frăţiile de cruce" şi „Garda Conştiinţei Naţionale" au fuzionat în martie 1920. Actul unirii, forma reprezentării de sine, stă mărturie pentru calitatea nouă a naţionalismului românesc de după 1918, cu simţul său pentru acţiuni simbolice, amintind oarecum de ritualurile religiilor primitive. Membrii ambelor grupuri se aşezau în formă de patrulater, tăindu-şi apoi pielea de la cot, până când ţâşnea sângele. În fine, punctul culminant al adunării era atins atunci când cei de faţă sorbeau cu gura sângele persoanei de alături.[43]

şi calitatea, şi într-unul stat sprijinitor al armoniei sociale prin restrângerea numărului de grade; iar pe deasupra salariului socializând fabricile, proprietatea tuturor muncitorilor, şi pământul distribuit tuturor plugarilor.

Repartizarea beneficiilor între patron (stat sau particular) şi muncitori, Patronul (particular) pe lângă salarierea muncii sale va primi un procent descrescând proporţional cu mărimea capitalului. Şi într-unul Stat asigurător, al muncitorilor prin «fondul riscurilor». Întemeietor de depozite de hrană şi îmbrăcăminte pentru muncitori şi funcţionari care organizaţi de sindicatele naţionale vor avea reprezentanţi în comitetele administrative de pe lângă diferite instituţii industriale, agricole şi comerciale.

Şi într-unul mare şi puternic «părinte al muncitorilor» şi Rege al ţăranilor, «Ferdinand I». [...] Într-un tricolor înconjurat cu razele Socialismului Naţional-Creştin, simbol de armonie între fraţii şi surorile României Mari.

Într-una Sfântă Biserică Creştină cu Preoţi trăind din Evanghelie şi numai pentru Evanghelie şi care să se jertfească apostoleşte pentru luminarea celor mulţi.

Mărturisesc alegerea miniştrilor de către Cameră, suprimarea Senatului, organizarea poliţiei rurale, impozitul progresiv pe venit. [...] Aştept învierea conştiinţei naţionale. [...] Amin!" C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 26 şi urm.

[41] *Cf. Opinia*, 26 octombrie 1919.

[42] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 21 şi urm.

[43] *Cf. Opinia*, 5 aprilie 1920.

Deşi „naţionalismul" lui A. C. Cuza nu a cunoscut astfel de excese, totuşi adepţii săi şi-au întâmpinat binevoitori noul partener de alianţă. Organul de partid *Unirea* a găsit pentru Gardă cuvinte amicale[44], existând probabil legături şi în afara acestui cadru.

Dacă se dă crezare relatărilor lui C. Zelea-Codreanu, Garda a mobilizat la marile sale manifestaţii 10 000 de oameni.[45] Că o fi fost sau nu adevărat, cert este că activitatea Gărzii nu a fost de lungă durată. După ce guvernul Averescu a frânt conştiinţa de sine a mişcării muncitoreşti socialiste, grupul lui Pancu şi-a pierdut dreptul la existenţă, fiind dizolvat la puţin timp după aceea de către autorităţi.[46]

În acelaşi timp în care „gardiştii" şi „fraţii de cruce" îşi jurau credinţă până la moarte, Amos Frâncu depunea eforturi pentru a câştiga studenţimea ieşeană de partea sa. Strădaniile sale au fost zadarnice.[47] Spiritul timpului nu s-a oprit în faţa universităţilor. Niciodată social-democraţii n-au mai fost atât de influenţi; nici ideile de democraţie şi toleranţă n-au mai determinat atitudinea politică a studenţilor într-un mod asemănător.[48] Desigur, existau câţiva naţionalişti şi în facultăţi, care reprezentau noul stil, cel al războiului. În acest sens s-a evidenţiat un student, un anume Corneliu Zelea-Codreanu. Conform unui cod al onoarei întocmit de el însuşi, pălmuia persoanele care afirmau lucruri supărătoare despre el şi tatăl său; făcea parte dintr-un grup de scandalagii care devastau în mod regulat tipografiile revistelor evreieşti de stânga; împreună cu tovarăşii săi de idei îşi vâna colegii de facultate care, prin îmbrăcămintea lor, îşi manifestau simpatia pentru stânga.[49] La 22 noiembrie 1920, Codreanu şi alţi şapte studenţi au blocat violent intrarea în universitate. Motivul l-a constituit decizia forurilor competente de a deschide semestrul fără o slujbă religioasă solemnă. Hotărârea reflecta noua situaţie politică şi socială, o concepţie a statului care-şi avea rădăcinile în Revoluţia franceză, manifestând respect faţă de toţi cetăţenii, indiferent de naţionalitate şi religie. Pentru naţionalişti, rezoluţia Senatului însemna trădarea culturii naţionale, începutul unei lumi triste, în care numai raţionalul pur mai avea valoare.[50]

---

[44] *Cf. ibid.*, 1 aprilie 1920.

[45] *Cf.* Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 20.

[46] *Cf.* M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier*, *op. cit.*, p. 34; G. Ureche, V. Buduru, *op. cit.*, Nr. 11, p. 91.

[47] *Cf. Opinia*, 3 şi 4 aprilie 1920.

[48] *Cf.* St. Neagoe, *Triumful raţiunii*, p. 65 şi urm.; C. Zelea-Codreanu, *op. cit.*, p. 16.

[49] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *op. cit.*, p. 41 şi urm.; St. Neagoe, *op. cit.*, p. 90 şi urm.

[50] „Pentru a înţelege cineva durerea noastră [privind refuzul unei slujbe religioase la început de semestru — *n. A. H.*], trebuie să se ştie că această solemnitate era neîntrerupt cea mai frumoasă serbare a universităţii. Veneau tot senatul universitar, toţi profesorii, toţi studenţii şi cei noi înscrişi. Mitropolitul Moldovei sau Vicarul oficia slujba în aulă binecuvântând începutul muncii pentru cultura poporului român." C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 41.

Deşi, după o scurtă încăierare, colegii de facultate blocaţi au spart baricadele, studenţii radicali de dreapta şi-au atins scopul. Rectoratul i-a anunţat pe toţi cei afectaţi că universitatea rămâne închisă până la slujba de deschidere.[51]

Ani mai târziu, Codreanu a interpretat succesul său ca pe un semn divin.[52] Nu fără motiv el s-a simţit aprobat prin hotărârea conducerii universităţii.

În 1922, odată cu sfârşitul guvernului Averescu, trecuse şi euforia anilor de început. Demarase perioada de confirmare a noii ordini. Ţăranii îşi cultivau câmpurile, muncitorii căutau posibilităţi noi şi legale de exprimare. În universităţi, studenţii şi-au reluat activitatea cotidiană, observând brusc cum numărul tot mai mare de colegi de facultate le reducea şansele de instruire. Această situaţie a constituit motivul unui conflict prin care au pătruns din nou lozincile antievreieşti în dezbaterile politice. În mod semnificativ, mişcarea naţionalistă a anilor 1922–1927 a rămas limitată la nivelul facultăţilor, nefiind mai mult decât o răbufnire de prejudecăţi antisemite. Desigur, au existat tendinţe de a pune sub semnul întrebării sistemul parlamentar, chiar în sânul studenţimii, dar acestea au fost doar fenomene periferice, fără o susţinere demnă de amintit.

[51] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 42 şi urm.
[52] *Ibid.*

V

Antisemitism studenţesc, LANC, Legiunea „Arhanghelul Mihail“

A. Radicalism de dreapta şi antisemitism la începutul şi mijlocul anilor ’20

1. Revenirea în cotidian: dominaţia liberalilor, Constituţia din 1923 şi legea electorală din 1926 — 2. Imitaţie fără succes: fascismul italian şi radicalismul francez de dreapta, modele pentru noile disidenţe de extremă dreaptă — 3. Mişcarea studenţească antisemită — 4. „Naţionalism“ nou şi vechi: LANC — 5. Crima ca „faptă eliberatoare“: gruparea din jurul lui Corneliu Zelea-Codreanu — 6. Moştenirea antisemită şi nemulţumirea faţă de guvernarea liberalilor ca factori favorizanţi pentru întărirea dreptei — 7. Noi speranţe: fuziunea Partidului Ţărănesc şi a Partidului Naţional în PNŢ

1. Când, la 19 ianuarie 1922, Ion I. C. Brătianu i-a succedat generalului Averescu la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, perioada reformelor se încheiase. În anii următori trebuia să se vadă dacă schimbările de la 1917 încoace puteau îndeplini speranţele puse în acestea. Premisele nu erau rele, cel puţin în privinţa aspectului conjunctural, dezvoltarea economică mondială favorizând România. Industria a atins cifre ale producţiei situate clar deasupra nivelului antebelic. Doar agricultura se afla puţin în urmă, din cauza şocului produs de reforme. Liberalii au folosit toate mijloacele financiare ale statului pentru a stimula industria, cheltuielile fiind suportate de către ţărani. În aceste împrejurări, guvernul n-a reuşit să trezească încredere în faptul că măsurile sale urmau să asigure bunăstarea tuturor, şi astfel dispoziţiile sale au părut să aibă doar un singur scop: îmbogăţirea unui mic grup puternic financiar.

PNL era un partid de guvernământ fără popularitate. El îşi datora influenţa dominatoare capacităţii organizatorice — în 1922, era unicul partid care dispunea de filiale locale în toate colţurile ţării —, dar, mai ales, legăturii sale strânse cu Casa regală. Ferdinand I îl aprecia personal pe Ion I. C. Brătianu, manifestând în mod deosebit convingerea că ideile sale conservatoare sunt prezervate doar de PNL.[1] Vremea guvernării liberalilor aducea din nou la lumină toate vechile metode crezute a fi depăşite de mult. Sistemul statului de drept şi practicile administraţiei se aflau într-o contradicţie evidentă.

---

[1] *Cf.* N. Iorga, *Istoria Românilor*, *op. cit.*, vol. 10, p. 452.

Fără a acorda şanse de participare opoziţiei, care protesta fără succes din cauza manipulării alegerilor, Parlamentul a promulgat pe 26 martie 1923 noua Constituţie. Principiile sale urmau modelul celei din 1866. Era confirmată încetăţenirea evreilor, era recunoscută egalitatea în drepturi a tuturor cetăţenilor fără deosebire de origine, limbă şi religie. Majoritatea drepturilor individuale puteau fi bineînţeles abrogate prin hotărâre guvernamentală sau prin simplă decizie parlamentară.[2] Dincolo de acestea, provinciilor româneşti alipite nu li s-a aprobat nici un fel de autonomie, chiar dacă înţelegeri anterioare prevăzuseră reglementări corespunzătoare.

Constituţia din 1923 aproba poziţia absolută a executivului, iar legea electorală din martie 1926 l-a făcut extrem de puternic. Drept model au servit reglementările electorale mussoliniene (Legge Acerbo), doar procentajele au fost uşor modificate. Dacă partidul cel mai puternic obţinea peste 40% din voturi, atunci i se acordau jumătate din locurile Parlamentului. În funcţie de rezultatul scrutinului electoral, cealaltă jumătate era apoi împărţită în aşa fel, încât partidele de opoziţie să fie întotdeauna subreprezentate. Prima acordată majorităţii urma să contribuie la o stabilizare a sistemului de guvernare. În realitate, ea a accentuat antagonismele. Din cauza complicaţiilor funcţionării unei coaliţii, pentru partidele democratice nu a existat nici un impuls de a căuta colaborarea. Pentru a preîntâmpina o fărâmiţare a structurii partidelor, legea electorală a cerut ca partidele să trebuiască să obţină cel puţin 2% din voturi spre a fi admise în Parlament.[3]

Pe lângă condiţiile economice favorabile, schimbările în legislaţie au produs spre sfârşitul anilor '20 o concentrare şi o consolidare evidente ale sistemului partidelor, astfel încât în 1927 doar trei grupări mai erau reprezentate în Parlament.

2. La sfârşitul anului 1920, fascismul devenea în Italia o mişcare de masă, iar doi ani mai târziu Mussolini era şeful guvernului. În septembrie 1923, Primo de Rivera instituia în Spania o dictatură militară. La München, puciul lui Hitler eşua. De asemenea, din ţările est-europene vecine pătrundeau peste graniţă lozinci naţionaliste. Pentru majoritatea populaţiei acestea erau veşti neînsemnate, dar câteva grupări ieşite în evidenţă credeau că pot găsi în această direcţie soluţii pentru propriile probleme. Plănuind o mişcare de revoltă, un grup de ofiţeri a fost repede descoperit.[4] Alţii sperau în şansele unui partid fascist după exemplu italian, dar fără succes.

Elena Bacaloglu, o jurnalistă stabilită în Italia, era în 1919/20 de părere că România trebuie câştigată pentru fascism. Ea se temea că Mica Antantă

---

[2] *Cf.* H. L. Roberts, *op. cit.*, p. 98 şi urm.

[3] *Cf.* G. G. Marinescu, *op. cit.*; Friedrich E. Weinrich, *Die Verfassung von Rumänien von 1923*, dis., Leipzig, 1933, p. 150 şi urm.

[4] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 29, 1 şi 16 octombrie 1923, Freytag; *Schulthess' Europäischer Geschichtskalender*, 64, München, 1923, p. 382.

ar putea înstrăina cele două ţări, singura asemănare ce ar mai fi rămas atunci fiind exploatarea atât a României cât şi a Italiei de către lumea financiară internaţională, în special de cea evreiască. Ea a enunţat ideea fondării unei mişcări fasciste italo-române, proiectul fiind prezentat mai întâi lui D'Annunzio, apoi lui Mussolini. Ambii au ezitat, iar apelul ei din octombrie 1920 a rămas fără semnătura Ducelui.[5] După o jumătate de an, Bacaloglu a obţinut totuşi din partea lui Mussolini misiunea de mult aşteptată de a forma un comitet din personalităţi româneşti care să poată deveni un organ paralel al cunoscutei Fasci di Combattimento. Punctele de reper ale colaborării italiano-române trebuiau să fie: „a) impunerea de directive politice şi statale comune în cele două ţări; b) eliberarea celor două ţări din sclavia economică prin schimbul reciproc de bogăţii şi mână de lucru; c) organizarea diplomatică şi direcţionată a expansiunii latine dincolo de Ocean, şi chiar în România"[6].

Pentru comitetul de conducere italian, Elena Bacaloglu a câştigat nume proeminente, cum ar fi Marion Angioloni, Piero Bolzon şi Giuseppe Bottai.[7] În România, prin mijlocirea unor rude influente, ea a avut acces la un grup de oameni de ştiinţă de la Universitatea din Cluj. Aceştia însă n-au înţeles orientarea noului grup într-o activitate politică, ci într-o colaborare culturală. De aceea, în mod corespunzător, asociaţia şi-a schimbat denumirea în „Movimento nazionale italo-romeno culturale ed economico"[8].

Desigur, personalitatea Elenei Bacaloglu a fost complexă. Ambiţia ei enormă, ţinuta ei plină de prejudecăţi şi contradictorie o aduseseră la fascism, dar au înstrăinat-o, mai târziu, de Mussolini. În final, ea a fost expulzată din Italia fascistă. A mai încercat să propage o politică bazată pe modelul italian de politică internă şi externă. În Bucureşti, Oradea şi Bucovina au existat câteva grupuri mai mici influenţate de ea. În 1925, când a vrut să transforme „Movimento" în Partidul Naţional Fascist, a intervenit poliţia, şi astfel, efortul ei de a face fertil fascismul în România a eşuat.[9]

„Movimento" a avut doar 100 de membri, în timp ce Fascia Naţională Română era cu cei 1 500 de partizani ai săi aproape un partid adevărat. Fascia îşi avea rădăcinile, cel puţin parţial, în viaţa politică internă românească — înfiinţarea PCR tocmai stârnise o atenţie deosebită —, în timp ce Elena Bacaloglu s-a raportat doar la modelul italian. La început, Fascia s-a numit „Liga Naţională", apoi „Salvatorii Patriei". La sfârşitul anului 1922 s-a publicat planul de organizare pentru înfiinţarea mişcării fasciste în România. Se pare

---

[5] *Cf. Movimento nazionale fascista italo-romeno, Creazione e governo* di Elena Bacaloglu, Milano, 1923, p. 67 şi urm.

[6] *Ibid.*, p. 74.

[7] *Ibid.*, p. 90 şi urm.

[8] *Ibid.*, p. 85 şi urm.

[9] *Cf.* E. Florescu, *op. cit.*, p. 6 şi urm.; G. T. Pop, *op. cit.*, p. 48.

că unii adepți ai Elenei Bacaloglu au așteptat cu nerăbdare acest lucru. S-au desprins de MNFIR, alăturându-se „Salvatorilor Patriei" și au fondat împreună „Fascia Națională Română", care, în august 1923, a mai atras un nou grup, cel din jurul *Opiniei publice* care apărea la Iași.[10]

Un proiect de program al FNR publicat în 1924 descrie reprezentările partidului în ceea ce privește viitorul ca pe o dictatură națională de dezvoltare. Fasciștii români sunt „socialiști naționaliști", având ca scop crearea unui standard de viață mai ridicat pentru masele lipsite de controlul asupra mijloacelor de producție, datorită voinței „politicianilor" și vicleniei „elementelor străine"[11]. Toți străinii care s-au stabilit după 1914 în țară trebuie să fie expulzați de urgență. Pentru ceilalți rămași se avea în vedere fixarea unei taxe, care să facă distincția între români, minorități tolerate și cele nedorite. În concepția FNR, numărul locurilor de funcționari trebuia să fie redus la o treime, iar corupția și delapidarea înlăturate prin pedepse drastice. În privința ideilor socio-politice, fasciștii se orientau spre stânga socialistă, fără a renunța la propriile formule propagandistice, punând accent mai mare pe agricultură. Diferențele de venituri trebuiau echilibrate printr-un impozit direct, progresiv. Timpul de lucru al salariaților nu trebuia să depășească 8 ore și 6 zile lucrătoare pe săptămână. Conform proiectului-program, în statul fascist munca devine un cult, căci mult prea mulți oameni trăiesc pe seama claselor muncitoare. Pe viitor, acești „paraziți" trebuie îndreptați către o activitate productivă prin muncă silnică. Prin revendicarea de a continua procesul de deposedare a marilor latifundiari, până când toți țăranii vor fi primit pământ, FNR relua o temă abordată anterior de Partidul Țărănesc. Prin măsuri de instruire, prin cooperativele agrare și printr-o industrie națională de mașini agricole era prevăzută creșterea productivității în agricultură. România este o țară agricolă și trebuie să rămână așa, întrucât o economie bazată pe industrie conduce doar la tulburări sociale.

FNR nu se vedea pe sine ca o mișcare morală de reînnoire, așa cum s-a întâmplat mai târziu cu Legiunea lui Codreanu, ci ca un partid care ia măsuri radicale în economie și viața politică împotriva tuturor minorităților naționale, împotriva marii proprietăți și a partidelor și membrilor săi. Situația politică internă nu era potrivită pentru a-și impune revendicările, și nici nu exista în acest sens un context extern favorabil, întrucât țara era legată printr-un acord de apărare a minorităților. În mod consecvent, FNR nu întrezărea viitorul său într-un sistem parlamentar, ci într-o dictatură dotată cu toate puterile, care, după o perioadă de tranziție, se supunea „plebiscitului" populației.

Fascia Națională Română a reunit în centrele sale din București, Timișoara, Arad, Cluj, Focșani, Iași și Câmpulung-Moldovenesc în jur de 1 500 de

[10] *Cf.* E. Florescu, *op. cit.*, p. 7 și urm.; G. Ureche, V. Buduru, *op. cit.*, Nr. 12, p. 84 și urm.

[11] T. Vifor, *Doctrina fascismului român și anteproiectul de program*, București, 1924.

membri. Aceştia erau în special studenţi antisemiţi, câţiva funcţionari şi, în număr mai mare, militari (ofiţeri în rezervă, multe cadre tinere şi câte un general activ)[12], cărora, cu ani în urmă, le fusese alimentată în mod suficient neîncrederea faţă de democraţie. FNR a rămas din punct de vedere politic fără influenţă, evidenţiindu-se foarte puţin în public. Lipsea personalitatea conducătoare carismatică, iar animozităţile interne i-au paralizat forţele.

În afară de fascismul italian, grupurile şi grupuleţele radicale de dreapta aveau şi alte modele. În Cluj, de pildă, luase naştere „Acţiunea Românească", cu trimitere clară la modelul francez.

Străduniile de a imita dreapta occidentală n-au avut succes. Ce se putea crede despre un grup care intra pe scena politică în numele naţionalismului, dar conducându-se, în fapt, după un model străin? Nici fascismul, nici naţional-socialismul sau vreo altă mişcare a vremii nu au avut la începutul anilor '20 acea strălucire pe care doar criza economică mondială avea să le-o confere; mult mai important însă a fost faptul că, în România, lozincile naţional-socialiste au rămas până în 1928/29 fără o bază reală. Situaţia economică era suficient de stabilă, iar oamenii nutreau speranţa că vor curăţi realitatea politică de amestecurile autoritare ale politicienilor, că vor consolida şi aprofunda democraţia.

3. Nu atât respingerea democraţiei parlamentare a condus dreapta din anii '20 la o nouă înflorire. Succesul ei a fost rezultatul unui antisemitism revigorat. Aceasta nu contesta elementele fundamentale ale sistemului politic şi social, mai curând indignarea ei se îndrepta împotriva monopolului unui grup social elitist, riguros delimitat. Mişcarea s-a restrâns la facultăţi şi oraşe, întrucât aici acţionau tradiţii specifice, profilându-se probleme deosebite la sfârşitul războiului.

Pentru observatorul extern, procesul a avut o evoluţie surprinzătoare. La congresul studenţilor de la Cluj (4–6 septembrie 1920), printr-o simplă manipulare tehnică, micul grup de antisemiţi a reuşit să-i excludă pe colegii de facultate evrei din Uniunea studenţilor români.[13] Astfel, ei au pus în vigoare o reglementare care fusese valabilă înainte de război, dar care era lipsită de orice bază legală, din momentul acordării drepturilor de cetăţenie populaţiei evreieşti. Reuşita lor a fost o excepţie, care nu oglindea nici opinia publică în general, nici pe aceea a studenţilor. În anii de după 1918 s-a sperat la o Românie viitoare mai bună, unde să fie prezente şi grupurile populaţiei alogene, lăsând puţin spaţiu pentru temele antisemite.

Trecuse euforia începuturilor. Era tot mai clar faptul că România devenise în 1918 o ţară cu minorităţi naţionale puternice, care-şi găseau puncte

[12] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 29, 21 septembrie 1923, Freytag; N. Iorga, *Supt trei regi*, *op. cit.*, p. 380; *idem*, *Memorii*, *op. cit.*, vol. 4, p. 93 şi urm.

[13] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 38 şi urm.; Corneliu Georgescu, *Pe drumul cu Arhangheli*, vol. 1, Colecţia „Omul nou", Nr. 12, 1952, p. 149 şi urm.

de referință în afara țării, provocând noi tensiuni sociale acolo unde se integrau, așa cum s-a întâmplat cu evreii. Până în 1918, pentru evreii Regatului a fost valabil un statut special, care-i excludea din anumite domenii ale vieții culturale și ale profesiunilor libere. După război, aceste restricții au fost anulate, iar populația evreiască s-a putut bucura de posibilitățile oferite; școlile și universitățile au fost asaltate de studenți evrei, care au găsit acolo colegi români în număr tot mai mare.

Căci după ce vechile legături și dependențe au fost suspendate, după ce reforma agrară a mijlocit o nouă conștiință de sine, iar populația maghiară, rusă sau vorbitoare de limbă germană n-a mai fost avantajată în mod unilateral, tot mai mulți români s-au îndreptat către facultăți. Numărul cursanților înscriși creștea anual cu 10%.[14] În 1913/14, Universitatea din București avea 3 500 de studenți, în 1929 s-au înregistrat mai mult de 20 000.[15] Facultățile nu au putut să facă față acestui asalt brusc. Lipseau personalul, spațiul, posibilitățile de cazare și întreținere.[16] Studiile trebuiau plătite de părinți. Mulți au rămas fără sprijin suficient de acasă. Inflația a lovit aspru în salariații statului și în pensionari; învățătorii și preoții reușeau cu greu să ajute copiii numeroși.[17] Condițiile de viață erau deplorabile. Mulți au încercat să-și acopere cheltuielile de studii prin munci suplimentare. Numărul celor care ajungeau într-adevăr la diploma dorită era redus.[18] Studenții români îi priveau cu invidie pe colegii lor de facultate evrei, care locuiau la oraș, părând să aibă, în general, mai multe avantaje; căci oare cum altfel să-și fi explicat numărul lor ridicat, aflat mult deasupra ponderii lor față de întreaga populație. Centre de agitație antisemită au devenit facultățile de drept și medicină, deosebit de asaltate. Înainte de război, prin reglementări legale, aceste facultăți îi țineau la distanță pe studenții evrei.

După eșecul stângii, fenomen care determinase într-o asemenea măsură viața politică de zi cu zi a anilor 1918–1921, încât România s-a întors la problemele ei cotidiene, „naționaliștii" au revenit la vechile lor teze antisemite.

---

[14] *Cf.* cifrele dintre 1922–1929, în: B. R. Mitchell, *European Historical Statistics, 1750–1970,* Londra, 1975, p. 776.

[15] *Cf.* Risto Alapuro, „Students and National Politics, The Case of the Finish Student Movement in the Interwar Period", în: *Scandinavian Political Studies*, 8 (1973), p. 134.

[16] *Cf. Universul*, 18 noiembrie 1922, 6 februarie 1924; Adevărul, 29 martie; I. Constantinescu, *op. cit.*, p. 154; Horia Sima, „Cum am intrat în Legiune", în: *Mărturii despre Legiune, Patruzeci de ani de la întemeierea Mișcării Legionare, 1927–1967*, Colecția „Dacia", Nr. 9, Rio de Janeiro, 1967, p. 165.

[17] *Cf. Anuarul Universității din Iași, 1924–1925*, Iași, 1925, pp. 13, 115; *Cuvântul*, 18 decembrie 1930; Iorgu Iordan, *Memorii*, vol. 2, București, 1977, p. 7.

[18] *Cf.* E. Weber, *Die Männer*, *op. cit.*, p. 155; St. Neagoe, *Triumful rațiunii*, *op. cit.*, p. 197.

La începutul anului 1922, A. C. Cuza, N. Paulescu, Ion Zelea-Codreanu, C. Şumuleanu şi A. Naum au înfiinţat Uniunea Naţional-Creştină. Scopul acesteia era „de a lupta prin toate mijloacele legale pentru sprijinirea intereselor economice, politice şi culturale ale românilor, împotriva jidanilor, pentru apărarea ideilor naţionaliste, democratice şi creştine", care se vedeau ameninţate.[19] UNC a fost o uniune spontană care voia să atragă atenţia asupra „pericolului ovreesc", editând în acest scop, începând din aprilie 1922, o revistă proprie, *Apărarea Naţională*. În plus, Cuza, Şumuleanu şi Paulescu ştiau să uzeze de poziţia lor de profesori universitari, pentru a-şi propaga lozincile printre studenţi.[20]

Pe lângă aceasta, revigorarea antisemitismului era în interdependenţă cu întărirea unor mişcări similare în statele vecine. În special în Ungaria, eşecul lui Béla Kun dezlănţuise o campanie vehement antievreiască, concretizată printr-o lege care limita posibilităţile evreilor de a frecventa şcoala, în funcţie de ponderea lor la întreaga populaţie („numerus clausus").[21] În plus, începând din toamna anului 1922, un val de instigare antievreiască a cuprins facultăţile din Europa de Est. Prilejul l-a constituit numirea unui savant evreu ca rector al Universităţii germane din Praga.[22] În Austria, Ungaria, Polonia şi Lituania s-a ajuns la acte de violenţă antisemite.[23]

La întoarcerea studenţilor din vacanţă în oraşele lor de studiu, condiţiile erau mai grele decât cu un an în urmă.[24] În oraşul universitar transilvănean Cluj, pregătirea medicală normală de specialitate nu mai era posibilă, întrucât la Institutul de Anatomie lipseau cadavrele necesare disecţiilor. Studenţii creştini au cerut ca şi comunitatea evreiască să pună la dispoziţie cadavre[25], fapt care contravenea însă credinţei iudaice. Scânteia a fost suficientă pentru a provoca agitaţie şi acte de violenţă antisemite în fiecare universitate şi şcoală superioară. Elementele radicale au trecut în prim-plan, reuşind să impună în final, după exemplul maghiar, revendicarea principală a studenţilor de „numerus clausus".[26]

Guvernul s-a declarat pregătit să rezolve cererile studenţilor privind cantinele, căminele şi îmbunătăţirea condiţiilor de studiu. Dorea de asemenea să facă în aşa fel, încât comunitatea evreiască să contribuie la specializarea medicală.

---

[19] *Apărarea Naţională*, I, Nr. 23, 1 martie 1923.

[20] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 49 şi urm.

[21] *Cf. The Universal Jewish Encyclopedia*, *op. cit.*, s. v. Polonia; *Encyclopedia Judaica*, Ierusalim, 1966 şi urm., s. v. Ungaria; A. C. Cuza, *Numerus clausus*, Bucureşti, 1924, p. 25.

[22] *Cf. AJYB*, 25 (5684, 1923/24), p. 89 şi urm.

[23] *Cf. ibid.*

[24] *Universul*, 18 noiembrie 1922, 28 noiembrie 1922.

[25] *Idem*, 1 decembrie 1922, 3 decembrie 1922.

[26] *Idem*. 10 decembrie 1922.

El însă nu putea duce tratative cu privire la „numerus clausus".[27] Majoritatea studenților s-ar fi mulțumit cu atât, însă grupurile radicale studențești au reușit să se impună, așa încât universitățile au rămas închise în cea mai mare parte a anului. În Iași, anul academic a fost anulat.[28]

4. Cererea de „numerus clausus" a depășit domeniul universitar, devenind o chestiune politică, fapt ce corespundea intențiilor conducătorilor studențimii radicale din jurul lui Corneliu Zelea-Codreanu. S-ar fi putut avea în vedere o asociere cu mai vechile organizații antisemite, care, în mod corespunzător, deveniseră și ele active.[29] Dar tocmai acest lucru nu-l doreau conducătorii radicali ai studenților. Uniunea Național-Creștină și PND-Cuza li se păreau prea uzate, întrucât erau coaliții cu prea multe notabilități și se temeau că nu vor putea avea suficientă influență.[30] Până la urmă, Cuza a cedat constrângerii lui Codreanu. La 4 martie 1923, în cadrul unei mari manifestații publice, s-a constituit Liga Apărării Naționale Creștine. Ea a reunit profesori și studenți ai celor patru universități și delegații din 42 de județe. Programul LANC prevedea o limitare a locurilor unde se puteau așeza evreii și a exercitării profesiei pentru evrei, un „numerus clausus" pentru toate domeniile de activitate, reintroducerea articolului 7 al vechii Constituții, deschiderea universităților și satisfacerea tuturor revendicărilor studențești.

Președinte al noii organizații a devenit A. C. Cuza, Corneliu Zelea-Codreanu era șeful cu organizarea. Pe ambii i-a unit antisemitismul extremist, în rest n-aveau nimic comun. Pentru Cuza, LANC nu era un partid, ci nucleul unei mișcări naționale deasupra tuturor grupărilor politice. Ea urma să contribuie cu mijloace legale la regăsirea conștiinței publice. În schimb, în discursul său de deschidere, Corneliu Codreanu s-a referit la modelul organizațiilor antisemite din Germania și Polonia, încheind cu apelul: „La arme!"[31] Proiectul său de organizație caracteriza Liga drept o reunire de forțe sub „o singură conducere". Nu se putea deveni imediat membru stabil. Mai întâi urma o perioadă de probă în cadrul grupurilor locale, ale „frățiilor" formate din 12 până la 50 de membri. Organizația oficială de partid avea anexat un detașament propriu de tineret, divizat în decurii, centurii, cohorte și legiuni.[32] După câteva ezitări, Cuza a acceptat regulamentul lui Codreanu, fără însă

---

[27] *Idem*, 10 decembrie 1922.

[28] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, pp. 116 și urm.,147 și urm.; St. Neagoe, *Triumful rațiunii*, *op. cit.*, p. 249.

[29] Din 15 februarie, Partidul Naționalist-Democrat-Creștin. *Cf.* N. Iorga, *Memorii*, *op. cit.*, vol. 4, p. 55; E. Florescu, *op. cit.*, p. 9.

[30] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 112 și urm.

[31] *Naționalistul*, X, Nr. 10, 11 martie 1923.

[32] *Cf. ibid.*; C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 124 și urm.; G. T. Pop, *op. cit.*, p. 54 și urm.

a-l pune în practică.[33] Programul politic al Ligii era de acord cu monarhia constituţională, dorind de asemenea menţinerea parlamentului. În orice caz, alegerile trebuiau să se facă prin corporaţiile profesionale pentru a asigura exprimarea intereselor naţionale şi nu ale „unora private".[34]

5. Mişcarea studenţească nu a fost un bloc monolitic. Chiar în cercurile conducerii au existat deosebiri de opinii considerabile. Prin forţa sa de acţiune, lipsa de compromis şi voinţa sa de organizare, un grup mic de studenţi radicali de dreapta a putut influenţa mult timp dezbaterile din universităţi. Acest grup credea că războiul trebuie continuat în interior, sub forma unui „război de eliberare".[35] Grupul amintea de vremurile haiducilor şi ale lui Avram Iancu.[36] După cum avea să se vadă, toate acestea nu erau cuvinte goale.

După lungi ezitări, guvernul s-a hotărât să procedeze mai energic împotriva instigaţiilor antisemite. Conducătorii radicali ai studenţilor au fost din ce în ce mai izolaţi. Ei trebuiau să accepte înfrângerea sau să avertizeze opinia publică prin violenţă asupra intenţiilor sale. Cu logica proprie lor, s-au decis asupra unui complot căruia trebuiau să-i cadă victimă mai mulţi rabini, bancheri evrei, jurnalişti şi câţiva miniştri care se opuseseră agitaţiei antisemite.[37] Pentru Codreanu, ultimii dintre ei erau „români ticăloşi, cari pentru arginţii lui Iuda şi-au trădat neamul"[38], pierzându-şi astfel dreptul la viaţă.

Dacă planul urma să fie într-adevăr executat nu se poate şti.[39] Înainte ca ultimele detalii să fie clarificate, poliţia a aflat despre lovitura plănuită de la părinţii îngrijoraţi ai unui conspirator.[40] Cu toate acestea, răzvrătiţii şi-au atins scopul. Mişcarea studenţească antisemită, care ameninţa să piardă din intensitate, a renăscut. Procesul împotriva conspiratorilor studenţeşti a fost urmărit cu multă atenţie în public. La sfârşit, Codreanu şi militanţii săi au fost achitaţi. Doar Ion I. Moţa a trebuit să mai rămână în arest, deoarece

---

[33] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 124 şi urm.; Horia Sima, „Cum am intrat în Legiune", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 173 şi urm.

[34] *Cf.* G. T. Pop, *op. cit.*, p. 58; Universitatea din Bucureşti, *Culegere de documente şi materiale, op. cit.*, vol. 3, p. 157 şi urm.

[35] *Cf.* Corneliu Zelea-Codreanu, *Scrisori studenţeşti din închisoare, 9 octombrie–30 martie 1924*, Iaşi, 1925, p. 11; *Universul*, 28 septembrie 1924, 31 martie 1924; Ion I. Moţa, „Legiunea şi LANC", în: *Axa*, 1 octombrie 1933; Moţa-Marin, *Răscumpărarea, op. cit.*, pp. 11, 19 şi urm.

[36] Avram Iancu, erou naţional român, în 1848/49 conducător al rezistenţei naţionale împotriva anexării Transilvaniei la Ungaria.

[37] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 29, 17 octombrie 1923, Freytag.

[38] C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 169.

[39] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 9 octombrie 1923, „Studentisch-faszistisches Komplott", Freytag.

[40] *Cf. Universul*, 30 martie 1924; *Adevărul*, 30 martie 1924.

în timpul dezbaterii judiciare a îndreptat un revolver asupra presupusului „trădător", Vernichescu, rănindu-l grav.[41]

Guvernul era neliniştit de această evoluţie. Bucureşti, Iaşi, Cluj şi Cernăuţi, cele patru oraşe universitare au fost puse sub stare de asediu, iar orice adunare studenţească avea nevoie de autorizaţia comandanţilor militari.[42] Toate măsurile de precauţie, toate explicaţiile politicienilor n-au putut împiedica achitarea lui Ion I. Moţa şi a partenerului său, care procurase revolverul, deşi ambii şi-au recunoscut deschis intenţiile împotriva lui Vernichescu.[43]

În Iaşi, prefectul de poliţie, Constantin Manciu, a impus un sistem riguros. Forţele antisemite şi radicale de dreapta nu erau obişnuite cu un asemenea tratament şi protestau sonor împotriva acestei presupuse nedreptăţi. Poliţia a fost înştiinţată că s-ar intenţiona asasinarea lui Manciu[44], iar acum aceasta se credea îndreptăţită la adoptarea unor măsuri neobişnuite.[45] Corneliu Codreanu, care după achitarea lui Moţa nu se mai bucura de atenţia de altădată, s-a decis să reia „războiul". Cu prilejul unui proces intentat lui Manciu de câţiva membri LANC, Codreanu l-a împuşcat pe şeful poliţiei pe ascuns.[46] După o jumătate de an, într-un proces senzaţional, Codreanu a fost şi el achitat de acuzaţia de crimă.

Exponenţii direcţiei radicale din interiorul mişcării studenţeşti nu aveau nici un urmaş solid. De aceea, în 1923, Codreanu a schiţat planul unei organizaţii proprii de tineret, pe care voia să o denumească „Arhanghelul Mihail".[47] Această organizaţie urma să cuprindă trei secţii diferite, formate din tineretul rural, elevi de liceu şi studenţi. Secţia pentru elevii de liceu s-a numit „Frăţie de cruce", ea fiind singura, până în 1927, în care s-au format de fapt primele grupuri. Ca şi în cazul LANC, membrii săi trebuiau să parcurgă de două ori o fază de primire de 3 luni, timp în care tinerii — stimulaţi prin scrierile despre haiduci, panduri şi *Cei trei mușchetari* ai lui Dumas — trebuiau să ajungă la camaraderie soldăţească, manifestată prin marşuri şi serbări comune, scrimă cu sabie şi floretă, lupte de box şi acţiuni pentru curăţirea liceelor de scrieri „pornografice" şi „imorale".[48] Ion I. Moţa a devenit conducătorul noii organizaţii, din care făceau parte circa 500 de tineri.[49]

Desigur, Codreanu sperase mai mult de la planurile sale, dar încă lipsea o structură organizatorică satisfăcătoare. Ceea ce producea senzaţie, întărind mişcarea antisemită, erau în special actele de violenţă spectaculoase.

---

[41] *Cf. Universul*, 30 martie 1924.

[42] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 7 aprilie 1924, Freytag; St. Neagoe, *Triumful raţiunii*, *op. cit.*, p. 263 şi urm.

[43] *Cf. Universul*, 28 septembrie 1924.

[44] *Cf.* St. Neagoe, *Triumful raţiunii*, *op. cit.*, p. 263.

[45] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 203 şi urm.

[46] *Cf.* St. Neagoe, *Triumful raţiunii*, *op. cit.*, p. 269 şi urm.

[47] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, pp. 179, 189.

[48] *Cf.* Gh. Gh. Istrate, *op. cit.*, p. 9 şi urm.

[49] *Cf. ibid.*, p. 19.

6. Pentru guvern nu a fost uşor să facă faţă noii stări de spirit. Altfel decât organizaţiile fasciste de disidenţi, mişcarea studenţească antisemită s-a propagat într-o atmosferă de aprobare publică largă; chiar unele grupuri din interiorul Partidului Liberal şi al Partidului Poporului şi-au manifestat deschis simpatia faţă de revendicările studenţilor. Nu sprijiniseră înainte de război prin măsuri legale chiar naţional-liberalii o politică de înlăturare a evreilor din instituţiile de învăţământ şi din viaţa economică? Nu era semnificativ faptul că pe C. Angelescu, ministrul Educaţiei, îl lega o strânsă prietenie de A. C. Cuza?[50] În acest sens, se spera de asemenea la obţinerea unor avantaje în urma tulburărilor studenţeşti, în măsura în care acestea distrăgeau pentru un timp atenţia opoziţiei de la propriile acţiuni.[51] Când a recunoscut pericolul, în vederea restabilirii ordinii impuse de rigorile Constituţiei democratice în statul de drept, guvernul s-a împiedicat de propriul naţionalism, de propria poziţie agresivă faţă de minorităţi, de stilul autoritar de conducere şi de anticomunismul exagerat. În august 1925 s-a decretat stare de asediu în judeţul Putna. Astfel, guvernul dorea să evite o nouă concentrare de public, întrucât înainte, prin nunta lui Codreanu, se crease o publicitate nedorită. Subsecretarul de stat Tătărescu declara în privinţa acestor măsuri: „Starea de asediu" la Putna trebuie să „asigure guvernului posibilitatea de a pune capăt mişcării antisemite şi anarhice şi regretabilelor incidente din ultimul timp... Duşmanii ţării profită de mişcarea antisemită şi anarhică. S-ar fi dovedit că trimişii Internaţionalei a III-a se ostenesc să încurajeze agitaţia antisemită pentru a periclita siguranţa publică în ţară. Guvernul este în posesia unui raport adresat Biroului Internaţionalei Comuniste, în care se afirmă că eşecul acţiunii de la Tatar-Bunar [răscoala iredentistă din unele sate basarabene din vara anului 1924 — *n. A. H.*] trebuie să deschidă ochii asupra situaţiei comunismului în România. Populaţia ţării a fost mulţumită de reforma agrară. Singurul mijloc pentru realizarea unei revoluţii îl constituie pregătirea de agitaţii antisemite, prin care se va fracţiona poporul român. Tulburările antisemite sunt provocate — conform unei tactici cunoscute a Internaţionalei a III-a — parţial de români, parţial de evrei. Guvernul va pune capăt uneltirilor tuturor celor care caută să profite de pe urma acestei mişcări".[52]

Pe lângă revistele mai puţin importante, precum *Ţara noastră* a lui Goga, *Libertatea* din Orăştie sau ziare cu renume ca *Universul* şi *Cuvântul*, şi organele de presă ale lui Cuza i-au sprijinit pe studenţi. Biserica ortodoxă îi susţinea şi ea, patriarhul însuşi ţinând discursuri de luptă antievreieşti.[53] „Societatea înaltă", profesorii de gimnaziu, funcţionarii, avocaţii, judecătorii,

---

[50] *Cf.* St. Neagoe, *Triumful raţiunii*, *op. cit.*, p. 199 şi urm.

[51] *Cf.* N. Iorga, *Supt trei regi*, *op. cit.*, p. 381; I. Constantinescu, *op. cit.*, p. 157.

[52] PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 18 august 1925, „Wochenbericht, Rumänisches Lektorat".

[53] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 12, Nr. 1, 29 martie 1926, „Pressebericht"; *AYJB*, 29 (5568, 1927/1928), p. 92 şi urm.; H. Prost, *op. cit.*, p. 36.

ofițerii în rezervă, dar și militarii activi și-au manifestat deschis simpatia lor față de studenți, luând parte la demonstrații, donând bani și oferind cazare celor exmatriculați din căminele studențești.[54] Ca jurați, ei i-au achitat pe Moța și pe Codreanu de acuzația de crimă.[55] Lozincile antisemite au găsit ecou și în suburbii[56], agitația oprindu-se în fața satelor, acolo unde reforma agrară întărise speranțele într-o îmbunătățire economică. Excepție au făcut regiunile silvice, unde puținii proprietari de păduri controlau mari părți ale țării, iar nemulțumirea față de moșierii și negustorii evrei era mare.

Totuși nu atât prejudecățile față de minoritățile naționale au unit satul cu orașul, cât înverșunarea împotriva regimului autoritar al liberalilor. Satele erau „în căutarea unui salvator", așa cum crezuseră că l-au găsit în Averescu, dar pe care, mai târziu, l-au părăsit dezamăgite.[57] Această stare de spirit a atins un prim punct culminant în 1925/1926, după achitarea lui Codreanu de acuzația de tentativă de omor asupra lui C. Manciu. *Cuvântul* a evaluat această sentință ca pe o „reacție a demnității umane împotriva brutalității despotice a abuzului", ca pe o pedeapsă „pentru îngâmfarea provocatoare a dictaturii".[58] Reîntoarcerea lui Codreanu de la locul procesului s-a asemănat cu un cortegiu triumfal. În iunie 1925, cu ocazia căsătoriei sale cu Elena Ilinoiu, fiica unui funcționar feroviar, zeci de mii de oameni au urmărit spectacolul. O orchestră militară a cântat, în timp ce episcopii și generalii au adresat felicitări.[59] Cu toate acestea, nu s-a înregistrat nici o mișcare a dreptei; domneau doar îndârjirea și indignarea față de abuzul de putere al guvernului și al birocrației.

7. Alegerile pentru Camerele agricole din 25 august 1925 au fost un mare succes pentru opoziția unită formată din Partidul Național din Transilvania și Partidul Țărănesc.[60] Poziția lor s-a confirmat cu ocazia alegerilor comunale din februarie 1926.[61] Două luni mai târziu, la 25 mai 1926, a fost ales un nou Parlament. Participând pentru prima dată la alegerile generale, LANC a obținut datorită ajutorului oferit de noul ministru de Interne, Goga, 4,76% din voturi, ceea ce a reprezentat o reușită morală remarcabilă. Noul partid

---

[54] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 12 octombrie 1923, Freytag; *Universul*, 27 septembrie 1924, 29 mai 1926; N. Iorga, *Supt trei regi*, *op. cit.*, p. 379; *idem*, *Memorii*, *op. cit.*, vol. 4, pp. 46, 51 și urm., 65, 101; Octavian Goga, *Mustul care fierbe*, București, ș. a. (1927), p. 48; I. Banea, *Căpitanul*, *op. cit.*, p. 46 și urm., H. Sima, „Cum am intrat în Legiune", în: *Mărturii despre Legiune*, *op. cit.*, p. 177; C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 245.

[55] *Cf. Dimineața*, 20 mai 1925.

[56] *Cf.* O. Goga, *op. cit.*, p. 48.

[57] N. Iorga, *Memorii*, *op. cit.*, vol. 5, p. 50.

[58] *Cuvântul*, 29 mai 1925.

[59] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 249 și urm.; N. Iorga, *Istoria Românilor*, *op. cit.*, vol. 10, p. 462.

[60] *Cf.* Ioan Scurtu, *Din viața politică*, *op. cit.*, p. 151 și urm.

[61] *Cf.* M. Rusenescu, I. Saizu, *op. cit.*, p. 181 și urm.

îşi avea fieful în nordul Moldovei şi în Bucovina, adică în regiunile tradiţionale de influenţă ale lui Cuza cu o populaţie de evrei puternică şi evidentă. În orice caz, LANC a avut succes şi în Banat, Arad, Bihor şi Turda.[62] Astfel, ea devenea mai mult decât o mişcare antisemită de colectare; a pătruns şi acolo unde, în mod tradiţional, Partidul Naţional era mai slab, iar partidele de stânga erau mai puternice. Cu sprijinul Partidului Poporului aflat la guvernare, LANC a devenit bazinul de colectare a protestului naţionalist. Cele 4,76% din voturile obţinute de LANC[63] trebuie comparate cu cele 7,34% realizate de PNC, dar, în special, cu cele 27,73% din voturile obţinute de blocul comun format din PN şi PŢ.[64] Nu către LANC s-au îndreptat speranţele celor mai mulţi, ci către Iuliu Maniu şi Ion Mihalache, aflaţi în tratative privind fuzionarea partidelor lor. La 10 octombrie 1926 se încheiase fuziunea Partidului Naţional din Transilvania cu Partidul Ţărănesc în Partidul Naţional-Ţărănesc. Peste puţin timp, popularitatea PNŢ, un partid deschis faţă de minorităţi, înfăţişându-se ca o contrapondere democratică la stilul autoritar de conducere al liberalilor, a eclipsat toate celelalte grupări politice, influenţând chiar şi mişcarea studenţească. Mai vechea speranţă că toate grupările şi păturile sociale vor putea participa la o Românie viitoare părea să prindă din nou contur. Bineînţeles, şi alţi factori au contribuit la domolirea antisemitismului. Între timp, extinderea facultăţilor înaintase rapid, iar revendicările materiale ale studenţilor au putut fi parţial satisfăcute.[65] Pentru universităţi au fost atrase noi pături sociale[66], mai puţin influenţate de naţionalismul şi antisemitismul antebelic, aşa cum se arătaseră fiii şi fiicele grupurilor rurale conducătoare şi ale păturilor urbane, care influenţaseră până atunci facultăţile.[67] Măsurile disciplinare ale conducerii universităţilor îşi făceau efectul. Conducerea studenţimii a trecut în mâinile unor grupuri moderate[68], astfel încât, în anii următori, în facultăţi n-au mai avut loc tulburări antisemite.

Au rămas deci fără urmări renaşterea antisemitismului din 1922 şi regimul autoritar al liberalilor? Mişcarea studenţească antisemită a dat naştere unui nucleu de forţe radicale de conducere, pentru care anii '20 au devenit proba de confirmare a noilor forme de agitaţie politică. Statul a fost neputincios în faţa combinaţiei dintre propaganda de masă şi acţiunile demonstrative de violenţă efectuate în numele scopurilor naţionaliste. Au fost reînnoite formulele

---

[62] M. Ivan, *op. cit.*, tabel 7.

[63] *Ibid.*

[64] *Ibid.*, tabel 13.

[65] *Cf. Cuvântul*, 29 mai 1925; St. Neagoe, *Viaţa universitară clujeană*, *op. cit.*, vol. 1, p. 187 şi urm.

[66] *Cf.* H. Sima, „Cum am intrat în Legiune", în: *Mărturii despre Legiune*, *op. cit.*, p. 172.

[67] *Cf. Anuarul Universităţii din Iaşi, 1924–1925, op. cit.*, p. 13.

[68] *Cf. Pământul Strămoşesc*, II, Nr. 7, 1 aprilie 1928; II, Nr. 11, 1 iunie 1928.

radicale de dreapta, ca aceea despre incompatibilitatea româno-semită, s-au pregătit altele, mai puternice pentru viitor, precum acuzația că puterea democratică înseamnă în mod necesar corupție și decădere.

B. Procesul de clarificare — LANC, LANC-statutar, ambițiile politice ale lui Corneliu Zelea-Codreanu

1. Două doctrine: A. C. Cuza și Corneliu Zelea-Codreanu — 2. Criza și sciziunea LANC 1926/1927

1. Era posibilă impunerea unei politici în cadrul sistemului de partide existent și în conformitate cu Constituția, care să corespundă ideilor antisemite ale LANC? Pentru Cuza acest fapt era o problemă care necesita o „elucidare științifică", în timp ce Codreanu cerea ruptura totală de lumea veche.[1] Doar dacă partidul recurge la o disciplină cvasimilitară, el va fi protejat de corupție[2], fiind capabil să reacționeze pe măsură, apelând la violență, „dacă se cere violență", la „sacrificii de vieți omenești, dacă (...) se cer sacrificii"[3].

Ion I. Moța și Codreanu au îmbrățișat „filozofia bombei", precum toți teroriștii. Prin acte demonstrative de violență, ei urmăreau să restrângă capacitatea de acțiune a guvernului și să zdruncine „sufletul maselor".[4] În cadrul dezbaterilor judiciare, ei nu și-au negat faptele. Față de sentința judiciară se considerau a fi o „jertfă a națiunii". Participanții erau și ei impresionați. După atacul asupra prefectului de poliție din Iași, procurorul din Turnu-Severin i-a mulțumit lui Codreanu pentru „fapta" sa „patriotică".[5]

Încă din martie 1923, cu ocazia festivităților de înființare a LANC, devenise clar faptul că vârfurile conducerii noului partid urmau concepții politice diferite. Președintele LANC a dezaprobat acțiunile de violență plănuite de studenții conspiratori; pe deasupra, ruptura s-a adâncit, atunci când Codreanu, abia achitat de asasinatul asupra lui Manciu, a pretins, în mod aproape ultimativ, că LANC trebuie în sfârșit reorganizată după modele cvasimilitare.[6] În plus, au apărut rivalități personale. Procesul de la Turnu-Severin l-a făcut cunoscut pe Codreanu în toată țara, iar A. C. Cuza se simțea amenințat

[1] *Cf.* Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 189; *Cf.* Ion I. Moța, „Garda de Fier și LANC, în: *Axa*, I, Nr. 19, 1 octombrie 1933.

[2] C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 189.

[3] *Cuvântul*, 29 iulie 1926, citat după: M. Fătu, I. Spălățelu, *Garda de Fier*, *op. cit.*, p. 50.

[4] Ion I. Moța, „Garda de Fier și LANC", în: *Axa*, I, Nr. 19, 1 octombrie 1933.

[5] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 27 mai 1925, Freytag.

[6] *Cf.* Ion I. Moța, „Garda de Fier și LANC", în: *Axa*, I, Nr. 19, 1 octombrie 1933.

în dreptul său de conducere.[7] În fine, se stricaseră şi relaţiile familiale dintre Cuza şi Codreanu. Sora lui Corneliu, Iridenta Zelea-Codreanu, aştepta un copil nelegitim. Drept tată era considerat fiul liderului partidului antisemit, însă acesta nu voia să audă de căsătorie.[8] Pentru ca divergenţele de opinii să nu răzbată în afară, A. C. Cuza a procurat o sumă de bani mai mare şi i-a trimis pe Codreanu şi pe Moţa în Franţa, la studii doctorale. Ei au acceptat, pentru a nu fi învinuiţi de sciziunea mişcării antisemite.[9]

2. Succesele de publicitate ale LANC nu au rămas fără influenţă asupra celorlalte partide de dreapta mai mici. Acţiunea Românească, Partidul Social Creştin şi Fascia Naţională Română s-au alăturat grupării în plină ascensiune. S-a hotărât un nou statut, care întărea poziţia lui Cuza. Programul partidului din septembrie 1925 respecta monarhia constituţională; sistemul parlamentar existent, cu cele două camere, Camera Deputaţilor şi Senatul, urma să fie menţinut, în schimb miniştrii nu mai aveau voie să fie în acelaşi timp parlamentari. În mod evident, problema unei modificări a procedurii electorale nu se mai punea. Administraţia trebuia să fie mai puternic descentralizată. În domeniul economic, România era considerată o „ţară semicapitalistă", urmând să se dezvolte în direcţia statelor occidentale. Pentru atingerea cât mai rapidă a acestui scop, interesele muncitorilor şi ale capitaliştilor trebuiau reglate cu ajutorul statului. De altfel, o educaţie patriotică şi religioasă urma să contribuie la o dezvoltare economică fără conflicte. Până atunci, progresul le-ar fi folosit doar „străinilor". Un „numerus clausus" pentru toate domeniile sociale şi alte măsuri luate trebuiau să asigure pe viitor ca avantajele economice să fie în favoarea românilor.[10]

Prin absenţa lui Codreanu, poziţia lui Cuza se consolida. Acesta însă nu s-a bucurat atunci când fostul său elev s-a întors din Franţa, pentru a lua parte la alegerile din anul 1926. Numai prin intervenţiile unor membri influenţi ai partidului, Codreanu a obţinut un loc pe listă, în judeţul Putna. Dacă în alte locuri, aparatul funcţionăresc a susţinut candidaţii LANC, aici Codreanu s-a văzut stânjenit în libertatea sa de mişcare.[11] S-ar putea presupune că această tratare diferenţiată nu era neintenţionată; în orice caz, Codreanu n-a putut obţine suficiente voturi, întorcându-se după aceea în Franţa.

Deosebiri de păreri cu privire la strategia corectă a LANC nu au existat doar între vechea şi noua generaţie. Şi unii dintre partizanii mai experimentaţi

---

[7] *Cf. Pământul Strămoşesc*, II, Nr. 10, 15 mai 1928.

[8] *Cf.* St. Neagoe, *Triumful raţiunii*, *op. cit.*, p. 340 şi urm.

[9] *Cf.* Ion I. Moţa, „Garda de Fier şi LANC", în: *Axa*, I, Nr. 19, 1 octombrie 1933; *Pământul Strămoşesc*, II, Nr. 10, 15 mai 1928.

[10] *Cf.* Universitatea din Bucureşti, *Culegere de documente şi materiale*, *op. cit.*, vol. 2, p. 157 şi urm.

[11] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 269 şi urm.

ai lui Cuza au cerut partidului o atitudine mai radicală.[12] Tensiunea a crescut atunci când, printr-o politică prudentă de opoziție, Cuza a onorat ajutorul primit de LANC în alegeri din partea ministrului de Interne Goga. În toamna anului 1926, presa relata despre o posibilă sciziune a partidului[13], iar după o jumătate de an s-a dovedit că ea a avut dreptate. Paul Iliescu, cel care îl criticase public pe președintele partidului, a fost înlăturat personal de A. C. Cuza din LANC. Dar Cuza nu a respectat statutele. Alți membri proeminenți ai partidului, printre care Ion Zelea-Codreanu, Valer Pop, dr Haralamb Vasiliu, prof. Cârlan, prof. C. Șumuleanu, generalul Macridescu, prof. Traian Brăileanu, Hristache Solomon și prof. Cătuneanu[14] au criticat demersul pripit, fiind și ei expulzați din partid. Sub conducerea profesorului Condurache s-a constituit așa-numitul LANC-statutar.[15] Pe 16 mai 1928[16], după tratative îndelungate, diferendele au fost din nou aplanate, iar sciziunea a fost astfel încheiată. Nu toți membrii LANC-statutar însă erau de acord cu rezultatul tratativelor. Unii s-au retras din politica activă de partid ori s-au alăturat unuia din cele două partide mari. Alții l-au urmat pe Codreanu în Legiunea „Arhanghelul Mihail".

Corneliu Zelea-Codreanu a aflat despre evenimentele din țară de la Hristache Solomon și Ion I. Moța.[17] Nu mai exista nici un motiv să rămână în Franța. Pe 18 mai 1927, el s-a întors în România[18] pentru a fonda o mișcare politică proprie.[19]

---

[12] *Cf. Cuvântul*, 10 octombrie 1925; PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 7 septembrie 1926, „Wochenbericht, Rumänisches Lektorat"; *ibid.*, Po 12, Nr. 1, „Presseberichte vom 2 August und 9 August 1926".

[13] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 2, 18 august 1926 și 1 septembrie 1926; *ibid.*, Po 1, 25 august 1926; *idem*, Po 12, Nr. 1, 2 august 1926, „Wochenbericht, Rumänisches Lektorat".

[14] *Cf.* Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 287 și urm.; Corneliu Șumuleanu, *Mișelia unor „prieteni"*, București, 1927.

[15] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 12, Nr. 1, 25 aprilie 1927, 22 mai 1927, 31 mai 1927, 29 iunie, „Wochenbericht, Rumänisches Lektorat"; *Pământul Strămoșesc*, I, Nr. 4, 15 septembrie 1927.

[16] *Cf. Pământul Strămoșesc*, II, Nr. 9, 1 mai 1928, II, Nr. 11, 1 iunie 1928; *Apărarea Națională*, 27 mai 1928.

[17] *Cf.* Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 280.

[18] *Ibid.*

[19] Louise David, Ion Mării, *À Grenoble sur les traces du Capitaine*, Madrid, 1971, anexă, reproducerea documentului din octombrie 1934.

C. Legiunea „Arhanghelul Mihail"

1. Actul de întemeiere — 2. Fundalul biografic — 3. Filozofia politică a lui Codreanu — 4. Tovarăşii de luptă — 5. Planul organizaţiei din 1927 — 6. Primele decepţii — 7. Structurarea organizatorică — 8. Modelele: PNF şi NSDAP — 9. La limita falimentului financiar — 10. Structura socială a Legiunii timpurii

1. La întoarcerea din Franţa, Codreanu spera că va profita de marea sa popularitate de odinioară şi de influenţa asupra studenţimii pentru a forma o organizaţie tânără, puternică. S-a înşelat însă. Organizaţiile care reprezentau studenţimea se distanţaseră de forţele radicale. Codreanu a găsit aprobare pentru planurile sale doar la cei mai apropiaţi tovarăşi politici de idei, participanţi la complotul studenţesc din 1923, şi la alţi câţiva.[1] Totuşi el nu a renunţat la aceştia.

Pe 24 iunie 1927, viitorii legionari s-au întâlnit într-o primă şedinţă. Partea hotărâtoare a întrunirii a durat doar câteva minute, timp în care Codreanu a dat citire ordinului de zi nr. 1: „Astăzi, vineri 24 iunie 1927 (Sf. Ioan Botezătorul), ora zece seara, se înfiinţează Legiunea «Arhanghelul Mihail» sub conducerea mea. Să vină în aceste rânduri cel ce crede nelimitat. Să rămână în afară cel ce are îndoieli. Drept căpetenie a pazei permanente a sfintei Icoane [o icoană a Arhanghelului Mihail — *n. A. H.*] îl numesc pe Radu Mironovici."[2]

Deşi fusese creată o nouă organizaţie, Codreanu a mai negociat încă o dată cu A. C. Cuza. El a insistat asupra demisiei lui Cuza din conducerea partidului, întrevederile încheindu-se fără nici un rezultat.[3]

2. Cine era acest conducător autoproclamat al Legiunii „Arhanghelul Mihail", şi care erau tovarăşii săi de luptă?

Familia lui Corneliu Zelea-Codreanu era originară din Bucovina [...]. Bunicul dinspre tată, pădurar de profesie[4], purtase încă numele de Zilinschi, bunica fiind născută Antec[5]. Ambele nume sunau puţin româneşte, motiv pentru care i s-a reproşat lui Corneliu Codreanu că el însuşi n-ar fi român, şi că naţionalismul său radical ar fi influenţat de propria-i nesiguranţă. Contrar acestui fapt, legionarii au făcut trimitere la situaţia politică a Bucovinei, care impusese într-un mediu de influenţă slavă schimbarea numelui românesc Zelea în Zilinschi.[6] Fiul lui Simion Zilinschi şi al Agafei Antec, Iohan

---

[1] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 290 şi urm.

[2] *Ibid.*, p. 295 şi urm., în germană: *idem*, *Eiserne Garde*, *op. cit.*, 260.

[3] *Cf.* St. Neagoe, *Triumful raţiunii*, *op. cit.*, p. 341; G. T. Pop, *op. cit.*, p. 66 şi urm.

[4] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 12.

[5] *Cf.* St. Neagoe, *Triumful raţiunii*, *op. cit.*, p. 91.

[6] *Cf.* Klaus Charlé, *Die Eiserne Garde, Eine Darstellung der völkischen Erneuerungsbewegung*, Berlin, 1940, p. 9; *Mişcarea legionară, Adevărul în procesul Căpitanului*, Colecţia „Omul nou", Nr. 43, s. l, 1980, p. 145 şi urm.

Zilinschi, s-a căsătorit în 1889 cu nepoata unui imigrant bavarez, Eliza Brauner.[7] Tatăl lui Corneliu părăsea tocmai în acel moment Bucovina. Din Iași a plecat apoi în 1901 la Huși[8], unde a predat germană și română la liceul de acolo. Pe Iohan Zilinschi îl deranja faptul că trebuia să poarte în noua sa patrie un nume cu rezonanță poloneză; de aceea, și-a adăugat mai întâi porecla Codreanu, făcând astfel aluzie la profesia tatălui său.[9] Mai târziu, și-a schimbat și numele civil în Ion Zelea-Codreanu.[10]

Nu se cunosc motivele pentru care tatăl lui Codreanu a emigrat în Moldova. De imaginat sunt motive politice. În orice caz, el a fost un naționalist înflăcărat și un antisemit la fel de convins. Puține lucruri îl legau de realitate. Posedat de un misticism ortodox exagerat și fanatic, el vedea în toate acțiunea unor forțe nepământene. Nesigur în felul său de a fi, el și-a însușit o serie de idei politice autoritariste. La întrebări critice răspundea agresiv și violent.[11]

Înainte de 1916, Ion Zelea-Codreanu a făcut parte din grupul personalităților conducătoare ale Partidului Național-Democrat. După război, el l-a urmat pe Cuza. Politica LANC nu i s-a părut suficient de radicală. În 1927, Codreanu a întemeiat împreună cu C. Șumuleanu, Hristache Solomon, Ioan C. Cătuneanu ș.a. LANC-statutar. Desprinzându-se de politica de partid activă, atunci când cele două aripi LANC s-au reunit, Codreanu s-a îndreptat, după scurt timp, către Legiunea „Arhanghelul Mihail".

Ion Zelea-Codreanu le-a dat celor șapte copii ai săi nume patriotice, ca Decebal, Horia sau Iridenta. Pe cel mai mare, născut la 13 septembrie 1899 în Iași[12], și al cărui naș de botez era A. C. Cuza[13], l-a numit Corneliu. Acesta era numele sfântului înscris pe data de 13 septembrie în calendarul bisericesc, numele unui centurion roman, singurul soldat pe care Biserica ortodoxă îl venera, „viteaz și cu frică de Dumnezeu, așa cum trebuie să fie românul"[14].

---

[7] *Cf.* St. Neagoe, *Triumful rațiunii*, *op. cit.*, p. 91.

[8] *Cf.* I. Banea, *Căpitanul*, *op. cit.*, p. 8.

[9] *Cf.* St. Neagoe, *Triumful rațiunii*, *op. cit.*, p. 91; K. Charlé relatează că deja tatăl lui Iohan Zilinschi era numit „Codreanul" de către vecini, datorită ocupației sale. În orice caz, numele de Codreanu avea o nuanță românească pe care Iohan Zilinschi și-o dorea atât de mult. În pădurile de stejar, în codru, locuitorii țării — în vremurile grele — găseau adăpost în fața invaziei popoarelor din Răsărit. Și economic, codrul avea o însemnătate mare. Ca urmare, tema codrului este prezentă în multe cântece populare și povestiri. *Cf.* K. Charlé, *op. cit.*, p. 9; Ion Popinceanu, *Rumänien*, Nürnberg, 1967, p. 19.

[10] *Cf.* St. Neagoe, *Triumful rațiunii*, *op. cit.*, p. 91.

[11] *Cf.* N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. 10, *op. cit.*, p. 491; A. Marghiloman, *Note politice*, *op. cit.*, p. 575.

[12] *Cf.* I. Banea, *Căpitanul*, *op. cit.*, p. 8.

[13] *Cf.* J. Tharaud, J. Tharaud, *op. cit.*, p. 5; C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 8.

[14] *Cf.* Corneliu Georgescu, „13 Septembrie", în: Corneliu Codreanu, *Prezent*, *op. cit.*, p. 154.

Corneliu Zelea-Codreanu şi-a petrecut tinereţea la Huşi, mica reşedinţă de provincie a judeţului Fălciu, unde tatăl său activa ca profesor de liceu. După ce a absolvit şcoala primară, căutându-se un centru de instruire potrivit pentru el, familia a ales şcoala de elită a Liceului Militar de la Mănăstirea Dealu. Corneliu nu a fost cu siguranţă un elev strălucit, de asemenea, nici o natură uşor de înţeles, iar unii l-au numit un simplu „mucos". În schimb, era foarte ambiţios şi îi plăcea ordinea militară. Credea că lumea duce lipsă de o gândire soldătească. Simţind că posedă un oarecare talent de organizare, el a transpus mai târziu ceea ce învăţase la Mănăstirea Dealu asupra Legiunii: marşurile, împărţirea în cuiburi, frăţiile ş.a.[15]

Corneliu tocmai absolvise prima clasă de liceu, când România a intrat în război de partea Antantei.[16] Era convins că ţara nu se poate dispensa de ajutorul său şi şi-a urmat tatăl pe front. Ofiţerul responsabil l-a putut convinge cu greu că războiul se poate desfăşura şi fără el. Împlinise de-abia şaptesprezece ani, aşa că a fost trimis din nou acasă.[17] Având mult timp la dispoziţie — şi-a continuat şcoala abia după un an —, el a citit în podul casei publicaţiile *Sămănătorul* şi *Neamul Românesc*, păstrate de tatăl său într-o ladă.[18] După un alt an petrecut la şcoala de infanterie din Botoşani, el a absolvit ultimele două clase la liceul din oraşul său natal, Huşi.[19]

Era mâhnit în continuare pentru că nu putuse să participe la război. De la graniţele României soseau veşti îngrijorătoare. Rusia nu voia să recunoască cedarea Basarabiei, iar noua provincie din est nu era încă pacificată. Corneliu Zelea-Codreanu şi-a amintit de orele de istorie de la Mănăstirea Dealu, de Horia, Cloşca şi Crişan, de Avram Iancu şi de haiduci. Cu câţiva colegi de şcoală a format un „grup de partizani" cu care urma să intervină, în caz că „armata bolşevică ar fi traversat Nistrul şi Prutul".[20] Teama însă era nejustificată, iar în curând grupul s-a dezmembrat. Corneliu Zelea-Codreanu a părăsit Huşiul, mutându-se la Iaşi, pentru a-şi începe studiile la Facultatea de Drept, unde A. C. Cuza era şeful catedrei de ştiinţe economice.

„Garda Conştiinţei Naţionale", în care activa tânărul student, corespundea dorului neîmplinit de lupte şi bătălii care-l mişcase pe Codreanu de-a lungul vieţii sale. Aici, el a învăţat noile forme ale stilului şi ale agitaţiei politice prin care s-a distins mai târziu.

Atunci când Garda şi-a pierdut obiectul de activitate, întrucât mişcarea muncitorească, scindată în interior şi reprimată de guvern, îşi secătuise forţele,

---

[15] *Cf.* St. Neagoe, *Triumful raţiunii*, *op. cit.*, p. 92 şi urm.; C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, 11; Ion V. Emilian, „Anii de la Dealu", în: *Corneliu Codreanu, Douăzeci de ani de la moarte*, *op. cit.*, p. 69 şi urm.

[16] *Cf.* I. Banea, *Căpitanul*, *op. cit.*, p. 8 şi urm.

[17] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 11 şi urm.

[18] *Ibid.*, p. 13.

[19] *Cf.* I. Banea, *Căpitanul*, *op. cit.*, p. 8 şi urm.

[20] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 9.

Codreanu și-a astâmpărat setea de fapte mari în mijlocul colegilor de facultate, însuflețiți de aceleași convingeri. Pe 2 iunie 1921, el a fost exmatriculat din universitate, din cauza repetatelor acte de violență, motivate politic.[21] A. C. Cuza a refuzat să recunoască sentința, explicând că decizia Senatului Universității este o intervenție nepermisă în autonomia facultății, pe care el, în calitate de decan, nu o acceptă. Întrucât autoritatea administrativă superioară se temea de o hotărâre clară — ministrul Educației nedorind să aducă prejudicii strânselor sale relații personale cu A. C. Cuza[22] — Codreanu și-a putut continua studiile, în penumbră, desigur, certificatul său de absolvire neavând ștampila Universității, ci doar a Facultății de Drept. Aceasta însă i-a fost suficientă pentru a se înscrie la o facultate germană. La Berlin și Jena, el voia să-și aprofundeze studiile de științe economice, dar acesta n-a fost singurul motiv. Și în România se auzise de o consolidare a radicalismului de dreapta din Germania. Codreanu dorea să afle amănunte și, dacă era posibil, să stabilească primele legături personale. S-a abonat la ziare naționale, interesându-se de un grup radical de dreapta berlinez, din jurul lui Richard Kuntze. A auzit de Adolf Hitler pentru prima oară citind despre marșul victorios al fasciștilor spre Roma. Se știe că Zelea-Codreanu a încercat să ia legătura în scris cu studenții antisemiți din Viena, dar strădaniile sale nu par să fi fost încununate de succes. În cea mai mare parte, el a avut experiențe negative. Ducea lipsă de bani. Când mergea la universitate îmbrăcat în costum național românesc, colegii de facultate zâmbeau ironic, și nici pentru antisemitismul său radical ei n-au avut prea multă înțelegere.[23] Nimic nu-l reținea în Germania. Când a primit vestea că studenții din România intraseră în grevă, revendicând pentru evrei un „numerus clausus", Codreanu a hotărât să se întoarcă acasă. Spera acum, în sfârșit, să-și poată pune în evidență talentul organizatoric. După el, mișcarea trebuia să iasă din cadrul universitar, urmând să aibă o conducere unitară, și apoi să înceapă lupta pentru cucerirea puterii politice.[24] Ca student, el fusese datorită lui Cuza președintele Uniunii Studenților Ieșeni de dreapta. A profitat de vechile sale relații, pentru a face publicitate organizației politice plănuite de el. Intențiile sale nu au găsit peste tot ecoul scontat, A. C. Cuza respingând revendicările lui Codreanu. Cel din urmă pretindea pentru noua grupare politică o structură și o disciplină cvasimilitară, în timp ce LANC se asemăna mai mult cu partidele tradiționale în privința organizării și a stilului ei.

3. În unele aspecte, structura psihică fundamentală a lui Codreanu era asemănătoare cu aceea a lui Hitler: aceeași voință extraordinară, aceeași tră-

---

[21] *Cf.* St. Neagoe, *Triumful rațiunii*, *op. cit.*, p. 93 și urm.

[22] *Cf. ibid.*, p. 115 și urm.

[23] *Cf.* M. Fătu, I. Spălățelu, *Garda de Fier*, *op. cit.*, p. 40 și urm., 64; C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 70 și urm.

[24] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 110 și urm.

sătură de bază infantilă, aceeaşi gândire orientată într-o singură direcţie.[25] Codreanu purta zilnic dialoguri cu morţii şi cu sfinţii. Aştepta ajutor de la Ştefan cel Mare, domnitorul de odinioară al Moldovei, cel mai mult însă îl adora pe Arhanghelul Mihail. Susţinea că numai influenţa Arhanghelului putea hotărî asupra succesului Legiunii, făcând să cutezi şi imposibilul[26]: „Arhanghelul ne conduce, el ne apără, el luptă de partea noastră şi vom câştiga cu ajutorul său. Ca să fie însă alături de noi, trebuie să credem în D-zeu şi în puterea Arhanghelului său... Vrem să avem răbdare cu duşmanii noştri", căci „dacă creierul nostru nu mai găseşte nici o cale, nici o soluţie, în ciuda tuturor ostenelilor, dacă rămânem împietriţi, fiindcă nu ştim ce putem face, atunci ne va ajuta Arhanghelul."[27]

Codreanu era convins că a fost ales de Dumnezeu „să conducă poporul român pe căi mai sănătoase"[28]. Poate că el s-ar fi îndoit, dacă rezistenţele contra sa ar fi fost mai mari, dar nici măcar după atentatul asupra lui Manciu nu s-a temut de consecinţe. Credinţa în dreptatea absolută a politicii personale era în consonanţă cu conştiinţa sa de trimis al lui Dumnezeu. Această siguranţă s-a transferat asupra anturajului, explicând o parte a forţei sale de atracţie. Lumea i se revela în formule simple, toate îndoielile le întâmpina cu mânie.[29] Dacă i se citesc scrisorile din închisoarea Văcăreşti, atunci devine clar că nimic nu putea să-i schimbe „concepţia despre lume".[30]

Vom căuta în zadar la Codreanu declaraţii politice concrete, luări de atitudine faţă de probleme specifice. În locul lor, el a cultivat un limbaj metaforizant: poporul român s-a abătut de la drumul arătat de Dumnezeu şi numai dacă îl regăseşte el poate spera să renască, aici şi în cealaltă lume, unde popoarele formează o realitate la fel ca şi pe pământ.[31] „Sămânţa iadului" trebuie nimicită, „puterile răului" învinse.[32] Doar „noua generaţie", oamenii tineri, încă necorupţi, pot salva România. Atunci, aceasta va deveni frumoasă ca un „soare auriu".[33]

Teoria rasială naţional-socialistă le era străină legionarilor. Naţionalismul lor nu se îndrepta împotriva moştenirii creştine, ci se unea cu dorinţa unei revigorări religioase. După cum, conform credinţei creştine, omul se caracterizează

---

[25] *Cf.* celor afirmate de Nolte despre Hitler, în: *Der Faschismus in seiner Epoche*, *op. cit.*, p. 356 şi urm.

[26] *Cf.* Corneliu Zelea-Codreanu, *Însemnări de la Jilava*, Colecţia „Omul nou" München, 1968, p. 16 şi urm., 30; *idem*, *Pentru legionari*, *op. cit.*, pp. 179, 188.

[27] Vasile Boldeanu, „Sub aripa arhanghelului", în: Corneliu Codreanu, *Prezent*, *op. cit.*, p. 143 şi urm.

[28] Ion Gheorghe, *Rumäniens Weg zum Satellitenstaat*, Heidelberg, 1952, p. 32.

[29] *Cf.* Gh. Gh. Istrate, *op. cit.*, p. 1 şi urm.

[30] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Scrisori studenţeşti*, *op. cit.*

[31] *Idem*, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 245.

[32] *Ibid.*, p. 307.

[33] *Idem*, *Scrisori studenţeşti*, pp. 12, 27.

prin corp și suflet, tot astfel Codreanu considera că popoarele sunt determinate de un fond de însușiri ereditare biologice, materiale și spirituale. Dintre toate, cea mai importantă este ultima, căci numai prin concepția despre Dumnezeu, lume și viață și prin cultura națională un popor dăinuie peste secole.[34]

Codreanu era convins că poporul român se afla într-un moment de răscruce. Nu erau puse toate instituțiile tradiționale sub semnul întrebării, monarhia, Biserica, familia, proprietatea privată? Toate datinile păreau să dispară. Cercetând motivul, răspunsul lui Codreanu era întotdeauna același: de vină sunt evreii. „Aceștia", scria el, „paralizează mai întâi instinctul moral al neamurilor, împrăștiind în mod sistematic toate bolile morale și distrugând astfel orice posibilitate de reacțiune."[35] Evreul îngloba tot ceea ce respingea Codreanu: democrație, dar și comunism, în special însă sistemul politic românesc, respectiv „politicianii români"[36].

Se vehiculează ideea că mai târziu Codreanu nu i-ar mai fi considerat pe evrei drept dușmanii săi principali, ci pe „trădători", adică pe cei „care s-au vândut lui Iuda". Unui confident i-a explicat că, în cazul formării în România a unui regim „care să îndeplinească toate speranțele naționale, social-politice etc. ale României, tot ar mai exista o problemă pe care doar Legiunea o va putea rezolva cum trebuie, aceea de a-i pedepsi pe trădătorii și «politicianii» care au vândut poporul"[37].

Eminescu, Iorga și Cuza au condamnat uneori lumea politică a țării nu mai puțin sever decât legionarii. Acuzând faptul că s-ar fi imitat Apusul, fără a se beneficia de aceleași condiții sociale și spirituale, ei speraseră să elibereze politica de confuzii și să obțină concursul unei largi părți a populației autohtone. Așteptările însă le-au fost înșelate. Făcând cunoștință cu practica politică după 1919, Codreanu a refuzat orice colaborare cu masele. Fiecare trebuie să se supună intereselor națiunii, poporul se află și el în slujba lui Dumnezeu și a legilor dumnezeiești[38], legi înțelese doar de o elită. El considera masele capabile să perceapă doar interesele de scurtă durată, particulare. Masele aleg întotdeauna căile care promit cel mai mult. De aceea, politica de guvernământ duce lipsă de stabilitate și autoritate, cel mai mare rău fiind decăderea morală. Prin aceasta, democrația accelerează opera evreilor.[39]

Codreanu nu făcea referiri la teocrația creștină, atunci când vorbea despre legile dumnezeiești care trebuiau urmate. Cu ocazia atentatului asupra lui

---

[34] *Idem*, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 424.

[35] *Ibid.*, p. 307.

[36] *Ibid.*, p. 412 și urm., *cf. idem*, *Cărticica șefului de cuib*, Colecția „Omul nou", Nr. 11, Salzburg, 1952, p. 86.

[37] Grigore Manoilescu, „Un om de altă plămadă, Corneliu Codreanu", în: Corneliu Codreanu, *Prezent*, *op. cit.*, p. 97.

[38] C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, pp. 66, 412 și urm.

[39] *Ibid.*

Mihai Stelescu, şeful legionarilor i-a răspuns unui preot interesat de porunca creştină a iubirii pentru aproapele său: „Linia istorică este una: aceea pe care o trăim noi. Căci noi trăim în veac. Linia Bisericii este cu mult deasupra noastră. Către ea tindem, dar nu realizăm decât puţin. Pentru că trăim sub condamnare şi sub piatra de moară a păcatelor noastre, a lumii, şi a moşi-strămoşilor noştri. Recunoaştem că suntem păcătoşi."[40] Calea Bisericii înseamnă retragere şi renunţare la viaţă, necesităţile pământeşti cer luptă şi război. În alte locuri, Codreanu şi-a exprimat concepţia sa şi mai energic: „Nu uitaţi", îi conjura el pe legionari, „că dreptul este o proprietate care se sprijină pe forţă. [...] Voiesc să vă spun că nu există în natură «pacea» pe care o cântă poeţii şi literaţii, nu există decât o singură realitate, mare, crudă, superbă: *războiul*."[41] Cu o astfel de idee se putea legitima de asemenea actul de violenţă. Fiecare lua asupra sa blestemul veşnic al învierii poporului. Nu era naţiunea mai importantă decât individul şi inviolabilitatea sa? Legionarul putea spera astfel la mântuire, chiar dacă era un asasin.

Expunându-şi scopurile, Codreanu aducea aminte de timpul marilor voievozi: „Politica noii generaţii", arăta unul dintre partizanii săi, „este aceea a domnitorilor români, a lui Ştefan cel Mare."[42] Acest lucru nu era ceva nou. Întotdeauna, „naţionaliştii" au privit înapoi la vremea domniilor medievale ca la o epocă de măreţie şi importanţă naţionale. Dar în timp ce Iorga dorea să ridice o şcoală în memoria domnitorilor moldoveni[43], legionarii străbăteau ţara ca nişte cruciaţi, construind biserici.[44] Printr-o instruire practică şi formală mai bună, înainte de război, naţionaliştii speraseră să poată înlătura tensiunile de ordin economic, social, politic şi cultural. După Codreanu, cauza tuturor relelor o constituia pierderea principiilor stabile şi a moralei.[45]

Nu era o constatare nouă faptul că nu programele lipseau, cât oamenii care să le execute.[46] „Junimea" şi „naţionaliştii" nu afirmaseră nici ei altceva. Ceea ce-l deosebea pe Codreanu de ceilalţi era exigenţa totalitară. În perioada antebelică s-au cerut politicieni cinstiţi, Corneliu Zelea-Codreanu revendica o politizare a tuturor păturilor sociale: „Noul stat presupune, în special şi neapărat, un nou tip de om. Nu se poate concepe un stat nou, unde

---

[40] *Idem*, *Circulări şi manifeste, 1927–1938*, ediţia a II-a, s. l, 1941, p. 109.

[41] *Ibid.*, p. 15.

[42] George Macrin, „Temeiurile istorice ale Mişcării din 1922", în: *Însemnări sociologice*, I, Nr. 9, decembrie 1935, *cf.* şi: C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, pp. 43, 94, 303, 373; *idem*, *Cărticica şefului de cuib*, *op. cit.*, p. 115; *idem*, *Însemnări de la Jilava*, *op. cit.*, p. 16 şi urm.; *Cărticica de cântece*, Colecţia „Omul nou", Nr. 7, Salzburg, 1951, p. 15.

[43] N. Iorga, *O luptă literară*, *op. cit.*, vol. 1, p. 69.

[44] C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 373.

[45] *Ibid.*, p. 307.

[46] *Ibid.*, p. 306 şi urm.

oamenii mai păstrează încă vechile greşeli."[47] „Omul nou", aşa cum era conceput de Codreanu, îşi reprima orice interese personale, fiind cu toată fiinţa sa în slujba naţiunii. Era corect, muncitor şi drept, un bărbat al faptei. Constituia contrariul „politicianului" şi al tuturor obiceiurilor orientale. Avea o fire de luptător, cunoscând doar victoria sau moartea.[48] „Legionarul iubeşte moartea", se spunea într-un articol al revistei *Garda de Fier*, „fiindcă sângele său va asigura mortarul României legionare."[49] El execută ordinele, întrucât se încredea în forţele suprasensibile ale conducătorului său, fiind convins că politica şi conducerea unui război sunt înrudite între ele. Ştia că forţa combativă a armatei se află în strânsă relaţie cu disciplina acesteia, ceea ce însemna pentru el supunere oarbă.[50]

„Poporul român", „naţiunea" erau categorii abstracte. Cum se putea cere ca individul să renunţe la drepturile sale în favoarea unor construcţii ideatice? Exista un răspuns la această întrebare. Nu era şi conceptul de „Dumnezeu" o realitate cunoscută de la distanţă? Istoria naţionalismului modern este parte integrantă a unui proces mai cuprinzător, a unei faze în declin, a raţionalizării şi secularizării. Religia şi naţionalismul s-au întrepătruns, ajungând simultan într-un raport de concurenţă. Neopăgânismul SS nu a fost cazul tipic, mai caracteristică fiind o anume ambivalenţă faţă de tradiţia creştină, întâlnită în esenţă şi la NSDAP. „Ambivalenţă", întrucât creştinismul cunoaşte omul doar în raportul său cu Dumnezeu, în timp ce noua „religie" aşază în centru naţiunea.

În Europa, credinţa creştină era o parte integrantă a culturii naţionale. Dacă în Germania sciziunea religioasă a îngreunat integrarea naţional-statală, dacă secularizarea favorizase naşterea unei religiozităţi pseudoştiinţifice, atunci situaţia în spaţiul danubian a fost total diferită de aceasta. Istoricul Georg Pfeilschiffer arăta încă în 1913 că naţiunea şi Biserica sunt considerate în sud-estul Europei „ca doi termeni practic inseparabili".[51] Într-adevăr, credinţa ortodoxă contribuise decisiv la formarea naţiunii române, separând-o în aceeaşi măsură de catolicismul Ungariei şi al Austriei, cât şi de islamul stăpânitorilor din Constantinopol. În timp ce în Italia, Biserica catolică îşi conserva autonomia faţă de stat, aflându-se mult timp într-o contradicţie ireconciliabilă cu acesta, în România n-au existat asemenea conflicte. Codreanu nu trebuia să se teamă de producerea unor divergenţe religioase, dacă unea

---

[47] *Idem*, *Cărticica şefului de cuib*, p. 87 şi urm.

[48] *Idem*, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 6.

[49] Citat în: *cf. Cărticica şefului de cuib*, p. 105.

[50] *Ibid.*, *Pentru legionari*, p. 320 şi urm.

[51] Georg Pfeilschiffer, „Die Balkanfrage in der Kirchengeschichte", în: *Reden, gehalten bei der Übergabe des Prorektorats der Universität Freiburg i. Br.*, Freiburg i. Br., p. 79, citat după: Emanuel Turczynski, *Konfession und Nation. Zur Frühgeschichte der serbischen und rumänischen Nationsbildung*, Düsseldorf, 1976, p. 8.

naţionalismul cu ortodoxismul. Urmărit datorită activităţii sale politice, legionarul era un martir religios: „Am dorit ca Legiunea să se formeze pe bază creştină făţişă, pentru a brava necredinţa lumii şi pentru a pregăti pe aceşti tineri la *rezistenţă* în lunile de ură şi de răutate care urmau să vină peste dânşii şi peste noi. Încât atunci, când prin înfiinţarea Legiunii i-am expus la ura lumii, le-am dat imediat şi antidotul necesar, credinţa în Dumnezeu."[52]

Biserica pretindea şi ea îndepărtarea de lăcomie, lux, plăcere, insistând pe cinste, simplitate, muncă şi sacrificii pentru binele comun. Cine se orienta după poruncile ei putea spera să fie răsplătit în viaţa de apoi. Acelaşi lucru promitea noua „religie" naţional-socialistă tuturor celor care militau pentru scopurile ei. „Naţiunea" a dobândit astfel o semnificaţie foarte concretă, individuală.

Ortodoxismul îşi păstrase forma arhaică mai mult decât bisericile din Europa de Vest care fuseseră receptive la ştiinţele pozitive. În legătură cu Legiunea, acest fapt explică un lucru care astăzi poate să ni se pară ciudat. Credinţa în influenţa puterilor cereşti asupra vieţii pământeşti, în ajutorul defuncţilor mai există şi în catolicismul modern european, dar în ortodoxism această credinţă era la fel de vie ca odinioară. Codreanu nu era un singuratic neînţeles când scria că „războaiele se câştigă de acei care au ştiut să atragă din văzduh, din ceruri, forţele misterioase ale lumii nevăzute şi să-şi asigure concursul acestor forţe. Forţele acestea misterioase", continuă el, „sunt sufletele morţilor, sufletele strămoşilor noştri, care au fost şi ei odată legaţi de glia, de brazdele noastre, care au murit pentru apărarea acestui pământ şi care sunt şi azi legaţi de el prin amintirea traiului lor de aici şi prin noi, copiii, nepoţii şi strănepoţii lor."[53]

Codreanu a formulat doar puţine idei noi. Preluând teme mai vechi, el le-a dat o altă înfăţişare, realizând descrieri asemănătoare celor ale lui Nichifor Crainic, Nae Ionescu şi Traian Brăileanu şi vehiculând o temă care, de la sfârşitul anilor '20 încoace, căpătase o pondere semnificativă. Este vorba de reîntoarcerea la ortodoxism, înţeles ca parte a culturii naţionale şi ca şansă de a depăşi constrângerile şi îngustimea raţionalismului — limitele şi dezavantajele democraţiei — eliberarea prin faptă — societatea ca o comunitate morală — reînnoirea prin domnia unei adevărate elite politice. Codreanu nu copia, chiar dacă prelua argumente izolate. El a avut succes, pentru că temele pe marginea cărora perora fuseseră pregătite de alţii. Nou şi fascinant era conceptul său despre „omul nou" şi maniera organizatorică în care încerca să-l pună în practică.

4. Codreanu nu a găsit mulţi partizani, poate în jur de 15 persoane pregătite să fondeze cu el Legiunea „Arhanghelul Mihail".[54] Cea mai cunoscută

[52] I. Banea, *Căpitanul*, *op. cit.*, p. 93.
[53] C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 163.
[54] *Ibid.*, p. 218; I. Banea, *Căpitanul*, *op. cit.*, p. 56.

figură era Ion I. Moța. Conducătorul de mai târziu al legionarilor făcuse cunoștință cu acesta în august 1923, la o întâlnire a conducătorilor mișcării studențești antisemite. Datorită felului său de a fi, pentru care nu exista ideea de compromis, dar și datorită radicalismului[55] său, Codreanu l-a impresionat pe Moța, pe cei doi unindu-i în curând o strânsă prietenie.

Ca și Codreanu, Moța provenea dintr-o familie foarte naționalistă. Tatăl său, un preot ortodox din Orăștie, fusese una dintre personalitățile cunoscute ale mișcării naționale din Transilvania. În 1914, familia s-a mutat în Vechiul Regat, în vederea câștigării opiniei publice a „României libere" pentru intrarea în război de partea aliaților și împotriva Austro-Ungariei. Cu trei ani mai tânăr decât Corneliu Zelea-Codreanu, Ion Moța a putut urmări întâmplările războiului doar de la distanță. Dorind să facă și el ceva pentru țară, ajuta voluntar la munci în agricultură. După încheierea păcii, și-a dat bacalaureatul în București, plecând ulterior la Sorbona, pentru a studia dreptul. Deși a absolvit cu succes toate examenele necesare, bursa de stat i-a fost respinsă — o decepție care l-a marcat profund și pentru care îi făcea responsabili pe evrei, căci, credea el, aceștia obțineau sprijinul necesar pe seama adevăraților români. A trebuit să se întoarcă în patrie, unde s-a înscris la Universitatea din Cluj.

Anul 1922 a fost anul tulburărilor antisemite studențești. Începute la Cluj, ele s-au extins peste puțin timp în toată țara. Ion I. Moța a ieșit în evidență datorită atitudinii sale hotărâte. Colegii săi au onorat acest lucru, alegându-l președinte al Uniunii Studențești „Petru Maior". Asemenea lui Codreanu, el a crezut că mișcarea nu trebuie să rămână limitată la facultăți. Împreună cu câțiva profesori și cu avocatul Emiliu Vasiliu-Cluj, un cunoscut antisemit, el a fondat „Acțiunea Românească". Aproximativ în același timp, a tradus în românește *Protocolurile Înțelepților Sionului*.[56]

Din punct de vedere intelectual, Moța îi era fără îndoială superior lui Codreanu, dar în viața cotidiană nu se descurca. „În luptele legionare", îl caracteriza mai târziu un prieten politic, „era un erou, în viața religioasă, un sfânt, în viața de zi cu zi, un copil"[57]. De conducătorul legionarilor îl lega o admirație lipsită de orice umbră, care mergea până la sacrificiu: „Sunt fericit", scrie Moța în testamentul său, „și mor bucuros cu această mulțumire, că am avut putința de a simți chemarea ta, de a te înțelege și de a te servi. Căci tu ești Căpitanul! [...] Am crezut și cred în tine și față de această credință n-am păcătuit vreodată. [...] Și să faci, măi Corneliu, din țara

[55] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 163.

[56] *Cf.* A. Vântu, „Ion Moța, Schiță biografică", în: *Moța–Marin, Răscumpărarea*, *op. cit.*, p. 9 și urm.

[57] BA, Kl. Erwbg. 589, Aktenmappe 1941–1943, Corneliu Georgescu, *Comemorări*, p. 10.

noastră o țară frumoasă ca un soare, și puternică și ascultătoare de Dumnezeu!"[58]

Visul și realitatea se suprapuneau în gândirea lui Moța, nemaiputând fi deosebite. El trăia într-o lume a minunilor și a supranaturalului.[59] A vrut să-l urmeze pe Hristos, ca astfel, prin moartea sa, să obțină învierea poporului român.[60] Moța a murit în ianuarie 1937, ca trimis al Legiunii în războiul civil din Spania.

Despre ceilalți militanți ai lui Codreanu se știe mai puțin. Cei mai mulți i-au fost vechi colegi de facultate, aparținând aripii radicale a antisemitismului studențesc și evidențiindu-se, nu rareori, prin acte de violență. Nicolae Totu a ajuns în Legiune prin „Frățiile de cruce"; era fascinat de spiritul cazon, război și aventură. Moța și Codreanu i-au servit ca exemplu. I-a urmat și atunci când, în 1926, a tras cu pistolul într-un student evreu, care „jignise" pe un membru LANC. Asemenea lor, a fost și el achitat.[61]

5. Codreanu se așteptase ca în noua organizație să se înscrie mulți membri LANC, în special tineri, studenți și foști colegi de facultate. În acest sens s-a accentuat faptul că Legiunea urmărește aceleași scopuri ca și anteriorul partid-mamă, dar mai hotărât și mai consecvent. Era nevoie de un nou stil politic: disciplină și ierarhie — elan tineresc și entuziasm idealist — fapte nu vorbe — sistemul uzat al *politicianilor* urmând să moară prin inaniție.[62]

Primul plan de organizare a fost semnat de C. Zelea-Codreanu, I. I. Moța, I. Gârneață, C. Georgescu și Radu Mironovici. S-a dorit a se crea impresia că nu există încă o decizie cu privire la structura de conducere a Legiunii, ca și când pentru toți cei care aderă, pentru cei care exercitau sau exercitaseră

---

[58] Ion I. Moța, *Testament*, Colecția „Omul nou", Nr. 8, Salzburg, 1951, p. 9.

[59] *Cf.* M. Fătu, I. Spălățelu, *Garda de Fier*, *op. cit.*, p. 44; *Pământul Strămoșesc*, II, Nr. 4, 15 februarie 1928.

[60] *Cf.* I. I. Moța, *Testament*, *op. cit.*, p. 8; Nae Ionescu, „Prefață", în: Vasile Marin, *Crez de generație*, Colecția „Omul nou", Nr. 15, Salzburg, 1952, p. 9; Alexandru Cantacuzino, *Opere complete*, Colecția „Omul nou", München, 1969, pp. 12, 15.

[61] *Cf.* St. Neagoe, *Triumful rațiunii*, *op. cit.*, p. 343 și urm.; Gh. Gh. Istrate, *op. cit.*, p. 14.

[62] „Relațiile Legiunii cu LANC sunt foarte strânse, întrucât Legiunea a luat ființă tocmai datorită dizolvării LANC și tocmai cu scopul de a salva mișcarea națională de la distrugerea totală... Legiunea «Arhanghelul Mihail» urmărește să devină cu timpul o mișcare generală a poporului român, chemând la o viață nouă în cadrul principiilor de credință, ordine, muncă, ierarhie, disciplină, cu scopul de a apăra și curăța pământul strămoșilor, pe care au pătruns elemente străine... Legiunea «Arhanghelul Mihail» este o organizație națională, independentă, formată din tineri voluntari. Tinerețea sufletului, aceasta înseamnă curățenia în viață, entuziasmul în lupta pentru scopuri înalte este elementul pe care construiește... ideea ei de bază este: fapte nu vorbe. Scopul ei este de a aduna forțele tineretului român într-o singură grupă și de a le uni strâns și frățește și după terminarea studiului, astfel ca prin lipsa de hrană să moară sistemul învechit al politicianilor." *Pământul Strămoșesc*, I, Nr. 2, 15 august 1927.

un rol ca șefi ai studenților, ar exista șanse de participare la conducere și posibilități de influență. Pe de altă parte, într-un articol apărut încă anterior, I. I. Moța nu lăsase să se mai strecoare nici o îndoială cu privire la adevărata structură a Legiunii: „În sistemul societăților umane se câștigă putere doar prin organizare... O organizație nu poate să se formeze și să se dezvolte sănătos fără ordine, fără ierarhie, dar în special fără un conducător. Din această cauză, organizația noastră are un conducător care n-a fost ales de nimeni; marea personalitate a conducerii a fost simțită de aceia care printr-o forță misterioasă au format primele celule ordonate și disciplinate ale organizației. El, conducătorul nostru, este Corneliu Zelea-Codreanu."[63]

Statutul Legiunii prevedea patru subdiviziuni fundamentale, dar luat ca atare, el era conceput ca o organizație a tineretului masculin, căruia i se subordonau toate celelalte detașamente. Astfel, în secția a doua trebuiau să se întrunească bărbați de orice vârstă care voiau să susțină tineretul, pe când detașamentul al treilea urmărea același lucru în ce privește femeile. Românii de dincolo de graniță urmau să intre în secția a patra. Se dorea și editarea unei reviste cu numele *Arhanghelul Mihail*, cu sediul la Paris, care trebuia să lămurească străinătatea cu privire la „invazia evreiască" în România. Biroul de conducere al noii organizații, se spunea, ar fi așa-numitul „Sfat al Legiunii". El trebuia să traseze marile linii directoare, iar membrii săi trebuiau să fie toți foști conducători ai studențimii, în timp ce actualilor președinți ai centrelor studențești le era acordată calitatea de membri consultanți. După modelul Senatului Parlamentului român era prevăzută formarea unui „Senat al Legiunii". Acesta urma să aibă un rol consultativ. Se preconiza ca membrii săi să aibă cel puțin 50 de ani și să fie aleși separat în județe.[64]

Toate acestea au rămas doar pe hârtie, având de a face foarte puțin cu realitatea. Aproape nimeni nu s-a interesat de noua grupare. Atragerea membrilor din LANC și a conducătorilor studențimii a fost zadarnică. Planurile grandioase erau lipsite de simțul realității. Oricum au existat și dispoziții care s-au dovedit a fi utile, ele fiind apoi păstrate, chiar dacă beneficiul a fost de scurtă durată. Tinerii doritori să se înscrie în Legiune trebuiau să obțină 5 abonați la *Pământul Strămoșesc*, alături de 5 noi membri, în decurs de 5 luni.[65] Prin această modalitate, Codreanu spera să-și extindă Legiunea cât se poate de rapid și să ajungă la o anumită selecție, rămânând în Legiune doar cei pregătiți să se angajeze în mod real.

6. Puțini au fost cei care s-au alăturat pentru o lungă durată organizației lui Codreanu. Opinia publică nu a dat atenție lozincilor dreptei, fapt care nu a afectat doar Legiunea. Ea privea fascinată opoziția național-țărănistă, căreia liberalii cu greu îi mai puteau face față. Regele Ferdinand, o persona-

[63] *Pământul Strămoșesc*, I, Nr. 1, 1 august 1927.
[64] *Cf. ibid.*, I, Nr. 2, 15 august 1927.
[65] *Cf. ibid.*, I, Nr. 4, 15 aprilie 1927.

litate ferm ataşată de politica PNL, a murit la 20 iulie 1927, iar în noiembrie, acelaşi an, PNL l-a pierdut şi pe genialul său conducător de partid, Ion I. C. Brătianu. Toate speranţele celor interesaţi de politică, precum şi ale ţăranilor simpli s-au orientat spre marea mişcare democratică de reînnoire, reprezentată în mod excepţional de Iuliu Maniu.

Codreanu a apreciat lucid şansele dreptei. „În orice caz", expunea el în *Pământul Strămoşesc* din 15 aprilie 1928, „este foarte probabil că vor fi alegeri la toamnă. Mişcarea naţională va avea, divizată cum este, şanse minime să câştige chiar şi un loc în Parlament..."[66] Totuşi el credea în viitorul ideilor sale: „Mişcarea naţională trebuie să lase partidele să se autodistrugă, dacă este deja prea slabă de a sfărâma partidele."[67] Timpul va lucra pentru dreapta, căci în Franţa şi socialiştii s-au adaptat regimului burghez, intrând astfel în contradicţie cu propriile promisiuni.[68] Nimic altceva nu aştepta conducătorul legionarilor de la naţional-ţărănişti, care în noiembrie 1928 tocmai preluaseră puterea.

Codreanu trebuia să aibă răbdare, să aştepte, să-şi întărească mai întâi propriile cadre. Numărul legionarilor a fost fixat la 3 000 maximum.[69] S-a declarat că Legiunea nu vrea să participe la alegeri[70], renunţându-se de asemenea la planul unei organizaţii în străinătate.[71]

Încercând mai întâi să-şi lărgească gradul de popularitate prin propria revistă *Pământul Strămoşesc*, Legiunea a renunţat apoi la această tentativă. Greutăţile financiare deveniseră tot mai apăsătoare, iar micul cerc conspirativ al membrilor înscrişi putea fi contactat şi în mod oral sau prin circulară.[72]

Această recunoaştere a slăbiciunii a însemnat o trezire cruntă la realitate, mai ales că revista a fost editată cu multă energie şi cu mari ambiţii. *Pământul Strămoşesc* declara că a trecut destul timp pentru a mai explica ştiinţific „problema evreilor" — A. C. Cuza nu a făcut nimic altceva timp de 37 de ani — , acum este timpul pentru a începe lupta. „Noi scriem pentru acela care se simte soldat"[73], parte „a armatei de luptă împotriva invadatorului jidan"[74]. O nouă morală este necesară, o nouă atitudine spirituală privind cinstea, ordinea, munca, autoritatea, ierarhia, bărbăţia şi energia.[75]

---

[66] *Ibid.*, II, Nr. 8, 15 aprilie 1928.

[67] *Pământul Strămoşesc*, II, Nr. 11, 1 iunie 1928.

[68] *Cf. ibid.*, II, Nr. 22, 15 noiembrie 1928; *cf.* şi F. Nedelcu (ed.), *Date noi*, *op. cit.*, p. 1351.

[69] *Cf. Pământul Strămoşesc*, I, Nr. 5, 1 octombrie 1927.

[70] *Cf. ibid.*

[71] *Cf.* E. Florescu, *op. cit.*, p. 15.

[72] *Cf. Pământul Strămoşesc*, III, Nr. 1, 15 iunie 1929.

[73] *Ibid.*, I, Nr. 6, 15 octombrie 1927.

[74] *Ibid.*, II, Nr. 3, 1 februarie 1928.

[75] *Ibid.*, II, Nr. 4, 15 februarie 1928.

„Pacea eternă este o himeră. Viața însăși este cel mai mare război... Cel puternic trăiește și rezistă. Cel slab și prăpădit piere. De aceea, în locul păcii eterne, noi punem veșnicul război."[76] Lupta aceasta ca lege de bază a vieții este impusă oamenilor prin dușmănia puterilor supralumești, prin veșnica luptă dintre bine și rău.

La 1 februarie 1928, *Pământul Strămoșesc* relata că s-ar fi întâmplat o minune. Însuși Iisus s-ar fi coborât din înălțimile cerești și s-ar fi arătat studenților reținuți pe nedrept în închisoarea de la Cluj, din cauza actelor de violență antisemite.[77] Dumnezeu și studenții, ambii luptau împotriva aceluiași spirit satanic. „Este începutul intervenției active a Divinității în problema apărării omenirii, în problema dezrobirii pământului de sub noua stăpânire a Satanei."[78]

Ziarele lui A. C. Cuza se amuzau doar pe seama ciudatului stil al noii organizații și a zelului său mistico-religios.[79] Legionarii se îmbrăcau în costum național românesc, purtau mici săculețe cu țărână și mergeau cântând și mărșăluind pe străzile Capitalei moldovenești. Ei amenajaseră spațiul lor de adunare ca pe o capelă, icoana Arhanghelului Mihail, păzită zi și noapte, fiind luminată de o lumânare. Iașiul era un oraș universitar, un centru al raționalismului critic. Numele noului grup al lui Codreanu provoca neînțelegere. Ce-i drept, denumirea de „legiune" stârnea amintiri despre Avram Iancu și despre voluntarii transilvăneni care luptaseră în timpul Primului Război Mondial în așa-numitele „Legiuni românești", însă „Arhanghelul Mihail" era deja de-a dreptul bizar. Pentru Codreanu, el însemna „neînvinsul", puterea care luptase cu diavolul, ocupând locul al patrulea în ierarhia cerească. Denumirile de mai târziu, precum „Garda de Fier", „Totul pentru Țară", „Gruparea Corneliu Zelea-Codreanu", „Legiunea" sau „Mișcarea Legionară" au renunțat însă la asemenea aluzii comparabile.

7. După un an, structura organizatorică a Legiunii se consolidase. Cea mai mică unitate se compunea din 3 până la 13 persoane. Numită mai întâi „nucleu"[80] în cazul sectoarelor I, II și III luate împreună, ea și-a schimbat numele în „cuib", avându-se în vedere „cuiburile de șoimi" ale Liceului Militar de la Mănăstirea Dealu.[81] Celulele grupurilor de femei au primit numele de „cetățui". Astfel, Legiunea amintea de Congresul conducătorilor studenților antisemiți din 1923 de la Mănăstirea Cetățuia, din apropierea Iașiului.[82] Cel mai mic grup, format din tineri, se numea „Frăție de cruce",

---

[76] *Ibid.*, II, Nr. 19, 1 octombrie 1928.

[77] *Ibid.*, II, Nr. 3, 1 februarie 1928.

[78] *Ibid.*, II, Nr. 4, 15 februarie 1928.

[79] *Cf.* St. Neagoe, *Triumful rațiunii*, *op. cit.*, p. 341.

[80] *Cf. Pământul Strămoșesc*, I, Nr. 2, 15 august 1927; I, Nr. 4, 15 septembrie 1927; I, Nr. 5, 1 octombrie 1927; I, Nr. 10, 15 decembrie 1927.

[81] *Cf.* E. Florescu, *op. cit.*, p. 15.

[82] *Cf. Pământul Strămoșesc*, I, Nr. 5, 1 octombrie 1927; II, Nr. 7, 1 aprilie 1928; C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 162.

la fel ca organizaţia fondată de Codreanu în 1924, dar care întrunea acum puţini adepţi activi. O „Frăţie de cruce" avea cel puţin 8 şi cel mult 35 de membri, în fiecare cartier urban fiind permisă formarea cel mult a unui grup.[83] În cercurile dreptei, numele de „Frăţie de cruce" era destul de răspândit, nefiind folosit numai de Codreanu. Se făcea astfel aluzie la tradiţia bisericească de a numi copiii care fuseseră botezaţi în aceeaşi apă „fraţi de cruce"[84]; dincolo de acestea, „Frăţia de cruce" forma o tradiţie est-europeană larg răspândită. Vechii boieri se asociau sub acest nume, iar la haiduci exista obiceiul de a-şi cresta o cruce în pielea braţului drept, până când ţâşnea sângele. Prin absorbţia reciprocă a sângelui, ei îşi confirmau solidaritatea conspiratorie.[85]

Statutul organizaţiei din 1927 prevedea faptul ca toţi bărbaţii adulţi, doritori de a-i sprijini pe tinerii legionari, să se unească în mici grupe formate din 3 până la 13 persoane.[86] Numărul acestora era într-adevăr atât de redus, încât mai târziu s-a vorbit doar de prieteni izolaţi, legaţi de Legiune („Prietenii Legiunii").[87]

La începutul lui 1929 existau aproximativ 40–50 de cuiburi, declarându-şi şi câţiva mai vârstnici apartenenţa la Legiune. Codreanu şi-a reluat planul în legătură cu formarea unui senat legionar, plan care îl preocupase încă în 1927. Senatorii însă n-au fost aleşi, după cum fusese prevăzut mai întâi, ci numiţi de el. Întrucât nu exista nici o singură organizaţie judeţeană din care să se fi putut alege până atunci senatorii, iar toate încercările de a câştiga părţi mai mari din LANC de partea Legiunii eşuaseră, aparenţa sinceritătii şi a şanselor de participare democratică nu mai erau necesare. De altfel, numirea în Senatul legionar însemna destul de puţin. Era o distincţie, iar pentru Legiune era o şansă de a se împodobi cu nume cunoscute. Abia în decembrie 1930, senatorii s-au întrunit într-o primă şedinţă.

În scurt timp, nesiguranţa de la început privind posibilitatea de a defini pentru exterior rolul lui Codreanu a luat sfârşit. Era incontestabil „Căpitanul"[88], nu „căpitanul" cu sensul de grad militar, ci mai curând căpitanul care cârmuieşte un vas pe marea furtunoasă, o corespondenţă pentru „Duce" sau „Führer", expresie ce denumeşte carisma personală a purtătorului. „Căpitani" se numeau şefii haiducilor, dar şi Horia, Tudor Vladimirescu sau Avram Iancu au fost numiţi astfel.[89]

8. Încă din 1927 există fotografii în care micul grup din preajma lui Codreanu se prezenta cu salutul fascist. Pe atunci, membrii grupului mai purtau

---

[83] *Cf. Pământul Strămoşesc*, I, Nr. 6, 15 octombrie 1927.
[84] *Cf.* Gh. Gh. Istrate, *op. cit.*, p. 7.
[85] *Cf.* B. P. Hasdeu, *Naţiunea şi umanitatea*, *op. cit.*, p. 79 şi urm.
[86] *Cf. Pământul Strămoşesc*, I, Nr. 4, 15 septembrie 1927.
[87] *Cf. ibid.*, III, Nr. 1, 15 iunie 1929.
[88] *Ibid.*, II, Nr. 6, 15 mai 1928.
[89] *Cf.* Horia Sima, *Histoire du mouvement légionnaire*, Rio de Janeiro, 1972, S. 55.

costumul național românesc. Dar mai târziu, pentru a evidenția propria gândire soldătească, Codreanu a preluat modelul italian, adoptând o uniformă severă. În locul cămășii negre a fasciștilor, legionarii purtau cămașă verde, pentru a nu cădea, în cele din urmă, cu totul pradă acuzelor de plagiat. Roșul a fost exclus, întrucât era culoarea stângii. Culoarea brună o purtau național-socialiștii din Germania. A fost ales verdele, pentru că — așa se credea — amintea de patria română verde.[90]

Fascismul italian nu le-a servit legionarilor drept exemplu, ci doar ca tipar exterior. Într-un document privind strategia politică a noii grupări din 1928, Codreanu scria că România necesită „reforme largi cu caracter fascist". După cum procedase PNF, se avea în vedere pentru viitor un marș spre București, singura deosebire fiind legată de faptul că legionarii voiau să întreprindă simultan acțiuni corespunzătoare și în capitalele de județ.[91]

Italia nu a fost singura țară care l-a fascinat pe șeful legionarilor. *Pământul Strămoșesc* relata amănunțit că în Germania se reorganizase „mișcarea antisemită sub conducerea lui Hitler" și că acum aceasta repurta succese măreațe. Se pare că materialul pentru articol a fost obținut chiar de la național-socialiști, făcându-se eforturi de aprofundare a contactului. „Sunt în legătură cu un domn de acolo", se adresa Codreanu în mai 1929 unui român care trăia la München și care intrase de curând în Legiune, cu „un amic al lui Hitler Adolf: Hermann Esser — München 2 N.O. Thierschstr. 11–15, Illustrierter Beobachter. Eu nu-l cunosc personal, ci numai din scris. Mergi pe la el și-l salută. De altfel nu este imposibil ca în vara aceasta să vin pe acolo pentru a vorbi cu ei [cu național-socialiștii — *n. A. H.*] niște chestiuni interesând Mișcarea. [...] Trimite-mi prin poștă de urgență o cămașă de a unui Hitlerist..."[92]

Codreanu nu a plecat în vara lui 1929 în Germania. Poate că Hermann Esser, tânărul funcționar cu propaganda NDSAP și redactorul lui *Völkischer Beobachter*[93] a reacționat în mod corespunzător, respingând dorințele excentrice ale căpitanului legionarilor de a-i trimite raniție militare purtate. De altfel, Legiunea avea într-adevăr probleme mult mai stringente decât o aprofundare a legăturilor sale cu partidele din străinătate.

9. Grupul lui Codreanu număra în continuare doar câteva sute de membri, iar peste tot se ducea lipsă de bani. Din 2 586 de abonați la *Pământul Strămoșesc*, 1750 nu-și puteau achita cotizația.[94] În cele din urmă, apariția

---

[90] *Cf. ibid.*, p. 68; M. Fătu, I. Spălățelu, *Garda de Fier*, *op. cit.*, p. 54; Gheorghe Costea, *Viața de mușchetar*, Colecția „Omul nou", Nr. 25, Salzburg, 1952, p. 11.

[91] *Cf.* M. Fătu, I. Spălățelu, *op. cit.*, p. 52 și urm., ca și *Adevărul*, 17 ianuarie 1931.

[92] F. Nedelcu, *Date noi*, *op. cit.*, p. 1351 și urm.

[93] *Cf.* Karl Dietrich Bracher, *Die deutsche Diktatur*, *Entstehung, Struktur, Folgen des Nationalsozialismus,* Frankfurt/M.–Berlin–Viena, ediția a VI-a, 1979, p. 97 și urm.

[94] *Cf. Pământul Strămoșesc*, II, Nr. 8, 15 aprilie 1928.

revistei a trebuit sistată. Cu ajutorul adunărilor şi al manifestaţiilor, singurele „lupte" pe care legionarii le avuseseră de câştigat pentru început, a fost finanţat acontul unei camionete. Restul ratelor a fost preluat de aşa-numitul „comitet de 100", exact cele 100 de persoane, respectiv grupări, care, în perioada 1 martie 1928–15 august 1928, s-au declarat dispuse să sacrifice, timp de un an, 100 de lei pe lună pentru Legiune.[95] Legionarii administrau o grădină mare, recolta obţinută de aici fiind vândută. Se aveau în vedere planuri impunătoare, dorindu-se construirea unui sediu propriu al partidului. Dar ţiglele, confecţionate deja în acest scop, au trebuit vândute pentru a se plăti datoriile.[96] Camioneta a fost folosită ca taxi. Situaţia era atât de disperată, încât Codreanu fusese chiar obligat să-şi exercite profesia de avocat, o experienţă aspră şi amară pe care nu avea s-o uite.[97]

În ciuda tuturor greutăţilor, Legiunea nu s-a dezmembrat. Membrii săi se cunoşteau între ei, se întâlneau regulat, fiecare fiind obligat să intervină, în mod activ, pentru organizaţie, în noi şi noi campanii. Şedinţele din cadrul cuiburilor se caracterizau printr-un ritual stabilit. Polemicile nu erau permise, problemele cotidiene erau date la o parte, nu se discuta nici un program, ei se regăseau în credinţa misiunii proprii.[98] Legiunea semăna mai mult cu un ordin decât cu un partid. Conform autoreprezentării sale, ea reunea o minoritate aleasă, chemată să salveze ţara. Ea promitea membrilor săi armonie

---

[95] *Cf. ibid.*, Nr. 5, 1 martie 1928 şi urm.

[96] *Cf. ibid.*, II, Nr. 21, 1 noiembrie 1928; III, Nr. 1, 15 iunie 1929.

[97] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 349.

[98] *Cf.* Horia Sima, „Cum am intrat în Legiune", în: *Mărturii despre Legiune*, *op. cit.*, p. 179, ca şi C. Zelea-Codreanu, *Cărticica şefului de cuib*, *op. cit.*, p. 13 şi urm.: „Cuibul adunat este o biserică. Intrând în cuib te dezbraci de toate chestiunile mărunte şi închini o oră gândurilor tale curate, Patriei. Ceasul de şedinţă al cuibului este *ceasul Patriei*. Armonia deplină trebuie să rezulte nu numai din prietenia celor adunaţi, dar mai ales din comunitatea idealului lor. Acolo în cuib se vor înălţa rugăciuni lui D-zeu, pentru biruinţa Legiunii, se vor cânta cântecele trimise de Legiune, se va vorbi despre cei morţi. [...] În cuib nu se va da loc la discuţii înfocate, violente, contradictorii. Cât mai puţină vorbă, cât mai multă meditaţie, nimic să nu tulbure majestatea tăcerii şi a bunei înţelegeri. [...] La ora hotărâtă, după ce membrii cuibului s-au adunat, şeful cuibului se ridică şi strigă cu voce ostăşească: «Camarazi». La auzul acestui semnal toţi sar în picioare. Se îndreaptă cu faţa spre răsărit şi salută cu braţul întins: salutul cerului, adică al înălţimilor şi al soarelui, adică simbolul biruinţei luminii şi al binelui. Şeful cuibului spune cu glas rar, şi după el repetă toţi ceilalţi:

1. Să ne rugăm lui Dumnezeu.
2. Să ne gândim la Căpitanul nostru.
3. Să ne ridicăm cu gândul la sufletele morţilor.
4. Să credem în învierea României legionare şi în sfărâmarea zidului de ură şi de mişelie care o împresoară.
5. Jur că nu voi trăda niciodată Legiunea."

şi siguranţă, în raport cu mediul înconjurător ostil, dar şi satisfacţia unei vieţi palpitante şi active.[99]

10. Majoritatea legionarilor era formată din foşti membri ai LANC. Oricum, Codreanu sperase ca numărul acesta să fie cu mult mai mare. În septembrie 1927, el lansa un apel în vederea atragerii a 3 000 de abonaţi pentru *Pământul Strămoşesc*.[100] Doar 2 568 de persoane s-au declarat dispuse să-şi comande revista, şi mare a fost deziluzia când cei mai mulţi nu şi-au achitat obligaţiile de plată.[101]

Codreanu a încercat cu perseverenţă să-şi extindă organizaţia în cât mai multe judeţe.[102] Cu toate acestea, el s-a limitat la câteva centre, printre care Iaşi, Galaţi, Focşani, Gura-Humorului şi Bucureşti.

La începutul anului 1929, 40–50 de conducători de cuiburi s-au întâlnit într-o şedinţă centrală la Iaşi.[103] Întrucât un cuib avea minimum 3 şi maximum 13 membri, se poate realiza uşor că grupul din jurul lui Codreanu cuprindea puţin mai mult de 400 de membri maturi, stabil organizaţi în cuiburi, având probabil, suplimentar, un număr oarecare de simpatizanţi.

Membrii mai vechi ai Legiunii ca Hristache Solomon, generalul în retragere Macridescu, Gh. Clime, profesorul Ion Găvănescul sau o persoană ca preotul I. Moţa, cel care a făcut posibilă apariţia *Pământului Strămoşesc*, fuseseră expulzaţi din LANC de A. C. Cuza. Aceşti disidenţi fondaseră apoi LANC-statutar. Când acesta s-a alăturat din nou partidului-mamă, disidenţii s-au întors la Codreanu. Ei s-au evidenţiat prin poziţia lor profesională, prin lunga lor carieră politică. În rest, legionarii erau tineri, chiar foarte tineri, în mod evident sub 30 de ani.[104]

Membrii sub 19 ani nu puteau obţine titlul de „legionar". Aceştia aparţineau „Frăţiilor de cruce". Primele grupări cu acest nume existau încă din 1924, iar influenţa lor era atât de mare, încât ele numărau mai mult de 500 de membri. În toamna lui 1925, Moţa şi Codreanu au plecat în Franţa pentru a-şi continua studiile. În timpul lungii lor şederi, organizaţia de tineret condusă de ei s-a dezmembrat. Doar organizaţiile din Focşani şi Galaţi s-au păstrat ca grupuri compacte. Oricum, mai existau legături izolate cu foşti membri, aceştia fiind folosiţi pentru a face propagandă în vederea unei

---

[99] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Cărticica şefului de cuib*, *op. cit.*, pp. 77, 100.

[100] *Cf. Pământul Strămoşesc*, I, Nr. 3, 1 septembrie 1927.

[101] *Cf. ibid*, Nr. 9, 1 mai 1928.

[102] *Cf.* H. Sima, „Cum am intrat în Legiune", în: *Mărturii despre Legiune*, *op. cit.*, p. 178.

[103] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 350. Lipsesc cifrele privind mărimea medie a cuiburilor legionare din această perioadă. Cuibul din jurul lui Andrei C. Ionescu din Bucureşti avea în 1928 şapte membri. *Cf.* Horia Sima, „Cum am intrat în Legiune", în: *Mărturii despre Legiune*, *op. cit.*, p. 179.

[104] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 351; H. Sima, *Histoire*, *op. cit.*, p. 78.

colaborări. În februarie 1928, *Pământul Strămoşesc* anunţa că „Frăţiile de cruce“ „Măgura“, „Tisa“, „Victorie“ şi „Dunărea“ ar fi donat bani Legiunii.[105] După un an şi jumătate, Codreanu i-a chemat pe toţi membrii organizaţiei legionare de tineret la un marş în Bucovina. Au participat aproximativ 100 de tineri.[106]

În afară de „Frăţiile de cruce“, destinate băieţilor, în Galaţi şi Iaşi existau încă două grupuri legionare de fete.[107]

Rezumând, se poate spune că Legiunea număra la începutul anului 1929 peste 400 de membri, dar cu siguranţă cu mult sub 1000 de membri.

[105] *Cf. Pământul Strămoşesc*, II, Nr. 3, 1 februarie 1928.

[106] *Cf.* G. Costea, *op. cit.*, p. 8.

[107] *Cf. Pământul Strămoşesc*, II, Nr. 6, 15 mai 1928; II, Nr. 7, 1 aprilie 1928; II, Nr. 12, 15 iunie 1928.

VI

Drumul către mase sau cele două faze ale ascensiunii

A. Partidul Naţional-Ţărănesc, recesiune economică, regele Carol al II-lea

1. Sfârşitul domniei liberalilor; primul guvern Maniu — 2. Criza economică mondială şi efectele ei — 3. Întoarcerea lui Carol din exil — 4. Guvernare a partidelor sau regim personal al regelui? — 5. Consecinţele pentru sistemul politic — 6. Declinul economic, radicalizarea vieţii politice şi sciziunile în cadrul partidelor

1. Reformele anilor 1918–1921 atenuaseră tensiunile sociale la sate. Comisii care umblau de la o comună la alta stabileau raporturile de proprietate şi trasau hotare noi. Cu toate acestea, reîmpărţirea a durat ani, iar ţăranii deveniseră nerăbdători. Doar 40% din pământul ce urma să fie expropriat se mai afla, în 1926, în mâinile moşierilor. Ţăranii administrau, ce-i drept, suprafaţa arabilă respectivă, dar ei plăteau arendă pentru aceasta. Mai mult de jumătate din persoanele îndreptăţite să primească pământ mai aşteptau încă o decizie pentru a putea deveni proprietari.[1]

Administraţia şi guvernul s-au confruntat cu o adâncă nemulţumire. Faţă de perioada antebelică, stilul birocraţiei şi practicile clasei politice se schimbaseră mai puţin decât se sperase. La începutul anilor '20 se crezuse că Averescu va aduce mult dorita reînnoire, dar în curând guvernul său a fost tentat şi el de corupţie şi de o guvernare autoritară a problemelor. Consecinţa a fost o dezamăgire profundă, iar liberalii au profitat de aceasta. Ei au determinat destinele ţării pe o perioadă de ani de zile.

În toamna anului 1926 au încolţit noi speranţe. După lungi tratative şi câteva încercări eşuate, Partidul Naţional din Transilvania şi Partidul Ţărănesc au renunţat la divergenţele lor, întemeind o singură organizaţie puternică. Luând în considerare influenţa pe care liberalii o exercitau asupra Curţii Regale şi în faţa posibilităţilor pe care noua lege electorală le deschidea, PN şi PŢ au fost constrânse la fuziune, în condiţiile în care voiau să îndepărteze, într-un timp previzibil, PNL de la guvernare.

Din punct de vedere programatic şi al compoziţiei membrilor, pentru moment, Partidul Naţional-Ţărănesc exprima mai ales interesele transilvănenilor

[1] *Cf.* D. Şandru, *Reforma agrară, op. cit.*, p. 239 şi urm.

din jurul lui Iuliu Maniu. Regele Ferdinand lăsase să se înțeleagă în mod clar că, în ciuda schimbărilor interne de partid și a concesiilor programatice, el consideră PȚ încă prea radical și deci incapabil de a conduce.[2] Nedorind să împărtășească revendicările radicale ale fostului Partid Țărănesc în declarațiile sale social-politice, PNȚ promitea, în mod credibil, o deschidere și o democratizare a politicii, o respectare mai riguroasă a reglementărilor unui stat de drept constituțional și noi orientări economice care să țină seama de interesele agriculturii, ale multor gospodării țărănești, mici și mijlocii.[3]

Începând din 1922, PNL a încercat să promoveze și să accelereze industrializarea României prin favoritisme unilaterale. În perspectivă, o asemenea politică ar fi creat noi locuri de muncă. În primii ani însă, ea a fost utilă doar puținora. Revendicările național-țărăniștilor dădeau astfel curs nemulțumirii apărute și care corespundea unei stări de opoziție din ce în ce mai vehemente împotriva partidului de guvernământ. Trimisul german v. Mutius scria despre cauzele acestei evoluții: „Național-țărăniștii, ca reprezentanți ai țăranilor și ai micilor întreprinzători din comerț și economie", au câștigat „popularitate, în măsura în care... regimul liberal" a pierdut „din influență și prestigiu, în ciuda măsurilor liberale — ca legea agrară și electorală — acordate de frica bolșevismului, la sfârșitul războiului"; acest fapt este o consecință a „unei politici care submina, în special pe plan economic, forța de cumpărare a județelor îndepărtate ale țării, slujind doar unei mici clici de elemente liberalofile"[4].

Când, în iulie 1927, regele Ferdinand a murit, iar puțin mai târziu s-a stins și Ion I. C. Brătianu, liberalii au pierdut suportul puterii lor. Vintilă Brătianu, cel care i-a urmat fratelui său ca președinte al Consiliului de Miniștri, era considerat drept specialist în finanțe, nici aici de necontestat, dar îi lipseau strălucirea și abilitatea politică, neputându-l înlocui niciodată pe fratele său.

În decembrie 1925, prințul Carol renunțase la tron. În locul minorului Mihai, treburile monarhiei erau administrate de către un Consiliu de Regență. Dacă, înainte, poziția monarhului a fost de necontestat, Consiliul de Regență se lupta acum pentru prestigiu și influență. Liberalii trebuiau să vadă cum puteau contracara atacurile opoziției fără ajutorul șefului statului. Era cu atât mai greu, cu cât trebuiau luate în considerare și insuccesele lor recente în domeniul politicii externe și al finanțelor. Stabilizarea monedei românești întârzia, băncile străine ezitau, crezând că interesele lor vor fi mai

---

[2] Partidul Țărănesc renunțase cu timpul să ia măsuri mai cuprinzătoare de expropriere și nu mai vorbea de „lupta de clasă", ci de „egalizarea socială". *Cf.* I. Scurtu, *Din viața politică, op. cit.*, p. 121 și urm.; M. Rusenescu, I. Saizu, *op. cit.*, p. 77 și urm.

[3] *Cf.* Universitatea din București, *Culegere de documente și materiale, op. cit.*, vol. 3, p. 149 și urm.

[4] PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po, 10 aprilie 1928, v. Mutius.

bine protejate de naţional-ţărănişti decât de conducerea liberală care nu renunţase la programul ei economic protecţionist. Negocierile privind obţinerea unor credite străine erau mereu amânate.

Guvernul se afla evident în impas. Cu toate acestea, a fost o surpriză generală acceptarea demisiei lui Vintilă Brătianu pe 3 noiembrie 1928. Regenţii au respins ultimatumul liderului liberal, care crezuse că-şi va consolida poziţia printr-o ofertă de retragere. În fond, liberalii nu aveau nici o altă alegere, ţinând cont de poziţia lor slabă. Oricum, câţiva liberali erau de părere că cedarea puterii e necesară, dar pentru scurt timp, întrucât PNŢ va pierde rapid fascinaţia sa asupra maselor, la fel ca, anterior, Averescu.[5]

Regenţii ar fi preferat o guvernare pluripartită. Iuliu Maniu însă a intuit momentul ca fiindu-i favorabil. De aceea, el a refuzat. În final, a fost însărcinat cu formarea unui cabinet exclusiv naţional-ţărănesc.[6]

Noul guvern a anulat imediat cenzura presei şi starea de asediu. Jurisdicţia militară a fost limitată la regiunile de frontieră şi la încălcările Constituţiei sau ale siguranţei statului; s-a constatat cu uimire cum, pentru prima dată din 1919, erau organizate alegeri cu adevărat libere (12 decembrie 1928). PNŢ a obţinut 77,76% din voturi. Liberalii au obţinut 6,55%, realizând astfel ceva mai multe voturi decât partidul minorităţii maghiare (6,08).[7]

Rezultatul alegerilor a confirmat programul guvernului. Au fost emise noi legi, cu mult zel şi mare intensitate, iar administraţia a fost reformată. Părea că pentru prima dată un partid poate să-şi ţină promisiunile. Opoziţia o ducea greu, chiar dacă PNŢ nu a fost cruţat de fenomenul de uzură. Ceea ce a dat naştere îndoielilor asupra noii ere promise nu a fost de fapt critica liberalilor cu privire la noua lege de descentralizare a administraţiei, ci şocul incidentelor de la Lupeni, în august 1929, când trupele trăseseră focuri asupra muncitorilor grevişti. După moartea lui Buzdugan, alegerea lui Sărăţeanu, care era în relaţii de rudenie cu doi miniştri din aripa transilvăneană a partidului de guvernământ, avea să provoace neplăceri asemănătoare.

Cu toate acestea, conducerea PNŢ a însemnat un progres — recunoscut pretutindeni — faţă de toate experienţele anilor trecuţi. Dacă PNŢ a eşuat în următoarele luni, atunci motivele constau, pe de o parte, în limitarea capacităţii de acţiune a guvernului, determinată de întoarcerea lui Carol din exilul parizian, pe de altă parte, în existenţa unui mediu economic din ce în ce mai dificil.

2. PNŢ a opus politicii protecţioniste de industrializare a PNL o largă liberalizare a economiei. Se urmărea prin aceasta mobilizarea de capital şi de muncă şi asigurarea de noi pieţe de desfacere.[8] Cel mai mult, aşa se spe-

---

[5] *Cf.* K. P. Beer, *op. cit.*, p. 204 şi urm.; M. Rusenescu, I. Saizu, p. 222 şi urm.

[6] *Cf.* K. P. Beer, *op. cit.*, p. 252 şi urm.

[7] M. Ivan, *op. cit.*, tabel XIII.

[8] Cu privire la măsurile legislative, *cf.* în detaliu Universitatea din Bucureşti, *Culegere de documente, op. cit.*, vol. 3, p. 17 şi urm.

ra, urma să profite agricultura. Productivitatea redusă a muncii țărănești era considerată drept răul real al economiei românești. Prin întărirea cooperației rurale, printr-o nouă lege a Camerelor de Agricultură și prin anularea inalienabilității pământului distribuit prin reforma agrară, se urmărea exploatarea capitalului neutilizat și ridicarea nivelului de pregătire al celor care activau în agricultură. Țăranul „destoinic" trebuia să poată forma întreprinderi rentabile, gospodării mari de până la 25 ha.[9]

Desigur, guvernul Maniu nu a urmărit o politică direct țărănistă — revendicările fostului Partid Țărănesc din Vechiul Regat fuseseră cu mult mai radicale și însuși programul din 1926 prevedea exproprierea tuturor proprietăților de peste 100 ha[10] —, dar nu acesta era propriu-zis punctul său slab. Exportul de produse agricole, pe care se miza, se putea face doar dacă produsele agrare românești găseau cumpărători în țările puternic industrializate. Dar din 1929, prețurile agrare scădeau, în timp ce diferența față de prețurile pentru bunurile prelucrate devenea din ce în ce mai mare.[11] Statele indus-

[9] *Cf. ibid.*, p. 36 și urm.

[10] *Cf.* H. L. Roberts, *op. cit.*, p. 156.

[11] Evoluția prețurilor de export pentru produsele vegetale:

anul	indice 1929 = 100	anul	indice 1929 =100	anul	indice 1929 = 100
1923	127,8	1927	116,4	1931	42,2
1924	146,8	1928	133,5	1932	40,4
1925	145,7	1929	100,0	1933	33,1
1926	130,0	1930	58,0	1934	44,2

Apud: N. N. Constantinescu, V. Axenciuc, *op. cit.*, p. 117.

Relația dintre prețurile agricole și cele industriale:

anul	indice de preț pentru produsele agricole (A)	indice de preț pentru produsele industriale folosite de agricultori (B)	raportul dintre A și B
1927	106,7	97,1	109,9
1928	118,6	99,3	119,4
1929	100,0	100,0	100,0
1930	68,2	98,0	69,6
1931	50,8	86,6	58,7
1932	47,7	80,9	59,0
1933	44,9	81,1	55,4
1934	44,1	82,6	53,4

Apud: V. Madgearu, *Evoluția economiei românești, op. cit.*, p. 117 și urm.

Cu privire la prețurile agricole din timpul crizei economice mondiale *cf.* detaliat V. Bozga, *Criza agrară în România dintre cele două războaie mondiale*, București, 1975.

trializate occidentale, în a căror agricultură se resimţea în aceeaşi măsură criza, au instituit bariere protecţioniste, iar pe piaţa europeană strâmtorată, produsele româneşti nu puteau să concureze cu produsele americane, mai bune din punct de vedere calitativ şi mai convenabile ca preţ.[12]

În ţările din sud-estul Europei criza economică mondială s-a manifestat ca o criză agrară. Industria a fost afectată mai puţin. De fapt, şi aici a scăzut indicele producţiei, însă în Occident regresul a fost aproape dublu. Unele mărfuri, care din lipsa devizelor nu mai puteau fi importate, erau produse acum chiar în România.[13]

În timp ce industria reuşea astfel să se afirme, băncile sufereau pierderi tot mai mari. Criza financiară internaţională se făcea remarcată, ba mai mult, cei care lucrau în agricultură nu mai erau capabili să-şi plătească datoriile, în ciuda efortului depus.[14] În iunie–iulie 1931 mai multe bănci mari, printre care instituţii cunoscute precum Banca Generală a Ţării Româneşti, Banca Bercovitz şi Banca Marmorosch Blank se prăbuşeau. Încrederea în sistemul bancar era zdruncinată, peste tot banii au fost retraşi de pe piaţa creditului. Depunerile de bani cu dobândă au scăzut de la 31,7 miliarde lei în 1929 la 12,8 miliarde lei în 1933. În anul 1934 numărul băncilor în România, inclusiv al filialelor lor, se redusese de la 1048 (1929) la 749.[15]

Criza economică mondială a avut efecte atât de radicale în România, deoarece ea cobora standardul de viaţă, şi aşa scăzut. Pături largi ale populaţiei au luat din nou calea pauperizării. Afectaţi erau cu precădere cei dependenţi de agricultură şi şomerii, dar şi salariaţii statului, precum şi toţi cei care trăiau din mila publică sau care sperau, în zadar, la un post de funcţionar.

La început, poate surprinde faptul că scăderea preţurilor agrare a cauzat o astfel de criză, pentru că doar 30% din produsele realizate de ţărani erau aduse pe piaţă. Micile exploatări agricole nu participau însă doar ca producători pe piaţă. Ele îşi ofereau forţa de muncă întrucât ea nu era folosită în propria întreprindere la întreaga capacitate, plăteau impozite şi primeau credite. Cu banii împrumutaţi, proprietarii lor îşi achitau mica bucată de pământ care le fusese cedată prin reforma agrară, îşi cumpărau unelte sau îşi asigurau existenţa. Atunci când nimeni nu le-a mai solicitat forţa de muncă şi când pentru puţinele lor produse au început să primească doar ceva mai mult de jumătate din vechiul preţ, ei nu şi-au mai putut plăti datoriile. Criza a lovit puternic şi moşierimea. Doar exploatările medii, consolidate au supravieţuit fără daune comparabile. Faptul că inalienabilitatea terenurilor câştigate prin reforma agrară fusese abrogată avea acum efecte negative, deoarece tocmai gospodăriile nou create au fost lovite cel mai puternic,

---

[12] *Cf.* L Pătrăşcanu, *Problemele de bază, op. cit.*, p. 117 şi urm.

[13] *Cf.* I. Berend, G. Ránki, *op. cit.*, pp. 249 şi urm., 299.

[14] *Cf.* L. Pătrăşcanu, *Sous trois dictatures, op. cit.*, p. 32 şi urm.

[15] *Cf.* N. Marcu ş.a., *Istorie economică, op. cit.*, p. 329; K. P. Beer, *op. cit.*, p. 603.

fiind amenințate.[16] 60% din toate gospodăriile țărănești cu o suprafață productivă de mai puțin de 10 ha au solicitat în 1923 o transformare a datoriilor. Împovărarea medie pe hectar se ridica la suma de 5 737 lei, atingând însă în unele regiuni valori considerabil mai mari, în Transilvania, de exemplu, 9 295 lei, iar în nordul Moldovei chiar 17 635 lei.[17]

Puterea de cumpărare redusă a populației diminuase cererea de produse industriale. Prețurile scădeau. Pentru a micșora costurile de producție, întreprinderile căutau să raționalizeze procesul de producție și să reducă cheltuielile de personal. S-au făcut concedieri, iar salariile au fost micșorate. Totuși acest fapt corespundea dezvoltării economice generale, iar efectele crizei industriale nu se puteau compara cu șomajul în masă din statele industrializate. Doar 8,8% din populația încadrată în muncă activa în sectorul secundar. Nu puțini dintre muncitorii calificați și din restul salariaților veneau de la țară, întorcându-se acolo, atunci când nu mai găseau locuri de muncă. Cei care mai aveau slujbă primeau un salariu mic, dar plăteau mai puțin pentru alimente.[18]

În afara agriculturii, criza s-a făcut simțită, în special, în domeniile economice și sociale care depindeau de plățile în bani ale familiilor țărănești, în meșteșuguri și în micul comerț[19], la funcționari și la toți cei care depindeau de puterea financiară a statului. Deficitul bugetar a fost în 1930 de 3,8 miliarde lei, în 1931 de 9,6 miliarde lei, în 1932 de 5,7 miliarde lei.[20] Guvernele replicau prin măriri de impozite și restricții riguroase privind cheltuielile. Leafa salariaților de stat a fost micșorată de 3 ori până în 1933, dar în realitate, mulți n-au primit un timp nici măcar salariul astfel redus. Pe lângă bugetul apărării, cheltuieli mari necesita mai ales învățământul. Astfel, posturile au fost drastic reduse, s-au introdus taxe suplimentare, în special în universități.[21] Numărul studenților scăzuse, dar în împrejurările date, acesta era încă mult prea ridicat. Tinerii care, în ciuda tuturor vicisitudinilor și greutăților financiare, absolveau cu succes studiile trebuiau să constate că strădaniile lor fuseseră zadarnice, deoarece nu exista pentru ei nici o posibilitate de a profesa corespunzător. Pe lângă îndatorarea agriculturii, șomajul inteligenției era problema centrală a crizei. Cu această constatare era de acord atât

---

[16] *Cf.* V. Madgearu, *Evoluția economiei românești, op. cit.*, p. 34; H. L. Roberts, *op. cit.*, p. 55.

[17] *Cf.* N. Marcu ș.a., *Istorie economică, op. cit.*, p. 322.

[18] *Cf.* E. Weber, *Romania, op. cit.*, p. 545.

[19] *Cf.* D. Yovanovitch, „Les classes moyennes chez les slaves du sud", în: *Inventaires III, Classes Moyennes,* Paris, 1939, p. 234 și urm.; N. Marcu ș.a., *Istorie economică, op. cit.*, p. 316 și urm., Pamfil Șeicaru, *Istoria partidelor Național, Țărănist și Național-Țărănist*, Madrid, 1963, vol. 2, p. 90 și urm.

[20] *Cf.* N. Marcu ș.a., *Istorie economică, op. cit.*, p. 327.

[21] *Cf.* E. Sonea, G. Sonea, *op. cit*, p. 16.

Calendarul, de dreapta, cât şi *Adevărul*, democrat, de stânga.[22] Lipsurile materiale, speranţele neîmplinite de propăşire şi de instruiri dădeau glas unui potenţial periculos de nemulţumiri, atât din punct de vedere social cât şi politic.

3. În ciuda situaţiei economice dificile, guvernarea naţional-ţărănistă s-a putut afirma mult timp fără a fi ameninţată. La alegerile judeţene din februarie 1930, PNŢ a obţinut încă o dată 70,13% din voturi, doar cu câteva procente mai puţin decât la alegerile parlamentare din decembrie 1928. Liberalii îşi reveniseră, devenind cu 19,65% din voturi singurul partid de opoziţie important.[23] Direcţia spre un sistem bipartit părea să se confirme şi la alegerile comunale din martie 1930.[24] Cu atât mai mare a fost surpriza, când la alegerile parţiale, pentru unele locuri vacante din Senat şi Camera Deputaţilor, în mai 1930, partidele radicale, comuniştii şi antisemiţii au obţinut succese importante. Cu un avans evident de voturi faţă de candidatul guvernului, A. C. Cuza a câştigat un loc în Camera Deputaţilor, în judeţul Roman.[25]

În această atmosferă de tulburări sociale şi politice, prinţul Carol s-a întors în mod surprinzător din exil (6 iunie 1930).[26]

Atât timp cât naţional-ţărăniştii se aflaseră în opoziţie, ei respinseseră Consiliul de Regenţă. Fiind acum ei înşişi la putere, s-au împăcat treptat cu situaţia de faţă; în orice caz, întoarcerea prinţului în 1930 nu mai era o chestiune urgentă.

Carol renunţase în 1925 la dreptul său de moştenitor al tronului. Se zvonise că ar fi fost încurcat într-un scandal de corupţie, însă la titlurile mari din ziare contribuise şi aventura sa cu Elena Lupescu.[27] De atunci, el trăia la Paris sub numele de Carol Caraiman. Nu după mult timp, Carol a regretat pasul făcut care îi închidea, odată cu moartea tatălui său Ferdinand, drumul spre putere şi influenţă.

Ideea unei regenţe îndelungate nu era populară în România; în special, armata dorea aplanarea conflictului cu fostul prinţ moştenitor. Până în iunie 1930, problema dinastiei rămăsese o problemă actuală. Dar dacă, în 1926/27, cauza prinţului fusese reprezentată de un spectru politic larg, ulterior, numărul celor care-l susţineau pe Carol în mod public a scăzut tot mai mult. În iunie 1930, cele două partide mari au acceptat situaţia dată. Aşa-numitul „carlism" era opera unor puţine, dar influente personalităţi izolate; printre acestea se numărau intelectuali de dreapta, precum M. Manoilescu, N. Crainic

---

[22] *Calendarul*, 12 aprilie 1933, 14 aprilie 1933, 15 aprilie 1933; *Adevărul*, 14 iulie 1933.

[23] *Cf. Adevărul*, 7 februarie 1930, 9 februarie 1930.

[24] *Cf. ibid.*, 17 martie 1930.

[25] *Cf. ibid.*, 6 mai 1930, 15 iulie 1930.

[26] Cu privire la împrejurările dramatice în care a sosit prinţul, *cf.* C. Argetoianu, *op. cit.*, 2 (1967), Nr. 2, p. 66 şi urm., ca şi K. P. Beer, *op. cit.*, p. 360 şi urm.

[27] *Cf.* K. P. Beer, *op. cit.*, p. 184 şi urm.

sau Nae Ionescu, care împărtășeau simpatia prințului pentru fascismul italian, ofițeri tineri, precum Gabriel Marinescu și Paul Teodorescu, sau politicieni naționaliști-conservatori, ca N. Iorga, O. Goga sau Al. Averescu, și care, prin intermediul prințului, sperau să câștige influență politică, după ce grupările lor deveniseră de neremarcat în alegeri. Deși întoarcerea prințului era improbabilă, câțiva bancheri importanți și întreprinzători români s-au declarat dispuși să-l sprijine financiar pe Carol, fie spre a se asigura pentru orice eventualitate, fie deoarece erau convinși că prințul nu va mai juca mult timp rolul unei persoane particulare.[28]

În seara zilei de 6 iunie, Carol a sosit pe aeroportul Băneasa. După două zile a fost numit rege. S-a negociat ore întregi. Iuliu Maniu, primul-ministru, era la curent cu sosirea prințului, fiind înștiințat de un prieten intim al lui Carol, cu câteva zile înainte de iminenta întoarcere a acestuia. El nu s-a opus planurilor fostului prinț moștenitor, era însă de părere că prințul va intra mai întâi în Consiliul de Regență, ca să-și reglementeze apoi, în deplină liniște, chestiunile personale care cauzau atâta neîncredere. Carol însă dorea totul dintr-odată, fără limitarea sferei sale private. Fără ocolișuri, a cerut să fie proclamat imediat rege și nu au lipsit aluziile la bunele sale relații cu militarii.

Partidul Național-Țărănesc a fost pe deplin surprins de evoluția evenimentelor. Nu existau rezoluții dinainte redactate pentru cazul întoarcerii prințului. Majoritatea membrilor fostului Partid Național împărtășea părerea lui Maniu pledând pentru menținerea regenței, în timp ce reprezentanții conducători ai fostului Partid Țărănesc sperau ca prin numirea lui Carol să-și poată întări durabil poziția propriului partid. Cu 6 voturi contra 5, Consiliul de Miniștri s-a pronunțat pentru proclamarea regelui.[29]

Când Parlamentul a votat proiectele de lege necesare, liberalii nu au participat la dezbateri. Ei se îndoiau de capacitatea personală a noului rege, temându-se că acesta se va răzbuna pe partidul al cărui președinte provocase în 1925 renunțarea sa la tron, atunci când prințul moștenitor intervenise de mai multe ori arbitrar în afacerile guvernului.[30]

Din perspectiva de azi, este greu să descoperi o însușire pozitivă a tânărului rege. Lipsa lui proverbială de caracter impresiona chiar mediul său mai apropiat, care, de altfel, nu era cu mult mai presus decât el.[31] Nu era inteligent, însă poseda șiretenia intrigantului. Degenerat sexual, coruptibil

---

[28] *Cf.* A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 38 și urm.; Vasile Liveanu, „Cu privire la legăturile camarilei lui Carol al II-lea cu vârfurile capitalului monopolist (1930–1934)", în: *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, p. 585 și urm.

[29] *Cf.* K. P. Beer, *op. cit.*, p. 354 și urm.

[30] *Cf. ibid.*, p. 184 și urm.

[31] *Cf.* C. Argetoianu, *op. cit.*, 1 (1967), Nr. 1, p. 73 și urm., A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 54.

într-un anumit fel, el era dependent de cele câteva persoane supuse lui. Îşi plătea bine prietenii intimi, ştiind că putea să se bizuie pe ei dacă le oferă putere. Regele Carol al II-lea nu dorea să se limiteze la rolul unui monarh constituţional. El simţea înlăuntrul său menirea de a deveni conducătorul unei „noi Românii". Puterea încă de neînvins a partidelor se opunea deocamdată intenţiilor sale, însă el era decis să lupte. Von Dehn-Schmidt, trimisul german la Bucureşti, scria în 1934 despre obiectivele regelui: „Carol al II-lea a cunoscut încă din copilărie tutela marilor partide asupra tatălui său, regele Ferdinand. Ca victimă a intrigilor de partide, el a trebuit să plece în exil. Din exil s-a întors cu un plan precis conturat: înlăturarea dictaturii partidelor."[32]

4. A avut un oarecare sens atunci când Carol al II-lea a insistat cu privire la o largă guvernare de coaliţie. Nu necesita oare situaţia economică măsuri extraordinare, şi nu era de dorit ca încoronarea regelui să fie susţinută de toate forţele politice? Dar nici liberalii, nici naţional-ţărăniştii nu erau dispuşi să-şi pună în joc libertatea lor de acţiune. PNŢ dispunea de o majoritate parlamentară mai mult decât suficientă, confirmată prin alegeri libere; pentru PNL, intrarea în guvern ar fi însemnat recunoaşterea noului şef de stat, ceea ce vechea aripă liberală încă nu putea admite. Astfel s-a ajuns din nou la un guvern naţional-ţărănist (13 iunie 1930). De data aceasta, nu s-a ţinut seama doar de interesele fostului Partid Naţional şi ale anteriorului Partid Ţărănesc. Mai exista un al treilea grup format din persoanele deosebit de apropiate regelui.[33]

La întoarcerea sa, Carol îl asigurase pe Maniu că va respecta cu stricteţe Constituţia, fiind dispus să-şi retragă divorţul de principesa Elena. Nu şi-a ţinut însă nici o promisiune. Simţindu-se înşelat, Maniu şi-a dat demisia pe 6 octombrie. Succesorul său naţional-ţărănist, G. G. Mironescu, avea să afle şi el că regele însuşi hotăra posturile de miniştri pentru politicienii binevoitori faţă de el.

Imediat după depunerea jurământului de către cabinetul Mironescu, s-au înmulţit zvonurile cu privire la un regim dictatorial. Discuţia a fost deschisă de către Constantin Argetoianu, discuţie la care au participat mai târziu şi N. Iorga şi Grigore Iunian; poziţii importante ale puterii au fost ocupate de militari. Totuşi, Carol ezita. În condiţiile economice date, orice activitate de guvernare însemna un risc; partidele nu voiau să accepte, fără împotrivire, o modificare a Constituţiei, iar dacă experimentul eşua, tot ceea ce câştigase regele până atunci ar fi fost pus sub semnul întrebării. Franţa, cel mai important partener de alianţă şi cea mai importantă sursă financiară, stăruia asupra menţinerii sistemului parlamentar. La urma urmei, şi evenimentele

[32] PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 7 noiembrie 1934, v. Dehn-Schmidt.

[33] *Cf.* K. P. Beer, *op. cit.*, p. 399 şi urm.; F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 5 şi urm.

din Spania erau un avertisment de neignorat: în Peninsula Iberică, la alegerile comunale din aprilie 1931, republicanii obținuseră o victorie neașteptată, iar regele Alfons al XIII-lea a trebuit să părăsească țara.

Impresionat de rezistența care i se opunea atât de masiv, Carol al II-lea s-a distanțat de toate planurile de dictatură. În schimb, el a acceptat să fie verificată posibilitatea unei guvernări de largă concentrare politică. Soluțiile propuse nu au condus la nici un compromis: fie că cele două mari partide nu erau de acord, fie că anturajul regelui intervenea prin orice mijloace pentru a împiedica un acord, temându-se că PNȚ și PNL sunt prea puternice.

Negăsind nici o soluție, Carol a numit un „cabinet de personalități", al cărui prim-ministru era Nicolae Iorga, cunoscutul și renumitul istoric, un om de o integritate incontestabilă. Ceilalți membri ai guvernului erau, în cea mai mare parte, specialiști care se distinseseră într-un mod sau altul. Regele și-a demonstrat puterea de a supune partidele, dar era vorba de mai mult. Trebuia să demonstreze opiniei publice nu numai că este posibilă o guvernare fără partide, ci chiar faptul că acest lucru este în avantajul țării, hotărâtoare fiind competența în specialitate și nu interesele de partid. Carol a riscat un joc îndrăzneț și a pierdut.

Întrucât modificarea Constituției era exclusă, domnia lui Carol rămânea dependentă de susținerea unuia dintre cele două mari partide. PNȚ a trebuit să constate cum majoritatea sa parlamentară este ignorată, noile alegeri având doar rolul de a-i micșora influența. Dezamăgit, partidul s-a retras în opoziție. Pentru guvern, aceasta însemna că se putea aștepta la ajutor doar din partea liberalilor.

Numirea lui Iorga (18 aprilie 1931) pusese capăt crizei guvernamentale din primăvara lui 1931, dar soluția conflictului era departe de deviza formulată de Nae Ionescu pentru intențiile lui Carol al II-lea: „Oameni noi, ritm nou!" Se vedea că în nici un caz „guvernarea regelui" nu putea face față greutăților economice mai bine decât guvernele partidelor. Între primul-ministru Iorga și ministrul de Interne și al Finanțelor s-a ajuns la controverse vehemente, asemeni celor cunoscute în timpul cabinetelor liberale sau național-țărăniste. Deficitul bugetar devenea tot mai mare, în ciuda tuturor restricțiilor la care guvernul se vedea constrâns. Nu se putea aștepta la ajutor din partea capitalului străin, căci acesta era legat de sprijinul Parlamentului în funcțiune, iar critica reprezentantului financiar francez Rist privind gestiunea guvernului era fără milă. Săptămâni, chiar luni de-a rândul funcționarii și angajații statului, ca și soldații și ofițerii n-au primit nici un salariu; nemulțumirea a crescut. După un an de conducere, Iorga s-a retras (31 mai 1932), lăsând să se înțeleagă în mod clar că-i lipsește un partid puternic pentru soluționarea problemelor financiare.[34]

[34] N. Iorga, *Memorii, op. cit.*, vol. 4, p. 410.

Experimentul unei guvernări personale a regelui eşuase. Când pe 20 octombrie 1932 Iuliu Maniu l-a înlocuit pe Vaida-Voevod în funcţia de prim-ministru, s-a creat impresia că partidele s-au impus în faţa tuturor pretenţiilor nejustificate ale lui Carol.

Maniu a cerut să aibă mână liberă; regele a acceptat, dar, probabil, nu într-o formă atât de clară şi evidentă, precum a înţeles preşedintele PNŢ sau, în orice caz, precum a înfăţişat-o opiniei publice. Totuşi a surprins faptul când, doar după câteva luni, conflictul a izbucnit oficial.

Ce putea face Maniu pentru a-şi impune exigenţele? Şi-a înaintat demisia (12 ianuarie 1933), acest pas fiind mai mult un act personal de disperare. Nu existau mijloace de presiune pentru a-l abate pe Carol al II-lea din drumul său. Armata a profitat cel mai mult de pe urma domniei lui Carol, dovedindu-se a fi un sprijin de încredere al Coroanei; în public, existenţa Casei regale se afla în afara oricărei discuţii, iar propriul partid era fracţionat. Viaţa politică a României contribuise puţin la promovarea perseverentă a principiilor şi programelor; conta doar puterea. Existau câţiva care învăţaseră foarte bine această lecţie şi încercaseră, de aceea, să strângă relaţiile cu regele. Aceştia ar fi acceptat şi ideea scindării partidului, dacă PNŢ Maniu ar fi intrat în opoziţie. Dar şi alţii se temeau că o posibilă susţinere a lui Maniu ar fi exclus PNŢ pentru mult timp de la o participare la guvernare. Pe 14 ianuarie 1933, Vaida-Voevod a devenit din nou prim-ministru.

Vaida reprezenta aripa dreaptă a partidului. Uneori guvernarea aducea aminte de vremurile cabinetului liberal sau de nefericitul regim Iorga–Argetoianu. O grevă a muncitorilor petrolişti şi ceferişti a fost înăbuşită sângeros prin intervenţia armatei; o nouă lege a permis proclamarea stării de asediu pentru maximum 6 luni, fără o consultare prealabilă a Parlamentului. În martie 1933, a ieşit la iveală un mare scandal de corupţie. A fost înspăimântător modul în care guvernul a tratat cazul în Parlament, procedeul judiciar fiind tot atât de puţin potrivit pentru a întări încrederea în justiţie şi administraţie.

Adepţii lui Maniu au dezaprobat faptul că Vaida preluase conducerea guvernului. Ei pretindeau, în mod public, că partidul ar trebui să revină la vechile sale principii, „forţele extraconstituţionale" nemaiavând voie să posede influenţă politică. Alte grupuri au condamnat activitatea guvernului pentru că problemele economice nu putuseră fi rezolvate, existând pericolul ca baza socială să se înstrăineze de partid. Dar, în fond, Vaida trebuia doar să se menţină, deoarece beneficia de sprijinul regelui.

Carol al II-lea nu a rămas indiferent faţă de evoluţia din interiorul PNŢ. Oricum, se punea întrebarea dacă era în continuare avantajos să se alieze cu actualul prim-ministru. Vaida s-a dovedit incapabil de a-şi disciplina propriul partid şi de a-l ţine la distanţă faţă de atacurile împotriva regelui şi a anturajului său. Opinia publică a statelor aliate, în special a Franţei, exercita o critică ascuţită la adresa politicii interne a cabinetului, făcând-o răspunzătoare

de creşterea puterii dreptei extremiste. În final, şi opoziţia liberalilor a devenit tot mai violentă.

La 22 decembrie murise Vintilă Brătianu. Succesorul său la preşedinţia PNL, Ion G. Duca, se străduise de atunci să destindă raporturile faţă de Coroană. În toamna lui 1933, PNL se simţea destul de puternic. În mod ultimativ, PNL a cerut destituirea lui Vaida şi preluarea imediată a responsabilităţii guvernamentale.

Ce putea face regele în această situaţie? La 12 noiembrie 1933 a însărcinat pe I. G. Duca cu formarea unui cabinet. Dacă ar fi refuzat şi acum numirea liberalilor, atunci PNL ar fi consolidat rândurile adversarilor regelui. O colaborare dintre naţional-ţărănişti şi liberali, într-un front anticarlist, n-ar fi fost exclusă. Dar şi motivaţii de politică externă trebuiau să-l convingă pe rege că era dezavantajos să respingă numirea lui Duca. La un an după „acapararea puterii" în Germania, opinia publică a statelor parlamentare occidentale devenise sensibilă faţă de orice aspiraţii autoritare. România, care depindea atât politic cât şi economic de democraţiile europene, nu putea să se sustragă unei astfel de presiuni.

5. Carol al II-lea şi-a justificat desele intervenţii în problemele politice curente prin invocarea condiţiilor deosebite pe care le impunea criza economică. În realitate, schimbările frecvente de guvern îngreunau nişte măsuri economico-politice coordonate. Abia în decembrie 1931, vânzările cu forţa la licitaţie ale gospodăriilor agricole au fost oprite şi au trecut alte 4 luni până la promulgarea legii privind facilitarea datoriilor în economia agrară. Cu aceasta însă nesiguranţa nu luase sfârşit. Legea a fost modificată de mai multe ori, ultima variantă fiind stabilită abia în aprilie 1934. Toate proiectele prezentate prevedeau o reducere a datoriilor micilor proprietăţi cu de regulă 50% şi o scădere clară a dobânzilor.[35]

În primii ani, naţional-ţărăniştii încercaseră să impulsioneze economia prin împrumuturi străine.[36] Având în vedere condiţiile de export tot mai rele şi scăderea încasărilor statului, rambursarea creditelor era tot mai dificilă. În 1932, raportul obligaţiilor de plată ale statului era de 28,89%.[37] Noi credite străine au devenit necesare pentru a putea plăti funcţionarii.

În ciuda împrumuturilor de la stat, care cuprindeau mai multe sute de milioane de dolari[38], şi a diferitelor prime de export, balanţa de plăţi n-a mai putut fi echilibrată. De fapt, exportul creştea cantitativ. Deoarece câştigul la tonă era mult sub valoarea din anul 1929[39], rezervele în valută au fost

---

[35] Pasajele fundamentale ale diferitelor texte de lege se găsesc în: Universitatea din Bucureşti, *Culegere de documente şi materiale, op. cit.*, vol. 3, p. 79 şi urm., p. 92 şi urm., p. 109 şi urm., vol. 4, p. 26 şi urm.

[36] *Cf.* I. Berend, G. Ránki, *op. cit.*, p. 227.

[37] *Cf.* N. Marcu ş.a., *Istorie economică, op. cit.*, p. 328.

[38] *Cf.* I. Berend, G. Ránki, *op. cit.*, p. 227.

[39] *Cf.* N. Marcu ş.a., *Istorie economică, op. cit.*, p. 324 şi urm.

repede epuizate. În final, România s-a văzut obligată să sisteze comerţul liber cu valută străină şi să permită importul anumitor mărfuri, doar în regim compensatoriu.[40]

Măsurile economice şi social-politice pe care guvernul le-a înfăptuit începând din 1930 nu au provenit dintr-un program care urmărea îmbunătăţirea situaţiei economice, ci fuseseră adoptate în clipa în care nu mai exista nici o alternativă. Politica românească nu inspira nici un sentiment de acţiune hotărâtă, ci dădea impresia unei confuzii panicate. Din iulie 1930 până în 13 noiembrie 1933, primul-ministru fusese schimbat de 8 ori. În timp ce ţara îndura o mizerie cruntă, scandalurile de îmbogăţire nejustificată speriau opinia publică. Nu era exclus ca neîncrederea în sistemul parlamentar să se adâncească. Acest lucru să-l fi urmărit Carol al II-lea?[41]

De la întoarcerea prinţului din exil, nici un guvern n-a mai putut decide pe propria răspundere politica sa. Trebuiau luate mereu în calcul dorinţele particulare ale regelui. Nici măcar o majoritate parlamentară clară nu le-a putut proteja de intervenţii străine. O a doua consecinţă a constat în aceea că modul de configurare al partidelor, ca şi structura lor internă au fost fundamental modificate. Regele i-a preferat în mod public pe politicienii care i se păreau deosebit de binevoitori sau pe care credea că-i va putea folosi pentru scopurile sale. De aceea, au existat grupuri în toate marile partide care s-au exprimat pentru o mai puternică apropiere de Curte, în timp ce altele au rămas distante faţă de rege sau chiar adversare acestuia. Mai mult decât

---

[40] *Cf. ibid.*, p. 325 şi urm.

[41] Într-un raport despre asasinarea primului-ministru Duca şi motivele care au stat la baza acesteia, trimisul francez d'Ormesson remarca: „Nemulţumirea opiniei publice împotriva partidelor şi a oamenilor politici are, din nefericire, motive extrem de întemeiate, dar ea se datorează, cel puţin pentru o parte a acestei opinii, anumitor intrigi al căror fir duce până la camarila suveranului. Că diversele guverne care s-au succedat la putere de câţiva ani încoace n-au reuşit să stopeze criza în care se află ţara este un fapt indiscutabil, dar care comportă în temeiul situaţiei mondiale profunde circumstanţe atenuante! Că din sărăcirea generală a ţării, anumiţi politicieni au obţinut profituri scandaloase din exercitarea funcţiilor publice, este vai! un fapt incontestabil, şi trebuie să recunoaştem, demoralizant pentru popor! Dar guvernele şi miniştrii s-au bucurat oare de o deplină libertate a actelor lor? Oare iniţiativele lor n-au fost în anumite momente împiedicate de anumite forţe oculte, privând ţara de măsurile care ar fi putut s-o salveze?... Şi atunci, n-am putea presupune că aceste persoane chiar erau interesate să tulbure apele şi să împiedice munca guvernelor, indiferent de partidul cărora acestea le aparţineau, încercând să dovedească opiniei publice incapacitatea regimului parlamentar de a conduce ţara! Când se cunosc tendinţele regelui de a guverna personal, tendinţe care l-au inspirat în tactica sa de dezbinare a partidelor, când se ştie cât de tare a fost împins de camarila lui chiar în ultima vreme pe această cale, această presupunere are mari şanse să fie adevărată, făcând să cadă asupra consilierilor suveranului o mare parte a responsabilităţii faţă de starea de descurajare şi de depresie morală, care a antrenat numeroşi români să îngroaşe rândurile agitatorilor extremişti." *DDF*, I. vol. 5, document 222, p. 450 şi urm.

odinioară, conflictele care au rezultat de aici au condus la sciziuni de partid. Gh. Brătianu (PNL–Gh. Brătianu) și Constantin Argetoianu (Uniunea Agrară) s-au despărțit de liberali, Grigore Iunian (Partidul Țărănist-Radical) de național-țărăniști, și Octavian Goga (Partidul Național-Agrar) de Partidul Poporului al lui Averescu. Curtea acorda o atenție deosebită partidelor mai mici și, oricât de nerealist pare, acestea își făceau speranțe de a participa, în curând, la guvernare.

Cine cunoștea realitățile politice românești trebuia să știe că orice structură politică se dezmembrează atunci când regele renunță la neutralitatea sa față de partide și față de politicieni. Nu atât neîndemânarea sau incapacitatea au determinat comportamentul lui Carol al II-lea. El a urmat un plan conceput încă din timpul exilului său.[42] Dacă dorea să acapareze puterea, atunci el trebuia mai întâi să clatine poziția celor două mari partide de guvernământ, liberalii și național-țărăniștii. Von Dehn-Schmidt, trimisul german la București, descria intențiile lui Carol al II-lea ca fiind „distrugerea marilor partide, descompunerea în grupuri mai mici, grupuri care doar prin voința regelui vor putea fi capabile de guvernare, întru câtva asemeni unui mozaic de partide naționale. Este evident", încheia el „că această formulă condiționează nu doar distrugerea partidelor, ci, în final, și pe cea a Parlamentului."[43]

6. În istoriografia românească a ultimilor ani, regele este făcut răspunzător, pe bună dreptate, de eșecul sistemului democratic al partidelor. Cu toate acestea, o apreciere axată exclusiv asupra persoanelor nu este suficientă. Mai întâi, absența tradiției democratice și criza economică ce umbrea totul au oferit o bază materială intrigilor lui Carol al II-lea.

Scindarea partidelor și radicalizarea simultană a vieții politice se aflau într-o legătură directă cu gradul crizei economice. În 1931, la alegeri au candidat 37 de grupări, în următorul an 61, în 1933 chiar 102, dintre care numai 7 în 1928, 12 în 1931, iar în 1932 și 1933, 17 grupări erau partide politice, într-un sens mai restrâns. În 1927, doar 3 liste, iar în 1928, 5 liste au depășit clauza de 2%. Ca urmare a crizei, numărul lor a crescut în 1931 la 11 liste, iar în 1932 la 12 liste. În 1932, doar 9 partide și-au mai putut menține candidații lor.[44] Tabelul 1 clarifică modificările din cadrul vieții politice românești în perioada 1927–1933. La interpretarea cifrelor trebuie să se țină cont de particularitățile practicii electorale românești, care au determinat o stabilitate mai mare, în raport cu alte state.

Înainte de începutul crizei economice mondiale, comportamentul electoral a fost determinat de lupta pentru putere dintre cele două mari partide

---

[42] *Cf.* V. Arimia (ed.), *Carol al II-lea*, „Eu voi fi într-o zi... subiectul tuturor intrigilor", *op. cit.*, p. 70 și urm.

[43] PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 27 noiembrie 1934, v. Dehn-Schmidt.

[44] *Cf.* Klaus Ziemer, „Rumänien", în: Dolf Sternberger, Bernhard Vogel (ed.), *Die Wahl der Parlamente*, Berlin, 1969, p. 1031 și urm.; M. Ivan, *op. cit.*, p. 10, tabel XIII; *MO*, I, Nr. 300, 29 decembrie 1933.

ale ţării, liberalii, pe de o parte, şi naţional-ţărăniştii, de cealaltă parte. Dacă se adună cifrele pentru ambele grupări, atunci acestea au realizat o pondere de voturi de peste 80%; pentru partidele mici rămâneau puţine procente.

Situaţia se schimbă, dacă examinăm cifrele pentru anii 1931–1933. Spectrul partidelor prezintă acum o diversificare aproape derutantă, fracţionându-se, în raport cu perioada anterioară anului 1929, în direcţia extremelor politice.

În 1928, PNŢ obţinea cu 77,76% din voturi un rezultat aproape caracteristic pentru sistemul monopartit. În 1932, la noile alegeri, ponderea sa a depăşit cu puţin cota de 40%. Nici măcar în opoziţie, el nu a mai putut obţine rezultatele de altădată. Pierderile de voturi ale naţional-ţărăniştilor, precum şi reuşitele electorale, evident moderate, obţinute de toate listele guvernului, indiferent cărui partid aparţineau, au condus la modificări importante.

Liberalii şi-au revenit, dar n-au putut să adune singuri voturile opoziţiei. La stânga PNŢ, se formau noi partide agrare, în timp ce PNL era slăbit de disidenţa lui Gh. Brătianu.

Partidele dreptei conservatoare nu aveau şanse de reuşită, ceea ce dovedeşte că dispuneau de o bază socială abia demnă de amintit.

Spre deosebire de aceasta, ponderea voturilor pentru partidele de protest extremiste şi antisemite, ca şi a celor aflate mult la dreapta, inclusiv a dreptei „fasciste", a crescut în 1932 la peste 12%.[45] Alegătorii au întors spatele marilor partide şi listelor guvernului, dându-şi voturile lor unuia dintre multele partide mici (noi). Lipsea o mişcare de opoziţie amplă, convingătoare, aşa cum fusese PNŢ înainte de 1928. Câştigurile pentru Blocul Muncitoresc-Ţărănesc, comunist, precum şi pentru grupurile antisemite şi cele pronunţat de dreapta au fost expresia profundei neîncrederi şi a disperării. Alţii şi-au arătat nemulţumirea prin voturi nevalabile (1927: 1,64%; 1932: 2,94%) sau pur şi simplu, rămânând departe de cabinele electorale (participarea la vot — 1928: 77,05%; 1933: 68,00%).

Cu 6% din voturi în 1931, dreapta şi stânga s-au confruntat la început ca două grupări aproximativ la fel de puternice. Mai târziu, „partidele muncitoreşti" au rămas în urmă, în timp ce dreapta şi-a extins poziţia. Dacă se caută cauzele, trebuie luate în considerare doar piedicile birocratice, care au afectat stânga mai dur decât dreapta. „Partidele muncitoreşti" au eşuat pentru că,

[45] Cifrele din tabelul 1 arată stabilizarea considerabilă a climatului politic pentru anul 1933. S-ar putea pune aceasta în legătură cu dezvoltarea economică aflată în ascensiune de la jumătatea anului 1933. Guvernul PNL a folosit mijloacele puterii de stat, pentru a împiedica o reuşită a partidelor extremiste. Aceasta însemna pentru comunişti (Liga Muncii) că puteau să organizeze alegeri electorale doar cu foarte mari greutăţi, în timp ce organizaţia lui Codreanu era exclusă de la participarea la alegeri prin hotărâre guvernamentală. În urma unei regii iscusite, rezultatul pentru lista de guvernământ a fost şi el în final mai mare decât în anii precedenţi. 50,99 procente indicau faptul că PNL nu depindea de prima electorală.

pe de o parte, ele erau inserate într-un mediu social influențat de existența unei multitudini de mici gospodării țărănești autonome, pe de altă parte, pentru că nu au găsit un răspuns care să contribuie la confirmarea lor națională. Criza economică a întărit antagonismele naționale, ceea ce era valabil nu doar pentru raporturile cu minoritățile etnice din interiorul României, ci și pentru relațiile dintre economiile naționale europene. Națiunea era percepută ca o comunitate de destin mult mai intensă decât în apogeul conjunctural al anilor '20. Ce se putea crede, în această situație, despre un partid care, la fel ca și comuniștii români, condamna drept nepotrivită anexarea Basarabiei?

Situația n-a fost în așa fel, încât doar muncitorii să fi ales BMȚ sau PSD. În unele locuri, ambele partide își puteau foarte bine găsi adepți în rândul unor pături mai largi. Dacă se cercetează însă mai atent, se observă că aceste locuri au fost de fiecare dată zone cu o importantă pondere de minorități etnice.[46]

Spre deosebire de partidele stângii socialiste, dreapta s-a adresat tuturor păturilor sociale. Lozincile sale erau mai simple, mai inteligente, corespunzând modelului tradițional de gândire. Dacă stânga vorbea despre „burghezie" și „proletariat", dreapta vorbea despre „român" și „neromân", despre „popor" și „politician".

---

[46] Fiefuri regionale PSD și BMȚ și structura lor etnică:

județul	PSD 1931 (voturi în %)	PSD 1932 (voturi în %)	BMȚ 1931 (voturi în %)	populația românească (în %)
Caraș	15,46	15,06	1,33	69,5
Timiș-Torontal	5,53	6,01	10,03	37,6
Bihor	2,08	2,28	11,67	61,6
Sălaj	21,26	10,82	5,90	56,2
Satu-Mare	13,78	8,74	8,92	60,5
Someș	8,70	5,85	1,27	77,5
Storojineț	5,40	11,33	6,78	33,9
Câmpulung	10,76	16,05	—	61,3
Cernăuți	9,16	14,56	12,25	25,7
Mureș	1,09	—	10,85	45,8
Ciuc	2,27	—	8,74	14,4
Trei Scaune	8,44	2,86	—	16,0
Cahul	—	12,34	—	51,2
Cetatea Albă	4,28	20,56	7,31	18,5
Ismail	15,88	32,77	—	31,9
România în total	3,25	3,38	2,52	71,9

Apud: M. Ivan, *op. cit.*, tab. Vd, Vf; *Anuarul statistic, 1937/1938*, *op. cit.*, p. 62 și urm.

Au fost alese doar județele unde PSD sau BMȚ au obținut mai mult de 8% din voturi.

Tabel 1: Rezultatele alegerilor pentru Camera Deputaților 1927–1933 (în procente)

orientarea	partidul	1927	1928	1931	1932	1933
„partidele muncitorilor“	2 ,95	1,35	5,77	3,94	1,44	
(de stânga)	PSD	1,81	—[1]	3,25	3,38	1,26
	BMȚ	1,14	1,35	2,52	0,32	0,12[1a]
	PSI	—	—	—	0,24	0,06[2]
stânga agrariană		—	2,48	4,97	7,11	8,16
	PȚ (Lupu)	—	2,48	3,44	5,72	5,11
	PȚD (Stere)	—	—	(1,53)[3]	1,39	—
	PȚR (Iunian)	—	—	—	—	2,78
	Frontul Plugarilor	—	—	—	—	0,27
marile partide „tradiționale“		83,78	84,31	62,48	53,92	64,91
	PNȚ	22,09	77,76[1]	14,99	40,30	13,92
	PNL (Duca)	61,69	6,55	47,49[4]	13,62	50,99
partidele minorităților etnice[5]		6,28	6,08	6,94	7,01	5,30
	Partidul Maghiar	6,28[6]	6,08	4,75	4,75	4,01
	Partidul Evreiesc	—	—	2,19	2,26	1,29
partide burgheze de dreapta		2,95	2,48	10,75	10,97	6,54
	PNL (Gh. Brătianu)	—	—	5,93	6,53	4,96
	PP	1,93	2,48	4,82	2,16	1,58[7]
	PN (Iorga)	1,02	—	—[4]	2,28[11]	—

orientarea	partidul	1927	1928	1931	1932	1933
partide conservatoare de dreapta		—	—	—	1,12	2,46
	Uniunea Agrară	—	—	—	—	2,46
	Liga Agrară	—	—	—[4]	0,50	—
	Partidul Conservator[8]	—	—	—[4]	0,62	—[7]
partide antisemite şi		2,29	1,14	5,11	9,01	9,02
pronunţat de dreapta	PNA (Goga)	—	—	—	3,64	4,09
	LANC	2,29[9]	1,14	3,89	5,32	4,47
	Blocul Cetăţenesc	—	—	—	0,05	0,46
	„Liga contra Cametei"[9]	—	—	(1,22)[3]	—	—
dreapta „fascistă"		—	—	1,05	2,37	—
	Gruparea „Corneliu Zelea-Codreanu"	—	—	1,05[10]	2,37[10]	—

Apud: M. Ivan, *op. cit.*, tab. XIII; *MO*, I, Nr. 300, 29 decembrie 1933.

1 Cartelul electoral PNŢ cu PSD şi partidul minorităţii germane.
1a Liga Muncii.
2 Partidul Socialist Unitar.
3 Cartelul electoral al „Ligii contra Cametei" şi PŢD (Stere). Pentru partidul lui Stere (PŢD) au fost luate în calcul doar voturile din Basarabia, în timp ce toate celelalte voturi au fost atribuite „Ligii contra Cametei".
4 Uniunea Naţională: cartelul electoral al guvernului Iorga–Argetoianu cu PNL (Duca), Liga „Vlad Ţepeş", Liga Agrară, cu reprezentanţii minorităţii germane, ca şi cu alte grupări mici.
5 Gruparea etnică germană a format între anii 1928 şi 1933 câte un cartel electoral cu partidul de guvernământ.
6 În cartel cu germanii.
7 Cartel electoral între PP şi Partidul Conservator.
8 Înainte de martie 1932 Liga „Vlad Ţepeş".
9 Rezultatele pentru LANC şi LANC-statutar au fost adunate.
10 Cartel electoral cu Liga Creştinilor Basarabeni şi Oastea Moldovenească; cu Obştea Ţării şi cu Obştea Cultivatorilor de Sfeclă.
11 Din septembrie 1932 din nou Partidul Naţionalist-Democrat.

Prosperitatea economică a anilor '20 trezise speranţe, dar ascundea şi prejudecăţi mai vechi. Sub presiunea crizei economice au apărut din nou resentimentele de altădată.

Povara datoriilor din agricultură era deosebit de mare în zonele cu o compactă minoritate evreiască. Era inevitabil ca evreii să fie traşi la răspundere pentru prăbuşirea gospodăriilor ţărăneşti.[47] Adevăratele cauze erau însă productivitatea mai mare a agriculturii în Bucovina şi lipsa unui sistem regional pentru credite agrare. Modalitatea nuanţată de abordare diferenţiată nu ţinea însă de resortul propagandiştilor antisemiţi. Atmosfera de pogrom s-a calmat doar atunci când guvernul Iorga–Argetoianu a propus legea conversiunii datoriilor agricole.

Pe lângă îndatorarea agriculturii, şomajul tinerei generaţii academice a constituit cea mai dificilă problemă socială şi politică a României anilor '30. Elevii, studenţii, cei care trebuiau să-şi întrerupă studiile sau cei care îşi vedeau înşelate speranţele după o absolvire cu succes căutau o explicaţie. Aceasta trebuia să le ofere mai mult decât o satisfacţie intelectuală. Revendicările studenţilor vizau un procedeu de acţiune pentru a-l identifica pe cel vinovat de starea creată. În raport cu aceasta, orice teorie mai complexă privind dezvoltarea socială şi economică ar fi micşorat voinţa de acţiune politică. Tinerii constatau că toate poziţiile sociale pentru ocuparea cărora suferiseră îndelung lipsuri erau ocupate de evrei[48] sau de „bătrâni", fiecare din aceste categorii având greşelile şi neajunsurile sale, iar asta le-a fost suficient.

---

[47] *Cf.* H. Prost, *op. cit.*, p. 34, p. 58 şi urm.

[48] Trimisul francez la Bucureşti, d'Ormesson, scrie în raportul — deja citat — despre cauzele antisemitismului românesc: „Antisemitismul nu este aici o noutate. El a existat dintotdeauna, chiar în România de dinainte de război, dar, începând cu anul 1919, antisemitismul s-a dezvoltat pe măsură ce numărul şi influenţa evreilor creşteau în ţară; or, această creştere a fost considerabilă. În cursul ostilităţilor, un mare număr de israeliţi din Galiţia au părăsit această provincie deosebit de tulburată de invaziile şi de mişcările trupelor ruse sau austriece, obligându-i să se refugieze într-un ţinut mai liniştit din nordul Moldovei, unde au şi rămas. Anexarea noilor provincii a integrat mai apoi în populaţia românească o masă compactă de evrei, numărul lor crescând de la aproximativ 200 000 la un milion şi jumătate. În trei dintre cele mai mari oraşe, Cernăuţi, Chişinău şi Oradea, majoritatea locuitorilor erau evrei (75% la Cernăuţi, 64% la Oradea).

Această creştere numerică a avut drept consecinţă firească o revărsare a elementului israelit în multe ramuri de activitate românească, în care nu pătrunsese până atunci. Că evreii au pus mâna pe cea mai mare parte a comerţului nu este un lucru ieşit din comun, acest fapt fiind conform cu aptitudinile lor. Dar în timp ce până la război nu existau la Bucureşti, de exemplu, decât doi sau trei avocaţi, doi sau trei arhitecţi israeliţi, acum aceste două cariere liberale cuprind un mare număr de evrei. Şi cum solidaritatea confesională este foarte strict practicată, ei au reuşit să-şi elimine încet-încet colegii români din marile afaceri bancare sau industriale, afaceri ale căror patroni sunt cel mai adesea coreligionarii lor. De aici s-au născut nemulţumirile, ranchiunile şi tendinţele spre antisemitism, chiar la numeroase persoane fără nici o înclinaţie pentru antisemitism, dar care,

Renașterea antisemitismului în rândurile studențimii românești, precum și experiența unui adânc conflict între generații au consolidat poziția curentului de dreapta, în timp ce tendințele de stânga nu au dat o interpretare echivalentă situației sociale. Mai mult ca oricare alt partid, Legiunea a exprimat nemulțumirea unei generații tinere, cultivate, ambițioase, decepționate.

B. Curentele intelectuale ale perioadei interbelice

1. Despre importanța social-istorică a ideologiilor politice în România — 2. Trei doctrine — 3. Țărănismul — 4. Neoliberalismul — 5. Începuturile „neonaționalismului" — 6. Consecințele crizei economice mondiale pentru gândirea politică — 7. De la neoliberalism la teoria „partidului unic revoluționar" — 8. De la ortodoxie la politică — 9. Influența asupra publicului — 10. Unitate în contradicție: propagarea gândirii antidemocratice

1. Țărănimii îi erau indiferente doctrinele politice, iar revendicările ei derivau din interese concrete nemijlocite. Exista însă și un anumit public intelectual, desigur redus din punct de vedere numeric, dar dornic de a citi și atent. Pe baza cunoașterii și a capacității sale de organizare, acest public a influențat în mod hotărâtor politica țării, solicitând un cadru de orientare complex. Ideologiile politice erau discutate vehement, iar în ziare și reviste apăreau mereu noi serii de articole. Se editau cărți, se organizau simpozioane. Temele s-au desprins din contextul lor, devenind lozinci. Legiunea a preluat ceea ce alții pregătiseră. N. Crainic, N. Ionescu, Tr. Brăileanu și M. Manoilescu i-au conferit respectabilitate intelectuală, iar influența lor a adus organizației lui Codreanu noi grupuri.

2. Trei mari curente politico-ideologice au determinat dezbaterea politică a perioadei interbelice, anume țărănismul, neoliberalismul și, în fine, o nouă formă a naționalismului. În literatura istoriografică românească, ultimul este denumit „gândirism", de la revista *Gândirea*, coordonată de Nichifor Crainic. Uneori se întâlnește de asemenea expresia de „trăirism", care privește o anumită parte a publicațiilor din raza gândirismului, în care era accentuată apropierea de existențialism. În lipsa unui termen mai bun, vom

---

amenințate de șomaj, au primit cu simpatie apariția și dezvoltarea unor mișcări cum este «Garda de Fier», care, preconizând un naționalism integral, le-a dat speranța că vor putea păstra sau recupera locurile de muncă." *DDF*, I, vol. 5, document 222, p. 450. — Desigur, este caracteristic pentru influența exercitată de dreapta faptul că d'Ormesson urmărește într-o foarte mare măsură argumentele antisemiților. Problema nu o constituiau numărul și poziția evreilor în cadrul profesiunilor libere, ci creșterea disproporționată a numărului de studenți. Întrucât evreii nu puteau intra în serviciul de stat, ei depindeau de profesiunile libere.

folosi în continuare pentru gândirism şi trăirism termenul de neonaţionalism. Pe de o parte, regăsim astfel continuitatea cu naţionalismul antebelic, accentuată de N. Crainic sau N. Ionescu în scrierile lor[1], pe de altă parte, trebuie clarificate diferenţele. Prin respingerea radicală a raţionalismului şi a materialismului, doar A. C. Popovici poate fi comparat cu ideologii neonaţionalismului. Nimic nu aminteşte de evoluţionismul cultural al lui Iorga sau Cuza. Revendicările neonaţionalismului au semnificat o ruptură totală de cultura modernă.

3. Ţărănismul era doctrina ordinii ţărăneşti. El şi-a găsit rădăcinile în poporanismul lui Stere. Temele politico-economice erau tratate mai detaliat decât înainte de război, în schimb, a fost menţinută declaraţia fundamentală privind faptul că în agricultură o cale de dezvoltare necapitalistă e posibilă, pornind de la proprietatea privată a micii ţărănimi. Ţărănismul s-a pronunţat mai puţin asupra unor principii estetico-literare decât poporanismul. De asemenea, s-au pierdut şi naţionalismul şi antisemitismul accentuat ale lui Stere, care trebuie înţelese prin prisma situaţiei româneşti antebelice. Dacă neonaţionalismul şi neoliberalismul respingeau instituţiile democratice sau cel puţin manifestau rezerve, ţărănismul justifica necesitatea unei aprofundări a democratizării.

La începutul anilor '20, atunci când reforma agrară şi cea electorală au creat premisele unei politici care să aducă în prim-plan interesele micii ţărănimi, libere şi mature politic, tezele ţărăniştilor au fost discutate aprig în România. Constrângerile politicii pragmatice şi-au pus însă amprenta şi asupra Partidului Ţărănesc. Poziţiile fundamentale ale ţărănismului păreau sacrificate în favoarea unor lucruri politice mărunte şi a unor tentative zadarnice de a potoli spaima produsă de criza economică mondială. Odată cu sfârşitul ultimului guvern Vaida, stânga agrariană a câştigat o nouă libertate de mişcare. Virgil Madgearu şi Gh. Zane au dezvoltat ţărănismul, elaborând o teorie despre o modernizare şi industrializare armonioasă. În acelaşi timp, PNŢ a luat iniţiativa unei mişcări de amploare, cu efecte asupra opiniei publice şi opusă tuturor tendinţelor autoritare.[2]

4. Ţărănismul milita în favoarea menţinerii structurii fundamentale agrare a economiei şi societăţii româneşti. Neoliberalismul descria industrializarea

---

[1] *Cf.* Nichifor Crainic, *Puncte cardinale în haos*, Bucureşti, ş.a., pp. 24 şi urm., 95 şi urm.; P. Şeicaru, *Nicolae Iorga*, *op. cit.*, pp. 54, 64; Nae Ionescu, *Roza vânturilor*, Colecţia „Omul nou", Nr. 43, München, 1973 (Bucureşti, ediţia I, 1936), p. 190 şi urm.

[2] O prezentare detaliată a ţărănismului se găseşte la I. Scurtu, *Din viaţa politică*, *op. cit.*, ca şi Z. Ornea, *Ţărănismul*, *op. cit.* Ca izvoare s-au folosit: „Proiectul de program al Partidului Ţărănesc din România", în: Universitatea din Bucureşti, *Culegere de documente şi materiale*, *op. cit.*, vol. 1, p. 243 şi urm.; Virgil Madgearu, „Doctrina ţărănistă", în: Institutul Social Român (ed.), *Doctrinele partidelor politice*, Extras, s. l., şi ş. a.; „National Peasants Party", în: *Politics and Political Parties in Roumania*, *op. cit.*, p. 146 şi urm.

ca pe o necesitate fără alternativă.[3] Formulând această părere, tăios şi fără compromis, Ştefan Zeletin a prezentat istoria românească drept o repetiţie accelerată a dezvoltării occidentale. Studiul lui Zeletin, apărut înainte de criza economică, era expresia unei adânci încrederi de sine în ceea ce priveşte viitorul burgheziei româneşti, mai exact al oligarhiei bancare. Dictatura capitalului financiar, aşa spunea Zeletin, asigură un maximum de raţionalitate, căreia trebuie să i se supună toate celelalte grupuri.[4]

Neoliberalismul lui Zeletin avusese puţine în comun cu liberalismul de expresie clasică. Pe de altă parte, Mihail Manoilescu a încercat să se păstreze şi el pe poziţii liberale. Individul, după cum arăta el, trebuie să rămână măsura tuturor lucrurilor. S-a văzut însă că liberalismul tradiţional justifică dominaţia unei clase izolate. „Concepţiunea neoliberală nu e atomistă până la absurd, ca liberalismul clasic care considera numai individul ca unitate socială; ea recunoaşte realitatea claselor sociale şi consideră chiar că reprezentarea exactă a claselor sociale în alcătuirea puterii publice este necesară pentru a se ajunge la formula unui echilibru social, sincer şi sănătos."[5] Având în vedere tendinţa de dezagregare naturală a societăţii, prin intervenţii prudente, statul trebuie să contribuie la menţinerea egalităţii şanselor. Manoilescu a respins toate celelalte revendicări, căci civilizaţia occidentală nu este de imaginat fără libertate economică. În ciuda tuturor restricţiilor, Manoilescu era devotat axiomei liberale, conform căreia interesele individuale şi naţionale se compensează reciproc, iar suma energiilor fiecăruia în urmărirea intereselor sale personale constituie măsura maximă a bunăstării societăţii.[6] Cu cât timpul trecea, cu atât deveneau mai puternice îndoielile sale. La sfârşitul anilor '20, el şi-a răsturnat teoria originară.

5. Ţărănismul şi neoliberalismul constituiau teorii ale dezvoltării economice. Ele se deosebeau în ceea ce priveşte costurile necesare modernizării. Pentru Zeletin, era evident că tranziţia spre o economie industrială trebuie să producă o gravă criză, atât materială, cât şi cu privire la modul de viaţă al marii majorităţi ţărăneşti. Ţărănismul afirma că, în cadrul realităţilor româneşti existente, dezvoltarea este posibilă fără a pretinde majorităţii modificări radicale, ba chiar faptul că aceasta este dezirabilă pentru ea. Spre deosebire de aceste două doctrine, neonaţionalismul nu a fost o

---

[3] *Cf.* Şt. Zeletin, *op. cit.*, p. 120.

[4] *Cf. ibid.*, p. 157 şi urm.; pentru mai multe amănunte despre Zeletin *cf.* teza importantă a lui Daniel Chirot, „Neoliberal and Social Democratic Theories of Development, The Zeletin–Voinea Debate Concerning Romania's Prospects in the 1920's and its Contemporary Importance", în: K. Jowitt (ed.), *Social Change in Romania, op. cit.*, p. 31 şi urm., *cf.* şi Ernö Gall, *Sociologia burgheză din România, Studii critice,* Bucureşti, ediţia a II-a, 1963, p. 54 şi urm.

[5] Mihail Manoilescu, „Neoliberalismul", în: Institutul Social Român (ed.), *Doctrinele partidelor politice*, Extras, ş. a., s. l. (23 februarie 1923), p. 7.

[6] *Ibid.*, pp. 8, 16.

doctrină economică, ci a format suportul unei critici culturale profund pesimiste. El a apelat, pe de o parte, la teze formulate încă de naţionalismul românesc al perioadei antebelice, pe de altă parte însă, el a luat de asemenea poziţie împotriva noilor influenţe din filozofia occidentală.[7]

Şocul războiului mondial, evenimentele revoluţionare din domeniul tehnico-industrial şi social, noua concepţie a lumii în fizică, toate acestea au justificat o schimbare care a incitat la întrebări filozofice în întreaga Europă.[8] Civilizaţia tehnică părea şubredă, exclusivitatea raţionalismului era pusă la îndoială. Filozofii occidentali căutau şi admirau cultura răsăriteană purtătoare a unei vieţi spirituale depline, eliberate de monotonia şi de vulgarizarea materialismului apusean.[9] Era inevitabil ca această dezbatere să fie urmărită cu atenţie în România. Lucrările şi scrierile lui Spengler, Maurras, Keyserling, Unamuno, Maritain, Berdiaev şi Kierkegaard erau discutate în detaliu. Direcţii de argumentare asemănătoare se găsesc şi la N. Crainic, N. Ionescu, Mircea Eliade şi la ceilalţi tineri gânditori români.

Întoarcerea la problemele filozofice era, dincolo de situaţia generală europeană, în directă legătură cu căutarea mereu reformulată a identităţii culturale a ţării.[10] În fond, existau trei răspunsuri posibile. Se putea face referire la latinitatea României şi la strânsele legături culturale care rezultau de aici, oferind posibilitatea ca ţara să urmeze modelul Europei occidentale. Aceasta era poziţia naţionalismului liberal de odinioară sau, mai târziu, poziţia lui Eugen Lovinescu. Se putea argumenta că, de fapt, cultura română nu ar fi de aceeaşi vârstă cu cea occidentală, necesitând, de aceea, un proces de acomodare lent, conştient, care să ţină seama de particularităţile poporului român. Această teză o dezvoltase cu aproximaţie Rădulescu-Motru, Iorga afirmase şi el ceva în mod asemănător. O a treia poziţie respingea ideea compatibilităţii culturii apusene cu tradiţiile româneşti. Nu era pusă sub semnul întrebării însăşi exemplaritatea Europei occidentale? Ce altceva i-a motivat pe autori ca Spengler sau Keyserling?

După ce în 1918/19 obiectivele teritoriale fuseseră atinse, problema „fenomenului românesc" trebuia ridicată din nou. Ce îi unea pe români?

---

[7] În ultimii ani au apărut două monografii cuprinzătoare despre naţionalismul interbelic, şi anume Dumitru Micu, *Gândirea şi Gândirismul*, Bucureşti, 1975 şi Zigu Ornea, *Tradiţionalism şi modernitate în deceniul al treilea*, Bucureşti, 1980, *cf.* şi Keith Hitchins, „Gândirea, Nationalism in a Spiritual Guise", în: K. Jowitt (ed.), *Social Change, op. cit.*, p. 140 şi urm.

[8] *Cf.* Hermann Noack, *Die Philosophie Westeuropas*, Darmstadt, ediţia a IV-a, 1976, p. 17 şi urm.

[9] *Cf.* Z. Ornea, *Tradiţionalism şi modernitate, op. cit.*, p. 238 şi urm.

[10] Cu privire la discuţia asupra „fenomenului românesc" de la sfârşit de secol *cf.* Klaus Heitmann, „Das rumänische Phänomen, Die Frage des nationalen Spezifikums in der Selbstbesinnung der rumänischen Kultur seit 1900", în: *Südostforschungen*, 29 (1970), p. 171 şi urm.

Nu periclitau conflictele sociale latente solidaritatea națională? Care erau scopurile urmărite? Cum se puteau afirma românii față de minoritățile naționale puternice, conștiente de sine? Cum puteau găsi ei o confirmare într-o lume aliniată la normele și realizările statelor industriale occidentale?[11]

Pornind de la o filozofie generală, care identifica lumea apuseană cu raționalismul și pozitivismul, și pledând pentru reîntoarcerea la un mod de existență considerat în imperfecțiunea și în situația sa paradoxală de viață ca parte a unei ordini integratoare, de nepătruns rațional, neonaționaliștii căutau în același timp un răspuns la problema identității culturale a românilor și a importanței pe care țara o are pentru reînnoirea culturii europene. Sămănătorismul a luat naștere din nemulțumirea față de efectele specifice ale modernității în România. Neonaționaliștii se împotriveau gândirii occidentale în sine. Dacă Iorga și Rădulescu-Motru făceau responsabilă pentru evoluțiile sociale greșite imitarea precipitată, superficială a formelor apusene, în concepția neonaționaliștilor, cultura occidentală și „ființa românească" erau incompatibile.[12]

Nae Ionescu și tinerii scriitori influențați de el, precum Mircea Eliade, Mihail Sebastian, Mircea Vulcănescu, Petru Marcu-Balș, Constantin Noica, Vasile Băncilă, Stelian Mateescu și Mihail Polihroniade, au evocat începutul unei crize spirituale a gândirii raționale occidentale. Teoriile goale, așa gândeau ei, trebuie înlocuite cu viața concretă, cu realitatea nemijlocită: „Ne-am desprins de abstractizarea geometrizantă a naționalismului și de insensibilitatea filozofică și morală a monismului darwinian și materialist (...) pentru a ne apropia de concretul frenetic și fericitor, de istorie, autohtonie și credință."[13] Vechea generație a neglijat crearea unui nou ideal după 1918. Umplerea acestui gol este datoria tinerei generații pe care războiul și o tinerețe nefericită au maturizat-o și au încercat-o de timpuriu.

N. Ionescu descria protestantismul ca imagine opusă unei astfel de atitudini spirituale deschise, îndreptate către forțele suprasensibile. Protestantismul era pentru el sinonim cu raționalismul, individualismul, liberalismul și socialismul.[14] Ionescu studiase până în 1919 la München. Probabil că aici el a aflat despre tezele lui Max Weber privind legătura dintre etica protestantă și spiritul capitalismului. Pe de altă parte, afirmații asemănătoare se găsesc

---

[11] *Cf.* N. Crainic, „Politică și ortodoxie", în: *Gândirea*, 5 (1923), p. 77 și urm.; *idem*, *Puncte cardinale, op. cit.*, p. 127; N. Ionescu, *op. cit.*, pp. 190 și urm., 382, 387; Sorin Pavel, Ion Nestor, Petru Marcu-Balș, „Manifestul Crinului Alb", în: *Gândirea*, 8 (1928), Nr. 8–9, p. 312 și urm., *cf.* cu privire la o temă asemănătoare O. Goga, *op. cit.*, pp. 12 și urm., 22, 29, 33, 37 și urm., 203 și urm., 221; v. și Z. Ornea, *Țărănismul, op. cit.*, p. 113.

[12] N. Crainic, *Puncte cardinale, op. cit.*, p. 75 și urm.; N. Ionescu, *op. cit.*, pp. 84, 208 și urm.; *cf.* și Z. Ornea, *Țărănismul, op. cit.*, pp. 112 și urm., 267.

[13] S. Pavel ș.a., *Manifestul Crinului Alb, op. cit.*, p. 315.

[14] N. Ionescu, *op. cit.*, pp. 3 și urm., 24, 26, 64, 209 și urm., 291, 380.

şi la Charles Maurras.[15] În orice caz, pentru realităţile româneşti concrete, punerea pe aceeaşi treaptă a protestantismului cu modernitatea era de mică relevanţă. Statele vecine cu România erau sau catolice, sau ortodoxe, iar dintre minorităţile naţionale din ţară, doar germanii erau protestanţi. Dar cu ei existau cele mai puţine conflicte. Octavian Goga, spirit mai puţin filozofic decât Ionescu, însă mai apropiat de tradiţiile vechiului „naţionalism", stăruia asupra relaţiei „evrei–lumea burgheză modernă", iar această formulă avea să-şi dovedească şi în viitor eficacitatea.[16]

Implicaţiile politice ale neonaţionalismului au condus la refuzul democraţiei parlamentare şi al dezvoltării industriale a României. Ionescu a formulat astfel de temeri[17], însă până la sfârşitul anilor '20 aspectul cultural s-a aflat în centrul expunerilor sale. Rezerve faţă de parlamentarism se întâlnesc, de altfel, şi la alţii. Octavian Goga şi-a văzut înşelate toate speranţele de reînnoire morală prin participarea maselor. „Lumea vrea un stăpân", conchidea el. „O înălţime morală necontestată de nimeni, care să inspire linişte şi siguranţă."[18]

Dacă drumul României spre epoca modernă era blocat, atunci cum şi-a câştigat ea identitatea? Mircea Eliade şi autorii *Manifestului Crinului Alb* subliniau că noua generaţie a României dispune de şansa unică de a pune totul sub semnul întrebării şi de a culege experienţele cele mai diverse.[19] Răspunsul la ce înseamnă românismul rămânea deschis. Alţii voiau mai mult. Goga vedea în ţărănime paranteza unificatoare. Prin rădăcinile sale vechi, ţărănimea este aceeaşi peste tot, între Mureş, Olt şi Prut, şi rămâne neatinsă de diferitele tradiţii culturale ale provinciilor româneşti.[20] Nichifor Crainic şi Nae Ionescu au respins această concepţie: „Voind să demonstreze vitalitatea rasei", îi replica Crainic lui Iorga, iar cu aceasta şi lui Goga, „literatura sămănătoristă e o apologie a instinctelor primare dezlănţuite... E sufletul românesc o totalitate de instincte în care n-a intervenit lupta dramatică a conştiinţei morale şi deci a conştiinţei religioase? Dacă fenomenul acestei conştiinţe nu apare în literatura sămănătoristă, care ne-a precedat, înseamnă că el nu există în realitatea românească. Dar poporul nostru trăieşte de două mii de ani în credinţa ortodoxismului şi în practica lui. De aceea, unghiul sub care l-au privit scriitorii precedenţi şi odată cu ei intelectualii formaţi în ideologia *ştiinţifică* a veacului al XIX-lea ni se pare greşit. În orice

---

[15] *Cf.* E. Nolte, *Der Faschismus in seiner Epoche, op. cit.*, p. 169.

[16] *Cf.* O. Goga, *op. cit.*, pp. 13, 33, 39 şi urm., 442, 448.

[17] N. Ionescu, *op. cit.*, pp. 7, 25, 358 şi urm., 369; v. şi Z. Ornea, *Ţărănismul, op. cit.*, pp. 112 şi urm., 267.

[18] O. Goga, *op. cit.*, p. 443; *cf.* şi *ibid.*, p. 448 şi urm.

[19] Mircea Eliade, *Amintiri*, vol. 1, Madrid, 1966, p. 149; S. Pavel ş.a., *Manifestul Crinului Alb, op. cit.*, p. 313 şi urm.

[20] O. Goga, *op. cit.*, p. 182.

caz, insuficient. S-a aprofundat caracterul etnic al acestui popor, dar s-a ignorat caracterul religios."[21] „A fi român" înseamnă să trăiești în tradiția și ținuta spirituală a credinței ortodoxe, așa suna formula pe care N. Crainic, N. Ionescu și adepții lor o aduceau la cunoștință în ziare și reviste ortodoxe. Europa are nevoie de România, întrucât duce lipsă de acel spirit îndreptat către transcendent, spirit care s-a păstrat numai în Biserica ortodoxă.[22]

Toate acestea au fost publicate înainte de anul 1930. Față de contextul mai larg al realității românești, acțiunile legionarilor nu erau chiar atât de exagerate după cum s-ar părea la prima vedere: atât solidaritatea mistică avută cu pământul, cât și religiozitatea îndreptată către elementul național se pot regăsi la teoreticienii neonaționalismului. „Trupurile înaintașilor noștri se odihnesc în pământurile patriei, sufletele lor au intrat în cerul Bisericii. Atingând acest pământ, îi atingem pe ei. Rugându-ne, luăm, prin taina Bisericii, contactul cu ei." Autorul acestor rânduri este Nichifor Crainic[23], dar și la Codreanu se pot întâlni cuvinte asemănătoare.

În anii '20 critica națională a modernizării culturale a României nu a condus în mod direct la o atitudine politică radicală de dreapta. Octavian Goga făcea parte din Partidul Poporului al lui Averescu, fiind un timp ministru de Interne, fapt care a dăunat, de altfel, prestigiului său printre studenții antisemiți. De acum încolo, el era contaminat de virusul practicii politice. La sfârșitul anilor '20, Nae Ionescu și Nichifor Crainic îi susțineau pe național-țărăniști.[24]

În ce a constat deci importanța acestei literaturi? Răspunsul rezultă din faptul că au fost dezvoltate și răspândite teme la care s-a putut reveni în noile condiții economice și politice de după 1930.

Articolul lui Goga relata despre deziluziile în ceea ce privește dezvoltarea armonioasă a României, dezvoltare condiționată doar de realizarea unității teritoriale. Goga era devotat declarațiilor și ideilor naționalismului antebelic, dar îi lipseau speranțele sămănătorismului. În 1918, s-au realizat, ce-i drept, obiectivele teritoriale, dar de atunci a lipsit o direcție adevărată. Se mai remarca doar o activitate zeloasă. Goga ducea dorul atașamentului față de idealul național. În opinia sa, materialismul și internaționalismul urmau să pătrundă tot mai adânc în popor, sentimentul de apartenență nu mai exista, situație la care contribuiau și ziarele și revistele evreiești. Participarea maselor la viața politică n-ar fi produs, după cum se sperase, o reînnoire morală, în locul acesteia aflându-se doar o retorică goală. Față de ispitele timpului actual, tineretul constituia întotdeauna o forță purificatoare. Un nou idealism

---

[21] N. Crainic, *Puncte cardinale, op. cit.*, p. 114 și urm.

[22] *Ibid.*, p. 95 și urm.; N. Ionescu, *op.cit.*, p. 34 și urm., 53, 194 și urm.; *cf.* și D. Micu, *Gândirea, op. cit.*, p. 341.

[23] N. Crainic, *Puncte cardinale, op. cit.*, p. 106.

[24] *Cf. Calendarul*, 5 decembrie 1933; Nae Ionescu, *op. cit.*, p. 148 și urm.

se făcea simţit, care punea în evidenţă tineretul, făcându-l apt pentru conducere.

Nae Ionescu, N. Crainic şi „scriitorii tinerei generaţii" împărtăşeau critica lui Goga, dar cereau o explicaţie filozofică. Ei justificau rolul tineretului prin experienţa războiului, printr-o trăire profundă şi tragică, iar nu printr-o constantă antropologică. Erau fascinaţi de credinţa în creativitatea umană întâlnită la Nietzsche, de voinţa de putere, deşi, în acelaşi timp, cei mai mulţi dintre ei căutau sprijin şi confirmare în ortodoxie.

Goga şi-a scris articolele pentru o revistă neînsemnată şi puţin citită, *Ţara noastră*. Mai târziu, el le-a adunat şi le-a publicat într-o carte, asigurând astfel o mai bună răspândire a lor.[25]

Nichifor Crainic a coordonat influenta revistă de cultură *Gândirea*. Nae Ionescu a fost la început colaborator, apoi director la *Cuvântul*, unul dintre cele mai cunoscute cotidiene ale Capitalei, ai cărui cititori proveneau, în special, din rândul inteligheţiei şi al studenţimii.[26]

6. Sub presiunea tensiunilor economice şi politice de după 1929, gândirea politică s-a radicalizat. Statul democratic era pus sub semnul întrebării, fiind provocat în special de o dreaptă întărită şi politizată.

Intelectualii români s-au ţinut, ce-i drept, de cele mai multe ori departe de extremismul de dreapta. La toate universităţile, acesta forma o poziţie minoritară.[27] Cine publica în *Gândirea* sau în *Cuvântul* nu trebuia în mod

---

[25] *Cf.* H. Sima, „Cum am intrat în Legiune", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 171.

[26] *Cf. ibid.*, p. 167.

[27] Acest lucru este valabil pentru aşa-numita „stângă" din interiorul *Gândirii* care prin creativitatea şi profunzimea sa filozofică a justificat faima revistei. Ea nu s-a subordonat doctrinei înguste, motivate politic a „dreptei". Un exponent cunoscut al acestei grupări era Lucian Blaga, şi este revelator să opunem teoria sa a cunoaşterii şi a culturii celei a lui Nae Ionescu:

Pentru Ionescu lumea era ceva absurd. El afirma că ea este dominată de puteri care se sustrag capacităţii umane de cunoaştere. Astfel rămâne doar credinţa. Numai încrederea în existenţa lui Dumnezeu şi a intervenţiei divine în procesele naturale şi istorice poate elibera lumea de caracterul ei contradictoriu. În locul explicaţiei cauzale intervine cunoaşterea intuitivă.

Blaga explica şi el că posibilităţile de cunoaştere ale omului sunt limitate, făcând trimitere la ceea ce numea el „cenzură transcendentă". „Marele Anonim" ar fi impus-o, pentru a face posibilă acţiunea creatoare, pentru a asigura stabilitatea individului şi a mediului său şi, în final, pentru a obţine propria poziţie de putere. „Marele Anonim" al lui Blaga se aseamănă mai mult cu un demon decât cu Dumnezeul credinţei creştine. Omul, arăta el în continuare, trebuie să se folosească de toată puterea sa, de toată mintea sa. Dacă totuşi nu înaintează, trebuie să se integreze în mistere, să accepte dogmele ca ajutor. Prin „dogmă" Blaga nu înţelegea ca Ionescu o înţelepciune evidentă, ci depăşirea filozofică a graniţelor logicii.

În *Trilogia culturii*, Blaga a stabilit o corelaţie între stil şi inconştient. Cultura specific românească era văzută ca un rezultat al influenţei marcante a regiunilor deluroase şi al unei combinaţii de mituri locale şi ortodoxie. Mai uşor de ţinut minte, dar şi mai

necesar să susţină organizaţiile dreptei politice. Ceea ce conta totuşi era faptul că exista un grup de profesori, o serie de scriitori, poeţi şi pictori care confereau dreptei extreme publicitate şi respectabilitate.

Lipsea o reacţie democratică. Această provocare a fost conştientizată abia la mijlocul anilor '30. Stânga democratică s-a solidarizat atunci într-o atitudine comună împotriva dreptei, în timp ce doctrina ţărănismului încerca să găsească răspuns la posibilitatea de modernizare a ţării în condiţii democratice.[28]

7. După opinia lui Zeletin, „dictatura capitalului financiar" era o epocă în care, pe baza planificării, viaţa economică e scutită de crize. Mai mult, el explicase că interesele colectivităţii sunt cel mai bine servite atunci când capitalul financiar îşi poate urma nestingherit propriile interese. Ambele dogme au fost zguduite fundamental de criza economică.

Încă la începutul anilor '20, Mihail Manoilescu atrăsese atenţia asupra consecinţelor politice şi sociale nedorite ale dominaţiei unei singure clase. Numai dacă nici un grup social nu deţine superioritatea, iar statul intervine ca instrument de reglare, axioma liberală, potrivit căreia interesele individuale şi colective se completează reciproc, este valabilă în continuare.

În 1929, Manoilescu a anulat în mod radical această ecuaţie din teoria sa despre protecţionism. Dacă se ia în considerare comerţul exterior, interesul privat şi cel naţional se anulează reciproc. Ricardo a încercat să arate, ce-i drept, contrariul, dar teoria sa despre costurile comparative pleacă de la ipoteze greşite, constituind doar un caz de excepţie. Comerţul dintre statele industriale şi agrare sau, mai general spus, dintre ţările cu nivel mediu diferit de productivitate conduce la un schimb inegal al timpului de muncă, timp folosit pentru fabricarea produsului, ceea ce înseamnă că naţiunea rămâne în continuare dependentă de domeniile economice neproductive. Naţiunile sărace pot scăpa de exploatarea statelor bogate doar prin măsuri

---

simplu a definit Nae Ionescu fiinţa culturii româneşti: „Suntem ortodocşi pentru că suntem români, şi suntem români pentru că suntem ortodocşi." *Cf.* N. Ionescu, *op. cit.*, pp. 20 şi urm., 28, 64 şi urm., 286; *idem*, „Fenomenul legionar", în: *Buletinul informativ*, Nr. 3, 18 august 1940, BA, Kl. Erwbg. 589; Basil Munteanu, *Geschichte der neueren rumänischen Literatur*, Viena, 1943, p. 151 şi urm.; Vintilă Horia, „Roumanie", în: *Les grands courants de la pensée mondiale contemporaine*, ed. de M. F. Sciacca, vol. 7, Milano, 1959, p. 1071 şi urm.; K. Hitchins, *op. cit.*, p. 157 şi urm.; D. Micu, *Gândirea, op. cit.*, p. 905 şi urm.

[28] Poziţia dublă în linia de front împotriva capitalismului şi a socialismului a dus ţărănismul în anii '30 la preluarea de lozinci asemănătoare cu cele ale cercurilor radicale de dreapta. Totuşi ar fi greşit, aşa cum încearcă L. Pătrăşcanu, să constatăm o orientare a ţărănismului către extrema dreaptă. „Democraţia grupului" nu înseamnă corporatism, ci asigurarea unei poziţii predominante a ţăranilor. *Cf.* L. Pătrăşcanu, *Problemele de bază, op. cit.*, p. 221 şi urm.; *idem, Texte social-politice, 1921–1938*, Culegerea, selectarea şi adnotarea textelor de Marin C. Stănescu şi Elena Vlăduţescu, Bucureşti, 1975, p. 238 şi urm., *Politics and Political Parties in Roumania, op. cit.*, p. 148 şi urm.

se făcea simțit, care punea în evidență tineretul, făcându-l apt pentru conducere.

Nae Ionescu, N. Crainic și „scriitorii tinerei generații" împărtășeau critica lui Goga, dar cereau o explicație filozofică. Ei justificau rolul tineretului prin experiența războiului, printr-o trăire profundă și tragică, iar nu printr-o constantă antropologică. Erau fascinați de credința în creativitatea umană întâlnită la Nietzsche, de voința de putere, deși, în același timp, cei mai mulți dintre ei căutau sprijin și confirmare în ortodoxie.

Goga și-a scris articolele pentru o revistă neînsemnată și puțin citită, *Țara noastră*. Mai târziu, el le-a adunat și le-a publicat într-o carte, asigurând astfel o mai bună răspândire a lor.[25]

Nichifor Crainic a coordonat influenta revistă de cultură *Gândirea*. Nae Ionescu a fost la început colaborator, apoi director la *Cuvântul*, unul dintre cele mai cunoscute cotidiene ale Capitalei, ai cărui cititori proveneau, în special, din rândul inteligheției și al studențimii.[26]

6. Sub presiunea tensiunilor economice și politice de după 1929, gândirea politică s-a radicalizat. Statul democratic era pus sub semnul întrebării, fiind provocat în special de o dreaptă întărită și politizată.

Intelectualii români s-au ținut, ce-i drept, de cele mai multe ori departe de extremismul de dreapta. La toate universitățile, acesta forma o poziție minoritară.[27] Cine publica în *Gândirea* sau în *Cuvântul* nu trebuia în mod

---

[25] *Cf.* H. Sima, „Cum am intrat în Legiune", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 171.

[26] *Cf. ibid.*, p. 167.

[27] Acest lucru este valabil pentru așa-numita „stângă" din interiorul *Gândirii* care prin creativitatea și profunzimea sa filozofică a justificat faima revistei. Ea nu s-a subordonat doctrinei înguste, motivate politic a „dreptei". Un exponent cunoscut al acestei grupări era Lucian Blaga, și este revelator să opunem teoria sa a cunoașterii și a culturii celei a lui Nae Ionescu:

Pentru Ionescu lumea era ceva absurd. El afirma că ea este dominată de puteri care se sustrag capacității umane de cunoaștere. Astfel rămâne doar credința. Numai încrederea în existența lui Dumnezeu și a intervenției divine în procesele naturale și istorice poate elibera lumea de caracterul ei contradictoriu. În locul explicației cauzale intervine cunoașterea intuitivă.

Blaga explica și el că posibilitățile de cunoaștere ale omului sunt limitate, făcând trimitere la ceea ce numea el „censură transcendentă". „Marele Anonim" ar fi impus-o, pentru a face posibilă acțiunea creatoare, pentru a asigura stabilitatea individului și a mediului său și, în final, pentru a obține propria poziție de putere. „Marele Anonim" al lui Blaga se aseamănă mai mult cu un demon decât cu Dumnezeul credinței creștine. Omul, arăta el în continuare, trebuie să se folosească de toată puterea sa, de toată mintea sa. Dacă totuși nu înaintează, trebuie să se integreze în mistere, să accepte dogmele ca ajutor. Prin „dogmă" Blaga nu înțelegea ca Ionescu o înțelepciune evidentă, ci depășirea filozofică a granițelor logicii.

În *Trilogia culturii*, Blaga a stabilit o corelație între stil și inconștient. Cultura specific românească era văzută ca un rezultat al influenței marcante a regiunilor deluroase și al unei combinații de mituri locale și ortodoxie. Mai ușor de ținut minte, dar și mai

necesar să susţină organizaţiile dreptei politice. Ceea ce conta totuşi era faptul că exista un grup de profesori, o serie de scriitori, poeţi şi pictori care confereau dreptei extreme publicitate şi respectabilitate.

Lipsea o reacţie democratică. Această provocare a fost conştientizată abia la mijlocul anilor '30. Stânga democratică s-a solidarizat atunci într-o atitudine comună împotriva dreptei, în timp ce doctrina ţărănismului încerca să găsească răspuns la posibilitatea de modernizare a ţării în condiţii democratice.[28]

7. După opinia lui Zeletin, „dictatura capitalului financiar" era o epocă în care, pe baza planificării, viaţa economică e scutită de crize. Mai mult, el explicase că interesele colectivităţii sunt cel mai bine servite atunci când capitalul financiar îşi poate urma nestingherit propriile interese. Ambele dogme au fost zguduite fundamental de criza economică.

Încă la începutul anilor '20, Mihail Manoilescu atrăsese atenţia asupra consecinţelor politice şi sociale nedorite ale dominaţiei unei singure clase. Numai dacă nici un grup social nu deţine superioritatea, iar statul intervine ca instrument de reglare, axioma liberală, potrivit căreia interesele individuale şi colective se completează reciproc, este valabilă în continuare.

În 1929, Manoilescu a anulat în mod radical această ecuaţie din teoria sa despre protecţionism. Dacă se ia în considerare comerţul exterior, interesul privat şi cel naţional se anulează reciproc. Ricardo a încercat să arate, ce-i drept, contrariul, dar teoria sa despre costurile comparative pleacă de la ipoteze greşite, constituind doar un caz de excepţie. Comerţul dintre statele industriale şi agrare sau, mai general spus, dintre ţările cu nivel mediu diferit de productivitate conduce la un schimb inegal al timpului de muncă, timp folosit pentru fabricarea produsului, ceea ce înseamnă că naţiunea rămâne în continuare dependentă de domeniile economice neproductive. Naţiunile sărace pot scăpa de exploatarea statelor bogate doar prin măsuri

---

simplu a definit Nae Ionescu fiinţa culturii româneşti: „Suntem ortodocşi pentru că suntem români, şi suntem români pentru că suntem ortodocşi." *Cf.* N. Ionescu, *op. cit.*, pp. 20 şi urm., 28, 64 şi urm., 286; *idem*, „Fenomenul legionar", în: *Buletinul informativ*, Nr. 3, 18 august 1940, BA, Kl. Erwbg. 589; Basil Munteanu, *Geschichte der neueren rumänischen Literatur*, Viena, 1943, p. 151 şi urm.; Vintilă Horia, „Roumanie", în: *Les grands courants de la pensée mondiale contemporaine*, ed. de M. F. Sciacca, vol. 7, Milano, 1959, p. 1071 şi urm.; K. Hitchins, *op. cit.*, p. 157 şi urm.; D. Micu, *Gândirea, op. cit.*, p. 905 şi urm.

[28] Poziţia dublă în linia de front împotriva capitalismului şi a socialismului a dus ţărănismul în anii '30 la preluarea de lozinci asemănătoare cu cele ale cercurilor radicale de dreapta. Totuşi ar fi greşit, aşa cum încearcă L. Pătrăşcanu, să constatăm o orientare a ţărănismului către extrema dreaptă. „Democraţia grupului" nu înseamnă corporatism, ci asigurarea unei poziţii predominante a ţăranilor. *Cf.* L. Pătrăşcanu, *Problemele de bază, op. cit.*, p. 221 şi urm.; *idem*, *Texte social-politice, 1921–1938*, Culegerea, selectarea şi adnotarea textelor de Marin C. Stănescu şi Elena Vlăduţescu, Bucureşti, 1975, p. 238 şi urm., *Politics and Political Parties in Roumania, op. cit.*, p. 148 şi urm.

s-ar fi străduit să nu se compromită. Motivul privea mai curând faptul că viziunea lui Manoilescu despre o dictatură de esență revoluționară, ce rămânea în același timp tehnocrată, având simplul scop de a industrializa forțat țara, prezenta interes doar pentru o parte redusă a elitei intelectuale de dreapta, neputând fi prin urmare propagată de către un partid care avea nevoie de sprijinul larg al țărănimii.

8. Critica „națională" a civilizației s-a manifestat până în 1929 ca o nouă orientare filozofică și culturală. După 1930, aceasta a luat în mod deschis atitudine politică. Criza economică mondială a devenit dovada eșecului spiritului occidental-raționalist.[40] Dar în timp ce, înainte de 1929, ortodoxia și Orientul au constituit polul opus al unei atitudini contrare gândirii occidentale, Crainic, impresionat de fascismul italian, a redescoperit latinitatea poporului român[41], iar Nae Ionescu s-a îndreptat către Germania[42], țară anterior identificată de el cu tradiția protestantă.

Asemeni lui Codreanu, Crainic și Ionescu înțelegeau națiunile ca existențe ce participau în mod colectiv la sistemul lumii cerești. Pe pământ însă, iar în asta consta pentru ei tragicul existenței umane[43], domnește o veșnică luptă între națiuni. Doar popoarele unite vor supraviețui. Democrația nu e capabilă de o astfel de operă de integrare; ea este incapabilă principial, întrucât pleacă de la teoria contractului social, și e incapabilă în mod practic, pentru că transferă decizia la nivelul maselor, animate de interese materiale și vulnerabile la discursul demagogic.[44]

---

[40] *Cf.* N. Ionescu, *op. cit.*, p. 256 și urm.; N. Crainic, *Puncte cardinale, op. cit.*, pp. 24, 34 și urm.

[41] Crainic a salutat mai întâi „luarea puterii" de către național-socialiști. Mai târziu însă, el a respins rasismul acestora ca pe o formă de ateism. Simpatia lui s-a îndreptat în exclusivitate către fascismul italian. După patru luni de la întâlnirea de la Montreux, unde s-au întrunit reprezentanții mai multor partide fasciste sub conducerea CAUR, Crainic a scris un articol cu un titlu semnificativ, „Roma eternă". Aici se spune, printre altele — și trebuie să se țină seama de admirația sa de odinioară pentru Orient și tot ce e influențat de ortodoxism: „Roma e pentru poporul nostru «maica Roma»." N. Crainic, *Puncte cardinale, op. cit.*, p. 297.

[42] Nae Ionescu a vizitat Germania național-socialistă de mai multe ori. În calitate de președinte al reprezentanței române IG Farben, el a captat atenția asupra sa. Cu privire la schimbarea atitudinii sale față de Germania vezi și: Nae Ionescu, „Fenomenul legionar", în: *Buletinul informativ*, Nr. 4, 25 august 1940, BA, Kl. Erwbg. 589.

[43] Nae Ionescu, „Fenomenul legionar", în: *Buletinul informativ*, Nr. 5, 1 septembrie 1940, BA, Kl. Erwbg. 589; Mihail Sebastian, *Opere alese*, București, 1960, p. 6, n. 1; Traian Brăileanu, *Teoria comunității omenești*, București, 1941, p. 378.

[44] Nae Ionescu, *op. cit.*, pp. 7, 25, 317 și urm., 369; N. Crainic, *Puncte cardinale, op. cit.*, p. 41 și urm.; *cf.* și Traian Brăileanu, „L'état et la communauté morale, Essai philosophique", în: *Revue internationale de sociologie*, 39 (1931), p. 344 și urm.; vezi și articolele diferite ale lui T. Brăileanu în: *Însemnări sociologice*, I, Nr. 4, iulie 1935, p. 24; I, Nr. 8, noiembrie 1935, p. 2 și urm.; I, Nr. 9, decembrie 1935, pp. 4, 8 și urm.; II, Nr. 7, octombrie 1936, p. 5; II, Nr. 12, mai 1936, p. 16; III, Nr. 11, februarie 1938, p. 11.

Naţionalismul lui Nichifor Crainic, ca şi al lui Traian Brăileanu — ultimul argumentând mai mult de pe o poziţie filozofico-sociologică decât una filozofico-teologică — era îndreptat către interior, adică împotriva evreilor şi împotriva a tot ce se afla în legătură cu aceştia: materialismul, secularizarea, emanciparea femeii, lupta de clasă, liberalismul şi democraţia parlamentară.[45]

Naţionalismul lui Ionescu, iar tendinţe către o astfel de argumentare pot fi aflate încă înainte de 1938[46], era orientat către exterior. „Caracterul naţiunii", le explica el legionarilor, este „ofensiv şi imperialist... Nu există, altfel spus, cumineţenie şi defensivă în naţionalism, căci neamurile care se pun pe o astfel de poziţie cad în robie... Imperialismul este justificat în măsura în care el voieşte să realizeze pe Dumnezeu, adică să reprezinte o nouă formulă spirituală de viaţă şi nu să realizeze pe Diavol: mongoli, ruşi, turci, austro-ungari, evrei, căci idealul tuturor celorlalte popoare fiind contrare nouă este contra Dumnezeului nostru."[47]

Teoreticienii neonaţionalismului declarau că este necesară o nouă atitudine spirituală care să nu se orienteze către binele material. Această atitudine ar pretinde abnegaţie şi idealism. Cei bătrâni nu sunt capabili de acest lucru, în schimb, tineretul s-a eliberat prin disciplina războiului de toate influenţele negative.[48]

Crainic voia modificarea corporatismului în funcţie de raporturile etnice din România; ar fi necesar un „stat etnocrat"[49], realmente o formulă asupra căreia au căzut de acord toate grupările orientate către dreapta, iar acest fapt corespundea în 1937 poziţiei politice a autorului. În raport cu aceasta, teoria lui Traian Brăileanu despre „naţiunea văzută ca o comunitate morală" în care nu mai există „conflicte şi lupte"[50], alături de ideea sa despre o „elită ascetă", reflecta specificul propagandei legionare. După părerea lui Brăileanu, în fruntea acestei elite — aici el era de acord cu Ionescu — o personalitate conducătoare carismatică urma să exercite arta politicii şi să garanteze integritatea naţională.[51]

---

[45] N. Crainic, *Ortodoxie şi etnocraţie*, Bucureşti, ş. a. (1940), p. 159 şi urm.; *idem*, *Puncte cardinale, op. cit.*, pp. 67, 184. În ceea ce-l priveşte pe Traian Brăileanu, este suficientă lectura articolelor de fond din *Însemnări sociologice*.

[46] *Cf.* Mihail Sebastian, *Opere alese, op. cit.*, p. 6, n. 1.

[47] Nae Ionescu, „Fenomenul legionar", în: *Buletinul informativ*, Nr. 5, 1 septembrie 1940, p. 3, Ba, Kl. Erwbg. 589.

[48] N. Crainic, *Puncte cardinale, op. cit.*, p. 5 şi urm.; *idem*, *Ortodoxie, op. cit.*, p. 7 şi urm.; *cf.* şi P. Pavel, *op. cit.*, p. 83.

[49] N. Crainic, *Ortodoxie, op. cit.*, pp. 175 şi urm., pp. 275 şi urm.

[50] T. Brăileanu, *L'état, op. cit.*, p. 341 şi urm.; *ibid.*, *Teoria, op. cit.*, p. 388.

[51] *Idem*, în: *Însemnări sociologice*, I, Nr. 4, iulie 1935, p. 35; I, Nr. 6, septembrie 1935, p. 7 şi urm.; I, Nr. 7, p. 4 şi urm.; N. Ionescu, *op. cit.*, pp. 317, 322, 332 şi urm., 340; Constantin Stoicănescu, „Convertirea şi jertfa profesorului", în: *Figuri legionare*, vol. 3, p. 61 şi urm., BA, Kl. Erwbg. 589.

9. Odată cu începutul crizei economice mondiale, eforturile teoretice şi activitatea politică au coincis mai mult decât înainte. Traian Brăileanu, profesor de etică, sociologie şi ştiinţe politice la Universitatea din Cernăuţi, trecuse aproape prin toate partidele, înainte de a adera în 1930 la Legiune, de supărare din cauza „atitudinii molatece" a grupurilor politice tradiţionale faţă de „străini". El auzise despre Legiune şi a învăţat s-o preţuiască datorită relaţiei sale directe cu Ion Zelea-Codreanu.[52] Începând din 1935, el a publicat o revistă proprie, *Însemnări sociologice*, care peste puţin timp a devenit forumul unui cerc de intelectuali legionari tineri, stabiliţi în Bucovina. Unele articole erau semnate de sociologi francezi, care publicau în *Revue internationale de sociologie.* Brăileanu a activat la Cernăuţi, departe de centrele deciziei politice, renunţând chiar la un angajament politic direct, deşi a fost unul dintre primii senatori ai Legiunii. Alţii au contribuit mai mult la prestigiul şi influenţa Legiunii.

Nichifor Crainic, născut la 22 decembrie 1889 ca fiu de ţărani săraci, a studiat mai întâi teologia, înainte de a se dedica în totalitate literaturii. În 1926 a obţinut o catedră pentru literatură religioasă modernă, mai întâi la Chişinău, apoi la Bucureşti. S-a complăcut în rolul unui precursor intelectual şi al unui idol admirat de un tineret nou, naţionalist şi poate că şi-ar fi atins scopul, dacă nu la fel ar fi năzuit şi Nae Ionescu, din 1922 profesor de filozofie la Universitatea din Bucureşti. Ionescu a reprezentat ceva de felul unui eveniment intelectual pentru Capitală. În prelegerile sale, el vorbea, se pare, fără un text dinainte redactat, şi-şi dezvolta ideile pornind de la o singură întrebare pusă la început.[53] Cine nu putea audia expunerea putea citi articolele de fond ale lui Ionescu din *Cuvântul* pentru a rămâne fascinat de strălucitoarea lor realizare jurnalistică.

Cu cât era mai disperată situaţia economică, cu atât se intensifica nemulţumirea faţă de democraţiile parlamentare, cu atât mai des se făceau auzite accese de intoleranţă naţionalistă. Crainic întrezărea şansa unui nou cotidian orientat mai puternic spre dreapta, care să fie şi mai independent faţă de monarhie decât *Cuvântul*, care reprezenta interesele regelui. Primul număr din *Calendarul* avea data de 25 ianuarie 1932. Pe scurt, concepţia programatică suna astfel: „Dezastrul de azi" este „opera politicianismului"[54], unica salvare: statul breslelor.[55] Noul ziar, interzis de mai multe ori, a reuşit

---

[52] *Cf. Mişcarea legionară, Adevărul în procesul Căpitanului, op. cit.*, p. 106 şi urm.; *Procesul marii trădări naţionale*, Bucureşti, 1946, p. 121.

[53] *Cf.* M. Eliade, *op. cit.*, p. 116 şi urm., Henri H. Stahl, *Amintiri şi gânduri din vechea şcoală a „monografiilor sociologice"*, Bucureşti, 1981, p. 214 şi urm.

[54] *Calendarul*, 25 ianuarie 1932.

[55] *Calendarul*, 6 martie 1932.

să apară până la asasinarea lui Duca, fiind citit de studenţii radicali de dreapta, iar pe lângă aceştia, în mod special, de preoţi şi profesori.[56]

În primele luni, Crainic a căutat să nu se apropie prea mult de nici unul dintre partidele potenţiale de dreapta, punându-le la dispoziţie în mod egal spaţiu pentru publicitate. Dar cu timpul, unii redactori s-au angajat pentru un partid sau altul. Astfel, Dragoş Protopopescu şi-a anunţat public simpatia pentru Legiune, alături de Toma Vlădescu, N. Crevedia, Tr. Cotigă şi M. Polihroniade. Şi preferinţele lui Crainic s-au îndreptat de la sfârşitul anului 1932 către acest grup. L-au fascinat îndeosebi dinamica şi dârzenia legionarilor, comparativ cu mişcarea lui Cuza.[57] În decembrie 1933, el s-a pus la dispoziţia Legiunii în calitate de candidat parlamentar.[58]

Cuvântul a fost mult timp oficiosul regelui. Prin intermediul acestuia, el a adus la cunoştinţă că doreşte să colaboreze şi să guverneze cu „noua generaţie, tânără, neuzată"[59].

În 1930, Ionescu pregătise publicistic întoarcerea lui Carol, făcând apoi parte din cercul mai restrâns de încredere al regelui. Dacă se pot da crezare zvonurilor, începând din 1932 poziţia lui Ionescu din interiorul clicii de la Curte nu a mai fost însă aceeaşi, în orice caz, o astfel de teză explică evenimentele de mai târziu. În noiembrie 1933, Ionescu l-a somat pe rege să ia în serios lozincile sale; să formeze un guvern personal cu participarea Legiunii, care apoi să intimideze orice opoziţie posibilă.[60] Carol al II-lea nu şi-a dat acordul, şi atunci *Cuvântul* s-a pus în slujba Gărzii de Fier. Titulescu, liberalii şi de asemenea cercurile legate de Elena Lupescu erau decise să oprească influenţa lui Nae Ionescu. În urma asasinării lui Duca, *Cuvântul* a fost interzis, directorul arestat, eliberat şi din nou arestat. Ruptura cu clica de la Curte era definitivă.

În anii următori, Nae Ionescu şi-a conturat rolul ca ideolog al Mişcării Legionare.[61] El i-a condus pe tinerii publicişti ca Mircea Eliade, George Racoveanu şi Dinu C. Amzăr spre partidul lui Codreanu. Nu este exclus nici faptul ca el să fi activat pentru Legiune ca om de legătură cu mediile

---

[56] PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 29, 14 septembrie 1932, „Deutsches Konsulat Kronstadt".

[57] *Calendarul*, 7 decembrie 1932.

[58] *Calendarul*, 5 decembrie 1933.

[59] *Cf.* P. Pavel, *op. cit.*, p. 83 şi urm.

[60] *Cf.* E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p. 52; *cf.* şi *Cuvântul*, 1 octombrie 1933, 5 noiembrie 1933.

[61] *Cf.* C. Argetoianu, *op. cit.*, 5 (1967), Nr. 5, p. 75; *MO*, III, Nr. 18, 10 martie 1934, şedinţa din 6 martie 1934, Interpelarea lui G. Iunian cu privire la măsurile poliţieneşti faţă de prof. Nae Ionescu; PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 14 februarie 1934, v. d. Schulenburg.

germane, deşi cu privire la acest lucru nu posedăm informaţii exacte.[62] Totuşi ar fi greşit să supraapreciem importanţa şi activitatea lui Ionescu, cu atât mai mult cu cât *Cuvântul* nu mai putea apărea. În 1937, influenţa Legiunii era deja atât de mare încât ea nu mai depindea de publicitatea şi reputaţia unor personalităţi proeminente, ca la începutul anilor '30. De aceea, a surprins prea puţin aderarea lui Nichifor Crainic, la începutul anului 1935, la LANC[63], de supărare din pricina revalorizării lui Nae Ionescu în rândurile Gărzii.

10. Unele din temele abordate de Codreanu şi adepţii săi au fost discutate deja în anii '20 în mediile politice şi literare din România: „criza gândirii occidental-raţionale, individualiste" — „tânăra generaţie" — „reînnoirea morală" — „reîntoarcerea la ortodoxie". Sub impresia crizei economice mondiale, critica de factură culturală neonaţionalistă s-a transformat într-o ideologie nemijlocit politică de extremă dreaptă. Legiunea a profitat de acest lucru, ceea ce nu înseamnă că ea ar putea fi pusă pe aceeaşi treaptă cu neonaţionalismul. În definitiv, în raza sa se găsesc doctrine care se legitimau cu totul diferit. Concepţia lui Mihail Manoilescu despre o dictatură naţională de dezvoltare este aici un exemplu. Nu actualitatea teoretică era râvnită, ceea ce conta era doar efectul asupra publicului.

Codreanu a întemeiat Legiunea „Arhanghelul Mihail" într-un moment în care opinia publică spera să depăşească printr-o democratizare cuprinzătoare insuficienţele practicii politice de până atunci. Sub presiunea raporturilor economice, această stare de spirit s-a transformat radical. Erau puse sub semnul întrebării randamentul şi legitimitatea conducerii parlamentare. O vastă literatură căuta să indice alternative, iar răspunsurile făceau referire cel mai mult la soluţii autoritare, naţionaliste. Ziarele şi revistele, şi nu numai cele coordonate de Nae Ionescu, Crainic sau Manoilescu, tratau pe larg problema. Regele manifesta şi el rezerve faţă de eficienţa guvernelor de partid[64], iar în afara României se observau de asemenea dezbateri similare.

---

[62] *Cf.* PA, GB, IA 3, 13 iunie 1934, „Besuch von Professor Nae Ionescu in Berlin, Friedrich Weber an das Außenpolitische Amt", vezi şi *ibid.*, 13 iunie 1934, v. d. Schulenburg; PA, Pol. Abtlg., Po 2, Rumänien, 18 iulie 1936, Aufzeichnung (însemnare), Woermann; *ibid.*, 7 august 1936, Aufzeichnung, Fabricius; *ibid.*, 3 ianuarie 1938, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, Po 5, 5 august 1936, Aufzeichnung, Busse, ADAP, C. vol. 5, document 440, p. 695.

[63] În octombrie 1934, Crainic descrisese uciderea lui Duca drept un „sacrificiu necesar", aşa încât totuşi orientarea sa către LANC a surprins. El a sperat evident să-şi recâştige influenţa de odinioară prin intermediul organizaţiei de tineret a LANC, respectiv a PNC, dar în toamna lui 1935, el a fost exclus din PNC. Cu privire la Crainic, *cf.* PA, Pol. Abtlg., Po 5, 20 martie 1935, v. Pochhammer; T. I. Armon, *op. cit.*, p. 535; G. T. Pop, *op. cit.*, p. 124; Florea Nedelcu, *Carol şi Garda de Fier*, în: *MI*, 7 (1973), Nr. 5, p. 79; *Porunca Vremii*, 21 august 1935, 7 septembrie 1935, 14 octombrie 1935; *Cuvântul Argeşului*, 1 septembrie 1935; D. Micu, *Gândirea, op. cit.*, pp. 236, 250 şi urm.

[64] *Cf. Adevărul*, 16 august 1930, 18 august 1930, 14 decembrie 1930, 24 februarie 1931; Simion Mehedinţi, *Partidele politice şi statul corporativ*, Bucureşti, 1931; vezi şi *supra* p. 144.

C. Fascismul şi naţional-socialismul ca factori favorizanţi ai climatului politic

1. Importanţa fascismului italian şi a naţional-socialismului pentru propaganda Legiunii şi a LANC — 2. Ascensiunea NSDAP. Efectele ei în România

1. Primul Război Mondial a însemnat o fortificare a ideii de autodeterminare naţională în exterior şi de democraţie în interior. Sistemul politic al României se dezvoltase şi el în funcţie de această corelaţie. În schimb, în anii '30 s-au făcut simţite efectele unui climat politic în Europa orientat împotriva sistemului parlamentar democratic.

Atât timp cât până în septembrie 1930 s-au căutat alternative pentru a înlătura mecanismele de echilibrare a poziţiilor în Parlament, respingându-se acţiunile comuniştilor, fără îndoială Italia fascistă a trezit cea mai puternică fascinaţie. Regele Carol al II-lea, care vizitase Italia pentru un timp mai îndelungat, a suportat influenţa acesteia.

Legiunea se preocupase din 1927 de „mişcarea antisemită" a lui Hitler, într-un articol din *Pământul Strămoşesc*.[1] Totuşi naţional-socialismul nu pătrunsese în conştiinţa publicului. Ca de altfel în toată Europa, şi în România, atenţia s-a îndreptat asupra naţional-socialiştilor abia odată cu alegerile din septembrie 1930. Brusc, partidul naţional-socialist german a devenit a doua forţă politică a Republicii de la Weimar. Se observase, chiar mai înainte, că şi în România la alegerile parţiale din mai 1930, partidele extremiste avuseseră succes în mod uimitor, dar, în vară, excesele antisemite înfierbântaseră mai tare atmosfera politică. Dreapta românească a salutat victoria naţional-socialiştilor în alegeri ca pe o confirmare a revendicărilor ei.[2] *Pământul Strămoşesc* se acomodase în totalitate cu modul de a scrie al acestora: „Victoria lui Adolf Hitler este o biruinţă pentru întreaga rasă arică. Este un semn al redeşteptării rasei noastre în totalitate."[3] În schimb, îngrijorat, dar nu lipsit de orice speranţă, *Adevărul*, cu orientare de stânga-democratică, declara că rezultatul alegerilor din Germania trebuie interpretat numai ca o dezlănţuire a iraţionalului.[4]

Ca şi legionarii, A. C. Cuza a urmărit cu mare atenţie succesul naţional-socialiştilor în alegeri, simţindu-se, nu mai puţin decât ei, confirmat.[5]

---

[1] *Cf. Pământul Strămoşesc*, I, Nr. 9, 1 decembrie 1927; vezi şi *idem*, Nr. 24, Crăciun 1928.

[2] *Cf.* A. C. Cuza, *Studii economice, op. cit.*, XCI; Alexandru Cusin, *Die rumänischen Nationalisten und das Bündnis mit Deutschland*, Bucureşti, 1941, p. 6 şi urm.; *Libertatea*, 25 septembrie 1930; *Biruinţa*, I, Nr. 1, 17 octombrie 1930; *Pământul Strămoşesc*, IV, Nr. 8, 1 ianuarie 1931; M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 65.

[3] *Pământul Strămoşesc*, IV, Nr. 7, 26 octombrie 1930.

[4] *Adevărul*, 18 septembrie 1930, 4 octombrie 1930, 8 octombrie 1930, 11 octombrie 1930, 1 decembrie 1930.

[5] A. C. Cuza, *Studii economice politice, op. cit.* p. XCI; A. Cusin, *op. cit.*; *cf.* şi G. T. Pop, *op. cit*, p. 71 şi urm.

Din partea Italiei fasciste nu se putea aştepta la mai mult; nu voia o modificare a Constituţiei, cel puţin nu în primul rând, iar dacă da, atunci dorea un regim autoritar şi nu o dictatură fascistă. El dorea ca evreii să părăsească ţara, altfel era primejduită existenţa fizică a poporului român. Organizaţia lui Codreanu împărtăşea antisemitismul lui Cuza, dar voia mai mult, un stat nou, fascist. De aceea, la început, el s-a orientat mai mult către Italia decât către NSDAP şi Germania.

Statul fascist corporativ italian se înfăţişa ca o replică istorică şi concretă la „economia clicii partidelor" autohtone, în timp ce naţional-socialismul reprezenta doar o mişcare. În declaraţiile legionarilor, Mussolini a devenit reprezentantul unei noi morale de stat, conducătorul carismatic care a restabilit ordinea şi dreptatea. Organe de presă, apropiate Legiunii, citau regulat cuvintele Ducelui pe lungi coloane, ba mai mult, *Straja Neamului* explica scopurile Legiunii cu indicaţia: „În mijlocul nostru a venit un om care va face dreptate şi pe care trebuie să-l urmăm cu toată încrederea şi dragostea sufletului nostru... El este «Mussolini» al României, este C. Z.-Codreanu."[6]

În primul său discurs parlamentar, conducătorul legionarilor explica: „În ce priveşte orientarea, dacă este chestiunea să alegem între aceste două extreme, suntem dintre acei care cred că soarele nu răsare la Moscova, ci la Roma."[7] Codreanu nu putea descrie mai clar de atât intenţiile grupării sale.

În decembrie 1931, opinia publică a aflat uimită că liderul studenţilor naţional-socialişti Karl Motz a participat la Congresul studenţesc de la Sibiu şi că imediat după aceea a avut discuţii cu reprezentanţii LANC şi ai Legiunii.[8] A fost ascultat, dar nu i s-a dat o importanţă prea mare.

2. Datorită succesului surprinzător al lui Hitler în alegerile din martie 1932, pentru preşedinţia Reichului, atenţia opiniei publice politice s-a îndreptat tot mai des către Germania. Evoluţii asemănătoare s-au observat evident şi în propria ţară. Pentru a desluşi dramatismul evenimentelor, vom prezenta pe scurt datele: 13 martie 1932: în alegerile pentru preşedinţia Reich-ului, Hitler obţine mai mult de 30% din voturi. Câteva zile mai târziu, interzicerea Gărzii de Fier este reînnoită de guvernul Iorga. 10 aprilie 1932: Hitler îşi poate îmbunătăţi încă o dată, în al doilea tur de scrutin, rezultatul obţinut. În aceeaşi zi, se desprinde din Partidul Poporului un grup mai mare împreună cu Octavian Goga. Ca preşedinte al nou înfiinţatului Partid Naţional-Agrar, Goga declară că vrea să organizeze masele cu scopul de a restabili ordinea, autoritatea şi liniştea.[9] 17 aprilie 1932: a doua oară, după alegerile generale,

---

[6] *Straja Neamului*, 15 decembrie 1930.

[7] *MO*, III, Nr. 14, 21 decembrie 1931, la şedinţa din 3 decembrie 1931.

[8] *Cf.* BA, Sammlung Schumacher 296, 17–28 decembrie, fragmente din *Patria* şi scrisorile lui Fritz Fabritius către Adolf Hitler; *cf.* şi *Libertatea*, 1 ianuarie 1932, *Adevărul*, 15 decembrie 1931 şi 17 decembrie 1931.

[9] *Cf. Adevărul*, 13 aprilie 1932.

„Gruparea Corneliu Zelea-Codreanu" câştigă un tur suplimentar. 21 aprilie 1932: *Ţara noastră* relatează că A. C. Cuza a încheiat un cartel electoral cu naţional-socialistul de origine germană, Fritz Fabritius.[10] Ceva mai târziu opinia publică interesată politic înregistrează evenimentele din Germania, unde NSDAP, în alegerile pentru Landtaguri, obţine noi câştiguri de voturi.[11] 29 aprilie 1932: *Bukarester Tageblatt* dezvoltă ideea că un anume colonel Ştefan Tătărescu intenţionează să întemeieze un partid naţional-socialist.[12] 21 mai 1932: Fritz Fabritius înfiinţează Nationalsozialistische Selbsthilfebewegung der Deutschen in Rumänien (NSDR) (Mişcarea Naţional-Socialistă de Întrajutorare a Germanilor din România).[13]

Acestea erau deci premisele când pe 17 iulie 1932 s-au desfăşurat alegerile parlamentare generale. Dreapta a putut înregistra mai mult decât dublul ponderii voturilor sale. „Gruparea Corneliu Zelea-Codreanu" a obţinut 5 mandate de deputat. În orice caz, temerile provocate de rezultatele alegerilor suplimentare nu s-au confirmat. Cu 2,42%, Legiunea a obţinut un rezultat mai slab decât partidele lui Goga, Cuza sau chiar decât social-democraţii. Totuşi Mihai Polihroniade susţinea în ziua următoare, într-un articol din *Calendarul*, că doar Partidul Comunist şi Garda de Fier corespund direcţiei principale a evoluţiei europene.[14] O astfel de încredere era desigur exagerată, cel puţin în privinţa României. Până în vara anului 1932, Legiunea nu era mai mult decât un mic partid regional. Teza lui Polihroniade s-a confirmat în alt mod.

Pe 31 iulie 1932 au fost alegeri în Germania. În mod detaşat, naţional-socialiştii au devenit cel mai puternic partid. Dreapta românească triumfa, adaptându-se modelului cel mai eficient: LANC forma detaşamente de şoc motorizate; grupurile sale de tineret primeau uniforme.[15] Legionarii susţineau că democraţia parlamentară se află la sfârşit.[16] Dar ea încă mai supravieţuia: pe 6 noiembrie 1932, NSDAP a trebuit să suporte din nou, pentru prima dată după 1928, pierderi de voturi (cu 2 milioane de voturi în minus faţă de luna iulie). „Înfrângerea lui Hitler", conchidea *Calendarul*, „demonstrează

---

[10] *Cf. ibid.*, 22 aprilie 1932.

[11] *Cf. ibid.*

[12] *Cf. Bukarester Tageblatt*, 29 aprilie 1932.

[13] *Cf.* Wolfgang Miege, *Das Dritte Reich und die Deutsche Volksgruppe in Rumänien, 1933–1938, Ein Beitrag zur nationalsozialistischen Volkstumspolitik*, Frankfurt/M. şi Berna, 1972, p. 89.

[14] *Calendarul*, 18 iulie 1932.

[15] *Cf.* G. T. Pop, *op. cit.*, p. 90.

[16] *Cf.* mai ales articolele şi comentariile *Calendarului* în perioada 8 august 1932–sfârşitul lui septembrie al aceluiaşi an; *MO*, Nr. 18, 1 septembrie 1932, şedinţa din 26 august 1932, C. Zelea-Codreanu în Răspuns la Mesajul Tronului; Nr. 34, 30 septembrie 1932, şedinţa din 24 septembrie 1932, Cuvântarea lui I. Zelea-Codreanu; *Axa*, I, Nr. 1, 20 octombrie 1932.

încă o dată că jocul electoral şi parlamentar nu este valabil decât dacă te integrezi în el. Un partid revoluţionar, un partid care vrea să reformeze statul şi care preconizează soluţii radicale în ordinea socială şi economică nu se poate bizui numai pe popularitate pentru a cuceri puterea. Deci conducătorul naţional-socialist a greşit când nu şi-a utilizat batalioanele de asalt... În orice caz, înfrângerea lui înseamnă şi o hotărâtoare lecţie tactică."[17]

Pentru viitor, presa democratică pronostica o altă pierdere de voturi în contul NSDAP, iar această părere a persistat chiar şi atunci când Hitler a fost numit cancelar.[18] Primele comentarii ale extremei drepte în această direcţie erau ponderate.[19]

La sfârşitul lui februarie, poziţiile au devenit tot mai clare. *Calendarul* lăuda faptul că Hitler nu va mai lăsa să i se sustragă puterea din mână, iar încrederea sa se baza pe observaţia privind modul în care se desfăşurau acum noile alegeri din Germania.[20]

„Preluarea puterii" de către naţional-socialism a cauzat începând din martie 1933 o polarizare a fronturilor politice. Modelul fascist îşi dovedise şansele de reuşită în afara graniţelor Italiei. În cel mai scurt timp, naţional-socialismul a definitivat chestiunea pentru care a intervenit extrema dreaptă: măsuri împotriva evreilor şi a comuniştilor, anularea drepturilor fundamentale şi distrugerea sistemului pluripartit, uniformizarea şi monopolizarea puterii politice.

Legiunea a organizat manifestaţii de simpatie. Cercurile politice din jurul regelui Carol al II-lea erau fascinate şi speriate în acelaşi timp. Partidele democratice cereau să se intervină împotriva acţiunilor violente ale adepţilor lui Codreanu.

D. Ascensiunea prin repliere tactică

1. Celelalte partide de dreapta — 2. Primele manifestaţii — 3. Garda de Fier — 4. Tulburări şi atentate — 5. Politica ministrului de Interne Vaida-Voevod — 6. Procedura judecătorească din februarie 1931

1. „Un val de nemulţumire" s-a făcut remarcat, comenta *Adevărul* rezultatul alegerilor parlamentare din 17 iulie 1932.[1] De la începutul crizei economice mondiale un număr mare de grupări noi, aparţinând în special spectrului

[17] *Calendarul*, 13 noiembrie 1932.
[18] *Cf. Adevărul*, 8 noiembrie 1932, 1 februarie 1933, 3 februarie 1933.
[19] *Cf. Calendarul*, 2 februarie 1933.
[20] *Ibid.*, 19 februarie 1933, 2 martie 1933.

[1] *Adevărul*, 20 iulie 1932.

de dreapta, precum Liga „Vlad Ţepeş"[2], „Liga contra Cametei"[3], Blocul Cetăţenesc pentru Mântuirea Ţării[4], Partidul Naţional-Socialist din România[5], Partidul Naţional-Agrar[6] şi Liga Naţional-Corporatistă[7] căutau atestare politică.

Celor mai multe grupări nou înfiinţate le lipseau coerenţa internă, aptitudinea organizatorică a conducerii şi un profil specific care să se detaşeze în mod clar de o copie prea stângace a exemplelor străine. Numai Partidul Naţional-Agrar al lui Goga a fost confirmat de alegători ca o forţă politică remarcabilă. Până în aprilie 1932, Goga făcuse parte din Partidul Poporului. Fusese vicepreşedinte, avansând în cadrul partidului său la funcţia de conducător al unei fracţiuni naţionaliste extreme. Spre deosebire de Averescu, încă înainte de 1930 el se arătase favorabil întoarcerii lui Carol în România. Mai târziu, generalul a trecut şi el în lagărul carliştilor şi astfel înţelegerea a fost restabilită. De aceea, au surprins cu atât mai mult atacurile vehemente ale lui Averescu împotriva Coroanei, pe care le-a publicat de la sfârşitul lui 1931 în *Îndreptarea*. Goga se temea, nu pe nedrept, că Partidul Poporului va pierde astfel orice şansă de participare la guvern. Probabil că din partea Curţii Regale n-au lipsit nici promisiunile că într-o zi i se va acorda funcţia de prim-ministru în condiţiile date. În orice caz, ruptura de Averescu a fost definitivă.

Se ştia că Goga nutrea anumite simpatii pentru fascism, pe care le afişa suficient de des în revista sa, *Ţara Noastră*. Cu toate acestea, după program şi forma de organizare, Partidul Naţional-Agrar rămânea în afara zonei de operare a extremei drepte. Prea mulţi membri PNA erau încă legaţi prin comportament şi prin ideea de luptă politică de directivele Partidului Poporului.[8]

---

[2] Liga „Vlad Ţepeş" a fost înfiinţată în iunie 1929 de către Grigore Filipescu, fiul fostului conducător al Partidului Conservator. Era o formaţiune destul de eterogenă, în care erau prezente poziţii ale dreptei radicale (Amos C. Frâncu, general Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul), cât şi concepţii conservator-monarhice moderate. La 10 martie 1932, Filipescu a schimbat numele Ligii în Partidul Conservator şi a încetat să mai sprijine guvernul Iorga–Argetoianu, exprimându-se hotărât împotriva planurilor de conversiune ale lui Argetoianu. Aripa dreaptă a partidului s-a îndreptat în anii următori către Legiune.

[3] *Cf.* N. Iorga, *Supt trei regi*, *op. cit.*, p. 441; *Adevărul*, 15 iulie 1930.

[4] *Cf. Calendarul*, 20 iunie 1932, 20 ianuarie 1933–28 ianuarie 1933; *Adevărul*, 21 iunie 1932, 22 martie 1933, 22 iulie 1933, 19 decembrie 1933; *Politics and Political Parties in Roumania*, *op. cit.*, p. 238 şi urm.

[5] *Cf.* PA, GB, IA 38, „Berichte vom April 1932, Mai und Juli 1933"; *ibid.*, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 29; BA, R 43II/1485.; *ibid.*, Sammlung Schumacher 296; T. I. Armon, *Fascismo italiano*, *op. cit.*, pp. 511, 518; E. Florescu, *op. cit.*, p. 19 şi urm.

[6] *Cf.* G. T. Pop, *op. cit.*, p. 103 şi urm.

[7] *Cf. Politics and Political Parties in Roumania, op. cit.*, p. 205 şi urm.

[8] *Cf.* Universitatea din Bucureşti, *Culegere de documente şi materiale, op. cit.*, vol. 3, p. 316 şi urm.; G. T. Pop, *op. cit.*, p. 103 şi urm., K. P. Beer, *op. cit.*, p. 593 şi urm.

Până în 1932, LANC a avut un succes mult mai mare la alegători decât gruparea lui Corneliu Zelea-Codreanu. Partidul lui Cuza cerea măsuri brutale împotriva evreilor, ceea ce făcea de altfel şi Legiunea. Dar pentru că era mai veche, Liga şi-a putut edifica structuri mai solide, având un avans faţă de Legiune. LANC era partidul clasic al antisemitismului românesc. În nici una dintre celelalte chestiuni ea n-a avut o atitudine fermă. Înainte de 1929, ea a aderat în mod public şi explicit la principiile sistemului parlamentar. Mai târziu, se spunea că „Parlamentul va fi lăsat acasă", că se poate renunţa la cheltuieli inutile şi la vorbărie goală, că este suficient dacă se conduce prin decrete-legi. În vara anului 1930, *Apărarea Naţională* scria că partidele au dat greş şi că unica soluţie era o dictatură LANC. După întoarcerea lui Carol, partidul s-a numărat printre cei mai hotărâţi susţinători ai unui guvern personal al regelui, dar mai târziu el a aderat din nou la parlamentarism.

Schimbarea direcţiei politice în 1929, precum şi simpatiile sincere ale lui Cuza pentru naţional-socialism s-au răsfrânt în mod direct asupra structurii interne a LANC. Codreanu ceruse încă din anii '20 renunţarea la maniera de comportare şi la structura unui partid parlamentar. Acum s-a format din nou un grup, condus de fiul lui A. C. Cuza, Gheorghe A. Cuza, care explica faptul că, din punct de vedere organizatoric, LANC trebuie să se adapteze mai bine exemplului naţional-socialist. Această fracţiune a reuşit în toamna anului 1932 să remodeleze parţial structura LANC după convingerile sale.[9] Cu toate acestea, LANC se deosebea evident de mai tânăra Legiune a lui Codreanu, care a preluat modelul de organizaţie al naţional-socialismului, încă înainte ca aceasta să atingă punctul culminant al ascensiunii sale.

2. În 1929, Legiunea „Arhanghelul Mihail" se afla într-o mare criză. Iniţial, legionarii voiau să construiască un nou sediu de partid, însă proiectul a eşuat din lipsă de bani. Din acelaşi motiv, *Pământul Strămoşesc* nu a putut apărea decât o singură dată. Nimic nu mai amintea de marile planuri anterioare. În locul acestora, membrii săi erau preocupaţi să cultive legume, să-şi închirieze camioneta ca taxi sau să câştige ceva bani în plus cu micile standuri de vânzare în piaţă. Codreanu evoca astfel starea sa de spirit adresându-se unui tovarăş de convingeri care trăia la München: „Am o poftă tot mai sălbatică de luptă. Şi nu numai atât: acţiunile mărunte ca cele de până acum nu mă satură. Mă irită. Posedăm o organizaţie furioasă. Este mică, aproape invizibilă, ocolită de altfel. Marii potentaţi nici nu o bagă în seamă. Totuşi este suficient de puternică pentru ca să-şi bată joc de orice organizaţie din această ţară şi... de toate la un loc."[10]

---

[9] *Cf.* G. T. Pop, *op. cit.*, pp. 71 şi urm., 89 şi urm., *cf.* şi A. C. Cuza, *Doctrina naţionalistă creştină*, *op. cit.*

[10] F. Nedelcu, *Date noi, op. cit.*, p. 1351.

Evenimentele politice şi economice ofereau puţine puncte de atac propagandei legionarilor. Sub conducerea lui Maniu, naţional-ţărăniştii deveniseră o masivă mişcare de opoziţie, care tăia respiraţia ţării, fascinând-o. Pe cine să intereseze un grupuleţ aşa confuz ca Legiunea „Arhanghelul Mihail"? Codreanu credea în şansa sa atunci când PNŢ urma să demonstreze că nici el nu cunoştea o reţetă miraculoasă. La numai o jumătate de an de guvernare naţional-ţărănistă, el s-a simţit confirmat: „Guvernul Maniu luptă cu mari dificultăţi financiare", îi dădea el speranţe partenerului său de corespondenţă din München. „Ceea ce a venit prin împrumut în ţară... s-a risipit. În toamnă, dificultăţile guvernului vor fi foarte mari... Popularitatea guvernului va scădea cu totul. De altfel, popularitatea scade de pe acum."[11]

În vara anului 1929, Codreanu a chemat „Frăţiile de cruce" legionare la un marş prin Bucovina. Planul a fost o mare reuşită, căci a arătat că Legiunea putea provoca interes chiar şi în afara împrejurimilor imediate ale Iaşiului, aşa cum se limitase până atunci.[12]

Pe 8 noiembrie 1929, de sărbătoarea Arhanghelului Mihail, Codreanu aducea la cunoştinţă adepţilor săi că legionarii nu trebuie să mai rămână multă vreme pasivi. Sosise momentul pentru abordarea maselor largi şi câştigarea lor de partea cauzei proprii[13]: „Trecuseră mai bine de doi ani de când Legiunea luase fiinţă. Cuiburile se înmulţiseră pe toată întinderea ţării. Se simţea acum nevoia de a se accentua, prin întrebuinţarea şi stimularea acestor mici forţe, mişcarea începută. Singura cale legală care putea să ne ducă la măsuri de Stat pentru rezolvarea problemei jidăneşti era calea politică. Ea presupunea contactul cu masele populare. Bun sau rău, acesta era drumul pe care legea ni-l punea la dispoziţie şi pe care, mai devreme sau mai târziu, trebuia să păşim."[14] Voia Legiunea să se adapteze regulilor de joc ale parlamentarismului, aşa cum relata aici Codreanu din perspectiva anului 1936? Renunţase oare la planul său iniţial, care prevedea cucerirea puterii politice printr-un marş spre centrele administrative? Dacă sunt examinate acţiunile legionarilor şi rapoartele presei, îndoielile par îndreptăţite.[15] Abia

---

[11] *Ibid.*; *cf.* şi *Pământul Strămoşesc*, II, Nr. 22, 15 noiembrie 1928.

[12] *Cf.* G. Costea, *op. cit.*, p. 11.

[13] *Cf. ibid.*, p. 15.

[14] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 364, în germană *idem*, *Eiserne Garde*, *op. cit.*, p. 329 şi urm.

[15] *Cf. Adevărul*, 9 ianuarie 1931, 17 ianuarie 1931; *Dimineaţa*, 20 martie 1934. În mai 1930, *Libertatea* care apărea la Orăştie relata despre natura organizaţiei lui Codreanu: „Despre «Liga Apărării N. Creştine» se ştie mai mult, fiind mai veche. [...] Mai puţin cunoscută e «Legiunea Arhanghelul Mihail» formată din tinerii luptători care au suferit la Văcăreşti şi la Galaţi în marile procese studenţeşti din anii trecuţi. [...] Ce-i deosebeşte de ceilalţi luptători pentru marile drepturi ale neamului e că ei nu se mulţumesc a fi numai propovăduitorii dârji cu cuvântul ai acestor drepturi, ci dornici de fapte pentru *a da neamului nostru deplina lui stăpânire în ţară*, şi sunt pregătitori ai trecerii la fapte,

în toamna anului 1930, el s-a decis să participe în viitor la alegeri.[16] Codreanu își dăduse seama, între timp, că autoritățile publice vor interzice, pline de neîncredere, oricare propagandă, dacă Legiunea nu va demonstra că este un partid constituțional.

În orașele mai mari, premisele unei campanii de propagandă eficiente erau cu totul nefavorabile. În Iași au existat experiențe asemănătoare de-a lungul anilor. Legiunea trebuia să pornească de acolo de unde putea să atragă atenția cu mijloacele sale limitate și unde nu i se opunea un zid de neînțelegere și respingere. Asta însemna că ea trebuia să meargă la țară și în orașele de provincie, adică acolo unde celelalte partide nu aveau structuri solide, de care să se împiedice propriile eforturi. Codreanu a ales zone unde cunoștințele personale îi puteau înlesni unele contacte preliminare[17] și unde presupunea că există un potențial de conflict, de care putea profita.[18] Covurlui, Turda și Cahul, acolo unde Legiunea s-a prezentat pentru prima dată în fața unei populații mai largi, nu erau județe unde LANC să fi avut în mod tradițional succes. Legiunea spera că se va putea impune aici ca o forță nouă.

Pentru manifestațiile sale organizate în orașele de provincie, Codreanu alegea zile în care era așteptată o masă mai mare de oameni, atunci când se ținea târg sau se organiza vreun bal.[19]

Încă în această fază incipientă, Legiunea își dezvoltase acel stil caracteristic, care provenea dintr-o adaptare a modelului de bază cunoscut din fascism și național-socialism la condițiile românești. Manifestațiile semănau cu procesiuni încărcate de o simbolistică religioasă. Legionarii voiau să pară drept „cruciați"[20]. Codreanu se înconjura de aureola unui al doilea Ștefan cel Mare[21], mai mult, unele manifeste îl sărbătoreau ca pe un nou Mesia, ca pe o unealtă în mâinile lui Isus Hristos.[22] Observând o manifestație a Legiunii din anul 1937, pe când avea 8 ani, Nagy-Talavera redă impresiile sale,

---

care să arate la toți străinii că aici Românul e stăpân, și el *își ia* dreptul, nu-l cerșește, nici îl face atârnător de aceea că le place sau nu străinilor! De aceea, «Legiunea Arhanghelul Mihail» (răzbunătorul asupra celor răi) lucrează la organizarea unei «Armate de luptători», înființând Batalioane de Legionari... ci, cum Legiunea lucrează în tăcere, fără zgomot, nu multe se știu din ce face. Răsar numai faptele din când în când, până va răsări și fapta cea mare, de care vor auzi atunci și cei cu urechile înfundate azi!" *Libertatea*, 22 mai 1930.

[16] *Cf.* E. Florescu, *op. cit.*, p. 17.

[17] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 364 și urm.; G. Costea., *op. cit.*, p. 17.

[18] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, pp. 368, 370, 374.

[19] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, pp. 367, 370; Toader Ioraș, „În sat", *Axa*, I, Nr. 1, 1942, BA, Kl. Erwbg. 589.

[20] C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 373 și urm.

[21] *Cf. ibid.*, pp. 367, 370.

[22] *Cf. Pământul Strămoșesc*, IV, Nr. 1, 10 martie 1930.

care, probabil, în mod asemănător, erau valabile şi în 1930 pentru simplii târgoveţi şi ţăranii din Covurlui sau Cahul:

> Micul scuar din faţa bisericii mişuna de ţărani îmbrăcaţi în hainele lor bune de duminică. Mulţi dintre ei veniseră pe jos zeci de kilometri pentru a ajunge aici. Şi erau mulţi, prea mulţi jandarmi de la postul local de jandarmerie. Aşa cum oficialii regimurilor ineficiente şi corupte fac adesea, prefectul districtului Turda le administrase mai degrabă o înţepătură de ac pentru a-i exaspera, decât un pumn pentru a-i zdrobi. El îi interzisese lui Codreanu să vorbească, dar nu anulase şi adunarea. Mulţimea de ţărani simpli şi nevoiaşi a crescut până când n-a mai încăput în cimitir.
>
> Deodată, în mulţime s-a făcut linişte. Un bărbat înalt, cu părul negru, frumos, îmbrăcat în haine albe ţărăneşti a intrat în curte călare pe un cal alb. El s-a oprit aproape de mine, iar eu n-am putut vedea nimic monstruos sau rău în el. Dimpotrivă. Zâmbetul său sincer, de copil, radia peste mulţimea amărâtă, iar el părea să facă parte din ea, deşi se separa de ea în mod misterios. Carisma este un cuvânt nepotrivit pentru a defini forţa ciudată care emana din acest om. El era, mai degrabă, în mod natural, o parte a pădurilor, a munţilor, a furtunilor de pe vârfurile acoperite cu zăpadă ale Carpaţilor, a lacurilor şi râurilor. Stătea în mijlocul mulţimii tăcut. Nu trebuia să vorbească. Tăcerea sa era semnificativă; părea să fie mai puternică decât noi, mai puternică decât ordinea prefectului care i-a interzis să vorbească. O ţărancă bătrână cu părul alb şi-a făcut cruce, şoptindu-ne: „Trimisul Arhanghelului Mihail". Apoi micul clopot trist al bisericii a început să bată, iar slujba care preceda în mod invariabil adunările legionare a început.[23]

Ar fi derutantă descrierea demonstraţiilor Legiunii ca festivităţi religioase. Asta, întrucât în cadrul lor se afişau moduri de comportare străine ortodoxiei. Se observau formaţiuni mergând în pas de paradă, se auzeau comenzi scurte. Virgil Ionescu, candidatul „Grupării Corneliu Zelea-Codreanu" la alegerile parlamentare din decembrie 1933 pentru judeţul Constanţa, şi-a exprimat satisfacţia că apariţia militară a legionarilor la ţară nu şi-a greşit efectul. „Uniformele fac mare impresie. Tineretul satelor mai ales e mort după ele."[24]

Defilările prin sate se completau cu manifestaţii mai mari în oraşele de provincie. În scurtele sale discursuri, Codreanu evita orice luare de atitudine faţă de problemele politice la zi sau faţă de anumite chestiuni de resort. În primii ani ai existenţei sale, Legiunea „Arhanghelul Mihail" răspândise în principal lozinci antisemite; nici o altă problemă nu a fost atât de des tratată în *Pământul Strămoşesc* ca „problema evreilor". Acum însă Legiunea se adresa întregii populaţii. Micul cerc de „insiders" a fost părăsit, iar propriile pretenţii politice trebuiau justificate. „Străinii ne copleşesc", suna directiva, „presa înstrăinată ne otrăveşte, politicianismul ne omoară."[25]

---

[23] N. M. Nagy-Talavera, *op. cit.*, p. 247.

[24] *Calendarul*, 5 decembrie 1933.

[25] C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 384.

Opusă imaginii prezentului era viziunea unei epoci noi: „Că zorile zilei celei noi a neamului se arată. Că în lupta începută, ea să dea numai *credință*.— Credință până la moarte și va primi, în schimb, dreptate și mărire."[26] Demonstrațiile nu aveau neapărat ca scop să pună în lumină anumite lipsuri sau să ofere alternative, ele erau întruniri rituale care urmăreau să trezească emoții[27]; de aici accentuarea simbolurilor, valoarea deosebită acordată îmbrăcămintei și ceremonialului. Apariția lor neobișnuită atrăgea atenția și în locuri care altfel erau sărace în noutăți.

3. Mai multe mii de spectatori au frecventat manifestațiile Legiunii din Bereşti, Ludoşul-de-Mureş, Cahul şi Galaţi; totuşi efectul rămânea scăzut. Principalele ziare ale țării nu le dădeau atenție. În afară de câteva centre, nu se știau prea multe despre acest grup ciudat care îl invoca pe Arhanghelul Mihail. De cele mai multe ori, datorită lozincilor antisemite de până atunci și vechilor antecedente ale lui Codreanu, adepții săi erau considerați drept cuzişti. Numărul noilor membri era însă infim față de afluența de oameni pe care o provocaseră de fiecare dată demonstrațiile legionare. Pe de altă parte, mai existau încă grupuri disidente izolate care rămăseseră de pe vremea când, pentru o perioadă scurtă de timp, LANC depășise granițele sale regionale. Alții, cu înclinații pentru extrema dreaptă, și-au amintit de rolul jucat de Codreanu în mișcarea studențească antisemită. Ei aşteptaseră un semn de reactivare, iar acum se numărau printre primii care se alăturau Legiunii. Datorită implicării lor s-au format în curând noi cuiburi.[28]

Codreanu era mulțumit de succesele sale de început. El plănuia un marş grandios prin Basarabia de Sud. Singurul impediment îl constituiau însă autoritățile care se opuseseră încă de pe atunci acțiunilor sale propagandistice: „O singură problemă e grea: Cum aş putea proceda ca să nu se opună autoritățile, ca să nu ne batem cu statul, cu armata? Atunci mă gândesc să lansez o nouă organizație națională pentru combaterea comunismului jidănesc, în care să intre și Legiunea «Arhanghelul Mihail» și oricare altă organizație de tineri, peste deosebirile de partide. În modul acesta socoteam că ne vom putea strecura în Basarabia."[29]

Noua organizație avea nevoie de un nume. Printre altele a fost propusă denumirea „Garda de Oțel", dar pentru că existau deja în Germania „Căștile de Oțel", Codreanu s-a pronunțat pentru modificarea propunerii în „Garda de Fier".[30]

---

[26] *Ibid.*, p. 375, citat după *idem, Eiserne Garde, op. cit.*, p. 345.

[27] *Cf. idem, Pentru legionari, op. cit.*, p. 299.

[28] *Cf. Libertatea*, 20 februarie 1930; C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 366; J. Tharaud, J. Tharaud, *op. cit.*, pp. 78, 130; Toader Ioraş, „În sat", *Axa*, I, Nr. 1, 1942, p. 24 şi urm., BA, Kl. Erwbg. 589.

[29] C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 377, citat după *idem, Eiserne Garde, op. cit.*, p. 349.

[30] *Cf.* M. Fătu, I. Spălățelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 59.

Desigur, n-a fost o întâmplare că Legiunea nu s-a mai numit în scurt timp decât Garda de Fier. Nici măcar adepții lui Codreanu nu mai apelau din 1931 la numele inițial al grupării lor, evident, pentru că, spre deosebire de cea anterioară, noua denumire delimita mai bine caracterul Legiunii. Legiunea era totuși mai mult decât o grupare de creștini sectari întruniți sub numele de „Arhanghelul Mihail". Garda de Fier descria convertirea militară a organizației lui Codreanu. Amintea de „Căștile de Oțel", de batalioanele de asalt, chiar de Garda Națională — aceasta a existat în 1918, în Transilvania — în final, de „Garda Conștiinței Naționale", în care Codreanu își începuse cariera politică.

Într-un manifest adresat organizațiilor românești de tineret, Codreanu chema la acțiune comună împotriva comunismului, pentru a proteja valorile fundamentale ale armatei, ale Coroanei, ale credinței în Dumnezeu și ale proprietății.[31] Teama de propaganda comunistă, care ar putea prinde rădăcini mai ales în Basarabia, se transformase într-o isterie generală. Basarabia se învecina nemijlocit cu Uniunea Sovietică, era mai săracă decât oricare altă regiune, iar întreaga sa infrastructură era legată de Rusia. Ar fi fost nevoie de o inteligentă politică de stat și de o administrație atentă pentru a încorpora provincia noului organism statal românesc, dar nimic din toate acestea nu s-a întâmplat. Guvernul de la București credea că dispozițiile sale pot fi impuse doar prin legi marțiale. Nemulțumirea a crescut, devenind baza unui iredentism rusofil atent înregistrat. Tocmai din acest motiv, Codreanu se interesa de Basarabia. El a apelat la conștiința națională a multor tineri și la o imagine negativă, întreținută mult timp de guvernele românești; în special însă, se aștepta ca autoritățile să nu-i mai bareze calea. Ceremonia de înființare a Gărzii de Fier a fost fixată pentru Duminica Floriilor (13 aprilie) 1930. Doar puțini dintre cei necunoscuți lui Codreanu au intrat în sala de întrunire. Astfel, el a format Garda de Fier cu propriii legionari.[32]

Alcătuirea batalioanelor legionare fusese pregătită încă din 1929.[33] Acest rol era preluat acum de Garda de Fier. Întrucât nu dispunem de surse privind structura organizatorică a Gărzii, iar materialul de arhivă în această problemă nu este accesibil, un citat din *Libertatea* ar putea arăta natura acestei noi formațiuni, care, la început, nu s-a identificat cu Legiunea: „Cititorii noștri cunosc ce-s «Gărzile de Fier». Sunt înfrățiri de luptători pentru neam și lege, membrii cei mai inimoși și mai voinici ai Legiunii «Arhanghelul Mihail» de la Iași, rânduiți în cete disciplinate ca la armată. Pentru a da semn mai vădit de ascultare și disciplină, acești tineri și bărbați inimoși sunt așezați după ținuturi în așa-zise «Batalioane»... «Gărzile de Fier» sunt

[31] *Cf.* I. Banea, *Căpitanul*, *op. cit.*, p. 62 și urm.
[32] *Cf. ibid.*
[33] *Cf.* E. Florescu, *op. cit.*, p. 16 și urm.

ca armata Legiunii gata a păși toți pentru unul și unul pentru toți în lupta dârză pe care s-o dea neamul nostru pentru drepturile lui în țara asta."[34]

Probabil că „Milizia volontaria" fascistă și detașamentele de șoc NSDAP au patronat alcătuirea Gărzii de Fier. În măsura în care materialul documentar, insuficient, ne permite unele concluzii, se poate spune că, în cadrul Gărzii, membrii Legiunii între 18 și 30 de ani par să fi fost organizați militărește.[35] Întrucât Legiunea număra doar puțini membri cu vârste situate dincolo de limită — Codreanu avea 30 de ani, Moța 27 — este de înțeles că opinia publică nu știa să facă deosebire între Legiune și Garda de Fier. Mai târziu, deosebirile au dispărut în totalitate, iar Legiunea și Garda de Fier au devenit nume diferite pentru una și aceeași organizație.

Încă din 1930, numărul de batalioane a crescut de la 5 la 12.[36] Era prevăzut ca fiecare batalion să se dividă din nou în companii și plutoane[37], nu știm însă dacă această reglementare s-a aplicat într-adevăr.

Cea mai mică unitate organizatorică a Legiunii rămânea tot cuibul. Existau cuiburi de membri activi și cuiburi de simpatizanți. Tinerii sub 18 ani purtau titlul de „mușchetar".[38] Ei puteau deveni membri cu drepturi depline doar după absolvirea unui stagiu și după depunerea jurământului.[39]

4. Amărăciunea și ostilitatea pe care criza economică mondială le provocase s-au resimțit pentru prima dată în primăvara anului 1930. Invalizii de război cereau o îngrijire mai bună și, pentru a atrage atenția asupra lor, erau dispuși la acțiuni violente. O parte dintre studenți li s-a alăturat. În cele din urmă, ciocnirile au luat dimensiuni asemănătoare unui război civil.[40]

După alegerile parțiale din mai 1930[41], în care LANC a obținut succese neașteptate, în nordul țării tensiunile antisemite s-au intensificat, fiind de așteptat pogromuri. Legionarii știau să folosească starea de spirit explozivă pentru propriile interese. Agresivitatea lor îi scotea în evidență, dând în curând ocazia pentru titluri de ziar panicate: „În Galați", scria *Adevărul*, „membrii Gărzii de Fier continuă să parcurgă străzile orașului și să-i terorizeze pe trecătorii evrei", ei sunt „stăpâni pe străzile din Galați"[42]. În scurt timp, Legiunea și-a extins campania propagandistică în Bucovina și în județul Maramureș,

---

[34] *Libertatea*, 10 iulie 1930; *cf.* și I. Banea, *Căpitanul, op. cit.*, p. 66.

[35] *Cf. Pământul Strămoșesc*, IV, Nr. 3, 18 mai 1930; *cf.* și E. Florescu, *op. cit.*, p. 15.

[36] *Cf. Adevărul*, 9 ianuarie; *Pământul Strămoșesc*, IV, Nr. 3, 18 mai 1930.

[37] *Cf. ibid.*

[38] Romanul lui Dumas *Cei trei mușchetari* era, după Codreanu, lectură obligatorie pentru fiecare membru al „Frăției de cruce". *Cf.* G. G. Istrate, *op. cit.*, p. 11.

[39] *Cf. Adevărul*, 14 ianuarie 1931; *Biruința*, IV, Nr. 2, 15 ianuarie 1933, IV, Nr. 3, 24 ianuarie 1933.

[40] *Cf.* N. Iorga, *Supt trei regi, op. cit.*, p. 434.

[41] *Cf. supra*, p. 142.

[42] *Adevărul*, 16 mai 1930, 18 mai 1930.

unde trăiau deosebit de mulţi evrei. Oriunde activau legionarii, se ajungea la conflicte cu forţele de ordine.[43]

La 20 iulie 1930, trebuia să sosească prima coloană de legionari pe pământ basarabean. Pregătirile erau definitivate, însă guvernul a trebuit să-şi retragă aprobarea. În Borşa (Maramureş) un foc pustiise casele unui cartier evreiesc. Se vorbea despre o incendiere premeditată, iar legionarii nu păreau să nu fie implicaţi.[44] În orice caz, în repetate rânduri s-a ajuns la acte de violenţă antisemite, mai ales după ce o delegaţie a Legiunii vizitase oraşul.[45] În faţa hărţuielii provocate de pogromul ce a cuprins toată partea de nord-est a ţării, Ministerul de Interne nu a mai avut nimic de făcut decât să împiedice marşul Gărzii de Fier.

În legătură cu motivele care au cauzat schimbarea bruscă a stării de spirit a poporului, trimisul german v. Mutius raporta către Ministerul de Externe următoarele: „Mijlocul verii nu este anul acesta atât de lipsit de evenimente, ca de obicei. Marile greutăţi economice ale vremii îşi pun pecetea într-o măsură mai mare decât regele Carol al II-lea. În spatele tulburărilor antisemite, despre care relatează ziarele din ultimele săptămâni, se află pur şi simplu sărăcia deznădăjduită şi îndatorarea în care a intrat ţara, în ciuda recoltei bune din ultimul an, din pricina vânzărilor insuficiente şi preţurilor scăzute ale produselor sale agricole. Faptul că tocmai evreii au trebuit să fie ţapul ispăşitor este în mod obiectiv o coincidenţă, căci cel mai mare număr de bănci mici cămătăreşti se află în mâinile românilor."[46] Dintotdeauna evreii au trebuit să plătească pentru toate relele în vremuri de mizerie economică, şi nici de data aceasta nu a fost altfel.

Codreanu a primit răspunsul guvernului ca pe o provocare. Într-un manifest către românii Capitalei (20 iulie 1930), el încheia socotelile cu toţi aceşti „politicieni corupţi, perfizi", care au cedat presiunii presei evreieşti din cauza „calculului mizerabil al şanselor lor în alegeri". Pe redactori îi ameninţa astfel: „Domnilor din Sărindar [...]. Să ştiţi că în clipa aceea v-a sunat ceasul, şi v-a sunat şi scândura!"[47]

La două zile după ce fusese răspândit manifestul, un student macedo-român[48], pe nume Gheorghe Beza, a tras asupra subsecretarului de stat

---

[43] *Cf. Adevărul*, 6 mai 1930, 7 iunie 1930, 7 iulie 1930; C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 379 şi urm.; G. Costea, *op. cit.*, p. 17 şi urm.

[44] *Cf. Adevărul*, 9 iulie 1930.

[45] *Cf. Adevărul*, 13 iulie 1930, 17 iulie 1930, 20 iulie 1930; G. Costea, *op. cit.*, p. 17 şi urm.

[46] BA, R 43 I/129, 27 iulie 1930, „Politischer Bericht des Gesandten v. Mutius an das Auswärtige Amt".

[47] C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, pp. 382, 384 citat după *idem, Eiserne Garde, op. cit.*, pp. 356, 358.

[48] Aromânii sau macedo-românii, cunoscuţi şi drept cuţovlahi, trăiau ca urmaşi ai coloniştilor romani în Bulgaria, Grecia şi Albania. Ca minoritate etnică — vorbeau un

Constantin Angelescu. Motivul a fost emiterea unei noi legi a coloniilor, expusă de către Angelescu în Parlament, şi care, după părerea macedo-românilor, îi favoriza pe bulgari.[49] Asupra lui Beza s-au găsit manifeste ale Legiunii. Codreanu a fost poftit la o anchetă preliminară. El a tăgăduit, ce-i drept, orice legătură mai apropiată, însă într-un al doilea manifest, a explicat demonstrativ că el înţelege motivele atentatorului, punându-se la dispoziţia acestuia ca apărător.[50]

Extrema dreaptă a combătut democraţia parlamentară, reproşându-i că este incapabilă să menţină liniştea şi ordinea şi să stabilească autoritatea. Dar ea însăşi a avut o contribuţie considerabilă la extinderea anarhiei şi tiraniei. Statul nu a găsit nici o replică pe măsură, ceea ce i-a întărit şi mai mult pe legionari şi pe toţi ceilalţi în convingerile lor. Codreanu a fost arestat pentru manifestele sale fără înconjur, însă după o lună şi jumătate de detenţie preventivă, Curtea de Apel a confirmat achitarea hotărârii de primă instanţă.[51]

Forţele de siguranţă i-au făcut mereu greutăţi lui Codreanu. De aceea, el a insistat să dea grupării sale o oarecare aparenţă de normalitate şi legalitate, motiv pentru care Legiunea avea să participe şi la următoarele alegeri.[52] Ameninţările deschise de odinioară nu au fost însă pur şi simplu muşamalizate. Ele n-au dat greş în efectul lor. Un tânăr, Constantin Dumitrescu-Zăpadă, licean şi membru al Legiunii „Arhanghelul Mihail", a pătruns pe 30

---

dialect înrudit cu româna — ei fuseseră loviţi din greu de politica de naţionalizare a statelor balcanice noi şi de aceea şi-au căutat o patrie nouă în România. Integrarea lor nu a fost întotdeauna simplă, după cum relatează raportul politic al consulului german la Galaţi: „Acum câteva săptămâni, presa românească a informat că inspectorul general din Ministerul Agriculturii, dl M. Popovici, a plecat să studieze problemele de colonizare în Iugoslavia, Bulgaria şi Grecia. Aşa cum s-a adus între timp la cunoştinţă, guvernul român urmăreşte cu această călătorie să organizeze mai bine imigrarea, până acum dezordonată, a cuţovlahilor în România, dar şi să o încetinească. Motivul l-a constituit sosirea câtorva mii de cuţovlahi în toamna trecută, la Constanţa, care au trebuit să fie colonizaţi înaintea începerii iernii, ceea ce a provocat greutăţi considerabile.

Între timp, guvernul a fost informat că alte câteva sute de mii de cuţovlahi din Macedonia vor să emigreze şi să se stabilească în Cadrilater. O astfel de imigrare a elementelor cuţovlahe nu numai că ar depăşi capacitatea de asimilare a acestei provincii, dar nu ar găsi nici o receptivitate la guvern. Acesta n-a avut experienţe favorabile cu cuţovlahii. În general, ei şi-au păstrat practicile lor macedonene violente, purtând adesea arme asupra lor, dând multă bătaie de cap autorităţilor române..." PA, Pol. Abtl. II, Po 6, 27 iunie, „Bericht des deutschen Konsulats Galatz an das Auswärtige Amt", Schönberg.

[49] *Cf.* Almanahul *Cuvântul*, Bucureşti, 1941, p. 227 şi urm.; *Adevărul*, 22 iulie 1930.

[50] *Cf. Adevărul*, 22 iulie 1930 şi urm.; C. Zelea-Codreanu, *Pentru Legionari, op. cit.*, p. 385 şi urm.

[51] *Cf. Libertatea*, 31 iulie 1930, 14 august 1930, 21 august 1930; I. Banea, *Căpitanul, op. cit.*, p. 65; C. Zelea-Codreanu, *op. cit.*, p. 389 şi urm.

[52] *Cf. Pământul Strămoşesc*, IV, Nr. 8, 1 ianuarie 1931.

decembrie 1930 în clădirea editurii ziarului *Adevărul*, îndreptându-se spre redactorul cotidianului, Emil Socor. A scos un revolver şi a tras. Cocoşul armei s-a înţepenit, iar Socor a fost rănit doar uşor în încăierarea ce a urmat.[53] Într-un prim interogatoriu, Dumitrescu a declarat că un membru conducător al Legiunii, M. Lefter, l-ar fi instigat la faptă, punându-i la dispoziţie banii necesari şi revolverul. Mai târziu, el şi-a revocat depoziţia.[54]

Codreanu a negat orice răspundere solidară. Totuşi guvernul a emis pe 3 ianuarie 1931 o dispoziţie prin care erau dizolvate Legiunea „Arhanghelul Mihail" şi Garda de Fier. Conducătorul Legiunii şi câţiva dintre cunoscuţii săi tovarăşi de luptă au fost arestaţi.[55]

5. Autorităţile locale au examinat cu neîncredere activitatea de popularizare a legionarilor. Între timp a devenit o excepţie faptul că, în Galaţi, adepţii lui Codreanu s-au putut extinde nestingheriţi.[56] Cum se întâmplă în cazul administraţiilor din ţările în care nu există o tradiţie democratică puternică, unele administraţii locale au încercat să susţină o propagandă politică depăşind cadrul obişnuit. Aceasta a însemnat adesea paralizarea tuturor activităţilor politice care nu porneau de la partidul de guvernământ. Măsurile politice legale, pe care le utilizau forţele de siguranţă împotriva Legiunii, nu izvorau neapărat dintr-o gândire caracteristică unui stat de drept constituţional. Un post de jandarmerie din Sighet cerea, de exemplu, ca evreii oraşului să plătească cheltuielile de cazare şi masă ivite datorită faptului că jandarmeria supraveghease o delegaţie a legionarilor la intrarea în zona localităţii şi, până la părăsirea oraşului, o instalase în mod forţat într-un hotel.[57]

Codreanu presimţise că vor exista dificultăţi atunci când Legiunea îşi va continua activitatea de popularizare în afara zonei din jurul Iaşiului. Pentru a evita neînţelegeri inutile, el a adresat în noiembrie 1929 o petiţie Ministerului de Interne. Pe atunci, Vaida-Voevod era ministru de Interne. El făcea parte din aripa dreaptă a Partidului Naţional din Transilvania, fiind influenţat de A. C. Popovici şi Karl Lueger[58], deşi după 1918, el acceptase totuşi democraţia. Vaida era convins că n-ar fi inteligent să fie provocaţi studenţii antisemiţi prin intervenţii demonstrative ale poliţiei, mai mult, că trebuie încercată o acţiune prudentă din exterior pentru stimularea aspectelor pozitive ale acestei mişcări. Şeful de cabinet al lui Vaida, Gheorghe I. Tăzlăuanu, trecea drept apărător al unei politici care, prin discuţii directe, căuta

---

[53] *Cf. Adevărul*, 31 decembrie 1930.

[54] *Cf. ibid.*

[55] *Cf. ibid.*, 3 ianuarie 1931 şi urm.; E. Florescu, *op. cit.*, p. 17.

[56] *Cf. Adevărul*, 28 mai 1930.

[57] *Cf. ibid.*, 13 iulie 1930; *cf.* şi G. Costea, *op. cit.*, p. 19 şi urm.

[58] *Cf.* Ion I. Moţa, „Corespondenţa cu «Serviciul mondial», 1934–1936", Biblioteca Verde, Nr. 10, ş. a., 1954, p. 36.

să împace Ministerul de Interne cu extrema antisemită. Tăzlăuanu îşi începuse cariera politică ca jurnalist la *Naţionalistul* cuzist.[59] Acum el trata cu Codreanu, asigurându-l pe ministrul de Interne, în numele lui Codreanu, că dacă forţele de ordine vor manifesta reţinere va domni liniştea şi ordinea. Vaida s-a străduit şi el să-l cunoască mai bine pe conducătorul legionarilor: „Aşadar l-am chemat pe Codreanu la mine", îi relata el unui reporter în august 1930, „şi am stat de vorbă cu el. Omul mi-a împărtăşit gândul de a renunţa la manifestaţiile antisemite agresive, întrucât s-a convins că, pe această cale, nu-şi poate atinge ţelul. Dar va lupta pentru întărirea elementului românesc contra celui străin şi va combate cu energie mişcarea comunistă."[60] Nu este exclus ca ministrul de Interne sau şeful său de cabinet să-i fi sugerat lui Codreanu ideea că, probabil, printr-o nouă mişcare de tineret cu caracter integrator şi pronunţat anticomunistă, va scăpa de urmărirea autorităţilor. Vaida a subliniat în discuţia sa că doreşte mai degrabă ca Legiunea să renunţe la „formele militariste". Nu a fost însă ascultat.[61] Dimpotrivă. În nord-estul ţării, activitatea de popularizare a legionarilor a provocat tensiuni tot mai mari şi, nu arareori, chiar conflicte violente. În final, guvernul n-a avut nici o altă alegere decât să interzică marşul Gărzii de Fier prin Basarabia.

Chiar dacă Vaida-Voevod şi-a modificat politica sa faţă de Legiune — desigur, mai mult constrâns de factori din afară decât dintr-un imbold interior (el a dezaprobat de exemplu acuzaţia adusă lui Codreanu în urma manifestelor sale)[62] — totuşi el a împovărat tot mai mult activitatea guvernului şi prestigiul Partidului Naţional-Ţărănesc.[63] Când, pe 10 octombrie 1930, cabinetul naţional-ţărănist a fost remaniat, Vaida a demisionat. Succesorul său a fost I. Mihalache, fostul preşedinte al Partidului Ţărănesc. În funcţia de ministru de Interne, PNŢ l-a numit, după unele tergiversări (19 noiembrie 1930), pe Armand Călinescu, o personalitate energică, lipsită de scrupule în alegerea mijloacelor, care declarase război atât organizaţiilor comuniste, cât şi celor radicale de dreapta. Prin Mihalache şi Călinescu, în ianuarie 1931, Legiunea a fost dizolvată şi interzisă.

6. La sfârşitul lui februarie 1931, C. Zelea-Codreanu, Mihail Stelescu, M. I. Lefter, Ion Banea, Nicolae Totu, I. Dănilă şi Amos Horaţiu Pop au trebuit să se apere în faţa acuzaţiei de instigare şi de pregătire organizatorică a unei lovituri de stat. Tribunalul a dat dreptate apărării, care a arătat că nu

---

[59] L. Predescu, *op. cit.*, p. 387, s. v. Tăzlăuanu, Gheorghe I.

[60] *Adevărul*, 30 august 1930; *cf.* şi depoziţia lui Vaida în procesul Duca, *Adevărul*, 1 martie 1934.

[61] *Cf. ibid.*, 30 august 1930.

[62] *Cf. ibid.*

[63] *Cf. ibid.*, 21 iulie 1930, 31 august 1930, 2 septembrie 1930.

se probaseră acțiuni sau planuri care să fi servit acestui scop și că pentru actele de violență ale unora nu poate fi făcută răspunzătoare întreaga organizație. Tribunalul a scos în evidență faptul că Legiunea a vrut să trezească în tinerii săi membri conștiința națională, urmărind un program de fortificare fizică.[64] Într-un timp în care Curtea Regală își exprima îndoielile privind sensul și utilitatea sistemului partidelor, iar un regim dictatorial nu mai era exclus, tribunalul a explicat: este de recunoscut, ce-i drept, că Legiunea sprijină un guvern de mână forte în locul „partidelor parazitare", dar ea recunoaște autoritatea regelui. „Or, atâta vreme cât e vorba de o colaborare cu capul statului, nu putea fi vorba de o răsturnare a formei de guvernământ la care suveranul n-ar fi consimțit."[65]

Motivarea sentinței oferă o imagine cu privire la poziția politică a justiției române. Atât în dezbaterea Curții de Apel, cât și în dezbaterea de revizuire, conducătorii Legiunii au fost achitați.

Deocamdată lipsesc lucrările cu privire la sentințele politice ale tribunalelor românești. Se poate afirma însă că atât presa democratică, precum și autoritățile guvernamentale s-au plâns mereu că judecătorii și jurații nu sunt dispuși să condamne elemente radicale de dreapta în raport cu infracțiunea lor.[66] Gh. Beza a fost de asemenea achitat.[67]

Sentința tribunalului din februarie 1931 a blocat drumul unei urmăriri penale a lui Codreanu, dar, pe de altă parte, ea a făcut posibilă luarea de măsuri preventive, în cazul în care Legiunea voia să urmeze în mod direct modelul fascist.[68] Interzicerea Gărzii nu a fost anulată.

În momentul în care Mihalache a dizolvat Legiunea, Codreanu luase deja decizia participării grupării sale la alegerile următoare.[69] În calitate de partid, Legiunea putea solicita libertatea de acțiune în gesturile sale propagandistice. În plus, succesele național-socialiștilor, succese pe care ziarele legionare le comentau detaliat, au demonstrat că regulile de joc ale parlamentarismului pot fi îndreptate chiar împotriva sistemului democratic însuși.

---

[64] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 398; *cf.* și *Adevărul*, 1 martie 1931, 3 martie 1931.

[65] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 400.

[66] *Cf. Adevărul*, 17 iulie 1930, 18 iulie 1930, 11 ianuarie 1931; N. Iorga, *Memorii, op. cit.*, vol. 6, p. 103; referitor la diferitele proceduri judecătorești și verdicte *cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, pp. 387 și urm., 459, 461; *Libertatea*, 28 august 1930; *Adevărul*, 26 mai 1931, 14 iulie 1933, 10 octombrie 1933, 14 octombrie 1933; *Calendarul*, 1 septembrie 1933; Cosma Neagu, Dumitru Marinescu, R. Georgescu, *Fapte din umbră*, vol. 3, București, 1980, p. 98 și urm.

[67] *Cf. Libertatea*, 2 iulie 1931.

[68] *Cf. MO*, III, Nr. 7, 11 februarie 1934, ședința din 9 februarie 1934, p. 163, explicațiile lui Mihalache privind motivele care l-ar fi determinat să interzică Legiunea în 1931. *Cf.* și C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 399.

[69] *Cf. Pământul Strămoșesc*, IV, Nr. 8, 1 ianuarie 1931.

E. Începuturile regionale

1. Participarea la alegeri ca gest de adaptare — 2. Programul din decembrie 1930 — 3. Structura organizatorică — 4. Alegerile din iunie 1931 — 5. Alegeri suplimentare în Neamț — 6. Codreanu în Parlament — 7. Alegeri suplimentare în Tutova — 8. Legiunea și guvernul Iorga — 9. Alegerile parlamentare generale din 17 iulie 1932

1. Lui Codreanu nu i-a venit greu să motiveze participarea la alegeri. Numai dacă se integra în sistemul parlamentar, Legiunea putea dobândi libertate de mișcare, premisa unei apropieri de mase: „Cum s-a văzut până acum, campania electorală nu este scopul legionarului, însă campania electorală este de foarte mare importanță, deoarece este singura cale pe care legea ne-o lasă liberă, pentru a impune orice modificare pe care o dorim în țară", le spunea Codreanu șefilor săi de cuiburi.[1]

Nu existau reglementări locale, conform cărora să fie interzise partidele care aveau scopuri anticonstituționale, dacă nu manifestau acte de violență. În consecință, Codreanu acționa aparent în spiritul Constituției, când arăta în Parlament că poporul poate decide chiar înlăturarea sistemului pluralist.[2]

Demascarea sistemului parlamentar, ca element de strategie, nu era suficientă. Dacă se încheia în favoarea Legiunii, actul în sine al alegerii trebuia să primească o semnificație pozitivă. Un eșec nu trebuia să atingă sentimentul valorii de sine al Legiunii. De aceea, ea și-a apreciat participarea la alegeri ca pe un plebiscit în care se verifică dacă poporul român este pregătit sufletește pentru salvarea sa de către Legiune.[3]

2. În decembrie 1930, Codreanu expunea în Senatul legionar textul programului electoral. În introducere, Garda lămurea poziția sa fundamentală de organizație națională, monarhistă, care intervine pentru apărarea existenței neștirbite a României Mari, iar în interior revendică un drept de privilegiu pentru poporul român.

Legiunea s-a declarat, fără echivoc, de partea Coroanei. Ea își întărea astfel afirmațiile pe care le făcuse încă înainte de reîntoarcerea lui Carol al II-lea.[4] Pentru Codreanu, istoria României era inseparabil legată de monarhie.[5] Într-adevăr, marea populație țărănească trebuie să-și fi închipuit cu greu România ca pe o republică. Desigur, au existat și alte influențe cu caracter decisiv. Trebuie să ne gândim că Ion Moța își începuse cariera politică în Acțiunea Românească, al cărei nume amintește, nu în mod întâmplător,

---

[1] C. Zelea-Codreanu, *Cărticica șefului de cuib*, *op. cit.*, p. 60; *cf.* și p. 92.

[2] *Ibid.*, p. 137.

[3] *Idem*, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 419.

[4] *Cf.* I. Banea, *Căpitanul*, *op. cit.*, p. 63.

[5] *Legiunea „Arhanghelul Mihail". Garda de Fier, Programul și caracterul general*, Cluj, 1931, p. 2.

de modelul francez, şi la faptul că în Italia regele îl numise pe Mussolini prim-ministru. Datorită declaraţiei sale de aderenţă la monarhie, Legiunea a dat impresia unei mişcări conservatoare, fără îndoială naţionaliste, antisemite, chiar şi antidemocratice, dar în nici un caz revoluţionare. În acest mod, ea a câştigat încrederea unora care se înşelau asupra adevăratelor sale scopuri.

Într-un al doilea capitol, cu titlul „Problema culpei morale", se face referire la faptul că unele regiuni şi grupuri sociale fuseseră neglijate până atunci de toate guvernele: moţii[6], locuitorii zonei Maramureşului, aromânii, invalizii de război, văduvele şi orfanii de război, deci tocmai acele părţi ale populaţiei cărora legionarii le acordaseră cu un an în urmă o atenţie deosebită.

Următorul capitol tratează „problemele stringente care împovărează economia şi moralul ţării". Trebuie să se distingă, se spune acolo, între profitul imoral, pe de o parte, şi câştigul îndreptăţit, pe de altă parte. O astfel de diferenţiere nu era ceva nou; toate celelalte partide considerau puternica încărcare cu dobânzi drept cauza principală a crizei, iar legea privind conversia datoriilor agricole a prevăzut de aceea nu numai o reducere generală a datoriilor, ci a stabilit, în acelaşi timp, ca sumele de încasat să n-aibă o dobândă mai mare de 4%. Cu ocazia dezbaterii parlamentare a legii datoriilor agricole, Codreanu a afirmat că simte lipsa unei deosebiri între „capitalul creator" şi „capitalul de speculă", între „debitorul cinstit", muncitorii şi ţăranii, şi cei care şi-au cheltuit banii în orgii[7]. Lozinci asemănătoare se auzeau în aceeaşi vreme şi în Germania.

În privinţa unor măsuri economico-politice imediate, Legiunea şi-a adus prea puţin contribuţia. Dorinţa sa era de altă natură. „Garda de Fier", se anunţa, „îşi ia angajamentul solemn de a stârpi şi a introduce cinste şi respect în averea ţării şi a oricărui particular"[8]. „Agenţii electorali" şi „vânătorii de posturi" trebuie trimişi la muncă cinstită. În aceeaşi măsură, ea dorea să pună capăt imoralităţii şi să înlăture o dată pentru totdeauna mentalitatea „politicianismului".

Dacă politica era înţeleasă ca un fel de război, iar Legiunea, prin structura sa paramilitară, a arătat aceasta, cu atât mai mult era valabil acest lucru pentru politica externă. Europa se înarmează, constata ea, în ciuda apelurilor de pace care vin de peste tot. „Poporul român înţelege că este bună

---

[6] „Moţi" erau numiţi locuitorii munţilor Bihor, o regiune muntoasă înaltă unde pădurile întinse constituiau unica bogăţie. Alte posibilităţi de ocupaţie existau în câteva exploatări de zăcământ aurifer. De altfel, ziarele tuturor partidelor prezentaseră începând din anii '20 situaţia deplorabilă a moţilor. *Cf. Cuvântul*, 7 decembrie 1925; *Adevărul*, 5 noiembrie 1931, *MO*, III, Nr. 23, 22 aprilie 1936, şedinţa din 2 martie 1936, Gh. Pop; Gheorghe I. Ioniţă, *PCR şi masele populare, 1934–1938*, Bucureşti, 1971, p. 132 şi urm.

[7] *MO*, III, Nr. 56, 18 martie 1932, şedinţa din 7 martie 1932, C. Zelea-Codreanu.

[8] *Legiunea „Arhanghelul Mihail", Garda de Fier, Programul*, *op. cit.*, p. 5.

pacea, dar că e mai bună viaţa. El iubeşte pacea..., o doreşte, dar la nevoie, e bine să se ştie, iubeşte şi războiul."[9] „Absurdităţile pacifiste", aflăm dintr-un manifest de mai târziu, „cum ar fi o armată a popoarelor reunite sau dezarmarea, sunt bune pentru cei care trăiesc pe lună, nu însă pentru aceia ale căror graniţe sunt înconjurate de o Rusie agresivă, de o Ungarie revizionistă şi de o Bulgarie care visează la Cadrilater (dacă nu la întreaga Dobroge), şi nici pentru aceia care au prieteni ce le zâmbesc în faţă, dar pe la spate le chinuie poporul şi le stăpânesc părţi ale teritoriului naţional. Idealul nostru nu e pacifist, ci războinic, nu este defensiv, ci ofensiv."[10] „Noi, care am gustat 1 000 de ani amarul robiilor, nu voim să ne mai întoarcem în robia nimănui."[11]

În mod corespunzător, Legiunea revendica drept prioritate absolută apărarea ţării, ceea ce în opinia ei făcea necesară o militarizare fără excepţie a societăţii: instrucţie premilitară, industrie proprie de război, sprijinirea armatei în orice acţiune a sa, astfel încât ea să se numere, în final, printre primele în Europa din punct de vedere material, tehnic şi moral. Cei care, în urma unor deficienţe morale sau fizice, nu pot lua arma în mână, ca semn al dreptăţii şi spre folosul economic general, vor trebui concentraţi pentru muncă.

Fascismul şi naţional-socialismul au moştenit tradiţia unui imperialism întârziat care s-a ales cu puţin. Reglementările teritoriale ale tratatelor de pace de la Paris au sporit şi mai mult această frustrare. Spre deosebire de ele, naţionalismul românesc anterior anului 1918 era iredentist, fără ambiţii imperiale. La fel, iluziile teritoriale ale Legiunii abia dacă amintesc de voinţa stăpânirii altor popoare, întâlnită de exemplu la Hitler: „ni se pare exclus ca România să urmărească o politică imperialistă, de cucerire de noi teritorii", traducea Traian Brăileanu în 1935 poziţia legionarilor. „Statul naţional român şi-a atins hotarele naturale, iar teritoriul ocupat şi stăpânit de naţiunea română e îndestulător, din toate punctele de vedere, în raport cu numărul populaţiei."[12]

Expunerile lui Brăileanu nu au însemnat o renunţare principială la expansiune, căci cifra populaţiei se putea modifica, şi chiar în interiorul Legiunii conceptul de graniţă naturală era disputat.[13] Atunci când Germania naţional-socialistă a intervenit tot mai puternic în raporturile de forţe europene, n-au lipsit nici vocile care cereau extinderea României până în Transnistria, un teritoriu care era parţial locuit de români.[14]

---

[9] *Ibid.*, p. 6.

[10] M. Stelescu, *Garda de Fier — Vrei să devii legionar*, PA, GB, IA 38, 30 mai 1933.

[11] *Legiunea „Arhanghelul Mihail", Garda de Fier, Programul*, *op. cit.*, p. 6.

[12] Traian Brăileanu, „Elita ascetică", în: *Însemnări sociologice*, I, Nr. 6, septembrie 1935, p. 6.

[13] *Cf. supra* nota 10.

[14] Ion N. Mailat, „Imperialismul român ca ideal naţional", în: *Însemnări sociologice*, I, Nr. 9, decembrie 1935, p. 22 şi urm.

Sfârşitul anului 1930 nu a oferit încă prilejul pentru astfel de speculaţii. În primul rând, Legiunea şi-a îndreptat naţionalismul către interior: egalitatea civilă a evreilor trebuie abrogată. Evreii care au imigrat după 1914 urmează a fi urgent expulzaţi. Aplicarea lui „numerus clausus" în şcoli şi asupra profesiunilor libere trebuie să împiedice o creştere suplimentară a influenţei străine.[15]

În următorul capitol, dedicat problemelor economico-politice, Legiunea se exprima pentru „afirmarea unei politici agrare ferme ca bază a întregii economii naţionale"[16]. Ea solicita crearea de proprietăţi mijlocii româneşti, măsuri pentru excluderea comerţului intermediar neproductiv şi paşi energici în domeniul sistemului vamal, pentru a garanta o convertire conform valorii câştigului obţinut prin cultivarea pământului. Ce se înţelegea prin aceasta a explicat Codreanu într-o şedinţă parlamentară: „Domnii mei deputaţi, o naţiune de ţărani, un popor cu civilizaţie agrară milenară, energică, este sărăcită azi cu ajutorul unui tarif vamal scandalos, prohibitiv, de către un mic grup de magnaţi veniţi aici, care stau în fruntea unui trust exploatator."[17] Legiunea se opunea taxelor vamale protecţioniste ridicate şi era, în acelaşi timp, împotriva industrializării ţării. Numai dacă forţa de muncă şi bogăţia nu pot fi utilizate productiv în alt mod, trebuiau organizate întreprinderi industriale locale.[18] Din programul electoral legionar nu s-a putut afla cum anume se puteau construi pe această cale o armată modernă şi o industrie de război, care să satisfacă toate cerinţele.

Legiunea nu era un partid ţărănesc, nici un partid de clasă. Ea dorea să se adreseze tuturor păturilor sociale. De aceea, ea a redactat un capitol şi despre „problema muncitorilor". Se va avea în vedere, se spunea aici, asigurarea existenţei muncitorului. La nevoie, „străinii" vor trebui chiar să emigreze. Pe lângă acestea, ca şi toate celelalte partide, Legiunea a promis participarea la profit, asigurarea contra accidentelor, protecţia femeilor şi a copiilor ş.a.m.d.[19] Neobişnuită aici era doar propunerea de a înfiinţa o organizaţie pentru petrecerea timpului liber, iar în acest sens Legiunea a avut ca model fascismul italian.[20]

Capitolul VII se ocupa de „problemele financiare". Negustorii „străini" urmau a fi constrânşi să-şi achite datoriile, pentru ca România să devină iarăşi credibilă. Următoarele revendicări conţineau puţine lucruri noi. Leul urma

---

[15] *Legiunea „Arhanghelul Mihail", Garda de Fier, Programul*, *op. cit.*, p. 7 şi urm.

[16] *Ibid.*, p. 10.

[17] *MO*, III, Nr. 47, 7 martie 1932, şedinţa din 19 februarie 1932, C. Zelea-Codreanu.

[18] *Cf. Legiunea „Arhanghelul Mihail", Garda de Fier, Programul*, *op. cit.*, p. 10; *cf.* şi *Biruinţa*, III, Nr. 7, 25 decembrie 1932; *MO*, III, Nr. 21, 31 decembrie 1932, şedinţa din 17 decembrie 1932, M. Stelescu.

[19] *Legiunea „Arhanghelul Mihail", Garda de Fier, Programul, op. cit.*, p. 11 şi urm.

[20] *Ibid.*

să fie devalorizat, exportul agrar trebuia sporit şi, în fine, bugetul de stat, echilibrat.[21]

Un an mai târziu, credibilitatea ţării deja nu mai avea importanţă: tot răul îşi are originea, se spunea într-un manifest electoral din 20 iunie 1932, în achitarea punctuală a ratelor către marii bancheri străini. Unica soluţie ar fi un moratoriu şi reducerea datoriilor, iar singurul partid care putea pretinde şi impune aşa ceva era „Garda".[22]

Sub titlul „Problema administrativă", programul electoral tratează propuneri privind modificarea Constituţiei. Parlamentul trebuie înlocuit cu o adunare corporativă în care să se întâlnească specialişti din diverse domenii economice şi sociale. Pe de altă parte, Legiunea pretindea însă şi introducerea unui aşa-numit drept electoral familial, prin care să se ţină cont de „greutatea" fiecărei familii.[23] Nu s-au dat explicaţii cu privire la ce se înţelegea prin acest lucru şi în ce raport se afla dreptul electoral familial cu parlamentul corporativ. Când, în decembrie 1932, revista *Biruinţa* a retipărit acest program, Legiunea a renunţat la paragraful corespunzător.[24]

În capitolul final, Legiunea îşi expunea convingerea că toate problemele actuale ale României se pot rezolva prin acţiunea nemijlocită a omului, prin faptă. „Totul poate fi făcut", „Totul depinde de voinţă" — acesta era crezul constitutiv al mişcării naţional-socialiste[25], al fascismului în Italia şi era convingerea mişcării legionare româneşti. Felul în care Garda de Fier şi-a formulat concepţia de bază corespundea situaţiei economice şi ideilor economico-politice din 1930: „Va trebui să înţelegem", nota ea în programul său, „că aurul nostru stă ascuns în lanurile noastre de grâu. O palmă de pământ să nu rămână nelucrată". Toţi împreună, ţărani, ofiţeri, profesori „să ieşim la muncă, pe câmpiile de unde poate să iasă salvarea patriei noastre. Grâul nostru va trebui impus pe pieţele străine prin superioritatea calităţii lui." La formula „Producţie = Pământ + Muncă + Capital + Direcţia tehnică" trebuie să se mai adauge ca o categorie de sine-stătătoare „Elanul sufletesc", elanul care provine de la tineri. „Celor ce se tem de concurenţa Americii le spunem: De ce nu s-ar teme America de concurenţa noastră?"[26]

Mai târziu, Legiunea a evitat să facă vreo declaraţie în legătură cu diferitele subiecte ale problemei. Nu voia să se fixeze pe o anumită politică, fiindcă acest fapt o făcea vulnerabilă şi putea să provoace îndoieli în legătură cu competenţa sa profesională şi, în fine, putea trezi dezacordul diferitelor grupuri sociale, care se simţeau afectate de dispoziţiile propuse: „Mai

---

[21] *Ibid.*, pp. 10, 13.

[22] *Cf. Libertatea*, 20 iunie 1932.

[23] *Legiunea „Arhanghelul Mihail", Garda de Fier, Programul*, *op. cit.*, p. 11.

[24] *Biruinţa*, III, Nr. 7, 25 decembrie 1932.

[25] *Cf.* O. Rammstedt, *op. cit.*, p. 15.

[26] *Legiunea „Arhanghelul Mihail", Garda de Fier, Programul, op. cit.*, p. 12 şi urm.

bine ați căuta oameni", îi sfătuia Codreanu pe șefii săi de cuiburi în 1933 [decât programe noi — *n. A. H.*]. „Căci într-o noapte oricine poate face un program, și nu de ele se simte nevoie în țară. [...] Avem și noi programe în buzunar. Ele se studiază necontenit, dar se păstrează pentru timpul lor. Vă întreabă lumea ce veți face? Spuneți-i că oamenii năzdrăvani pot să facă multe."[27]

3. În anexa programului electoral se găsesc câteva scurte referiri la structura organizatorică a Legiunii. Conform acestora, Legiunea se compunea dintr-un nucleu național de conducere (comandant legionar, senat legionar, consiliu suprem), din inspectorate regionale, conduceri județene și comunale: la București erau prevăzute două detașamente, un grup legionar studențesc și un grup legionar muncitoresc; acestea erau însă idealuri mărețe, care au avut puțin de a face cu realitatea. În 1931, Legiunea avea în Capitală doar 30 de membri[28], iar un an mai târziu, la alegerile generale parlamentare din București, ea obținea abia 341 de voturi.[29] Pe toate treptele ierarhiei se reuneau trei planuri funcționale: secția politică, secția financiară și „Poliția legionară", ultima fiind probabil o altă denumire pentru Garda de Fier.[30] Membrii susținători plăteau lunar suma de 100 de lei[31], membrii activi, dacă trăiau la oraș, achitau câte 10 lei, în rest câte 5 lei. Orice membru activ avea datoria de a câștiga un nou membru din categoria sa socială.[32] Se evidențiia astfel caracterul Legiunii, orientat cu precădere spre propagandă și lărgirea organizației, precum și efortul de a forma grupuri omogene social. Ceea ce intenționa Codreanu era un fel de „sistem al bulgărelui de zăpadă". Totuși nu se poate stabili dacă atragerea unui nou membru era într-adevăr o condiție pentru a fi admis în Legiune. Este de presupus însă că o astfel de reglementare i-a stimulat pe tinerii legionari să facă publicitate pentru Legiune în cercul lor de prieteni și cunoscuți.

Programul electoral nu avea doar semnătura lui Codreanu; așa cum se arăta în textul introductiv, Senatul legionar și-a dat și el avizul. Membrii Senatului legionar trebuiau să aibă vârsta de cel puțin 50 de ani[33], numărul era limitat la cel mult 100 de persoane. După regulament, Senatul trebuia să ofere consultații conducerii legionare. Adevărata sa funcție se afla însă într-un cu totul alt domeniu. Acest lucru devine clar, dacă enumerăm numele primilor membri: profesorul universitar Traian Brăileanu, generalul în retragere

---

[27] C. Zelea-Codreanu, *Cărticica șefului de cuib, op. cit.*, pp. 149, 151.

[28] *Cf.* BA, Kl. Erwbg. 589, *Figuri legionare*, vol. 2, p. 89.

[29] *Cf. Calendarul*, 20 iulie 1932.

[30] *Cf.* M. Stelescu, *Garda de Fier — Vrei să devii legionar*, PA, GB, IA 38, 30 mai 1933.

[31] De 100 de lei se puteau cumpăra în 1930: 750 g cafea, 3,33 kg carne de vită, 2,42 kg carne de porc și 10,75 kg pâine albă. *Cf. Anuarul statistic 1937/1938, op. cit.*, p. 606.

[32] *Legiunea „Arhanghelul Mihail", Garda de Fier, Programul, op. cit.*, p. 15.

[33] *Cf. Straja Neamului*, I, Nr. 4, 15 decembrie 1940.

dr I. Macridescu, profesorul Ion Zelea-Codreanu, preotul Partenie Matei, preotul Georgescu, moşierul Hristache Solomon, colonelul Paul Cămbureanu (invalid de război), scriitorul Ion Ciocârlan, moşierul Al. Zisu, comandantul Spiru Perceli (invalid de război), proprietarul funciar Ion Butnaru, proprietarul funciar Guriţă Ştefaniu.[34] Fiind în principal o organizaţie de bărbaţi tineri şi adolescenţi, de persoane izolate ale societăţii, Legiunea s-a împodobit cu numele, profesiile şi titlurile simpatizanţilor ei mai vechi, social recunoscuţi. De aceea, Codreanu a prezentat Senatului legionar programul electoral. Voia să trezească aparenţa unei anumite soliditâţi.

Nu era suficient să redactezi un program electoral, era nevoie să te adaptezi şi din punct de vedere organizatoric vieţii politice a ţării. De aceea, Codreanu s-a hotărât să mute sediul Legiunii la Bucureşti, în Capitală, unde erau luate deciziile, unde erai cel mai bine informat şi unde apăreau toate ziarele importante. Până în vara/toamna anului 1932, Legiunea nu a avut însă mai mult decât o adresă poştală la Bucureşti. Adevărata centrală de lucru rămăsese ca şi mai înainte la Iaşi.[35]

4. În iarna/primăvara anului 1931/32, România a simţit pentru prima dată ce înseamnă în realitate criza economică. Peste tot în ţară era agitaţie. În Oltenia, ţăranii nu mai voiau să-şi ducă până la capăt munca, fiindcă era inutil. În domeniul petrolifer şi la căile ferate exista temerea că muncitorii vor reveni la formele de luptă din 1919. Bandele de tâlhari, care terorizau întreaga ţară, erau reprimate cu greu.[36] La alegerile parţiale din 29 ianuarie 1931, PNŢ a câştigat doar 48% din voturi.[37] Se preconiza că noile alegeri vor slăbi poziţia vechilor partide „instituite", grupuri noi radicale urmând să câştige în influenţă.[38] În timpul unei audienţe din 9 aprilie 1931, Iorga a atras regelui atenţia asupra acestei situaţii. Câteva zile mai târziu, el a devenit prim-ministru, iar în cele din urmă, el însuşi a fost cel care a dizolvat la 30 aprilie 1931 Parlamentul prin decret regal.

Cu o lună înainte, pe 31 martie 1931, Codreanu fusese eliberat din detenţie preventivă. Lipsit de conducere, cu documentele organizaţiei confiscate, partidul nu mai îndrăznise să participe la dezbaterile publice. Acum însă, deoarece liderul său era din nou liber, acesta a fost înscris în registrul electoral ca „Gruparea Corneliu Zelea-Codreanu". Lui Codreanu nu i s-a mai permis să utilizeze denumirile mai vechi „Legiunea «Arhanghelul Mihail»" sau „Garda de Fier", întrucât guvernul interzise Legiunea şi Garda de Fier ca organizaţii subversive.

---

[34] *Legiunea „Arhanghelul Mihail", Garda de Fier, Programul, op. cit.*, p. 16.

[35] *Cf.* I. Banea, *Căpitanul, op. cit.*, p. 65; BA, Kl. Erwbg. 589, *Buletinul informativ*, Nr. 1, 4 august 1940, p. 7.

[36] *Cf.* N. Iorga, *Istoria Românilor, op. cit.*, vol. 10, p. 481.

[37] *Cf. Adevărul*, 1 februarie 1931.

[38] *Cf.* N. Iorga, *Memorii, op. cit.*, vol. 6, p. 77.

Este greu de stabilit câți membri avea Legiunea în primăvara anului 1930. La sfârșitul lui 1930, procuratura estima numărul lor la circa 6 000[39], dar probabil că această cifră este exagerată. În orice caz, Legiunea nu era un partid care să poată desfășura în întreaga țară o luptă electorală amplă. Gazetele redactate de legionari apăreau neregulat și la mari distanțe: *Pământul Strămoșesc* (Focșani), *Biruința* (Galați), *Straja Neamului* (Tutova, Tecuci), *Legionarii* (Iași), *Libertatea* care apărea la Orăștie, editată de tatăl lui I. Moța, relata și ea despre Gardă. În decembrie 1930 existau doar trei organizații județene[40], iar cele două luni, din aprilie până în mai 1931, nu au fost suficiente pentru a câștiga noi grupuri de partea Legiunii. Alegerile din 1 iunie 1931 au fost pentru Codreanu mult prea timpurii. Candidaturile au fost depuse în 17 județe, dar în unele dintre ele nu existau nici măcar organizații locale.[41]

Ca să nu se producă o concurență reciprocă între candidații antisemiți, Codreanu a propus conducerii LANC să-și delimiteze zonele de influență. Cuza a refuzat. Legiunea s-a bazat numai pe ea însăși, căci cartelul electoral cu două grupări mai mici, altminteri complet necunoscute, n-a avut, probabil, nici o însemnătate din punct de vedere politic. Oricum, „Liga creștinilor basarabeni" și „Oastea moldovenească" de sub conducerea lui Nicolae Negru din Chișinău au ieșit la fel de puțin în evidență, ca și „Obștea țării" sau „Obștea cultivatorilor de sfeclă", al cărei președinte, colonelul Ioan Niculcea, activase odinioară în cadrul LANC și în „Liga împotriva Cametei".[42]

Până atunci, Legiunea nu dusese niciodată o luptă electorală. Era încă neexperimentată, iar atacurile sale împotriva sistemului multipartit au rămas fără efect, întrucât de data aceasta în alegeri nu candidau partide, ci un guvern de experți. Codreanu fusese eliberat doar de câteva săptămâni din închisoare, iar procedura de revizuire încă mai dura. Ceea ce legionarii au expus alegătorilor în această situație era foarte moderat în comparație cu luptele electorale de mai târziu.[43] Ei au evitat confruntarea, văzându-se obligați la defensivă. Cu 30 783 de voturi, „Gruparea Corneliu Zelea-Codreanu" a rămas mult sub baremul minim necesar pentru a intra în Parlament.

---

[39] *Cf. Adevărul*, 14 ianuarie 1931.

[40] *Cf. Pământul Strămoșesc*, V, Nr. 2, 1 februarie 1933.

[41] *Cf. Legionarii*, II, Nr. 5–6, 21 iunie 1931. La Putna și Rădăuți, unde candidau Iorga și ministrul de Război, generalul Ștefănescu-Amza, legionarii renunțaseră la o listă proprie. *Legionarii*, II, Nr. 2, 3 mai 1931.

[42] *Cf. MO*, I, Nr. 153, 14 iulie 1927; *Adevărul*, 15 iulie 1930; *Pământul Strămoșesc*, II, Nr. 10, 15 mai 1928; IV, Nr. 6, 10 septembrie 1930; *Legionarii*, II, Nr. 2, 3 mai 1931.

[43] „Români din toată România Mare, Creștini!", suna manifestul electoral al lui Codreanu. „Manifestul meu va fi scurt... Țara geme sub greutatea păcatelor celor ce-au cârmuit-o de la război și până astăzi. Economia ei întreagă se află în prag de faliment. În țara bogată foamea pândește bucata de pâine a familiilor muncitoare și cinstite. Străinii lacomi, nepoftiți cu capitaluri și-au deschis cale largă prin munții cu pădure, peste dealuri și pe câmpii.

Depăşirea clauzei de 2% era aproape imposibilă, dacă lista Legiunii candida doar în 17 din cele 71 de judeţe în total. „Gruparea Corneliu Zelea-Codreanu" a obţinut în cele din urmă mai mult de 2% din voturi în 12 judeţe. Fiefurile sale erau zone unde ea fusese deosebit de activă în 1930, şi unde au existat primele organizaţii solide: Cahul (24,03%), Câmpulung (19,13%), Covurlui (10,61%), Ismail (14,66%) şi Turda (8,21%).[44]

Alegerile din iunie 1931 au răsplătit activitatea propagandistică din 1930, şi se întrezărea faptul că Legiunea va fi eficientă doar atunci când se va putea baza la faţa locului pe grupuri active, puternice. De aceea, Codreanu a lansat încă din iunie un apel, obligându-i pe toţi legionarii să acţioneze intens în satele unde nu existau încă grupuri locale. În toamnă, el se aştepta la un raport complet, care să se refere la tot ceea ce se realizase.[45]

5. Mai devreme decât se aştepta, s-a ivit şansa unei noi încercări. Doar după 20 de zile de la alegerile generale, un mandat de deputat din judeţul Neamţ a fost declarat vacant. Rezultatul alegerilor din iunie, cu cele 4,23% din voturi, fusese de-a dreptul încurajator, căci până atunci nu existase în Neamţ un grup electoral. Alte centre ale Legiunii, precum Turda sau Câmpulung, aveau probleme economice şi sociale similare. Erau zone montane cu o densitate scăzută a populaţiei, dependentă de utilizarea bogatului patrimoniu silvic. În regiunile unde populaţia îndeplinea în principal munci câmpeneşti, era asigurată cel puţin aprovizionarea proprie, oricât de săracă ar fi fost ea. În Neamţ însă, în Turda sau chiar în Câmpulung, locuitorii erau condiţionaţi de vânzarea şi prelucrarea lemnului. Având în vedere recesiunea economică a anilor '30, în aceste zone era dificilă asigurarea unui venit suficient.[46] Ca şi în alte perioade de criză, vina pentru sărăcirea crescândă a fost căutată şi găsită la „străini", adică la posesorii de păduri evrei.

M. S. Regele în Înalta Sa înţelepciune ne-a dăruit la cârma statului un om de mare cinste. Organizaţia noastră vine să întărească cu sănătatea şi cu puterea ei morală ceasul greu de astăzi. Oamenii mei sunt recrutaţi din lumea celor necăjiţi. O parte din ei sunt oamenii armelor şi tranşeelor de la 1916. Ei n-au nimic de câştigat de pe spinarea acestei Românii încovoiate de greutăţi. Soldaţi şi comandanţi de unităţi din zona focului, ei vin din nou să-şi pună în mod gratuit la dispoziţia ţării puterea lor încercată în lupte. O altă parte sunt tineri. Voinici, voioşi, cinstiţi şi curaţi ca lacrima.

Nu vă întrebaţi cine sunt, cum îi cheamă şi de unde sunt. Răspund de ei. Împreună formează o unitate de o disciplină indestructibilă. Aveţi încredere în sufletele lor care nu vă vor vinde niciodată şi în braţele lor care nu tremură. În zilele acestea când în Spania mănăstirile ard, când Bisericile se prăbuşesc... cred că poporul român iubitor de Tron, de Ţară şi de sfânta Biserică creştină va înţelege să întărească prin votul lui braţul neînvins al celor din «Garda de Fier»." *Legionarii*, II, Nr. 4, 20 mai 1931.

[44] *Cf. MO*, I, Nr. 134, 10 iunie 1931.

[45] *Cf. Legionarii*, III, Nr. 5–6, 21 iunie 1931.

[46] *Cf. Enciclopedia României, op. cit.*, vol. 2, vezi Câmpulung, Neamţ, Turda.

La 1 iunie, LANC a obținut în Neamț 8,31% din voturi. Acum însă ea nu mai era prezentă. Studenții ambelor grupări antisemite și-au dat mâna pentru a cuceri circumscripția în favoarea dreptei.[47]

Acțiunea judecătorească împotriva conducerii legionarilor se încheiase de puțin timp. Curtea de Casație confirmase hotărârea din prima și a doua instanță. Împotriva conducerii legionare nu se puteau aduce dovezi de contravenție penală. Codreanu avea din nou mână liberă — și un argument în plus împotriva „politicianilor", care urmăreau Legiunea în mod nejustificat: „Înalta Curte de Casație a pus punct unui proces nedrept și infam. Autorii acestui proces infam, s-o spunem franc, sunt doi domni: Mihalache și Cădere.[48] Vom intenta proces și vom cere despăgubiri. Nici un pas în afară de lege, și pentru fiecare călcare a legii, la judecată, fie jandarm sau fie ministru."[49]

Codreanu și-a concentrat toată atenția asupra campaniei alegerilor parțiale. Peste 100 de legionari au mers din sat în sat, de la familie la familie, și au ajutat la recoltat; în fiecare sat au organizat întruniri, iar duminica au chemat la manifestații mai ample.[50]

Guvernul nu depusese nici o candidatură proprie. Lipsea în acest mod ceea ce de altfel contribuia la stabilitatea politică, anume o indicație anterioară clară pentru electorat și pentru administrație, care să asigure de la bun început un număr fix de voturi reprezentantului partidului de guvernământ. Prefectul județului Neamț mai era pe deasupra și „leneș, incapabil și nepopular", după cum mărturisea însuși primul-ministru.[51]

În timp ce Legiunea era susținută cel puțin tacit de LANC, iar Liga „Vlad Țepeș" nu reprezenta o variantă de luat în seamă, marile partide se dușmăneau într-o vehementă luptă electorală, fără să fi luat prea în serios eforturile gardiștilor. Când rezultatul electoral a fost stabilit, „Gruparea Corneliu Zelea-Codreanu" se afla cu 39,5% din voturi mult în fața celorlalte partide; PNL a obținut 25,5 procente, PNȚ 21,6 procente, PNL (Gh. Brătianu) 12,2 procente, BMȚ 1% și Liga „Vlad Țepeș" 0,23 procente.[52]

Legiunea și-a datorat victoria electorală în bună parte voinței de acțiune a membrilor săi și noilor forme de luptă electorală pe care le dezvoltase pentru prima dată în Neamț. Totuși succesul ei ar fi fost de neimaginat, dacă un număr mare de împrejurări favorabile n-ar fi însoțit candidatura sa.

---

[47] *Cf.* N. Iorga, *Memorii*, *op. cit.*, vol. 6, mențiune din 30 august 1931.

[48] Victor G. Cădere, secretar general în Ministerul de Interne.

[49] C. Zelea-Codreanu, în *Biruința*, II, Nr. 2, 19 iulie 1931.

[50] *Cf.* G. Costea, *op. cit.*, p. 28 și urm.; C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 404 și urm.; N. Iorga, *Memorii*, *op. cit.*, vol. 6, mențiune din 30 august 1931.

[51] N. Iorga, *Memorii*, *op. cit.*, vol. 6, mențiune din 30 august 1931.

[52] *Cf. Adevărul*, 1 septembrie 1931.

Nimeni nu se aşteptase la un astfel de rezultat al alegerilor. Opinia publică era surprinsă şi curioasă de ceea ce va prezenta Codreanu în parlament[53], oricum prea mare importanţă nu s-a acordat faptului. Legiunea rămânea în continuare o structură ciudată, pe care unii nici măcar din auzite n-o ştiau. Victoria obţinută în alegeri într-o zonă izolată nu a schimbat deocamdată peisajul politic: „În toamna anului 1931...", îşi amintea mai târziu un legionar, „n-am găsit printre foştii mei colegi de şcoală şi printre oamenii tineri din Sibiu pe nici unul care să fi manifestat interes pentru Mişcarea Legionară naţionalistă."[54]

6. Atunci când, în iunie 1931, Blocul Muncitoresc-Ţărănesc comunist a câştigat 5 mandate de deputaţi cu 2,52% din voturi, validarea listei BMŢ a fost respinsă din motive transparente. Dar când a intrat Codreanu în Parlament, nu au existat obiecţii.

Pe cât de mult ştia A. C. Cuza să strălucească în controversele sale parlamentare — era un excelent retor, plin de o ironie amară, iubind duelurile oratorice —, pe atât de puţin s-a putut împrieteni Codreanu cu instituţia nesuferită lui. Tribuna Parlamentului nu era locul său. Întrebările îl făceau nesigur. În rarele cazuri în care cerea cuvântul[55], dădea explicaţii generale, înşirând diverse lozinci: generaţia nouă tânără, neliniştită, chinuită — pericolul ameninţător al exterminării românilor de către evrei — fastul exterior în raport cu sărăcia internă — democraţia, nimic altceva decât un simulacru menit a camufla îmbogăţirea celor puţini. Toate acestea nu constituiau nimic nou, fiind auzite deja de la alţii, mai bine şi mai convingător. Ceea ce punea în evidenţă Codreanu era un stil oarecum nou şi o agresivitate de nimic atenuată: o bandă de „politicieni" a dus ţara de râpă[56], arăta el, cine lasă să curgă sânge trebuie să fie pregătit să verse sânge. Făcea astfel referire la poliţia care luase măsuri împotriva studenţilor scandalagii.[57] În final, a cerut pedeapsa capitală pentru toţi cei care abuzează de bunurile publice.[58]

Când Codreanu urca la tribună, era singur. Nu exista nici o fracţiune care să-l poată susţine, iar din băncile spectatorilor nu voia să-l asculte nimeni.

---

[53] *Cf. ibid.*, 2 septembrie 1931.

[54] Nicu Iancu, *Sub steagul lui Codreanu, Momente din trecutul legionar*, Madrid, 1973, p. 11, 13.

[55] *Cf. MO*, III, Nr. 14, 21 decembrie 1931, şedinţa din 3 decembrie 1931; Nr. 20, 8 ianuarie 1932, şedinţa din 10 decembrie 1932; Nr. 37, 18 februarie 1932, şedinţa din 2 februarie 1932; Nr. 42, 2 martie 1932, şedinţa din 12 februarie 1932; Nr. 47, 7 martie 1932, şedinţa din 19 februarie 1932; Nr. 56, 18 martie 1932, şedinţa din 7 martie 1932; Nr. 69, 13 aprilie 1932, şedinţa din 25 martie 1932; Nr. 70, 14 aprilie 1932, şedinţa din 26 martie 1932; Nr. 80, 6 mai 1932, şedinţa din 6 aprilie 1932.

[56] *Ibid.*, Nr. 47, 7 martie 1932, şedinţa din 19 februarie 1932.

[57] *Ibid.*, Nr. 70, 14 aprilie 1932, şedinţa din 26 martie 1932.

[58] *Ibid.*, Nr. 14, 21 decembrie 1931, şedinţa din 3 decembrie 1931.

Legiunea a rămas tot aproape necunoscută în Bucureşti, iar succesul său electoral din Neamţ a fost considerat în general drept o ciudăţenie unică.

7. La începutul anului 1932, întâmplarea i-a venit lui Codreanu din nou în ajutor. Prin moartea ministrului de Justiţie, Constantin Hamangiu (7 ianuarie 1932), în judeţul Tutova s-a eliberat un loc de deputat. În iunie 1931, la alegerile parlamentare generale, Legiunea obţinuse doar 600 de voturi în Tutova, acestea constituind 2,97%. Dar, ca şi în Neamţ, nu existau grupuri locale, astfel încât aceste 600 de voturi au fost apreciate ca o reuşită. Apoi, în Tutova se ajungea bine din Cahul, Covurluiul de Nord şi Tecuci, regiuni în care Legiunea dispunea de grupuri locale cu o bună funcţionare. Codreanu a întrezărit posibilitatea repetării succesului din Neamţ, dar atât de uşor ca acolo nu avea să mai fie.

În Tutova, agitaţia antisemită LANC rămăsese în continuare fără ecou. Pe baza rezultatelor anterioare, liberalii sperau să aibă şanse bune de câştig în alegeri, nemaidorind să se lase încă o dată surprinşi. Legiunea nu era singurul partid protestatar, alte grupuri precum „Liga contra Cametei" şi LANC căutau de asemenea să câştige voturile alegătorilor. Codreanu nici măcar nu a aşteptat ceremonia funerară pentru Hamangiu, deschizând pe 9 ianuarie lupta electorală.[59]

Data alegerilor era prevăzută pentru 3 aprilie 1932. Din Germania a sosit, la mijlocul lui martie, informaţia că Hitler obţinuse la alegerile prezidenţiale ale Reichului mai mult de 30% din voturi. În Bucureşti, Iaşi, Cluj şi Cernăuţi, studenţii demonstrau împotriva unei noi legi universitare şi împotriva unei modificări planificate a condiţiilor de admitere în profesia de avocat. Apariţia *Calendarului* a fost oprită după atacurile violente la adresa lui C. Argetoianu („bestia"), dar şi lupta electorală din Tutova a făcut mare vâlvă în ziare: „Campania electorală a luat acolo, mulţumită candidaturii puse de «Garda de Fier», forme cu totul neobişnuite, chiar şi în luptele noastre politice, care n-au fost niciodată prea liniştite", înfăţişa impresiile *Adevărul*.[60] Legionarii au dat adevărate bătălii de stradă cu jandarmeria; studenţii gardişti au intrat în sinagogi, unde au spart geamurile, stricând lăcaşurile de adunare evreieşti.[61]

Ca şi în Neamţ, guvernul nu a depus nici în Tutova candidaturi proprii. Neaparţinând nici unui partid, prefectul i-a întâmpinat pe legionari cu bunăvoinţă, asigurându-i chiar de ajutorul preoţilor şi al primarilor. Abia târziu a realizat guvernul ceea ce se întâmpla la Tutova şi l-a convocat pe prefect. Simultan, guvernul a reînnoit interzicerea Gărzii de Fier (26 martie 1932). Alegerile au fost în final amânate cu 14 zile. Toţi legionarii au trebuit să

[59] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 428.

[60] *Adevărul*, 26 martie 1932.

[61] *Cf. ibid.*, 24 martie 1932, 25 martie 1932; *MO*, III, Nr. 70, 14 aprilie 1932, şedinţa din 26 martie 1932.

părăsească județul, dar din 3 aprilie ei și-au putut continua activitatea de popularizare.

Tutova a devenit un test pentru soliditatea partidelor democratice.[62] Toate marile organizații politice, arăta Garda, precum Partidul Poporului, Partidul Național-Liberal și Partidul Național-Țărănesc s-au putut afirma la guvernare. Ce au adus ele? Țăranii români sunt sărăciți, evreii s-au îmbogățit.[63]

Cu numai 650 de voturi avans față de candidatul Partidului Național-Liberal, Legiunea a câștigat și a doua campanie de alegeri parțiale.[64]

8. Codreanu nutrea din tinerețe pentru Iorga o profundă venerație, care, de altfel, era împărtășită de mulți naționaliști în perioada interbelică. Asemenea acestora, Codreanu a trebuit să constate că naționalismul conservator al lui Iorga însemna altceva decât protestul rebel al noii drepte, influențată de experiențele războiului mondial, de criza sistemului liberal și de conștiința de sine a unei generații tinere, energice, dar și înveninate. Încă din anii '20, Iorga condamnase public gesturile antisemite ale studenților, iar ca prim-ministru se străduia acum să împiedice o nouă „politică a străzii".[65] El a eșuat nu numai pentru că autoritățile locale au urmat cu ezitare ordinele, ci și pentru că tocmai colegii de cabinet s-au opus politicii sale. Ministrul Justiției, Valer Pop, își începuse cariera politică în umbra lui Cuza. El a eliminat tot ceea ce trebuia să lovească într-adevăr în legionari; până și regele pare să fi intervenit în favoarea lor.[66]

9. După alegerile parțiale din Tutova, Legiunii i s-au cuvenit două mandate de deputat. Pe lângă Corneliu Zelea-Codreanu, în Parlament a fost ales acum și tatăl său, Ion Zelea-Codreanu, de la care, în mediul acesta neobișnuit lui, fiul spera un anumit ajutor. Dar el nu și-a mai putut exercita mandatul, pentru că în iunie 1932, criza de guvern a condus la dizolvarea Parlamentului existent și la noi alegeri. Acum, trebuia văzut dacă Legiunea putea repeta succesele sale de la alegerile parțiale.

Situația economică a țării era dezolantă. Pentru că statul nu mai putea procura suficienți bani, unii funcționari nu-și mai primiseră leafa de câteva luni. Raportul expertului francez în finanțe, Rist, a demascat fără menajamente toate slăbiciunile administrației. Nu se putea miza pe noi credite externe,

---

[62] *Cf. Adevărul*, 26 martie 1932, 30 martie 1932, 14 aprilie 1932, 16 aprilie 1932; N. Iorga, *Memorii, op. cit.*, vol. 6; *MO*, III, Nr. 80, 6 mai 1932, ședința din 6 aprilie, C. Zelea-Codreanu.

[63] *Straja Neamului*, II, Nr. 8, 6 martie 1932.

[64] „Gruparea Corneliu Zelea-Codreanu" 25,9% din voturi, PNL 23,4%, PNȚ 14,1%, „Liga contra Cametei" 13,7%, PNL (Gh. Brătianu) 10,2%, Partidul Țărănesc (Lupu) 6,2%, LANC 2,5%, Blocul Muncitoresc și Țărănesc 0,6%, alte grupări și voturi anulate 3,4%. *Adevărul*, 19 aprilie 1932.

[65] *Cf.* N. Iorga, *Memorii, op. cit.*, vol. 6, p. 302, 353 și urm.

[66] *Cf.* E. Florescu, *op. cit.*, p. 18; A. G. Savu, *Armand Călinescu, op. cit.*, p. 62; H. Prost, *op. cit.*, p. 64.

întrucât condiţiile lui Rist ar fi avut ca urmare creşteri ale veniturilor statului şi scăderi ale cheltuielilor, ceea ce ar fi împovărat populaţia.

Cu un an înainte, la alegerile parlamentare generale, Legiunea abia se evidenţiase. Acum ea făcea vâlvă în ziare. Îşi ducea lupta electorală ca pe o campanie de război. Zonele unde ea era puternică erau fortificate împotriva înfiltrării altor partide, dar, în acelaşi timp, Legiunea căuta să câştige noi teritorii.[67] Apelurile Gărzii cereau un moratoriu sau cel puţin o reducere a plăţilor datoriei externe[68], manifestele sale vorbeau despre „dreptate pentru popor" şi „pâine pentru săraci"[69], dar, în fond, toate acestea erau observaţii secundare la o temă principală, şi anume: pedepsirea — răzbunarea împotriva celor răspunzători pentru situaţia actuală. „Noi ne-am legat... să învingem şi să răzbunăm."[70] „Vrem pedeapsă pentru tâlhari şi pentru călăii noştri."[71] *Libertatea* amintea de timpurile unui Vlad Ţepeş: „Programul «Grupării Corneliu Zelea-Codreanu» are în fruntea sa pedepsirea celor care au tâlhărit averea ţării, care s-au îmbogăţit din politică şi confiscarea averilor acestora. Vom cere pedeapsa cu moartea adusă pe cale de legi, pentru ca pe întinsul pământ românesc să fie ridicate spânzurători şi ţepe, care ele singure mai pot aduce cinste în politică şi în ţară."[72] Garda se îndepărtase mult de antisemitismul exclusiv al LANC.[73] Ceea ce reclama el era proverbiala ineficienţă a administraţiei, corupţia, delapidarea, pe care raportul lui Rist le demascase neînduplecat. Cum însă trebuiau să acţioneze funcţionarii şi angajaţii, dacă statul nu oferea nici măcar plăţile normale ale salariului?

Chiar şi atunci, în iulie 1932, Legiunea era un partid mic, care nu atârna prea mult în balanţa politică, nereuşind încă să iasă din graniţele sale regionale. Ceea ce realizase în alegerile suplimentare din Neamţ şi Tutova se datorase evident împrejurărilor deosebite. Din cele 36 de judeţe unde şi-a înaintat liste, 23 se aflau în estul ţării, în Moldova, Bucovina şi Basarabia. În 1930, îşi începuse aici activitatea propagandistică. În Cluj, Mureş, Satu-Mare, Bihor şi Târnava-Mare ea a renunţat la o nouă candidatură, după ce, în aceste judeţe transilvănene, avusese în 1931 experienţe proaste.

---

[67] *Cf. Adevărul*, 8 iulie 1932, 12 iulie 1932, 14 iulie 1932.

[68] *Cf. Libertatea*, 20 iunie 1932.

[69] *Cf. MO*, III, Nr. 5, 12 august 1932, şedinţa din 4 august 1932, I. Zelea-Codreanu.

[70] C. Zelea-Codreanu, *Cărticica şefului de cuib*, *op. cit.*, p. 154 şi urm.

[71] *MO*, III, Nr. 5, 12 august 1932, şedinţa din 4 august 1932, I. Zelea-Codreanu.

[72] *Libertatea*, 5 iulie 1932.

[73] Ca răspuns la discursul regal din 26 august 1932, Codreanu solicita o serie de măsuri: toate energiile care merg în diferite direcţii trebuie să fie adunate sub o conducere unitară, mizeriei şi sărăciei generale trebuie să li se declare război ş.a.m.d. Doar pe locul al şaptelea şi al optulea se aflau acuzaţiile cunoscute la adresa evreilor. *Cf. MO*, III, 1 septembrie 1932, şedinţa din 26 august 1932. *Cf.* şi Mihail Polihroniade, „Naţionalism şi Cuzism", în: *Garda Bucovinei*, II, Nr. 2, 27 ianuarie 1933; „Ce este Garda de Fier", în: *Garda Râmnicului*, I, Nr. 1, decembrie 1932; N. S. Govora, „Corneliu Zelea-Codreanu", în: *Corneliu Zelea-Codreanu, Douăzeci de ani de la moarte*, Madrid, 1958, p. 140.

Pe plan național, la 17 iulie 1932 „Gruparea Corneliu Zelea-Codreanu" a obținut 2,3% din voturi, ceea ce însemna 5 mandate. În cele 36 de județe, unde ea a candidat într-adevăr în alegeri, a atins în medie o pondere de voturi de 5%. În 11 dintre cele 36 de județe, ea a rămas sub pragul de 2%, 7 dintre aceste județe se aflau în Muntenia. În Storojineț, Maramureș, Fălticeni și Roman, LANC a strâns voturile de protest, în timp ce în alte județe, unde Garda n-a avut deloc succes, nu existau încă organizații locale proprii.[74] Pe de altă parte, ea a reușit să-și extindă vechile centre: Râmnicu-Sărat – Putna – Tecuci – Tutova – Covurlui – Cahul – Tighina – Ismail – Neamț – Câmpulung – Suceava și Turda formau regiuni închise, unde Garda a câștigat în fiecare peste 8% din voturi.

În 1931, dar la alegerile parțiale, Codreanu și-a putut concentra forțele asupra câtorva puncte. Influența mai mare din regiune a dus în 1932 la o reducere a ponderii de voturi la fiefuri. În Cahul, Legiunea a scăzut de la 24,0% (1 iunie 1931) la 18,3%, în Câmpulung de la 19,1% la 12,0%, în Ismail de la 14,7% la 8,7%, în Neamț (31 august 1931) de la 39,5% la 15,4%, iar în Tutova de la 25,9% (17 aprilie 1932) la 13,8%. Numai în Covurlui și Turda ea a câștigat alte voturi în plus.[75]

Mai mult decât în țările cu o lungă tradiție democratică, corpul electoral putea fi influențat prin intermediul formelor noi, intensive ale propagandei. Nu existau identificări solide de partid. Puterea de organizare a politicienilor era cu mult supraapreciată, ceea ce a atras după sine o nemulțumire latentă. Dacă se putea pătrunde în structurile de comunicare locale, încercându-se câștigarea învățătorilor, preoților și a altor personalități influente de partea Legiunii, atunci era posibilă atragerea de grupuri mari, compacte pentru Gardă.[76] Pentru condițiile românești, alegerile din iulie 1932 au fost peste măsură de libere, autoritățile intervenind surprinzător de puțin în favoarea guvernului. Partidul Național-Țărănesc a câștigat exact 40,3% din voturi, puțin mai mult decât era necesar pentru a fi recunoscut ca partid majoritar. S-a observat evident o dezorientare a alegătorilor care a dus la risipirea voturilor și la câștiguri pentru partidele radicale.[77] În Parlamentul român erau reprezentate 12 grupări, mai mult decât vreodată până atunci. Cu toate acestea, alegerile au însemnat o victorie a constituționalismului democratic. Experimentul regelui privind un guvern de experți eșuase. Carol al II-lea trebuia să recunoască faptul că țara nu putea fi condusă fără Parlament și fără partide. Părea că România se întoarce la practica mai veche, potrivit căreia unul din cele două mari partide formează alternativ guvernul.[78]

---

[74] *Cf. Calendarul*, 21 iulie 1932.

[75] *MO*, I, Nr. 173, 26 iulie 1932, p. 447 și urm. Cifrele de aici sunt reunite în M. Ivan, *op. cit.*, tabel.

[76] *Cf. infra*, p. 368.

[77] *Cf. Adevărul*, 20 iulie 1932; PA, Pol. Abtlg. Rumänien, Po 5, 23 iulie 1932, Kirchholtes.

[78] *Cf. Calendarul*, 2 ianuarie 1933.

Nici chiar rezultatul electoral nu era încă motiv de neliniște, în ciuda nemulțumirii perceptibile. În fond, alegătorii votau în continuare în favoarea grupărilor politice care se conformau sistemului. În ierarhia partidelor, „Gruparea Corneliu Zelea-Codreanu" se situa, potrivit rezultatului său în alegeri, abia pe locul nouă. Ea a obținut în total doar ceva mai multe voturi decât Partidul Evreiesc.

F. Străpungerea

1. Câteva cifre privind extinderea organizației legionare din toamna lui 1932 — 2. Blocul Cetățenesc și Garda — 3. Polarizare în creștere — 4. Primele tabere muncitorești legionare — 5. Stabilirea principiilor organizației — 6. Expansiunea dincolo de frontierele regionale — 7. Organizația și recrutarea socială

1. În vara anului 1932, Legiunea obținuse poziții solide doar în 20 de județe[1], după o jumătate de an, în ianuarie 1933, ea avea deja 45 de organizații teritoriale.[2] 17 gazete regionale de partid apăreau într-un tiraj de 35 000 de exemplare.[3] În mai 1933, Codreanu indica numărul organizațiilor județene ca fiind de 50.[4] În iulie existau 60 de organizații.[5] La sfârșitul anului s-au înregistrat 22 de reviste.[6] Pentru alegerile din 20 decembrie 1933, Garda a candidat în 66 de județe.[7] În 68 de județe ea poseda grupuri locale proprii.[8] E posibil ca în acest moment să fi avut aproape 28 000 de membri.[9]

În toamna și iarna lui 1932/33 ascensiunea Legiunii era în pregătire.[10] Începând din primăvara anului 1933, ea a devenit o forță politică de neignorat.

---

[1] *Cf. MO*, III, Nr. 7, 11 februarie 1934, ședința din 9 februarie 1934, p. 192. Expunerile subsecretarului de stat din Ministerul de Interne, Victor Iamandi, despre motivele care au determinat guvernul să dizolve Legiunea.

[2] *Cf. Pământul Strămoșesc*, V, Nr. 2, 1 februarie 1933.

[3] *Cf. ibid.* Vom aminti câteva: *Pământul Strămoșesc* (Iași), *Garda Bucovinei* (Rădăuți), *Straja Neamului* (Bârlad), *Garda* (Muscel), *Garda Sibiului* (Sibiu), *Garda Jiului* (Dolj), *Învierea* (București), *Biruința* (Galați), *Garda* (Galați), *Garda Olteniei* (Craiova), *Garda Râmnicului* (Râmnicu Sărat), *Garda de Fier* (Chișinău), *Legiunea* (Făgăraș), *Garda Moldovei*, *Garda Prahovei*. De o însemnătate extraregională era magazinul *Axa* care apărea o dată la două săptămâni. Începând din 8 iunie 1932 a apărut din nou *Calendarul* lui Crainic, care relata detaliat despre activitatea legionară.

[4] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Cărticica șefului de cuib, op. cit.*, p. 64.

[5] *Cf. Axa*, I, Nr. 15, 3 iulie 1933.

[6] *Cf. Adevărul*, 22 aprilie 1936, relatare despre o cuvântare a lui V. Iamandi.

[7] B. Vago, *The Shadow, op. cit.*, document 94, p. 34.

[8] *Cf. Adevărul*, 22 aprilie 1936.

[9] *Cf. infra*, p. 361.

[10] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 437 și urm.; *Garda Bucovinei*, I, Nr. 1, F, 18 noiembrie 1932; N. Iancu, *op. cit.*, p. 13; H. Sima, *Histoire*, *op. cit.*, pp. 64, 106.

Care au fost motivele acestei surprinzătoare ascensiuni? Fără îndoială, printre acestea, pe de o parte, climatul politic general din Europa, care părea să evolueze spre extreme. Legiunea s-a simţit confirmată în principiile ei şi stimulată. Alţii au urmărit evoluţia cu îngrijorare, înregistrând cu atenţie toate incidentele care făceau trimitere la fenomene asemănătoare din propria ţară. Legiunea a provocat polarizarea opiniei politice, trăgând din aceasta cele mai mari foloase. Pe de altă parte, au început acum să se resimtă urmările crizei sociale şi politice. În România, această criză s-a intensificat. S-au evidenţiat acum opoziţia crescândă împotriva camarilei carliste, tulburările muncitoreşti din februarie 1933, scandalul Škoda şi nemulţumirea tinerei intelectualităţi române faţă de imposibilitatea de a obţine un loc de muncă adecvat.[11] Superioară din punct de vedere organizatoric şi prezentându-se ca o nouă cale, necoruptă, revoluţionară, organizaţia lui Codreanu s-a desprins clar de LANC sub aspectul propagandei. Ea a câştigat noi forţe sociale, care prin poziţia şi capacitatea lor de angajare politică i-au adus Legiunii o mai mare publicitate, acordarea unei atenţii sporite.

2. La puţine zile după alegerile parlamentare din România, alegeri care demonstraseră cât de nesigur şi dezorientat era alegătorul, ziarele din Germania relatau că NSDAP realiza noi câştiguri de voturi, devenind cel mai puternic partid al Reichului. În octombrie se împlineau zece ani de la „preluarea puterii" de către fascismul italian. Nu părea lipsită de temei opinia lui Ion Zelea-Codreanu expusă în Parlament: „Sistemul de guvernare politică a popoarelor care s-a născut la 1789 este pe punctul de a muri. A murit în Italia sistemul acesta din care faceţi parte şi s-a născut altul nou. A murit în Rusia, a venit un alt sistem. Este pe punctul de a muri sistemul cel vechi în Germania şi va muri."[12]

Legiunea nu era unicul partid de dreapta care afirma aşa ceva. Erau „idei banale care circulau"[13]. Spre deosebire de Partidul Naţional-Agrar al lui Goga sau mai târziu de PNC, Legiunea trebuia să se adapteze cel mai puţin constrângerilor exterioare. La fel de important era ca tot ceea ce se organiza să poarte amprenta spectaculosului. Campaniile întreprinse în mod repetat produceau senzaţie. Deşi Legiunea se modifica neîncetat, în acelaşi timp ea s-a declarat totuşi fidelă ideii organizaţiei. Iar acest fapt o deosebea de celelalte grupuri, în momentul acesta nu mai puţin notorii.

Blocul Cetăţenesc Pentru Mântuirea Ţării cerea asemeni legionarilor o „curăţire morală a vieţii politice", un „sfârşit al parazitismului politic", şi ca „politicianii" să fie traşi la răspundere şi pedepsiţi drastic; în locul Constituţiei actuale, statul corporativ urma să asigure nivelare socială şi competenţă

[11] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 19 februarie 1933, v. d. Schulenburg.

[12] *MO*, III, Nr. 34, 30 septembrie 1932, şedinţa din 24 septembrie 1932.

[13] M. Polihroniade, „Tot Garda de Fier", în: *Pământul Strămoşesc*, V, Nr. 1, 1 ianuarie 1933.

decizională.[14] Președintele Blocului, Grigore Forțu, constata pretutindeni semnele decăderii morale. Atunci când, în ianuarie 1933, Iuliu Maniu a demisionat din funcția sa de prim-ministru, în semn de protest împotriva politicii personale a regelui, Forțu a profitat de ocazie atacându-i tăios pe rege și anturajul său apropiat. A fost arestat și eliberat din nou în urma unei greve a foamei și a manifestațiilor de simpatie ale studenților din București.

Blocul Cetățenesc a fost un eveniment episodic, nereușind să capteze durabil atenția odată trezită. El nu a fost mai mult decât o asociație liberă de profesori de liceu care se manifestau în dezbateri de principiu. În 1933, tensiunile interne i-au provocat sciziunea. Doar câțiva l-au urmat pe Forțu, care și-a continuat drumul în mod consecvent. În Brăila, el a tras asupra unui comisar de poliție, pentru că acesta voia să interzică o festivitate a Blocului. Puțin mai târziu, el a arătat că împărtășește majoritatea concepțiilor Gărzii, respingând însă antisemitismul.[15] În 1937, acest lucru nu mai reprezenta o piedică, iar Forțu s-a pus la dispoziția Legiunii în calitate de candidat.

Garda știa cum se modelau evenimentele politice și cum se trăgeau din ele foloase. La 24 Ianuarie, de sărbătoarea națională a Românei[16], o procesiune a trecut pe străzile Bucureștiului până în Parcul Carol[17], unde legionarii voiau să așeze o cruce la „Monumentul Soldatului Necunoscut". Guvernul a interzis demonstrația și așezarea crucii, ajungându-se astfel la ciocniri inevitabile cu poliția. Clerul bucureștean era indignat de cele întâmplate, patriarhul Miron Cristea însuși s-a solidarizat cu modul de acțiune al legionarilor. În orașele universitare Cluj, Chișinău, Iași și Cernăuți, studenții au organizat demonstrații de protest. Câteva zile mai târziu, printr-o a doua procesiune, legionarii așezau o cruce de lemn cu flori. În loc de 1 000 de persoane prezente la prima tentativă, cortegiul era acum urmat de 7 000 până la 8 000 de oameni.[18]

3. Trecuseră doar câteva zile de la senzaționalul marș demonstrativ al Gărzii, când din Germania a sosit vestea că Hitler a fost numit în funcția de cancelar al Reichului. Firește, cabinetul său se compunea în principal din miniștri conservatori, dar NSDAP era acum partidul de guvernământ. Dreapta a perceput această modificare, la fel ca și cei care, în mod ușor de înțeles, s-au simțit cel mai mult afectați: evreii. În facultăți, vestea a provocat agitație; sentimentele s-au trezit. Studenții antisemiți din Garda de Fier și din LANC au recurs la acte de violență față de colegii lor de facultate evrei.[19]

---

[14] *Cf. Adevărul*, 21 iunie 1932; *Calendarul*, 20 iunie 1932.

[15] *Cf. Adevărul*, 17 decembrie 1933, 19 decembrie 1933.

[16] Alegerea lui Alexandru Ioan I. Cuza ca domnitor comun al Moldovei și al Munteniei.

[17] În anii regimului comunist, Parcul Libertății.

[18] *Cf. Adevărul*, 26 ianuarie 1933–31 ianuarie 1933; *Calendarul*, 27 ianuarie 1933–1 februarie 1933; *Libertatea*, 2 februarie 1933.

[19] *Cf. Adevărul*, 3 februarie 1933.

Înainte ca publicul românesc să fie lămurit de schimbările din Germania, cu totul alte evenimente l-au prins în făgaşul lor. Muncitorii din zona petroliferă şi de la căile ferate şi-au exprimat indignarea prin violente acţiuni greviste. Se întrezărea ajunul unei conspiraţii comuniste. Ca întotdeauna în aceste cazuri, guvernul a apelat la armată, care, în scurt timp, a înăbuşit sângeros mulţimea flămândă şi îngheţată. Era de aşteptat ca şi Legiunea să condamne protestul muncitorilor drept faptă a Moscovei, dar nu s-a întâmplat nimic din toate acestea: Codreanu a explicat în Parlament că el are înţelegere pentru modul de acţiune al muncitorilor. Ei sunt exploataţi fără milă de firme „străine" şi de „politiciani", şi cum altfel să se apere?[20]

După primele tensiuni din ţinutul petrolifer, în mod complet surprinzător, guvernul Vaida a supus spre votare urgentă o lege care să permită guvernului, fără consultarea prealabilă a Parlamentului, să proclame oricând şi pentru maximum şase luni starea de asediu în judeţe sau în întreaga ţară. Printr-o altă modificare a legii era sancţionată purtarea de uniforme şi interzisă participarea la „procesiuni", dacă ele ar fi fost organizate de o asociaţie cu scopul de a schimba structura statală prin mijloace violente. Ordinele se îndreptau în primul rând împotriva comuniştilor, dar ofereau şi posibilitatea de a fi aplicate extremei drepte.[21] Percepţia pericolului din partea spectrului politic de dreapta s-a intensificat[22], chiar dacă Legiunea şi-a putut continua activitatea sa în special propagandistică, în timp ce stânga a fost împinsă în spate.

Evenimentele din ianuarie şi februarie 1933 au pus sub semnul întrebării legitimitatea ordinii politice din România, capacitatea ei de a aplana conflictele sociale şi de a se autoapăra eficace. Nu pentru puţini, timpul unei guvernări democratice părea apus. Un scandal serios de corupţie în care era implicată firma cehă Škoda[23] ajunsese atunci în faţa opiniei publice. Fără menajamente, *Calendarul* observa că s-a dovedit din nou ceea ce el prezentase dintotdeauna, şi anume că potrivit structurii sale, democraţia este un sistem parazitar. Salvarea este posibilă, în special datorită noii generaţii necorupte şi puternice, dornică de fapte mari, gândind şi simţind în noul ritm care tocmai împrospătează Europa.[24]

---

[20] *Cf. MO*, III, Nr. 32, 9 februarie 1933, şedinţa din 3 februarie 1933; *cf.* şi *loc. cit.*, Nr. 41, 23 februarie 1933, şedinţa din 16 februarie 1933.

[21] *Cf.* C. Hamangiu, G. Alexianu, C. Şt. Stoicescu (ed.), *Codul general al României*, vol. 21, Bucureşti, 1934, p. 89 şi urm.; PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 6 februarie 1933, v. d. Schulenberg; *MO*, III, Nr. 51, 8 martie 1933, şedinţa din 28 februarie 1933, M. Stelescu, *loc. cit.*, Nr. 52, 9 martie 1933, şedinţa din 1 martie 1933, I. Zelea-Codreanu, *loc. cit.*, Nr. 55, 13 martie 1933, şedinţa din 4 martie 1933, I. Zelea-Codreanu.

[22] *Cf. Adevărul*, 17 martie 1933, Cuvântarea lui V. Iamandi.

[23] *Cf.* I. Constantinescu, *Din însemnările, op. cit.*, p. 342 şi urm.; Ion M. Oprea, Constanţa Tătuţ, „Afacerea Škoda", în: *MI*, 2 (1968), Nr. 5, 43 şi urm.; K. P. Beer, *op. cit.*, p. 773 şi urm.

[24] *Calendarul*, 25 martie 1933.

În Germania, conducerea NSDAP a chemat pe 1 aprilie la boicotarea afacerilor evreiești, a medicilor și avocaților evrei. Funcționarii evrei au fost concediați din serviciul public, în baza unei „legi pentru refacerea funcționărimii profesionale" (7 aprilie 1933). Au fost exercitate presiuni asupra firmelor private în vederea concedierii colaboratorilor evrei și a restrângerii relațiilor de afaceri cu furnizorii și clienții evrei. Străinătatea observa această evoluție cu îngrijorare. Comercianții evrei au hotărât să boicoteze în România toate mărfurile germane. Aceste dispoziții trebuiau să fie coordonate la un congres.[25]

Partidele antisemite au comentat cu satisfacție întâmplările din Germania, fără ca membrii lor să se mulțumească numai cu atât. Codreanu a ordonat organizației sale că, dacă evreii vor într-adevăr să țină un congres de boicotare, acesta trebuie oprit prin violență.[26] Pretutindeni au fost planificate manifestații prin care legionarii voiau să-și declare solidaritatea cu Germania național-socialistă. Prima dintre aceste manifestații a avut loc la Rădăuți, un mic oraș de provincie din Bucovina, localitatea principală a județului cu același nume, care avea circa 17 000 de locuitori, dintre care mai mult de o treime erau evrei.[27] Pe lângă legionari, la manifestații au participat și grupuri național-socialiste ale minorității germane. În total erau circa 3 000 de persoane. În discursul său, Codreanu i-a chemat pe români și pe germani să-i boicoteze ei acum pe evrei, timp de zece zile. În afară de aceasta, el a propus să se înființeze un birou import-export, pentru a nu mai intermedia comerțul dintre Germania și România prin comercianți evrei.[28]

În perioada 29 aprilie–10 mai 1933, legionarii erau chemați să facă publicitate pentru Garda de Fier pe străzi și în piețe. În același timp, ei trebuiau să arate că și Hitler a dus o luptă lungă și anonimă, până să ajungă la putere. Boicotul evreilor însemna un act de dușmănie împotriva creștinilor. România nu se poate descurca fără Germania, dacă vrea să-și vândă marfa la prețuri potrivite.[29]

Altfel decât planificase inițial, Legiunea s-a mulțumit cu o singură manifestație, la Rădăuți. Asupra cauzelor acestui fapt se poate doar specula. Este de presupus că Zelea-Codreanu a recunoscut pericolul pe care Garda îl putea prezenta, dacă lăsa publicului impresia că era o „filială a hitlerismului". Această teză pare să fie îndreptățită, întrucât în amintirile sale — altfel destul de detaliate — Codreanu nu relatează nimic despre manifestațiile de solidaritate ale Legiunii cu Germania național-socialistă.

---

[25] *Cf. ibid.*

[26] *Cf. Pământul Strămoșesc*, V, Nr. 4, 9 aprilie 1933.

[27] *Cf. Enciclopedia României, op. cit.*, vol. 2, p. 655; *Die Bevölkerungszählung in Rumänien*, Viena, 1943, p. 108.

[28] *Cf. Garda Râmnicului*, II, Nr. 4, 10 mai 1933.

[29] *Cf. Biruința*, IV, Nr. 11, 30 aprilie 1933.

În iarna şi primăvara anului 1932/33, dintr-un obscur partid regional, Legiunea a devenit o mişcare politică în stare să atragă privirile tuturor. Noii legionari nu mai depuneau jurământul în mod individual. Acum s-a folosit prilejul unor asemenea manifestări în masă, precum cea de la Schitul Slănic (Muscel), unde 1 500 de noi membri de partid au rostit jurământul în faţa superiorului mânăstirii din localitate.[30]

Odată cu întărirea extremei drepte, îngrijorarea celor care căutau să împiedice o evoluţie asemănătoare celei din Germania a devenit şi mai mare. Guvernul a anunţat măsuri severe.[31] Într-un discurs radiofonic, primul-ministru Vaida-Voevod sublinia faptul că nu va permite „metode anarhice importate".[32] Poate că democraţia ar fi devenit din nou credibilă, dacă toate forţele politice competente s-ar fi manifestat în mod asemănător, dar generalul Averescu, pentru a numi doar un exemplu, nu a renunţat la a vizita în mod oficial şantierul unei case ridicate prin munca legionarilor. Ulterior, el şi-a declarat marea admiraţie pentru cele realizate.[33]

Garda tocmai îşi încheiase de puţine zile manifestaţiile de solidaritate cu Germania naţional-socialistă, când „metodele anarhice", prin care extrema dreaptă devenise în principal cunoscută până atunci, au provocat încă o dată titluri de primă pagină în ziare. Moţii, locuitorii munţilor Apuseni, intentaseră proces unui moşier evreu, deoarece fusese favorizat ca urmare a reformei agrare. Procedura juridică fusese amânată de repetate ori. Un fost ofiţer, Emil Şiancu, cunoscut deja pentru activităţile sale radicale de dreapta, a crezut că trebuie să facă dreptate cu ajutorul armei şi l-a împuşcat pe adversarul său. Garda s-a declarat imediat solidară cu fapta lui Şiancu, la fel şi LANC. Cunoscuţi avocaţi, apropiaţi ai Legiunii sau făcând parte din aceasta, în primul rând C. Zelea-Codreanu însuşi, s-au pus la dispoziţie în calitate de apărători.[34]

Incidentul a demonstrat că prejudecăţile antievreieşti se extindeau periculos.[35] Nu numai populaţia românească s-a arătat a fi sensibilă la lozincile antisemite, dar de când naţional-socialiştii se aflau la putere în Germania, şi minorităţile germană şi ucraineană erau receptive la ele.

În timp ce în anii premergători lui 1933, studenţii fuseseră preocupaţi mai degrabă de probleme profesionale şi de pregătire, facultăţile au cunoscut din primăvara anului 1933 un nou val de antisemitism.[36] Revendicările

---

[30] *Cf. ibid.*

[31] *Cf. Adevărul*, 28 aprilie 1933.

[32] *Ibid.*, 12 mai 1933.

[33] *Cf. Calendarul*, 1 octombrie 1933; *Adevărul*, 15 octombrie 1933, vezi şi *infra*, p. 211.

[34] *Cf. Adevărul*, 31 mai 1933; *Libertatea*, 1 iunie 1933; *Garda Râmnicului*, II, Nr. 5, 10 iunie 1933.

[35] *Cf. Adevărul*, 20 aprilie 1933, 11 iunie 1933.

[36] *Cf. ibid.*, 13 iulie 1933, *Calendarul*, 14 aprilie 1933; *Dreptatea*, 12 august 1933; *Axa*, I, Nr. 18, 19 septembrie 1933.

au trecut de această dată peste tradiționalul „numerus clausus". Studenții cereau acum un „numerus nullus" necondiționat.[37]

În iunie/iulie 1933, toate grupurile legionare fuseseră chemate să conducă vaste campanii de popularizare.[38] Adepții Gărzii au plecat în satele din împrejurimi, iar opinia publică a aflat chiar prea des de confruntări violente cu forțele de ordine. O atenție deosebită a stârnit o așa-numită „echipă a morții". Numele său provocator, apariția sa și-au găsit mereu locul în primele pagini ale ziarelor. „Pe chipiurile noastre negre noi purtăm capul de mort, spre a ne avertiza dușmanii și ca semn al sacrificiului vieții noastre pentru Führer și ideea sa", suna lozinca SS.[39] Asemănător sunase cântecul „echipei morții": „În rând cu Căpitanul/ Bucuroși ne vom jertfi,/ Peste leșure dușmane,/ Țară nouă vom clădi./ Cu zâmbetul pe buze/ Moartea-n față o privim/ Căci suntem echipa morții,/ Ori învingem ori murim."[40]

Nu știm ce misiune avea „echipa morții". Să fi constituit ea piatra de temelie a unei serii de grupuri de același fel, un așa-zis substitut pentru fosta „Gardă de Fier" și structura sa paramilitară? Istoricii români, Mihai Fătu și Ion Spălățelu, citează un discurs al lui Codreanu, pe care acesta îl ținuse la o adunare în Tecuci: „Noi, Garda de Fier", explica acolo conducătorul legionar, „noi nu vom fi niciodată chemați la putere, noi o vom lua singuri. De aceea, am format echipele morții cu scopul de a intimida populația și autoritățile."[41] Codreanu relatează cu totul altceva în memoriile sale. După el, echipa morții avusese ordin strict să urmeze legile țării. Oricum, legionarii trebuiau să ia poziție de apărare față de toate piedicile ilegale, iar pentru ei ilegală era chiar și cererea poliției de a se legitima.[42] Nici un alt partid nu recurgea la legi într-o asemenea măsură, nici un altul nu se remarca mai des prin încălcarea lor. Într-adevăr, în puține țări din Europa, Constituția și practica ei se aflau în dezacord așa cum se întâmpla în România. Pentru Legiune, parlamentarismul și libertățile civile erau niște erori. Dar, atât timp cât reglementările existente erau valabile, ele trebuiau respectate exact.[43] Asta însemna cinism, care, în cele din urmă, s-a transformat în despotism și teroare, întrucât Garda însăși hotăra ceea ce este drept, impunându-și prin violență presupusul drept.

---

[37] *Cf. Adevărul*, 3 iunie 1933. Cu privire la tulburările antisemite din facultățile românești, *cf.* în detaliu: *Adevărul*, 13 mai 1933 și urm.; *Calendarul*, 18 mai 1933 și urm.

[38] *Cf. Biruința*, IV, Nr. 13, 2 iulie 1930.

[39] Citat după Heinz Höhne, *Der Orden unter dem Totenkopf, Die Geschichte der SS*, München, 1979, p. 28.

[40] *Cărticica de cântece*, *op. cit.*, p. 33.

[41] M. Fătu, I. Spălățelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 92.

[42] *Cf. Calendarul*, 14 iunie 1933.

[43] *Cf. MO*, III, Nr. 3, 5 august 1932, ședința din 2 august 1932, C. Zelea-Codreanu; *ibid.*, Nr. 55, 13 martie 1933, ședința din 4 martie 1933, I. Zelea-Codreanu.

Ciocnirile cu poliția deveneau tot mai frecvente și mai intense. În Teiuș (Alba), au izbucnit lupte care au durat mai multe ore și în care a fost ucis un țăran.[44] De asemenea, în Sibiu, Muscel și Neamț, Garda s-a văzut confruntată cu forțele de ordine.[45] Continuarea campaniilor de propagandă nu a fost interzisă oficial, însă, așa cum se desfășuraseră ele până atunci, aceasta a devenit tot mai dificilă. Codreanu a fost obligat să găsească noi forme de publicitate.

4. În Italia, asanarea lacurilor pontinice, pusă în scenă cu efect publicitar de către Mussolini, stârnise o mare atenție. În Germania exista munca obștească.[46] Legiunea voia să arate că nu este o mișcare negativistă, după cum i s-a reproșat, și că energia sa mult discutată nu se epuiza în cuvinte.

Codreanu a dat de știre că, în scurt timp, Garda va construi în comuna Vișani (Râmnicu-Sărat) un dig, pentru ca pământurile să nu mai fie inundate. Legionarii nu s-au limitat la realizarea proiectului, ci au folosit ocazia pentru o activitate de popularizare intensă atât în Vișani, cât și în împrejurimile sale. În realitate, lucrările nici n-au putut începe, atât timp cât Buzăul era ieșit din albie.[47] Deoarece lipsea și o aprobare oficială pentru construcție, nu a surprins faptul că jandarmeria a interzis tabăra de muncă. Atunci când legionarii n-au vrut să renunțe totuși la planul lor, ei au fost împiedicați prin forță.

Presa apropiată de dreapta s-a arătat indignată. Oare legionarii au deranjat ordinea publică așa cum li se reproșa mereu? Nu, ei au încercat să ajute acolo unde statul și toți ceilalți eșuaseră până atunci.[48] Fără îndoială, construcția digului, sau mai bine, interzicerea oficială a construcției și violentele controverse ce i-au urmat au fost un succes publicitar extraordinar pentru Gardă.

Ar fi fost neînțelept să mai fie provocate încă o dată autoritățile. Presa național-țărănistă și cea liberală relatau cu mari titluri de primă pagină despre ciocnirile legionarilor cu poliția. I s-a reproșat Gărzii că este părtașă la producția de monede false. Alte zvonuri indicau că ea își primește banii din Germania. De asemenea, ziarele străine presau guvernul să ia în fine măsuri.[49]

Când s-a aprins această discuție, în mod surprinzător Garda s-a stăpânit.[50] Ea s-a îndreptat către un nou proiect, pe care autoritățile nu-l puteau

---

[44] *Cf. Adevărul*, 27 iunie 1933, 28 iunie 1933; *Calendarul*, 3 iulie 1933; C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 459 și urm.

[45] *Cf. Calendarul*, 17 iunie 1933; 2 iulie 1933; 12 iulie 1933, 14 iulie 1933; *Adevărul*, 5 iulie 1933.

[46] *Cf.* Wolfgang Benz, „Vom freiwilligen Arbeitsdienst zum Arbeitsdienstpflichtgesetz", în: *VfZG*, 16 (1968), p. 317 și urm.

[47] *Cf. Adevărul*, 13 iulie 1933.

[48] *Cf. Calendarul*, 14 iulie 1933, 15 iulie 1933, 20 iulie 1933.

[49] *Cf. Adevărul*, 22 iulie 1933; 6 octombrie 1933; 7 octombrie 1933; 19 octombrie 1933; C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, *op. cit.*, p. 444 și urm.

[50] *Cf. Cuvântul*, 24 decembrie 1933.

refuza. La 4 august 1933, Garda începuse să construiască o casă într-o suburbie a Bucureştiului, urmând să o predea, când era gata, cel puţin aşa se vorbea, membrilor de partid răniţi în luptele politice, o aluzie la evenimentele ultimelor săptămâni. Noua acţiune nu era mai puţin senzaţională decât plănuita construcţie a digului de la Vişani. *Calendarul* relata în reportaje şi în serii cu imagini de format mare despre „tineretul constructiv".[51] O mare mulţime de spectatori privea zilnic evoluţia construcţiei. Politicieni vestiţi, printre care generalul Averescu, Nae Ionescu sau conducătorul CAUR, Eugenio Coselschi, au vizitat şantierul construcţiei. Încă o dată Garda provocase vâlvă în presă.[52]

5. Începând din toamna anului 1932, numărul membrilor Legiunii a crescut brusc. Ea a devenit o mişcare politică ce se caracteriza prin spontaneitate şi diversitate organizatorică. Codreanu se temea, nu pe nedrept, că va scăpa controlul din mână. El a emis un ordin în care arăta că prin lipsa legăturii dintre membri, organizaţia a slăbit, că vechile cuiburi trebuiau reconstituite, că acestora trebuiau să li se alăture noi membri sau ei înşişi să se constituie în cuiburi.[53] În mai 1933 apăreau noile principii de organizare ale lui Codreanu sub titlul *Fascicula legionarului, I–IV*, editată la început sub forma unei reviste, întrucât cărţile erau supuse unei cenzuri preliminare, iar mai târziu, în iulie 1933, ca o mică broşură sub numele de *Cărticica şefului de cuib*.[54]

Potrivit acesteia, Legiunea era formată din mai multe secţii, deosebite după sex şi grupe de vârstă. Fiecare cuib trebuia să adune oameni din domenii similare de activitate.[55] S-a făcut totul pentru a se evita conflictele sociale din cadrul cuiburilor. Nici un membru nu trebuia să se simtă marginalizat. Prin formarea blocului pe grupe sociale şi pe vârste, probabilitatea ca membrii partidului să se vadă nu doar în timpul orelor de adunare era mare, fapt ce conferea un sentiment intim de omogenitate. În cele din urmă,

---

[51] *Cf. Calendarul*, 22 august 1933; 27 august 1933; 30 august 1933; 15 octombrie 1933.

[52] *Cf. Adevărul*, 15 octombrie 1933; *Calendarul*, 10 noiembrie 1933; H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 11.

[53] *Cf. Garda Bucovinei*, I, Nr. 3, 16 decembrie 1932.

[54] Din necesitatea unei descrieri succinte şi clare, Doru Belimace a redactat în toamna anului 1932 o mică broşură pentru cei interesaţi (*Călăuza legionarului*). El a publicat-o fără acordul lui Codreanu, acesta cerându-i ulterior socoteală. Codreanu a criticat mai ales dezvăluirile autorului, din cauza cărora Poliţia politică ar fi avut destule motive să intervină. Acest incident l-a determinat pe Codreanu să accelereze elaborarea noilor directive. *Cf.* BA, Kl. Erwbg. 589, *Figuri legionare*, vol. 3, p. 75; Constantin Papanace, *Evocări*, Madrid, 1965, p. 81 şi urm.

[55] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Cărticica şefului de cuib, op. cit.*, p. 31 şi urm.; *cf.* şi Ion Banea, *Ce este şi ce vrea Mişcarea Legionară, Cărticica pentru săteni*, Sibiu, ediţia a III-a, 1937; p. 24; în: *idem, Opere complete,* Colecţia „Omul nou", Nr. 40, München, 1970.

această formă de constituire a cuiburilor a permis acomodarea activității de popularizare la diferitele domenii sociale. Dintre toate secțiile, grupul legionarilor adevărați, bărbații tineri între 18 și 30 de ani, era scos în evidență în mod deosebit.[56] Acesta alcătuia nucleul activ al Legiunii.

Structura formală a Gărzii nu era concepută pe termen lung, ci pentru extindere și o dinamică permanentă. Pentru șeful de cuib exista doar o întrebare: „Ce mai putem face pentru a ne mări organizația?"[57] Succesul organizației era evaluat în funcție de mărimea sumelor de bani virate la centrală, dar în special de numărul noilor membri câștigați și al cuiburilor nou înființate.[58] Statutul organizației îi îndemna pe legionari și pe simpatizanții lor să întemeieze ei înșiși cuiburi și să le conducă. Prin marșuri regulate și printr-o publicitate susținută în mod individual de persoane cunoscute, urmau să fie create condițiile pentru creșterea numărului de membri. De asemenea, ca să-și asigure un efect puternic în exterior, legionarii concurau între ei pentru a obține un număr mare de decorații și gradații de rang, făcute după model militar.[59]

În 1933, din cercul restrâns de conspiratori, care fusese la început Legiunea, a luat naștere o adevărată mișcare, fapt observat și în modificarea formulei de adresare. Înainte, Codreanu se adresase „soldaților" săi sau relatase despre cei care stătuseră în 1916 în tranșeele din prima linie de front.[60] Acum el se adresa „camarazilor" sau membrilor marii „familii legionare".[61]

6. Ar fi important de aflat cum a reușit Legiunea să-și lărgească organizația în toată țara. Cine lua inițiativa de a înființa un nou cuib, de ce o făcea, pe cine aborda? Materialul din izvoarele istorice este insuficient, o explicație verosimilă fiind posibilă doar dacă s-ar deschide arhivele românești. Cu toate acestea vrem să stabilim câteva ipoteze.

Codreanu își plasa legionarii acolo unde dispunea de prime adrese de contact.[62] Stabilirea legăturilor dorite nu reușea întotdeauna. Mai puține șanse se întrezăreau în cazul așa-numiților „arcași" din Bucovina, o asociație naționalistă încă de pe timpul dominației austriece.[63] Și în Maramureș, legionarii au făcut câteva săptămâni obiectul primelor pagini de ziar, fără să fi putut crea totuși bazele unei organizații solide și durabile. În schimb,

---

[56] C. Zelea-Codreanu, *Cărticica șefului de cuib, op. cit.*, pp. 35, 38.

[57] *Ibid.*, p. 24.

[58] *Ibid.*, pp. 22 și urm., 99 și urm.

[59] *Ibid.*, pp. 8, 10 și urm., 22 și urm., 29, 33, 39 și urm., 55 și urm.; *cf.* și *idem, Pentru legionari, op. cit.*, p. 336.

[60] *Cf. Pământul Strămoșesc*, IV, Nr. 3, 18 mai 1930; *Libertatea*, 31 iulie 1930; *Legionarii*, II, Nr. 4, 20 mai 1931.

[61] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări și manifeste, op. cit.*

[62] *Cf. supra*, p. 179.

[63] *Cf.* G. Costea, *op. cit.*; despre arcași vezi și Ion Țurcan, „Problema arcașilor", în: *Însemnări sociologice*, II, Nr. 1, aprilie 1936, p. 11 și urm.

macedoromânii nu au uitat că Zelea-Codreanu se solidarizase cu interesele lor în iulie 1930.[64]

Eforturile propagandistice ale Legiunii s-au concentrat la început asupra spațiilor mici, care puteau fi controlate. Aici, ea a stârnit atenția, dar voia mai mult. S-a remarcat prin voința de organizare și străduința de a forma noi grupuri locale. Pentru a câștiga persoane în vederea unui angajament durabil, dar și pentru a consolida relațiile existente, ea a fost nevoită să viziteze de două sau trei ori câte un loc.[65] Calea adoptată de Gardă era anevoioasă și putea duce doar treptat la reușită. Prin urmare, au existat alte cauze, care i-au dat posibilitatea în 1932 să iasă atât de repede și atât de surprinzător din granițele regionale în care fusese prinsă până atunci. Cuiburi legionare existau doar în câteva județe, aspirațiile Gărzii însă puteau fi recunoscute și în afara acestor granițe regionale limitate. Apariția sa era mereu spectaculoasă, fiind legată întotdeauna de vâlva din ziare. Unele organe de presă cu un pronunțat caracter național relatau nu fără simpatie despre ea. Cu cât situația politică și socială a țării devenea mai încordată, cu cât se discuta mai mult în public despre fenomenul unei noi mișcări radicale de dreapta — observabilă nu numai în România —, cu atât mai frecventă era apariția spontană de noi cuiburi, în acele regiuni unde Legiunea nu fusese reprezentată până atunci. Studenții, obligați să-și ducă la capăt studiul acasă, întrucât părinții nu mai dispuneau de bani suficienți ca să asigure cazarea și întreținerea la locul de studiu, elevii, tinerii profesori, uneori și muncitorii au fost cei care au luat inițiativa. Aceștia locuiau în special în orașe, acolo unde individul era informat și obișnuit să acționeze politic. Cei care se îndreptau acum către Codreanu căutau tovarăși de idei în cercul lor de cunoscuți. De cele mai multe ori, ei erau adolescenți și oameni tineri. Abia mai târziu, când grupul legionar câștigase deja o anumită importanță politică, și-au găsit drum spre ea și cei care erau mai în vârstă, cei deja instituiți. Dacă se atingea această fază, atunci devenea posibilă, pornind de la centrul urban, extinderea eforturilor publicitare la țară.[66]

7. Mai mult decât alte partide care reprezentau un program și făceau reclamă pentru fapte concrete, Garda știa să se adapteze nevoilor diferitelor grupuri sociale. Ea pretindea, ce-i drept, că scopul ei este să învingă toate barierele de clasă. În interior însă, Garda a întărit deosebirile existente. Ea

---

[64] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, pp. 385 și urm., 438; C. Papanace, *Evocări, op. cit.*, pp. 16, 105.

[65] *Cf.* BA, Kl. Erwbg. 589, Toader Ioraș, „În sat", în: *Axa*, I, Nr. 1, 1942.

[66] *Cf. Legionarii*, II, Nr. 8, 11 octombrie 1931; III, Nr. 2, 31 ianuarie 1932; *Biruința*, III, Nr. 5, 11 decembrie 1932; *Garda Râmnicului*, II, Nr. 2, 5 martie 1933; *Asasinatele de la Jilava, Snagov și Strejnicul, 26–27 noiembrie 1930*, București, 1941, p. 148 și urm.; Vasile Iovin, „Momente din viața legionară", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 85; N. Iancu, *op. cit.*, p. 11 și urm.; Horia Sima, *Sfârșitul unei domnii sângeroase*, Madrid, 1977, p. 166; BA, Kl. Erwbg. 589, Complotul de la Rostock, f. 42.

a fost eficientă, pentru că avea grijă să adune în cuiburile ei oameni de același rang social. Existau cuiburi pentru țărani, muncitori, intelectuali, studenți, elevi ș.a.m.d. La sate, membrii trebuiau să discute despre teme precum: „Ce rezultate se obțin prin îngrășarea pământului?", „Cum se poate realiza o recoltă mai bună?", „Cum se poate înfrumuseța satul?" Intelectualii din orașe vorbeau despre „Antisemitismul în cadrul Legiunii", „Deosebirile dintre legionari și cuziști", „Educația în statul legionar", „Problema morală în viața publică din România. Scrierile imorale" ș.a.m.d.[67]

În 1930, Legiunea ieșise din cadrul îngust al Iașiului și se îndreptase către sate, unde trăiau 4/5 din populație. Ea nu era totuși un partid țărănesc. La orașe, tinerii muncitori și meseriași au fost adeseori primii membri. Demonstrațiile și grevele violente din februarie 1933 au dovedit că exista un potențial de conflict încă neutilizat. *Axa* a relatat despre sindicatele muncitorești legionare, iar M. Polihroniade, R. Pavel și M. Stelescu au adăugat alte articole pe această temă.[68] Totuși înainte de 1936, când Codreanu a făcut publică înființarea Corpului muncitoresc legionar, toate strădaniile de a câștiga muncitorii de partea Legiunii au rămas fără rezultate și fără suficientă susținere din partea conducerii de partid.

„Frățiile de cruce" formate din elevi de liceu și „Cetățuile" fetelor existau de la mijlocul anilor '20. Codreanu începuse nu fără motiv atât de timpuriu să cuprindă în planurile sale tineretul școlar. În gimnaziu puteau fi întâlniți mulți adolescenți interesați de politică. Comunicarea și legătura afectivă dintre ei erau mari. În cele din urmă, separarea de casa părintească și ruptura (datorată vârstei) de modalitățile tradiționale de comportament facilitau preluarea de noi sisteme de referință. Legiunea apela la idealurile unei generații noi, tinere. Limbajul său în lozinci, ritualurile sale creau identitate, dădeau sentimentul de apartenență la un cerc deosebit, de aleși.

La fel ca și în cazul elevilor de gimnaziu, și pentru studenții legionari exista o secție separată. Până în vara anului 1932, Garda nu și-a putut asigura o poziție solidă în facultăți. De atunci însă, universitățile au devenit centrele sale cele mai importante.

UNSCR (Uniunea Națională a Studenților Creștini Români) exista încă de pe timpul mișcărilor studențești antisemite ale anilor '20. Ca și asociațiile studențești germane, ea se considera drept „organizație naționalistă" care nu accepta nici o politică de partid. De aceea, toți membrii „partidelor instituite" erau excluși din pozițiile de conducere. LANC și Legiunea însă nu erau afectate de această reglementare.[69] Legionarii acționau și în altă parte

---

[67] C. Zelea-Codreanu, *Cărticica șefului de cuib*, *op. cit.*, p. 18.

[68] *Cf. Axa*, I, Nr. 2, 10 noiembrie 1932; I, Nr. 4, 22 decembrie 1932; I, Nr. 8, 5 martie 1933; I, Nr. 11, 30 aprilie 1933; I, Nr. 13, 31 martie 1933; I, Nr. 14, 15 iunie 1933; I, Nr. 15, 3 iulie 1933.

[69] *Cf. Patria*, 25 decembrie 1931.

în poziţii de conducere ale forurilor studenţeşti autonome. Ei deveneau activi în numele colegilor lor de facultate, într-un moment când marea majoritate a studenţilor nu-şi putea face încă o imagine clară despre Legiune. În ansamblu, se poate spune că, până în toamna anului 1932, LANC a fost reprezentată mai puternic decât Legiunea în forurile studenţeşti.[70]

În martie 1932, după mulţi ani de linişte şi de studiu intens, studenţii au ieşit pentru prima dată din nou uniţi în stradă.

Guvernul anunţase planuri care ar fi însemnat o înăsprire esenţială a regulamentului de studii, iar aceasta în condiţiile în care grijile materiale îi forţau pe studenţi să-şi finalizeze pregătirea cât mai repede posibil. Statul nu dotase universităţile nici măcar cu minimul necesar. Cursanţii trebuiau să acopere aceste lipsuri, cu toate că părinţii abia mai ştiau cum să procure bani pentru fiii şi fiicele lor, posibilitatea de a câştiga ceva în plus fiind ca şi inexistentă.[71] Ba chiar şi pentru cei care-şi puteau absolvi studiile cu succes problema locurilor de muncă devenea dificilă.

În zilele critice ale lui martie, reprezentanţii studenţilor legionari s-au putut înfăţişa pentru prima dată înaintea colegilor de facultate. După sfârşitul vacanţei de vară[72], în toamna şi iarna lui 1932/33, Garda a început să recruteze studenţi pentru a creşte numărul cuiburilor din universităţi.[73] Au apărut atunci ziare şi reviste precum *Axa* sau *Calendarul*, care se adresau unui public intelectual ales, apropiind Legiunea de un cerc cultivat de cititori. Din primăvara anului 1933, organizaţia lui Codreanu era, incontestabil, gruparea politică universitară cea mai influentă, în timp ce LANC se vedea tot mai mult respinsă.[74] Începând din 1933, studenţii au format grupul cel mai important şi cel mai activ din punct de vedere politic din interiorul Gărzii. Uneori s-a creat impresia că membrii săi sunt în cea mai mare parte studenţi şi studente.[75] Din punct de vedere organizatoric, legionarii erau grupaţi în universităţi după judeţele de proveniență.[76] Astfel, contactul dintre membri se păstra şi în vacanţa dintre semestre. Ei ajungeau să se cunoască bine dacă activitatea de popularizare era continuată şi în localitatea natală.

După ce Legiunea câştigase însemnătate politică în urma reuşitelor sale electorale, a evenimentelor din Germania şi a menţionării ei frecvente în

---

[70] *Cf. Adevărul*, 8 decembrie 1932, 9 decembrie 1932.

[71] *Cf.* St. Neagoe, *Triumful raţiunii, op. cit.*, p. 33 şi urm.; *MO*, III, Nr. 72, 12 aprilie 1933, şedinţa din 24 martie 1933, M. Stelescu; *Adevărul*, 22 martie 1932.

[72] *Cf. Adevărul*, 22 martie 1932.

[73] *Cf.* BA, Kl. Erwbg. 589, *Figuri legionare*, vol. 1, p. 61; H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 191.

[74] *Cf.* Ba, Kl. Erwbg. 589, *Figuri legionare*, vol. 1, p. 98; *Pământul Strămoşesc*, V, Nr. 4, 9 aprilie 1933.

[75] *Cf. Calendarul*, 15 octombrie 1933.

[76] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Cărticica şefului de cuib, op. cit.*, p. 39 şi urm.

presă, i s-au alăturat noi grupuri, apropiate până atunci ideilor de dreapta, dar care nu deveniseră încă active politic. Importanți erau nu atât cei în vârstă, care făceau parte mai degrabă dintr-un mediu social neînsemnat[77], cât tinerii universitari, care se evidențiaseră în anii '20 în mișcarea studențească antisemită, dar care acum practicau o profesiune. Ei s-au alăturat Legiunii, atunci când aceasta n-a mai oferit impresia unei grupări lipsite de perspectivă, sectare. De exemplu la Sibiu, dr Augustin Bidianu, dr Ion Fleșeriu și Corneliu Georgescu, el însuși membru fondator al Legiunii „Arhanghelul Mihail", au pledat în mod public pentru Legiune abia de la mijlocul anului 1932, în timp ce alții, printre care studenți și muncitori, întemeiaseră deja anterior primele cuiburi legionare.

Aceste noi grupuri, cu statut social, au format mai târziu cadrele medii și înalte ale partidului, conferindu-i un mai mare efect pe orizontală. Horia Sima, succesorul de mai târziu al lui Codreanu, evocă această transformare a structurii sociale în istoria Mișcării Legionare scrisă de el, lucrare apărută în franceză: „La începutul anului 1933, Mișcarea Legionară a cuprins cea mai mare parte a țării... Paralel cu această extindere impresionantă a organizației s-a produs o schimbare chiar în compoziția cadrelor. În timp ce între anii 1927–1930, majoritatea membrilor era formată din tineri care nu părăsiseră încă băncile universității, acum ea se îmbogățise cu elemente reprezentative din punct de vedere politic și social, provenind din toate straturile sociale. Incontestabil, noii legionari erau relativ tineri, având în jur de 30 de ani, dar erau oameni formați, cu poziții profesionale solide: profesori, avocați, ingineri, preoți și chiar personalități consacrate în domeniul artei, al științei și al literaturii."[78]

Mulți tineri intelectuali — grupul cel mai cunoscut era cel din jurul revistei *Axa* (Mihail Polihroniade, Victor Vojen, Alexandru Constant, Vasile Marin, Vasile Cristescu) — s-au alăturat Legiunii. Datorită angajamentului lor față de Gardă, ei au ieșit din izolarea intelectuală de până atunci. „Pentru cei mai mulți dintre noi", descria Alexandru Constant această stare a lucrurilor, „intrarea în Legiune a însemnat sfârșitul unei crize spirituale istovitoare".[79]

Nichifor Crainic și *Calendarul*, revista *Axa* și colaboratorii săi din noiembrie 1933, Nae Ionescu și redactorii de la *Cuvântul* au făcut reclamă Legiunii, orientând atenția opiniei publice asupra ei.

---

[77] *Cf.* N. Iancu, *op. cit.*, p. 27.

[78] H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 106.

[79] *Cuvântul Argeșului*, II, Nr. 28–30, 1 februarie 1937.

G. În câmpul de tensiune al forțelor politice

1. Păgubașii — 2. Guvernul Vaida și politica sa față de Gardă — 3. Legiunea și regele Carol al II-lea

1. La mijlocul anului 1932, Legiunea era puțin mai mult decât un partid regional de protest; în 1933, ea s-a prezentat ca o formațiune nouă, conștientă de sine și provocând forțele politice tradiționale. Activitatea sa a condus la o polarizare ale cărei consecințe au fost resimțite și de celelalte partide de dreapta.

O persoană cu totul ambiguă era colonelul Ștefan Tătărescu, care începuse în primăvara anului 1932 să dea viață unui partid național-socialist. Nu era pentru prima dată când Tătărescu surprindea prin ambițiile sale politice. Legionarii înșiși comentaseră anterior ironic activitatea sa.[1] Totuși în octombrie 1933, o delegație a Gărzii a vizitat Congresul național-socialiștilor români de la Tighina.[2] Faptul se poate explica numai prin aceea că Legiunea dorea să sublinieze disponibilitatea pentru o colaborare cu autoritățile germane care-l susțineau pe Tătărescu. Mai precis, colonelul le-a explicat legionarilor că ar vrea să unească Legiunea și LANC cu partidul său național-socialist, „ca pornind de la această bază lărgită, să înceapă atacul împotriva marilor partide românești".[3] Dar Tătărescu, fapt sesizat în cele din urmă în Germania, nu era de luat în serios.

Sub presiunea ascensiunii rapide a Legiunii, LANC a devenit adevăratul păgubaș de partea dreptei. Îi lipseau influența și sprijinul. S-au făcut tot mai îndârjite disputele interne privind problema dacă, atât la nivel organizatoric cât și politic, să fie urmat sau nu modelul național-socialist. În această situație, în primăvara anului 1933, A. C. Cuza a sondat posibilitatea unei fuziuni între LANC și Legiune.[4] Chiar dacă Zelea-Codreanu ar fi trebuit să negocieze de pe o poziție mai slabă decât era ea în realitate, el trebuia să combată eforturile lui Cuza pentru a nu-și periclita propria poziție, ba chiar structura organizației.[5] Nimic nu-i era mai străin Legiunii decât o colaborare egală în drepturi cu un alt partid. Exista doar alternativa: subordonare sau rivalitate. „Singura cale spre fuziune", răspundea Codreanu, „este ca membrii LANC să se înscrie în bloc în Garda de Fier."[6]

2. În Germania și Italia, forțele politice tradiționale erau stăpânite de o teamă de-a dreptul maladivă, față de o — cum se părea — extrem de puternică mișcare

---

[1] *Cf.* *Pământul Strămoșesc*, II, Nr. 16, 15 august 1928.

[2] *Völkischer Beobachter*, 7 octombrie 1933.

[3] PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 29, 25 iulie 1932, Kirchholtes.

[4] *Cf.* G. T. Pop, *op. cit.*, p. 96 și urm.

[5] *Cf.* Ion I. Moța, „Legiunea și LANC", în: *Axa*, Nr. 19, 1 octombrie 1933.

[6] Citat după G. T. Pop, *op. cit.*, p. 98.

muncitorească, revoluționară, dar care în fond era slabă și reformatoare; teama se instaurase însă și nu permitea luarea unei decizii clare. Această panică a determinat și comportamentul față de național-socialism și fascism. În România nu exista o stângă demnă de amintit. Singurii care au pus într-adevăr sub semnul întrebării sistemul politic și social au fost susținătorii unei „noi drepte", adepți ai modelului italian și german. Dacă grupurile politice importante nu au ajuns totuși la nici o atitudine unitară față de Legiune, atunci aceasta s-a întâmplat fie pentru că-i împărtășeau naționalismul integral, ostil față de minorități, fie pentru că recomandau în locul democrației parlamentare un regim autoritar. Ele au acordat Legiunii libertatea de mișcare pe care n-ar fi acordat-o niciodată stângii, întrucât credeau că vor putea folosi în interesul lor energiile eliberate ori sperau că vor zdruncina poziția adversarului politic.

Nici chiar în interiorul marilor partide, membrii acestora nu erau uniți în ceea ce privește propria atitudine față de Legiune, contradicție reflectată și în politica de guvernare. Ministrul de Finanțe Virgil Madgearu, ministrul de Externe Nicolae Titulescu, subsecretarul de Stat Petre Andrei și Armand Călinescu, în calitate de responsabil cu plasarea forțelor de siguranță, au intervenit cu toate mijloacele disponibile ca extrema dreaptă să nu se extindă mai mult. Din contră, primul-ministru Vaida-Voevod și Viorel V. Tillea, care devenise mâna dreaptă a șefului de cabinet, au încercat prin „persuasiune", toleranță și sprijin să câștige influență asupra Gărzii.

Determinat de venirea la putere a lui Hitler, Călinescu a dat dispoziție forțelor de ordine să fie percheziționate sediile locale de întrunire ale legionarilor, să fie confiscate toate publicațiile, manifestele și ziarele, în fine, să fie arestați șefii și agitatorii, și predați justiției.[7] Demersurile represive ale autorităților statului nu au rămas fără efect. La 28 februarie 1933, Codreanu a dizolvat organizația județeană din Mehedinți, unde, pe baza dispozițiilor oficiale, intelectualii se distanțaseră de partid.[8]

Declararea stării de asediu din 4 februarie 1933 nu s-a îndreptat doar împotriva muncitorimii greviste, ci a vizat și extrema dreaptă.[9] „Legea pentru

[7] *Cf.* C. Neagu, D. Marinescu, R. Georgescu, *op. cit.*, vol. 3, p. 96. Cu privire la măsuri în detaliu vezi *Calendarul*, 4 iunie 1933, 17 iunie 1933, 2 iulie 1933, 7 iulie 1933, 12 iulie 1933; *Adevărul*, 27 iunie 1933–5 iulie 1933; *Libertatea*, 11 mai 1933, 18 mai 1933; *Straja Neamului*, III, Nr. 16, 15 mai 1933; *MO*, III, Nr. 31, 8 februarie 1933, ședința din 1 februarie 1933, I. Zelea-Codreanu; Nr. 33, 10 februarie 1933, ședința din 4 februarie 1933, I. Zelea-Codreanu; Nr. 35, 16 februarie 1933, ședința din 7 februarie 1933, I. Zelea-Codreanu; Nr. 51, 8 martie 1933, ședința din 28 februarie 1933, I. Zelea-Codreanu; Nr. 52, 9 martie 1933, ședința din 1 martie 1933, I. Zelea-Codreanu; Nr. 53, 10 martie 1933, ședința din 2 martie 1933, I. Zelea-Codreanu; Nr. 67, 5 aprilie 1933, ședința din 18 martie 1933, I. Zelea-Codreanu.

[8] *Cf.* *Pământul Strămoșesc*, V, Nr. 3, 1 martie 1933.

[9] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 6 februarie 1933, v. d. Schulenburg.

menținerea liniștii și a ordinii" a fost printre altele completată cu interdicția purtării de uniforme, inovația constând în aceea că au putut fi interzise nu numai „demonstrațiile", dar și „procesiunile".[10] Dar în timp ce stânga pierdea orice spațiu de mișcare, Legiunea a profitat de pe urma măsurilor necoordonate ale autorităților locale, ba chiar, în parte, a putut conta pe sprijinul lor. „Nu putem să lucrăm cu mijloace uzuale, deoarece autoritățile nu-și fac datoria", opina Călinescu în februarie 1933 în fața Parlamentului. „La Iași, în ciuda celor mai severe instrucțiuni către autorități, 300 de bandiți sub conducerea unor preoți au distrus o casă. Aceasta s-a întâmplat în prezența primului-procuror, a comandantului poliției, a întregului aparat al poliției și a unui căpitan de jandarmerie. Astfel de lucruri nu pot fi privite în continuare liniștit. Regimul actual nu este suficient pentru a asigura păstrarea ordinii."[11]

Nu doar samavolnicia subalternilor, care împărtășeau adesea antisemitismul LANC și al Legiunii, depunând puțin zel în protejarea locuinței unui evreu, a distrus intențiile lui Călinescu. Însăși politica lui Vaida-Voevod și a lui V. Tillea îi era potrivnică. În autobiografia sa, Codreanu face verosimil faptul că primul-ministru ar fi aprobat la început construirea digului în comuna Vișani.[12] Mai târziu însă, din cauza presiunii opiniei publice alarmate, el a fost obligat să-și retragă acordul. Ziarele americane și franceze s-au arătat îngrijorate de atitudinea guvernului: „Guvernul însuși", relata Gabriel Perreux pentru *Paris-Midi*, „unii dintre membrii săi, mai ales, s-au lăsat puțin cuprinși de farmec. Președintele consiliului în persoana d. Vaida-Voevod a făcut unele declarații, ba a luat unele măsuri care dovedesc în mod net penetrațiunea ideologiei hitleriste. Niciodată, de pildă, nu se făcuseră până acuma deosebiri între cetățenii români. Or, într-o circulară recentă d. Vaida-Voevod a cerut, pentru prima dată, ca la angajarea personalului industrial, comercial sau funcționar, să se țină cont de majoritatea etnică română. [...] Chiar în plină stare de asediu, d. Vaida-Voevod a îngăduit purtarea uniformei hitleriste."[13] Despre existența altor motive, cât și despre urmările politicii primului-ministru, trimisul german v. d. Schulenburg a relatat următoarele: „Mai ales ultimul guvern Vaida-Voevod a recunoscut această stare de spirit [orientată împotriva evreilor — *n. A. H.*] din popor și a încercat să fie pe placul curentului antisemit crescând și să capteze curentul radical de dreapta. În special, secretarul de stat de atunci, Tillea — conducătorul național-țărănist — a făcut concesiuni importante studenților purtători de zvastică și după ce un «numerus clausus» universitar nu li s-a părut

[10] *Cf. MO*, III, Nr. 51, 8 martie 1933, ședința din 28 februarie 1933, M. Stelescu; *loc. cit.*, Nr. 52, 9 martie 1933, ședința din 1 martie 1933, I. Zelea-Codreanu; *loc. cit.*, Nr. 55, 13 martie 1933, ședința din 4 martie 1933, I. Zelea-Codreanu.

[11] Citat după K. P. Beer, *op. cit.*, p. 762.

[12] *Cf. Calendarul*, 20 iulie 1933.

[13] Citat în *Adevărul*, 19 octombrie 1933.

practic, le-a asigurat un «numerus clausus» economic care urma să favorizeze elementele creştino-române la angajarea în industrie şi comerţ. Datorită acestei poziţii binevoitoare a ultimului guvern naţional-ţărănist Vaida-Voevod, guvern care a stimulat «Garda de Fier» chiar printr-un sprijin material considerabil, mişcarea radicală de dreapta... s-a putut lărgi în ultimele luni."[14]

Pentru liberali, nemulţumirea din ţară şi străinătate faţă de guvern a sosit tocmai la timp. Ei i-au reproşat acestuia lipsa de „autoritate" şi „susţinerea tuturor forţelor anarhice". Au mers până într-acolo, încât au anunţat că a sosit „timpul rezistenţei cetăţeneşti".[15] În cele din urmă, primul-ministru a trebuit să demisioneze şi să lase locul preşedintelui PNL, Ion G. Duca.[16]

Demisia lui Vaida a însemnat în acelaşi timp un eşec pentru rege, căci după retragerea lui Maniu, şeful cabinetului român a desfăşurat în esenţă politica lui Carol al II-lea.

3. Încă de timpuriu, Legiunea se străduise să câştige atenţia şi bunăvoinţa regelui: „Nu suntem monarhişti", declara Ion Zelea-Codreanu la 18 decembrie 1932, ca replică la discursul regal, „noi suntem singurii monarhişti", spunea el referindu-se aici la demonstraţia legionarilor de la Iaşi din 7 iunie 1930. Cu această ocazie, legionarii îl ovaţionaseră pe „regele Carol", înainte ca oricare alt partid să fi luat poziţie faţă de revenirea prinţului şi înainte ca acesta să fie numit rege.[17]

Carol al II-lea a împărtăşit critica importului neadecvat al formelor occidentale, dezvoltate de „Junimea" şi, mai târziu, de sămănătorism. El şi-a desemnat concepţia politică drept „românism", expresie a unui naţionalism conservator-integral, influenţat de fascismul italian.[18] Carol al II-lea nu dorea o monarhie absolută. El era fascinat de ideea unei domnii plebiscitar-bonapartiste, a unei monarhii dictatoriale, revoluţionare, dar aceasta din urmă numai în măsura în care îi facilita extinderea propriei puteri. În *Cuvântul* se putea citi că regele Carol al II-lea este cel dintâi şi alesul unei generaţii a cărei ascensiune şi vocaţie au fost demonstrate de fascismul din Italia şi naţional-socialismul din Germania. Era vorba de o generaţie pe gustul regelui, care să constituie o contragreutate pentru partidele vechi, „instituite",

---

[14] PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 29, 9 ianuarie 1934, „Lage in Rumänien nach der Ermordung Ducas und die neue liberale Regierung Tătărescu", v. d. Schulenburg.

[15] *Cf. Adevărul*, 29 octombrie 1933.

[16] *Cf. ibid.*, 10 noiembrie 1933, 31 decembrie 1933.

[17] *MO*, III, Nr. 22, 2 ianuarie 1933, şedinţa din 18 decembrie 1932, I. Zelea-Codreanu; *cf.* şi H. Sima, *Histoire*, *op. cit.*, p. 123; M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 59 şi urm.

[18] *Cf.* BA, Kl. Erwbg. 589, Mapă personală, „Der neue rumänische Nationalismus", p. 5 şi urm.

anume pentru cele care se opuneau exigențelor sale.[19] În fața trimisului francez Puaux, regele a declarat că a luat act cu satisfacție de venirea lui Hitler la putere, el ajungând să vorbească la fel și despre Mussolini: „Regele îmi mai vorbește despre fascism, despre serviciile excepționale aduse Italiei de Mussolini și despre tot ceea ce este forță și tinerețe în această mișcare, care-i este, spune el, foarte simpatică."[20]

Orientarea politică a lui Carol al II-lea era general cunoscută, iar idei asemănătoare se întâlneau și în anturajul său. De aceea, s-a presupus în general că față de Legiune, Curtea regală nu avea o atitudine de respingere; și Codreanu împărtășea această concepție.[21] În acest sens, în afară de Nae Ionescu, era vorba în special de Puiu Dumitrescu, secretarul particular al regelui. Față de trimisul francez, d'Ormesson, Titulescu declara „că anumiți membri ai camarilei erau de conivență cu Garda de Fier, că secretarul regelui, domnul P. Dumitrescu, mai ales, ar fi adus la cunoștință șefilor acestui partid lucruri pe care el, Titulescu, le-ar fi spus confidențial suveranului. El afirmă chiar că ajutoare provenind de la domnul Dumitrescu ar fi fost orientate spre Garda de Fier."[22] Dacă totuși regele a destituit prematur din funcție guvernul Vaida, întrucât, după cum se spunea, nu mai putea asigura ordinea[23], atunci el a procedat astfel pentru că își vedea slăbită propria poziție.

Dacă în vara anului 1932, Legiunea profitase de modificările politice din Europa și, mai cu seamă, de ascensiunea național-socialismului, acum acest factor acționa împotriva sa. Franța s-a arătat neliniștită față de evoluția internă a României. Pe lângă aceasta, se urmărea cu îngrijorare apropierea de Germania. A contribuit în plus la gestul de recuzare și faptul că Vaida sistase plata datoriilor.[24] În Cehoslovacia, Partidul Național-German a fost nevoit să-și înceteze activitatea, iar DNSAP (Partidul Muncitoresc Național-Socialist German) a fost chiar dizolvat (octombrie/noiembrie 1933). O ultimă confirmare a acuzațiilor aduse de liberali a fost oferită de apariția președintelui CAUR, Eugenio Coselschi, la festivitățile organizate de Ziua Arhanghelului Mihail pe șantierul de construcții al „Casei Verzi".[25]

---

[19] *Cf.* P. Pavel, *op. cit.*, p. 83.

[20] DDF, I, vol. 3, document 131, p. 232.

[21] *Cf.* T. I. Armon, *Fascismo italiano, op. cit.*, pp. 514, 516.

[22] DDF, I, vol. 5, document 231, p. 467.

[23] *Cf. Adevărul*, 9 noiembrie 1933.

[24] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restaurație, op. cit.*, p. 60; *cf.* și ADAP, C, vol. 1, document 395, p. 720 și urm.

[25] *Cf. Calendarul*, 10 noiembrie 1933; T. I. Armon, *Fascismo italiano*, *op. cit.*, p. 513 și urm.

H. Fascismul, național-socialismul și dreapta românească 1930–1933

1. Dreapta românească și „sistemul de la Versailles" — 2. Italia — 3. Ministerul de Externe și diplomații germani la București — 4. Friedrich Weber — 5. Serviciul de politică externă al lui Rosenberg — 6. Un raport al serviciului de presă al conducerii tineretului german — 7. Partidele românești de dreapta și Germania lui Hitler

1. Mari părți ale opiniei publice românești erau convinse că odată cu adoptarea deschisă a lui Mussolini ca model de către legionari devenea vizibil doar vârful unui iceberg, că sub această crustă transparentă apărea clar cum Garda întreținea legături permanente și active cu național-socialismul și fascismul. Dar ce corespundea realității și ce anume era doar fantezia spiritelor înfierbântate? Nu existau alte partide pentru care aceste temeri să se potrivească mai degrabă?

După Primul Război Mondial, România a făcut parte din grupul de state care s-a opus hotărât oricăror revizuiri ale granițelor. Ungaria, Bulgaria și Rusia au trebuit să cedeze unele regiuni României, nefiind însă pregătite să recunoască cele întâmplate. Cu Germania și Italia n-au existat asemenea conflicte de interese. Politica externă românească a trebuit totuși să țină seama de aceste puteri, care se dovedeau piloni principali ai revizionismului european. Pentru dreapta românească, din această configurație a rezultat un caz de forță majoră, care a jucat un rol important, bunăoară pentru Goga. Recunoașterea granițelor românești a reprezentat pentru el chestiunea centrală în cadrul convorbirilor sale cu politicienii germani. A. C. Cuza a fost mai flexibil, evaluând interesele germane și românești dintr-o altă perspectivă. Nu însemna refuzul drepturilor minorităților pentru evrei un atac la adresa sistemului de la Versailles[1]? În definitiv, Legiunea n-a luat nici o atitudine față de această problemă, neîmpărtășind credința în forța tratativelor; pentru ea contau doar raporturile de forță actuale. Dacă România se va alătura la timp Italiei și Germaniei, atunci va lua sfârșit nu numai sprijinul verbal acordat revizionismului ungar și bulgar, ci în același timp va fi menținută și o contragreutate față de unicul adversar cu adevărat periculos, Rusia marxistă. Legiunea s-a bazat pe lipsa de scrupule și principii morale a politicii externe fasciste și național-socialiste, pe politica de forță, întrucât ea însăși o împărtășea.[2]

---

[1] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 23 decembrie 1932, v. d. Schulenburg.

[2] *Cf.* Mihail Polihroniade, „Mica Înțelegere și interesele României", în *Axa*, I, Nr. 7, 19 februarie 1933; *idem*, „Tineretul și politica externă", Colecția „Omul nou", Nr. 12, Salzburg, 1952, aici îndeosebi: „Revizionismul și valoarea tratatelor", p. 14 și urm., de asemenea: „Discursul d-lui Mussolini", p. 19 și urm.; *cf.* și Ernest Bernea, „Hitlerismul nostru", în: *idem*, *Tineretul și politica*, București, ediția a II-a, 1936, p. 17 și urm.; D. Chiriac, „Hitler

2. În timp ce trimişii italieni din alte state din estul şi sud-estul Europei au luat adesea iniţiativa de a intra în legătură cu extrema dreaptă a respectivului spectru de partide, reprezentanţii diplomatici ai Italiei la Bucureşti au păstrat o atitudine mai curând precaută.[3] Printr-un amestec în politica internă românească, poziţia ţării lor s-ar fi înrăutăţit, întrucât acum deja opinia publică românească observa cu îngrijorare strânsa colaborare ungaro-italiană. Pe lângă acestea, părea puţin probabil că opoziţia de interese, justificată prin revizionism, va fi depăşită tocmai de acele partide a căror unică temă perceptibilă din program era naţionalismul. Dar şi antisemitismul de dreapta din România i-a deranjat pe observatorii italieni. Trimisul italian Aloisi remarca într-o scrisoare către Ministerul de Externe că deosebirea esenţială dintre fascismul italian şi imitaţia sa românească se întemeiază în special prin atitudinea diferită faţă de evrei.[4]

Instaurarea guvernului Hitler a schimbat situaţia. Delegaţia italiană nota cu atenţie şi îngrijorare penetrarea naţional-socialismului în ideologia şi politica României. Pentru a nu lăsa Legiunea în sfera de influenţă a „mişcării hitleriste"[5], trimisul italian Ugo Sola a stabilit cu precauţie primele contacte.

Condiţionate de statutul lor diplomatic, legaţiile erau puţin potrivite pentru a interveni în politica internă a unei ţări. Pentru a intensifica propaganda din străinătate, pe 15 iulie 1933 au fost înfiinţate aşa-numitele „Comitati d'azione per l'Universalità di Roma" (CAUR).[6] Sarcina lor era de a reduce Roma şi pe Mussolini în centrul atenţiei şi de a păstra puritatea teoriei faţă de toate mişcările conservatoare şi „naţionalismele exasperate".[7] Prin CAUR, fascismul italian s-a prezentat ca o primă şi naturală reacţie la infirmităţile Europei. În statul corporativ, acesta a găsit o nouă sinteză, deosebindu-se fundamental de naţional-socialism prin baza sa creştin-umanitară şi prin toleranţa faţă de particularităţile naţionale.[8]

Jerzy Borejsza a evocat activitatea febrilă prin care instituţiile italiene însărcinate cu propaganda în străinătate au încercat să stabilească legături, acceptând cu solicitudine noi contacte.[9] Reprezentanţilor CAUR le lipseau

---

şi Garda de Fier", în: *Straja Neamului*, III, Nr. 15, 16 aprilie 1933; C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 102 şi urm.

[3] *Cf.* Jerzy W. Borejsza, *Il fascismo e l'Europa orientale, Dalla propaganda all'aggressione*, Roma şi Bari, 1981, p. 130.

[4] *Cf.* J. W. Borejsza, *Il fascismo, op. cit.*, p. 133.

[5] *Cf.* T. I. Armon, *Fascismo italiano, op. cit.*, p. 510.

[6] *Cf. ibid.*, p. 507 şi urm.; J. W. Borejsza, *Il fascismo, op. cit.*, p. 139 şi urm.; Michael Arthur Ledeen, *Universal Fascism, The Theory and Practice of the Fascist International, 1928–1936*, New York, 1972, p. 101 şi urm.

[7] Comités d'action pour l'universalité de Rome, Réunion de Montreux, 16–17 Décembre 1934 – XIII, s. l., ş. a. (Roma, 1935), p. 10 şi urm.

[8] *Ibid.*, p. 8 şi urm.; M. A. Ledeen, *op. cit.*, p. 114.

[9] *Cf.* Jerzy W. Borejsza, „Die Rivalität zwischen Faschismus und Nationalismus in Ostmitteleuropa", în: *VfZG*, 29 (1981), p. 589.

precauţia diplomatică şi cunoaşterea peisajului politic local. Aceasta plus lipsa de stabilitate şi consecvenţă erau desigur un motiv decisiv pentru numeroasele legături cu personalităţi şi organizaţii străine.

Primele contacte stabilite între CAUR şi Legiune au fost rezultatul unei călătorii în Italia a lui Nichifor Crainic, care în toamna anului 1933 se considera drept marele teoretician al Gărzii. La o întâlnire cu Coselschi, el i-a atras atenţia acestuia asupra Legiunii. Când, puţin mai târziu, o serie de conferinţe despre „universalitatea Romei" l-au adus pe Coselschi în România, el a profitat de şederea sa aici, pentru a intra în legătură cu legionarii. Theodor I. Armon, cel care s-a ocupat de această problemă, n-a putut afla cu ce personalităţi conducătoare ale Gărzii s-a întâlnit şi ce amănunte s-au discutat. În orice caz, luarea de contact era promiţătoare, aşa încât în ianuarie 1934, Ferrucio Cabalzar, un colaborator CAUR, a plecat la Bucureşti pentru a nu permite ruperea contactelor, deşi doar cu câteva zile înainte trei membri ai Legiunii comiseseră un atentat asupra primului-ministru Duca.[10]

Până la sfârşitul anului 1933, legăturile Legiunii cu serviciile italiene nu depăşiseră o simplă luare de contact, chiar dacă fotoreportajul din *Calendarul*, care-l arăta pe Coselschi în rândul legionarilor, a făcut o altă impresie.

3. Pentru opinia publică românească, se poate conchide, relaţiile Gărzii de Fier cu Italia interesau mai puţin decât contactele ei cu naţional-socialismul. A existat convingerea că Legiunea este sprijinită şi influenţată de Germania. Campania de solidarizare cu politica evreiască naţional-socialistă din primăvara lui 1933 contribuise şi ea la această imagine. În definitiv, Legiunea s-a asemănat şi în manifestările ei exterioare, îndeosebi prin antisemitismul ei, mai curând cu mişcarea naţional-socialistă decât cu fascismul italian. Dacă izvoarele istorice nu ne furnizează o impresie eronată în totalitate, atunci Legiunea a rămas în primii săi ani de existenţă în afara câmpului vizual al serviciilor germane, care, în orice caz, i-au acordat mai puţină atenţie decât oricărui alt partid de dreapta din România.

Ministerul de Externe nu considera spaţiul danubian ca pe un teritoriu căruia să i se dea o atenţie deosebită. Atât politic cât şi economic, poziţia Reichului nu era suficient de puternică pentru a renunţa la atitudinea sa până atunci moderată. Obiectivul principal al Germaniei era orientat în vederea slăbirii frontului antirevizionist.[11] În acest sens se căuta să se profite de situaţia economică dificilă a României[12], fără să se fi avut în vedere o modificare într-adevăr decisivă a relaţiilor economice.

Nu toţi diplomaţii împărtăşeau rezervele superiorilor lor privind o politică activă faţă de România. Legaţia germană de la Bucureşti considera

---

[10] *Cf.* T. I. Armon, *Fascismo italiano*, *op. cit.*, p. 514 şi urm.

[11] *Cf.* ADAP, C, vol. 1, document 14, p. 28 şi urm.; document 32, p. 69, Ioan Chiper, „Relaţiile româno-germane în 1933", în: *Studii*, 21 (1968), p. 725 şi urm.

[12] *Cf.* ADAP, C, vol. 1, document 264, p. 448; document 395, p. 720 şi urm.; vol. 2, document 468, p. 832.

drept „imperioasă"[13] o influenţă mai puternică asupra opiniei publice româneşti. Conducătorul secţiei Europa de Vest, Sud şi Sud-Est, Köpke, a verificat în octombrie 1933 propunerea dacă presa românească nu ar putea fi câştigată într-o mai mare măsură de partea Germaniei printr-o livrare de instalaţii tipografice.[14]

Nu este lipsit de interes faptul că, încă înainte de „preluarea puterii", consilierul Legaţiei, Kirchholtes, evoca în termeni nu lipsiţi de simpatie înfiinţarea Partidului Naţional-Socialist din România de către colonelul Tătărescu.[15] În aprilie 1933, doar după trei luni de la „preluarea puterii", Kirchholtes relata că Tătărescu este un „om foarte serios, simpatic", cu „o atitudine germanofilă" şi care întreţine cu Legaţia „cele mai bune relaţii".[16] Cât erau de bune aceste relaţii s-a văzut cu prilejul unei tranzacţii de compensare a concernului IG-Farben, la încheierea căreia Legaţia germană a solicitat un obol în favoarea Partidului Naţional-Socialist din România.[17] Kirchholtes i-a înmânat lui Tătărescu în final 500 000 de lei (circa 12 500 de mărci imperiale) sub formă de lingouri de argint.[18]

Excursia în politica internă s-a sfârşit pentru Kirchholtes cu un eşec: Tătărescu a renunţat la crezul său naţional-socialist; în final, chiar poliţia română a aflat, din întâmplare, despre această acţiune financiară.

Acest lucru poate să mire. Dar în timp ce Kirchholtes[19] se îngrijea de un solitar precum Tătărescu, la Legaţia germană pare că nu se luau deloc în seamă partide mult mai importante, precum cel al lui Goga, Cuza sau Codreanu.

4. Primele contacte dintre serviciile naţional-socialiste şi conducătorii partidelor româneşti de dreapta datează încă de dinainte de 30 ianuarie 1933.

Despre călătoria „liderului studenţesc naţional-socialist", Karl Motz, colaboratorul serviciului pentru ţările răsăritene la secţia agrară a conducerii naţionale a NSDAP[20], şi care s-a întâlnit în decembrie 1931 la Sibiu cu re-

---

[13] ADAP, C, vol. 1, document 496, p. 901, nota 1; *cf.* şi PA, Geheimakten, Rumänien, Po 1, decembrie 1932, „Finanzielle Unterstützung für den *Calendarul*"; PA, GB, IA 3, 15 iulie 1933, „Bitte St. Tătărescus um Beitrag für sein Wochenblatt *Crez nou*", v. d. Schulenburg.

[14] *Cf.* ADAP, C, vol. 1, document 496, p. 900 şi urm.

[15] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 29, 25 iulie 1932, „Rumänische Nationalsozialistische Partei", v. Kirchholtes.

[16] *Ibid.*, 27 aprilie 1933, „Auskünfte über Senator Ştefan Tătărescu und V. Gociu", Kirchholtes.

[17] *Cf.* ADAP, C, vol. 1, document 415, p. 770.

[18] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 29, 7 aprilie 1934, Aufzeichnung, Busse.

[19] Trimisul german la Bucureşti, v. d. Schulenburg, nu împărtăşea aprecierea lui Kirchholtes în privinţa lui Tătărescu. *Cf.* PA, Geheimakten, Rumänien, Po 2, 31 octombrie, „Vorschläge des Herrn Tătărescu", v. d. Schulenburg.

[20] *Cf.* Degeners: *Wer ist's, Berlin*, ediţia a X-a, 1935, s. v. Motz, Karl; Martin Broszat, *Der Staat Hitlers, Grundlegung und Entwicklung seiner inneren Verfassung*, München, ediţia a II-a, 1971, p. 74.

prezentanții Legiunii și LANC, aflăm numai din izvoare de gradul trei.[21] Mai bine informați suntem în legătură cu Friedrich Weber, reprezentant al Serviciului de presă al Reichului în România în vara anului 1932. Înainte de a prelua aceste activități, Weber a deținut un modest birou de informații la București, care-i oferea o existență precară. Întrucât *Der Völkische Beobachter* nu avea încă nici un corespondent în România, Weber a crezut în șansa sa de a obține un venit regulat. El a plecat la München și a avut succes. Abia atunci, el a aderat la NSDAP.[22]

Weber a fost însărcinat nu numai să alimenteze cu știri presa național-socialistă, ci și să „influențeze și toate cercurile românești conducătoare vizate, atât prin presă cât și prin propagandă orală sau prin orice alt mijloc", cu scopul de „a nivela terenul pentru o legătură economică și politică, pe cât posibil de strânsă, între România și Germania". Pe lângă acestea, Weber trebuia să ia contact cu diverse grupuri ce simpatizau cu național-socialismul și cu forțele lor de conducere. Aceștia erau Ștefan Tătărescu, asupra căruia Weber însuși a atras atenția, Arthur Konradi, conducătorul grupurilor locale NSDAP/AO, și Fritz Fabritius, fondatorul acelei *Nationalsozialistische Selbsthilfebewegung der Deutschen in Rumänien* (Mișcarea Național-Socialistă de Întrajutorare a Germanilor din România).[23]

Weber considera LANC și Legiunea „ca fiind orientate numai către antisemitism" și „în tactica lor generală nu tocmai... iscusite". De aceea, s-a străduit în mod deosebit să-i câștige pe Ștefan Tătărescu și Octavian Goga, care au acceptat bucuroși propunerea sa.[24]

---

[21] *Cf.* PA, Sammlung Schumacher 296, 17–28 decembrie 1931, „Auszüge aus der *Patria* und Briefe von Fritz Fabritius an Adolf Hitler, Schriftsteller".

[22] Cu privire la Weber *cf.* BA, Sammlung Schumacher 296; PA, Geheimakten, Rumänien, Po 2, 22 martie 1933, Aufzeichnung Friedberg.

[23] BA, Sammlung Schumacher 296, 6 august 1932, Friedrich Weber an Dr. Glaser, Reichsorganisationsleitung der NSDAP.

[24] Într-un raport „strict confidențial" Weber menționa cu privire la drepturile românești:

„III. *Mișcarea românească antisemită*: După cum se știe, există trei direcții de acest tip.

a) Partidul profesorului CUZA este cel mai vechi. —

Conducătorii sunt profesorul Cuza în jur de 75 de ani și fiul său, de asemenea profesor. —

b) Garda de Fier a lui CODREANU care s-a desprins de a) acum câțiva ani.

c) Mișcarea național-socialistă a lui ȘTEFAN TĂTĂRESCU. —

Toți trei sunt, bineînțeles, simpatizanți ai noii Germanii.

Cele două mișcări menționate la a) și b) sunt — chiar dacă programele lor cuprind diverse puncte, având un caracter adesea demagogic — în exclusivitate antisemite, iar tactica lor generală nu este tocmai potrivită... Tactica sa inabilă, imprudențele, lipsa de disciplină și accentuarea *primară* a antisemitismului, fără înțelegerea propriu-zisă a noii noastre concepții despre lume — fapt constatat în mod direct în toate straturile populației românești — împiedică cercuri largi să adere la aceste două partide... Desigur,

5. Politica externă naţional-socialistă nu s-a limitat la instrumentarul tradiţional al diplomaţiei. Dimpotrivă, aici s-au suprapus mai multe instituţii politice care, la fel ca în politica internă a „celui de-al treilea Reich", au rămas fără o delimitare suficientă a competenţei, intersectându-se într-un haos de activităţi de politică externă.[25] Serviciul de politică externă al NSDAP (APA) a constituit în această privinţă una dintre creaţiile tipice ale stilului de conducere naţional-socialist. Pentru a satisface ambiţiile de politică externă ale partidului şi a mări propriul spaţiu de mişcare faţă de greoiul aparat funcţionăresc al Ministerului de Externe, după două luni de la „preluarea puterii", Hitler, fidel dorinţei exprimate deja în anii '30, a constituit Serviciul de politică externă al NSDAP. În fruntea instituţiei înfiinţate la 1 aprilie 1933 a fost numit Alfred Rosenberg, care fusese până atunci ministru de Externe.[26]

Preocupat de viziunea proprie, Rosenberg a încercat să stabilească metodele unei politici externe specific naţional-socialiste. Comerţul exterior, cerea el, nu mai trebuie să servească scopurilor economice private, ci trebuie pus în slujba scopurilor politice.[27]

---

eu sunt în legătură permanentă cu conducătorii ambelor partide, exclud însă posibilitatea ca acestea să joace vreodată un rol. În plus, în România există în *toate* păturile sociale o dorinţă evidentă de *schimbare a sistemului* în sensul naţional-socialismului nostru. România este absolut pregătită pentru naţional-socialism. —

ŞTEFAN TĂTĂRESCU (*cf.* rapoartele mele anterioare ş.a.m.d.) a recunoscut faptul acesta deja anul trecut, în iulie, lucrând consecvent în această direcţie...

Sunt într-un contact foarte strâns şi permanent cu TĂTĂRESCU, care mă informează înainte de luarea deciziilor, în legătură cu toate intenţiile sale, cerându-mi sfatul... Pentru că, aşa cum spuneam, România este absolut pregătită pentru naţional-socialism, consider că mişcarea ce intenţionează să acţioneze într-un mod complet legal se va impune într-un timp nu prea îndepărtat..." PA, GB, IA 38, 15 mai 1933, Bericht No. 2, F. Weber. Ca şi în cazul lui Tătărescu, de o apreciere asemănătoare, făcută de Weber, se bucura şi Goga. Weber l-a prezentat pe poetul român colonelului Haselmayr ca fiind „viitorul om al României". Goga, aprecia el, doreşte o legătură mai strânsă cu Germania şi este în relaţii foarte bune cu regele Carol al II-lea. PA, Geheimakten, Rumänien, Po 2, 22 martie 1933, Aufzeichnung Friedberg.

[25] Cu privire la structura politicii externe naţional-socialiste *cf.* Hans-Adolf Jacobsen, *Nationalsozialistische Außenpolitik, 1933–1938*, Frankfurt şi Berlin, 1968. Wolfgang Miege relatează în ceea ce priveşte România despre eforturile paralele ale politicii externe, luând ca exemplu politica naţională, *cf.* Wolfgang Miege, *Das Dritte Reich und die Deutsche Volksgruppe in Rumänien, 1933–1938, Ein Beitrag zur nationalsozialistischen Volkstumpolitik*, Frankfurt/M. şi Berna, 1972.

[26] *Cf.* BA, Zsg. 133/43, 22 mai 1933, „Der Aufbau des Außenpolitischen Amtes der NSDAP", fără semnătură (Rosenberg), *ibid.* NS 43/49, 2 ianuarie 1934, „Das Außenpolitische Amt der NSDAP", fără semnătură (Rosenberg); H.-A. Jacobsen, *op. cit.*, p. 45 şi urm.

[27] *Cf.* BA, Zsg. 133/43, 22 mai 1933, „Der Aufbau des Außenpolitischen Amtes der NSDAP", fără semnătură (Rosenberg); BA, NS 43/49, 24 ianuarie 1934, „Das Außenpolitische Amt der NSDAP", fără semnătură (Rosenberg).

În raport cu Europa de Sud-Est, comerțul exterior nu a constituit însă doar mijlocul, ci chiar scopul politicii: Europa de Sud-Est ca *hinterland* economic la care se putea apela și în caz de război.[28] România, țara cu care Germania părea să aibă „cele mai puține neînțelegeri…, în schimb „foarte multe interese economice"[29] în comun, a constituit, de aceea, de la început un câmp central de operație al Serviciului de politică externă. Rosenberg s-a întâlnit mai des cu trimisul român, iar chestiunile economice s-au aflat în prim-plan.[30]

În martie 1933, ministrul român de Externe, Titulescu, s-a informat dacă ar putea avea o discuție personală cu Hitler. Propunerea nu a fost comunicată pe cale diplomatică, ci transmisă de Ștefan Tătărescu și Friedrich Weber la Berlin. Ministerul de Externe a apreciat inițiativa lui Titulescu drept o manevră diversionistă. Se pare totuși că prin intervenția lui Rosenberg s-a ajuns la o invitație, al cărei răspuns a fost amânat însă pe timp nelimitat de ministrul de Externe român.[31]

Lipsesc informațiile în legătură cu alte activități ale Serviciului de politică externă, în primul an după „preluarea puterii". Este însă sigur că, în privința vizitelor lui Goga și ale lui Ștefan Tătărescu, anunțate de Fr. Weber, Serviciul de politică externă și Ministerul de Externe au fost intermediari activi, astfel încât, în septembrie 1933, ambii politicieni români au fost primiți de Hitler.[32]

Serviciul de politică externă pare să nu fi întreținut relații cu legionarii, ceea ce, probabil, se datorează activității corespondentului de la *Der Völkische Beobachter* în România.

6. Că serviciile germane au manifestat față de Gardă rezerve considerabile este un fapt demonstrat de un raport al Serviciului de presă al conducerii tineretului german. Existau temeri că legionarii nu vor ține seama suficient de interesele minorității germane și se credea că Garda se simte legată mai mult de Italia fascistă decât de Germania național-socialistă, îndeosebi după ce E. Coselschi se întâlnise cu legionarii, iar presa relatase în legătură cu aceasta: „Dacă se dorește… o valorificare", se spunea în raport, „a diferitelor partide de dreapta menționate aici, din perspectiva Germaniei ni se înfățișează următoarea imagine: Cuza este filogerman în totalitate, iar în Cameră a luat deja de mai multe ori apărarea pentru egalitatea în tratament

---

[28] *Cf.* DDF, I, vol. 3, document 413, p. 746; I. Chiper, *Relațiile, op. cit.*, p. 727.

[29] BA, Zsg. 133/43, 22 mai 1933, „Der Aufbau des Außenpolitischen Amtes der NSDAP", fără semnătură (Rosenberg).

[30] *Cf. ibid.*, de asemenea DDF, I, vol. 3, document 413, p. 746 și urm.

[31] *Cf. ibid.*; ADAP, C, vol. 1, document 118, p. 217 și urm.; document 189, p. 346.

[32] *Cf. Der Prozeß gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof Nürnberg*, 14 noiembrie 1945–1 octombrie 1946, vol. 25, Nürnberg, 1947, document 007–PS, p. 36; ADAP, C, vol. 1, document 468, p. 859 și urm.

a Germaniei. Dintre toate celelalte, partidul său este poate cel mai apropiat de ideile național-socialiste, de unde rezultă și atitudinea sa față de problema minorităților. El respinge interpolarea minorităților și asuprirea lor, atât timp cât ele nu sunt ostile statului. O reușită a lui Cuza ar fi de dorit, atât din punctul de vedere al Germaniei, cât și al minorităților germane. Din păcate, având în vedere vârsta prof. Cuza, acest lucru nu este foarte probabil. Mai apropiată intereselor de idei ale fascismului, așa cum se arată în tratarea problemei minorităților, pare a fi Garda de Fier a lui Codreanu. În statul său, cetățean cu drepturi depline este numai acela care slujește României în legiunile sale, acestea corespunzând aproximativ miliției fasciste. El nu recunoaște minoritățile ca fiind o componentă a unui popor. Acestea sunt pentru el grupuri de cetățeni izolați având o altă limbă maternă și trebuind să se supună fără rezerve intereselor poporului majoritar. În planul politicii externe, Codreanu n-a luat încă o decizie definitivă, dar va înclina probabil mai mult spre Italia, potrivit atitudinii sale generale fasciste. El refuză, ce-i drept, Franța în forma sa actuală, are însă legături puternice cu lumea culturală și cu ideile franceze. Succesul foarte probabil al lui Codreanu nu este deloc de dorit în interesul Germaniei."[33]

7. Inițiativa unei colaborări cu cercurile național-socialiste venea, de regulă, din partea românească. NSDAP nu se putea gândi la o politică externă sistematică atât timp cât raporturile din Germania erau neclarificate.[34]

Înainte de ianuarie 1933, ba chiar înainte de angajarea lui Weber ca reprezentant al publicației *Der Völkische Beobachter*, partidele românești de dreapta și-au exprimat simpatia pentru național-socialism.[35] Karl Motz a dat curs unei invitații a Asociației Studenților Români Creștini cu orientare de dreapta. Vizita s-a încheiat de altfel cu un scandal, când cu ocazia unui banchet al politicienilor din LANC s-a toastat în favoarea oaspetelui lor german pentru viitoarele guverne Cuza și Hitler.[36] Nu știm ce amănunte au fost dezbătute de către politicianul național-socialist. În orice caz, în august 1932, LANC a obținut o invitație din partea lui Hitler, care răspundea pe această cale în mod evident unei dorințe a părții române de a studia modelul de

[33] PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 29, 1 februarie 1934, „Rumänien am Scheideweg. Faschismus oder Nationalismus?, Der Jugendführer des Deutschen Reiches, Referat Presse, dem Volksgruppen-Referat des Auswärtigen Amtes zur Kenntnisnahme", Pollmann.

[34] *Cf.* BA, Sammlung Schumacher 296. Ceea ce observa Wolfgang Miege pentru NSDR este valabil și pentru partidele românești de dreapta. „NSDR era în 1932 o grupare politică de sine stătătoare în cadrul minorităților germane din România, care a căutat să stabilească o legătură cu național-socialismul, dar fără a fi băgată în seamă de către NSDAP." W. Miege, *op. cit.*, p. 98.

[35] *Cf. supra*, p. 171 și urm.

[36] *Cf.* Sammlung Schumacher 296, 17–28 decembrie 1931, „Auszüge aus der *Patria* und Briefe von Fritz Fabritius an Adolf Hitler, Schriftsteller".

organizare NSDAP. A mai trecut încă o jumătate de an până când, în primăvara anului 1933, după „preluarea puterii", o delegație LANC a plecat în Germania, unde a fost primită, printre alții, de către Hitler, Göring și Goebbels. Părții române călătoria i-a făcut o impresie puternică.[37] Nu știm, din păcate, cum a fost primită delegația de către nemți.[38]

După plecarea sa din Partidul Poporului (10 aprilie 1932), Goga s-a apropiat de extrema dreaptă. Cu Weber, ale cărui importanță și influență le-a evaluat total eronat, ținea o legătură strânsă, încă din 1932.[39] Prin el s-a informat în privința unei audiențe la Hitler, care i-a fost acordată la 19 septembrie 1933.[40]

Ștefan Tătărescu s-a străduit în modul cel mai activ și lipsit de scrupule să stabilească contacte cu NSDAP și să se asigure de sprijinul german.[41] Pe 15 septembrie 1933 a fost primit și el în audiență de către Hitler. Cu prilejul acestei călătorii, Tătărescu a intervenit și pe lângă Ministerul de Externe, solicitând un ajutor financiar și tehnic pentru construirea și exploatarea unei tipografii, deși revista sa săptămânală, *Crez nou*, nu depășea un tiraj de 500 de exemplare.[42] După întoarcerea sa, Tătărescu a expediat o telegramă cancelariei Reichului, comunicând decizia congresului național-socialist de la Chișinău de a colabora strâns cu Germania, în viitor. Cu ocazia audienței sale la Hitler, Tătărescu fusese însă rugat să fie rezervat față de asemenea gesturi.[43]

Dacă pentru LANC, Goga și Tătărescu, contactele avute cu NSDAP, inclusiv întâlnirile cu conducătorii național-socialiști, sunt certificabile, în schimb, pentru Legiune lipsesc rapoarte similare. Aceasta nu înseamnă în nici un caz că Legiunea nu a depus eforturi pentru o luare de contact; în 1929, Codreanu l-a însărcinat pe un legionar aflat în Germania să se adreseze lui Hermann Esser, cu care ținea legătura în scris, pentru a cere ranițe militare uzate.[44] În decembrie 1931, cu prilejul congresului studențesc de

---

[37] *Cf.* G. T. Pop, *op. cit.*, p. 80 și urm.

[38] Într-un studiu din anii 1971/72, istoricul canadian P. A. Saphiro a analizat relațiile partidelor românești de dreapta, îndeosebi ale partidului lui Goga și Cuza cu serviciile germane. Acest studiu însă n-a fost publicat până acum.

[39] *Cf.* Sammlung Schumacher 296, 2 noiembrie 1932, „Vertraulicher Bericht", F. Weber.

[40] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 2, 7 august 1933, v. d. Schulenburg; *ibid.*, 26 august 1933, Kirchholtes; BA, R 43 II/1485, 14 august 1933, v. Bülow an die Reichskanzlei; ADAP, C, vol. 1, document 468, p. 859.

[41] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 29; PA, GB, IA 38, 15 mai 1933, „Anlage zu Bericht No. 2", F. Weber.

[42] *Cf.* PA, GB, IA 3, 15 iulie 1933, v. d. Schulenburg; ADAP, C, vol. 1, document 468, p. 859.

[43] *Cf.* BA, R 43 II/1485, 25 septembrie 1933, „Telegramm Ștefan Tătărescus an Adolf Hitler", Berlin; *ibid.*, 27 septembrie 1933, Aufzeichnung, Lammers.

[44] *Cf.* F. Nedelcu, *Date noi, op. cit.*, p. 1351 și urm.

la Sibiu, Ion Moţa şi Corneliu Zelea-Codreanu au avut două întrevederi mai lungi cu Karl Motz[45], fără însă ca discuţia să fi avut urmări.

Cel mai interesant în această chestiune este poate un memoriu, înmânat în mai 1933 Legaţiei germane de către un anume C. Bălan. Antetul său scris de mână poartă titlul „Organizaţia centrală a Gărzii de Fier". În introducere se spune că Garda de Fier „este concepută în condiţii identice ca şi NSDAP" şi că „ea urmăreşte aceleaşi scopuri". Era vremea boicotului german împotriva afacerilor evreieşti şi a contraboicotului în România. Codreanu chemase la manifestaţii pentru Germania naţional-socialistă.[46] În memoriul său, Bălan a subliniat de asemenea faptul că printr-o amplă acţiune de propagandă, Garda de Fier vrea să lămurească lucrurile în legătură cu noua Germanie, pentru a-i pune la punct pe evrei. Simultan, el a preluat propunerea lui Codreanu în legătură cu înfiinţarea unui Birou de Comerţ Germano-Român şi a făcut precizări referitoare la intenţiile Legiunii. Garda de Fier, scria el, poate prelua comerţul între România şi Germania prin comisioane. Astfel va fi slăbită poziţia evreilor. Câştigul obţinut va fi apoi plasat nu doar în lupta împotriva evreilor, ci şi în fortificarea organizaţiei Gărzii de Fier.[47] Propunerile par să nu fi fost luate în serios de către partea germană.

Mai deţinem informaţii despre călătoriile în Germania a doi publicişti români apropiaţi Legiunii, care au vizitat serviciile oficiale pentru a interveni verbal. Dar şi aceste contacte au rămas fără consecinţe: în toamna anului 1933, Nichifor Crainic venea la Berlin, pentru a-şi face o imagine mai clară asupra Germaniei naţional-socialiste. Ceea ce a constatat nu a corespuns evident aşteptărilor sale, căci în urma unei călătorii de mai târziu la Roma, el s-a orientat cu totul către Italia.[48] Un alt publicist, Vasile Cristescu, profesor de arheologie şi colaborator la *Axa*, a trecut în septembrie 1933 pe la secţia de presă a Ministerului de Externe, solicitând un material explicativ despre naţional-socialism, ceea ce i s-a şi acceptat.[49]

Garda de Fier nu este nimic altceva decât o filială a naţional-socialismului — astfel de presupuneri se puteau citi în presa românească încă în 1933, dar ele erau mai degrabă produsul fanteziei înfierbântate a unei opinii publice în mare agitaţie, decât realitate politică.

---

[45] *Cf. Adevărul*, 17 decembrie 1931.

[46] *Cf. supra* p. 209 şi urm.

[47] *Cf.* PA, GB, IA 38, 7 mai 1933, „Organizaţia centrală a *Gărzii de fier*, Memoriu", Cristea Bălan. Consemnat în scris de mână: „Spre examinare de la domnul căpitan Bălan de la Garda de Fier. Ref. la: descrierea organizaţiei şi scopul Gărzii de Fier."

[48] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 29, 1 februarie 1934, „Rumänien am Scheideweg. Faschismus oder Nationalismus?, Der Jugendführer des Deutschen Reiches, Referat Presse, dem Volksgruppen-Referat des Auswärtigen Amtes zur Kenntnisnahme", Pollmann.

[49] PA, GB, IA, 7 septembrie 1933, „Aschmann (Stellvertretender Leiter der Presseabteilung des Auswärtigen Amtes) an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest".

I. Lupta electorală, dizolvarea Legiunii şi atentatul asupra lui Duca

1. Lupta electorală organizată ca o campanie militară — 2. Caz de forţă majoră — 3. Asasinarea

1. Atunci când guvernul Vaida a trebuit să demisioneze din pricina reproşului privind absenţa măsurilor autoritare faţă de extrema dreaptă, organizaţia lui Codreanu a intrat brusc în centrul luptei electorale. „Lumea putrezită de ieri a politicianilor", anunţa triumfător Vasile Marin în *Axa*, „are doar o singură grijă: ce vrea, ce gândeşte, ce face Garda de Fier? Iată marea noastră victorie!"[1]

Întrucât Carol cedase insistenţelor liberalilor, însuşindu-şi chiar avertismentele lor faţă de extrema dreaptă, relaţia Legiunii şi a simpatizanţilor ei proeminenţi cu regele s-a răcit vizibil. Nae Ionescu, care propusese ca variantă o guvernare a lui C. Argetoianu, în spatele căreia intenţiona să tragă sforile el însuşi[2], a pus *Cuvântul* în slujba Gărzii. Crainic a publicat în *Calendarul* atacuri vehemente împotriva regelui şi a anturajului său[3] în urma cărora apariţia ziarului a fost interzisă timp de 14 zile.

Temele luptei electorale ale Legiunii nu se deosebeau esenţial de cele avansate cu un an în urmă. Ea promitea redeşteptarea ţării, cinste, dreptate, adevăr, sfârşitul „politicianismului", al ticăloşiei şi al jafului, reîmpărţirea proprietăţii „străinilor" şi a cămătarilor, muncă silnică pentru toţi „paraziţii".[4] În ce măsură Garda a articulat o stare de nemulţumire generală ne arată programul electoral al Partidului Naţional-Liberal. Şi aici, pe primul loc se cerea sancţionarea tuturor celor care au comis delicte contra proprietăţii publice. Prin simplificarea întregului aparat de stat, prin dizolvarea tuturor instituţiilor „parazitare", prin accentuarea răspunderii fiecărui slujbaş de stat trebuia să fie reintrodusă faţă de proprietatea publică o atitudine corectă.[5] Ca lozinci vehiculate în lupta electorală de către Partidul Liberal, astfel de promisiuni erau greu de luat în serios.

Cu camioane, autobuze împrumutate, maşini puse la dispoziţie de către simpatizanţi, cu trenul sau pe jos, legionarii umblau de la o comună la

---

[1] *Axa*, II, Nr. 22, 19 noiembrie 1952.

[2] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restauraţie la dictatura regală, op. cit.*, p. 60.

[3] *Calendarul*, 15 noiembrie 1933: „Ţara regelui Wieder şi a reginei Duduia". Felix Wieder era una dintre cele mai influente personalităţi din preajma regelui. Elena Lupescu era numită de către popor „duduia". Ca şi Elena Lupescu, Felix Wieder era tot evreu. *Cf.* şi C. Argetoianu, *Memorii, op. cit.*, 1 (1967), Nr. 2, p. 73.

[4] *Cf. Biruinţa*, V, Nr. 1, 19 noiembrie 1933; N. Iancu, *op. cit.*, p. 54.

[5] *Cf.* Universitatea din Bucureşti, *Culegere de documente şi materiale, op. cit.*, vol. 4, p. 60 şi urm.

alta.[6] La locul de destinație își îmbrăcau uniformele, pentru a-și face intrarea în sat mărșăluind, cântând și „invocând" într-un scurt discurs „sufletele" sătenilor.[7] Cuiburile locale aveau sarcina de a pregăti manifestațiile. Existau instrucțiuni ca peste tot în sat și pe șoseaua națională să se deseneze cu cretă, var și gudron semnul electoral al Legiunii.[8] Când legionarii mărșăluiau în sate, aceștia erau întâmpinați adesea de către învățători sau preoți, dar mai rar de către primar sau notar, care fuseseră plasați de către putere.[9]

Nu numai uniformele au creat impresia unei campanii asemănătoare unui război civil. Armele, cuțitele, materialul inflamabil pentru artificii, revolverele completau tabloul exterior, conferind grupurilor legionare de propagandă imaginea unor detașamente de șoc.[10]

2. Guvernul a dus până la capăt obișnuitele epurări în aparatul de stat, suspendând gazetele critice.[11] Într-un comunicat, el a declarat că va înfrâna „toate mișcările urii și ale persecuției politice" și va înăbuși fără ezitare toate încercările de dezordine.[12] Victor Iamandi, succesor al lui Călinescu ca subsecretar de stat în Ministerul de Interne, a precizat: „În cei 80 de ani de viață politică a țării nu s-a cunoscut la noi politica revolverului. Vom răpune această anarhie a unor inconștienți aflați în slujba intereselor străine."[13]

Maniera politică în care liberalii au acționat împotriva Legiunii corespundea tradiției de conducere autoritară, legată dintotdeauna de numele PNL. Manifestările electorale pe care Garda voia să le țină au fost oprite prin dispoziții oficiale, depunerea listelor electorale fiind îngreunată prin invocarea de motive nejustificate.[14]

Demersul guvernului a pus Legiunea într-o situație dificilă. Ea se împotrivea, ce-i drept, democrației parlamentare, dar depindea de drepturile liberale democratice. Dacă se supunea represaliilor, își pierdea propria pretenție ca partid de opoziție neînduplecat și care acceptă orice provocare. Dacă alegea confruntarea, guvernul putea dispune dizolvarea sa. Lui Codreanu nu i-a rămas, în ciuda riscului, nici o altă alegere. El a ordonat să se răspundă cu

---

[6] *Cf.* G. Costea, *op. cit.*, p. 47; *Adevărul*, 28 noiembrie 1933.

[7] *Calendarul*, 5 decembrie 1933.

[8] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Cărticica șefului de cuib, op. cit.*, p. 66 și urm.

[9] *Cf. Calendarul*, 5 decembrie 1933; *Adevărul*, 28 noiembrie 1933.

[10] *Cf. Cuvântul*, 27 noiembrie 1933; *Adevărul*, 24 noiembrie 1933, 26 noiembrie 1933, 28 noiembrie 1933, 5 decembrie 1933.

[11] *Cf. Adevărul*, 19 noiembrie 1933, 21 noiembrie 1933; E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p. 60.

[12] *Cf. Adevărul*, 24 noiembrie 1933.

[13] *Cf. ibid.*, 28 noiembrie 1933.

[14] *Cf. Calendarul*, 5 decembrie 1933; *Adevărul*, 24 noiembrie 1933, 26 noiembrie 1933, 29 noiembrie 1933, 2 decembrie 1933; *Cuvântul*, 6 decembrie 1933.

violență la violență.[15] Într-una din cele mai sângeroase lupte electorale din istoria României, doi legionari și-au găsit moartea, în timp ce mai mulți polițiști și jandarmi au fost grav răniți.[16]

La 9 decembrie 1933, dizolvarea Legiunii „Arhanghelul Mihail" — Garda de Fier a fost reînnoită prin hotărâre guvernamentală. Listele ei electorale au fost anulate.[17] Termenul a fost în așa fel ales, încât Legiunea nu mai putea propune candidați sub un alt nume de listă.

Se aștepta la o măsură corespunzătoare de la începutul lui decembrie. Pe 7 decembrie, într-o ședință de cabinet, majoritatea guvernamentală s-a opus însă unei dizolvări. În seara aceleiași zile, ministrul de Externe, Titulescu, s-a întors dintr-o călătorie în străinătate. El a insistat asupra unei interdicții, făcând referire la negocierile pentru un credit, în curs de desfășurare, cu Liga Națiunilor. Duca și Titulescu s-au adresat după aceea lui Carol al II-lea cerându-i semnătura pentru un decret regal, care să constituie în mod exclusiv baza juridică, întrucât formal Garda de Fier și Legiunea „Arhanghelul Mihail" erau deja de mult dizolvate, iar Gruparea „Corneliu Zelea-Codreanu" era înscrisă în registrul electoral corespunzător legilor. Regele a refuzat.[18] Prin răspunsul său negativ, Carol al II-lea a deviat furia Legiunii asupra lui Duca, făcându-l pe acesta răspunzător de toate dispozițiile guvernului, deși Carol însuși a fost acela care, la venirea lui Duca la guvern, îi ceruse acestuia să acționeze cu toată asprimea împotriva extremei drepte.[19] Rațiunile acestui ordin nu sunt complet limpezi. În ultimul timp, nu se mai auziseră osanalele de altădată ale Legiunii adresate regelui. În schimb, unii legionari zeloși anunțaseră că o vor împușca pe Elena Lupescu.[20] Poate că de aceea Carol al II-lea s-a grăbit să ia măsuri sau poate că l-au determinat rațiuni de politică externă, întrucât în Franța neliniștea cu privire la evoluția din România era mare. Poate că voia doar să-i creeze dificultăți lui Duca, cu care el avusese o relație tensionată. Actualul prim-ministru declarase cu prilejul întoarcerii lui Carol din exil că nu poate accepta numirea acestuia ca rege și că nu vrea să participe la o astfel de aventură periculoasă. Carol era conștient că Duca se va împotrivi tuturor încercărilor sale de a influența politica guvernului. De aceea, regele era puțin interesat să înlesnească munca primului-ministru.[21] Liberalii îi reproșaseră lui Vaida că nu

---

[15] *Cf. Dimineața*, 20 martie 1934; *Adevărul*, 22 aprilie 1936.

[16] *Cf. Cuvântul*, 24 noiembrie 1933 și urm.; *Adevărul*, 24 noiembrie 1933 și urm.

[17] *Cf.* Universitatea din București, *Culegere de documente și materiale, op. cit.*, vol. 4, p. 34 și urm.

[18] *Cf.* E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p. 59; T. Georgescu, *Sur la cinquième colonne hitlérienne, op. cit.*, p. 23.

[19] *Cf.* M. Fătu, I. Spălățelu, *Garda de Fier*, ediția I, 1971, p. 190.

[20] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restaurație, op. cit.*, p. 178.

[21] *Cf. ibid.*, p. 17; E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p. 51.

poate impune autoritatea statului față de extrema dreaptă. Regele a aprobat critica, dar el însuși a evitat orice responsabilitate, întrucât îi folosea prea puțin propriilor scopuri.

3. Conform declarațiilor oficiale, până în 29 decembrie au fost efectuate 1 700 de arestări.[22] Probabil că cifra reală trebuie să fie aproximativ dublă[23], dar, fără îndoială, ea a fost mai mică decât zece, unsprezece sau optsprezece mii, așa cum a susținut mai târziu Codreanu.[24]

Intervențiile obișnuite ale aparatului de stat le-au adus liberalilor la 20 decembrie 1933 rezultatul dorit. PNL a obținut 51% din voturi, iar Partidul Național-Țărănesc a scăzut la 13,9%.[25] Pentru a nu descoperi puterea grupării sale, Codreanu, care a dispărut la timp[26], le-a recomandat alegătorilor săi potențiali să distribuie voturile celor mai mari partide de opoziție.[27] Legionarii prevedeau un posibil rezultat electoral de 200 000 de voturi[28], situație datorită căreia Garda ar fi devenit al treilea partid ca forță, deși la distanță clară față de PNȚ (414 685 de voturi).

Decizia de dizolvare din 9 decembrie, contrasemnată doar de Consiliul de Miniștri, ca și mijloacele forțelor de ordine au violat toate principiile statului de drept. Arestări fără dispoziții judecătorești, reținere de persoane care nu aparțineau Legiunii, reacții excesive ale polițiștilor și ale jandarmilor au creat o stare de spirit, pe fundalul căreia nu Legiunea, ci acțiunea statului a provocat critica opiniei publice.[29]

În urma unor masive proteste, o parte mai mare din legionari au fost din nou eliberați, printre care și Niculae Constantinescu. Încă din închisoare, el elaborase un plan pentru a răzbuna Legiunea. După eliberarea sa, el s-a

---

[22] *Cf. MO*, III, Nr. 12, 2 martie 1934, ședința din 26 februarie 1934, V. Iamandi; *cf.* și *Adevărul*, 17 decembrie 1933.

[23] *Cf. Calendarul*, 10 decembrie 1933; L. David, I. Mării, *op. cit.*, Scrisoarea lui Codreanu din octombrie 1934.

[24] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări și manifeste, op. cit.*, p. 19; *ibid., Eiserne Garde, op. cit.*, p. 434; Faust Bradesco, *La Garde de fer et le terrorisme*, Madrid, 1979, p. 79.

[25] *Cf. MO*, I, Nr. 300, 29 decembrie 1933.

[26] Cu privire la locul de ședere al lui Codreanu există o controversă delicată. Se zvonea că șeful legionarilor s-ar fi ascuns în casa unei verișoare a Elenei Lupescu. Aceste afirmații au fost mai târziu puternic negate de către legionari. *Cf.* H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 187; Vasile Iasinschi, „Amintiri despre Col. Zăvoianu", în: *Conferințe ținute la Berkenbrück și Buchenwald*, Colecția „Omul nou", Nr. 12, Salzburg 1952, p. 5 și urm.; C. Neagu, D. Marinescu, R. Georgescu, *op. cit.*, vol. 3, p. 116 și urm.

[27] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări și manifeste, op. cit.*, p. 19 și urm.

[28] *Cf. MO*, III, Nr. 7, 11 februarie 1934, ședința din 9 februarie 1934, I. Mihalache.

[29] *Cf.* N. Iancu, *op. cit.*, p. 73 și urm.; *MO*, III, Nr. 7, 11 februarie, ședința din 9 februarie 1934; Nr. 12, 2 martie 1934, ședința din 26 februarie 1934; Nr. 13, 3 martie 1934, ședința din 27 februarie 1934.

asociat cu doi studenţi macedoromâni, Doru Belimace şi Ion Iancu Caranica.[30] La 29 decembrie 1933, Constantinescu l-a împuşcat pe primul-ministru liberal în gara din Sinaia, când acesta, după o audienţă la rege, voia să urce în trenul spre Bucureşti. Asasinatul s-a petrecut în împrejurări de-a dreptul obscure, alimentate de zvonurile unei complicităţi — poate chiar a regelui însuşi.[31]

[30] *Cf.* H. Sima, *Histoire*, *op. cit.*, p. 140 şi urm.

[31] *Cf.* E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p. 64 şi urm.; G. Matei, *op. cit.*; M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier*, *op. cit.*, p. 97; PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 29, 9 ianuarie 1934, „Lage in Rumänien nach der Ermordung Ducas und die neue liberale Regierung Tătărescu", v. d. Schulenburg.

VII

De la stagnare la mişcarea de masă

A. Eşecul lui Iamandi

1. Achitare — 2. „Divide et impera"

1. Niciodată până atunci nu mai fusese ucis un prim-ministru român într-un atentat. Frica şi spaima s-au răspândit printre cei aflaţi la conducere. „Fiecare se credea osândit, socotea că doborârea lui Duca fusese numai un început şi tremura pentru pielea lui... Toţi erau convinşi că o bombă îi va curăţa pe toţi." Regele a decomandat participarea sa la funeralii, „din cauza unei infecţii gripale", cum se spunea oficial.[1]

Sub spaima primelor ştiri, oraşele au fost puse sub stare de asediu, iar presa cenzurată în toată ţara.[2] Liderii legionari, simpatizanţii lor proeminenţi şi mai multe mii de partizani au fost arestaţi. Desigur, poliţia nu s-a condus în acţiunile ei întotdeauna după criterii occidentale. S-a ajuns astfel la tortură şi maltratări, iar unii legionari au murit.[3]

Văzut din afară, demersul guvernului părea mai unitar decât era el în realitate. După trei zile, C. Angelescu fusese concediat, printre altele, pentru că nu părea să facă faţă situaţiei.[4] Succesorul său, Gheorghe Tătărescu, promitea o politică de relaxare socială şi politică, ofertă valabilă şi pentru Codreanu, după cum a reieşit dintr-o discuţie a sa cu Constantin Argetoianu.[5] În ceea ce priveşte această situaţie, Victor Iamandi, păstrându-şi, ca şi majoritatea membrilor de cabinet, postul de subsecretar de stat în Ministerul de Interne, a declarat că este necesar să fie condamnaţi nu numai atentatorii, ci toată Garda de Fier, întrucât, după cum s-a exprimat el într-o dezbatere

---

[1] C. Argetoianu, *op. cit.*, 1 (1967), Nr. 5, p. 73.

[2] *Cf.* Universitatea din Bucureşti, *Culegere de documente şi materiale, op. cit.*, vol. 4, p. 39 şi urm.; *Adevărul*, 2 ianuarie 1934.

[3] *Cf. MO*, III, Nr. 12, 2 martie 1934, şedinţa din 26 februarie 1934; Nr. 13, 3 martie 1934, şedinţa din 27 februarie 1934; Nr. 18, 10 martie 1934, şedinţa din 6 martie 1934; Nr. 9, 12 martie 1934, şedinţa din 8 martie 1934; *Adevărul*, 22 martie 1934; PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 9 ianuarie, v. d. Schulenburg; N. Iancu, *op. cit.*, p. 87 şi urm.; C. Papanace, *Evocări, op. cit.*, p. 59.

[4] *Cf.* C. Argetoianu, *op. cit.*, 1 (1967), Nr. 5, p. 73.

[5] *Ibid.*, p. 75.

parlamentară, atentatul asupra lui Duca ar fi fost un complot, fapt care va ieşi la iveală în faţa justiţiei.[6]

Procedura în faţa Tribunalului Militar nu a confirmat spusele lui Iamandi. Constantinescu, Caranica şi Belimace au fost condamnaţi, ce-i drept, la muncă silnică pe viaţă — o nouă situaţie pentru extrema dreaptă, care până atunci contase întotdeauna pe achitări sau pedepse foarte blânde —, dar conducătorii Legiunii, acuzaţi şi ei, au fost achitaţi (6 aprilie 1934)[7], deşi unele informaţii fac trimitere la faptul că Zelea-Codreanu ştia foarte bine despre planul atentatului.[8]

Reîntoarcerea guvernului liberal la stilul autoritar de conducere al cabinetelor PNL de odinioară nu a fost lipsită de urmări. Acţiunile sale erau private de legitimitate într-un moment în care aceasta s-ar fi impus de urgenţă şi în care se cerea neapărat colaborarea tuturor forţelor democratice. Dar nu numai Garda s-a simţit bruscată, ci şi celelalte partide. În Parlament şi ca martori în faţa tribunalului, politicienii de frunte ai opoziţiei s-au plâns de manipularea alegerilor de către autorităţi, calificând — nu pe nedrept — dispoziţiile împotriva Legiunii ca fiind ilegale, exagerate şi în contradicţie cu legile. Garda s-a străduit cu succes să dea naştere unei stări de spirit, în care ea apărea ca victimă a urmăririi nejustificate.[9] În faţa tribunalului, Averescu a declarat că nu-l crede capabil pe Codreanu de complot împotriva lui Duca.[10] Vaida se dădea drept „naşul" Gărzii de Fier, dar şi alţi politicieni au depus mărturie în favoarea Legiunii, printre aceştia numărându-se Constantin Argetoianu, Iuliu Maniu, Ion Mihalache şi Gheorghe Brătianu.[11] Fără îndoială, aceste depoziţii nu au rămas fără influenţă asupra tribunalului, deşi au existat şi alte motive, poate la fel de importante.

Iamandi sperase că Tribunalul Militar va da dovadă de o mai mare independenţă faţă de presiunile străzii decât instanţele civile din anii trecuţi. Reflecţia nu era incorectă, legionarii însă ştiau cum să lupte, iar în afară de aceasta, printre acuzaţi se afla şi un fost general, ba chiar un erou de război mult sărbătorit, Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul. Printre apărătorii săi, Legiunea număra trei ofiţeri de rang înalt: colonelul Ştefan Zăvoianu, rănit în război ca şi Cantacuzino, activând acum ca avocat şi preşedinte al Asociaţiei

---

[6] *Cf. MO*, III, Nr. 18, 10 martie 1934, şedinţa din 6 martie 1934.

[7] *Cf. Adevărul*, 7 aprilie 1934.

[8] *Cf.* T. I. Armon, *Fascismo italiano, op. cit.*, p. 516; *Dimineaţa*, 20 martie 1934, 25 martie 1934.

[9] *Cf.* J. Tharaud, J. Tharaud, *op. cit.*, p. 110; *Dimineaţa*, 29 martie 1934, 30 martie 1934; *MO*, III, Nr. 7, 11 februarie 1934, şedinţa din 9 februarie 1934; Nr. 13, 3 martie 1934, şedinţa din 27 februarie 1934; Nr. 18, 10 martie 1934, şedinţa din 6 martie 1934; Nr. 19, 12 martie 1934, şedinţa din 8 martie 1934.

[10] *Cf. Dimineaţa*, 29 martie 1934.

[11] *Cf. Adevărul*, 22 aprilie 1934; *Dimineaţa*, 29 martie 1934, 31 martie 1934; V. G. Bobocescu, *op. cit.*

române a invalizilor, văduvelor şi orfanilor de război[12], generalul în retragere Dragu, membru în Comitetul de conducere al organizaţiei naţionaliste radicale de dreapta „Cultul Patriei", şi generalul în retragere Butoianu, de asemenea membru al organizaţiei „Cultul Patriei". În aceste împrejurări, cu greu se putea aştepta ca Tribunalul Militar să ia faţă de Legiune acea distanţă socială şi politică, pe care ar fi manifestat-o faţă de o organizaţie de stânga. Judecătorii şi procurorii militari participanţi la proces se aflau în faţa pensionării. Ei puteau rosti sentinţa fără a se teme de consecinţe negative pentru cariera lor profesională.[13] Pe deasupra, exista în cercurile active ofiţereşti o anumită atmosferă, favorabilă Legiunii[14], care rezulta din respingerea camarilei carliste de către numeroşi militari, concomitent cu existenţa unei atitudini monarhice, naţionaliste şi autoritare.

În decursul procesului, procurorul militar Constantin Petrovicescu[15] a renunţat să mai susţină acuzaţiile împotriva conducerii legionare. Înspăimântat de vestea unei posibile achitări, ministrul de Război, generalul Uică, a intervenit în dezbaterea judiciară. Într-o discuţie confidenţială, el le-a explicat generalilor participanţi la proces că regele doreşte o condamnare. Intervenţia nu a rămas secretă. Puţin mai târziu, generalul Moruzi, un om de încredere al lui Carol al II-lea, a sosit la tribunal şi a dezminţit orice amestec al şefului statului. Conducătorii Legiunii, acuzaţi pentru formarea unei asociaţii teroriste, în frunte cu Corneliu Zelea-Codreanu, au fost în final achitaţi.[16]

Sentinţa a reabilitat Garda. Părea că este adevărat ceea ce ea afirmase mereu, şi anume că ar fi fost urmărită pe nedrept. Planul lui Victor Iamandi eşuase. În iunie, el a demisionat din funcţia de subsecretar de stat la Ministerul de Interne, fiind înlocuit de către Eugen Titeanu (2 octombrie 1934), a cărui apropiere ideologică de extrema dreaptă a devenit publică în decursul activităţii sale de guvernare.

2. Ce rol a jucat regele în timpul procesului? Nu ştim. Poate că generalul Uică a invocat în mod abuziv numele lui Carol al II-lea sau poate că regele s-a retras doar pentru că intervenţia sa devenise cunoscută. Faţă de confidenţii săi, Carol al II-lea a lăsat să se întrevadă că spera să se folosească de Legiune pentru a-şi atinge propriile sale scopuri: „Regele vorbeşte frumos despre Garda de Fier şi despre curentul legionar; este de părere că

[12] *Cf.* BA, Kl. Erwbg. 589, Raporturile cu personalităţi şi autorităţi germane, Adrese oficiale, 1941–1942, Berkenbrück, 18 august 1941; Vasile Iasinschi, „Amintiri despre Gh. Zăvoianu", în: *Conferinţe ţinute la Berkenbrück, op. cit.*, p. 3 şi urm.

[13] *Cf.* N. Iorga, *Memorii, op. cit.*, vol. 7, p. 160.

[14] *Cf.* C. Argetoianu, *op. cit.*, 1 (1967), Nr. 5, p. 79; Th. I. Armon, *Fascismo italiano, op. cit.*, p. 523.

[15] Mai târziu, legionarii i-au mulţumit lui Petrovicescu. Ca om de încredere al Gărzii, i-a fost acordat în 1940 postul de ministru de Interne. Un alt participant la proces, generalul Dona, unul dintre judecători, a devenit la Bucureşti prefectul poliţiei.

[16] *Cf.* PA, Verschiedene Akten, Horia Sima (Rumänien), 10/1b, f. 11 şi urm.

ar putea fi utilizată pentru popularizarea ideii unei guvernări autoritare", nota C. Argetoianu pe 2 martie 1934[17], încă înainte ca procesul împotriva atentatorilor lui Duca să fi fost deschis. Pe de altă parte, se poate porni de la faptul că regele Carol al II-lea a recunoscut pe deplin că Legiunea urmărea scopuri care se opuneau intenţiilor sale: Garda punea radical sub semnul întrebării consensul în politica externă de până atunci, demagogia sa nestăpânită ameninţa proprietatea şi poziţia tuturor forţelor instituite, iar în ultimele luni luase parte, în felul său propriu, la atacurile împotriva anturajului regelui.

Aceste tensiuni au format apoi şi fundalul unor evenimente extrem de confuze, care au fost făcute cunoscute abia la începutul lui 1936. Conform acestora, regele, Elena Lupescu, Gh. Tătărescu şi Pamfil Şeicaru, redactor la *Curentul*, cu orientare de dreapta, ar fi încercat să ordone în toamna anului 1934 uciderea lui Codreanu cu sprijinul unui comandant cunoscut din Legiune.[18]

Istoricii români C. Neagu şi D. Marinescu sunt de părere că tocmai atentatul eşuat asupra lui Corneliu Zelea-Codreanu l-ar fi determinat în continuare pe rege să-şi modifice politica faţă de Gardă şi că pentru a preîntâmpina orice zvon, care ar fi făcut să pară verosimil un asasinat, nu i s-au mai făcut alte greutăţi Legiunii.[19] Nu există documente care să justifice aceste presupuneri. Mai important este faptul că atitudinea regelui şi cea a guvernului pot fi explicate prin cauze politice, atitudinea lui Carol fiind determinată de pragmatismul său, amintit de noi mai sus, în timp ce guvernul Tătărescu era reprezentantul aripii drepte a PNL. Ca multe cabinete liberale de dinainte, guvernul era orbit de isteria iraţională anticomunistă.[20] Debilitatea internă

---

[17] Citat după M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 98.

[18] *Cf.* C. Neagu, D. Marinescu, R. Georgescu, *op. cit.*, vol. 3, p. 117 şi urm.; I. I. Moţa, *Corespondenţa, op. cit.*, p. 18; *România creştină*, III, Nr. 10, 1 august 1935.

[19] *Cf.* C. Neagu, D. Marinescu, R. Georgescu, *op. cit.*, vol. 3, p. 119.

[20] În iulie 1936, ministrul de Externe Titulescu a demisionat. Printre altele, el le-a reproşat colegilor săi de cabinet că nu sunt pregătiţi să ia măsuri împotriva actelor de violenţă ale extremiştilor de dreapta. Primul-ministru Gheorghe Tătărescu i-a explicat pe urmă regelui: „Socotesc însă necesar să adaug că dacă domnul Titulescu, drept condiţiune a rămânerii sale în funcţiune, ar cere guvernului să săvârşească acte de represiune împotriva curentelor naţionaliste şi anticomuniste din Ţară, declar de pe acum că guvernul nu va putea să treacă la o asemenea politică. Aceste curente evident pot fi primejdii pentru viaţa statului când ele degenerează în stări de violenţă şi de anarhie. Guvernul va fi întotdeauna vigilent ca să reprime, în cadrul legilor, excesele acestor curente, oricare şi oricâţi ar fi autorii lor. Guvernul a făcut-o în trecut şi o va face şi în viitor. A reprima excesele unei mişcări este o atitudine; a reprima mişcarea însăşi este o alta. Guvernul ce prezidez va fi întotdeauna în cea dintâi şi nu poate fi niciodată în cea de-a doua, căci structură, program şi ideologie ne împiedică să fim sugrumătorii mişcărilor care au la baza lor ideea monarhică, ideea naţională şi ideea de autoritate şi care constituie în chip firesc barajul cel mai puternic împotriva curentelor de dezagregare şi împotriva propagandei

şi lipsa de sprijin din partea populaţiei l-au făcut să observe cu îngrijorare consolidarea naţional-ţărăniştilor. Pentru a reduce influenţa PNŢ, Tătărescu era dispus să tolereze extrema dreaptă. În anii 1935–1936, organizaţia lui Codreanu s-a bucurat de bunăvoinţa autorităţilor, obţinând chiar ajutoare financiare, dar acest fapt e valabil şi pentru alte grupuri, acestea fiind chiar privilegiate. Prin mijloace „blânde", regele şi primul-ministru sperau să devieze mişcarea de dreapta spre partide şi organizaţii mai puţin periculoase. Politica lui „divide et impera", dezbină şi stăpâneşte, cu care Carol al II-lea intervenise eficient împotriva marilor partide, se orienta acum împotriva Legiunii.

Acest lucru a devenit perceptibil în toamna anului 1934, când în organizaţia lui Codreanu s-au observat primele tendinţe de dizolvare. Curtea i-a răsplătit substanţial atunci pe cei care se desolidarizau.[21]

Modelul Legiunii a fost imitat chiar şi de organizaţii noi, apropiate regelui. „Straja Ţării" a fost o astfel de formaţiune. Începuturile sale datează din toamna anului 1934. Organizaţia urma să diminueze influenţa Legiunii asupra copiilor şi adolescenţilor şi să realizeze visul unei „generaţii proprii, tinere" a lui Carol. În multe puncte, ea a avut efectul unei imitaţii ieftine, şi astfel nu miră faptul că la sfârşitul anului 1936 şi începutul anului 1937, „Straja Ţării" încă nu era reprezentată nici măcar în jumătate din toate judeţele. Pentru a-şi putea îndeplini mai bine sarcina, guvernul s-a văzut constrâns la adoptarea de dispoziţii legale, şi astfel „Străjii Ţării" i s-a atribuit dreptul exclusiv de a desfăşura activităţi cu tineretul.[22]

Corneliu Zelea-Codreanu, Ion Moţa şi alţi câţiva dintre şefii legionari şi-au început cariera politică în contextul antisemitismului studenţesc al anilor '20. Aici se afla sursa notorietăţii lor; ei întruchipau imaginea onestităţii şi păreau a fi nişte „profeţi" ai noii generaţii româneşti, tinere, naţionaliste. Cu concursul unor instituţii oficioase a fost luată iniţiativa formării unui „Bloc al generaţiei naţionaliste din 1922" de către foştii conducători ai mişcărilor studenţeşti, care aveau însă o atitudine critică faţă de Gardă. Codreanu a reacţionat imediat, însărcinându-l pe Moţa cu înfiinţarea unei contraorganizaţii, numită „Asociaţia «Generaţia mişcării studenţeşti»". Din aceasta au făcut parte nu numai aceia care participaseră în anii '20 la mişcarea studenţească, ci toţi cei care deveniseră activi, în sensul revendicărilor studenţilor din 1922,

---

comuniste". Citat după Miron Constantinescu, Vasile Liveanu, „N. Titulescu, Actions for a Rapprochement between Roumania and the UdSSR", în: *idem*, (ed.), *Problems of History and of Social Theory*, Bucureşti, 1970, p. 160 şi urm. Textul complet se găseşte în: *Nicolae Titulescu, Documente diplomatice*, ed. de George Macovescu, Bucureşti, 1967, p. 797 şi urm.

[21] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 183.

[22] *Cf.* N. N. Petraşcu, *Evoluţia politică a României în ultimii douăzeci de ani, 1918–1939*, Bucureşti, 1939, p. 61 şi urm.; Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 12 iunie 1935, v. Pochhammer.

în organizaţiile studenţeşti. Fără îndoială a fost greşeala decisivă a reprezentanţilor „Blocului" de a lua şi ei parte la întrunirea „Asociaţiei", pentru a câştiga influenţă, după cum sperau. Ei au fost însă anulaţi prin vot de către majoritatea studenţilor legionari.[23]

„Straja Ţării" şi „Blocul" s-au adresat unor grupuri sociale izolate, pe care Legiunea le-a abordat în mod preferenţial. Pe lângă aceasta, sub influenţa regelui s-a modificat şi peisajul partidelor. Carol s-a bizuit la început pe popularitatea lui Vaida-Voevod. După ce acesta a fost exclus din partid, din cauza ideilor sale naţionaliste, Vaida a întemeiat, în aprilie 1935, Frontul Românesc, care, prin revendicarea sa privind „numerus valahicus", a preluat deviza lui „numerus clausus" pentru studenţii antisemiţi.[24] Doar la puţine săptămâni după aceea, a devenit limpede că Vaida nu putea îndeplini speranţele puse în el. În iulie 1935, LANC a lui Cuza şi PNA al lui Goga au fuzionat, dând naştere Partidului Naţional-Creştin. Şi de data aceasta, regele şi anturajul său şi-au dat concursul.[25]

Guvernul a tolerat nu numai actele de violenţă ale dreptei, ajutând-o să fie recunoscută politic, dar el s-a apropiat, prin atitudinea sa, de ceea ce dreapta părea că urmăreşte: un stil autoritar de guvernare, o politică extrem de ostilă faţă de minorităţi; nici salutul fascist n-a lipsit.[26]

B. Criza politică şi socială din România sub guvernul Gh. Tătărescu

1. Privire generală — 2. Consecinţele politice ale industrializării accelerate —3. Puterea economică şi politică — 4. Numirea lui Tătărescu în funcţia de prim-ministru — 5. Evoluţia sistemului de partide — 6. Fronturi puţin diferenţiate — 7. Celelalte partide de dreapta

1. Orientarea către naţionalismul extrem n-a adus guvernului Tătărescu adeziunea sperată, din contră, ea a ascuţit criza legitimităţii sale. Guvernul nici nu putea să invoce principii democratice, nici nu corespundea codului

---

[23] *Cf.* H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 195; Ion Fleşeriu, „Un simbol, Ion Moţa", în: Corneliu Codreanu, *Prezent, op. cit.*, p. 360; *Porunca Vremii*, 28 aprilie 1935, 26 ianuarie 1936, 21 aprilie 1936; *România creştină*, 15 februarie 1936; *Bukarester Tageblatt*, 27 ianuarie 1938, 28 ianuarie 1938.

[24] *Cf.* A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 44 şi urm.; F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 89 şi urm.

[25] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 256 şi urm.; G. T. Pop, *op. cit.*, p. 112 şi urm.

[26] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 20 martie 1934, v. d. Schulenburg; *ibid.*, 20 martie 1935, v. Pochhammer; *ibid.*, 4 aprilie 1935, v. Pochhammer; *ibid.*, Pol. Abtlg. IV, Po 6, 27 aprilie 1935, v. Pochhammer.

radical de valori al extremei drepte. Dacă până în acest moment fiecare guvern se bazase pe sprijinul larg al minorităților naționale, acum politica naționalistă radicală a avut drept consecință imposibilitatea PNL de a se mai putea bizui cu certitudine pe votul evreilor, al germanilor sau ucrainenilor.

Constrâns la numeroase remanieri de cabinet, Tătărescu a rămas totuși la putere până la sfârșitul legislaturii de patru ani. Primul-ministru s-a bucurat de încrederea lui Carol, față de care se arăta a fi un servitor supus. Că acest fapt nu a reprezentat evident o bază suficientă o dovedea înfrângerea coaliției guvernamentale în alegerile parlamentare din decembrie 1937. S-a văzut că, nici în condițiile unui parlamentarism birocratic și autoritar în variantă românească, nu era posibilă impunerea unei politici căreia îi lipseau atât legitimitatea, cât și echilibrul social.

2. Politica economică a anilor 1934–1938 a stimulat industrializarea accelerată a României, dar cheltuielile erau suportate de populația largă. Desigur, spațiul de manevră era redus, însă guvernul a întreprins puțin pentru a corecta dezechilibrul ce se ivea.

Lipsa acută de valută a necesitat o politică vamală restrictivă, având drept consecință închiderea aproape monopolistă a pieței interne pentru produsele finite. S-au acordat ajutoare financiare și administrative spre a stimula crearea de noi ramuri industriale. Cele mai mari progrese s-au înregistrat în domeniul industriei grele, urmată de întreprinderi din branșa textilă și chimică. În ansamblu, era vorba în special de industriile care obțineau cel mai mare profit din producția de armament. Cheltuielile militare au crescut mai repede decât în oricare alt sector al bugetului public.[1] Se reacționa astfel, pe de o parte, la tensiunile care se făceau simțite peste tot în Europa, pe de altă parte, Carol al II-lea trebuia să acorde prioritate absolută intereselor armatei, dacă dorea să-și impună planul de regim autoritar.

Guvernul liberal a acordat agriculturii o atenție redusă. Susținerea prețurilor de export și noua lege pentru transformarea datoriilor ipotecare au fost în avantajul marilor moșii, în timp ce masa populației de țărani a profitat doar într-o mică măsură.[2]

Avântul industrial a putut fi finanțat doar parțial din capitaluri libere. Statul a intervenit în circulația economică în calitate de bancher și consumator. S-a ajuns la o redistribuire a veniturilor în favoarea unei mici pături de întreprinzători. În schimb, puterea de cumpărare a maselor largi a stagnat,

---

[1] *Cf.* N. Marcu ș.a., *Istorie economică, op. cit.*, p. 336 și urm.; E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p. 71 și urm.; V. Madgearu, *Evoluția economiei românești, op. cit.*, p. 238 și urm.; V. Axenciuc, *La place occupée, op. cit.*, p. 675 și urm.; I. Berend, G. Ranki, *op. cit.*, p. 260 și urm.; H. L. Roberts, *op. cit.*, p. 192 și urm.; L. Pătrășcanu, *Problemele de bază, op. cit.*, p. 30 și urm.

[2] *Cf.* Universitatea din București, *Culegere de documente și materiale, op. cit.*, vol. 3, p. 109 și urm.; *ibid.*, vol. 4, p. 26 și urm.; H. L. Roberts, *op. cit.*, p. 202 și urm.

ba chiar a scăzut.[3] Foarfecele dintre preţurile agrare şi industriale s-a deschis tot mai mult[4], micşorându-se de asemenea salariul real al unor largi pături urbane. Standardul de viaţă al populaţiei româneşti a scăzut sub nivelul antebelic.[5] Bolile sociale s-au răspândit din nou, iar cifrele corespunzătoare ale mortalităţii au crescut necontenit, fapt care a certificat proporţia crizei sociale.[6]

În acelaşi timp, s-au făcut observate efectele unei orientări profesionale care nu era concordantă cu piaţa braţelor de muncă. Suportul financiar al serviciilor publice era atât de redus, încât acestea au trebuit să refuze mulţi solicitanţi, pentru care aproape că nu mai existau alte posibilităţi de ocupaţie. Politica autorităţilor privind piaţa braţelor de muncă — o politică naţionalistă şi ostilă faţă de minorităţi — a căutat să dea vina pe grupurile populaţiei neromâneşti, dar nici în acest mod perspectivele în ceea ce priveşte obţinerea unei poziţii profesionale adecvate pentru intelectualitatea românească nu s-au îmbunătăţit.[7] Guvernul Tătărescu nu numai că ducea lipsă de legitimitate politică, dar el nici nu putea prezenta rezultate vizibile în domeniul social.

3. Schimbările profunde din economie, observabile începând din 1930, nu au rămas fără urmări pentru scena politică a unei ţări în care politica era strâns legată de interesele unor mici grupuri influente economic. Până la sfârşitul anilor '20, băncile şi industria de bunuri de consum au ocupat o poziţie dominantă, iar din 1930 au început să domine interesele industriei grele. 70% din producţia industriei grele era în relaţie cu serviciile statului, aşa încât influenţarea deciziilor statale a devenit o chestiune de supravieţuire pentru tânăra industrie. Cu mare succes, magnaţii industriei grele s-au străduit să-l cointereseze pe regele Carol al II-lea în afacerile lor. Într-un mod asemănător, ei au acţionat — nu mai puţin eficient — faţă de tinerii liberali.[8] Contrar acestui lucru, vechii liberali au rămas legaţi de interesele „Băncii Româneşti" şi ale întreprinderilor controlate de bancă, numai că, din cauza crizei bancare, poziţia economică a acestui grup a slăbit decisiv.[9]

---

[3] *Cf.* N. Marcu ş.a., *Istorie economică, op. cit.*, p. 338 şi urm.; L. Pătrăşcanu, *Problemele de bază, op. cit.*, p. 48 şi urm.; *idem*, *Sous trois dictatures, op. cit.*, p. 32 şi urm.

[4] *Cf.* B. Spiru, *op. cit.*, p. 121.

[5] *Cf.* N. M. Nagy-Talavera, *op. cit.*, p. 286.

[6] *Cf.* L. Pătrăşcanu, *Problemele de bază, op. cit.*, p. 72.

[7] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 25, 20 martie 1934, v. d. Schulenburg; *ibid.*, GB, IA 3, 26 iulie 1936, „A. Constantinescu, Generaldirektor des rumänischen Arbeits- und Gesundheitsministeriums an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest"; *Însemnări sociologice*, I, Nr. 9, decembrie 1935, p. 2; *Libertatea*, 11 octombrie 1936.

[8] *Cf.* Vasile Liveanu, „Cu privire la legăturile camarilei lui Carol al II-lea cu vârfurile capitalului monopolist, 1930–1934", în: *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi*, Bucureşti, 1965, p. 588 şi urm.; L. Pătrăşcanu, *Sous trois dictatures, op. cit.*, p. 40 şi urm.

[9] *Cf.* A. G. Savu, *Sistemul partidelor politice, op. cit.*, p. 64 şi urm.; L. Pătrăşcanu, *Sous trois dictatures, op. cit.*, p. 116 şi urm.

Separarea dintre tinerii şi bătrânii liberali a avut ca fundal mai mult decât o banală diferenţă între generaţii. Din punct de vedere economic, tinerii liberali nu erau autonomi asemeni colegilor de partid mai în vârstă; le lipsea conştiinţa politică de sine a acestora. Ca politicieni, carieriştii se grăbeau să ajungă la putere mai mult decât orice grup din partid. De aceea, ei au respins de la bun început politica anticarlistă a bătrânilor liberali, depunând eforturi pentru a avea raporturi bune faţă de Coroană. În 1934, acest lucru a meritat.

Într-o democraţie parlamentară, veniturile nu puteau fi redistribuite pe termen lung în vederea unei expansiuni rapide a industriei grele, fără măcar a se prevedea efectele sale pozitive asupra altor domenii economice. Recunoscând această problemă, Mihail Manoilescu a prezentat în statul corporativ un model care să soluţioneze chestiunea legitimării unei politici forţate de industrializare. Dezvoltarea economică a României nu a fost însă rezultatul unei planificări raţionale. Mai curând, necesităţile economice şi militare s-au unit cu interesele particulare ale unei minorităţi restrânse. Pentru cercurile din industria grea, statul corporativ al lui Manoilescu nu a reprezentat o soluţie potrivită. Opţiunea lor era în favoarea statului autoritar, de natură zeletineană. Şi aici, interesele regelui se întâlneau cu cele ale noii industrii.[10]

4. Numirea lui Tătărescu în funcţia de prim-ministru a fost un succes incontestabil al regelui. În cercurile politice se spunea, în general, că moartea lui Duca nu a fost inoportună pentru Carol, primul-ministru aducând suficiente dovezi ale independenţei sale faţă de Coroană. Regele n-a făcut nici măcar o vizită de condoleanţe familiei celui asasinat, deşi trupul neînsufleţit al lui Duca fusese aşezat pe catafalc în Palatul Regal.[11]

Succesorul premierului ucis a fost mai întâi C. Angelescu, cel mai vechi în rangul de ministru. Dar, după două zile, el a trebuit să-şi depună demisia. Regele n-a mai dorit să i se impună un prim-ministru din partea Partidului Liberal. De aceea, el nu a aşteptat încheierea procesului de clarificare din cadrul partidului de guvernământ, ci l-a numit pe unul dintre conducătorii aripii tinere din PNL, Gheorghe Tătărescu. Sub şocul pe care-l dezlănţuise asasinarea lui Duca, bătrânii liberali, cărora li s-ar fi cuvenit succesiunea, n-au fost în stare să se opună numirii lui Tătărescu.[12]

5. Ca şi în timpul lui Vaida-Voevod, Tătărescu a guvernat numai datorită încrederii regelui, în timp ce unele fracţiuni influente ale Partidului Naţional-Liberal au respins politica sa. Guvernul era izolat. Nemulţumirea generală ameninţa să distrugă capacitatea de integrare a sistemului politic.

---

[10] *Cf.* A. G. Savu, *Sistemul partidelor politice, op. cit.*, p. 38.; L. Pătrăşcanu, *Sous trois dictatures, op. cit.*, p. 44 şi urm.

[11] *Cf.* C. Argetoianu, *op. cit.*, 1 (1967), Nr. 5, p. 72

[12] *Cf. ibid.*, p. 72 şi urm.; *Adevărul*, 5 ianuarie 1934.

La ţară, tensiunile erau de o intensitate ce amintea de anul răscoalei ţărăneşti din 1907.[13] În rândul muncitorimii şi în largi cercuri urbane s-au manifestat tendinţe de radicalizare, iar birocraţia şi armata n-au fost indiferente nici ele faţă de lozincile extremiste.[14]

În anii de după 1928, numărul partidelor crescuse, pentru moment. După 1933, acest proces s-a inversat. În decembrie 1933, la alegeri existau 102 liste[15], iar după patru ani, numai 66. În loc de 9 partide, doar 7 partide au obţinut în 1937 mai mult de 2% din voturi, ele fiind astfel reprezentate în Camera Deputaţilor.[16] Stabilizarea numerică a sistemului de partide nu a fost totuşi semnul unei calmări a peisajului politic, ea a rezultat din intensificarea opoziţiilor politice dintre câteva partide puternice. Acest lucru a evoluat în favoarea unor grupări politice mai mici, spre care, sub şocul crizei economice mondiale, se îndreptaseră mai întâi alegătorii.

6. În dezbaterea politică a anilor 1934–1937 sunt reprezentate trei tendinţe principale: revenirea la monarhia constituţională, domnia mascată a regelui şi, în final, ca o a treia posibilitate, schimbarea politică radicală, aşa cum o cerea extrema dreaptă.

Doar în ultimul caz, diferenţele politice de partid erau clare, întrucât numai Garda şi alte câteva mici grupuri ale extremei drepte se situau complet în afara ordinii constituţional-monarhice. În schimb, liniile de demarcaţie ale primelor două variante politice treceau de-a curmezişul frontierelor marilor partide.

Revenirea la principiile democratice nu era posibilă, atât timp cât se menţinea actuala politică economică. De aceea, bătrânii liberali nu numai că s-au împotrivit unei posibile modificări a Constituţiei, ci, în acelaşi timp, ei au cerut să se ţină cont într-o măsură mai mare de interesele industriei de consum.

Stânga agrară a revendicat de asemenea o politică prin care să se ridice cât mai repede standardul de viaţă al ţărănimii. Întrucât în 1935 Vaida-Voevod a demisionat din PNŢ, Maniu s-a retras din politica activă, iar Lupu a reunit în 1934 Partidul său Ţărănesc cu PNŢ, politicienii fostului Partid Ţărănesc deţineau acum poziţiile de conducere din cadrul organizaţiei naţional-ţărăniste, în timp ce, în anii anteriori, Partidul Naţional din Transilvania fusese cel care imprimase direcţia politică a Partidului Naţional-Ţărănesc. Dezbaterea programului s-a reinstalat, fiind regăsită calea spre o doctrină a „statu-

---

[13] *Cf.* L. Pătrăşcanu, *Sous trois dictatures, op. cit.*, p. 53; G. Ioniţă, *PCR şi masele populare, op. cit.*, p. 122.

[14] *Cf.* Pol. Abtlg. IV, Po, Rumänien, 30 decembrie 1937, „Das neue Kabinett Goga–Cuza", Fabricius; A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 74; H. Prost, *op. cit.*, p. 84; L. Pătrăşcanu, *Sous trois dictatures, op. cit.*, p. 55.

[15] *Cf. MO*, I, Nr. 300, 29 decembrie 1937, p. 7943 şi urm.; Nr. 301, 30 decembrie 1937, p. 9717.

[16] *Cf. ibid.*, Nr. 301, 30 decembrie 1937, p. 9717.

lui țărănesc" democratic, care să se realizeze dincolo de economia industrială capitalistă și de comunismul proletar. Stânga agrară s-a deschis revendicărilor pentru o mișcare largă antifascistă, fără ca ea să fie totuși pregătită pentru o politică a frontului popular. Ea a îmbrățișat ideea unei susțineri din partea grupurilor socialiste și comuniste, dar nu le-a recunoscut ca partener.[17]

În timp ce aripa stângă a Partidului Național-Țărănesc s-a declarat în mod hotărât împotriva tuturor aspirațiilor radicale de dreapta, Iuliu Maniu și-a urmărit propria politică, iar aceasta a dus, în cele din urmă, până într-acolo, încât începând din 1935 el a negociat cu Garda prin intermediari.[18] În timpul procesului împotriva conducerii legionare, în primăvara anului 1934, Maniu apăruse în calitate de martor al apărării, desemnând dizolvarea Gărzii ca fiind „ilegală" și „inoportună".[19] Datorită incoruptibilității sale și a atitudinii lipsite de compromis față de camarila carlistă, Maniu s-a bucurat în opinia publică de un înalt prestigiu. Această popularitate l-a determinat pe Codreanu să emită o circulară, în noiembrie 1935, în care lua apărarea lui Maniu împotriva atacurilor cotidianului de extremă dreaptă *Porunca Vremii*, citit și de legionari.[20]

Fostul președinte al Partidului Național-Țărănesc nu era singur, atunci când era vorba să se renunțe la principii democratice, din ură oarbă față de rege și față de cei care, invizibil, dar întotdeauna perceptibil, exercitau influență asupra lui. Gheorghe Brătianu, al cărui partid propovăduia un liberalism naționalist mic-burghez și care împreună cu Averescu înființase un „bloc constituțional" pentru „eliberarea regelui de camarilă"[21], întreținea și el legături în secret cu legionarii. Dar numai o opoziție care să fi luat atitudine în egală măsură față de planurile dictatoriale ale lui Carol și față de extrema dreaptă ar fi fost în stare să păstreze prestigiul democrației. În loc de aceasta, fronturile politice au devenit imposibil de distins.

Întrucât regele nu a dispus de instrumente de putere pentru a schimba Constituția în sensul unei ordini autoritar-monarhice, el a căutat mai întâi să-și impună influența pe altă cale. Grupuri tot mai noi din interiorul marilor partide, dar și grupări politice de sine stătătoare s-au declarat pregătite pentru o colaborare cu regele. Vaida-Voevod a întemeiat Frontul Românesc.

---

[17] *Cf.* Bela Vago, „Popular Front in the Balkans, Failure in Hungary and Rumania", în: *Contemporary History,* 5 (1970), p. 95 și urm.; G. I. Ioniță, *PCR și masele populare, op. cit.*; Titu Georgescu, „Aspects de la lutte du peuple roumain contre le fascisme, 1933–1937", în: *RRH*, 2 (1963), p. 361 și urm.; Ion Babici, „Le mouvement antifasciste de Roumanie el le front populaire de France", în: *RRH*, 10 (1971), p. 465 și urm.

[18] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restaurație, op. cit.*, p. 186; H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 396.

[19] *Cf. Dimineața*, 29 martie 1934.

[20] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări și manifeste, op. cit.*, p. 73.

[21] *Cf. Politics and Political Parties, op. cit.*, p. 155 și urm.; F. Nedelcu, *De la restaurație, op.cit.*, p. 186.

Naţional-creştinii doreau şi ei consolidarea poziţiei şefului statului, dar respingeau o dictatură a lui Carol al II-lea. Gheorghe Tătărescu şi tinerii liberali dispuneau de putere şi de influenţă, datorită sprijinului acordat de rege. În Partidul Naţional-Ţărănesc, aşa-numiţii „centrişti" (Armand Călinescu, Mihail Ralea) s-au declarat dispuşi să coopereze cu regele, dacă acesta se va decide să intervină împotriva Legiunii făcând apel la puterea sa. O poziţie asemănătoare o reprezentau şi aşa-numiţii „H-işti" din Partidul Naţional-Liberal. Reprezentantul lor cel mai cunoscut era Victor Iamandi.[22]

În 1937, în interiorul marilor partide se întâlnesc deci curente cu totul diferite. Divergenţele de opinie vizau poziţia monarhului şi chestiunea privind pericolul pe care îl prezenta Legiunea pentru ordinea socială. Unii voiau să revină la ordinea constituţională, opunându-se, de aceea, atât aspiraţiilor regelui, cât şi ale extremiştilor de dreapta. Alţii căutau, ce-i drept, să limiteze de asemenea influenţa lui Carol al II-lea, dar, în acest scop, ei erau dispuşi să colaboreze cu Legiunea. Alţii credeau că numai consolidarea poziţiei şefului statului permite riposta la instigatorii de extremă dreaptă, în timp ce un al patrulea grup, care aştepta pentru atitudinea sa o răsplată sub formă de posturi şi titluri de onoare, lua necondiţionat partea regelui. Această situaţie era derutantă şi greu de înţeles de către alegători. Marile partide s-au dezmembrat din cauza contradicţiilor interne, iar cele mici, precum Frontul Românesc al lui Vaida, PNC şi PNL (Gh. Brătianu) nu s-au putut folosi de şansa lor, întrucât nici ele n-au constituit o alternativă politică limpede. În realitate, doar Legiunea avea un scop politic univoc.

7. Era de prevăzut că, la alegerile viitoare, naţional-ţărăniştii vor putea obţine o majoritate de voturi suficientă, în timp ce partidul de guvernământ va trebui să cedeze voturi suplimentare Legiunii. Carol al II-lea însă nu era dispus să renunţe la puterea sa odată câştigată. Ce putea face Curtea în această situaţie? Pentru a slăbi grupurile opoziţiei, au fost întemeiate, ca alternative capabile de conducere pentru PNŢ şi Gardă, Frontul Românesc şi Partidul Naţional-Creştin.[23] Dacă acest plan ar fi reuşit, menţinând Constituţia, regele ar fi putut transfera alternativ răspunderea guvernului la cele două grupuri politice, aliate cu el (PNL-Tătărescu, PNC-FR).

Frontul Românesc a fost înfiinţat în aprilie 1935[24] de către Vaida-Voevod, fostul preşedinte al Partidului Naţional-Ţărănesc şi fost prim-ministru. Motivul l-a constituit faptul că el nu se putuse impune în interiorul PNŢ cu

---

[22] *Cf.* A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 43; Ion Scurtu, „Lupta partidelor politice în alegerile parlamentare din decembrie 1937", în: *Studii*, 20 (1967), p. 145; F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, pp. 285, 337.

[23] *Cf. Adevărul*, 16 august 1935, 22 septembrie 1935, 26 septembrie 1935, 5 octombrie 1935, 26 octombrie 1935, 29 noiembrie 1935, 15 ianuarie 1936, 16 ianuarie 1936, 19 ianuarie 1936.

[24] Data oficială de înfiinţare era 12 mai 1935, *cf. Politics and Political Parties, op. cit.*, p. 181.

revendicarea sa pentru aşa-numitul „numerus valahicus", potrivit căruia toate poziţiile sociale trebuiau să fie ocupate în funcţie de principiul proporţionalităţii etnice. Chiar dacă aceasta aminteşte de un „numerus clausus" revendicat de studenţi, Vaida n-a susţinut idei specific antisemite. „Numerus clausus" era pentru antisemiţi o armă în lupta împotriva evreilor. „Numerus valahicus" voia să anuleze prejudiciul istoric adus românilor în raport cu minorităţile, superioare din punct de vedere cultural, şi formula dorinţa românilor de a avea un rol social de frunte în toate domeniile. În prezentarea sa publică, noul partid era înconjurat de numeroase elemente de stil, preluate din modelul fascist, naţional-socialist şi legionar: uniforme constând în cămăşi negre, structurarea pe vecinătăţi, centurii şi legiuni, numirea cadrelor de conducere de către şeful partidului.[25] În realitate însă, politica Frontului Românesc oscila între viziunea unui stat autoritar şi cerinţa unei „democraţii naţionaliste".[26] FR trebuia, în special, să obţină voturile naţional-ţărăniştilor, de aceea el nu avea voie să se îndepărteze prea mult de aceştia. Având în vedere polarizarea sistemului de partide, fără un electorat solid, aşa cum poseda PNC în Moldova de Nord, Frontul Românesc a avut o influenţă redusă, iar în decembrie 1937, el a fost constrâns la o coaliţie electorală cu Partidul Naţional-Liberal de guvernământ.

După ce LANC se străduise zadarnic să fuzioneze cu Legiunea, iar eforturile asemănătoare din partea Partidului Naţional-Agrar al lui Goga au eşuat şi ele, LANC şi PNA au fuzionat la 14 iulie 1935, dând naştere Partidului Naţional-Creştin. Într-o dare de seamă, Serviciul de politică externă al lui Rosenberg se lăuda de a fi contribuit la această unificare[27], dar cel puţin la fel de hotărâtoare au fost eforturile depuse în aceeaşi direcţie de către Curtea Regală.[28]

Dacă profilul politic al Legiunii s-a deosebit clar de toate celelalte partide, PNC a rămas o grupare eterogenă, de dreapta. Din înfăţişarea sa exterioară n-au lipsit elemente fasciste şi naţional-socialiste (uniforme cu cămăşi albastre, o asociaţie de tineret organizată paramilitar ş.a.). De asemenea, exista un grup puternic care cerea o apropiere mai clară de modelul german şi italian. Cu toate acestea, PNC a rămas în mod principial în cadrul unei monarhii constituţional-parlamentare.[29] P. A. Shapiro caracterizează pe drept cuvânt partidul ca „fiind esenţialmente un partid conservator".[30] El era expresia

---

[25] *Cf. ibid.*, p. 180; *Porunca Vremii*, 1 noiembrie 1936.

[26] *Porunca Vremii*, 1 noiembrie 1936; *cf.* şi *ibid.*, 5 ianuarie 1936, 3 decembrie 1936.

[27] *Cf. Der Prozeß gegen die Hauptkriegsverbrecher, op. cit.*, vol. 25, document 007-PS, p. 44.

[28] *Cf.* G. T. Pop, *op. cit.*, p. 121 şi urm.; F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 256 şi urm.

[29] *Cf. Politics and Political Parties, op. cit.*, p. 124 şi urm.

[30] Paul A. Saphiro, „Prelude to Dictatorship in Romania, The National Christian Party in Power, December 1937–February 1938", în: *Canadian American Slavic Studies*, 8 (1974), p. 52.

grupurilor aparţinând păturii mijlocii, care-şi găsiseră deja un loc în ierarhia socială[31], dar se vedeau ameninţate în poziţia lor de către „evrei".

Legiunea s-a împotrivit întregului sistem politic şi social, dominat, în viziunea ei, de o generaţie marcată încă de gândirea perioadei antebelice, coruptă şi urmărind doar beneficii materiale. Nimic din toate acestea nu se găsea la PNC. Goga şi Cuza n-au avut conflicte cu oligarhia conducătoare. „Ei erau cealaltă faţă a sa, fiind mai mult decât dispuşi să se reconcilieze cu Carol."[32]

Întreg ajutorul artificial din partea guvernului şi a Curţii Regale pentru Frontul Românesc şi Partidul Naţional-Creştin a fost în zadar. În acest mod, naţional-ţărăniştii puteau fi la fel de puţin daţi la o parte ca şi legionarii. PNC s-a menţinut în fiefurile sale tradiţionale în nord-estul ţării, în timp ce Garda a fost expresia unei nemulţumiri generale.

Dar nu numai Partidul Naţional-Creştin al lui Goga a trebuit să recunoască dinamica Legiunii ca fiind covârşitoare. Au existat numeroase încercări de a înfiinţa noi organizaţii de extremă dreaptă, toate au eşuat însă chiar de la început. Despre „Noişti", de exemplu, care se pronunţau împotriva metodelor Legiunii, bucurându-se de susţinerea rectorului Universităţii din Cluj, aflăm doar din izvoare germane.[33] În 1935, Ion V. Emilian s-a separat, împreună cu membrii „Svasticii de foc", de LANC, atunci când a trebuit să cedeze postul său din partid în favoarea unui om de încredere al lui Goga.[34]

Şi „Cruciada Românismului" şi-a datorat existenţa unui disident, lui Mihail Stelescu, exclus din Legiune în 1934. Nici ajutoarele materiale, puse la dispoziţie de către instituţii oficioase, în speranţa de a atenua influenţa Gărzii, nu au putut ajuta partidele disidente să iasă din umbră. În privinţa altor grupări, precum Partidul Naţionalist-Socialist Creştin Ţărănesc, Liga Sacră Naţională sau Frontul Ostăşesc Naţionalist, ne sunt cunoscute doar numele.[35]

---

[31] Saphiro foloseşte pentru a caracteriza recrutarea socială a PNC expresia de „developping Romania middle class", dar ea nu se potriveşte aici, descriind mai degrabă originea socială a cadrelor legionare de conducere. Acea parte a păturii de mijloc care se simţea atrasă de PNC „nu era interesată de transformarea revoluţionară a sistemului existent, ci de o schimbare a formelor de apărare prin mijloace parlamentare, adică de o distanţare faţă de dominaţia Partidului Naţional-Ţărănesc şi Liberal din guvern şi de dominaţia evreiască în sfera vieţii clasei de mijloc". P. A. Saphiro, *op. cit.*, p. 52.

[32] N. M. Nagy-Talavera, *op. cit.*, p. 341 şi urm.

[33] *Cf.* Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po. 29, 16 februarie 1935 şi urm., „Anfrage Busses an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest bezüglich der Noiisten, über deren Bewegung von ‚besonderer Seite Mitteilung gemacht' worden sei, sowie die darauffolgenden Berichte der Bukarester Gesandtschaft und des Deutschen Konsulats in Kronstadt".

[34] *Cf.* K. Charlé, *op. cit.*, p. 8.

[35] *Cf.* A. G. Savu, *Sistemul partidelor politice, op. cit.*, p. 52; PA, GB, IA 5, 18 septembrie 1937, „Gründungsaufruf der ‚Liga sacră naţională'".

Unele grupări, altădată autonome, s-au alăturat Gărzii, întrucât nu mai întrevedeau nici o posibilitate pentru o politică independentă. Printre acestea s-au numărat, de exemplu, Liga Național-Corporatistă a lui Manoilescu, precum și părți din Blocul Cetățenesc pentru Mântuirea Patriei.

C. Inactivitate forțată și conflicte interne

Dacă vom compara situația Legiunii din anul 1934 cu aceea a NSDAP în urma încercării eșuate de puci din noiembrie 1923, vom observa asemănări, dar și unele deosebiri. Condamnat în 1924, Hitler a stat până la sfârșitul anului sub arest; Codreanu a fost achitat în urma procesului. Fiind pus în libertate, el a putut conduce destinele Legiunii. Structura organizatorică a Gărzii se prezenta ca o rețea de mici grupuri, ai căror membri erau adesea legați personal, dincolo de activitățile politice, ceea ce a facilitat refacerea lor, atunci când presiunea represivă s-a redus. Dacă NSDAP s-a văzut obligat, la mijlocul anilor '20, să-și schimbe strategia, dând peste un climat politic și social puțin favorabil revendicărilor radicale[1], Legiunea s-a impus încă înainte de decembrie 1933 ca o grupare politică de mare efect public. Cu toate acestea, în 1934, întâmpina și ea o situație nouă, care acționa împotriva eforturilor sale de reorganizare.

Anul 1934 a condus România spre o relaxare politică simțitoare. Liniile de dezvoltare economică indicau o tendință de evoluție ascendentă. Tătărescu încă mai depunea eforturi pentru a realiza un consens cu toate forțele democratice. După pierderea puterii, procesul de clarificare din interiorul PNȚ nu era încă încheiat, partidul fiind preocupat mai mult de el însuși decât de funcția sa de opoziție. Activitatea guvernului radia siguranță de sine, bucurându-se de o largă adeziune.[2] Național-socialismul și fascismul italian se aflau în defensivă după încercarea eșuată de puci din Austria și atentatul asupra regelui iugoslav, Alexandru I, în care murise și ministrul de Externe francez, Barthou (9 octombrie 1934). Legiunea n-a obținut nici din această parte impulsuri noi, ba dimpotrivă. Adversarii Gărzii din guvern și poliție sau din jandarmerie se simțeau confirmați, astfel încât era periculos să te declari în mod public adept al Legiunii.

Pentru a scăpa de investigațiile poliției, câțiva adepți ai Gărzii au înființat organizații camuflate, care lăsau impresia că sunt apolitice, fiind asociații sportive sau societăți culturale, unde, în cercul tovarășilor de idei, ei

---

[1] *Cf.* Dietrich Orlow, *The History of the Nazi Party, 1919–1933*, Pittsburgh, 1969, p. 51 și urm.; Allan Bullock, *Hitler, Eine Studie über Tyrannei*, Düsseldorf, 1959, p. 118 și urm.

[2] *Cf. Adevărul*, 1 ianuarie 1935.

şi-au continuat activităţile politice.[3] Neobservaţi de opinia publică, întrucât guvernul a interzis orice dare de seamă, ei se întâlneau în taberele de muncă.[4]

După o pauză de 11 luni, în noiembrie 1934, când, prin implicarea calificată a conducerii legionare, a apărut un nou număr din *Cuvântul studenţesc*[5], Garda a putut păcăli pentru prima dată cenzura. Centrele studenţeşti şi UNSCR au oferit Legiunii un cadru instituţional, unde şi-a putut desfăşura activităţile politice relativ fără represalii. La sfârşitul anului 1934, asociaţiile studenţeşti din universităţi se aflau în mâinile legionarilor.[6] În alte domenii sociale însă, Legiunea n-a putut depăşi stadiul său din 1933. Ea a fost obligată la un moment de inerţie, de inactivitate, pe care Codreanu a reuşit să-l traverseze doar cu mari eforturi[7], întrucât acest fapt era în contradicţie fundamentală cu esenţa Legiunii, bazată pe expansiune.

În urma atentatului asupra lui Duca, numeroşi membri s-au retras din Legiune, fie fiindcă nu mai voiau să se expună urmăririi de către poliţie şi jandarmerie, fie fiindcă se temeau pentru locurile lor de muncă.[8] Mai mult decât din cauza acestei reduceri a numărului de membri, Legiunea era ameninţată de lipsa armoniei interioare.[9] Lipseau mecanismele instituţionale de educare politică a voinţei. Acestea au fost înlocuite de carisma Căpitanului. Poziţia lui Codreanu a fost doar aparent irefutabilă. În general, carisma se manifestă prin reuşită şi printr-o forţă de integrare care uneşte tendinţe opuse, dar ambele erau îndoielnice în 1934. „În lupta împotriva tendinţelor radicale de dreapta", evocă retrospectiva anuală a Legaţiei germane la Bucureşti, „guvernul a obţinut un succes surprinzător: «Garda de Fier», care până la începutul anului părea să devină viitoarea putere în stat cu mai multe sute de mii de adepţi, în urma dizolvării sale a decăzut, ajungând într-o asemenea stare de dezbinare, încât a fost eliminată din anul retrospectiv ca factor politic."[10]

Înainte de 1933, Ion Moţa şi Mihail Stelescu s-au numărat printre cei mai remarcabili comandanţi ai Legiunii. Moţa îl însoţea pe Codreanu încă

---

[3] *Cf.* Chirilă Ciuntu, *Din Bucovina pe Oder, Amintirile unui legionar*, Rio de Janeiro şi Madrid, 1967, p. 8; H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 209 şi urm.

[4] *Cronologie legionară, op. cit.*, p. 82 şi urm.

[5] *Cf. Cuvântul studenţesc*, IX, Nr. 1, 25 noiembrie 1934. Dintre autorii acestei ediţii fac parte Traian Cotigă, Gheorghe Furdui, Ion Veverca, Ion Moţa, Radu Gyr, Alexandru Cantacuzino.

[6] *Cf.* T. I. Armon, *Fascismo italiano, op. cit.*, p. 525; H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 192 şi urm.

[7] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 30 şi urm.

[8] *Cf.* N. Crainic, *Puncte cardinale, op. cit.*, p. 157; BA, Kl. Erwbg. 589, mapa portocalie, „Complotul de la Rostock", f. 142.

[9] *Cf.* C. Neagu, D. Marinescu, R. Georgescu, *op. cit.*, vol. 3, p. 115.

[10] PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, „Allgemeines 3, Jahresübersicht für 1934".

din zilele complotului studențesc din 1923. Cariera politică a lui Stelescu a început atunci când, în 1925, el s-a alăturat „Frăției de Cruce", nou întemeiate. Strălucirea sa personală, angajamentul său pentru Legiune în rândurile studenților l-au călăuzit din 1930 spre vârful conducerii.[11] În vara anului 1932, el a câștigat un mandat în Camera Deputaților. La începutul anului 1933, Codreanu l-a numit în funcția de conducător al organizației legionare de tineret.[12] În Parlament, Stelescu convingea prin talentul său retoric, o însușire care-i lipsea Căpitanului. Capacitatea lui Stelescu de a avea inițiativă proprie asigura Gărzii succese senzaționale, în același timp însă îl făcea independent de Codreanu.[13]

Probabil că evenimentele care au condus la excluderea dotatului comandant legionar (25 septembrie 1934) vor rămâne pentru totdeauna în beznă. Dacă se dă crezare celui din urmă, Zelea-Codreanu ar fi încercat să scape de comandantul său incomod. El îi dădea sarcini care trebuiau să-l pună în conflict cu puterea de stat. Într-adevăr, Stelescu a fost arestat în august 1934 și apoi condamnat la un an și jumătate închisoare, deoarece participase la acte de violență, împotrivindu-se ridicării unui monument în memoria lui Duca.[14] În ochii legionarilor, prin șederea sa la închisoare, Stelescu ar fi urmărit să aibă doar un alibi, pentru a ascunde participarea sa la un plan de asasinare a lui Codreanu.[15]

Pe fundalul învinuirilor reciproce s-a conturat teama conducătorului legionar față de un posibil rival, o temere alimentată și de faptul că Stelescu nu era dispus să se supună în mod necondiționat. El critica faptul că Legiunea pierde din importanță prin aderarea noilor membri aparținând fostei aristocrații, și că vechi luptători, precum Moța și Clime, sunt marginalizați.[16] El condamna atitudinea pozitivă a lui Codreanu față de Germania, cu care România s-a aflat în război și de care se temea că va impune României rolul unei colonii.[17]

Excluderea lui Stelescu nu a adus liniștea sperată. Fostul comandant a înființat o organizație proprie, iar în revista sa cu același nume *Cruciada Românismului* a început o campanie vehementă împotriva lui Codreanu, pentru a-l discredita.

---

[11] *Cf.* J. Tharaud, J. Tharaud, *op. cit.*, p. 78; C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 429; *MO*, III, 12 aprilie 1933, ședința din 24 martie 1933, M. Stelescu.

[12] *Cf. Pământul Strămoșesc*, V, Nr. 2, 1 februarie 1933.

[13] *Cf.* J. Tharaud, J. Tharaud, *op. cit.*, p. 121 și urm.

[14] *Cf. ibid.*, p. 123 și urm.

[15] *Cf. România creștină*, I, Nr. 8, 1 iulie 1935; I, Nr. 10, 1 august 1935; G. Costea, *op. cit.*, p. 55 și urm.

[16] *Cf.* C. Papanace, *Evocări, op. cit.*, p. 88.

[17] *Cf.* J. Tharaud, J. Tharaud, *op. cit.*, p. 123; H. Prost, *op. cit.*, p. 80; F. Nedelcu, *De la restaurație, op. cit.*, p. 110 și urm.

Legiunea nu era însă ameninţată doar din exterior; persistau şi conflictele interne. Alţi membri proeminenţi, precum comandantul legionar Gh. Beza, au fost excluşi.[18] M. Vârfureanu evocă în ce mică măsură organizaţia a corespuns unei formaţiuni monolitice, aşa cum ea se pretindea: „Am fost ales [...] secretar la UNSCR cu Gh. Furdui şi Alexandru Cantacuzino. În ianuarie 1936: o serie de intrigi şi neînţelegeri. Am plecat la Carmen Sylva, unde am stat lângă Căpitan, într-o situaţie foarte grea, foarte delicată. Puţin a lipsit să nu fiu omorât. [...] Căpitanul a venit apoi la Bucureşti, pentru a face ordine."[19]

D. Înfiinţarea Partidului „Totul pentru Ţară"

1. Generalul Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul — 2. Organizarea internă, structura şi funcţia sa

1. Pentru a scăpa de criza care rezulta dintr-o inactivitate forţată, Codreanu avea nevoie urgentă de o organizaţie de partid legală. „Legea pentru apărarea ordinei în Stat" din 7 aprilie 1934 interzicea folosirea de nume şi embleme ale unei organizaţii dizolvate. Membrii care se angajaseră într-o astfel de grupare periculoasă pentru stat nu-şi puteau depune candidatura în cadrul vreunui alt partid, în primul an de la dizolvare.[1]

De cum a trecut anul, Codreanu l-a însărcinat pe generalul Gheorghe (Zizi) Cantacuzino-Grănicerul cu înfiinţarea unui nou partid. El însuşi, declara Codreanu, vrea să-şi menţină vechea poziţie, întrucât Garda de Fier a fost dizolvată pe nedrept. Data de înfiinţare oficială a fost stabilită pentru 10 decembrie, exact după un an şi o zi de la dizolvarea iniţiată de către guvernul liberal. Ziua de 10 decembrie era în acelaşi timp ziua comemorativă a mişcării studenţeşti antisemite. La 20 martie 1935, noul partid a fost trecut pe lista electorală sub numele „Totul pentru Ţară".[2]

Generalul Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul, noul preşedinte de partid, demisionase din Partidul Conservator al lui Filipescu la sfârşitul anului 1933. El se adresase apoi lui Codreanu, explicându-i că dacă guvernul va dizolva Legiunea, el este pregătit să întemeieze un partid nou. Cantacuzino-Gră-

[18] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 75 şi urm.

[19] *Asasinatele de la Jilava, Snagov şi Strejnicul, op. cit.*, p. 151 şi urm. *Cf.* şi C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 164 şi urm.; *Rumänien am Rande des Abgrunds, 21.–23. Januar 1941*, Bucureşti, 1942, p. 174 şi urm.

[1] *Cf.* Universitatea din Bucureşti, *Culegere de documente şi materiale, op. cit.*, vol. 4, p. 46.

[2] *Cf. Cuvântul Argeşului*, I, Nr. 5, 10 august 1935.

nicerul era orice în afară de om politic. Ceea ce-l fascina în politică era disputa, lupta politică. Conservatorismul său rămânea la suprafaţă, fiind pătruns de o agresivitate care rezulta dintr-o tendinţă abia mascată către violenţă şi care nu se oprea nici în faţa planurilor de lovitură de stat: „Măsurile simple sunt cele mai sănătoase“, se adresa el lui Codreanu într-o scrisoare, „experienţă pe seama statului nu mai trebuie. Ne trebuie cinste, naţionalism, nitel bun-simţ şi energie. Factorii în joc sunt: Regele, Legiunea Gărzii de Fier şi guvernul legionar. Primul act este răsturnarea guvernului prin violenţă şi dizolvarea Corpurilor legiuitoare...“[3] Nu întâmplător, Cantacuzino aderase după 1918 la partidul eroului de război Averescu, iar apoi la nu mai puţin marţiala Ligă „Vlad Ţepeş“. Cantacuzino provenea dintr-o familie aristocratică veche, autohtonizată, al cărei arbore genealogic ajungea până în Bizanţ. Lui îi lipsea însă distincţia aristocratică. Era un aventurier care îşi încercase forţele în numeroase dueluri, găsindu-şi sensul numai în război.[4] „Era un om pe care trebuia să-l închizi în timp de pace şi să-l eliberezi în timp de război“, l-a caracterizat odată şeful misiunii militare franceze, Berthelot.[5]

Când Liga „Vlad Ţepeş“ a renunţat la conservatorismul său accentuat de dreapta, Cantacuzino nu s-a mai simţit bine sub conducerea lui Filipescu. După ce vizitase şantierul „Casei Verzi“, fostul ofiţer de profesie s-a adresat lui Codreanu: „Măi băiete“, îşi amintea liderul legionar cuvintele generalului, „am terminat-o cu Grigore Filipescu. Dar n-am venit să candidez la tine, ci atunci când s-o desfiinţa organizaţia ta, să facem alta.“[6] Imediat după atentatul asupra lui Duca, el şi-a ţinut promisiunea. Locuinţa sa devenise centrala secretă de partid.[7] Legionarii urmăriţi găseau la el adăpost, iar agenţii Siguranţei nu îndrăzneau să pătrundă în casa lui. Dar era cât pe ce să-i fie fatal lui Codreanu. În memoriul său, deja menţionat, care a fost găsit de poliţie, constituind mai târziu obiectul procesului împotriva conducerii legionare, Cantacuzino cerea răsturnarea guvernului prin violenţă, în caz că Legiunea nu va avea succes imediat şi nu va putea ajunge în mod legal la putere.[8] Documentul a rămas fără urmări. Proveniența socială şi prestigiul său ca erou de război au contat mai mult decât apelul recunoscut public la lovitura de stat.

Ca preşedinte al Partidului „Totul pentru Ţară“, Cantacuzino-Grănicerul le amintea tuturor celor pe care îi bănuia că pregătesc ceva împotriva Gărzii

---

[3] *Dimineaţa*, 20 martie 1934.

[4] *Cf.* M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 111; N. Iorga, *Memorii, op. cit.*, vol. 1, p. 90; A. Marghiloman, *op. cit.*, vol. 2, p. 200; M. Muşat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 245; H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 138.

[5] N. Iorga, *Memorii, op. cit.*, vol. 7, p. 137.

[6] *Adevărul*, 22 martie 1934.

[7] *Cf.* H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 139.

[8] *Cf. Dimineaţa*, 20 martie 1934.

de soarta lui Duca, iar faima sa îi dădea credibilitate: „Generalul a adus mari servicii Căpitanului în relaţiile cu guvernul şi palatul", expunea succesorul de mai târziu al lui Codreanu. „De fiecare dată când se pregătea o lovitură împotriva partidului, o scrisoare a Generalului adresată unui membru al camarilei era de ajuns, pentru ca intrigile să înceteze ca prin farmec. În aceste scrisori, Generalul nu menaja nici guvernul, nici pe Elena Lupescu şi nu ezita să le aducă aminte de sfârşitul lui Duca. Avertismentele Generalului adresate mai în glumă, mai în serios, produceau totdeauna efectul dorit."[9]

Cantacuzino-Grănicerul reprezenta Legiunea în exterior. Codreanu rămânea şeful Legiunii, Căpitanul; Cantacuzino îşi înţelegea misiunea ca soldat al acestuia.

2. În structura sa organizatorică, noul partid corespundea dizolvatei Legiuni „Arhanghelul Mihail". La 5 iunie au fost constituite 13 regiuni care trebuiau să medieze între centru şi conducerea judeţeană, adaptate oarecum la graniţele provinciale.

La Bucureşti, în locul structurării de până atunci, s-au înfiinţat două ramuri diferite ale organizaţiei. Alături de sectoare, grupul aşa-numiţilor „răzleţi" a câştigat în importanţă. „Cu timpul... această organizaţie a «răzleţilor»", relata Horia Sima, „considerată la început o organizaţie de tranziţie şi de adaptare, a devenit atât de puternică, încât a depăşit în importanţă chiar sectoarele. Nu numai legionarii sosiţi din provincie, ci chiar un mare număr de legionari din Bucureşti au intrat în rândul «răzleţilor». Intelectualii, în special, şi-au manifestat preferinţa pentru această organizaţie în aşa fel, încât în jurul anului 1937 «răzleţii» au devenit o unitate de elită a Capitalei."[10]

Înainte de 9 decembrie 1933, Siguranţa descoperise un număr de 3 495 de cuiburi.[11] Dacă este să dăm crezare informaţiilor din ediţia germană a raportului de luptă al lui Codreanu, atunci Legiunea număra deja 4 200 de cuiburi în mai 1935, în ianuarie 1937, 12 000 de cuiburi, iar în decembrie al aceluiaşi an, 34 000 de cuiburi.[12] Cu toate rezervele necesare, devine clar că, după legalizarea activităţii sale, Legiunea a putut reveni la vechea sa dinamică, în plus, ea a câştigat o nouă putere de atracţie. Pentru noile cerinţe, mijloacele organizatorice nu mai erau suficiente. Un număr mai mare de legionari era angajat în munca de partid. Pentru ei au fost amenajate un loc de dormit şi o cantină în centrul Bucureştiului. Suplimentar, funcţionarii titulari primeau de la 4 până la 5 lei pe zi.[13]

Sediul Legiunii, din casa generalului Cantacuzino, s-a dovedit în scurt timp prea mic. În toamna anului 1937 au început lucrările pentru o extindere

---

[9] H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 175.

[10] *Ibid.*, p. 176.

[11] *Cf. Adevărul*, 22 aprilie 1936.

[12] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Eiserne Garde, op. cit.*, p. 436.

[13] *Cf. idem, Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 60 şi urm.

a construcţiei. La sfârşitul lui septembrie 1937, zidăria brută era ridicată.[14] Lucrările următoare erau prevăzute pentru anul viitor. Dar puciul regelui a împiedicat aceste planuri.

În cartea sa, *Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft,* Hannah Arendt a analizat structura mişcărilor fasciste şi a descris-o ca fiind o „ierarhie a radicalităţii".[15] Nu este dificil să recunoaştem în cazul Legiunii un model de organizaţie asemănător. Eforturile lui Codreanu s-au îndreptat către o aplicare pe cât posibil extrem de diferenţiată a acestui model. Obiectivul cel mai important al Legiunii era de a găsi adepţi mereu noi, însă prin expansiune nelimitată ea risca să piardă din radicalitate. De aceea, în septembrie 1936, Codreanu le-a cerut comandanţilor de grupă să înăsprească criteriile de primire: „Cât mai puţini legionari şi cât mai mulţi prieteni."[16] În spatele acestei diferenţieri se afla o ierarhie ce se îngusta concentric, ierarhie care distingea între simpatizanţi, novici şi diverse „grade" ale membrilor. Cei care s-au înscris după primăvara anului 1934 în Legiune erau introduşi ca „membri". Abia după trei ani sau prin rezultate deosebite, ei puteau obţine gradul de „legionar", pe care îl purtau toţi cei care se alăturaseră Legiunii înainte de această perioadă de timp. Spre vârf s-au introdus noi distincţii între diferite „grade". Sub „comandantul ajutor" legionar a fost introdus titlul de „instructor legionar". Cea mai înaltă decoraţie era titlul de comandant „Buna-Vestire". Printr-un jurământ separat, gradele mai înalte se detaşau clar de „legionari" şi de simplii membri.[17]

Spre deosebire de NSDAP şi PNF, Legiunea nu a dispus de trupe paramilitare. Garda de Fier îndeplinise la început o astfel de misiune, dar Legiunea şi Garda de Fier nu se dezvoltaseră separat, întrucât componenţa lor a fost identică în ambele ramuri ale organizaţiei. Mai târziu, prin hotărâre guvernamentală, tocmai activităţile considerate drept militare au fost interzise.

Cu prilejul procesiunii funerare pentru cei doi comandanţi legionari căzuţi în Spania, Moţa şi Marin, s-a constituit un corp de voluntari, pentru a-l proteja pe Codreanu de atacuri neaşteptate. La 13 ianuarie 1938, şeful legionar a reorganizat eşalonul de siguranţă într-o formaţiune de elită, Corpul Legionar „Moţa–Marin" — CLMM. Membrii săi, în număr de 10 000, se caracterizau, conform statutelor, ca fiind pregătiţi să înfrunte moartea. În proclamaţia de fondare se spunea, ce-i drept, că CLMM nu reprezintă o organizaţie militară sau paramilitară; după voinţa comandantului acestei formaţiuni, Alexandru Cantacuzino, „luptătorii CLMM" urmau să fie iniţiaţi

[14] *Cf. ibid.*, pp. 141 şi urm., 155, 186; H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 367 şi urm.

[15] Hannah Arendt, *Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft*, vol. 3, Frankfurt/M.–Berlin–Viena, 1975, p. 113.

[16] C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 93.

[17] *Cf.* H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 314 şi urm.; C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 124 şi urm.

în mânuirea armelor de foc. Vârsta membrilor din corpul de elită a fost limitată la 30 de ani maximum; de asemenea, un rol l-au jucat constituţia fizică şi înălţimea.

CLMM nu a devenit niciodată mai mult decât un joc de proiecte, căci înainte de a crea fundamentele organizatorice şi personale necesare, Legiunea a fost constrânsă să-şi suspende activităţile publice.[18] În cazul Legiunii, mici grupuri teroriste au îndeplinit funcţia de trupe paramilitare. Atentatul asupra lui Duca a constituit în acest sens doar un exemplu. Aceste grupuri şi-au obţinut ancorarea instituţională cu ocazia congresului studenţesc de la Tg. Mureş, unde s-au format aşa-numite „echipe de onoare", angajate să-i pedepsească în special pe „trădători şi pe canalii".[19] Astfel de forme, mai curând arhaice, care apelau la ameninţarea cu forţa şi la folosirea ei, rezultau, prin raportarea la Germania şi Italia, dintr-o legătură mai redusă cu „generaţia frontului" şi din absenţa unei contramişcări masive, care trebuia să fie învinsă în „lupta pentru controlul străzii". De asemenea, unele modele culturale, aşa cum erau de dedus din formele de acţiune ale haiducilor, pot să fi jucat un rol. Prin funcţia lor, „echipele de onoare" corespundeau „organizaţiilor fasciste paramilitare", care „n-au fost niciodată gândite pentru cucerirea violentă a puterii de stat", „ci doar pentru exprimarea şi propagarea unei «concepţii despre lume»; nici măcar crima nu era iniţial un mijloc de a-i înlătura pe adversarii politici, ci, asemenea uniformelor groteşti, un mod de exprimare a «atitudinii războinice» şi o dovadă vizibilă că nu împărtăşeau «prejudecăţile moralei burgheze» a societăţii... În timp ce menirea organizaţiilor de front era să insufle mişcării aparenţa de respectabilitate, iar membrilor săi încredere", „sarcina" grupurilor de elită era „să convingă lumea înconjurătoare asupra pericolului mişcării, s-o intimideze, iar pe membrii ei să-i lege de mişcare printr-o complicitate absolută"[20].

În locul apartenenţei pasive anterioare şi al puţin eficientului Comitet de 1 000, Codreanu a întemeiat Asociaţia „Prietenii legionarilor", care urma să facă posibilă o susţinere discretă a Gărzii de către o serie de simpatizanţi, reticenţi la publicitate.[21] Observatorul german Klaus Charlé a relatat că

---

[18] *Cf. România creştină*, IV, Nr. 63, 30 ianuarie 1938; J. Tharaud, J. Tharaud, *op. cit.*, p. 152; K. Charlé, *op. cit.*, p. 30; Paul Guiraud, *Codréanu et la Garde de Fer*, Colecţia „Dacia", Nr. 4, Rio de Janeiro, 1966 (Paris, 1940), p. 82 şi urm.; *Mişcarea Legionară, Adevărul în procesul Căpitanului, op. cit.*, p. 82 şi urm.

[19] *Cf.* St. Neagoe, *Viaţa universitară clujeană interbelică*, vol. 2, Cluj-Napoca, 1980, p. 170 şi urm.; *Însemnări sociologice*, II, Nr. 4, iulie 1936, p. 14 şi urm.; *Dreptatea*, 10 aprilie 1936; *Cuvântul Argeşului*, I, Nr. 18–20, 1 mai 1936; *România creştină*, II, Nr. 40, 5 aprilie 1936.

[20] H. Arendt, *op. cit.*, vol. 3, pp. 117, 121.

[21] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Cărticica şefului de cuib, op. cit.*, pp. 95 şi urm., 185 şi urm.

Asociaţia a ajuns până în „cercurile cele mai înalte“, fiind „înţeleasă de unii membri ca un mod de reasigurare politică“.[22]

Cu cât Legiunea câştiga mai mulţi membri, cu atât mai mare devenea pericolul de a se instituţionaliza şi de a-şi pierde caracterul său de mişcare. Un sistem diferenţiat de recompense simbolice (acordarea de note, menţionări separate, înălţarea în rang, diverse alte decoraţii), precum şi campanii tot mai noi trebuiau să asigure ca „mişcarea“ să nu-şi piardă elanul.

Studiile privind naţional-socialismul au atras deja atenţia asupra faptului că, spre deosebire de imaginea produsă în exterior a unei structuri ierarhic-raţionale, în interiorul NSDAP s-au înregistrat anarhia şi lipsa unei delimitări clare a competenţelor, partidul fiind susţinut de figura conducătoare a lui Hitler. Această structură corespundea obiectivului său esenţial, cel al propagandei politice. În acelaşi timp, ea servea protejării poziţiei excepţionale a lui Hitler. Neclarificat este faptul dacă haosul din cadrul conducerii şi suprapunerea de competenţe au fost create conştient de Hitler sau dacă ele au rezultat dintr-o incapacitate de decizie.[23]

În cazul Legiunii pot fi recunoscute elemente structurale comparabile. Scopul lor era, pe de o parte, „să reînnoiască forţele ofensive ale organizaţiei“[24], pe de altă parte, să asigure dreptul exclusiv de conducere al lui Codreanu. La 1 ianuarie 1937, conform unei reglementări din *Cărticica şefului de cuib*, căreia până atunci nu i se dăduse curs, toate poziţiile de conducere, cu excepţia celor deţinute de Cantacuzino-Grănicerul şi C. Zelea-Codreanu, au fost din nou ocupate. Fostele cadre de conducere au fost cuprinse în „Corpul inspectorilor legionari“[25]. În aceste împrejurări, poziţiile de putere ale comandanţilor regionali nu s-au putut consolida. Unicul pol liniştit al unei organizaţii în permanentă schimbare rămânea Codreanu. Rivalităţile de competenţă dintre cadrele de conducere noi şi vechi trebuiau să fortifice elanul mişcării şi în acelaşi timp să-l justifice pe Codreanu în funcţia sa de arbitru. În mod necesar, o astfel de structură a provocat conflicte interne puternice. Menţinerea unităţii devenise o problemă. Prin rezistenţa faţă de influenţele externe[26], prin activităţi noi şi un sistem de reguli bazat pe principiul dictatorial[27], Codreanu a încercat să soluţioneze problema fără să fi reuşit acest lucru într-un mod suficient. Ce pericol au putut cauza conflictele interne au arătat Stelescu şi tovarăşii săi de luptă prin articolele lor din

---

[22] K. Charlé, *op. cit.*, p. 63.

[23] *Cf.* H. Mommsen, *National Socialism*, *op. cit.*

[24] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste*, *op. cit.*, p. 117 şi urm.; *idem*, *Cărticica şefului de cuib*, *op. cit.*, p. 41; H. Sima, *Histoire*, *op. cit.*, p. 300.

[25] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste*, *op. cit.*, pp. 80, 113, 128, 155, 164 şi urm.

[26] *Cf. ibid.*, pp. 49 şi urm., 87, 173.

[27] *Cf. ibid.*, pp. 33 şi urm., 90, 155.

Cruciada Românismului. La congresul studenţesc de la Tg. Mureş, legionarii au înfiinţat o „echipă de onoare" care, aşa se spunea, îl va pedepsi pe Stelescu. Anterior, Garda demonstrase că ameninţările sale cu moartea îndreptate împotriva adversarilor periculoşi erau mai mult decât vorbe goale. La 16 iulie 1936, zece partizani ai Legiunii au pătruns în Spitalul Brâncovenesc, unde Stelescu era internat pentru o operaţie uşoară. Ei au tras mai multe focuri asupra victimei, lipsită de apărare, şi au tăiat-o cu topoarele. Apoi au dansat în jurul cadavrului ciopârţit, s-au închinat, s-au sărutat şi au plâns de bucurie.[28] Li s-a părut că, odată cu moartea lui Stelescu, a fost demonstrată şi inconsistenţa reproşurilor împotriva Căpitanului. Puterile mai înalte l-au pedepsit pe disident, în timp ce acestea l-au protejat pe Codreanu, în toamna lui 1934, de a fi asasinat. Atentatul devenise un act de eliberare religioasă. Au urmat alte atentate asupra membrilor „Cruciadei".[29] S-a profilat astfel un nou termen, aşa-numitul „stelism". „«Stelismul»", relata mai târziu Nichifor Crainic despre această stare de lucruri, „însemna trădare, săvârşită de un legionar pentru dezertare din rânduri... Stelismul trebuie pedepsit cu moartea, după exemplul celui care a purtat acest nume."[30] Cine se alătura Gărzii i se preda necondiţionat ei. Unica soluţie era reîntoarcerea la apatia politică.[31]

E. Propagandă, presă, publicistică, publicitate

1. Tabăra de muncă şi întreprinderile legionare — 2. Ziare, reviste, cărţi — 3. Literatura politică: integrare fără consens — 4. Raporturile dintre ideologie, organizaţie şi mediu social

1. Abia după ce Legiunea se legalizase prin întemeierea Partidului „Totul pentru Ţară", ea a putut aborda fără pericol un public mai extins. La lozincile sale, repetate cu puţine variaţii împotriva comunismului, iudaismului, capitalismului, politicianismului şi democraţiei, ea n-a mai adăugat nimic nou.[1] Şi-a obţinut „principala forţă de atracţie prin îndemnul la «purificarea administraţiei de toate elementele venale şi corupte, şi la ordine în gestiunea chestiunilor publice»". De celelalte partide de dreapta o separa efortul de a se distanţa totul de „sistem", pentru a nu reveni în acest mod la „metodele

[28] *Cf.* M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 128.
[29] *Cf. ibid.*, p. 128; A. G. Savu, *File, op. cit.*, p. 84.
[30] Citat după M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 128.
[31] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Cărticica şefului de cuib, op. cit.*, p. 48.

[1] *Cf. Porunca Vremii*, 3 aprilie 1936; B. Vago, *The Shadow of the Swastica, op. cit.*, document 36, p. 227 şi urm.; document 94, p. 305.

naţionale obişnuite".[2] Codreanu trecea drept simbol al acestei pretenţii, „omul providenţial", omul ales de soartă[3], un al doilea Horia[4], prin a cărui acţiune va lua naştere „un nou tip uman".

Lozinca potrivit căreia Legiunea formează „oameni noi" a ieşit tot mai mult în prim-plan, suprapunându-se revendicării de sancţionare fără menajamente a tuturor „politicianilor", propagată la începutul anilor '30. Astfel, Garda s-a sustras reproşului că ar reclama doar deficienţe, nefiind capabilă de o politică constructivă. În acelaşi timp, ea şi-a câştigat libertatea de mişcare, căci împotriva unei organizaţii având drept scop formarea de oameni integri moral şi harnici se puteau aduce puţine obiecţii. Codreanu „părea că se mistuie în lupta pentru un ideal, renunţând la activitatea politică".[5]

Legiunea nu s-a mulţumit cu vorbe goale. În taberele de muncă şi în întreprinderile meşteşugăreşti, ea a căutat să proiecteze propria sa replică la o societate determinată de interese personale.[6] După ce în 1933 s-a văzut în ce mod taberele de muncă (construcţia digului de la Vişani, „Casa Verde") au făcut senzaţie în opinia publică, începând din 1934, taberele de muncă şi şantierele au fost utilizate ca instrumente de publicitate. Numărul taberelor de muncă a crescut de la 4, în 1934, la 50, în 1936, în acest an existând alte 500 de şantiere mai mici.[7] Legiunea a văzut în taberele sale centre de instruire a „omului nou".[8] Fără sacrificiu şi muncă, susţinea ea, progresul colectiv nu este posibil. Astfel, ea a opus activitatea ei „constructivă" culturii „localurilor", a „jocului de biliard" şi a „cafenelelor", care marcaseră

---

[2] PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 25 ianuarie 1938, Fabricius; *cf.* de asemenea C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 103 şi urm.; *idem, Pentru legionari, op. cit.*, p. 5.

[3] *România creştină*, I, Nr. 11, 15 august 1935.

[4] Ursu Nicola Horia, erou naţional transilvănean, conducătorul răscoalei de la 1784. *Cf.* I. I. Moţa, *Cranii de lemn, op. cit.*, p. 194 şi urm.; Ernest Bernea, *Cartea căpitanilor*, Colecţia „Omul nou", Salzburg, 1952, p. 3 şi urm.; Ion Banea, *Ce este şi ce vrea Mişcarea Legionară, Cărticica pentru săteni*, în: *idem, Opere complete, op. cit.*

[5] *Neue Zürcher Zeitung*, 21 aprilie 1938.

[6] „Ea (tabăra) ne apare ca *un stat în mic*. Începând de la păstori şi pescuit se fac aici şi agricultură, şi comerţ, se zideşte, se munceşte, se cresc suflete şi trupuri tari, se selecţionează şi se ierarhizează valorile şi totul într-o încadrare precisă, ostăşească. Aici trăiesc toate clasele sociale şi toate vârstele în înţelegere. Muncitorul alături de profesorul universitar şi bătrânul de 60 de ani alături de copilul de 10 ani. Toţi se simt tineri şi legionari, toţi lucrează şi ard în soare. Tabăra e o cetate ideală, unde nu există antagonism între generaţii şi între clasele sociale. Tabăra e cea mai bună şcoală în care creşte şi a crescut numai în câţiva ani de zile, cu puteri nebănuite încă, românismul. – La sfârşit, tabăra e o imensă mănăstire în aer liber, în care se roagă legionarii pentru întregul neam." George Macrin, „Taberele de muncă, Tabăra de la Carmen Sylva", în: *Însemnări sociologice*, II, Nr. 7, octombrie 1936, p. 23.

[7] *Cf. Însemnări sociologice*, II, Nr. 7, octombrie 1936, p. 15.

[8] *Cf. România creştină*, I, Nr. 11, 15 august 1935.

până atunci străzile oraşelor.[9] Ea a abordat cu predilecţie proiecte care altădată fuseseră teme electorale ale liberalilor sau ale naţional-ţărăniştilor.[10] Aceştia promiseseră că vor construi biserici, că vor ridica sau repara cămine culturale sau studenţeşti, că vor construi străzi şi fântâni. Nu s-a întâmplat nimic din toate acestea, dar acum, oamenii Gărzii construiau şi reparau. Alte partide s-au văzut obligate să imite modelul. Legionarii s-au simţit, pe bună dreptate, confirmaţi în acţiunea lor. În toamna anului 1936, guvernul a interzis toate taberele de muncă iniţiate de către organizaţiile neoficiale, căutând se le continue sub propria responsabilitate.[11] Astfel, Garda a fost lipsită de cel mai eficient instrument al său de publicitate, dar peste puţin timp, ea a găsit alte mijloace originale de exprimare. În 1935, din nevoi financiare la început, Codreanu a deschis un magazin de vânzare cu amănuntul şi o cantină legionară. Apoi, în 1937, el a întemeiat mai multe întreprinderi meşteşugăreşti, însă de fiecare dată cu mari cheltuieli şi în mod spectaculos. Ca şi taberele de muncă, magazinele şi restaurantele legionare au fost posibile doar datorită prestării de muncă voluntară a membrilor. Aceasta, se spunea, este expresia solidarităţii etnice, opusă dorinţei iudaico-materialiste de profit.[12] Abordat a mai fost şi un al doilea punct de vedere, argumentat în detaliu încă la sfârşitul secolului al XIX-lea de către A. C. Cuza. În studiul său, *Meseriaşul român*, Cuza afirma, în replică lui P. Carp, faptul că lipsa comerţului şi a industriei la români nu se explică prin „lenea şi inferioritatea naturală", ci ea se datorează penetrării societăţii româneşti de către Occident şi invaziei evreieşti. Românii s-ar putea emancipa, dacă se soluţionează problema educaţiei şi dacă li se protejează primii paşi economici, cu certitudine nesiguri.[13] Într-o circulară, în care se argumenta de ce legionarii sunt activi în comerţ, Codreanu dădea următoarea explicaţie: „Trăim într-o întreagă mentalitate, sub tirania ei; Românul nu e bun de comerţ, numai Jidanul e priceput... etc. Vrem să răsturnăm, să sfărâmăm această mentalitate şi să arătăm că şi pe acest drum legionarul va învinge."[14] Restaurantele şi magazinele Gărzii vor deveni şcoala unei noi sârguinţe comerciale româneşti. Şi pentru a sublinia în plus această pretenţie, Partidul „Totul pentru Ţară" a selectat pentru întreprinderea sa fii de ţărani pe care dorea să-i formeze pentru comerţul legionar.[15]

În raport cu celelalte partide de dreapta, Garda şi-a câştigat superioritatea prin voinţa ei de acţiune. Ea a creat impresia unei replici perfecte la realitatea

---

[9] *Cf. ibid.*, Nr. 9, 15 iulie 1935; C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 463.

[10] *Cf.* N. Iancu, *op. cit.*, p. 131.

[11] *Cf.* PA, Pol. Abtlg IV, Po 2, Rumänien, 7 octombrie 1936, Convorbire cu Carol al II-lea, Fabricius.

[12] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 212.

[13] A. C. Cuza, *Studii economice-politice, op. cit.*, p. 27 şi urm.

[14] C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 52.

[15] *Cf. ibid.*, pp. 147, 156, 183 şi urm.

socială.[16] A corespuns acestei logici şi anunţul public făcut de Codreanu, potrivit căruia Legiunea dorea să ridice o şcoală unde să formeze viitori primari şi prefecţi şi unde să organizeze diferite comisii de studiu, structurate după ministerele de resort.[17]

2. Ideea că Legiunea n-ar fi organizat întruniri de masă precum fascismul sau naţional-socialismul nu este cu totul exactă.[18] Începând din aprilie 1936, ea a organizat în repetate rânduri mitinguri în întreaga ţară. Pentru a pune în evidenţă şi în acest caz deosebirea ei faţă de alte partide, să observăm că adunările aveau întotdeauna un motiv concret, de exemplu, un congres studenţesc, o ceremonie funerară, inaugurarea unei întreprinderi meşteşugăreşti legionare, dezvelirea unui monument ş.a. În 1934 şi 1935, Garda a evitat opinia publică de teama unor contramăsuri oficiale. Revistele — publicate sub nume noi de către partizanii lui Codreanu — şi-au mărturisit doar în mod ezitant concepţia politică. Numărul publicaţiilor apropiate Legiunii creştea însă rapid, iar în scurt timp existau mai multe organe de publicaţie legionare decât înainte de atentatul asupra lui Duca.[19]

Începând din 11 mai 1935, *Porunca Vremii*, cunoscută până atunci ca revistă săptămânală, a fost editată sub formă de cotidian. Dragoş Protopopescu, N. Crevedia ş.a. care lucraseră înainte la *Calendarul*, reprezentând acolo interesele Gărzii, au fost primiţi în redacţie. Dar şi acum, ziarul îşi păstra poziţia deasupra diverselor partide de dreapta. Pe 22 februarie 1937, la puţine zile după ce guvernul anulase o dispoziţie prin care se interzicea apariţia de noi ziare[20], se putea cumpăra primul număr din *Buna Vestire*. După o anumită fază iniţială, în care li s-a permis şi celor din PNC sau Frontul Românesc să ia cuvântul, începând din vara anului 1937 noua publicaţie a reprezentat exclusiv interesele Gărzii.

Au fost tipărite nu numai ziare şi reviste, ci şi cărţi şi broşuri, care şi-au găsit publicul lor. Prin evitarea cenzurii, în octombrie 1936 apărea prima parte a raportului de luptă al lui Codreanu, raport a cărui ediţie de 20 000 de exemplare s-a epuizat în decurs de o săptămână.[21]

3. Pe lângă revistele regionale, precum *Cuvântul Argeşului* sau *România creştină*, existau alte periodice care se adresau anumitor grupuri sociale,

---

[16] *Cf.* de asemenea relatarea lui H. Arendt despre propaganda naţional-socialistă, H. Arendt, *op. cit.*, pp. 3, 118 şi urm.

[17] *Cf.* Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, pp. 239 şi urm., 246 şi urm.

[18] E. Weber, *Die Männer, op. cit.*, p. 164; *idem, Romania, op. cit.*, p. 541 şi urm.

[19] Să amintim: *Braţul de fier*, *Cuvântul Argeşului*, *Cuvântul nou*, *Cuvântul studenţesc*, *Deşteptarea României*, *Dimândarea*, *Gândul Neamului*, *Glasul Strămoşesc*, *Iconar*, *Libertatea*, *Muncitorul legionar*, *Omul nou*, *Orientări*, *Rânduiala*, *Revista mea*, *România creştină*, *Vestitorii*.

[20] *Bukarester Tageblatt*, 12 februarie 1937, 14 februarie 1937.

[21] *Cf.* BA, Kl. Erwbg. 589, Gh. Ciorogaru, *Die Wahrheit über Rumänien*, Berlin, 1938.

respectiv studenţilor şi muncitorilor.[22] O importanţă deosebită o aveau publicaţiile care abordau un public cultivat şi care, în subiectele şi în informaţiile lor de context, ridicau adesea mari pretenţii.[23] Se discuta despre tezele lui A. C. Popovici, M. Eminescu, A. C. Cuza, N. Paulescu. Printre autorii străini citaţi, Maurras şi cei de la „Action française" se aflau pe primul loc. Se găsesc trimiteri la Sorel şi Maritain, la V. Pareto, Spengler şi Nietzsche.[24] Ideologia politică a Gărzii, aşa cum a fost ea dezvoltată de Alexandru Cantacuzino, Vasile Marin, Ernest Bernea, Nicolae Roşu, Dan Botta sau Ion Ve-verca, era orientată împotriva unei lumi resimţite ca sterile. Autorii apropiaţi Legiunii nu cereau neapărat o revenire la modele agrare tradiţionale, cu toate că şi aşa ceva se putea citi în paginile lor[25]; mai degrabă, ei puneau accentul pe necesitatea unui proces educaţional prin care fiecare să iasă din banalitatea unei existenţe individuale vegetative. Sentimentul tragic al vieţii tinerei generaţii, spuneau ei, dă naştere „omului nou", pentru care viaţa înseamnă „a lupta, a învinge, a impune"; acest om este stăpânit de „pasiunea voinţei, a disciplinei şi a ierarhiei valorilor, de furia instinctelor, de utilitarismul faptei concrete, de finalitatea acţiunii".[26] În locul capacităţii de adaptare asiatice, apare inflexibilitatea şi „cum ar spune Nietzsche, voinţa de putere"[27]. „Vivere pericolosamente", expresia fascismului italian, descrie plastic „formula dinamică a tinereţii". În cele din urmă, în scrierile publiciştilor legionari, violenţa a devenit mijlocul de educaţie a unui om nou, intransigent: „Noi permitem violenţa", se poate citi la Alexandru Cantacuzino, „dar nu sub forma unui instrument brutal, material de schimbare a stărilor reale, ci ca o metodă de educaţie naţională şi ca mijloc de a ne adresa virtuţilor inimilor româneşti şi de a stârpi greşelile atavice ale fiinţei noastre naţionale"[28].

Atunci când ideologii Gărzii îl invocau pe Nietzsche, ei nu făceau referire la acel Nietzsche care aspira la desăvârşirea individului împotriva tu-

---

[22] *Cuvântul studenţesc*; *Gândul neamului*; *Muncitorul legionar*.

[23] *Iconar*; *Însemnări sociologice*; *Rânduiala*; *Vestitorii*.

[24] *Cf. Axa*, II, Nr. 21, 29 octombrie 1933; *Însemnări sociologice*, I, Nr. 5, august 1935, p. 3 şi urm.; I, Nr. 10, ianuarie 1936; p. 24 şi urm.; I, Nr. 11, februarie 1936, p. 32; II, Nr. 2, pp. 28, 34; Nr. 4, iulie 1936, pp. 22 şi urm.; II, Nr. 7, octombrie 1936, pp. 5, 9; II, Nr. 12, martie 1937, p. 49; III, Nr. 8, noiembrie 1937, p. 3; V. Marin, *op. cit.*, pp. 16 şi urm., 42 şi urm., 117, 122, 176 şi urm.; 182; Alexandru Cantacuzino, „Între lumea legionară şi lumea comunistă", pp. 11 şi urm., 30, de asemenea *idem*, „Cum suntem", pp. 27, 41, ambele în: *idem, op. cit.*

[25] *Cf.* Barbu Sluşanschi, „Autohtonismul în literatură", în: *Însemnări sociologice*, I, Nr. 4, iulie 1935, p. 26.

[26] Nicolae Roşu, *Orientări în veac,* Bucureşti, s. a (1937), p. 11.

[27] V. Marin, *op. cit.*, p. 181; *cf.* şi Alexandru Cantacuzino, „Cum suntem", p. 20 şi urm., *idem*, „Românul de mâine — Românismul nostru", p. 17, ambele în: *op. cit.*

[28] Alexandru Cantacuzino, *Românul de mâine — Românismul nostru*, p. 53 şi urm., în: *op. cit.*

turor constrângerilor exterioare, ci se limitau, în realitate, doar la voința brutală de putere orientată împotriva a tot ceea ce era în afara Legiunii. Ei îl ridicau pe Nietzsche, după cum explica Alexandru Cantacuzino[29], la nivelul națiunii. Dar cum era posibil să se facă trimitere la filozoful german al *Anticristului*, pe de o parte, în timp ce, pe de altă parte, Legiunea repeta necontenit aderarea sa la ortodoxie?

Poate că Nicolae Roșu a remarcat cel mai consecvent această opoziție. În concepția sa, ortodoxia își încheiase rolul istoric. Ea a contribuit la păstrarea unei ținute spirituale prerațională. Acum se punea problema dacă ea va rămâne în continuare teologie, și astfel cosmopolită, sau dacă se va „păgâniza", adaptându-se în acest mod cerințelor statului național.[30]

Dorința de recunoaștere, voința de expansiune dincolo de granițele naționale nu înseamnă în mod necesar cucerire violentă. Nae Ionescu a arătat încă în anii '20 că singura șansă a Europei era reînnoirea Occidentului prin ortodoxia românească. Victor P. Gârcineanu a definit Legiunea ca mișcare religioasă. Tocmai prin aceasta, ea s-ar deosebi de misticismul ritualului comunist, fascist sau hitlerist și chiar de religia națională păgână a unui Nicolae Roșu. Cultura europeană ar fi atins o fază în care mai nou îl caută pe Dumnezeu. România iese acum din existența sa obscură, devenind idealul tuturor celorlalte popoare.[31]

Faptul că Legiunea dorea să formeze un „om nou" putea fi un subiect de discuție, mai cu seamă în cercurile intelectuale marcate de filozofia vieții, în măsura în care o astfel de lozincă n-ar fi fost înțeleasă și din perspectiva unei concepții vaste privind mobilizarea indivizilor: „omul nou", izvor de energie nouă pentru un țel comun. Programul electoral din decembrie 1930 a indicat „voința de acțiune" ca pe o deosebită contribuție a legionarilor la soluționarea crizei, chiar și în domeniul economic.[32] Totuși orice prevedere cu caracter obligatoriu a fost evitată. Dacă în raport cu Biserica și religia nu s-a putut găsi o poziție comună, cu atât mai mult s-a întâmplat aceasta în legătură cu temele politico-economice. Cu mici excepții, publiciștii apropiați Gărzii nu erau economiști, ci juriști, medici, filozofi; reflecțiile de economie națională fiindu-le străine.[33] Cei care au luat atitudine mai des față de problemele economice naționale s-au distanțat de idealurile inițial

[29] *Ibid.*, p. 53 și urm.

[30] *Cf.* Nicolae Roșu, *Dialectica Naționalismului*, București, ș. a. (1935), p. 148 și urm.

[31] Victor Puiu Gârniceanu, *Din lumea legionară*, Colecția „Omul nou", Nr. 1, Salzburg 1951, p. 16 și urm.

[32] *Cf. Legiunea „Arhanghelul Mihail" și Garda de Fier, Programul, op. cit.*, p. 13.

[33] *Cf.* Alexandru Cantacuzino, „Între lumea legionară și lumea comunistă", p. 40 și urm., în: *ibid., op. cit.*; Ernest Bernea, „Economia legionară", în: *Rânduiala*, II, 9–10, 1937; Traian Herseni, *Mișcarea legionară și muncitorimea*, București, 1937; *Mișcarea legionară și țărănimea*, București, 1937.

agrare, întrucât au recunoscut în acestea o lezare a naţionalismului economic.[34]

O clarificare a acestor poziţii contradictorii n-a intrat în discuţie. O astfel de cutezanţă ar fi provocat consternare şi rezistenţă. Chiar încercarea Legiunii de a se implica în comerţ a arătat cât de uşor puteau fi contrazise tezele integrării fără conflict. Când Legiunea a deschis un magazin alimentar în tabăra de muncă Carmen-Sylva, negustorii localnici s-au împotrivit acestui proiect. Codreanu s-a văzut obligat la emiterea unei circulare, în care încerca să argumenteze că o scădere a preţurilor, aşa cum o realiza Garda, este şi în interesul comercianţilor, deoarece la preţuri mici creşte cifra de afaceri.[35]

4. Spre deosebire de naţional-socialism, legionarii au acordat puţină atenţie păturii de mijloc. Motivul rezidă probabil în convingerea că domeniul meşteşugăresc era dominat în totalitate de minorităţile naţionale, în special de evrei. Teze precum aceea că întreg „comerţul piraterесc de astăzi" trebuie înlocuit „printr-un comerţ care să fie construit pe onoare şi dragoste de oameni"[36] au putut, de altfel, diminua cu greu neîncrederea negustorilor faţă de Gardă.

Nu mai puţin încărcată de conflicte a fost încercarea de a-i aborda pe slujbaşii statului, a căror poziţie putea să pară ameninţată într-un viitor stat legionar şi ale căror strânse legături cu „partidele instituite" îngreunau eforturile de penetraţie. Legiunea s-a orientat, de aceea, mai cu seamă către învăţători şi profesori de liceu, care nu aparţineau direct „sistemului" şi care pe baza influenţei lor aveau un rol important în opinia publică.[37] De la adepţii lui Codreanu se putea auzi în repetate rânduri că „bătrâna generaţie" şi-a trăit traiul şi că este împotriva progresului naţional.[38] Totuşi Legiunea voia să fie mai mult decât o organizaţie de tineret şi, astfel, după 1933 s-a creat imperativul de a stabili apelativul de „nouă generaţie" ca metaforă a unei atitudini spirituale, cristalizată mai întâi prin expresia de „tânără generaţie"[39]. Unor astfel de formule de integrare li s-a opus structura reală a organizaţiei legionare, care îi favoriza pe cei mai tineri, pe când cei mai bătrâni îşi găseau

---

[34] *Cf.* Ion Veverca, „Economia românească", în: *Rânduiala*, II, 9–10, 1937; *ibid.*, „Naţionalismul economic", în: *Enciclopedia României*, vol. 3, *op. cit.*, p. 265 şi urm.; Alexandru Constant, „Pentru o industrie naţională", în: *Axa*, II, Nr. 23, 7 decembrie 1933.

[35] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 153.

[36] T. Herseni, *Mişcarea legionară şi ţărănimea, op. cit.*, p. 27.

[37] *Cf. Însemnări sociologice*, II, Nr. 8, noiembrie 1937, p. 5 şi urm.; *Buna Vestire*, 14 septembrie 1937; 18 septembrie 1937; 9 octombrie 1937.

[38] *Cf. Axa*, I, Nr. 5, 22 ianuarie 1933; I, Nr. 10, 9 aprilie 1933; II, Nr. 1, 20 octombrie 1933; *Însemnări sociologice*, I, Nr. 5, august 1935, p. 11 şi urm.; I, Nr. 7, octombrie 1936, p. 1 şi urm.; II, Nr. 8, noiembrie 1935, p. 12 şi urm.; II, Nr. 12, martie 1937, p. 13 şi urm.; E. Bernea, *Tineretul*, *op. cit.*, p. 3 şi urm.; Ion Banea, *Rânduri pentru generaţia noastră*, în: *idem, Opere complete, op. cit.*

[39] *Cf. Însemnări sociologice*, II, Nr. 9, decembrie 1936, p. 6 şi urm.; II, Nr. 2, mai 1937, p. 20 şi urm.; III, Nr. 9, decembrie 1937, p. 4.

doar cu greu locul. Unica excepţie o constituia Senatul legionar, unde însă erau acceptaţi numai membrii proeminenţi.

Garda nu a abordat întreaga „generaţie tânără", ci mai cu seamă tineretul masculin. Lupta politică părea să favorizeze o cale militară, astfel încât cel căutat era „tânărul erou bărbat". Misiunea femeii se reducea, potrivit unei astfel de concepţii, la funcţia de reproducere biologică şi socială a familiei, funcţie primejduită, după cum se spunea, de „masculinizarea" femeii.[40] Cu aceste lozinci, fetele şi femeile puteau fi atrase cu greu. Nicoleta Niculescu, şefa grupurilor de femei legionare, n-a corespuns în nici un caz modelului de gospodină grijulie. Ea îşi înţelegea menirea mai degrabă ca luptătoare cu „centură şi diagonală".[41] În viaţa de toate zilele însă, funcţia fetelor şi a studentelor din rândurile Gărzii se limita totuşi, cu precădere, la activităţile gospodăreşti, precum tricotatul, gătitul şi spălatul.[42]

Cercetările mai noi bazate pe analize regionale în domeniul investigaţiei privind naţional-socialismul explică succesul NSDAP nu numai pornind de la tensiunile sociale ce se înăspreau mereu. În aceeaşi măsură, ele fac trimitere la capacitatea organizaţiei de a se adapta evenimentelor locale şi de a menţine tensiunea eforturilor propagandistice pe o perioadă lungă. „Intensitatea şi permanenţa luptelor electorale naţional-socialiste" erau „fără precedent". Pentru această activitate continuă de propagandă, data alegerilor nu constituia o barieră severă. Spre deosebire de alte partide ale Republicii de la Weimar, NSDAP reuşise „să preia «la faţa locului» interese specifice de clasă şi astfel să provoace efecte politice de mobilizare. Aceasta se referă atât la instituirea serviciilor de ajutor social (bucătarii-SA pentru hrănirea şomerilor, consultanţă gratuită pentru agricultori etc.), cât şi la infiltrarea infrastructurii sociale (de exemplu, participarea grupurilor SA la serbări şi slujbe religioase locale)."[43] Aşa cum a arătat Rudolf Heberle, NSDAP era deosebit de eficient acolo unde putea pătrunde în mişcările locale de protest pentru a le influenţa.[44] Rezultatele studiului fac referire la faptul că NSDAP a rămas fără şanse acolo unde lipseau reţele sociale complexe.[45]

---

[40] *Cf. Pământul Strămoşesc*, I, Nr. 5, 1 octombrie 1927; *Însemnări sociologice*, I, Nr. 5, august 1935, p. 23 şi urm.; II, Nr. 1, aprilie 1936, p. 22 şi urm.; C. Zelea-Codreanu, *Cărticica şefului de cuib, op. cit.*, p. 37 şi urm.; C. Papanace, *Evocări, op. cit.*, p. 60 şi urm.; Ion Banea, *Rânduri pentru generaţia noastră*, în: *idem, Opere complete, op. cit.*, p. 15 şi urm.

[41] C. Papanace, *Evocări, op. cit.*, p. 63.

[42] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 57; *idem, Pentru legionari, op. cit.*, p. 343.

[43] Franz Greß, Hans-Gerd Jaschke, „Neuere Tendenzen der Faschismusanalyse im deutsch- und englischsprachigen Bereich, Ein Überblick", în: *NPL*, 27 (1982), p. 22.

[44] *Cf.* Rudolf Heberle, *From Democracy to Nazism, A Regional Case Study in Political Parties in Germany*, New York, 1945.

[45] *Cf.* J. J. Linz, *Some Notes, op. cit.*, p. 42.

Rezultatele istoriografiei privind naţional-socialismul, destul de solid întemeiate, pot fi aplicate şi asupra Legiunii. Desigur, nu este o întâmplare faptul că NSDAP[46] şi Garda au înregistrat primele lor mari succese în rândurile studenţimii. În ambele ţări, studenţii constituiau un potenţial protestatar accesibil lozincilor radicale de dreapta. Drama socială a intelighenţiei a contribuit şi ea în acest sens, dar în egală măsură se poate observa şi entuziasmul activ, alături de tradiţia gândirii naţionaliste. Pentru rapiditatea şi profunzimea acestei penetrări a fost însă definitoriu un alt aspect, şi anume, structura universităţii, unica aglomerare de oameni interesaţi politic, aflaţi într-o relaţie strânsă de comunicare. Naţional-socialiştii şi Legiunea au reuşit să fragmenteze aceste structuri, multiplicându-şi astfel influenţa. Partizanii lui Codreanu au cucerit mai întâi comitetele de conducere ale studenţimii[47], ca apoi să-şi lărgească baza în jos. „Căminele studenţeşti" au devenit „celulele cele mai importante ale Gărzii de Fier, în care studenţimea română... îşi făcea educaţia politică, desfăşurându-şi de asemenea activitatea de publicitate pentru organizaţia lor."[48]

Ca şi universităţile, liceele ofereau legionarilor, din punct de vedere instituţional, premise la fel de bune. Cu toate acestea, eforturile lor de a câştiga teren şi la şcolile mai înalte au fost lipsite de şansă. Abia atunci când în noiembrie 1934 G. G. Istrate a preluat conducerea „Frăţiilor de cruce", organizaţia legionară de tineret s-a extins. Un elev de liceu care dorea să fie primit în Gardă trebuia să treacă prin diferite faze şi să probeze aptitudinea lui de a racola noi adepţi.[49] Pentru a fi câştigate tot mai multe şcoli de partea Gărzii, membrii ei mergeau la liceele unde nu existau nici un fel de nuclee organizatorice.[50] Reuşita unor astfel de reglementări n-a întârziat să se arate, dar trebuie să ne gândim în plan secund şi la efectul pe care mişcarea studenţească legionară l-a exercitat asupra elevilor. În vara lui 1936, existau mai mult de 200 de organizaţii şcolare în 67 din cele 71 de judeţe.[51]

Pornind din oraşe şi localităţi centrale, legionarii organizau regulat marşuri de propagandă în localităţile din apropiere.[52] Prin intermediul taberelor de muncă şi al şantierelor de construcţii, contactul cu populaţia rurală s-a amplificat, cu atât mai mult cu cât vara şi toamna, la recoltat, membrii Gărzii ofereau

---

[46] K. D. Bracher, *Die deutsche Diktatur, op. cit.*, p. 179; Michael H. Kater, *Studentenschaft und Rechtsradikalismus in Deutschland, 1918–1933, Eine sozialgeschichtliche Studie zur Bildungskrise in der Weimarer Republik*, Hamburg, 1975.

[47] *Cf. supra*, p. 252 şi urm.

[48] PA, Pol. Abtlg. IV, Rumänien, Po 5, 1 martie 1937, Fabricius; *cf.* şi St. Neagoe, *Triumful raţiunii, op. cit.*, p. 430.

[49] *Cf.* G. G. Istrate, *op. cit.*, p. 42 şi urm.

[50] *Cf.* Dumitru Leontieş, „Cum l-am cunoscut pe Căpitan", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 107.

[51] *Cf.* G. G. Istrate, *op. cit.*, pp. 36, 38; H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 255.

[52] *Cf.* printre altele K. Charlé, *op. cit.*, p. 22; C. Ciuntu, *op. cit.*, p. 9.

o mână de ajutor sătenilor săraci, invalizilor şi văduvelor.[53] „Sătenii îi cheamă în toate părţile să le vină în ajutor, de câte ori nu-şi mai pot cuprinde singuri nevoile", aducea la cunoştinţă *Porunca Vremii*.[54] Avocaţii apropiaţi ai Gărzii renunţau uneori la onorariu, când ţăranii erau prea săraci pentru a-şi procura banii necesari, sau acceptau plata în produse naturale.[55] Studenţii amenajau săli de lectură, care ascundeau, sub pretextul unor manifestări culturale, activităţi de propagandă legionare.

Pentru reuşita Gărzii, de o importanţă hotărâtoare a fost prezenţa organizatorică la faţa locului. Numai dacă se reuşea infiltrarea în structura satului prin intermediul unui cerc proeminent şi activ de persoane, era posibilă angajarea ţărănimii în slujba Legiunii. Toate izvoarele istorice trimit la importanţa deosebită a păturilor intelectuale săteşti de conducere în penetrarea comunelor rurale. Într-un raport de anchetă din ianuarie 1931 se spune: „În comuna Iaşlăc (judeţul Cetatea-Albă) a fost descoperită o organizaţie a «Arhanghelului Mihail». Aici s-au găsit 24 de săteni — unii dintre ei având deja cazier — care se întruneau regulat sub preşedinţia învăţătorului Ticău. Subofiţerul însărcinat cu ancheta i-a interogat pe aceia care au fost găsiţi la sediul organizaţiei subversive. Sătenii au declarat că sunt membri ai secţiei locale «Arhanghelul Mihail» şi că au fost sfătuiţi de învăţător să se înscrie. El a promis că după revoluţia care va veni, se va împărţi averea bogaţilor."[56] Când în 1933, Armand Călinescu, pe atunci subsecretar de stat în Ministerul de Interne, a ordonat ca jandarmeria şi poliţia să acţioneze aspru împotriva legionarilor, acţiunile forţelor de siguranţă s-au îndreptat contra avocaţilor, preoţilor, învăţătorilor şi altor persoane, aparţinând ierarhiei rurale.[57]

Un raport de poliţie din 20 ianuarie 1937 face cunoscut faptul că într-o discuţie, Codreanu şi-a manifestat convingerea că Legiunea va obţine în scurt timp victoria, dacă îşi va extinde mai departe baza ei de masă; ceea ce conta acum era să se câştige muncitorimea.[58]

Stânga politică era de mult fracţionată în numeroase tendinţe, iar, în plus, în toamna anului 1936, ea suferise o înfrângere amară. Atunci, într-un front comun, grupurile de dreapta au ruinat financiar presa democratică de stânga

---

[53] *Cf. Buna Vestire*, 28 iulie 1937.

[54] *Porunca Vremii*, 12 iulie 1936.

[55] *Cf.* Ovidiu Ţârlea, „Revoluţia legionară în Teleorman", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 190.

[56] *Adevărul*, 11 ianuarie 1931.

[57] *Cf. Calendarul*, 2 iulie 1933, 13 iulie 1933; *Adevărul*, 31 august 1933, 28 noiembrie 1933; C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, pp. 431, 433; *MO*, III, Nr. 5, 12 august 1932, şedinţa din 4 august 1932, Gh. Beldie; *Glasul Strămoşesc*, IV, Nr. 10, 2 decembrie 1937, L. Pătrăşcanu, *Sous trois dictatures, op. cit.*, p. 68.

[58] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 193, n. 112.

prin teroare deschisă de stradă. Legiunea a sperat să profite de eşecul stângii în favoarea propriilor scopuri, cu atât mai mult cu cât reuşise chiar atunci, în unele regiuni, să se infiltreze în cercurile muncitoreşti. „În lupta voastră de până acum", se adresa Codreanu într-o circulară muncitorilor români, „aţi rătăcit pe sute de cărări piezişe şi aţi fost învinşi. Toate încercările voastre au fost zdrobite. Samsarii jidani ai *Luptei*, *Adevărului*, *Dimineţii*, *Zorilor* [ziare şi reviste democratice de stânga, care se aflau în proprietate evreiască — *n. A. H.*], agenţii jidănimii comuniste şi în acelaşi timp ai jidănimii capitaliste v-au dus din dezastru în dezastru şi din rătăcire în rătăcire. Îmi asum răspunderea întreagă a celor ce vă spun acum: De data aceasta veţi birui sub semn legionar, jertfa voastră va fi răsplătită cu răsplata de învingători şi de stăpâni pe ţară."[59]

Sindicatele au avut o mare influenţă asupra noii atitudini a muncitorilor. Numai dacă Legiunea le egala din punct de vedere organizatoric, putea spera să câştige muncitorimea pentru interesele ei. În cele din urmă, ea a întemeiat un corp special (Corpul muncitoresc legionar) în aşa fel, încât prin imitaţia principiilor comuniste de organizare „să aibă fiecare întreprindere o celulă închisă", care putea să „conducă, în condiţii mereu diferite, o luptă eficientă împotriva stăpânirii sindicatelor".[60] Şi în retorica sa, Legiunea s-a adaptat modelului comunist: „Jurăm", suna formula de jurământ a cadrelor legionare, „să înlăturăm orice încercare a exploatării omului de către om."[61]

În articole din ziare şi reviste, în broşuri şi manifeste, Garda sublinia că rivalitatea faţă de comunism nu trebuie evaluată ca un afront împotriva muncitorimii. „Comunismul evreiesc" i-a înstrăinat pe muncitori de naţiune, dar numai în interiorul comunităţii etnice poziţia lor se poate corecta, găsind acea recunoaştere care le-a lipsit până acum[62]: „Mişcarea legionară va da muncitorimii mai mult decât un program neîmplinit, mai mult decât o pâine mai albă, mai mult decât un pat mai bun într-o casă sănătoasă. Ea va da muncitorimii dreptul de a se simţi stăpână peste ţară, deopotrivă cu toţi ceilalţi români. Ea va putea păşi pe Calea Victoriei cu pas de stăpân. De a fi stăpânul ţării lui. Pentru prima dată muncitorul va simţi senzaţia, bucuria, mândria de a fi stăpân. Faţă de acestea toate, celelalte chestiuni interesează prea puţin. Pentru că muncitorul stăpânitor îşi va avea legile, organizarea în stat şi soarta, pe care singur şi le va face cu mână, cu cap şi cu conştiinţa de stăpân."[63]

---

[59] C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 100.

[60] K. Charlé, *op. cit.*, p. 94.

[61] C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p 125 şi urm.

[62] *Cf.* T. Herseni, *Mişcarea legionară şi muncitorimea, op. cit.*; I. Nicolescu, „Ideea şi condiţiile muncii", în: *Însemnări sociologice*, III, Nr. 10, ianuarie 1938, p. 22 şi urm.

[63] C. Zelea-Codreanu, în: *Braţul de Fier*, III, Nr. 22, august 1937.

În apropierea cartierelor industriale s-au deschis cantine şi magazine, unde se ofereau avantajos prânzuri, respectiv alimente.[64] Atenţia s-a îndreptat, în special, către puţinele întreprinderi mari ale ţării, către muncitorii uzinelor de la Reşiţa, de exemplu, sau ai minelor de la Petroşani.[65] În Bucureşti, Legiunea şi-a concentrat eforturile în jurul marilor întreprinderi publice de transport, al societăţii tramvaielor bucureştene (S.T.B.) şi al atelierelor de la căile ferate, a căror muncitorime era încă strâns legată de mediul social rural.[66]

Pe baza rapoartelor din ziarele *Porunca Vremii* şi *Buna Vestire* se poate reconstitui pătrunderea Legiunii în atelierele căilor ferate de la Griviţa. Punctul de plecare îl identificăm în şcoala profesională de căi ferate, acolo unde era format personalul de specialitate. Corpul didactic era împărţit într-o grupă de personal cu o calificare înaltă şi medie, unii dintre ei fiind străini, bine plătită, corespunzător cunoştinţelor lor profesionale, şi o alta, formată din români mult mai prost plătiţi. Susţinuţi de profesorii lor foarte naţionalişti, absolvenţii de şcoală au format „Asociaţia absolvenţilor şcoalelor profesionale C. F. R.". Sarcina de primă urgenţă a acesteia era să câştige numeroşii muncitori necalificaţi de partea Gărzii.[67]

Succesele Corpului muncitoresc legionar l-au determinat pe Codreanu să constituie alte formaţiuni speciale. În noiembrie 1937, el şi-a anunţat intenţia de a pune pe picioare un Corp preoţesc legionar.[68] Trei luni mai târziu, el a înfiinţat o secţie autonomă pentru foştii militari de carieră (Corpul legionar al forţelor militare).[69] Decizia lui avea raţiuni bine motivate. Regele se amestecase în mod autocratic în practica înaintării în grad a armatei şi declanşase astfel o stare de indignare care a cuprins largi părţi ale oastei române. Câţiva din ofiţerii pensionaţi cu forţa s-au alăturat Legiunii, iar alţii au declarat public că la alegerile viitoare îşi vor depune votul pentru Gardă. Şi în rândul corpului de ofiţeri activi, în special la tinerii ofiţeri, Legiunea şi-a găsit tot mai mulţi simpatizanţi; însă soldaţilor activi le era interzisă o activitate politică de partid.[70]

---

[64] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 212; L. Pătrăşcanu, *Sous trois dictatures, op. cit.*, p. 128.

[65] *Cf.* H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 276; *Porunca Vremii*, 9 august 1936.

[66] *Cf. Porunca Vremii*, 20 octombrie 1935; Sandru Marin, „S. T. B. în prigoană", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 129; L. Pătrăşcanu, *op. cit.*, p. 262 şi urm.

[67] *Cf. Porunca Vremii*, 19 noiembrie 1936; *Buna Vestire*, 24 februarie 1937, 3 martie 1937, 10 martie 1937.

[68] *Cf. Glasul Strămoşesc*, IV, Nr. 9, 1 noiembrie 1937.

[69] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 252 şi urm.

[70] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 2 martie 1937, „Deutsches Konsulat Czernowitz an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest"; *ibid.*, 21 decembrie 1938, inform Dittmar; *ibid.*, 30 decembrie 1937, Fabricius; *IfZG*, MA 433, 7285 şi urm., 9 decembrie 1938, „Vertraulicher Brief für Dr. Best", fără semnătură; A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 76, p. 99 şi urm.

F. Din nou pe prima pagină a ziarelor

1. „Muncă tăcută" — 2. Revalorizarea PNC şi FR de către guvernul Tătărescu — 3. Alegeri suplimentare în ianuarie/februarie 1936 — 4. Congresul studenţesc de la Tg. Mureş — 5. Boicotul împotriva concernului Dimineaţa–Adevărul *— 6. Alte acte de violenţă şi consecinţele lor — 7. Memoriul deschis adresat regelui — 8. Ceremoniile funerare din 13 februarie 1937*

1. Când în ianuarie/februarie 1938, Legiunea şi-a anunţat planurile privind înfiinţarea de noi formaţiuni şi întemeierea de centre de şcolarizare şi studii proprii, ea se afla în culmea succesului. Cu numai trei ani în urmă, din cauza nerăbdării lor, Codreanu încă îi mai mustrase pe legionarii turbulenţi care ceruseră intensificarea muncii de propagandă, obligându-i la tăcere.[1]

Din martie 1935, Garda dispunea, ce-i drept, de o organizaţie legală de partid[2], dar aceasta îşi făcea numai cu prudenţă apariţia în public. „Singură, în partea extremă a dreptei", relata trimisul german din Bucureşti Ministerului de Externe din Berlin, „sub numele Partidului «Totul pentru Ţară» figurează fosta Gardă de Fier. Folosindu-se de acest nume, ea s-a întrunit din nou ca organizaţie legală sub conducerea bătrânului general Cantacuzino, în timp ce adevăratul ei şef, Codreanu, este ţinut intenţionat în umbră. Organizaţia «Totul pentru Ţară» este singura grupare din România care lucrează într-un sens cu adevărat naţional-socialist. De la dizolvarea sa, în urma asasinării lui Duca, în mod explicabil, ea nu s-a mai evidenţiat absolut deloc în politica de partid. Nu publică ziare şi nu face propagandă. Adună oameni destoinici care sunt gata să servească unui scop şi se mulţumeşte să presteze voluntar munci obşteşti pentru a arăta pe această cale poporului cine acţionează de fapt în România şi cine realizează ceva pozitiv, în timp ce toate celelalte partide, inclusiv cel naţional, activează doar oratoric şi propagandistic. Grupul «Totul pentru Ţară» trimite, de exemplu, echipe de oameni pentru a repara poduri şi a restaura biserici la sate sau el preia alte sarcini, oriunde trebuie înlăturată dezordinea. Fără îndoială, această muncă tăcută va face impresie profundă asupra populaţiei româneşti, dar va înainta anevoios şi încet, atât timp cât se va renunţa la orice acţiune oratorică explicativă. Garda de Fier este de aceea actualmente o celulă germinativă, de renaştere viitoare, dar încă prea mică pentru a putea juca un rol activ în disputele politice apropiate."[3]

2. După un an de la asasinatul asupra lui I. G. Duca, şocul provocat de atentat fusese depăşit, iar speranţele în legătură cu ascensiunea economică

---

[1] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 30 şi urm.

[2] *Cf. supra*, p. 255.

[3] PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 28 octombrie 1935, v. Pochhammer.

în favoarea tuturor, înşelate. Devenea tot mai evident faptul că guvernul reprezenta doar o minoritate a Partidului Naţional-Liberal şi că el conducea destinele ţării numai graţie încrederii regelui. Cenzura presei şi starea de asediu puteau ascunde doar parţial scăderea încrederii populaţiei.

Pentru a distrage atenţia de la propria slăbiciune, guvernul a accentuat conflictul cu naţional-ţărăniştii, revalorizând simultan dreapta.[4] O astfel de politică se potrivea afinităţilor ideologice ale unor reprezentanţi liberali din guvern, dar nu trebuie subestimată nici influenţa lui Carol al II-lea.[5] În orice caz, cum am menţionat înainte, Casa Regală nu a rămas indiferentă când, la începutul lui 1935, Vaida-Voevod a iniţiat campania sa pentru „numerus valahicus".[6] Se părea că naţionalismul românesc aştepta acest semn. În scurt timp, România se afla „sub semnul unei mişcări accentuat naţionaliste, orientate împotriva «străinilor» — a celor din afara ţării, cât şi a minorităţilor"[7]. Vaida-Voevod a fost exclus din Partidul Naţional-Ţărănesc, iar între foştii prieteni de partid a izbucnit, ca întotdeauna în astfel de cazuri, o dispută aprigă. O primă probă privind popularitatea Frontului Românesc a demonstrat că noul partid de dreapta nu putea corespunde rolului care i-a fost atribuit, anume cel de partid integraţionist de dreapta. La alegerile parţiale pentru Senat (19 iulie 1935) din judeţul Mehedinţi, Vaida a candidat şi a ocupat doar ultimul loc, situându-se cu cele 2 788 de voturi chiar în urma Uniunii Agrare a lui Argetoianu.[8]

Dacă pentru Frontul Românesc viitorul apropiat era nesigur, după unificarea LANC cu PNA (14 iulie 1935), Partidul Naţional-Creştin al lui Goga şi Cuza a trecut tot mai mult în prim-plan. La mitinguri, în Chişinău, Oraviţa, Cluj şi Cernăuţi — localitatea din urmă a fost sărbătorită de redactorul-şef de la *Porunca Vremii*, Ilie Rădulescu, drept un „Nürnberg românesc"[9] — Partidul Naţional-Creştin a încercat să creeze impresia unei forţe nestăvilite, care cuprindea toată ţara.[10]

În acelaşi timp, ideea unui front antifascist, după exemplu francez, a găsit un larg ecou de partea stângii.[11] De când excluderea lui Vaida-Voevod a pus capăt dezbinării interne, Partidul Naţional-Ţărănesc a urmărit şi el o politică mai pronunţat de stânga, fiind receptiv la semnalele primite din Franţa. Dar mai important era faptul că PNŢ credea a fi descoperit indiciul unei coaliţii

---

[4] *Cf. Adevărul*, 26 septembrie 1935, 27 septembrie 1935.

[5] V. *supra,* p. 248.

[6] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 90.

[7] PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 4 aprilie 1935, v. Pochhammer.

[8] *Cf. Adevărul*, 20 iulie 1935.

[9] *Porunca Vremii*, 22 octombrie 1935.

[10] *Cf.* pe lângă reportajele zilnice din *Porunca Vremii*: PA, Pol. Abtlg., II, Rumänien, Po 5, 28 octombrie 1935, v. Pochhammer.

[11] *Cf. Adevărul*, 4 septembrie 1935, 5 septembrie 1935, 10 septembrie 1935.

de dreapta, construită sistematic de Curtea Regală şi chiar de către guvern[12], şi se temea să nu piardă statutul său de partid de guvernământ. Ba chiar se părea că întreaga structură de stat trebuie reorganizată în sens autoritar-naţionalist. Pentru data de 14 noiembrie 1935, PNŢ a anunţat o mare demonstraţie, care urma să fie îndreptată împotriva „formulei aventuroase a dreptei", aşa cum o pregătea guvernul.[13]

Nimeni nu s-a îndoit de faptul că manifestaţia va fi un succes; se aştepta o demonstraţie comparabilă cu aceea de la Alba Iulia din 1928. Regele, guvernul şi partidele de dreapta, toţi căutau o posibilitate de a împiedica demonstraţia naţional-ţărănistă. Printr-o mutare iscusită, PNC a răspândit ştirea unei contramanifestaţii fixate de asemenea pe 14 noiembrie. Astfel, Ministerului de Interne i se oferea posibilitatea de a interzice ambele manifestaţii din pricina tulburărilor ce erau de aşteptat.[14] Cu toate acestea, Partidul Naţional-Ţărănesc era de neclintit în intenţia sa, întrucât nu dorea să fie şantajat de dreapta politică. La fel declara şi PNC că nici el nu se vede legat de dispoziţia oficială. În această situaţie, Carol a trebuit să intervină, căutând contactul, până atunci evitat, cu politicienii Partidului Naţional-Ţărănesc. Ion Mihalache, preşedintele PNŢ, a fost invitat într-o audienţă. După primire, el a relatat presei că regele i-a explicat că nu doreşte să renunţe la sistemul constituţional, că este intenţia sa fermă de a însărcina PNŢ cu viitoarea formare a guvernului[15].

Nici un grup implicat în controversele din noiembrie 1935 nu putea fi mulţumit de rezultat: nici Partidul Naţional-Ţărănesc, pentru că îşi vedea aşteptările înşelate printr-o intrare timpurie în guvern, născându-se astfel impresia că nu mânia faţă de fortificarea dreptei i-ar fi determinat acţiunea, ci exclusiv efortul pentru obţinerea posturilor de cabinet[16]; dar şi Frontul Românesc şi Partidul Naţional-Creştin au ieşit slăbite din conflict: în toamna anului 1935 se înmulţiseră zvonurile că după demisionarea lui Tătărescu va urma un guvern de coaliţie de dreapta. Partidul Naţional-Ţărănesc îşi câştigase forţa de atracţie, în special din această stare de spirit. După audienţa la rege, Mihalache a avut îndoieli îndreptăţite privind şansele unui guvern de dreapta format din PNC şi FR; foloasele le-a tras Legiunea.

3. În noiembrie 1935, în ciuda tuturor avertismentelor, a devenit clar cât de puţin ştiau să răspundă forţele democratice la potenţialul de violenţă al dreptei radicale. La adunarea generală a avocaţilor judeţului Ilfov, de care aparţinea şi Capitala României, adunare desfăşurată la sfârşitul lui septembrie

---

[12] *Cf. ibid.*, 26 octombrie 1935.

[13] *Ibid.*

[14] *Cf.* BA, Zsg. 133/47, 4 noiembrie 1935, Aktennotiz, „Der Kongreß von Bukarest", D.

[15] *Cf. Adevărul*, 10 noiembrie 1935, 12 noiembrie 1935.

[16] *Cf.* L. Pătrăşcanu, *Sous trois dictatures, op. cit.*, p. 115.

1935, cercurile naționaliste au cerut demisia decanului aflat în funcție. Ele nu și-au impus revendicarea, dar au împrăștiat adunarea cu forța, alegând un contraprezidiu. Cu toate că nu a existat nici un motiv din punct de vedere juridic, conducerea ordinară a Camerei avocaților s-a revocat singură, în așa fel încât, în urma unor noi deliberări democratice, noul comitet de conducere a corespuns voinței reale a celor cu drept de vot. La 10 decembrie 1935 a avut loc alegerea noului decan, așteptată cu tensiune. Grigore Iunian a candidat pentru democrați, Istrate Micescu, un liberal de dreapta[17], pentru naționaliști. Soldații au blocat toate străzile pe raza Palatului Justiției, dar mai înainte, în spatele acestor cordoane s-au dezlănțuit bandele de bătăuși, formate din radicali de dreapta, care, la momentul oportun, s-au înțeles cu agenții de ordine, pentru a nu lăsa nici un avocat evreu sau militant democrat să intre în sală. Alegerea s-a transformat în farsă. Gr. Iunian și-a retras candidatura. Sărbătorit furtunos de cei prezenți, I. Micescu a fost proclamat noul decan.[18] Victoria a revigorat dreapta, iar pe viitor ea și-a propus să preia controlul asupra altor barouri de avocați.[19]

Ca și mai înainte, PNȚ, alături de întreaga presă democratică, a învinuit guvernul de complicitate cu instigatorii de dreapta.[20] Chiar observatorii neutri au avut impresia unui partizanat guvernamental: „Guvernul Tătărescu", se constata în raportul anual al Legației germane la București, „s-a comportat [față de dreapta — *n. A. H.*] neutru, cu bunăvoință, făcând totul pentru a sublinia de asemenea caracterul său de partid național"[21].

În rândul național-liberalilor, politica guvernului nu a fost de necontestat.[22] De aceea, aripa care avea puterea trebuia să demonstreze că PNL va avea un viitor doar atunci când va veni în întâmpinarea mișcării naționaliste. Deja la începutul anului 1936, la alegerile parțiale necesare în 5 județe, adevărata forță a partidelor de dreapta trebuia să iasă la iveală.

Pentru a îmbunătăți șansele Partidului Național-Creștin, guvernul a organizat alegerile în așa fel, încât județul Suceava, un vechi fief de-al lui Cuza, să fie cel dintâi în care se organizau alegeri pentru postul vacant de senator, iar abia apoi să se voteze în Hunedoara și Mehedinți, județe unde național-țărăniștii erau în mod tradițional puternici.

PNC a încercat cu toate mijloacele să profite de șansa acordată. Suceava a trăit săptămâni de teroare nemaiîntâlnită până atunci. Toate încercările de

---

[17] Cu privire la I. Micescu, *cf. Porunca Vremii*, 6 iulie 1936 și F. Nedelcu, *De la restaurație, op. cit.*, p. 268.

[18] *Cf. Adevărul*, 1 octombrie 1935, 15 octombrie 1935, 29 octombrie 1935, 11 decembrie 1935, 12 decembrie 1935; L. Pătrășcanu, *Sous trois dictatures, op. cit.*, p. 115; I. Constantinescu, *op. cit.*, p. 375.

[19] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 23 decembrie 1935, v. Pochhammer.

[20] *Cf. Adevărul*, 11 decembrie 1935, 12 decembrie 1935, 13 decembrie 1935.

[21] PA, Pol. Abtlg. II, Allgemein 3, Jahresübersicht für 1935.

[22] *Cf. Adevărul*, 4 ianuarie 1936.

publicitate electorală adversă au fost înăbuşite cu brutalitate de bandele naţional-creştine de bătăuşi. În ciuda prezenţei unui candidat propriu, guvernul n-a intervenit.[23] Fiind provocată, stânga a reacţionat şi ea. Imperativul momentului părea să fie o concentrare a tuturor forţelor antifasciste. Comunişti, socialişti şi social-democraţi şi-au anunţat susţinerea candidatului Partidului Naţional-Ţărănesc. În Hunedoara, organizaţia locală PNŢ a participat la rândul ei la o platformă comună antifascistă. Pentru a-şi exprima fermitatea de a începe lupta impusă, PNŢ a ameninţat cu formarea de gărzi ţărăneşti proprii.[24] Disputele s-au concentrat asupra Mehedinţiului, unde guvernul renunţase la un candidat propriu, sprijinind deschis partidul lui Goga. De data aceasta, brutalitatea cămăşilor albastre a folosit la fel de puţin ca şi luarea de atitudine partizană a administraţiei locale. În locul lui Goga, şeful Partidului Naţional-Creştin, în Parlament a fost ales N. Lupu, exponent al aripii stângi din PNŢ.[25]

Prin victoriile electorale obţinute în Hunedoara şi Mehedinţi, Partidul Naţional-Ţărănesc a demonstrat că dreptul său la succesiunea guvernului era susţinut de alegători. Rapoarte ale prefecţilor de judeţe din vara anului 1936 au confirmat că noile alegeri îi văd câştigători pe naţional-ţărănişti.[26]

Începându-şi lupta politică cu ambiţii atât de mari, Partidul Naţional-Creştin a fost înfrânt. Pe de altă parte, era neîndoielnic că dreapta câştigase importanţă faţă de alegerile anterioare şi că reprezenta o forţă ce nu trebuia subestimată. Legiunea evita să atragă atenţia în mod public, dar, fără îndoială, ea a tras cele mai mari foloase din evenimentele ultimelor săptămâni. Era în avantajul ei faptul că, în mod public, Frontul Românesc şi Partidul Naţional-Creştin, ba chiar şi guvernul, puneau sub semnul întrebării ordinea constituţională. Graniţele către extremismul de dreapta de natură legionară deveniseră fluide. În mod aparent, doar zelul depus în urmărirea scopurilor şi tenacitatea despărţeau Legiunea de dreapta carlistă. Astfel, ea a ieşit din izolarea la care fusese obligată, în ciuda achitării, în urma atentatului asupra lui Duca. „Să salutăm cu tot entuziasmul victoriile electorale", avertiza şi Tudor Teodorescu-Braniştе în *Adevărul*, „mai ales atunci când aceste victorii au fost dobândite în împrejurări atât de grele. Dar să nu uităm că, dincolo de gălăgia gogo-cuzistă, este tăcerea de moarte, tăcerea de gheaţă a cohortelor care lucrează în taină, cârtiţe pe sub pământ."[27]

---

[23] *Cf. MO*, III, Nr. 5, 11 decembrie 1935, şedinţa din 2 decembrie 1935; *Adevărul*, 11 ianuarie 1936, 12 ianuarie 1936, 15 ianuarie 1936, 16 ianuarie 1936, 17 ianuarie 1936.

[24] *Cf. Porunca Vremii*, 21 ianuarie 1935; *Cuvântul Argeşului*, I, Nr. 15, 10 februarie 1936.

[25] *Cf. Adevărul*, 15 februarie 1936, 20 februarie 1936; *Porunca Vremii*, 20 februarie 1936.

[26] *Cf.* Ion Chiper, Florin Constantiniu, „Cauzele înlăturării din guvern a lui Nicolae Titulescu", în: *Revista română de studii internaţionale*, 2 (6) (1969), p. 47.

[27] *Adevărul*, 23 februarie 1936.

4. Anul 1936 a adus în Europa un proces de clarificare şi de conştientizare, în desfăşurarea căruia liniile de front, fragmentate până atunci, au ajuns la o angrenare de-a lungul principalelor directive ideologice. Recapitulăm pe scurt evenimentele: victoria electorală a Frontului Popular din Spania (16 februarie 1936), eşuarea sancţiunilor Ligii Naţiunilor împotriva Italiei, ocuparea zonei renane de către trupele germane (7 martie), victoria Frontului Popular din Franţa (26 aprilie şi 3 mai 1936), izbucnirea războiului civil din Spania (17 iulie 1936), realizarea unei colaborări politice între Berlin şi Roma (25 octombrie 1936). Cât de puternic s-a răsfrânt peisajul european politic asupra României s-a văzut cu ocazia alegerilor parţiale din Hunedoara şi Mehedinţi, unde atitudinea faţă de Germania, respectiv Franţa constituise o temă centrală în lupta electorală.[28]

Îngrijorarea provocată de modificările politice survenite pe continentul european[29] i-a stimulat pe adversarii naţionalismului extrem să ţină piept, cel puţin în propria ţară, avântului dreptei.[30] Armand Călinescu şi Virgil Madgearu au folosit tribuna parlamentară pentru atacuri aspre împotriva guvernului, căruia i-au imputat complicitatea cu legionarii.[31] Brusc, Garda s-a aflat în centrul atenţiei publice, situaţie la care a contribuit decisiv un articol de ziar al lui M. Stelescu. Acesta i-a reproşat lui Codreanu că şeful legionar ar fi participat la complotul împotriva lui Duca. Garda nu a luat atitudine. În schimb, ea a făcut cunoscut faptul că la procuratură există documente care demonstrează că în toamna anului 1934 s-a plănuit asasinarea lui Zelea-Codreanu.[32] Controversele au devenit tot mai vehemente, culminând cu afirmaţia că Legiunea ar fi primit bani de la un industriaş cu însărcinarea de a omorî un concurent.[33] În Parlament s-a cerut o nouă cercetare a atentatului asupra lui Duca.[34] Generalul Cantacuzino a fost chemat la o întrevedere cu procurorul.[35] Garda a reacţionat, anunţând că vrea să publice alte amănunte despre presupusa încercare de atentat.[36]

La începutul lui aprilie, la Tg. Mureş, a avut loc congresul Uniunii Studenţilor Creştini Români, UNSCR. Dacă ar fi fost după voinţa rectorilor universităţilor şi a Ministerului Educaţiei, întrunirea nu s-ar fi putut desfăşura. Ministerul de Interne însă a înlăturat orice opoziţie, consimţind la desfăşurarea

---

[28] *Cf. Adevărul*, 11 februarie 1936.

[29] *Cf.* H. Graml, *op. cit.*, p. 331 şi urm.

[30] *Cf. România nouă*, 13 martie 1936, 22 martie 1936.

[31] *Cf. MO*, III, Nr. 42, 4 iunie 1936, şedinţa din 12 martie 1936; *cf.* şi *MO*, III, Nr. 41, 3 iunie 1936, şedinţa din 11 martie 1936.

[32] *Cf. România creştină*, II, Nr. 40, 5 aprilie 1936, *Adevărul*, 4 aprilie 1936.

[33] *Cf. Adevărul*, 17 martie 1936, 1 aprilie 1936, 10 aprilie 1936; H. Prost, *op. cit.*, p. 81.

[34] *Cf.* H. Prost, *op. cit.*, p. 81; *Porunca Vremii*, 5 aprilie 1936.

[35] *Cf. Porunca Vremii*, 3 aprilie 1936.

[36] *Cf. ibid.*; *România creştină*, II, Nr. 40, 5 aprilie 1936; *Adevărul*, 4 aprilie 1936.

congresului. Pentru sosire şi plecare au fost puse la dispoziţie chiar trenuri speciale. Cu totul altfel a reacţionat Ministerul, când Frontul Studenţilor Democraţi a vrut să iniţieze o contrademonstraţie. Manifestarea de protest, la care urma să participe şi un deputat liberal, a fost interzisă, preşedintele Frontului arestat, după ce semnase un manifest împotriva congresului de la Tg. Mureş.[37]

Legionarii n-au răsplătit cum se cuvine facilităţile guvernului. Ei nu erau pregătiţi pentru o afacere de schimb, prin care să-şi limiteze libertatea de acţiune, şi nu puteau să riposteze cu luciditate la atacurile PNŢ şi ale grupului din jurul lui Stelescu. În drum spre Tg. Mureş, trecând prin gara din Sinaia, un tren special a fost forţat de studenţi să oprească: câţiva dintre ei au coborât şi s-au îndreptat către locul unde fusese omorât Duca, profanând crucea şi placa comemorativă ridicate în memoria primului-ministru asasinat. Incidentul a luat amploare atunci când, la Tg. Mureş, în apogeul congresului, s-au format zece „echipe de onoare" pentru pedepsirea „trădătorilor" şi a „ticăloşilor". Printre „trădători" şi „ticăloşi" nu s-au numărat Pamfil Şeicaru şi Luca Gheorghiade, participanţii la presupusul atentat asupra lui Codreanu. În locul lor au fost numiţi Stelescu, Gh. Beza şi Tăzlăuanu de la *Cruciada Românismului*, precum şi Armand Călinescu şi Virgil Madgearu, care, din partea Partidului Naţional-Ţărănesc, se dovediseră a fi adversarii cei mai hotărâţi ai Legiunii, luptând energic pentru înfiinţarea de gărzi ţărăneşti proprii. Dar şi Gabriel Marinescu şi Elena Lupescu, caracterizaţi ca „forţe oculte", trebuiau să se teamă pentru viaţa lor, dacă lui Codreanu i se întâmpla ceva. După depunerea jurământului de către „echipele de onoare" în faţa preoţilor, „ziarele trădătorilor" au fost arse public în piaţă. Este vorba de *Cruciada Românismului*, *Străjerul* şi *Studentul român*, în care Stelescu şi Beza publicaseră atacurile lor împotriva Legiunii, în plus, ziare şi reviste democratice de stânga, precum *Dimineaţa*, *Adevărul*, *Zorile* şi *Cuvântul Liber*.[38]

În ciuda cenzurii presei, evenimentele de la Sinaia şi Tg. Mureş au ajuns la opinia publică. Partidul Naţional-Liberal şi personalităţile reunite ale Partidului Liberal erau indignate. Guvernul nu şi-a putut menţine strategia de început de a nega incidentul. Din nou, după mult timp, procuraturile şi tribunalele au fost sesizate împotriva actelor de samavolnicie ale dreptei. Responsabil de aprobarea şi pregătirea organizatorică a congresului studenţesc, Eugen Titeanu, subsecretar de stat la Ministerul de Interne, cu simpatii bine cunoscute pentru dreapta, a trebuit să cedeze locul.

---

[37] *Cf. Adevărul*, 26 martie 1936, 3 aprilie 1936, 7 aprilie 1936.

[38] *Cf. Dreptatea*, 10 aprilie 1936; *Adevărul*, 4 aprilie 1936, 7 aprilie 1936; *Însemnări sociologice*, II, Nr. 4, iunie 1936, p. 15; *Cuvântul Argeşului*, I, Nr. 18–20, 1 mai 1936; *România creştină*, II, Nr. 41, 9 aprilie 1936; St. Neagoe, *Viaţa universitară clujeană, op. cit.*, vol. 2, p. 170 şi urm.; M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier*, *op. cit.*, p. 150 şi urm., 157; *Rumänien am Rande des Abgrunds, op. cit.*, p. 219 şi urm.

La sfârşitul lui aprilie şi începutul lui mai, opinia publică privea fascinată către Franţa, unde coaliţia Frontului Popular s-a impus împotriva partidelor de centru şi de dreapta. Forţele democratice se simţeau întărite, în timp ce dreapta îşi vedea confirmate avertismentele ei faţă de comunismul deghizat în antifascism.[39]

În acelaşi timp, în România, studenţii au fost din nou cei care au suscitat atenţia. Protestând împotriva arestării camarazilor lor, partizanii Legiunii au format în facultăţi „echipe de onoare" pentru a se înfăţişa demonstrativ la procuratură.[40] O grevă generală planificată a eşuat datorită rezistenţei Frontului Studenţilor Democraţi. Întrucât, de data aceasta, poliţia n-a intervenit de partea dreptei, manifestaţiile au fost suspendate doar la Iaşi.[41]

La 18 mai, studenţii acuzaţi de profanarea monumentului lui Duca au fost condamnaţi de judecători la o lună închisoare, cu trei voturi contra două. Intelectualul antifascist, acuzat la Chişinău, a fost condamnat, cu câtva timp înainte, la 2 ani închisoare şi suspendarea drepturilor cetăţeneşti timp de 10 ani.[42] Atitudinea partizană faţă de extremele politice nu s-a putut exprima mai evident.

5. La 3 mai urma să fie recuperat mitingul PNŢ, planificat iniţial pentru 14 noiembrie. Cu o zi înainte, într-un manifest oficial, Codreanu a luat atitudine faţă de politica externă a lui Titulescu. Celelalte partide de dreapta s-au împotrivit încă înainte planului de a încheia un pact de asistenţă româno-sovietic, aşa cum se negociase deja între Paris şi Moscova, respectiv Praga şi Moscova. Experienţa politicii ruseşti lipsite de scrupule din secolul al XIX-lea, situaţia neclarificată a Basarabiei şi alianţa cu Polonia îngreunau tratativele româno-ruseşti. Aflându-se din nou în centrul opiniei publice, Legiunea nu putea rămâne deoparte în această chestiune importantă de politică externă, cu atât mai mult cu cât o zi mai târziu, PNŢ îşi proclama oficial aderenţa la politica lui Titulescu. În memoriul său, Codreanu a acuzat o apropiere de Rusia, denunţând faptul că orice consimţire la revendicările sovietice înseamnă „trădare". „Cei care poartă răspunderea viitorului României", ameninţa el, „în ceasul de faţă — să ia aminte!"[43]

100 000 de oameni au participat la demonstraţia regională a Partidului Naţional-Ţărănesc din Bucureşti. În toată ţara, numărul demonstranţilor

---

[39] *Cf. Adevărul*, 28 aprilie 1936, 5 mai 1936; Pol. Abtlg. IV, Po 1, Rumänien, 18 mai 1936, „Die öffentliche Meinung Rumäniens zur Abessinien-Krise und zu den französischen Wahlen, Verschärfung politischer Spannungen", v. Pochhammer.

[40] *Însemnări sociologice*, II, Nr. 4, iulie 1936, p. 16; M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 155.

[41] *Cf. Adevărul*, 5 mai 1936, 7 mai 1936, 8 mai 1936; Pol. Abtlg. IV, Po 1, Rumänien, 18 mai 1936, v. Pochhammer.

[42] *Cf. Adevărul*, 1 aprilie 1936; *Porunca Vremii*, 19 mai 1936; B. Vago, *The Shadow, op. cit.*, document 11, p. 181.

[43] C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 79.

trebuie să se fi situat la peste 500 000.[44] Cu ocazia acestei manifestaţii, PNŢ şi-a exprimat pretenţia de a forma viitorul guvern. El s-a prezentat ca un partid al stângii democratice, care doreşte să continue strânsele legături tradiţionale cu Franţa.[45]

Partidele româneşti de dreapta se temeau de o schimbare de guvern în favoarea naţional-ţărăniştilor, la fel, regele şi fracţiunea tinerilor liberali din jurul primului-ministru. Cum putea fi redusă la tăcere opoziţia incomodă? La mijlocul lui mai, *Universul*, de orientare extrem naţionalistă, dar apropiat Partidului Naţional-Liberal, a început o campanie vehementă împotriva gazetelor concurente, aparţinând stângii democratice, *Adevărul* şi *Dimineaţa*, proprietate evreiască. Situaţia era favorabilă. În Craiova, un tribunal militar trata din nou în toată amploarea sa procesul împotriva intelectualilor antifascişti, condamnaţi la sfârşitul lui martie la Chişinău. Unul dintre acuzaţi era comunista Ana Pauker, înrudită cu proprietarul concernului *Adevărul–Dimineaţa*. Astfel, era uşor să fie aşezate comunismul şi antifascismul pe aceeaşi treaptă şi să fie stigmatizate drept cârpăceli ale evreimii. Stânga s-a revanşat cu reproşul că Legiunea şi Partidul Naţional-Creştin sunt finanţate de Germania.[46] Apariţia ziarelor *Adevărul* şi *Dimineaţa* a devenit imposibilă odată cu teroarea stradală necunoscută până atunci în Bucureşti. Guvernul a dat frâu liber agitaţiei, astfel încât poliţiştii înşişi au participat la acte de violenţă fără a fi pedepsiţi. Un raport al trimisului german, Fabricius, redă proporţia tensiunilor care au cutremurat Capitala României: „Zvonul că Garda de Fier ar fi plănuit pentru duminica trecută o mare lovitură împotriva evreilor a ţinut sub tensiune pe toată lumea de aici, timp de 24 de ore. Între timp, duminica a decurs liniştită. Puternice patrule militare au străbătut oraşul. Conform unei ştiri confidenţiale, ar fi fost plănuit într-adevăr un atac asupra tipografiei trustului evreiesc de ziare, plan care însă a fost abandonat, pe de o parte, datorită lipsei grenadelor de mână, pe de altă parte, pentru că, din ordinul regelui, ministrul Justiţiei ar fi avertizat la timp asupra acestui lucru."[47]

Abia la insistenţele lui Titulescu, Carol s-a hotărât să intervină. S-a anunţat o intensificare a forţelor poliţieneşti, iar puţin mai târziu situaţia s-a calmat.[48] Întrucât nu s-au luat măsuri de urmărire penală, dreapta s-a simţit

---

[44] *Cf.* Z. Ornea, *Ţărănismul*, *op. cit.*, p. 87; Pol. Abtlg. IV, Po 2, Rumänien, 4 iunie 1936, „Deutsches Konsulat Czernowitz an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest", Schellhorn.

[45] *Cf.* Universitatea din Bucureşti, *Culegere de documente şi materiale, op. cit.*, vol. 4, p. 98 şi urm.

[46] *Cf.* PA, Pol. Abtlg., Po 2, 1 iulie 1936, „Zur innerpolitischen Lage Rumäniens", „Manius deutschfeindliche Haltung", „Streit um angebliche deutsche Hilfsgelder", Fabricius; *ibid.*, Po 2, Rumänien, 6 iulie 1936, Telegramm, Fabricius.

[47] PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 1 iulie 1936, „Zur innerpolitischen Lage Rumäniens", Fabricius.

[48] *Cf.* H. Prost, *op. cit.*, p. 82.

din nou confirmată. Acest punct de vedere s-a fixat şi mai bine, atunci când, la începutul lui iulie, Curtea Tribunalului Militar din Craiova i-a condamnat la 10 ani închisoare pe intelectualii antifascişti acuzaţi de înfiinţarea unei organizaţii teroriste comuniste.[49]

6. Pentru Legiune, stânga constituia în vara anului 1936 un pericol mai mic decât disidenţii din jurul lui Stelescu, care nu s-au lăsat intimidaţi de ameninţările de la congresul studenţesc, denunţându-i organelor în drept pe autorii încercării de şantaj.[50] Pe 16 iulie, Stelescu a fost omorât de legionari fanatici. Garda a demonstrat încă o dată că ameninţările ei erau foarte serioase. În discursuri publice, I. Mihalache, V. Madgearu şi Armand Călinescu, „condamnaţi" ca şi Stelescu la Tg. Mureş de studenţii legionari, au stigmatizat complicitatea guvernului cu extremismul de dreapta.[51] În Cernăuţi, un partizan al Legiunii a fost ucis în conflictele dintre comuniştii evrei şi membri ai partidului „Totul pentru Ţară". În timp ce poliţia urmărea cu toată severitatea organizaţia comunistă mascată „Morgenroit", în care pretinsul instigator al crimei, Eduard Wagner, dirijase fanfara, legionarii terorizau cetăţenii evrei ai oraşului, fiind toleraţi de forţele de ordine, deosebit de serviabile în acest caz. Funeraliile pentru studentul decedat au fost primele dintr-o serie întreagă de ceremonii de înmormântare legionare, prin care Garda şi-a croit drum către culmile artei sale dramatice.[52]

---

[49] *Cf. Porunca Vremii*, 9 iulie 1936; PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 14 iulie 1936, „Innerpolitische Lage Rumäniens, Kommunistenprozeß", Fabricius.

[50] *Cf. Adevărul*, 10 aprilie 1936.

[51] *Cf. Porunca Vremii*, 1 august 1936; B. Vago, *The Shadow, op. cit.*, document 16, p. 186.

[52] Întrucât incidentele din Cernăuţi ne par a fi simptomatice pentru tensiunile în care trăia ţara, pentru atitudinea partizană cu care poliţia lua poziţie faţă de conflictele politice, în sfârşit, pentru capacitatea Legiunii de a profita de evenimente, deci întrucât tot ce se întâmpla în Cernăuţi era semnificativ mai mult decât într-o singură privinţă, vrem să citărn în detaliu raportul consulului german: „La 5 august, seara, pe la ora 10, studentul la teologie, Gheorghe Grigor, împreună cu un student german aflat în compania sa, au fost atacaţi de opt persoane şi înjunghiaţi, în timp ce se plimbau pe aleea principală din grădina publică. Gheorghe Grigor a murit după câteva minute; germanul a scăpat cu viaţă. Grigor, membru al partidului «Totul pentru Ţară», fusese un organizator destoinic, care obţinuse deja rezultate remarcabile în cadrul mişcării sale. Cu câteva zile înainte de a fi asasinat, el îi smulsese lui Eduard Wagner, un evreu care activa în cercurile comuniste, un ziar comunist din mână. Wagner, care dirija fanfara în asociaţia iudaico-marxistă «Morgenroit», pare a fi angajat mai multe persoane pentru a-l ataca pe Grigor. Majoritatea acestora erau evrei; lovitura mortală i-a fost dată tot de un evreu, Isidor Koschmann, cu baioneta. Germanul a fost rănit cu un cuţit de cizmar.

Instigatorul la omor, Wagner, a sărit în timpul interogatoriului din clădirea poliţiei de la etajul doi, murind în urma accidentului.

În cercurile poliţiei se presupune că Wagner, care, cu câteva zile înainte de omor, luase parte la o adunare comunistă în cadrul asociaţiei «Morgenroit», n-a vrut să dezvăluie

În toiul verii lui 1936, naţional-ţărăniştii au dat curs somaţiei lor de mult anunţate, formând gărzi ţărăneşti. Legionarii nu voiau să permită ca monopolul lor în ce priveşte aceste formaţiuni paramilitare să fie ameninţat. La 23 august 1936, cinci studenţi au pătruns în vila de la Ţară a secretarului general al Partidului Naţional-Ţărănesc, Virgil Madgearu, şi l-au ameninţat că el şi alţi membri conducători ai partidului său vor fi ucişi în 24 ore, dacă lui Codreanu sau oricărui alt membru cunoscut al Legiunii i se va întâm-

---

numele persoanei care îl însărcinase, preferând să moară. La sediul asociaţiei iudaico-marxiste, poliţia a întreprins percheziţii, sigilând toate camerele, în afară de ieşirea principală. Au fost confiscate un număr mare de documente şi au fost operate arestări.

La locul crimei, grupuri de studenţi au stat de pază zi şi noapte. Banca a fost îmbrăcată în postav negru şi acoperită cu flori; nenumărate lumânări ardeau şi încontinuu veneau oameni care aduceau flori, rămânând tăcuţi şi vizibil mişcaţi la locul cu pricina. Pe copaci, studenţii fixaseră ferpare, în care se spunea că Grigor a murit în «lupta pentru naţiune împotriva semitismului şi a comunismului». Aproximativ o sută de paşi mai încolo era scris: «Drumul este interzis evreilor!» Cu toate acestea, s-a întâmplat ca unii evrei să dorească să treacă pe acolo, dar au fost bătuţi şi întorşi din drum.

După câteva zile, nici un evreu n-a mai trecut prin parc. În oraş, un evreu a rupt unul dintre afişele cu anunţul mortuar, fiind imediat reţinut.

Grigor a fost dus la o capelă din apropierea Spitalului Central. Patru legionari în cămăşi verzi stăteau în priveghi. O mulţime de flori şi coroane acopereau sicriul. Veneau mereu oameni, mai ales ţărani, cu flori de câmp, îngenuncheau în faţa sicriului şi plângeau. Grigor era fiu de ţăran. Faptul că el era student la teologie avea un rol deosebit, ţinând cont de marea religiozitate a românilor. Populaţia a donat bani pentru ridicarea unui monument atât în capelă, cât şi în grădina publică.

Înmormântarea, care a avut loc pe 9 mai, a depăşit toate aşteptările. Opt preoţi mergeau în faţa cortegiului. Nenumărate grupuri de ţărani, desigur, toţi membri ai partidului, au format o coloană lungă, iar de o parte şi de cealaltă a coloanei megeau ţărani călare, îmbrăcaţi în costum naţional. Deşi, în urma stării de asediu, purtarea de uniforme de partid era interzisă, toţi locuitorii Cernăuţiului purtau cămăşi verzi. Un cor şi o fanfară mărşăluiau alături; cortegiul uriaş, cca 12 000 de persoane, se deplasa în cea mai mare ordine spre catedrală. Este de remarcat că serviciul de ordine a fost prestat de către cămăşile verzi, ceea ce se întâmplase pentru prima dată. Poliţia însoţea cortegiul care nu era format numai din români, ci din aproape toţi membrii uniunilor germane de aici, din studenţime, ca şi din ucraineni. A fost un cortegiu demonstrativ evident al creştinilor bucovineni împotriva evreilor. Toate ferestrele caselor erau închise şi nu se vedea nici un evreu. În acea zi, autorităţile au interzis vânzarea pe stradă a ziarelor evreieşti. Se spune că urmau să vină la înmormântare câteva mii de persoane din celelalte părţi ale ţării, dar ele au fost împiedicate de către autorităţi.

În faţa primăriei, s-au ţinut mai multe cuvântări; foarte incisiv a fost conducătorul gardiştilor de aici, prof. Zopa, care a relatat despre evenimentele din Spania, atrăgând atenţia asupra uneltirilor comuniştilor din întreaga lume.

El a accentuat faptul că românul naţional nu va permite niciodată să fie salutat steagul roşu, ca în Franţa. A amintit de Germania şi de Horst Wessel, care şi-a dat viaţa pentru naţiunea sa. Cum s-a întâmplat cândva acolo, tot aşa va începe şi în România — cu omoruri izolate —, dar românul naţional veghează. Pe cei prezenţi el i-a chemat la jurământ, iar mulţimea a jurat cu braţul ridicat «să fie credincioasă patriei, dispusă să-şi sacrifice până

pla ceva.[53] Chiar a doua zi, un adept al lui Stelescu a căzut victimă unui atentat senzațional la Galați, fără ca autorii crimei să fie depistați.[54]

Măcelărirea lui Stelescu a fost clasată drept asasinat politic. Noile acțiuni violente amenințau pătura politică de la conducere, în ansamblul ei. Printre „ticăloșii" amenințați cu pedepsirea la Tg. Mureș s-au numărat nu numai Mihalache, Madgearu și Călinescu, ci și persoane din anturajul mai apropiat al regelui. Acum Carol trebuia să schimbe politica față de Gardă. Codreanu a recunoscut pericolul. El și generalul Cantacuzino au explicat că incidentele din Sinaia și Galați au fost produse de „agents provocateurs", legionarii nefiind părtași în nici un fel la ele.[55]

Afirmațiile solemne ale Căpitanului și ale șefilor săi de partid au dat greș. La 29 august 1936, guvernul a fost remaniat cu indicația precisă de a garanta o politică mai hotărâtă în fața escaladării acțiunilor de violență. Noul cabinet a anunțat că, indiferent cărui partid aparțineau, gărzile vor fi dezarmate și dizolvate în totalitate. Un nou statut pentru universități și o lege a muncii obștești se aflau în pregătire.[56]

Într-o scrisoare publică, Codreanu a comentat declarația guvernului: „Urmăresc din ziare eforturile autorităților de a restabili pacea și ordinea în raporturile dintre diferite organizații politice. [...] Vrem pace, dar cerem să se renunțe cel puțin pe viitor la cuvinte și atitudini care cer palme sau pistol..."[57]

Dizolvarea lagărului de muncă de pe muntele Susai (Predeal) a dovedit că noul guvern înfrunta Legiunea într-adevăr mai energic decât predecesorul

---

și viața pentru națiune, pregătită să se răzbune pe Iuda și pe comuniști, și să nu aibă odihnă până când naționalismul nu va învinge».

În ciuda ploii, mulțimea venea în număr tot mai mare, iar după 5 ore, când cortegiul a ajuns la cimitir, erau în jur de 20 000 de persoane. S-au ținut câteva cuvântări, dintre care ar fi de remarcat cea a unui profesor universitar, care sublinia faptul că nu numai participanții decedatului sunt afectați, ci și mișcarea și studențimea; el vorbește ca reprezentant al universității care, în calitate de autoritate oficială, se simțea atacată.

După înmormântare, grupurile s-au retras în cea mai mare disciplină și nu s-a ajuns la nici un incident. Acest caz a adus mișcării noi membri. Se face cunoscut faptul că cercurile studențești nu vor să mai permită, pe viitor, accesul evreilor în universități. De asemenea, evreii nu au voie să intre în grădina publică, întrucât sunt împiedicați în mod violent de către studenți... Este de remarcat faptul că autoritățile nu-i mai opresc pe studenți, ca altădată, și îi lasă în voia lor..." PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5 Rumänien, 12 august 1936, „Deutsches Konsulat Czernowitz an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest", Anexă la raportul din 19 august 1936; *cf. Însemnări sociologice*, II, Nr. 5, august 1936, p. 14 și urm.

[53] *Cf.* PA, Pol. Abtlg., IV, Po 5, Rumänien, 27 august 1936, „Innenpolitisches aus Rumänien", Fabricius; H. Prost, *op. cit.*, p. 84.

[54] *Cf.* PA, Pol. Abtlg., IV, Po 5, Rumänien, 27 august 1936, „Innenpolitisches aus Rumänien", Fabricius; M. Fătu, I. Spălățelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 128.

[55] *Porunca Vremii*, 27 august 1936.

[56] *Cf. ibid.*, 2 septembrie 1936.

[57] *Libertatea*, 13 septembrie 1936.

său.[58] Dar, întrucât justiția nu sprijinea executivul, iar măsurile erau îndeplinite mai curând fără convingere[59], extrema dreaptă își vedea prejudecățile sale confirmate, democrația fiind, potrivit ei, decadentă și incapabilă de vreo autoapărare hotărâtă. Oricum, acte de violență asemănătoare celor de dinainte de 29 august 1936 nu s-au mai repetat. Că aceasta nu a însemnat o renunțare generală s-a văzut la alegerea din octombrie a noului comitet de conducere UNSCR. Cu ocazia acestui eveniment, asasinii lui Stelescu au fost numiți membri de onoare ai Uniunii Naționale a Studenților Creștini Români.[60]

7. În timp ce Frontul Românesc și Partidul Național-Creștin aveau de suportat conflicte interne dificile, iar o încercare recentă a ambelor partide de apropiere eșuase[61], în opinia publică s-a creat impresia că Legiunea este o organizație fără contradicții interne. *Porunca Vremii*, de altfel mai curând precaută în privința comparațiilor, observa: „Toate aceste neînțelegeri [din Frontul Românesc și Partidul Național-Creștin — *n. A. H.*] conduc la o slăbire a încrederii naționaliștilor în forța de convingere programatică a partidelor de dreapta și speranța lor se orientează către «Totul pentru Țară», unde disciplina și voința se află pe o linie dreaptă."[62]

PNC era obligat la defensivă. Pentru a-și recâștiga inițiativa, acesta a anunțat pentru 8 noiembrie un miting. Data de 8 noiembrie era ziua Arhanghelului Mihail, iar cu această ocazie legionarii doreau să inaugureze „Casa Verde"[63] — un afront deci pe care Garda a știut însă să-l preîntâmpine.

La 1 noiembrie 1936, Mussolini a ținut la Milano un discurs de o mare importanță. El a vorbit pentru prima dată de o axă Roma–Berlin. În același timp, a luat poziție și față de revizionismul maghiar. Ungaria este marele mutilat de război, afirma el; atât timp cât nu i se face dreptate Ungariei, nu va exista o ordine politică definitivă în bazinul danubian.[64] Dacă apropierea germano-italiană facilita dreptei orientarea în politica externă, recunoașterea revendicărilor ungurești de frontieră de către Duce era o grea lovitură. Codreanu însă a profitat de acest prilej pentru a se evidenția față de PNC. Într-un memoriu adresat regelui, el amenința că dacă România nu va abandona politica sa de alianță cu Occidentul și cu URSS, legionarii nu vor ezita să ceară dreptate cu arma: „Cerem ca Majestatea Voastră să pretindă tuturor

---

[58] *Cf. Porunca Vremii*, 9 septembrie 1936, 16 septembrie 1936, 18 septembrie 1936, 19 septembrie 1936; C. Zelea-Codreanu, *Circulări și manifeste, op. cit.*, p. 81 și urm.

[59] *Cf.* B. Vago, *The Shadow, op. cit.*, document 21, p. 191; *Porunca Vremii*, 3 noiembrie 1936.

[60] *Cf. Porunca Vremii*, 31 octombrie 1936.

[61] *Cf. ibid.*, 17 octombrie 1936, 29 octombrie 1936, 1 noiembrie 1936.

[62] *Ibid.*, 29 octombrie 1936.

[63] *Cf. ibid.*, 10 noiembrie 1936, 21 noiembrie 1936.

[64] *Cf.* Keesings Archiv der Gegenwart, 1 noiembrie 1936; *Porunca Vremii*, 3 noiembrie 1936, 4 noiembrie 1936.

celor care conduc sau manifestă păreri cu privire la politica externă a României *să declare că răspund cu capul* pentru directivele pe care şi le însuşesc. Aşteptăm de asemenea acelaşi gest de mare curaj şi de mare cavalerism şi din partea Majestăţii Voastre, în ceea ce priveşte linia regală de politică externă a României. [...] Dacă noi, tineretul, vom fi puşi în situaţia tragică de a intra într-un război alături de puterile bolşevismului, împotriva celor cari apără civilizaţia creştină [...], declarăm pe faţă că vom trage toţi cu revolverele în acei ce ne-au adus acolo. [...] Nu există: Mică Înţelegere, nici Înţelegere Balcanică. Faţă în faţă stau numai două lumi. Sub presiunea lor, în clipa războiului, toate combinaţiile diplomatice se vor nărui ca nişte castele de carton. Aceste două lumi sunt: *statele revoluţiilor naţionale* care luptă pentru apărarea Crucii şi a unei civilizaţii milenare şi *bolşevismul* cu anexele sale....

Acestea din urmă: bolşevismul şi anexele sale, vor fi nimicite de armatele Crucii şi ale ordinii naturale a lumii. Dacă politicianii români ne vor duce în lotul lor, România va fi ştearsă de pe harta Europei."[65]

Prin limbajul agresiv şi datorită faptului că, pentru prima dată, regele însuşi era expus ameninţărilor de şantaj ale Legiunii, manifestul lui Codreanu a stârnit multă atenţie. Deşi cenzura a interzis tipărirea memoriului, ba chiar şi simpla menţionare a sa, adepţii Gărzii au ştiut să ocolească interdicţia.[66]

La 8 noiembrie 1936, oameni din toate colţurile ţării au sosit la Bucureşti. Peste 100 000 de persoane au participat la mitingul PNC. Ziarul naţionalist *Porunca Vremii* a anunţat chiar un număr de 250 000.[67]

În cuvântarea sa programatică, ţinută în faţa participanţilor la congres, Goga a luat de asemenea atitudine faţă de afirmaţiile lui Mussolini de la Milano. Dacă mai înainte Codreanu nu pusese sub semnul întrebării prin nici un cuvânt legitimitatea tezelor lui Mussolini, valorificându-le mai curând ca expresie a luptei naturale dintre bolşevism şi „revoluţia naţională" pentru putere, Goga a apărat principiul statalităţii naţionale. Trasarea frontierelor de după război este un act de dreptate târzie pentru România. Ungaria n-a fost „mutilată" în 1918/19, ci readusă la graniţele ei justificate etnic. De asemenea, manifestările sale de simpatie pentru Hitler erau susţinute de grija pentru recunoaşterea dreptului românesc de proprietate. Numai declaraţiile de solidaritate cu Spania lui Franco au fost admise de Goga fără

---

[65] C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste*, *op. cit.*, p. 101 şi urm.

[66] *Cf.* B. Vago, *The Shadow*, *op. cit.*, document 29, p. 204; PA, Pol. Abtlg. IV, Rumänien, Po 5, Rumänien, 6 noiembrie 1936, „Offene Denkschrift Codreanus an den König", Fabricius; *ibid.*, 12 noiembrie 1936, „Codreanus Buch *Für Legionäre* (*Pentru legionari*)", Fabricius.

[67] *Cf.* B. Vago, *The Shadow, op. cit.*, document 28, p. 202; *Porunca Vremii*, 10 noiembrie 1936; PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, 11 noiembrie 1936, „Demonstration der christlich-nationalen Partei in Bukarest", Fabricius; BA, Zsg. 133/147, 13 noiembrie 1936, „Schickedanz an Adjudantur des Führers", anexă.

restricţii.[68] Toate acestea însă erau vorbe goale în comparaţie cu ceea ce pregăteau acum legionarii.

8. Victoria în alegeri a Frontului Popular din Franţa, dar în special izbucnirea războiului civil din Spania (17 iulie 1936) au modificat climatul politicii interne româneşti. Forţele democratice se vedeau obligate la defensivă. Frica mereu prezentă faţă de comunism a produs o tulburare crescândă şi a lăsat să planeze temerea unei răsturnări secrete sau violente a tuturor tradiţiilor: „Deşi Partidul Naţional-Ţărănesc pare să fie, în acest moment, pe primele pagini ale ziarelor, există indicii că organizaţiile extremiste ale dreptei se complac în optimismul lor obişnuit", relata Sir Reginald Hoare, trimisul englez la Bucureşti, către Foreign Office. „Mişcarea către stânga din Franţa şi războiul civil din Spania i-au făcut, neîndoielnic, pe mulţi să strângă rândurile. Un număr tot mai mare de români încep să dezaprobe şi să fie suspicioşi faţă de «Frontul Popular», în timp ce nu este exagerat să remarci faptul că marea majoritate a românilor pe care îi întâlnim preferă să vadă victorioase elementele naţionaliste sau militare din Spania, decât mulţimea dezorientată de anarhişti, comunişti, asasini şi deţinuţi, care, aşa li se spune, reprezintă guvernul legitim al ţării."[69]

La 8 noiembrie 1936, opt dintre cei mai cunoscuţi legionari plecau în Spania, pentru a-i înmâna generalului Moscardó o sabie a lui Cantacuzino-Grănicerul, confecţionată la Toledo. Pentru a nu rămâne un gest simbolic, legionarii trebuiau să ceară apoi permisiunea de a participa la lupte timp de o lună. Din cauza înaltului său rang militar şi a vârstei înaintate, Cantacuzino-Grănicerul n-a fost acceptat de către spanioli.[70] Ceilalţi au fost repartizaţi Legiunii străine.[71]

La 13 ianuarie 1937, Ion Moţa şi Vasile Marin, participând la acţiuni în luptă, au murit în apropiere de Madrid. Cu puţin înainte, Moţa fusese numit vicepreşedintele Partidului „Totul pentru Ţară", Marin era conducătorul organizaţiei bucureştene. Revistele şi ziarele Gărzii, ba chiar întreaga presă de dreapta, au răspândit ştirea decesului legionarilor în toată ţara. S-a făcut cunoscut faptul că Ion Moţa şi Vasile Marin sunt martiri care s-au sacrificat pentru a apăra religia şi Occidentul împotriva bolşevismului satanic. Chiar un om ca Nicolae Iorga s-a arătat impresionat de idealismul legionarilor de a proteja cu preţul vieţii latinitatea şi credinţa creştină pe pământ străin.[72]

Presa a relatat detaliat despre ceremoniile de înmormântare iminente. Transportul morţilor la Bucureşti s-a asemănat cu un marş triumfal. Declaraţiile oficiale de condoleanţe ale personalităţilor importante din societatea

---

[68] *Cf. Porunca Vremii*, 10 noiembrie 1936; H. Prost, *op. cit.*, p. 85.

[69] B. Vago, *The Shadow of the Swastica, op. cit.*, document 16, p. 186.

[70] *Cf. Libertatea*, 22 noiembrie 1936, 29 noiembrie 1936, 3 ianuarie 1937; *Porunca Vremii*, 26 noiembrie 1936, 13 decembrie 1936, 19 decembrie 1936, 22 decembrie 1936.

[71] *Cf.* H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 286.

[72] *Cf.* T. I. Armon, *Fascismo italiano, op. cit.*, p. 515 şi urm., n. 27.

românească au ridicat prestigiul Legiunii. În acelaşi timp, ele constituiau o mărturie a faptului că nici un alt partid de dreapta nu mai putea concura cu Legiunea. Evocarea trimisului consular german descrie starea de spirit existentă pe atunci în România.

„În Cernăuţi, convoiul funerar [care aducea în România sicriele celor doi — *n. A. H.*] a fost întâmpinat în mod solemn şi, în ciuda obiecţiei prefectului, sicriele au fost depuse în catedrală, iar mitropolitul a reuşit să-şi impună voinţa în faţa prefectului. Cu aprobarea guvernului, convoiul funerar a străbătut cu trenul întreaga ţară. La Cluj au venit la gară rectorul şi Senatul Universităţii, fostul prim-ministru Vaida şi o mulţime uriaşă de oameni; peste tot, şcolile apăreau în grupuri compacte cu învăţătorul lor, însoţiţi adesea de primari, pentru a le aduce, cu dreapta ridicată în semn de salut, un ultim omagiu eroilor căzuţi în Spania.

Trenul a ajuns la Bucureşti pe data de 11 februarie. Guvernul a aprobat ca pe terenul blocat din faţa gării să aibă loc o primire festivă. Serviciul de ordine a fost lăsat în seama «Gărzii de Fier», care l-a îndeplinit exemplar. Pentru această zi, la fel şi pentru următoarea, guvernul a retras interdicţia uniformei... În biserică, cadavrele au fost puse pe catafalc. Pe 13 februarie, ora 11, a avut loc ceremonia funerară religioasă, oficiată de 2 mitropoliţi ai bisericilor ortodoxe naţionale, înconjuraţi de numeroşi clerici în odăjdii... Ceremonia a constat într-o slujbă obişnuită pentru morţi, la care s-au adăugat cuvintele clericilor: «Ne rugăm pentru sufletele eroilor, Moţa şi Marin, care au căzut în lupta pentru Cruce şi împotriva bolşevismului.» Aceste cuvinte au fost repetate de circa 20 de clerici... La adunarea funerară am recunoscut şi câţiva deputaţi şi senatori aparţinând cercurilor de dreapta, precum Goga, Manoilescu ş.a. Cortegiul funerar s-a pus în mişcare şi, după relatările martorilor oculari, era vorba de un cortegiu cum nu s-a mai văzut acolo vreodată. Se vorbea de 16 000 de cămăşi verzi (Garda de Fier), ca şi de un număr serios de cămăşi albastre (Goga–Cuza) şi cămăşi brune (Cruciaţii Focului). Întreaga populaţie era în picioare pentru a vedea cortegiul care a durat o oră şi jumătate."[73]

Până în februarie 1937, opinia publică nu era lămurită cu privire la forţa Legiunii. Brusc aceasta a fost conştientizată.[74] Temerile adversarilor Gărzii

---

[73] PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 13 martie 1937, „Innere Lage in Rumänien und Diplomatischer Zwischenfall anläßlich der Beisetzung zweier in Spanien gefallener Rumänen", fără semnătură (Fabricius).

[74] *Cf. Adevărul*, 19 februarie 1937, 24 februarie 1937, 25 februarie 1937; *Völkischer Beobachter*, 17 februarie 1937; H. Prost, *op. cit.*, p. 86. *Cf.* şi Sir R. Hoare către A. Eden: „Într-o ţară care produce la fiecare jumătate de oră un nou zvon, este uşor să cazi în exagerări, mi-e teamă însă că dacă guvernul se retrage acum, ne vom afla la începutul unei mişcări naziste de o forţă irezistibilă, condusă de un spirit fanatic, asemănător celui care produce cu atâta frecvenţă tragedii în Japonia." B. Vago, *The Shadow, op. cit.*, document 33, p. 211.

au crescut şi mai mult, atunci când s-a aflat că printre oaspeţii participanţi la slujba de înmormântare s-au numărat şi diplomaţi străini: trimisul diplomatic german şi cel italian, fostul trimis al Spaniei, secretarul Legaţiei portugheze şi un reprezentant japonez.[75] Guvernul trebuia să admită întrebarea de ce a permis purtarea de uniforme şi crearea de formaţiuni militare, deşi ambele lucruri erau interzise prin lege. În cele din urmă, el a fost nevoit să mai explice de ce autorităţile au sprijinit Garda la pregătirea şi îndeplinirea ceremoniilor funerare, deşi scopul propagandistic era evident.[76]

La 23 februarie 1937, cabinetul Tătărescu, remaniat doar cu o jumătate de an în urmă dintr-un motiv asemănător, s-a modificat din nou. De data aceasta însă era mai mult decât un simplu gest. În spatele acestui act se ascundeau nesiguranţa, dar şi voinţa fermă de a abandona politica de până atunci faţă de Legiune.[77]

G. Conflict deschis de interese

1. Noua atitudine a legionarilor faţă de regele Carol al II-lea — 2. Politica regelui — 3. Urmările lui 13 februarie — 4. Prinţul Nicolae — 5. Garda şi Biserica ortodoxă — 6. Intervenţia tribunalelor militare — 7. Eşecul politicii de subjugare şi adaptare

1. La sfârşitul anului 1933, atitudinea cândva promiţătoare a legionarilor faţă de regele Carol al II-lea s-a transformat în lipsă de înţelegere, nemulţumire, chiar respingere. Se spunea că el nu a întreprins nimic împotriva deciziei de dizolvare luate de guvernul liberal, că nu a împiedicat nici măsurile de mai târziu ale poliţiei, punând astfel Legiunea la dispoziţia adversarilor ei.[1] Furia a pierdut din amploare după achitările în procesul Duca. Nu s-a mai putut însă reveni la atitudinea iniţială de încredere.[2]

Încă înainte de 29 decembrie 1933, unii adepţi ai Gărzii îşi exprimaseră nemulţumirea privind influenţa Curţii asupra deciziilor regelui şi, conform stilului obişnuit, ameninţaseră că o vor împuşca pe Elena Lupescu.[3] Ea era evreică, dar acest lucru n-a fost singurul motiv pentru atacurile lor vehemente. „Pentru masele nedenaturate ale populaţiei româneşti „strigătul de luptă «Jos camarila»" s-a dovedit în continuare „mai atrăgător decât

[75] *Cf. Adevărul*, 18 februarie 1937.
[76] *Cf. ibid.*
[77] *Cf. ibid.*, 19 februarie 1937, 24 februarie 1937, 25 februarie 1937.

[1] *Cf.* T. I. Armon, *Fascismo italiano, op. cit.*, p. 516.
[2] *Cf. ibid.*, p. 523; F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 176.
[3] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 176.

toate lozincile naționaliste"[4], iar dacă Legiunea nu voia să fie dată la o parte, trebuia să participe la campanie.

Până în toamna anului 1934, cuvintele dure împotriva metresei regelui puteau fi considerate ca izbucniri demagogice. Pe urmă însă, ele au oglindit o ură adâncă. Fundalul l-a constituit prezumtivul atentat îndreptat împotriva lui Codreanu, atentat inițiat probabil de Elena Lupescu.[5] Și alte lucruri i-au iritat pe legionari. O manifestare la care trebuia să vorbească Nae Ionescu a fost interzisă.[6] Ministrul Cultelor, Lapedatu, aparținând aripii stângi a PNL, a intervenit pe lângă Sfântul Sinod, pentru a nu se abuza de Biserică în scopuri politice.[7] Și mai mult a contrariat efortul cercurilor influente de a deduce mișcarea de dreapta din Legiune. Întrebat fiind despre motivul care ar fi condus Legiunea către o atitudine anticarlistă, conducătorul studenților, Traian Cotigă, a răspuns: „În Garda de Fier starea sufletească s-a schimbat mult în ultimii doi ani [1933–1935 — *n. A. H.*]. [...] Încurajarea mișcărilor artificiale de tineret ca străjerismul și alte bazaconii inventate de generalul Manolescu [un om de încredere al lui Carol al II-lea — *n. A. H.*] și plătite de poliție au slăbit și mai mult simpatiile tineretului gardist pentru rege."[8]

Cât de mult îl respingeau legionarii pe Carol al II-lea a devenit vizibil în primăvara anului 1935, când aceștia au luat parte la demonstrațiile de simpatie pentru republicanul Gerota, arestat deoarece se declarase în mod public împotriva monarhiei.[9] În toamna anului 1935, Garda a început negocierile cu Iuliu Maniu și Gheorghe Brătianu, ambii numărându-se printre cei mai cunoscuți adversari ai camarilei de curte. Dacă se dă crezare unui raport secret către rege, atunci delegații celor trei politicieni au ajuns chiar la un acord formal.[10] Faptul că Iuliu Maniu și Căpitanul au fost de acord cu critica anturajului regelui Carol al II-lea a fost adus la cunoștința opiniei publice printr-o circulară, în noiembrie 1935: „Să se știe de toți", arăta el aici, „că domnul Maniu atacă nu pe rege, ci vârful din jurul său, care-l omoară pe rege și nimicește monarhia românească."[11]

2. În ciuda indiciilor evidente ale unei opoziții de nedepășit între el și Legiune, Carol al II-lea mai spera încă să angajeze mișcarea în slujba scopurilor sale. UNSCR și-a putut desfășura nestingherită congresul la Tg. Mureș.

---

[4] PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 4 aprilie 1936, v. Pochhammer.

[5] *Cf.* Moța, *Corespondența, op. cit.*, p. 18.

[6] *Cf.* Nedelcu, *De la restaurație, op. cit.*, p. 185.

[7] *Cf. Brațul de Fier*, I, Nr. 7, decembrie 1935; *MO*, III, Nr. 58, 28 iulie 1936, ședința din 30 martie 1936.

[8] C. Argetoianu, *Însemnări zilnice*, citat după F. Nedelcu, *De la restaurație, op. cit.*, p. 185 și urm.

[9] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restaurație, op. cit.*, p. 185.

[10] *Cf. ibid.*, p. 186.

[11] C. Zelea-Codreanu, *Circulări și manifeste, op. cit.*, p. 73.

Constantin C. Giurescu, poate cel mai important istoric al României alături de N. Iorga, urma să ţină o cuvântare din ordinul regelui şi să înlăture astfel tensiunile faţă de Coroană. Pentru a promova bunăvoinţa Gărzii, Carol al II-lea a înmânat preşedintelui UNSCR, Gh. Furdui, 100 000 lei din caseta sa particulară.[12] Partizanii lui Codreanu s-au arătat însă puţin recunoscători. Imediat după congres şi după incidentele în legătură cu acesta, regele şi-a manifestat dorinţa de a purta o discuţie explicativă cu şefii legionari, dar aceştia au refuzat sub pretextul că Garda nu face nimic secret.[13]

La o jumătate de an după evenimentele de la Tg. Mureş, Carol a trebuit să admită că tactica sa a avut consecinţe periculoase. Ameninţările studenţilor legionari nu erau vorbe goale. Stelescu fusese împuşcat pe data de 16 iulie 1936, un alt membru al „Cruciadei" a căzut victimă unui atentat pe 24 august 1936. Adepţii lui Codreanu au pătruns în vila de la ţară a lui Virgil Madgearu, ameninţând cu vendeta, dacă se va întâmpla fie şi numai ceva inexplicabil. „Regele a fost impresionat de actul gardiştilor", reda Mihail Moruzov, şeful serviciului secret român, starea de spirit a lui Carol din acel timp. „N-a crezut până acum în ameninţările acestui tineret pe care-l socotea că-l poate utiliza în serviciul popularităţii sale. Acum vede că are a face cu adevăraţi teroriştişi, cum ştie că mai sunt echipe organizate în vederea suprimării şi altor persoane, printre care una ce-i stă foarte aproape — a băgat-o pe mânecă."[14]

Planurile lui Carol al II-lea nu erau ameninţate doar de legionari. Toamna, primele gărzi formate din ţărani străbăteau Bucureştiul. Regele trebuia să se teamă de faptul că partidele ar putea forma armate private şi că el ar putea pierde controlul asupra ţării. Carol a reacţionat conştient de sine şi hotărât. Cabinetul a fost remaniat, toate gărzile fiind dizolvate. Ministrul de Interne, Inculeţ, şi ministrul Justiţiei, Valer Pop, au trebuit să demisioneze, iar ca să nu întărească rândurile dreptei, s-a avut grijă ca ei să fie ţinuţi în posturi mai puţin relevante. În cursul remanierii, doar Nicolae Titulescu n-a primit nici o însărcinare nouă. În împrejurările date, demisia sa a avut efectul unui gest de satisfacţie la adresa dreptei, astfel încât Carol al II-lea a avut posibilitatea de a se debarasa fără prea mare vâlvă de incomodul ministru de Externe.[15]

Deşi regele a luat iniţiativa decisivă pentru remanierea cabinetului, atitudinea Partidului Liberal n-a fost lipsită de importanţă. Imediat după congresul studenţesc de la Tg. Mureş, unele grupuri PNL au criticat vehement

---

[12] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 189, nota 99; M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 115; *Porunca Vremii*, 31 octombrie 1936.

[13] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 190.

[14] C. Argetoianu, *Însemnări zilnice*, citat după F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 191.

[15] *Cf.* George G. Potra, „În culisele «cazului» Titulescu", în: *MI*, 3(1969), Nr. 9, p. 50 şi urm.; I. Chiper, F. Constantiniu, *op. cit.*, p. 37 şi urm.

guvernul, făcându-l vinovat de impertinența cu care dreapta extremistă acționa în public. Dinu Brătianu profitase de starea de spirit confuză, pentru a-și consolida poziția împotriva lui Tătărescu.[16] În urma actelor teroriste din 23 și 24 august, majoritatea membrilor Partidului Liberal cereau să se întreprindă ceva.[17] Primul-ministru și regele Carol al II-lea nu puteau să nu țină cont de această revendicare.

Legiunea a observat probabil că, începând din 29 august, vântul bătea din altă direcție.[18] Codreanu și-a somat adepții să respecte strict legile, pentru a fi evident cine violează ordinea constituțională.[19] Nu era totuși vorba de nici o modificare a stilului politic, fapt demonstrat de Căpitanul însuși în memoriul său de politică externă din 5 noiembrie.[20]

Dacă se dă crezare unor zvonuri, Carol al II-lea s-a abținut de la măsuri radicale împotriva Gărzii numai datorită avertismentelor insistente ale miniștrilor săi.[21] Încă se mai spera că Legiunea va ceda, întrucât va întâmpina o rezistență mai mare. Tratativele dintre Carol al II-lea și Codreanu urmau să ajute la aplanarea conflictului[22] și nu pare exclus faptul că susținerea oferită de autorități, cu prilejul ceremoniilor de înmormântare din 13 februarie 1937, trebuia să demonstreze avantajele unei cooperări, ca în acest fel discuțiile secrete să fie duse la bun sfârșit. Garda însă nu era dispusă la nici un compromis care să-i fi limitat autonomia, ba chiar era incapabilă să încheie o înțelegere, întrucât un astfel de demers ar fi contrazis pretinsul său statut de mișcare politică. Nici măcar inactivitatea n-a fost posibilă, după cum cerusе Căpitanul, căci din nou a fost maltratat un „trădător". Codreanu i-a imputat dirigintelui de poștă din București că scrisorile i-au fost confiscate ilegal și l-a amenințat cu măsuri represive. Faptul că, pentru Legiune, crima și mai ales asasinatul prin lovire constituiau o necesitate politică este o realitate demonstrată de un spectacol nu mai puțin macabru, cu ocazia căruia asasinii lui Duca și Stelescu au fost decorați cu Crucea Albă pentru curaj deosebit.[23]

3. Regele era dispus să treacă peste unele acte de teroare, apreciindu-le ca greșeli inevitabile. Acest lucru aproape că devenise o obișnuință. Doar

---

[16] *Cf. Adevărul*, 8 aprilie 1936, 26 aprilie 1936, 1 ianuarie 1937; B. Vago, *The Shadow*, document 8, p. 176 și urm., document 11, p. 181.

[17] *Cf.* B. Vago, *The Shadow, op. cit.*, document 16, p. 186.

[18] *Cf. Porunca Vremii*, 6 septembrie 1936, 9 septembrie 1936, 16 septembrie 1936; *Însemnări sociologice*, II, Nr. 8, noiembrie 1936, p. 24 și urm.

[19] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări și manifeste, op. cit.*, pp. 98, 100.

[20] *Cf.* nota 65, p. 285.

[21] *Cf.* B. Vago, *The Shadow, op. cit.*, document 32, p. 208.

[22] *Cf. Mișcarea legionară, Adevărul în procesul Căpitanului, op. cit.*, p. 138 și urm.; A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 79.

[23] *Cf.* C. Neagu, D. Marinescu, R. Georgescu, *op. cit.*, vol. 3, p. 120 și urm.; H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 200; N. Iorga, *Memorii, op. cit.*, vol. 7, p. 397.

atunci când, în timpul ceremoniilor de înmormântare pentru Moţa şi Marin, Garda şi-a afişat demonstrativ forţa, toate iluziile unei posibile legături s-au destrămat: „Codreanu a defilat ca un suveran în spatele dricului", nota Nicolae Iorga, „lumea căzând în genunchi şi închinându-i-se."[24]

Regele era acum în sfârşit pregătit să poarte deschis conflictul.[25] Acţiunile sale rapide au avut drept rezultat împiedicarea PNL de a renunţa la sprijinul acordat lui Gheorghe Tătărescu şi punerea lui Dinu Brătianu în imposibilitatea de a câştiga influenţă mai puternică.[26] Ceea ce a determinat însă politica de la Curte a fost totuşi ceva mai mult decât un simplu calcul la rece. În însemnările sale, Armand Călinescu evocă o conversaţie cu Gabriel Marinescu, prefectul poliţiei din Bucureşti, prieten intim al regelui, care fusese numit atunci în guvern ca subsecretar la Ministerul de Interne. „Lungă întrevedere cu Gabriel Marinescu la mine acasă. Tătărescu a avut iniţiativa numirii lui în guvern. Nu a acceptat decât după ce Regele l-a convins şi el. Gabriel îi făcuse un raport de vineri. Când s-a întors regele la Bucureşti, duminică, l-a chemat de dimineaţă şi i-a spus că s-a convins de primejdia Gărzii de Fier şi de necesitatea represiunii. Gabriel i-a spus lui Tătărescu că primeşte numai cu condiţia de a i se aproba planul de lucru. El nu merge nici la consiliu decât spre a i se da aprobarea. Apoi să fie lăsat să lucreze liber. S-a primit propunerea lui. Are de gând să suprime pe Codreanu şi vreo 30 de gardişti principali. Şi-a format echipe de 200 de puşcăriaşi cu care va da lovitura într-o noapte. E convins că dacă nu-i suprimă el pe ei, vor cădea el şi regele apoi victime. [...] Gabriel i-a spus regelui că ceea ce putea odată vindeca cu o cataplasmă, acum va trebui tratat cu bisturiul. Deci vor trebui suprimaţi câţiva."[27]

Numirea lui Marinescu a constituit o parte dintr-un plan cuprinzător, prin care adversarii declaraţi ai Legiunii au fost plasaţi în vârful funcţiilor importante privind ordinea internă. În justificarea sa referitoare la remanierea guvernamentală, Tătărescu declara că măsura era necesară pentru a restabili ordinea greu zdruncinată din ultima vreme.[28]

Într-adevăr, de data aceasta, guvernul nu s-a limitat la vorbe, arătând clar cine tulburase, din perspectiva sa, liniştea: studenţii legionari. Toate căminele care nu erau ataşate universităţilor au fost desfiinţate, anunţându-se o nouă lege pentru învăţământul superior, potrivit căreia, în instituţiile de învăţământ,

---

[24] N. Iorga, *Memorii, op. cit.*, vol. 7, p. 398.

[25] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 11 martie 1937, „Innere Lage in Rumänien und Diplomatischer Zwischenfall anläßlich der Beisetzung zweier in Spanien gefallener Rumänen", fără semnătură (Fabricius).

[26] *Cf. Adevărul*, 19 februarie 1937, 24 februarie 1937; *Bukarester Tageblatt*, 21 februarie 1937, 22 februarie 1937.

[27] A. Călinescu, *Memorii*, citat după F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 199.

[28] *Cf. Adevărul*, 25 februarie 1937.

politica va fi interzisă. Adepţi ai Gărzii, care la Cernăuţi şi Bucureşti încercaseră să-şi impună cu pumnul aşa-zisele lor drepturi, au fost aduşi în faţa tribunalului de război.[29]

Pentru a-i opri pe legionari de la acţiuni nechibzuite, Codreanu a dat dispoziţie ca toate măsurile forţelor de ordine ale statului să fie suportate cu o ţinută demnă. Apelul nu a avut efectul scontat. Într-un atentat, la 3 martie 1937, rectorul Universităţii din Iaşi, Traian Bratu, a fost rănit grav. Bratu se număra de ani de zile printre adversarii cei mai hotărâţi ai acţiunilor radicale de dreapta, şi nimeni nu putea să nu creadă că gardiştii n-au participat la atentat.[30]

Guvernul a profitat de ocazie, ordonând alte măsuri dure. Toate facultăţile şi căminele au fost închise, redeschiderea fiind anunţată abia după promulgarea noii legi pentru învăţământul superior. Toţi studenţii au trebuit să semneze o declaraţie care-i obliga să se abţină de la orice activitate politică de partid.[31]

Pentru a diminua influenţa Gărzii asupra adolescenţilor, organizaţia cercetaşilor români a fost anexată deja în ianuarie „Străjii Ţării", aşa încât aceasta rămânea în continuare singura organizaţie naţională de tineret suprapartinică.[32]

Până în acel moment, tinerii adepţi ai Legiunii duseseră o viaţă dublă, fiind pe de o parte membri ai organizaţiilor de tineret ale statului, dar, în acelaşi timp, activi în „Frăţiile de cruce" legionare. Astfel de apartenenţe duble nu mai trebuiau să fie posibile. Învăţătorii, poliţia şi conducătorii „Străjii Ţării" au fost constrânşi să facă schimb de informaţii, ca monopolul educaţiei de stat să nu mai fie nesocotit.[33]

În primăvara anului 1937, toate activităţile de muncă obştească au intrat sub supravegherea autorităţilor, astfel încât s-a creat impresia că Legiunea a fost deposedată de instrumentul său de propagandă cel mai evident. Imediat după aceea, Codreanu a declarat că Garda nu va mai construi în viitor colonii de muncă, ci va realiza lagăre de odihnă pentru adolescenţi reumatici şi bolnavi de plămâni.[34]

Prin decretul-lege din 4 aprilie 1936, deci încă în timpul congresului studenţesc de la Tg. Mureş, s-a creat Oficiul de Educaţie a Tineretului Român

---

[29] *Cf. ibid.*, 27 februarie 1937.

[30] *Cf. Buna Vestire*, 3 martie 1937, 3 februarie 1938; *Bukarester Tageblatt*, 3 martie 1937, 4 martie 1937.

[31] *Cf. Buna Vestire*, 3 martie 1937, 16 martie 1937, 28 martie 1937, 30 martie 1937; St. Neagoe, *Triumful raţiunii, op. cit.*, p. 464 şi urm.; I. Constantinescu, *Din însemnările..., op. cit.*, p. 400.

[32] *Cf.* N. N. Petraşcu, *op. cit.*, p. 62; *Bukarester Tageblatt*, 27 ianuarie 1937.

[33] *Cf.* H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 344.

[34] *Cf. ibid.*, p. 323 şi urm.; *Bukarester Tageblatt*, 20 martie 1937, 21 martie 1937, 27 martie 1937.

(O.E.T.R.). Sarcina acestuia era, conform legii, studiul, conducerea şi punerea în practică a educaţiei tineretului, precum şi coordonarea şi controlul tuturor instituţiilor de stat şi ale organizaţiilor private care se ocupau cu educaţia tineretului.[35] În anul întemeierii sale, O.E.T.R. nu a fost activă în rândul legionarilor, dar după schimbarea atitudinii guvernului, în februarie 1937, menajamentele au luat sfârşit. Codreanu s-a văzut confruntat cu solicitarea de a permite Oficiului de tineret al statului controlul lagărelor de odihnă. Pentru a evita conflictul, el a fixat o vârstă minimă de 18 ani. Aceasta corespundea dispoziţiilor legale, obligând statul, atunci când lagărele au fost totuşi desfiinţate, să încalce într-o manieră puţin voalată legea.[36]

În vara anului 1937, conducerea „Străjii Ţării" a stabilit primele legături cu tineretul hitlerist. Se presupune că iniţiativa nu a izvorât doar din interes organizatoric, după cum se arăta oficial, ci a fost gândită pentru a ridica prestigiul „Străjii Ţării" în rândurile dreptei. A fost planificată o călătorie a conducătorilor români de tineret în Germania. Baldur v. Schirach a vizitat la rândul lui organizaţia română de tineret a statului, înainte de alegerile din decembrie.[37]

În octombrie 1937, printr-o nouă lege, toate activităţile din domeniul tineretului şi al sportului au fost subordonate „Străjii Ţării". Ca „străjer suprem", care-l putea desemna din proprie iniţiativă pe şeful tineretului statului, Carol al II-lea şi-a asigurat astfel controlul direct asupra unui important sector al societăţii. Scopul vizat nu a fost însă atins. Într-o discuţie cu regele, Constantin Argetoianu sublinia: „Unde se varsă acest tineret, disciplinat şi milităreşte pregătit? Merg toţi în diferitele noastre partide, dar mai ales la Garda de Fier. Aşa încât, la urma urmelor, «Straja Ţării» devine o instituţie de recrutare pentru Zelea-Codreanu."[38]

4. Fratele lui Carol al II-lea, prinţul Nicolae, făcea parte de mult timp dintre adversarii regelui. El sprijinise intenţiile de reîntoarcere ale lui Carol, întrucât spera să găsească, pentru proiectul său matrimonial, înţelegere la fratele său cu experienţă în chestiuni amoroase. Ceea ce Carol al II-lea pretindea însă pentru sine nu era valabil şi pentru ceilalţi. Căsătoria secretă cu iubita sa burgheză (noiembrie 1931) fusese anulată, iar Nicolae a trebuit să părăsească ţara pentru un timp. În ipoteza că organizaţia gardistă putea fi folosită într-o zi împotriva regelui, Nicolae s-a împrietenit cu câţiva conducători ai Legiunii, sprijinindu-i cu generozitate. În calitatea sa de inspector general al armatei, şef al aviaţiei militare şi amiral al marinei, el le-a cerut ofiţerilor supuşi lui să se alăture Partidului „Totul pentru Ţară". Prinţul

---

[35] *Cf. Enciclopedia României, op. cit.*, vol. 1, p. 486.

[36] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, pp. 144 şi urm., 160 şi urm., 165 şi urm.

[37] *Cf.* PA, GB, IG 4; *ibid.*, IA 3, iunie/iulie 1936, Corespondenţă cu conducerea de tineret a Reichului privind posibilitatea unei luări de contact cu Straja română a Ţării.

[38] C. Argetoianu, *op. cit.*, I (1967), Nr. 8, p. 79.

însă nu s-a supus indicaţiei puţin diplomatice a primului-ministru de „a lua ceva aer" în afara graniţelor, în interesul tuturor. La 9 aprilie 1937, Consiliul Coroanei i-a retras lui Nicolae toate drepturile de membru al Casei Regale.[39] Legionarii s-au declarat solidari cu prinţul. Au existat obişnuitele zvonuri ale unui puci gardist. Situaţia însă nu s-a schimbat cu nimic.[40]

5. Mult mai importantă decât influenţa prinţului a fost atitudinea Bisericii ortodoxe. Atât timp cât clerul nu se distanţa de Legiune, toate eforturile de delimitare erau destinate eşecului.

Nu a fost uşor pentru Biserică să stea la distanţă faţă de o organizaţie pe care o respingea în radicalitatea ei, dar al cărei cod de valori îl împărtăşea în mare măsură. Ambivalenţa a devenit limpede într-o scrisoare pastorală, pe care Sfântul Sinod a redactat-o după atentatul asupra lui Duca. În aceasta, se exprima îngrijorarea faţă de mentalitatea care domneşte în anumite cercuri. Tineretul, şi cel universitar, n-are voie să monopolizeze dreptul de a rezolva problemele dificile prin violenţă. Pe de altă parte, Sfântul Sinod a arătat înţelegere pentru motivele studenţilor naţionalişti. Studenţii trebuie să-şi însuşească pe deplin cunoştinţele de specialitate necesare, pentru ca România să învingă greutăţile, fără ajutor din partea străinilor. Ambiţia lor trebuia să fie însufleţită de spiritul de ordine şi de disciplină. Necesare sunt întărirea fizică, educaţia în spiritul credinţei şi cunoaşterea tradiţiei strămoşeşti.[41] Într-o luare de atitudine faţă de „Israelite World Alliance", patriarhul Miron Cristea şi-a mărturisit profundele sale rezerve antievreieşti.[42] Deci şi aici, nici o delimitare de Legiune.

Se părea că organizaţia lui Codreanu voia să ţină seama de scrisoarea pastorală din martie 1934. Garda a amenajat lagăre de muncă, a construit străzi, a săpat fântâni, a reparat biserici sau a ridicat altele noi. Episcopii şi

---

[39] *Cf. ibid.*, Nr. 3, p. 67 şi urm., Nr. 7, p. 79 şi urm.

[40] *Cf.* B. Vago, *The Shadow, op. cit.*, document 61, p. 254; M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier*, *op. cit.*, p.163.

[41] *Cf.* Keesings Archiv der Gegenwart, 12 martie 1934.

[42] Israelite World Alliance rezuma astfel declaraţia patriarhului: „...majoritatea evreilor, declara el (patriarhul), duceau o viaţă confortabilă, monopolizând toate bogăţiile ţării, comerţul, industria, casele, oraşele etc. Cu o mare abilitate ei instigau şi cultivau germenele competiţiei sociale şi al celorlalte rele; ei dobândiseră chiar şi monopolul presei, care, evident, cu ajutor străin, a dus o campanie sinistră împotriva însuşi sufletului românesc.

[...] Un număr mare de evrei au venit ca potopul, în timpul războiului şi după acesta, începând să ameninţe astfel însăşi existenţa tuturor românilor şi creştinilor. [...] Soarta bietului popor român, căruia evreii i-au stors până şi măduva din oase, te face să-i plângi de milă. A se apăra pe ei înşişi era o datorie naţională şi patriotică, şi nu antisemitism. Absenţa unei reacţii în faţa acestui pericol ar fi fost semnul unui popor laş şi indolent, adică ar fi însemnat să-şi sape propria groapă. Unde era scris că evreii au privilegiul de a trăi pe spinarea altor popoare şi pe cea a românilor ca paraziţii?" B. Vago, *The Shadow, op. cit.*, document 51, p. 235. *Cf.* şi *ibid.*, p. 61, document 49, p. 233, document 52, p. 226 şi urm.

mitropoliţii i-au felicitat pe legionari pentru acţiunea lor.[43] Ministrul Cultelor, Lapedatu, n-a mai tolerat o luare de poziţie echivocă. El a cerut ca Biserica să nu se lase folosită abuziv în scopuri politice de partid. Printr-o hotărâre a Sfântului Sinod, administraţiile bisericeşti au primit ordin ca în cazul în care o organizaţie politică se va oferi să execute gratis lucrările de construcţie, să fie mai întâi informat Ministerul Cultelor, aşteptându-se consimţământul administraţiei competente a episcopiei.[44]

Legionarii au răspuns în modul lor propriu. Jigniri ofensatoare l-au vizat chiar pe patriarhul din Bucureşti, pe care-l făceau răspunzător de hotărârea Sinodului.[45]

Nu toţi ierarhii Bisericii erau convinşi de necesitatea acestei delimitări.[46] Când liniile de front dintre tendinţele politice s-au înăsprit tot mai mult, iar societatea românească părea fracţionată într-o stângă democratic-materialistă şi o dreaptă naţionalistă creştin-ortodoxă, Biserica a crezut că trebuie să încheie pace cu legionarii. Doar la o zi după condamnarea intelectualilor antifascişti de către Tribunalul militar din Chişinău, Sfântul Sinod a anulat *de facto* decizia sa din anul precedent. Într-o declaraţie privind această chestiune, se spunea: „Pentru a înlătura falsa credinţă ce şi-a făcut loc în opinia publică, şi anume că Sfântul Sinod, prin hotărârea sa din 4 octombrie 1935, ar fi contra muncii constructive prestate în mod gratuit bisericii de tineretul intelectual grupat în organizaţia «Totul Pentru Ţară», ţin să fac următoarele clarificări: întrucât organizaţia «Totul pentru Ţară» ar putea da garanţii că acţiunea ei se încadrează perfect între acţiunile folositoare exclusiv bisericii şi sunt străine de orice alt scop, Sfântul Sinod încuviinţează că acolo unde chiriarhul locului ar putea coordona acţiunea acestei organizaţii cu activitatea sa pentru ridicarea de biserici, fără nici o umbră de bănuială, ofertele numitei organizaţii pot fi socotite ca binevenite."[47]

În următoarele luni, Biserica şi Garda au colaborat fructuos de ambele părţi. Clerul ortodox vedea în tineretul legionar o sursă de regăsire religioasă, demnă de salutat; pentru legionari, recunoaşterea şi confirmarea lor socială se legau de bunăvoinţa Bisericii.

Când în vara anului 1936, generalul spaniol Francisco Franco a organizat puciul împotriva guvernului constituţional al ţării sale, în România nu doar dreapta a fost cea care a perceput evenimentele din Peninsula Iberică

---

[43] *Cf. Braţul de Fier*, I, Nr. 4, septembrie 1935; *România creştină*, I, Nr. 7, 15 iunie 1935.

[44] *Cf. Braţul de Fier*, I, Nr. 7, decembrie 1935.

[45] *Cf. Cuvântul Argeşului*, I, Nr. 12–13, 25 septembrie 1935; V. Marin, *op. cit.*, p. 153 şi urm.

[46] *Cf. MO*, III, Nr. 44, 3 iunie 1936, şedinţa din 11 martie 1936, Interpelarea deputatului Plessie.

[47] *Cf. Porunca Vremii*, 4 aprilie 1936.

ca pe o luptă dusă între ateism şi creştinism.[48] Cum putea deci clerul să stea deoparte, când şapte membri conducători ai Partidului „Totul pentru Ţară" mergeau să lupte în Spania împotriva bolşevismului? Patriarhul însuşi i-a venerat pe cei căzuţi ca eroi şi martiri ai credinţei lor.[49] Mai mult de 200 de preoţi ortodocşi în odăjdii au luat parte la cortegiul funerar.

Toate eforturile guvernului de a împinge Partidul „Totul pentru Ţară" în afara vieţii politice au fost condamnate la eşec atât timp cât clerul nu putea fi oprit de la manifestările sale publice de solidaritate. Ministerul Cultelor s-a adresat din nou Sfântului Sinod. Dar decizia episcopilor a corespuns numai în parte intenţiilor guvernului: preoţii nu trebuiau să mai sfinţească decoraţii şi steaguri, care urmau să fie folosite în disputele politice. Ei trebuiau să evite angajarea în politica partizană. Conducerea Bisericii însă nu voia să decreteze reţinere politică desăvârşită. Biserica, se arăta, nu doreşte, ce-i drept, să se amestece în lupta politică dintre partide, dar punctul ei de vedere creştin îl va susţine public în continuare şi în cadrul partidelor politice, opunându-se tuturor direcţiilor care, sub masca politicului, vor răspândi convingeri şi programe etice în contradicţie cu creştinismul. Sinodul s-a împotrivit separării dintre stat şi religie, cerând literal ca „spiritul secularismului" să dispară. Statul român s-a născut din martirii naţiunii române şi nu se poate să cadă pradă plăcerilor de scurtă durată sau ambiţiilor nestăpânite. În aceeaşi măsură trebuie respinse poftele unor politicieni avari, ca şi cele ale unei mase întărâtate în mod demagogic. „Având grijă de toţi fiii neamului, Biserica reprobă individualismul hrăpăreţ, precum şi orice acte de samavolnicie, teroare şi brutalitate, dar şi lupta de clasă, cerând legi şi o viaţă românească inspirată de duhul frăţiei şi al solidarităţii naţionale. [...] Cetăţenii de alte limbi şi legi — după ce cei deveniţi ilegal vor fi revizuiţi — se vor bucura de tratamentul legal şi vor fi sprijiniţi în silinţele lor spre progres, dar supravegheaţi, ca să nu păgubească prin nimic naţiunea română."[50]

Garda a salutat decizia Sinodului ca pe o confirmare a concepţiei sale. Cererilor de neimplicare politică Biserica le-a răspuns că nu se va limita la altar. Ea doreşte să participe în mod activ la viaţa politică. Va sta departe de „luptele politicianilor" şi va trece de partea „soldaţilor credincioşi ai lui Cristos, şi astfel a legionarilor"[51].

Desigur, episcopii au împărtăşit rezervele dreptei faţă de individualism şi liberalism, dar aceasta nu înseamnă că Garda a pătruns până în vârfurile

---

[48] *Cf.* PA, GB, IA 5, 15 octombrie 1936, „Hirtenbrief rumänischer Geistlicher gegen den Kommunismus", Fabricius.

[49] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 11 martie 1937, „Innere Lage in Rumänien und Diplomatischer Zwischenfall anläßlich der Beisetzung zweier in Spanien gefallener Rumänen", fără semnătură (Fabricius).

[50] *Buna Vestire*, 12 martie 1937.

[51] *Însemnări sociologice*, II, Nr. 2, mai 1937, p. 17; *cf.* şi *Libertatea*, 25 martie 1937, precum şi C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 135 şi urm.

ierarhiei bisericeşti. Decizia Sinodului a oglindit neliniştea îndreptăţită a membrilor Sinodului faţă de autonomia bisericească. Doar cu cinci luni înainte, ministrul Cultelor, Victor Iamandi, îl atacase vehement pe mitropolitul basarabean Gurie. Biserica se apărase[52], iar guvernul îşi primea acum răsplata.

6. Tribunalele îşi luaseră în serios misiunea faţă de stânga, după ce, în raport cu dreapta, ele dăduseră greş. Dacă guvernul voia să aibă succes în lupta împotriva Legiunii, justiţia trebuia să trateze actele de violenţă ale extremiştilor de dreapta la fel ca şi pe cele ale stângii. În fond, aceasta însemna o reiterare a principiilor democratice şi ale statului de drept stipulate de Constituţie, dar tocmai acest lucru nu era oportun pentru rege şi guvern. Nu prin aplicarea legilor în vigoare se voia combaterea Legiunii, ci printr-o extindere a sferei de influenţă a regelui. Competenţa tribunalelor militare a fost extinsă retroactiv, iar în fruntea tribunalelor militare au fost numiţi ofiţeri credincioşi lui Carol. Dispoziţia şi-a atins scopul în măsura în care şi adepţii Gărzii au trebuit să se aştepte la sancţiuni. Dar sentinţele judecătoreşti nu servesc numai la sancţionarea acţiunilor ilegale, ele stabilesc şi norme, creează conştiinţă juridică. În privinţa acestui al doilea aspect, noile reglementări nu şi-au atins scopul, căci în ciuda condamnării criminalilor, opinia publică nu s-a distanţat faţă de Legiune. Noua practică juridică decurgea în mod prea evident din intervenţii autoritare; la fel, lipsea legitimitatea statului de drept, constituţional.[53]

7. Guvernul nu s-a mai bazat doar pe mijloacele de reprimare ale statului. Într-un fel de „strategie dublă", acesta a abordat fiecare punct al programului Legiunii. Voia să arate că se putea lipsi de Legiune, fiind totuşi capabil de a impune o politică naţionalistă. S-a anunţat o nouă lege pentru controlul cartelurilor şi al trusturilor şi, în acelaşi timp, s-a răspândit zvonul despre nişte planuri privind „protecţia muncii româneşti". Opinia publică democratică, reprezentanţii minorităţilor etnice dar şi economia s-au opus tuturor planurilor care prevedeau introducerea lui „numerus valahicus", aşa cum îl ceruse, încă demult, Vaida. Era de prevăzut că, dacă s-ar introduce astfel de reglementări, nu doar minorităţile ar fi împinse către un rol de opoziţie, ci şi economia ar suferi daune grele, ca să nu mai vorbim de complicaţiile de politică externă.

Desigur, parlamentarismul românesc n-a corespuns replicilor sale occidentale. Dar formularea de critici încă mai era posibilă, iar politica guvernului Tătărescu împingea tot mai multe grupuri în opoziţie. Numai o recunoaştere reală a democraţiei ar fi putut neutraliza atacurile extremei drepte, în schimb însă, rândurile Legiunii se îngroşau aşa mai repede decât înainte.

---

[52] *Cf. Porunca Vremii*, 3 noiembrie 1936.

[53] *Cf.* PA, GB, IA 5, 11 martie 1937, „Innerpolitische Maßnahmen", Fabricius; H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 326 şi urm.; C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 142 şi urm.; *Buna Vestire*, 3 aprilie 1937, 16 aprilie 1937, 28 aprilie 1937; 21 iulie 1937; *Bukarester Tageblatt*, 10 martie 1937, 11 martie 1937, 13 martie 1937, 3 aprilie 1937.

H. Mitul „Coloanei a Cincea“

1. Istoriografia românească asupra relațiilor Legiunii cu Germania și Italia — 2. Conferința de la Montreux a CAUR — 3. Dreapta românească și raporturile ei cu Germania — 4. Legiunea și diplomația germană — 5. Susținerea lui Goga de către APA — 6. Arthur Konradi

1. Faptul că Garda de Fier a fost în slujba hitlerismului constituie până astăzi un postulat fundamental al istoriografiei românești[1], care reflectă de altfel o convingere mult răspândită în cadrul opiniei publice românești de la începutul anilor '30. Mai mult chiar, uneori se vorbește despre Gardă ca despre o „Coloană a Cincea“, admițându-se astfel existența unei strategii a Germaniei în scopul subminării României prin intermediul Legiunii, precum și o totală subordonare a Gărzii de Fier intereselor național-socialismului. Nici una dintre cele două acuze nu exprimă însă situația reală. Gardiștii n-au lăsat, ce-i drept, nici o îndoială în privința orientării lor în politica externă, în special dacă este vorba de Codreanu[2] însuși, dar, dincolo de declarații de apropiere reciprocă, n-a existat propriu-zis o colaborare cu serviciile germane sau italiene. În sfârșit, atât politica externă italiană, cât și cea germană erau lipsite de o orientare clară pe care o implică termenul de „Coloană a Cincea“. În Italia și Germania, diplomația și partidul urmăreau adesea politici aflate la distanță una față de cealaltă, chiar diferitele organizații din partid acționau una împotriva celeilalte. Un vechi fascist, cum era Coselschi, sau un „bătrân luptător“, precum Rosenberg, de partea național-socialistă, credeau că este posibilă câștigarea de influență prin intermediul relațiilor cu cercurile românești de dreapta. Ei au eșuat însă datorită rezistenței diplo-

[1] *Cf.* T. Georgescu, *Sur la cinquième colonne hitlérienne, op. cit.*, p. 19 și urm.; M. N. Tomos, *op. cit.*; M. Fătu, I. Spălățelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 100 și urm.; F. Nedelcu, *Date noi, op. cit.*, p. 1352; Petre Ilie, „Relațiile dintre Garda de Fier și Germania nazistă“, în: *Împotriva fascismului*, București, 1971, p. 83 și urm.; F. Nedelcu, *De la restaurație, op. cit.*, p. 92 și urm.; *cf.* și *Dicționar enciclopedic*, București, 1974, s. v. *Garda de Fier*.

[2] *Cf.* M. Polihroniade, *op. cit.*; V. Marin, *op. cit.*, pp. 40 și urm., 209; *România creștină*, I, Nr. 15, 10 octombrie 1935; *Cuvântul Argeșului*, I, Nr. 14, 20 ianuarie 1936; *Buna Vestire*, 30 noiembrie 1937; C. Zelea-Codreanu, *Circulări și manifeste*, *op. cit.*, pp. 78 și urm., 102 și urm., 191.

Expertul Legiunii în politică externă, Mihail Polihroniade, s-a exprimat mai diferențiat decât conducătorul legionar. În timp ce Codreanu se declara fără menajamente pentru o alianță cu Germania și Italia, respingând atât Pactul Balcanic, cât și Mica Antantă, Polihroniade a explicat faptul că alianțele locale sunt extrem de avantajoase pentru România ca protecție împotriva naționalismului maghiar și bulgar. Din această perspectivă, țara trebuie să se orienteze către Germania și Italia, atât timp cât ambele state practică o politică hotărât antirusească. Această legătură însă nu trebuie să atragă România într-o confruntare europeană. *Cf. Iconar*, II, Caiet 12, decembrie 1937.

maţiei şi dovezilor de independenţă ale dreptei româneşti. NSDAP în Austria sau Partidul Sudeţilor Germani condus de Henlein[3] au activat în spaţiul cultural germanofon, având cu totul alte scopuri şi intenţii decât partidele de dreapta din România, care nu voiau să schimbe nimic în privinţa poziţiei independente a ţării lor. Pe lângă aceasta, doar o indicaţie provenită de la „Duce" sau de la „Führer" ar fi putut conduce la un mod de acţiune unitar cu scopul penetraţiei politice. Pentru aceasta însă, importanţa României în politica externă a Germaniei sau chiar a Italiei nu era suficient de mare.

2. În urma vizitei lui Coselschi pe şantierul „Casei Verzi"[4], se părea că Legiunea înclină mai mult către fascismul italian decât către naţional-socialismul german. Impresia s-a consolidat atunci când Codreanu a declarat presei româneşti şi italieneşti că vede în fascism formula cea mai bună şi pentru Garda de Fier.[5] Aparenţele însă înşelau. Luarea de poziţie a lui Codreanu nu se referea la „fascism" ca la un fenomen concret italian, detaşat de naţional-socialism, ci viza fascismul în accepţiunea sa generală. Divergenţele dintre Stelescu şi Codreanu au rezultat, nu în ultimul rând, din deosebirile de vederi privind orientarea către Italia, cum credea Stelescu, sau către Germania, cum opina Codreanu.[6]

Guido Ferruccio Cabalzar, care la puţine săptămâni după vizita lui Coselschi la Bucureşti, a sosit în România din însărcinarea CAUR pentru a aprofunda legătura cu Garda de Fier, a raportat Romei că este urgent necesară realizarea unui contact mai strâns cu conducerea legionară, căci numai aşa se garantează preferinţa pentru fascismul lui Mussolini.[7] Ceea ce solicita Cabalzar depăşea pe departe posibilităţile CAUR. Insuficienţele organizatorice, stângăcia diplomatică şi ambiţiile propagandiştilor fascişti au conlucrat în România, ameninţând să îngreuneze şi mai mult situaţia deja dificilă a politicii externe a Italiei. Trimisul italian Ugo Sola a luat permanent atitudine împotriva activităţilor CAUR[8], tergiversând astfel până în mai 1936 formarea primului comitet românesc de acţiune.

La sfârşitul toamnei 1934, vârful conducerii italiene CAUR a invitat Legiunea la Montreux, la un congres al mişcărilor ce simpatizau cu fascismul. Prin stabilirea de contacte personale se urmăreau fortificarea legăturilor acestor grupuri cu Italia, precum şi diminuarea influenţei pe care NSDAP o câştigase deja parţial. Cu câteva zile înainte de termenul fixat, generalul Sani, vicepreşedintele CAUR, a plecat la Bucureşti cu scopul de a coordona luările

---

[3] *Cf.* H. Graml, *op. cit.*, p. 363 şi urm.

[4] *Cf. supra*, p. 221 şi urm.

[5] *Cf.* J. W. Borejsza, *Die Rivalität, op. cit.*, p. 589; T. I. Armon, *Fascismo italiano, op. cit.*, p. 526 şi urm.

[6] *Cf. supra*, p. 253.

[7] *Cf.* T. I. Armon, *Fascismo italiano, op. cit.*, p. 518.

[8] *Cf. ibid.*, pp. 515 şi urm., 535 şi urm.

de contact. Discuția cu Codreanu a demonstrat că Garda nu era pregătită să-și subordoneze interesele celor ale fascismului.[9] Cu prilejul conferinței de la Montreux (16–17 decembrie 1934), s-a ajuns la scandal. Ca reprezentant al Legiunii, Moța a cerut cuvântul pretinzând că la următoarea adunare comună ar trebui invitați și național-socialiștii. Inițiativa era atât de provocatoare, încât n-a fost înregistrată în raportul conferinței[10]; același lucru a fost valabil și pentru a doua propunere. Spre a forma un bloc european comun, arăta Moța, este necesar a se supune la vot o rezoluție privind marile probleme internaționale, printre care se număra problema evreiască, deosebit de importantă pentru România.[11] Intervenția a condus la o dezbatere vehementă, care a evidențiat divergențele de opinie dintre agenții liniei italiene și reprezentanții mișcărilor antisemite. Comunicatul final a putut doar cu greu să mușamalizeze contradicțiile izbucnite.[12]

Conferința de la Montreux a constituit prima și în același timp ultima acțiune senzațională a CAUR, chiar dacă acesta și-a continuat activitatea până în 1939. Prin războiul abisinian și prin începerea colaborării germano-italiene, CAUR și-a pierdut câmpul de acțiune.[13] De fapt, și acum se mai depuneau eforturi pentru a influența opinia publică românească în favoarea Italiei. Experiențele din decembrie 1934 însă au arătat că Legiunea nu era probabil partenerul de conversație potrivit în acest scop. O propunere a lui Moța de a trimite pachete cu alimente familiilor soldaților mai puțin înstăriți, care luptau în Abisinia, a fost respinsă fără înconjur de către Ciano.[14] Nu

---

[9] *Cf. ibid.*, p. 525.

[10] *Cf.* I. I. Moța, *Corespondența, op. cit.*, p. 16.

[11] *Cf. Comités d'action, op. cit.*, pp. 48 și urm., 81; I. I. Moța, *Corespondența, op. cit.*, p. 15 și urm.

[12] „Ordine de zi cu privire la problema evreiască, prezentată de M. Bucard, M. Somville și M. Clausen:

a) Ținând cont de faptul că fiecare țară, în virtutea principiului suveranității naționale, este singura instituită să judece și să decidă pe teritoriul său asupra atitudinii privind cetățenii, grupările, rasele și religiile așezate pe acest teritoriu — ținând cont de prescripțiile legii naturale și ale regulilor moralei, congresul declară că problema evreiască nu poate fi soluționată printr-o campanie universală de ură împotriva evreilor.

b) Ținând cont de faptul că în numeroase locuri grupuri de evrei s-au instalat ca într-o țară cucerită, exercitând într-un mod deschis sau ocult o influență care lezează interesele materiale și morale ale patriei care-i găzduiește, constituind un fel de stat în stat, bucurându-se de toate binefacerile, refuzând să se supună oricăror datorii; ținând cont de faptul că aceștia au furnizat sau se străduiesc să furnizeze elemente conducătoare în revoluția internațională îndreptată contra ideilor de patrie și de civilizație creștină; denunță acțiunea nefastă a acestor elemente și se angajează să le combată.“ *Comités d'action, op. cit.*, p. 86 și urm. Referitor la această rezoluție și la importanța ei *cf.* J. W. Borejsza, *Il fascismo, op. cit.*, p. 149.

[13] *Cf.* J. W. Borejsza, *Il fascismo, op. cit.*, p. 150 și urm.

[14] *Cf.* T. I. Armon, *Fascismo italiano, op. cit.*, p. 540.

se dorea crearea unei situaţii şi mai dificile în România: Titulescu a dat aviz favorabil unei puternice reacţii a Ligii Naţiunilor şi chiar opinia publică românească manifesta puţină înţelegere pentru agresiunea italiană din Etiopia. Abia în mai 1936 s-a format un comitet românesc CAUR. Împotriva dorinţei lui Codreanu, acesta oglindea o largă paletă politică, mai mult chiar, nici un reprezentant al Legiunii nu era prezent.[15]

Prin apropierea politicii externe a Italiei de Germania, legăturile dintre Garda de Fier şi Roma au fost reînnodate; în orice caz, ecourile presei italiene din timpul guvernului lui Goga, a cărui preşedinţie ministerială a fost apreciată ca un fel de guvern de tranziţie către un regim legionar, sugerează o astfel de evoluţie.[16] Se poate ca şi activitatea lui Manoilescu, care avea legături foarte bune cu Italia, să fi contribuit la o ameliorare a climatului.[17]

3. În februarie 1938, când lovitura de stat a regelui l-a constrâns pe Codreanu să dizolve Partidul „Totul pentru Ţară", conducătorul legionar a declarat că nu va primi provocarea la luptă, că vrea să plece la Roma, unde să se îngrijească de traducerea cărţii sale în italiană şi franceză şi să-şi scrie al doilea volum de memorii.[18] Mutarea n-a fost rea; ea a distras atenţia de la toate reproşurile unor relaţii directe cu Germania nazistă.

Şi totuşi în timp ce alte mişcări fasciste au lăudat corporatismul italian ca pe un model de soluţionare a problemelor economice şi sociale ale Europei, Garda a stat permanent departe de astfel de argumente. Ea a înregistrat în special lipsa antisemitismului la Mussolini. De aceea, din 1923, Legiunea şi-a îndreptat privirea spre Germania. Drumul naţional-socialismului către putere i se părea exemplar. Radicalitatea şi lipsa de scrupule prin care Hitler şi-a impus în 1933/34 puterea fascinau, fiind în contradicţie cu paşii precauţi ai lui Mussolini. Nu lipsea opoziţia de interese — în unele situaţii, poziţia Germaniei în România era mai dificilă decât cea a Italiei, căci minoritatea germană se putea aştepta numai la rău de la o victorie a naţionalismului extremist — însă legionarii au rămas puţin interesaţi de consecinţele politice reale.

În luările sale de atitudine faţă de politica externă, Garda de Fier cerea ca România să intre într-o alianţă cu Germania, dar a evitat orice fel de gest care putea lăsa impresia că ar fi dependentă de interese străine. Reprezentanţii Legiunii s-au întâlnit extrem de rar cu trimişi ai serviciilor germane.[19]

---

[15] *Cf. ibid.*, pp. 527, 536, 541 şi urm., preşedinte al comitetului a devenit Mihail Manoilescu, căruia încă nu i se poate atribui apartenenţa la Gardă în acest moment.

[16] *Cf.* PA, GB, IA 5, 20 ianuarie 1938, „Deutsche Botschaft Rom an das AA", v. Hassel.

[17] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 309 şi urm.

[18] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 272.

[19] *Cf.* PA, GB, IIA 1b, 7 mai 1938, „Politische Berichterstattung des Landesgruppenleiters Bukarest", Fabricius; *ibid.*, IA 3, 13 octombrie 1937, „Telegramm des Führers der ‚Eisernen Garde' an den Führer und Reichskanzler", v. Pochhammer; *Buna Vestire*, 30 noiembrie 1937, *Mişcarea legionară, Adevărul în procesul Căpitanului*, *op. cit.*, p. 192.

„Anumite legături camuflate", așa cum le păstrase ani de zile, de exemplu, Clodius, din partea secției de politică economică a Ministerului de Externe, „cu Garda de Fier" au furnizat totuși informații reciproce.[20] De asemenea, Legația germană a avut și ea oamenii ei de încredere prin care era înștiințată de starea de spirit din cadrul Legiunii.[21] Nu cunoaștem amănunte despre aceste legături, dar contactele nu depășeau discuțiile informative libere, așa cum s-au purtat ele cu toate partidele românești de dreapta, inclusiv cu partidul liberal de guvernământ. Cel puțin, asta-i concluzia la care ajungem dacă analizăm activitățile unor personalități.

Nae Ionescu și Mihail Manoilescu, ambii suspectați de către istoriografia românească de a fi întreținut relații deosebit de strânse cu „cel de-al treilea Reich"[22], au plecat în repetate rânduri în Germania, unde s-au întâlnit cu reprezentanți ai partidului și guvernului. În măsura în care există însemnări despre conversațiile lor, acestea s-au limitat la discuții de inventariere politică generală. În orice caz însă, nu este vizibil faptul că Ionescu sau Manoilescu ar fi depus eforturi pentru obținerea de ajutor german concret sau că s-ar fi așteptat la alte forme de influențare a politicii interne românești din partea serviciilor germane.[23] Ei au prezentat situația politică a țării lor din perspectiva dreptei românești, fără să scoată în evidență — în mod deosebit — Garda.

În privința legionarilor înșiși, în arhivele germane nu s-a găsit nici o trimitere la faptul că ei s-au străduit să întrețină contacte sistematice. În această privință este concludentă corespondența lui Ion Moța cu „Serviciul Mondial" („Weltdienst"). Acesta era un buletin editat de către o instituție privată, nu era deci un organ oficial, dar se afla totuși în strânsă legătură

---

[20] Büro des Unterstaatssekretärs, Südosten IV, 18 noiembrie 1940, Aufzeichnung, Clodius.

[21] *Cf.* PA, GB, IA 3, 13 octombrie 1937, „Telegramm des Führers der ‚Eisernen Garde' an den Führer und Reichskanzler", v. Pochhammer; *ibid.*, IA 5, „Aufzeichnung einer Unterredung mit Manoilescu", fără dată și semnătură (6 ianuarie 1936).

[22] *Cf.* George Ivașcu, „O ideologie monstruoasă", în: *Împotriva fascismului, op. cit.*, p. 111, F. Nedelcu, *De la restaurație, op. cit.*, p. 100, 103.

[23] *Cf.* PA, GB, IA 3, 13 iunie 1934, v. d. Schulenburg; *ibid.*, 13 iunie 1934, „Friedrich Weber an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest"; *ibid.*, 6 august 1936, „Dr. Montag von der Europäischen Revue an v. Pochhammer"; *ibid.*, 22 octombrie 1936, „Mihail Manoilescu", Fabricius; *ibid.*, 24 octombrie 1926, „Reise des rumänischen Politikers nach Berlin", Fabricius; *ibid.*, 6 noiembrie 1936, „Telegramm, Feldmann (Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda) an das Auswärtige Amt"; 25 noiembrie 1936, „Aufzeichnung über Rede Manoilescus", Roth; *idem*, IA 5b, 11 decembrie 1937, „Fabricius an v. Weizsäcker"; *ibid.*, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 5 februarie 1936, „Vertrauliche Aufzeichnung", Clodius; *idem*, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 4 august 1936, Vermerk, Busse; *ibid.*, 6 ianuarie 1938, „Gespräch mit Manoilescu", Fabricius; BA, NS 43/51, Aktennotiz Nae Ionescu, fără semnătură și dată.

cu NSDAP.[24] În martie 1934, aflat încă în închisoare, Moţa reia o corespondenţă demult întreruptă. Pe partenerul său de corespondenţă, de Pottere, care activa la „Weltdienst", îl cunoştea, probabil, de la congresul antisemiţilor din Budapesta. În timp ce românul relata despre Legiune şi despre conferinţa CAUR de la Montreux, de Pottere căuta să-l folosească pe Moţa pentru interesele sale. Moţa răspundea neregulat, cu pauze lungi, şi mai degrabă înfuriat de dorinţele celuilalt.[25]

În comparaţie cu legionarii, celelalte partide româneşti de dreapta au întreţinut relaţii active cu serviciile germane, ceea ce e valabil şi pentru A. C. Cuza şi Gh. Cuza[26], Gh. Brătianu, dar în special pentru Octavian Goga. În cadrul discuţiilor directe şi prin intermediul agenţilor, Goga poza ca partener al politicii germane în România. Drept contraserviciu, el aştepta o cuvenită atenţie politică, poate o audienţă la Hitler, şi ajutor financiar.[27] Venalitatea lui Goga a luat sfârşit odată cu problema recunoaşterii frontierelor româneşti. Prin reproducerea incorectă a discuţiilor, poetul politician a pus nu o dată în încurcătură diplomaţia germană care ezita în faţa unei luări de atitudine clare în problema revizuirii frontierelor. Pentru PNC, numeroasele întâlniri oficiale cu reprezentanţii Germaniei naţional-socialiste nu erau lipsite de probleme. Spre a se sustrage oricărui zvon, precum celui că este dirijat de Germania, PNC le-a recomandat cu insistenţă membrilor săi, în 1936, să nu plece la congresul NSDAP, la Nürnberg.[28]

Opinia publică românească a înregistrat activităţile politice ale lui Gh. Brătianu cu mai puţină neîncredere. Nimeni nu l-a învinuit că ar vrea să fondeze o „agentură a naţional-socialismului", chiar dacă partidul său era apropiat dreptei. Din raţiuni economice, dar şi ca o contragreutate pentru extrem de puternicul vecin rus, desigur şi pentru a-şi spori însemnătatea politică internă, Brătianu a depus eforturi intense pentru o apropiere de Germania.[29] Dar şi el cerea ca premisă a acestei apropieri o clară recunoaştere de către partea germană a inviolabilităţii frontierelor româneşti.

---

[24] Referitor la „Serviciul Mondial", *cf.* Zbynek A. B. Zeman, *Nazi Propaganda*, Oxford–London–New York, ediţia a II-a, 1973, p. 81 şi urm.; Reinhard Bollmus, *Das Amt Rosenberg und seine Gegner. Zum Machtkampf im nationalsozialistischen Herrschaftssystem*, Stuttgart, 1970, p. 121.

[25] *Cf.* I. I. Moţa, *Corespondenţa, op. cit.*

[26] *Cf.* PA, GB, IA 38b, 3 septembrie 1934, v. Pochhammer; *ibid.*, IA 3, 15 august 1934, v. Pochhammer; *Porunca Vremii*, 3 septembrie 1935.

[27] *Cf.* BA, Zsg. 133/47, 13 iulie, Aktennotiz, Lecca.

[28] *Cf.* PA, GB, IA 38b, 8 august 1936, Einladung rumänischer Politiker zum Reichsparteitag, Fabricius.

[29] *Cf.* ADAP, C, vol. 4, document 514, p. 1007, document 582, p. 1160, *ibid.*, vol. 6, document 36, p. 65 şi urm., document 38, p. 68 şi urm., document 92, p. 181 şi urm.; PA, Pol. Abtlg. IV, Po 2, Rumänien, 10 septembrie 1936, v. Pochhammer, *ibid.*, 23 octombrie 1936, Fabricius; *Politics and Political Parties, op. cit.*, p. 155 şi urm.

4. Numai atunci când Germania va fi recunoscut situația teritorială a României se va putea conta pe câștigarea opiniei publice românești de partea unei reorientări a politicii externe. De aceea, Rosenberg era dispus să cedeze în chestiunea revizuirii. V. Neurath și secretarul său de stat v. Bülow[30] nu vedeau necesitatea unei concesii care să restrângă spațiul de acțiune în politica externă. Ministerul de Externe avea, în privința României, doar un interes economic și politic redus, astfel încât orice angajament care depășea măsura obișnuită nu era luat în considerare, și aici intra desigur și o intervenție în afacerile de politică internă.[31] Au existat și alte argumente care au determinat Ministerul de Externe să continue diplomația precaută de până atunci: dacă serviciile germane ar fi fost în mod public de partea grupurilor de dreapta, impresia asupra opiniei publice românești ar fi fost cât se poate de proastă și s-ar fi obținut contrariul a ceea ce se intenționa. Mai mult chiar, se punea întrebarea dacă partea germană dorește într-adevăr un succes al dreptei în România, având în vedere mai ales soarta minorității germane.

Acestea erau desigur întrebări ipotetice; atât timp cât regele era stăpân pe situație, el determina liniile fundamentale ale politicii externe. Carol al II-lea dăduse mai mult decât o dată de înțeles că nu era pregătit să tolereze un amestec în treburile interne și de aceea se încerca evitarea a tot ceea ce ar fi dus la o tulburare a raporturilor cu regele. Diplomații germani au fost în final convinși că ar putea găsi calea unor discuții eficiente și cu Carol al II-lea.[32]

Până la sfârșitul anului 1936, Legația germană a evocat situația Legiunii într-un mod mai curând rezervat: naționalismul românesc se risipește prin acțiuni de tineret puțin eficace și atacuri nefructuoase împotriva camarilei de Curte; ar fi fost un progres dacă Vaida și Goga, în calitatea lor de conducători rutinați de partid, s-ar fi dedicat cauzei de reînnoire națională.[33] Abia memoriul lui Codreanu adresat regelui a produs un raport în mod simțitor mai amiabil.[34]

---

[30] *Cf.* H.-A. Jacobsen, *op. cit.*, p. 28 și urm.

[31] *Cf.* ADAP, C, vol. 4, document 577, p. 1143 și urm.; *ibid.*, D, vol. 5, document 179, p. 212, Ph. Marguerat, *Le III-e Reich, op. cit.*, p. 15.

[32] *Cf.* ADAP, C, vol. 5, document 440, p. 696; Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 5, 10 iulie 1935, Aufzeichnung, Heinburg; *ibid.*, 23 decembrie 1936, v. Pochhammer; *ibid.*, Pol. Abtlg. IV, Po 2, Rumänien, 18 iulie 1936, Aufzeichnung, Woermann; *ibid.*, Po 5, Rumänien, 24 iulie 1936, Fabricius; *ibid.*, 16 iulie 1936, Fabricius; *ibid.*, 11 noiembrie 1936, Fabricius; *ibid.*, 6 iulie 1937, Fabricius.

[33] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 6, 27 aprilie 1935, v. Pochhammer; *ibid.*, Po 5, 28 octombrie 1935, v. Pochhammer; *ibid.*, Allgemein 3, Jahresbericht 1935, v. Pochhammer, *ibid.*, Po 6, Rumänien, 18 iulie 1936, v. Pochhammer.

[34] Această stare de lucruri devine deosebit de clară într-o scrisoare din 12 noiembrie, în care se reia pe scurt autobiografia lui Codreanu: „Cu puțin înainte ca Zelea-Codreanu să publice memoriul [...] el își făcuse apariția [...] în public cu o altă demonstrație,

Incidentul diplomatic din februarie 1937 — datorat participării trimisului german şi a celui italian, precum şi participării altor reprezentanţi diplomatici la ceremoniile funerare religioase ale lui I. Moţa şi V. Marin — a arătat că orice pas, oricât de precaut, dar care putea fi interpretat ca amestec în treburile interne ale României, putea conduce la o dereglare gravă a relaţiilor diplomatice dintre cele două ţări. Era uşor de înţeles de ce, în cazul de faţă, s-a creat impresia că diplomaţii străini s-au amestecat în chestiuni de politică internă. Trimişii străini au luat parte doar la ceremoniile religioase, refuzând să însoţească cortegiul funerar până la cimitir, însă evenimentele din 13 februarie au fost precedate de altele. În timpul transportului din Spania spre România, la o staţionare intermediară, sicriele legionarilor căzuţi au fost puse pe catafalc, la Berlin, în Gara Sileziană, iar detaşamente SA şi SS le-au dat onorul în faţa unei mari mulţimi de oameni. În fine, legionarii n-au scăpat ocazia să atragă atenţia în mod deosebit asupra coroanelor germane purtate înaintea sicrielor.

Incidentul diplomatic nu l-a incomodat pe Tătărescu, căci unele neclarităţi ale politicii sale au fost astfel muşamalizate. La interpelarea lui Călinescu, primul-ministru a anunţat o anchetă atentă şi riguroasă. Abia după mai multe săptămâni s-a ajuns la o formulă de compromis ce satisfăcea ambele părţi.[35]

În următoarele luni, Legaţia germană a evitat orice alt contact public cu Garda. Măsurile noului guvern din februarie 1937 au constituit ultima dovadă a unei contradicţii de nedepăşit dintre rege şi Legiune. Diplomaţii germani aflaţi la Bucureşti regretau atitudinea monarhului, dar trebuiau să ţină seama de ea. De altfel, chiar ei considerau Legiunea ca fiind deocamdată

---

poate mai importantă, anume cu volumul întâi al mult aşteptatei sale cărţi *Pentru legionari*. Orice s-ar crede despre importanţa practicii politice a lui Codreanu, cartea transmite totuşi impresia indubitabilă că autorul este însufleţit de o înaltă seriozitate şi este înzestrat cu o voinţă şi o forţă de cunoaştere neobişnuite şi că propunerile şi concluziile sale gândite clar până la capăt nu-i pot tăgădui gloria de-a fi fost adevăratul profet al naţionalismului românesc, chiar dacă nu-i va fi sortit să-şi verifice opera teoretică în fruntea statului. Simpatiile pe care un cititor german le câştigă pentru autorul cărţii, a cărei expunere de idei este atât de apropiată de cea a naţional-socialismului german şi a cărei apariţie ca punct de reper al mişcării corespunde în multe privinţe apariţiei cărţii Führer-ului, în anul 1926, [...] apar [..] îndreptăţite." PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 12 noiembrie 1936, „Codreanus Buch *Für Legionäre*", Fabricius; *cf.* şi *ibid.*, 6 noiembrie 1936, „Offene Denkschrift Codreanus an den König", Fabricius.

[35] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 2, Rumänien, 11 februarie 1937, „Rumänische Außenpolitik", Fabricius; *ibid.*, Po 5, Rumänien, 11 martie 1937, „Innere Lage in Rumänien und Diplomatischer Zwischenfall anläßlich der Beisetzung zweier in Spanien gefallener Rumänen", fără semnătură (Fabricius); *MO*, III, Nr. 28, 3 martie 1937, şedinţa din 16 februarie 1937; Nr. 30, 5 martie 1937, şedinţa din 19 februarie 1937; *Adevărul*, 18 februarie 1937; *Bukarester Tageblatt*, 8 februarie 1937, 18 februarie 1937, 19 februarie 1937, 8 martie 1937, 11 martie 1937; *Buna Vestire*, 11 martie 1937.

incapabilă de guvernare, fiind de părere — aşa cum însuşi Codreanu asigura cu tărie — că Garda de Fier are încă nevoie de mult timp pentru a se maturiza.[36]

5. Acuzaţia privind amestecul în politica internă nu s-a îndreptat în principiu împotriva Legaţiei germane; răspunzătoare erau făcute îndeosebi serviciile de partid, fără ca acestea să fie numite în mod particular.[37] Se va avea în vedere mai întâi Serviciul de politică externă al lui Rosenberg, care, după toate probabilităţile, dispunea încă din 1935, prin Friedrich Weber, de un om de legătură în România.

Eforturile lui Rosenberg de a influenţa prin controlul comerţului exterior toate măsurile de politică externă ale APA au eşuat încă de la început. Alte forţe din interiorul statului au ştiut să se împotrivească pretenţiilor nejustificate ale ambiţiosului şef de serviciu, şi chiar economia s-a opus cu succes unei restricţii a activităţii ei.[38] Cu toate acestea, Rosenberg n-a renunţat la ideea sa că România trebuie desprinsă de Mica Antantă prin concesii economice.[39] La sfârşitul anului 1933 s-au mai adăugat şi alte puncte de vedere. Se pare că un confident al lui Carol al II-lea (Radu Lecca?) i-ar fi sugerat conducătorului APA ideea de a îmbina afacerile comerciale cu încercările de influenţare a situaţiei politicii interne româneşti.[40] În orice caz, Rosenberg

---

[36] *Cf.* PA, GB, IA 5, 27 septembrie 1937, Fabricius; *ibid.*, 13 octombrie 1937, „Tod des General Cantacuzino“, v. Pochhammer; *ibid.*, 13 octombrie, „Telegramm des Führers der ‚Eisernen Garde‘ an den Führer und Reichskanzler“, v. Pochhammer; *ibid.*, IA 5b, 10 februarie 1938, „Streng geheimer Bericht des Gesandten Fabricius hinsichtlich des deutschen Verhaltens gegenüber der Eisernen Garde“; *ibid.*, Pol. Abtlg. IV, Po 5, 30 decembrie 1937, „Das neue Kabinett Goga–Cuza“, Fabricius; *ibid.*, 25 ianuarie 1938, „Partei ‚Alles für das Vaterland‘“, Fabricius.

[37] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 18 mai 1938, Fabricius.

[38] *Cf.* BA, Zsg. 133/43, 22 mai 1933, „Der Aufbau des Außenpolitischen Amtes der NSDAP“, fără semnătură (Rosenberg); *ibid.*, 8 august 1933, „Schreiben Kepplers an Rosenberg“; *ibid.*, 11 august 1933, „Rosenberg an Hess“; *cf.* şi H.-A. Jacobsen, *op. cit.*, p. 67 şi urm.

[39] *Cf.* A. Rosenberg, *Das politische Tagebuch*, *op. cit.*, p. 129 şi urm.

[40] „Cu românii au fost în curs negocieri lungi şi dificile, pentru că aici sunt necesare fără îndoială mijloace, nu atât pentru a interveni de bunăvoie în afacerile româneşti, cât la îndemnul direct al regelui român, care a trimis un prieten la Berlin pentru a lua legătura cu partidul. Aici, pe pământ românesc, se dă o luptă crâncenă între francofilul Titulescu şi grupurile evreieşti, pe de o parte, şi asociaţiile antievreieşti, pe de altă parte. Regele este conştient de faptul că în timp atitudinea bolşevică îl poate costa tronul. El este suficient de intimidat de ameninţările Franţei pentru a nu alcătui un regiment electoral şi îşi doreşte ca toate acele forţe din popor, care se nasc împotriva lui Titulescu, să fie atât de puternice, încât el să poată avea sprijinul poporului. Pentru a crea aici o atmosferă prielnică, s-a propus de către APA o mare afacere de compensare germano-română. Această afacere urma să se deruleze împreună cu Camera Română de Comerţ din Berlin.“ *Der Prozeß gegen die Hauptkriegsverbrecher, op. cit.*, vol. 25, document 003-PS, p. 20 şi urm.

se credea în acord cu regele român atunci când a preluat iniţiativa unei tranzacţii de compensare, pentru a finanţa din beneficiu o campanie împotriva lui Titulescu.[41] Suma, în valoare de 600 000 până la 700 000 de mărci imperiale, urma să-i fie virată lui Goga, cu care Serviciul era în strânsă legătură.[42]

În cadrul negocierilor cu diferitele ministere de resort, noul şef al secţiei pentru Europa de Sud-Est, Georg Ferdinand Duckwitz, a făcut în mod echivoc referire la un acord al lui Hitler privind realizarea tranzacţiei de compensare, astfel încât lui Neurath nu i-a venit greu să zădărnicească planurile lui Rosenberg.[43]

După ce acordul comercial eşuase din pricina opoziţiei lui Hitler, presupusul mediator dintre Rosenberg şi regele Carol al II-lea, Radu Lecca, s-a întors în România „deprimat". Dar puţin mai târziu, el a revenit „radiind de bucurie": „Ordin din partea regelui! Nota pentru documente", suna observaţia corespunzătoare din însemnările lui Rosenberg.[44] Din păcate, nu suntem informaţi despre conţinutul documentelor respective. Însemnările de mai târziu ale lui Rosenberg nu lasă însă nici o îndoială asupra faptului că Serviciul de politică externă al lui Rosenberg voia să formeze de la începutul anului 1935, în România, o combinaţie de partide puternic germanofilă[45]: sub influenţa APA, LANC şi PNA au fuzionat formând Partidul Naţional-Creştin.

Chiar dacă raporturile politice din România nu s-au schimbat atât de repede după cum era de aşteptat[46], Serviciul şi-a apreciat activităţile de până

Noul referent de specialitate al APA pentru Sud-Est, Duckwitz, sublinia în octombrie 1934, cu ocazia unei prime înregistrări: „Scopul cel mai important al politicii externe germane în România trebuie să fie consolidarea poziţiei regelui. O asigurare a influenţei germane pe lângă fiecare politician român îmi pare puţin promiţătoare, întrucât ne lipsesc pur şi simplu mijloacele de a împărţi banii corespunzători, pentru a fi asiguraţi în orice eventualitate. Consolidarea puterii centrale a regelui este de aceea, după părerea mea, singura cale posibilă." BA, NS 43/49, 27 octombrie 1936, „Politik im Süd-Osten", fără semnătură (Duckwitz).

[41] Că regele nu-l simpatiza pe Titulescu a devenit limpede cu ocazia călătoriei politicianului german Brandsch care trăia în România, iar acest lucru s-a aflat, bineînţeles, şi la Serviciul de politică externă. *Cf.* ADAP, C, vol. 1, document 395, p. 720 şi urm.

[42] *Cf.* ADAP, C, vol. 3, document 285, nota 2; A. Rosenberg, *Das politische Tagebuch, op. cit.*, p. 25.

[43] *Cf.* ADAP, C, document 285, p. 534 şi urm.; *ibid.*, document 295, p. 550, A. Rosenberg, *Das politische Tagebuch, op. cit.*, pp. 38, 46 şi urm.; BA, Zsg. 133/43, 17 iulie 1924, „Rosenberg an Hess"; *ibid.*, 2 noiembrie 1934, „Rosenberg an Hitler".

[44] A. Rosenberg, *Das politische Tagebuch, op. cit.*, p. 48.

[45] *Cf. Ibid.*, p. 52 şi urm; *Der Prozeß gegen die Hauptkriegsverbrecher, op. cit.*, vol. 25, document 003-PS, p. 21.

[46] *Cf.* BA, Zsg. 133/43, 10 august 1935, Aktennotiz, Schickedanz.

atunci ca fiind pline de reuşită. Într-o scrisoare din 4 mai 1936 către Hitler, Rosenberg a solicitat concentrarea în Serviciul său a întregii politici externe pentru spaţiul sud-estic.[47] Planul depăşea cu mult capacităţile APA şi se afla departe de orice posibilitate practică de realizare. Cu atât mai mult miza Rosenberg pe Goga. Acesta afirma în vara anului 1936 că vrea să se declare în mod public de partea Germaniei; condiţia ar constitui-o un ajutor financiar vizibil pentru organizaţiile sale judeţene, ţinând cont mai cu seamă de alegerile ce urmau să se desfăşoare peste puţină vreme. În acelaşi timp, Goga a cerut o întrevedere cu Hitler.[48] Reîntors din Berlin în România, interviul preşedintelui PNC din *Curentul* (de dreapta) s-a transformat pentru APA într-o neînţelegere penibilă. Goga a declarat că în cadrul convorbirilor sale cu personalităţile conducătoare ale Germaniei naţional-socialiste, dar în mod special cu Hitler, el aflase că revizionismul german are fundamente naţionale şi că de aceea se limitează la frontierele germane. Ziarul *Völkischer Beobachter* a reprodus interviul în mod detaliat, preluând textual toate pasajele în care Goga se exprima elogios cu privire la „cel de-al treilea Reich" şi omiţând opiniile sale despre intenţiile revizionismului german. După aceasta, în România s-a ajuns la o discuţie aprinsă privind raporturile germano-române, iar efectul iniţial al interviului lui Goga s-a transformat în contrariul său.[49]

Pentru a compensa acest eşec, *Völkischer Beobachter* a publicat un reportaj detaliat despre congresul PNC din 8 noiembrie 1936. Pe 19 noiembrie, Rosenberg însuşi a intervenit în dezbaterea românească. Într-un articol al organului de partid naţional-socialist, el a declarat că este nerealist să se aspire la situaţia anterioară anului 1919. Ar trebui să se facă deosebire între nedreptăţi stridente şi revendicări rezonabile din punct de vedere uman, dar absurde sub aspect politic. Germania nu doreşte să fie făcută satelitul altor popoare, care nu sunt capabile să ajungă la o astfel de atitudine inteligentă de autolimitare. Chestiunea revizionismului trebuie tratată numai de la caz la caz.[50]

Chiar dacă Rosenberg a evitat o luare de poziţie clară faţă de problema frontierelor româno-maghiare, articolul său a fost în ansamblu perceput pozitiv. În privinţa scopurilor sale iniţiale, intervenţiile lui şi-au ratat ţinta: PNC

---

[47] *Cf.* BA, NS 43/51, 4 mai 1936, „Briefkonzept Rosenbergs an Hitler".

[48] *Cf. ibid.*, 13 iulie 1936, Aktennotiz, fără semnătură (Lecca).

[49] *Cf.* BA, GB, IA 3, 27 august 1936, „Äußerungen Gogas über Eindrücke seiner letzten Reise nach Deutschland", Fabricius; *ibid.*, 10 septembrie 1936, „Presseangriffe gegen den *Völkischen Beobachter* wegen Wiedergabe des Goga-Interviews", Adelmann; BA, NS 43/60, 1 septembrie 1936, „An die Adjudantur des Führers", fără semnătură (Schickedanz).

[50] *Völkischer Beobachter*, 15 noiembrie 1936; *cf.* şi BA, GB, IA 3, 16 noiembrie 1936, „Wiedergabe einer Rede Gogas im *Völkischen Beobachter*", Fabricius; *ibid.*, 19 noiembrie 1936, „Artikel des Reichsleiters Rosenberg über den Revisionismus", Fabricius.

nu şi-a putut mări influenţa, dimpotrivă, s-a văzut împins tot mai mult în plan secund, ca urmare a evoluţiei politicii interne.

De ce miza APA pe Octavian Goga? Trei motive au fost hotărâtoare: Goga se străduise încă de mult să stabilească un contact strâns cu serviciile naţional-socialiste.[51] Agenţii lui Rosenberg în România, Friedrich Weber şi Radu Lecca, îl preţuiau pe Goga. În fine, preşedintele PNC era considerat în general un om al regelui şi un posibil candidat la funcţia de prim-ministru.

Ca şi în cazul CAUR, activitatea APA suferea de lipsa de experienţă a responsabililor săi în chestiunile de politică externă, fiind dependentă de consilieri dubioşi. În august 1935, Friedrich Weber a fost expulzat din România, întrucât prin angajamentul său pentru PNC, el se expusese prea mult. După câteva încurcături diplomatice, el s-a reîntors, ce-i drept, în România, dar nu şi-a mai putut continua activitatea de corespondent la *Völkischer Beobachter*. Nici succesorii săi n-au avut mai mult noroc, deoarece Siguranţa le supraveghea cu strictețe fiecare pas.[52] O perioadă de timp, Radu Lecca, un văr al lui A. C. Cuza[53] şi presupus confident al regelui, a activat pentru APA prin mijlocire secretă, drumurile lor însă s-au despărţit la începutul anului 1937, fără a fi lămurită cauza.[54]

Din câte se poate constata, APA a înregistrat ascensiunea Legiunii cu interes scăzut, ba chiar cu neliniște. O scrisoare a lui Rosenberg din 2 noiembrie 1934 către Hitler a fost interpretată[55] în sensul că APA ar fi vrut să susţină Garda de Fier printr-o afacere de compensare planificată. În această privinţă însă textul nu este clar.[56]

---

[51] *Cf.* BA, colecţia Schumacher 296, „Schreiben Friedrich Weber an Dr. Glaser (Reichsorganisationsleitung) vom 24. Oktober 1932, 2. und 4. November 1932".

[52] *Cf. Porunca Vremii*, 28 august până în 5 septembrie 1935; BA, Zsg. 133/47, corespondenţa Neurath–Rosenberg, septembrie 1935 până în ianuarie 1936; *ibid.*, 26 aprilie 1937, „Fr. Weber an Rosenberg"; *ibid.*, 10 octombrie 1937, „Fr. Weber an W. Schmitt", *ibid.*, 7 decembrie 1937, „W. Schmitt an A. Rosenberg".

[53] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restauraţie*, *op. cit.*, p. 102.

[54] *Cf.* BA, GB, IA 38b, 8 şi 13 august 1936, „Einladung rumänischer Politiker zum Reichsparteitag", Fabricius; *ibid.*, IA 3, 19 aprilie 1937, „Handschriftliches Schreiben Busses an v. Pochhammer".

[55] *Cf.* J. W. Borejsza, *Il fascismo, op. cit.*, p. 177.

[56] Fragmentul-cheie al documentului sună astfel: Mein Führer! M-aţi sunat astăzi cu mesajul că aţi fost informat de către Ministerul de Externe despre un domn de la Serviciul de politică externă care ar fi abuzat de numele Dvs., pentru a declara că sunteţi de acord sau că v-aţi fi exprimat dorinţa ca banii rezultaţi din afacerea românească de compensare să fie destinaţi unor anumite organizaţii externe. Aţi numit aici Garda de Fier din România. Îmi permit să vă spun că v-am informat în repetate rânduri despre aceste planuri româneşti şi că aceste planuri au primit aviz favorabil din partea cercurilor germanofile româneşti şi cu ştiinţa clară a regelui din România. [...] Referitor la utilizarea numelui Dvs., anexez ca material [...] o mărturie din care reiese că înainte de vizita de la Ministerul de Externe, a mai avut loc o discuţie preliminară cu Duckwitz şi Schickedanz, unde

La fel, nu se poate şti dacă Serviciul de politică externă nu a încercat să facă Legiunea părtaşă la o combinaţie a partidelor de dreapta, aşa cum au fost înfăţişate, în 1934, lucrurile de către Rosenberg.[57] Cert este faptul că iniţiativele serioase în această privinţă au venit din partea germană. Într-o scrisoare insistentă din mai 1935 către Ion Moţa, de Pottere de la „Weltdienst" a căutat să-l determine pe „comandantul" legionar la o apropiere a „forţelor naţionaliste". El a fost foarte precis, numindu-l pe Vasile Trifu din partea LANC ca om de legătură potrivit. În scrisoarea sa de răspuns, Moţa a respins orice idee a unei fuziuni.[58]

După realizarea unirii dintre LANC şi PNA şi formarea Partidului Naţional-Creştin, toate eforturile APA s-au concentrat asupra lui Goga.[59] Rosenberg n-a înţeles atunci când, în noiembrie 1937, după o reţinere politică mai îndelungată, Codreanu a încheiat un pact de neagresiune în alegeri cu Iuliu Maniu, preşedintele naţional-ţărăniştilor. El a cerut redactorului responsabil cu politica externă de la *Völkischer Beobachter* să fie publicată în următoarea ediţie o scrisoare a lui Istrate Micescu către Octavian Goga, în care Micescu imputa Legiunii trădarea cauzei naţionaliste. Codreanu s-a simţit atacat personal prin luarea de poziţie unilaterală a organului naţional-socialist, dorind să înfăţişeze într-o scrisoare concepţia sa asupra pactului de neagresiune în alegeri. Cum scrisoarea n-a fost reprodusă, el a rupt orice contact cu jurnaliştii germani.[60]

În decembrie 1937, regele l-a numit pe Goga în funcţia de prim-ministru. Politica APA părea să dea roade. În lupta electorală se întrevedeau controverse sângeroase între adepţii PNC, pe de o parte, şi cei ai Legiunii, de cealaltă parte. Ca dreapta să nu se istovească singură prin dispute interne, Codreanu

---

s-a convenit din nou în mod clar ca în toată această chestiune politică să nu fie inclus sub nici o formă numele Dvs., mein Führer. S-a comunicat exclusiv faptul că aţi fost înştiinţat de către mine despre afacerea de compensare şi că au avut loc aici contacte susţinute din partea lui Hesse." BA, 133/47, 2 noiembrie 1934, copia unei scrisori a lui Rosenberg către Hitler. Este foarte probabil ca Neurath să fi pus în joc Garda de Fier contra lui Hitler, pentru a-l discredita pe Rosenberg. Cunoaştem faptul că Duckwitz n-a ţinut sub tăcere caracterul politic al afacerii de compensare. Ca beneficiar el l-a numit pe Octavian Goga. *Cf.* ADAP, C, vol. 3, document 385, p. 534, nota 2.

[57] *Cf. Prozeß gegen die Hauptkriegsverbrecher, op. cit.*, vol. 25, document 007-PS, p. 44.

[58] *Cf.* I. I. Moţa, *Corespondenţa*, *op. cit.*, p. 31 şi urm.

[59] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 2, 4 iunie 1938, „Briefentwurf Fabricius an Schickedanz"; *ibid.*, GB, IA 3, 13 mai 1938, „Tod Octavian Gogas", Fabricius; BA, Zsg. 133/47, 10 august 1935, Aktennotiz, Schickedanz; *ibid.*, 13 iulie 1936, Aktennotiz, Lecca; *ibid.*, NS 43/60, 1 septembrie 1936, „An die Adjudantur des Führers", fără semnătură (Schickedanz).

[60] *Cf.* BA, Zsg. 133/47, decembrie 1937, corespondenţa Rosenberg–dr W. Schmitt; *Völkischer Beobachter*, 3 decembrie 1937; *Mişcarea legionară, Adevărul în procesul Căpitanului, op. cit.*, p. 140 şi urm.

şi Goga s-au întâlnit pe 9 februarie 1938 în vederea unei discuţii de conciliere. Dacă se dă crezare lui Rosenberg, Serviciul de politică externă n-ar fi fost străin de întâlnirea celor doi şefi de partide. Sursele, destul de cuprinzătoare, referitoare la desfăşurarea discuţiei nu confirmă însă părerea politicianului naţional-socialist.[61]

În concluzie, se poate spune că legionarii au fost mai degrabă defavorizaţi decât susţinuţi de Serviciul de politică externă. Acesta l-a ajutat pe Goga cu mijloacele modeste de care dispunea, întrucât, ca om al regelui, Goga era mai docil decât Garda, care miza pe independenţa sa.

6. Nu doar Ministerul de Externe şi APA au devenit active în România, ci şi multe alte servicii şi ministere germane. Situaţia izvoarelor este aici oricum extrem de nesatisfăcătoare[62], şi astfel nu este exclus ca Legiunea să fi fost totuşi, în ciuda tuturor asigurărilor, protejată de către serviciile germane de partid. Există într-adevăr câteva indicii.

De resortul politicii externe germane în „cel de-al treilea Reich" aparţineau grupurile naţional-socialiste externe, precum şi organizaţiile minorităţilor germane. Grupul etnic german din România se fracţionase în 1934 în două tabere: un grup mai curând „conservator" şi „naţional-socialist moderat" pe lângă Fabritius (Verband der Deutschen in Rumänien/Asociaţia Germanilor din România) şi o fracţiune „naţional-socialistă radicală" grupată în jurul lui Waldemar Gust (Deutsche Volkspartei in Rumänien/Partidul Popular German din România). Ultimul era sprijinit de conducerea tineretului german, de Ministerul pentru Propagandă, de ţărănimea Reichului, de Serviciul de politică externă şi de organizaţia pentru străinătate a lui Bohle.[63] Dacă Fabritius

---

[61] La aceeaşi concluzie ajunge şi P. A. Saphiro, *op. cit.*, 8. 82. *Cf.* în detaliu: *Prozeß gegen die Hauptkriegsverbrecher, op. cit.*, vol. 25, document 007-PS, p. 46; Michael Sturdza, *The Suicide of Europe. Memoirs of Prince Michael Sturdza*, Boston şi Los Angeles, 1968, p. 104 şi urm.; A. Călinescu, *op. cit.*, Caiet 4, p. 60; *Mişcarea legionară, Adevărul în procesul Căpitanului, op. cit.*, p. 120; A. G. Savu; *Dictatura regală, op. cit.*, p. 141 şi urm.; Vasile Mailat, „Ultimele procese ale Căpitanului", în *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 125; PA, Pol. Abtlg. IV, Po 2, 10 februarie 1938, „Kriegsminister Antonescu", Fabricius.

[62] Pentru o primă trecere în revistă a situaţiei surselor din arhivele germane pentru anii dominaţiei naţional-socialiste *cf.* Josef Henke, *Das Schicksal deutscher zeitgeschichtlicher Quellen in Kriegs- und Nachkriegszeit, Beschlagnahme — Rückführung — Verbleib*, în *VfZG* 30 (1982), p. 557 şi urm., precum şi Gerhard Granier, Josef Henke, Klaus Oldenhage, *Das Bundesarchiv und seine Bestände*, Boppard, ediţia a III-a, 1977; *cf.* şi Wolfgang Benz, „Quellen zur Zeitgeschichte", în: *Deutsche Geschichte seit dem Ersten Weltkrieg*, vol. 3, Stuttgart, 1973.

[63] *Cf.* H.-A. Jacobsen, *op. cit.*, p. 573 şi urm.; W. Miege, *op. cit.*, p. 171 şi urm. Referitor la organizaţia NSDAP din străinătate, *cf.* în detaliu H.-A. Jacobsen, *op. cit.*, p. 90 şi urm., precum şi Donald M. Mc Kale, *The Swastica outside Germany*, Kent, 1977.

a urmărit mai degrabă cu rezervă partidele românești de dreapta, în special Garda de Fier[64], întrucât simțea lipsa unei luări de atitudine clare în favoarea minorității germane[65], Partidul Popular German, care urmărea doar „puritatea ideologică“, s-a declarat pentru o alianță cu dreapta românească, mai ales cu Legiunea lui Codreanu.[66] Această atitudine a Partidului Poporului German trebuie să fi fost susținută de către Arthur Konradi, care activa din partea NSDAP ca șef al organizațiilor din România. Nu s-a putut afla dacă și alte servicii originare din Germania au susținut Partidul Popular German în același mod.

Konradi a remarcat Legiunea prin manifestul lui Codreanu către rege. În raportul către organizația sa pentru străinătate, el a pledat pentru sprijinirea deschisă a Gărzii, afirmând că zilele lui Carol erau numărate.[67] Despre anumite discuții și contacte în particular ale lui Konradi cu legionarii nu se știe până acum nimic. Totuși într-o oarecare măsură, acuzele privind amestecul acestuia în politica internă se justifică. Chiar dacă această presupunere s-ar putea dovedi ca fiind corectă, nu rezultă de aici, desigur, că Garda de Fier a fost „Coloana a Cincea“ a „celui de-al treilea Reich“. Străduniile lui Konradi în legătură cu luarea unei poziții în favoarea Legiunii s-au lovit de rezistența hotărâtă și, în final, eficientă a diplomației și a serviciilor germane care aveau interese în alte domenii. Dacă a existat un partid care a colaborat strâns cu instituțiile germane, atunci acesta n-a fost organizația lui Codreanu, ci Partidul Național-Creștin al lui Goga.

---

[64] În ciuda tuturor concesiilor — minoritatea germană, spre deosebire de evrei sau chiar de unguri, trecea drept o minoritate „loială“ — legionarii n-au lăsat să se strecoare nici o îndoială că, în caz de conflict, interesele românești precedau doleanțele minorității. *Cf.* I. I. Moța, *Cranii de lemn*, *op. cit.*, pp. 103 și urm., 139; *Libertatea*, 20 iunie 1932; *MO*, III, Nr. 4, 25 noiembrie 1932, ședința din 18 noiembrie 1932, M. Stelescu; Nr. 22, 2 ianuarie 1933, ședința din 18 decembrie 1932, I. Zelea-Codreanu; Nr. 38, 20 februarie 1933, ședința din 11 februarie 1933, M. Stelescu, Ion C. Nonea, „Mișcarea legionară și minoritățile“, în: *Rânduiala*, II, 1937, Nr. 9–10; G. G. Istrate, *op. cit.*, p. 255; PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 12 noiembrie 1936, „Codreanus Buch *Für Legionäre*“, Fabricius; *Bukarester Tageblatt*, 21 mai 1937, 29 ianuarie 1938; *Buna Vestire*, 22 ianuarie 1938.

[65] *Cf.* BA, Zsg. 133/47, 18 februarie 1938, „Informationsbericht Nr. 16“, Kausch.

[66] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 6 iulie 1937, „Die rumänische Rechte und die deutsche Minderheit“, Fabricius; W. Miege, *op. cit.*, p. 219, 245.

[67] *Cf.* PA, GB, IA 5, 28 noiembrie 1936, „Deutsches Konsulat Constanța an Kanzler Blücher“, *ibid.*, II A1b, 7 mai 1938, „Politische Berichterstattung des Landesgruppenleiters Bukarest“, Fabricius; Petre Ilie, „Relațiile dintre Garda de Fier și Germania nazistă“, în: *Împotriva fascismului*, *op. cit.*, p. 90; D. M. Mc Kale, *op. cit*, p. 173 și urm.

I. Bani şi politică

1. Avea Legiunea sponsori străini? — 2. Ce pondere aveau celelalte mari donaţii? — 3. Autofinanţarea ca premisă a politicii radicale

1. Autonomia politică este legată de independenţa financiară. În concepţia fundamentală a oricărei analize ortodox-marxiste a fascismului, organizaţiile fasciste sunt în mod exclusiv instrumente ale unor interese particulare, dependente de ajutorul politic şi economic al „celor mai reacţionare, şovine şi imperialiste elemente ale capitalului financiar"[1]. Prin urmare, în cazul Gărzii trebuia demonstrat faptul că ea şi-a putut desfăşura activitatea de propagandă numai datorită sprijinului material al unor cercuri deosebit de reacţionare ale capitalului financiar autohton şi al marilor proprietari, cât şi datorită ajutorului Germaniei naţional-socialiste.[2] Ceea ce caracterizează însă, în general, relaţiile politice este valabil, în special, şi în plan financiar. Nu legionarii erau obiectul favorit de investiţie al prestaţiilor băneşti germane sau interne româneşti, ci Partidul Naţional-Creştin. Dacă PNC a fost dependent de ajutoare străine, Legiunea a ştiut să mobilizeze mijloace proprii, ceea ce a contribuit la o mai mare dinamică a sa în raport cu partidul lui Goga.

Opinia publică românească a acordat Italiei o atenţie redusă atunci când se punea problema sprijinului străin dat partidelor de dreapta, şi aceasta pe nedrept. Căci exponenţii dreptei româneşti, puţin reţinuţi în chestiuni financiare, n-au ezitat să-şi exprime chiar la Roma dorinţele. Goga, de exemplu, a cerut un „împrumut politic" în valoare de 50 de milioane lei[3], iar Alexandru

---

[1] Ghiorghi Dimitrov la cel de-al şaptelea Congres al Internaţionalei Comuniste, 1935, retipărit în: Reinhard Kühnl (ed.), *Texte zur Faschismusdiskussion 1, Positionen und Kontroversen*, Reinbek, 1974, p. 58. Referitor la aplicarea acestei axiome asupra Republicii de la Weimar, *cf.* Eberhard Czichon, *Wer verhalf Hitler zur Macht?, Zum Anteil der deutschen Industrie an der Zerstörung der Weimarer Republik*, Köln, 1967.

[2] *Cf. Dicţionar enciclopedic, op. cit.*, s. v. „Garda de Fier": „Garda de Fier — organizaţie fascistă din România, creată şi subvenţionată de cercurile cele mai reacţionare ale burgheziei şi moşierimii române ca principal detaşament de şoc împotriva mişcării revoluţionare a proletariatului, împotriva luptei de clasă a maselor pentru îmbunătăţirea condiţiilor de trai..." În lucrările mai noi este accentuată mai puternic influenţa Germaniei naţional-socialiste: „...mişcarea legionară şi-a găsit, prin urmare, în fascismul internaţional nu numai surse de inspiraţie ideologică, dar şi în bună măsură un sprijin politic, material şi financiar din partea statelor fasciste, în primul rând din partea Germaniei hitleriste, în slujba intereselor căreia legionarii vor acţiona cu tot mai mult zel. Nu încape îndoială că fără acest sprijin activitatea Gărzii de Fier ar fi cunoscut proporţii mult mai reduse şi ar fi fost mult îngreunată." N. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, ediţia I, 1971, p. 113.

[3] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 102.

Cusin a solicitat sprijin pentru planurile sale gazetăreşti.[4] Chiar dacă Coselschi şi CAUR erau dispuşi să se angajeze financiar în România, din cauza situaţiei dificile din Italia, evocată anterior, mijloacele băneşti n-au fost virate.

Presa românească a relatat mereu despre presupuse plăţi ale serviciilor naţional-socialiste către diferite grupuri şi instituţii „germanofile". La fel, Siguranţa era convinsă că existau astfel de prestaţii. Se auzea că, în eforturile ei de a dezvălui intenţiile secrete, ea făcea adesea percheziţii la domiciliul unor renumite personalităţi germane şi la sediul unor întreprinderi.[5]

Fără îndoială că au fost viraţi în secret bani spre România: Serviciul de politică externă al NSDAP, ţărănimea Reichului şi conducerea tineretului german sprijineau „mişcarea de reînnoire a germanilor din Transilvania"[6]. Ştefan Tătărescu a fost „despăgubit"[7] pentru o afacere pierdută cu firma IG-Farben AG, Goga a obţinut mai târziu ajutor german. Nu se poate lămuri cât de însemnat a fost sprijinul acordat Partidului Naţional-Creştin. Tranzacţia de compensare eşuată evidenţiază faptul că nu erau sume neimportante în joc.[8] Deşi există numeroase documente care atestă ajutoarele financiare ale APA acordate PNC-ului, în problema suportului financiar oferit Legiunii suntem dependenţi de documentele româneşti. În esenţă, este vorba de informaţii ale Serviciului Secret român a căror valoare este destul de îndoielnică. Florea Nedelcu a publicat un astfel de document într-un studiu despre relaţiile Gărzii de Fier cu regele Carol al II-lea.[9] Conform acestui raport de informaţii, la 23 iunie 1934, în secţia a IV-a a Ministerului de Externe s-au întâlnit Alfred Rosenberg, Rudolf Heß, Heinrich Himmler, dr Hans Steinacher şi căpitanul Ehrhardt, cum se specifică în raport, şeful secţiei „Adversarii SS", pentru a discuta, printre altele, despre rezultatele unei politici, structurate în mai mult de 11 puncte, privind subminarea internă a României. În acest scop s-ar fi investit printre altele 750 000 de mărci-aur, în primul rând în Garda de Fier. Este inutil să analizăm în detaliu documentul: desigur,

---

[4] *Cf.* T. I. Armon, *Fascismo italiano, op. cit.*, p. 516 şi urm.

[5] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 29, martie–mai 1935, „Schriftverkehr und Aufzeichnungen zu den Hausdurchsuchungen bei Dr. Weber und A. Konradi"; *ibid.*, 4 ianuarie 1936, Telegramm, v. Pochhammer; *ibid.*, Pol. Abtlg. IB, Po 2, Rumänien, 20 mai până la 10 iunie 1936, „Verweigerung einer Aufenthaltsgenehmigung durch die rumänischen Behörden für Dr. Rust".

[6] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IB, Po 2, Rumänien, 6 august 1936, „Aufzeichnung Busses über Unterredung mit Min. Dir. Wohlthat vom Reichwirtschaftsministerium".

[7] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 29, 7 aprilie 1934, Aufzeichnung, Busse.

[8] *Cf. IfZG*, MA 253, Bl. 417 şi urm., 8 decembrie 1933, „Der Reichsminister für die besetzten Ostgebiete an den Chef der Staatskanzlei Lammers betreffs Auszeichnungen für Scheidt und Schickedanz"; ADAP, C, vol. 3, document 285, p. 524 şi urm.; *ibid.*, vol. 5, document 440, p. 694 şi urm.; BA, Zsg. 133/47, 6 septembrie 1935, Aktennotiz, fără semnătură; P. A. Saphiro, *op. cit.*, p. 54, T. I. Armon, *Fascismo italiano, op. cit.*, p. 521.

[9] *Cf.* F. Nedelcu, *Carol al II-lea şi Garda de Fier, op. cit.*, p. 1012.

Rosenberg nu deţinea nici un post în secţia a IV-a a Ministerului de Externe, „marca-aur" exista numai ca termen tehnic financiar, iar căpitanul Ehrhardt nu făcea parte din SS. Alte menţiuni documentare trebuie puse la îndoială, atât timp cât arhivele româneşti rămân inaccesibile cercetătorilor occidentali. Pe baza cercetării fondului de acte germane apar mari îndoieli cu privire la existenţa vreunui ajutor financiar important acordat Legiunii, aşa cum s-a presupus de către istoricii români. Sursele existente privind această problemă vor fi prezentate pe scurt:

În primăvara/vara anului 1936 s-au înmulţit zvonurile în legătură cu plăţile germane către partidele româneşti de dreapta. Regele Carol al II-lea însuşi le-a făcut de mai multe ori observaţii corespunzătoare diplomaţilor germani.[10] Fabricius, trimisul nou-numit al Berlinului la Bucureşti, a redactat un raport rezumând reproşurile făcute. Acestea se îndreptau mai cu seamă către Radu Lecca, aflat în strânsă legătură cu Partidul Naţional-Creştin. Dar şi Nae Ionescu era suspectat că se afla în serviciu german şi că dispunea de sume mari de bani, cu scopul sprijinirii presei de dreapta. Despre prestaţiile băneşti pentru Legiune, Fabricius nu a relatat nimic.[11]

La începutul anului 1938, Rosenberg a iniţiat o anchetă, întrucât fusese informat de către Goga că Garda de Fier ar fi obţinut — prin intermediul Legaţiei — material de propagandă pentru lupta electorală, în greutate de 17 tone.[12] Investigaţiile au dovedit că acuzaţiile erau rezultatul unei neînţelegeri: fuseseră trimise mobiliere pentru noul cămin german din Bucureşti, iar încărcătura cântărise 1 700 kg.[13]

Nici după 10 februarie 1938, sub dictatura regală, cercurile de conducere româneşti n-au renunţat la reproşurile potrivit cărora Garda era finanţată de Germania.[14] În august 1938, poliţia a percheziţionat filiala întreprinderii IG-Farben, „Romanil". Şefii Siguranţei sperau să poată găsi material doveditor pentru plăţile băneşti către legionari. S-au încheiat într-adevăr câteva

---

[10] *Cf.* BA, Zsg. 133/47, 14 februarie 1935, „Hauptmann a. D. Wiedemann an Reichsleiter Rosenberg", Pol. Abtlg. IV, Po 2, Rumänien, 6 iulie 1936, Telegramm, Fabricius.

[11] *Cf.* ADAP, C, vol. 5, document 440, p. 694 şi urm.

[12] *Cf. IfZG*, Dosarele procesului de la Nürnberg, NG-1310, 24 ianuarie 1938 şi 10 februarie 1938, „Schreiben Rosenbergs an Lammers"; PA, Pol. Abtlg. IV, Po 2, Rumänien, 8 ianuarie 1938, Telegramm, Fabricius.

[13] *Cf.* PA, Chef A/O 31, ianuarie–februarie 1938, „Schriftverkehr Lammers", Neurath, Bohle. — La 10 martie 1938, într-o scrisoare către secretarul de stat v. Weizsäcker, Fabricius a revenit asupra învinuirilor aduse de Goga: „Toate afişele pe care le-am văzut aici cu Garda de Fier au lăsat impresia că ar fi tipărite la mici tipografii locale. Dar nu m-am mulţumit să vă transmit această părere, ci m-am informat şi în cercurile Gărzii de Fier. Aşa cum am fost înştiinţat şi de către prof. Manoilescu, toate afişele partidului au fost realizate în România. Astfel se destramă definitiv întregul basm despre ajutorul nostru adus Gărzii, respectiv Partidului «Totul pentru Ţară»." PA, GB, IA 5, 10 martie 1938, Fabricius către Weizsäcker.

[14] *Cf.* ADAP, D, vol. 5, document 205, p. 237.

afaceri dubioase, funcţiona o casierie neagră, dar tranzacţiile secrete erau destinate unor scopuri pur economice.[15]

După câteva săptămâni de la acest incident, într-un proces împotriva unor comandanţi de grupă ai Legiunii, a fost expus raportul unui agent al Serviciului secret englez, în care agentul de presă din Budapesta, Ernst Christoph Schepky, era puternic învinovăţit şi desemnat ca intermediar al prestaţiilor financiare germane către Legiune. Ministerul de Externe a încercat să afle mai multe despre persoana lui Schepky şi misiunile acestuia. Răspunsul dat de NSDAP/AO şi de Ministerul german pentru informarea poporului şi propagandă (*Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda*) a pus însă în evidenţă necunoaşterea şi dezinteresul faţă de problema în cauză.[16]

Finanţarea partidelor se face adesea pe drumuri întortocheate. Este foarte probabil ca Legiunea să fi obţinut sprijin material din Germania naţional-socialistă. Întrebarea decisivă rămâne însă care serviciu german era interesat într-o colaborare cu Garda de Fier. Nici Ministerul de Externe, nici APA a lui Rosenberg nu intrau în discuţie în calitate de creditori. Actele de la *Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda* sunt, în ceea ce priveşte domeniul politicii externe, fie distruse, fie depozitate la Potsdam.[17] Rămâne secţia pentru străinătate a NSDAP, condusă de Bohle. Carol al II-lea bănuia că Arthur Konradi va profita de poziţia pe care o deţine ca secretar general al Camerei de Comerţ româno-germane pentru a sprijini Garda de Fier prin intermediul anumitor taxe comerciale. Fabricius a raportat în legătură cu aceasta Ministerului de Externe că, „bineînţeles, aceste lucruri nu sunt adevărate"[18]. Pentru rege însă, chestiunea era atât de importantă, încât, cu ocazia vizitei sale la Berchtesgaden (noiembrie 1938), l-a rugat pe Hitler să-l elibereze din funcţie pe Konradi.[19] Oricât de adevărate ar fi acuzaţiile, plăţile prestate nu pot concura desigur cu acel milion de mărci pe care Rosenberg voia să-l pună la dispoziţie lui Goga.[20]

---

[15] *Cf.* PA, IA 5b, 5 august 1938, „Haussuchung bei der Tochtergesellschaft der IG-Farben ‚Romanil'", Fabricius; *ibid.*, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 5 august 1938, IG-Farben an Dr. Clodius.

[16] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 12 octombrie 1938, Fabricius; *ibid.*, 10 ianuarie 1939, Brannweiler (Ministerium für Volksaufklärung und Propaganda) an das Auswärtige Amt; *ibid.*, 9 mai 1939, Aufzeichnung, Bohle.

[17] *Cf.* G. Granier, *op. cit.*, p. 64; Wolfram Werner, „Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda" (*Findbücher zu den Beständen des Bundesarchivs*, vol. 15), Koblenz, 1979.

[18] PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 27 mai 1938, Fabricius; *cf.* şi 2 decembrie 1938, Aufzeichnung, Heinburg; *ibid.*, GB, IA 5, vol. 7; *ibid.*, GB, H (ataşatul comercial Konradi geheim — secret, 1938–1939).

[19] *Cf.* ADAP, D, document 254, p. 285.

[20] *Cf.* P. A. Saphiro, *op. cit.*, p. 54.

2. Legiunea nu a fost nici o „agentură a «fascismului hitlerist»", după cum se menţionează în discursul românesc oficial de astăzi*, nici un „instrument în mâinile capitalului financiar". Atunci când industriaşii români au pus la dispoziţie bani Partidului „Totul pentru Ţară", ei doreau să se reasigure pentru orice eventualitate. Evocând punctul său de vedere faţă de donaţiile de partid, Ion Gigurtu, unul dintre magnaţii României, spunea: „În anul 1926 am candidat la alegerile generale al doilea pe lista «poporului» din judeţul Olt, cu care ocazie am fost ales în Parlament. Deşi nu eram membru înscris, am susţinut partidul materialiceşte în diferite ocazii, partid care la rândul său, prin generalul Averescu, îmi apăra interesele mele şi ale societăţii «Mica» [al cărei director era Gigurtu — *n. A. H.*]. [...] Am susţinut însă materialiceşte, la cererea lor, celelalte partide, ca PNŢ, PNL, Partidul Naţional-Agrar, Partidul Naţional-Creştin, Partidul „Totul pentru Ţară", atât cu ocazia alegerilor, cât şi cu alte ocazii. Ca urmare a atitudinii mele, oricând aveam acces la aceştia când guvernau pentru a rezolva favorabil diferite probleme ale societăţii ce o conduceam."[21]

Societatea „Prietenii legionarilor" le-a acordat persoanelor interesate posibilitatea de a-şi răscumpăra bunăvoinţa Gărzii, scutindu-le de teama de a fi descoperite.[22] De altfel, legionarii n-au dat greş, atrăgând în mod serios atenţia asupra evidenţei „donaţiilor voluntare".[23] „La un moment dat"[24], însuşi regele Carol al II-lea a onorat Garda de Fier cu un ajutor. Fratele său, prinţul Nicolae, nu se afla nici el prea departe.[25] Toate acestea însă nu trebuie să creeze impresia că Garda nu şi-ar datora ascensiunea prestaţiilor financiare străine. Dar abia după ce a devenit un factor politic, ea a putut spera la ajutor material extern.

3. Legiunea ar fi avut o importanţă politică mai redusă, dacă n-ar fi găsit căi proprii de mobilizare a mijloacelor. Contribuţiile membrilor nu erau mari, dar atunci când mai mult de 200 000 de oameni plăteau regulat cotizaţiile, se puteau aduna sume mari. Cheltuielile materiale ale Gărzii nu trebuie estimate ca fiind prea ridicate. Ea deţinea câteva autocamioane, o tipografie, dar nu avea un adevărat sediu de partid. La intervale regulate de timp erau convocate acţiuni extraordinare de donaţii: „O maşină pentru Căpitan" — „Sprijiniţi fondul de solidaritate al şoferilor din Spania" — „Casa Verde are nevoie de o instalaţie de încălzire" ş.a.m.d.[26] În mai 1937 s-a pus la dispoziţie

---

* Este vorba, se înţelege, de discursul regimului comunist (*n.t.*).

[21] Citat după A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 11 şi urm.

[22] *Cf.* K. Charlé, *op. cit.*, p. 63.

[23] *Cf. Porunca Vremii*, 29 septembrie 1937.

[24] PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 24 ianuarie 1938, „Lage Codreanus, der König und die Eiserne Garde", Fabricius.

[25] *Cf.* C. Argetoianu, *op. cit.*, I (1967), Nr. 7, p. 79.

[26] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 41, 107, 206 şi urm.; *Libertatea*, 6 septembrie 1936, 13 septembrie 1936, 22 noiembrie 1936, *Porunca Vremii*,

un împrumut pentru partid, cu scopul extinderii sediului central la București. Mai târziu, Codreanu i-a chemat pe toți legionarii și simpatizanții Gărzii la o colectă de fiare vechi. Din câștig el dorea să așeze pe un fundament mai larg activitățile comerciale ale Legiunii.[27] Materialul propagandistic nu a fost donat, ci vândut. În fine, au mai existat membri înstăriți care au pus la dispoziție mijloace mai ample, chiar și case și terenuri.

Ceea ce n-au putut realiza amenințările la adresa străinilor și spiritul de sacrificiu al propriilor membri a fost înlocuit de angajamentul energic, fie în cadrul propagandei de stradă, fie în cel al muncii obștești, în tranzacțiile comerciale legionare sau în cantine.

J. Anul alegerilor

1. Intensificarea disputelor politice în primăvara/vara lui 1937 — 2. Numirea unui nou guvern Tătărescu — 3. Pactul de neagresiune în alegeri — 4. „Totul pentru Țară" în campania electorală — 5. Înfrângerea guvernului și succese electorale surprinzătoare pentru Legiune

1. Prin remanierea cabinetului din 23 februarie 1937, regele Carol al II-lea a trecut drept adversarul Legiunii. Atentatul asupra lui Traian Bratu, rectorul Universității din Iași, i-a folosit în mod suplimentar regelui. Pentru a nu-și crea și mai multe probleme, legionarii au fost mai reținuți în următoarele luni, ceea ce n-a însemnat prea mult, întrucât era de prevăzut că viitoarele alegeri parlamentare nu se vor desfășura înainte de sfârșitul toamnei. TPȚ putea să mai întârzie pregătirile alegerilor. Codreanu a dat ordin „ca Garda să suporte cu liniște și stoicism toate șicanele din partea guvernului și să-și concentreze toată forța în direcția educației luptătorilor ei și în direcția câștigării de noi membri"[1]. În această situație, guvernul avea dificultăți în a-și justifica măsurile împotriva Legiunii, în ciuda atentatului asupra lui Traian Bratu. Ideea pură de putere triumfa neînchipuit de clar asupra statului de drept.[2]

În primăvara anului 1937, marile partide „istorice" se aflau într-o opoziție de neîmpăcat. Deși o astfel de situație consolidează adesea partidele

17 iulie 1936, BA, Kl. Erwbg. 589, mapa portocalie (Complotul de la Rostock), depoziția lui Ioan Vasilescu.

[27] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări și manifeste, op. cit.*, p. 177 și urm.

[1] PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 24 martie 1937, „Zur innerpolitischen Lage nach Schluß der Parlamentstage", v. Pochhammer.

[2] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 2 martie 1937, „Deutsches Konsulat Cernăuți an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest", Schellhorn; vezi și *supra*, p. 298.

în interior, PNL şi PNŢ erau dezbinate de luptele interne dintre fracţiuni. Nu Parlamentul, ci regele avea în mâini cheile puterii. Prin intervenţiile sale personale, Carol însuşi a devenit ţinta atacurilor.[3] Mecanismele democraţiei parlamentare încă mai funcţionau în ceea ce priveşte posibilitatea de a face opoziţie şi acţionau împotriva tuturor eforturilor de instaurare a unui absolutism monarhic.

Începând din ianuarie până în vara anului 1937, în ţară s-au desfăşurat alegeri comunale şi judeţene. Naţional-ţărăniştii au trecut drept învingători morali, pretenţia lor la succesiunea guvernării fiind întărită în mod impresionant. Guvernul şi-a ascuns cu greu înfrângerea, iar dreapta a fost confirmată ca o a treia forţă[4], în ciuda unei distribuiri prea accentuate a voturilor sale la diferite partide. Legiunea n-a luat parte la alegerile judeţene.[5] Cu puţin înainte de dizolvarea Parlamentului, ea a încercat să ţină sub tăcere adevărata sa putere pentru a nu atrage atenţia în mod nejustificat.[6] Rezultatele Frontului Românesc şi ale PNC au fost de aceea mai favorabile decât în realitate. Această stare de lucruri a avut urmări pentru alegerile parlamentare de mai târziu, căci alegerile pe judeţe erau apreciate ca un indicator pentru următoarele alegeri. Un calcul maximal al rezultatelor alegerilor din primăvara anului 1937 a condus însă la interpretări greşite, cu atât mai mult, cu cât numeroasele abţineri de la vot n-au fost luate în seamă.

Deşi fărâmiţată în interior, dreapta era unită atunci când era vorba de organizarea unor acţiuni ostile faţă de minorităţi. Avocaţii au fost din nou cei care au stat în fruntea mişcării. Pentru ziua de 9 mai 1937 a fost convocată o adunare generală extraordinară a baroului, unicul punct al ordinii de zi fiind: „Compoziţia autohtonă a colegiului de avocaţi". Participanţii care au încercat să se împotrivească punctului de vedere al naţionaliştilor au fost excluşi din adunare prin practici corespunzătoare. În final, 46 din cei 60 de reprezentanţi de circumscripţie prezenţi au votat pentru o verificare imediată a admiterii în profesia de avocat, decizia urmând să fie analizată pe criterii etnice.[7] După deschidere a urmat o întrunire centrală a „Asociaţiei profesiunilor intelectuale", unde a fost validată declaraţia privind extinderea

---

[3] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien 24 martie 1937, „Zur innerpolitischen Lage nach Schluß der Parlamentstage", v. Pochhammer; *ibid.*, 13 mai 1937, „Rumänische Innenpolitik", Fabricius.

[4] Un tabel sinoptic al Ministerului de Interne prezintă pentru perioada 1 ianuarie–1 august 1937 următoarele cifre pentru fiecare dintre partide: PNL 30%, PNŢ 29%, PNC 16%, FR 10%, PNL–Gh. Brătianu 5%, Partidul Maghiar 2%, DVR 1,4%, Partidul Agrar 1%, PŢR 1%. *Bukarester Tageblatt*, 12 august 1937.

[5] Cu excepţia unor regiuni din Bucovina, TPŢ se ţinuse departe şi de alegerile locale care avuseseră loc mai înainte.

[6] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, pp. 152, 171 şi urm.

[7] *Cf. Bukarester Tageblatt*, 10 februarie 1937, 24 februarie 1937, 13 mai 1937; *Buna Vestire*, 12 mai 1937; H. Prost, *op. cit.*, p. 88.

procedurii inițiate de către avocați asupra tuturor profesiunilor academice.[8] Congresul învățătorilor de școală medie din Bucovina a demonstrat ce proporții a atins în final psihoza naționalistă. Imitând vocabularul național-socialist, profesorii de liceu au cerut ca în instituțiile școlare de stat să poată activa ca învățători numai cei „de origine română".[9] Chiar organul liberal de partid *Viitorul* credea că nu poate renunța la formule naționaliste, reproșând național-țărăniștilor că succesul lor în alegerile comunale și județene a fost asigurat numai de voturile socialiștilor, ale comuniștilor și evreilor.[10] Ierarhia valorilor în statul de drept democratic era deja subminată.

La nici o lună după aceste incidente, știrile din străinătate relatau despre vizita lui Mussolini la Berlin, unde a fost întâmpinat în mod triumfător. Dreapta românească a sărbătorit evenimentul ca început al unei noi epoci, în care orice altă forță trebuia să fie învinsă.[11] Ea a inaugurat lupta electorală cu o nouă conștiință de sine.

2. Carol a amânat în repetate rânduri decizia cu privire la noul guvern. Niciodată până atunci, el n-a dispus de o asemenea poziție de putere, dar, în același timp, opoziția nu s-a mai reunit niciodată într-o forță atât de amenințătoare împotriva sa. Spațiul său de decizie era redus; nu exista nici o alternativă pentru guvernul Tătărescu.[12] O numire PNȚ nu intra în discuție, întrucât aceasta ar fi însemnat o reîntoarcere la principiile democratice. În plus, regele putea să aducă drept obiecții împotriva unui cabinet, sub care dreapta ar fi fost constrânsă la o unitate de acțiune, interese superioare de stat. Carol obliga PNȚ ca la o eventuală schimbare de guvern să țină cont de Frontul Românesc al lui Vaida-Voevod. Nici N. Lupu, nici V. Madgearu nu trebuiau să obțină vreun post de ministru. Pe lângă acestea, regele dorea să ocupe unele posturi cu oameni de-ai săi de încredere. Cum era de altfel de așteptat, PNȚ a respins aceste pretenții.[13]

După eșecul lui Mihalache, regele l-a numit pe actualul său prim-ministru în funcția de nou șef de guvern. Carol s-a opus astfel principiului nescris al rotației celor două mari partide. Național-țărăniștii și-au justificat pretenția prin succesele obținute la alegerile județene, astfel încât devierea de la regula peste tot acceptată a fost interpretată ca un act despotic al monarhului, care îngreuna situația. Liberalii înșiși au fost nemulțumiți de

---

[8] *Cf. Bukarester Tageblatt*, 19 mai 1937; H. Prost, *op. cit.*, p. 88.

[9] *Cf. Bukarester Tageblatt*, 16 septembrie 1937.

[10] *Cf. ibid.*, 1 august 1937.

[11] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări și manifeste, op. cit.*, p. 191.

[12] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 28 iulie 1937, „Zur Frage der Kabinettsumbildung in Rumänien", v. Pochhammer.

[13] *Cf. Bukarester Tageblatt*, 15 noiembrie 1937; PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 21 octombrie, „Rumänische Regierung", Fabricius; F. Nedelcu, *De la restaurație, op. cit.*, p. 159.

rezolvarea crizei guvernamentale. Dinu Brătianu a sperat că îşi va putea aduce partidul său, aflat în opoziţie, la vechea coeziune şi că va aplana de asemenea conflictul cu nepotul lui, Gheorghe Brătianu.[14] Mutarea regelui a adâncit contradicţiile din sânul Partidului Naţional-Liberal, înrăutăţind poziţia guvernului. Dacă primul-ministru ar fi avut cel puţin carismă. Nu era însă cazul. I se recunoştea măgulitoarea faimă de a fi doar o unealtă în mâinile lui Carol al II-lea.

Regele era conştient că hotărârea sa va provoca rezistenţe şi de aceea a făcut presiuni pentru a purta negocieri de coaliţie cu câteva mici partide. Grigore Iunian a refuzat. Însuşi Tătărescu, temându-se pentru poziţia sa din interiorul PNL, l-a împiedicat pe Gheorghe Brătianu să-şi dea acordul. În final, numai Iorga a acceptat o colaborare, dar aceasta reprezenta un câştig mic, căci partidul său era cu desăvârşire neînsemnat. Totuşi a mai apărut un cartel electoral compus din minoritatea germană şi Frontul Românesc al lui Vaida-Voevod[15], astfel încât Tătărescu n-a trebuit să recurgă exclusiv la propriile sale forţe. Prin acordul cu Vaida trebuiau să fie atraşi pentru guvern alegători ai dreptei, iar pentru a face credibil angajamentul Frontului Românesc, şeful său de partid a cerut ca evreii să fie excluşi de pe lista electorală comună.

Cum se obişnuia în România, în perioadele de luptă electorală, salariile şi pensiile pentru funcţionari au fost mărite, fapt important în vederea pregătirii aparatului de stat pentru noua sarcină. Alte dispoziţii restricţionau posibilităţile de propagandă ale partidelor de opoziţie. Alegătorii cunoscuţi ca adversari ai coaliţiei guvernamentale erau arestaţi cu sutele şi eliberaţi doar după ce erau predate cărţile de alegător.[16] Lupta electorală îşi urma deci cursul obişnuit.

3. După ce Carol al II-lea a împiedicat venirea lui Ion Mihalache la putere, Iuliu Maniu, îndârjitul adversar al regelui, a fost numit noul preşedinte al partidului de către Comitetul de conducere PNŢ. Până în acel moment, Partidul Naţional-Ţărănesc a însemnat pentru legionari „o creaţie a Satanei", „o cârpăceală a evreilor şi comuniştilor"[17]. La 16 noiembrie 1937, *Buna Vestire* a sărbătorit eşecul lui Mihalache ca pe un refuz al reeditării în variantă românească a guvernului Kerenski.[18] Câteva zile mai târziu se petrecea

[14] *Cf.* C. Argetoianu, *op. cit.*, 1 (1967), Nr. 8, p. 80 şi urm., Nr. 9, p. 78 şi urm.

[15] *Cf.* PA, GB, IA 5, 19 noiembrie 1937, „Kabinettskrise in Rumänien", Fabricius; A. G. Savu, *Dictatura regală*, p. 102 şi urm.; E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p. 250 şi urm.

[16] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 2 decembrie 1937, „Wahlkampf in Rumänien", Fabricius; *Bukarester Tageblatt*, 4 decembrie 1937; C. Argetoianu, *op. cit.*, 2 (1968), Nr. 1, p. 62 şi urm.; F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 226 şi urm.; E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p. 264 şi urm.; A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 111 şi urm.

[17] *Buna Vestire*, 7 aprilie 1937; *Cuvântul Argeşului*, II, Nr. 34–37, 20 mai 1937.

[18] *Cf. Buna Vestire*, 16 noiembrie 1937.

ceva de neconceput pentru opinia publică: Codreanu şi Iuliu Maniu îşi dădeau mâna, semnând o convenţie electorală comună.[19]

Atitudinea politică de bază a lui Maniu ar putea fi descrisă probabil ca fiind „conservator-liberală, naţional-democratică". El nu a susţinut niciodată doctrina statului ţărănesc, iar o alianţă cu stânga, aşa cum sperau unele părţi din PNŢ, nu intra în calcul. Chiar şi după atentatul asupra lui Duca, el a caracterizat dizolvarea Gărzii drept „inoportună" şi „ilegală".[20] Nu e de mirare deci că în cercurile Legiunii el a fost întâmpinat cu simpatie. Primele negocieri între Maniu şi o delegaţie a Gărzii sunt atestate în toamna lui 1935, aşadar, atunci când conflictul dintre anturajul regelui şi legionari devenise evident. După întâmplările de la Tg. Mureş firul discuţiei s-a rupt.

Revolta împotriva abuzurilor legionare era prea mare, ca să nu fie cuprins de ea şi Maniu. Prima reacţie însă n-a rămas decisivă. După un an, vechile contacte au fost reînnoite.

Negocierile lui Maniu au avut pentru Codreanu două scopuri: pe de o parte, ele au adâncit contradicţiile din interiorul PNŢ, reducând astfel şansele acestuia la succesiunea guvernamentală, pe de altă parte, Codreanu a câştigat recunoaşterea unei personalităţi foarte stimate în cadrul opiniei publice. Şeful legionar a promis că „sentinţele" congresului studenţesc de la Tg. Mureş în privinţa politicienilor PNŢ vor fi revizuite. În acelaşi timp, au apărut zvonuri cu privire la un presupus testament, care îi chema pe legionari să se încoloneze în spatele lui Maniu[21], dacă, în lupta dintre „mişcare" şi camarila carlistă, Căpitanul va cădea.

În primăvara anului 1937, paralel cu negocierile cu Maniu, au fost reînnoite legăturile cu Gh. Brătianu. Naţional-liberalii săi „tocmai se transformaseră într-o opoziţie «legală»", trebuind să recunoască faptul că vor fi excluşi în cele din urmă de la constituirea guvernului.[22] La 22 aprilie 1937 a fost redactat un program de acţiune între Gh. Brătianu şi legionari, căruia i s-a alăturat şi Maniu. Fiecare se obliga să întreprindă totul pentru a limita influenţa regelui şi a împiedica îndeplinirea planurilor sale dictatoriale. La dorinţa politicianului PNŢ, care voia mai întâi să urmărească evoluţia lucrurilor, semnarea formală a pactului a fost amânată pentru toamnă.[23] Opinia publică a aflat totuşi despre negocierile dintre cele trei grupuri datorită lui Codreanu. El a mărit astfel ruptura din interiorul PNŢ, a intensificat contradicţia dintre cele două partide liberale şi şi-a asigurat un prestigiu nou pentru propria organizaţie.

---

[19] Pentru amănunte privind convenţia, *cf.* nota 29.

[20] *Cf. Dimineaţa*, 29 martie 1934.

[21] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 199; M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 165 şi urm.

[22] PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 24 martie 1937, „Zur innerpolitischen Lage nach Schluß der Parlamentstagung", v. Pochhammer.

[23] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 201.

Alegerile din 20 decembrie 1937 au surprins marile partide „istorice", fracţionate şi slăbite în interior. La sfârşitul anilor '20, guvernul şi o opoziţie puternică s-au aflat faţă în faţă. Grupurile mai mici au depăşit atunci cu greu pragul de 2%. Sub presiunea declinului economic, această situaţie iniţială s-a schimbat. Dar la începutul anilor '30, la alegeri încă mai candidau partide relativ solidare, delimitate programatic. În toamna anului 1937, liberalii şi naţional-ţărăniştii erau atât de risipiţi, încât nu mai pot fi consideraţi ca exprimând organizaţii unitare. Partidul guvernamental era epuizat de contradicţii interne.[24] Tinerii liberali, care-l susţineau pe primul-ministru, au avut un ecou redus în opinia publică, dar, în campania electorală, ei s-au bizuit pe ei înşişi, întrucât bătrânii liberali le-au oferit un sprijin neînsemnat.

Un partid de opoziţie puternic şi compact ar fi putut profita de această situaţie, pentru a decide alegerile în favoarea sa. Naţional-ţărăniştii însă erau măcinaţi, la fel ca şi liberalii, de lupte între fracţiuni. În toamna anului 1937, PNŢ a rămas solidar numai datorită perspectivei că în curând va forma guvernul. Neculai Costăchescu şi Armand Călinescu erau interesaţi de putere, chiar dacă acest lucru ar fi făcut necesar un sprijin din partea lui Vaida-Voevod. La dreapta faţă de acest grup, Ilariu Dobridor, preşedintele organizaţiei de tineret naţional-ţărănist din Bucureşti, s-a declarat în mod deschis împotriva doctorului Lupu, care se arăta favorabil faţă de o politică hotărât ţărănist-democrată şi care era pregătit, de asemenea, pentru o colaborare limitată cu partidele de stânga. Iuliu Maniu, incontestabil conducătorul moral al aripii transilvănene a partidului, a rămas în plan secund, întrucât rivalitatea dintre el şi rege excludea un angajament politic deschis, cel puţin atât timp cât naţional-ţărăniştii puteau spera la o participare în guvern.[25] Alegerea sa ca prim-ministru a fost răspunsul aşteptat la afrontul lui Carol al II-lea.

Comitetul Executiv a consimţit să acorde libertate deplină de acţiune noului preşedinte. Eliberat de directive împovărătoare, Maniu s-a adresat conducătorilor celorlalte partide de opoziţie, pentru a-i orienta către o politică comună faţă de guvern[26], dar numai Gh. Brătianu şi Codreanu erau dispuşi să încheie un acord formal.[27]

Motivele lui Maniu erau simple. Dacă PNŢ reuşeşte să oblige guvernul la defensivă şi să limiteze la minimum intervenţiile sale administrative în

---

[24] *Cf.* C. Argetoianu, *op. cit.*, 1 (1967), Nr. 9, p. 80; *cf.* şi în detaliu, F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 152 şi urm.

[25] *Cf.* PA, Pol. Abtlg., Po 5, Rumänien, 24 martie 1937, „Zur innerpolitischen Lage nach Schluß der Parlamentstagung", v. Pochhammer; *Bukarester Tageblatt*, 11 ianuarie 1937, 19 martie 1937, 23 aprilie 1937, 14 mai 1937; B. Vago, *The Shadow, op. cit.*, document 46, p. 230.

[26] *Cf. Bukarester Tageblatt*, 26 noiembrie 1937.

[27] Abia mai târziu s-a alăturat pactului şi Argetoianu.

lupta electorală şi în desfăşurarea alegerilor, cartelul guvernamental nu ar putea depăşi clauza de 40%. Poate Maniu se gândea chiar la o posibilă victorie a partidului său, ceea ce, pe baza rezultatelor bune în alegerile judeţene, nu era exclus. În orice caz, el voia să-l oblige pe rege să numească în guvern PNŢ-ul, chiar împotriva intenţiilor lui. Carol al II-lea trebuia să afle adevărata stare de spirit a populaţiei.[28]

„Pactul de neagresiune în alegeri" era, după cum îl exprima deja numele, un pact defensiv. Părţile contractante se obligau să împiedice intervenţiile violente în exercitarea opţiunilor electorale. După cum se spunea, deosebirile ideologice nu trebuiau să fie şterse.[29] În realitate, contractul era mai mult decât un pact de apărare al partidelor de opoziţie împotriva despotismului guvernului. Acest pact i-a reunit pe adversarii cei mai îndârjiţi ai monarhului într-o alianţă lejeră, care depăşea toate diferenţele politice. Pentru a înfrânge pretenţia lui Carol la autocraţie, Maniu s-a aliat cu un partid care aspira, într-un mod mai radical şi mai sistematic, la punerea sub interdicţie a cetăţeanului. El însuşi n-a perceput proporţiile hotărârii sale. Aceasta a devenit limpede atunci când, în mai 1938, la două luni după lovitura de stat a regelui, Codreanu a trebuit să răspundă în faţa tribunalului. Fostul preşedinte PNŢ a depus mărturie. Întrebat de ce a încheiat un pact cu şeful legionar, în ciuda unei cu totul alte atitudini politice, el a răspuns:

> Există două motive. Mai întâi, unul personal. Până în momentul când am încheiat pactul de neagresiune, nu-l cunoşteam pe domnul Codreanu. Îi urmăream însă cu atenţie activităţile şi atitudinile. M-am convins că este de o sinceritate, de o consecvenţă şi de o onorabilitate care sunt foarte rare în viaţa noastră politică, chiar şi la conducătorii politici. De aceea i-am întins mâna cu plăcere şi încrezător; făcând abstracţie de acest motiv cu caracter mai mult personal, au existat motive de natură politică. Domnul Codreanu crede, ca şi mine, că pentru o viaţă sănătoasă a poporului şi statului este absolut necesar respectul faţă de onoarea naţională. Acum, prin numirea domnului Tătărescu în funcţia de prim-ministru nu numai onoarea naţională, ci şi spiritul Constituţiei au fost puternic atinse. De aceea, ne-am dat mâna, ca să creăm un fundament care să permită naţiunii respingerea acestei încercări de atac asupra onoarei naţionale. Am avut succes. — Domnul Codreanu crede, la fel ca şi mine, că ideea naţională este factorul determinant pentru progres. El crede, la fel cum o fac şi eu, că statul trebuie să perfecţioneze cu toată forţa însuşirile nesfârşit de frumoase ale poporului

[28] *Cf. Procesul marii trădări naţionale, op. cit.*, p. 220; PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 2 decembrie 1937, „Wahlkampf in Rumänien", Fabricius.

[29] Textul convenţiei era următorul: „Între partidele contractante se încheie o înţelegere pentru a apăra libertatea alegerilor şi a garanta corectitudinea lor. Aceste partide încheie un pact de neagresiune pentru perioada alegerilor actuale, în scopul amintit. Pactul de neagresiune înseamnă evitarea de acţiuni sau discuţii violente sau înjositoare, nu împiedică însă declararea propriei ideologii şi explicarea ei publică. Şi celelalte partide sunt chemate să se alăture acestei convenţii." *Bukarester Tageblatt*, 17 noiembrie 1937.

român, care constituie tocmai baza acestui stat. Poporul român trebuie să obţină posibilitatea de a-şi îndeplini misiunea, pe care o are în această parte a lumii, şi pentru aceasta are nevoie de toate mijloacele materiale, culturale şi sociale. Este adevărat că domnul Codreanu [...] are în concepţia sa politică un element, antisemitismul, pe care nu-l aprob, însă ideea principală este aceeaşi. Domnul Codreanu se pune de acord cu mine şi asupra faptului că dăinuirea unei naţiuni nu poate fi asigurată fără respect faţă de regulile bunei-cuviinţe în viaţa privată şi publică şi fără un reataşament la morala creştină şi că părăsirea acestor valori fundamentale înseamnă pentru poporul nostru acelaşi lucru ca şi pentru alte popoare din trecut, anume distrugere şi pieire. De aceea suntem în concordanţă în ceea ce priveşte dorinţa de a recupera cu putere, în toate domeniile vieţii private, sociale şi publice, corectitudinea, cinstea şi morala creştină, încălcate de mulţi, din păcate. Toate acestea au fost imbolduri decisive, pentru a încheia cu domnul Codreanu un contract, şi eu cred că am procedat bine.[30]

Maniu îl respecta pe Codreanu, întrucât credea că regăseşte la legionari propriul său naţionalism conservator. El n-a observat că ei recurgeau la Constituţie pentru a o anula, că vorbeau de iubirea creştină a aproapelui, dar refuzau dreptul la viaţă celor care li se împotriveau. Alţi politicieni naţional-ţărănişti au văzut mai clar pericolul pe care-l provoca pactul. Ei au solicitat o justificare şi doar atunci când Maniu a ameninţat cu demisia sa din prezidiul partidului ei au cedat.[31]

Lupta electorală a devenit o campanie de răzbunare personală a şefului de partid PNŢ împotriva regelui şi a Curţii sale. Formulele exorciste anticarliste ale „domnului preşedinte" atrăgeau mulţimea[32], însă nu puteau compensa pierderea credibilităţii politice, intensificând contradicţiile din interiorul propriului partid.

Călinescu a acceptat candidatura lui Maniu numai în condiţiile în care Casa Regală nu va fi implicată în controversele politice. Acum însă Călinescu se vedea înşelat, întorcând spatele partidului său.[33] Alţii au accentuat faptul că vor accepta „pactul de neagresiune în alegeri" doar dacă el nu va obliga politic în nici un mod părţile contractante şi va servi, în mod exclusiv, asigurării de alegeri libere. Maniu a declarat şi presei că PNŢ nu renunţă la crezul său în parlamentarism şi că se simte strâns legat de marile democraţii occidentale.[34] Pe de altă parte, el s-a arătat interesat de o bună relaţie cu Italia şi Germania. La o manifestare electorală la Cluj, el i-a sărbătorit pe Mussolini şi pe Hitler ca reprezentanţi ai unei noi epoci; prin ei,

---

[30] *Mişcarea legionară, Adevărul în procesul Căpitanului, op. cit.*, p. 134 şi urm.

[31] *Cf.* Florea Nedelcu, „«Pactul de neagresiune electorală» — origini şi consecinţe asupra evoluţiei politice", în: *Împotriva fascismului, op. cit.*, p. 77.

[32] *Cf.* C. Argetoianu, *op. cit.*, 2 (168), Nr. 1, p. 63.

[33] *Cf. Bukarester Tageblatt*, 1 ianuarie 1938.

[34] *Cf.* PA, Pol. Abtlg., Po 5, Rumänien, „DNB-Meldung vom 27. November 1937".

popoarele lor au găsit calea unei conduceri spirituale.[35] Unii alegători ai Partidului Național-Țărănesc, partid care de obicei obținea multe voturi ale minorităților etnice, au trebuit să-și pună problema dacă își vor mai putea da voturile PNȚ-ului. Nu se mai aștepta ca partidul lui Maniu, el însuși confuz, transferând nesiguranța sa asupra opiniei publice, să-l poată înfrânge pe rege printr-o surprinzătoare victorie în alegeri. În schimb, Legiunea era recunoscută ca un partid de opoziție demn de luat în considerare; Codreanu nu consuma din prestigiul personal al președintelui PNȚ; Codreanu n-a lăsat nici o îndoială asupra faptului că organizația sa nu a renunțat la opoziția fundamentală față de sistemul politic existent. „Eu sunt contra marilor democrații ale Occidentului", lua el atitudine față de explicațiile lui Maniu, „eu sunt contra Micii Înțelegeri, eu sunt contra Înțelegerii Balcanice și n-am nici un atașament pentru Societatea Națiunilor, în care nu cred. Eu sunt pentru politica externă a României alături de Roma și Berlin, alături de statele revoluțiilor naționale, în contra bolșevismului. [...] În 48 de ore după Biruința Mișcării Legionare, România va avea o alianță cu Roma și Berlinul... D. Maniu este pentru democrație. Eu sunt de părerea *exact contrară*. Sunt contra democrației. După cum sunt și contra dictaturii. Sub aurora dimineții, se naște un alt sistem, nou, neîntâlnit până acum. Pentru acela sunt eu. D. Maniu spune că partidul său va aduce justiție fără toleranță. Pentru că am tolerat așa de multe încât suntem pe patul de moarte. [...] Termin cu o declarație. Vorbesc despre d. Titulescu. Tinerimea română legionară căreia i s-a răpit libertatea, care a fost schingiuită în 1933–34, prin cea mai nemiloasă violență, pe orice listă ar fi ca să apară d. Titulescu, peste orice pact, îl va combate cu violența cea mai mare. [...] Cu d. Titulescu nu putem încheia decât un pact de agresiune."[36]

---

[35] Discursul lui Maniu este transmis în mai multe versiuni. După informațiile oficiale ale PNȚ, articolul din *Universul* era apropiat ca sens. Acolo se spune printre altele: „Mussolini este stăpânul Italiei, Hitler a devenit stăpânul Germaniei prin trezirea sentimentului. Când, după unirea Italiei, Mussolini a recunoscut că anumite dereglări pun sub semnul întrebării rezultatul războiului și amenință Italia cu prăbușirea, și-a spus: să ne adunăm într-un grup, o fascie, împotriva tendințelor materialiste și să apărăm unitatea Italiei câștigată prin războiul plin de jertfă.

În Germania domneau socialiștii și comuniștii. Aveau milioane de voturi. Dar dorința lor era să satisfacă interesele materiale. Ei însă n-au știut să apeleze la sentimentul poporului german. Hitler a devenit stăpânul Germaniei, abordând această latură. Lozinca sa era: Pacea încheiată calcă în picioare demnitatea noastră. Noi suntem și vrem să fim egali cu celelalte națiuni. Pe această bază și evaluând în mod real posibilitățile economice ale țării sale, el a devenit stăpânul nu numai al Germaniei, ci a atras atenția întregii lumi, care nu se uită numai cu un ochi la ceea ce face, ci cu amândoi. Și este silită să țină cont de el, pentru că el a înțeles sentimentul mobilizând demnitatea națională." *Bukarester Tageblatt*, 3 decembrie 1937; *cf.* și *ibid.*, 4 decembrie 1937.

[36] *Buna Vestire*, 1 decembrie 1937.

Fostul ministru de Externe candida pe listele PNŢ. Declaraţia lui Codreanu încălca „pactul de neagresiune în alegeri". Maniu însă nu mai avea nici măcar mijloacele să reclame până şi numai respectarea înţelegerii comune. Mai târziu, Titulescu a intervenit el însuşi în discuţie. Nici el nu amintea de acordul pe care legionarii îl încălcaseră. În schimb, el a respins orice răspundere a sa cu privire la interdicţia Gărzii de Fier din decembrie 1933. Intervenţia lui a provocat un viu ecou în presă. Foşti colegi din minister au luat atitudine. Nimeni nu mai voia să preia răspunderea pentru o decizie plină de consecinţe grave. În definitiv, nu programele politice erau cele care determinau lupta electorală. Pentru toţi, întrebarea esenţială era, mai degrabă, cine oare se face răspunzător de evenimentele tragice de acum patru ani şi, ca şi cum aceasta ar fi fost firesc, Legiunea n-a fost făcută vinovată de nimic.[37]

„Pactul de neagresiune în alegeri" a însemnat o înfrângere pentru ideea democratică, provocând confuzie şi în tabăra dreptei. Partidul Naţional-Creştin, cel mai aspru Istrate Micescu, cel care trecuse de curând la PNC, acuza Legiunea de trădarea ideilor naţionale, susţinând că prin această convenţie Legiunea s-ar fi predat evreilor.[38] Un reproş mai dur nici că se putea concepe. Între LĂNCIERI şi grupurile Gărzii s-a ajuns la lupte de stradă sângeroase; s-au deplâns morţii şi răniţii grav.[39] Cei care au acuzat Partidul „Totul pentru Ţară" de „trădare" şi de „politică de Front Popular" au fost trimişi de Codreanu în judecată pentru calomnie[40], cu toate că nu ar fi fost necesar, căci reproşurile şi-au greşit ţinta. Maniu era mai degrabă un naţional-liberal conservator, cu desăvârşire demn de încredere pentru stânga socialistă, iar antisemitismul fanatic al lui Codreanu nu putea fi pus de nimeni la îndoială în mod serios. Compromisurile nesănătoase au caracterizat mult mai puternic PNC, a cărui aderare de partea Casei Regale s-a bucurat de puţină înţelegere.

4. Legiunea a pornit lupta electorală mai devreme decât oricare alt partid. Începând din vară, membrii ei străbăteau ţara şi „aduceau cuvântul salvator al Căpitanului despre România legionară" la sate.[41] Aici, gardiştii le-au acordat ajutor invalizilor de război, văduvelor şi săracilor la strângerea recoltei[42], declarând că le sunt străine vorbele mari şi că au venit doar să cânte şi să realizeze ceva constructiv.[43] În alte locuri, ei vorbeau despre o lume

---

[37] *Cf. Bukarester Tageblatt*, 15 decembrie 1937, 16 decembrie 1937, 17 decembrie 1937; *Buna Vestire*, 14 decembrie 1937.

[38] *Cf. Völkischer Beobachter*, 3 decembrie 1937; C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 224 şi urm.

[39] *Cf. Adevărul*, 16 decembrie 1937.

[40] *Cf. Buna Vestire*, 30 noiembrie 1937; *Bukarester Tageblatt*, 10 decembrie 1937.

[41] *Buna Vestire*, 30 iulie 1937.

[42] *Cf. ibid.*, 28 iulie 1937.

[43] *Cf.* C. Ciuntu, *op. cit.*, p. 20.

nouă, mai dreaptă, în care omul şi glia se află din nou în armonie. Pentru aceasta au formulat lozinca conştient polisemantică: „omul şi pogonul". Unele persoane din anturajul regelui i-au acuzat mai târziu de un comunism agrarian ascuns, chiar dacă în mod cert ei nu avuseseră în gând nimic concret.[44]

În ansamblu, lupta electorală a adus puţine lucruri noi. Garda a acţionat mai puţin prin forţa de convingere a argumentelor, cât prin angajamentul energic al membrilor săi. S-a auzit de multe ori că evreii şi „politicianii" ar fi vinovaţi de tot răul, precum şi că banii şi rachiul agenţilor electorali n-ar mai trebui să determine votul. Fiecare în parte trebuia să-şi analizeze conştiinţa şi să cerceteze semnul trimis de Dumnezeu. Doar mulţumită deciziei Lui, ţara a fost ferită până atunci de catastrofe. Ba mai mult, în persoana lui Codreanu, Dumnezeu a dăruit speranţă României. Martiriul celor doi legionari căzuţi în Spania demonstrează mai mult decât trebuie că „noua generaţie" nu este impresionată de instincte josnice, ci de idealuri mai înalte.[45] Iar ca să nu lipsească acţiunea demonstrativă, Căpitanul s-a înscris doar pe locul doi pe lista candidaţilor, în timp ce conducătorii de judeţe au fost plasaţi pe ultimul loc: „Pentru că voiesc", expunea Codreanu, „să distrug mentalitatea că un judeţ este proprietatea politică a unui şef judeţean în care acesta îşi investeşte capital, pentru a şi-l recupera mai târziu din diurne, intervenţii şi afaceri... Candidaţii [Legiunii — *n. A. H.*] vor fi aruncaţi în judeţe necunoscute de nimeni. Masa Românilor nu are nevoie să-i cunoască personal, deoarece nici un deputat legionar nu va avea voie să se ocupe cu satisfacerea intereselor sau afacerilor diverselor rude, cumetri, partizani."[46] Contează doar interesul naţional. Şi pentru a sublinia şi mai mult prăpastia ce-l desparte de partidele „instituite", Codreanu a invitat personalităţi cunoscute, pe care le-a înscris pe lista alegerilor pentru Senat. Nu toţi candidaţii prevăzuţi au acceptat. Nae Ionescu, de exemplu, a refuzat, întrucât nu-şi vedea onorate suficient meritele sale datorate serviciilor aduse Legiunii. Totuşi TPŢ a alcătuit un tabel cu nume cunoscute, nume ce l-au identificat ca pe un partid care a reuşit să se desprindă de mediul de tineri şi să câştige, pentru cauza sa, personalităţi cunoscute. La 5 decembrie, *România creştină* a publicat pentru 39 din cele 72 de circumscripţii electorale numele persoanelor care solicitau un loc pentru Legiune în Senat.[47] Printre cei 40 de candidaţi se numărau 6 profesori universitari, 7 ofiţeri în rezervă, dintre care 3 generali,

---

[44] *Cf.* PA, Pol. Abtlg, Po 1, Rumänien, 31 decembrie 1937, Fabricius; *ibid.*, Po 2, Rumänien, 8 noiembrie 1937, Aufzeichnung, Woermann; M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 176; A. G. Savu, *op. cit.*, p. 118.

[45] *Cf.* Ion Dumitrescu-Borşa, *Cea mai mare jertfă legionară*, Sibiu, 1937; Nicolae Totu, *Însemnări de pe front*, Sibiu, 1937; *Glasul strămoşesc*, IV, Nr. 20, 2 decembrie 1937.

[46] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 218 şi urm.

[47] *Cf. România creştină*, III, Nr. 56, 5 decembrie 1937.

2 invalizi de război de grad inferior, 5 profesori de liceu, 4 preoţi, 2 farmacişti, 1 fost ministru, 1 jurnalist, 1 sculptor, apoi decanul baroului Caraş, 1 negustor, 1 moşier şi 1 ţăran.[48]

Legiunea se înfăţişa pe sine ca un partid care reprezenta, după cum se părea, părţi renumite ale elitei intelectuale şi militare. Garda se bucura de recunoaştere socială şi punea în evidenţă acest lucru. Sub titlul „De ce cred eu în victoria Mişcării Legionare?" personalităţi proeminente căutau să câştige în *Buna Vestire* voturi pentru TPŢ. Nu doar simpatizanţii ei cunoscuţi au luat cuvântul. Un literat de formaţia lui Sextil Puşcariu a intervenit pentru Legiune; şi Mircea Eliade, care a stat mult timp la distanţă, a luat partea Legiunii în mod public.[49]

Recunoaşterea socială şi politică, de care Partidul „Totul pentru Ţară" se bucura pretutindeni, a îngreunat contramăsurile guvernului. A fost reînnoită interdicţia activităţii politice a elevilor şi studenţilor.[50] Pentru a slăbi forţa de organizare a Gărzii, au fost concentraţi în armată mai mulţi recruţi decât se obişnuia altădată.[51] Codreanu a comentat piedicile birocratice cu ameninţări directe[52], dar, în acelaşi timp, TPŢ a evitat o confruntare care ar fi putut furniza, ca în decembrie 1933, un pretext pentru intervenţii poliţieneşti. Lupta electorală a cerut, bineînţeles, câţiva morţi, aceasta nefiind însă nimic ieşit din comun pentru realităţile româneşti.[53] Într-un timp s-a intenţionat să li se retragă cetăţenia română legionarilor care fuseseră în Spania, întrucât s-ar fi alăturat unei armate străine. Astfel, candidatura TPŢ putea fi contestată. Dar, în acest caz, Legiunea voia să susţină lista PNŢ, situaţie în care ar fi fost de asemenea exclusă o victorie a guvernului.[54] Comisia electorală centrală a respins protestul împotriva listei TPŢ.[55]

5. După evenimentele din campania electorală, votul în sine s-a desfăşurat fără tulburări prea mari şi în mare măsură fără piedici birocratice. În orice caz, nici un guvern liberal de dinainte nu a respectat legile electorale într-un mod atât de strict. Motivele nu sunt foarte vizibile. Se pare că Tătărescu ar fi fost convins că va câştiga alegerile, împărtăşind şi regelui această părere. Situaţia economică era mai favorabilă decât în anii precedenţi, guvernul sperând o recunoaştere a acestui fapt de către alegători. Se uita că

---

[48] Indicaţiile privind profesiunea, care lipsesc, au fost completate — în limita posibilităţilor — din alte surse.

[49] *Cf. Buna Vestire*, 7 decembrie 1937 şi urm.

[50] *Cf. Bukarester Tageblatt*, 25 noiembrie 1937, 13 decembrie 1937.

[51] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 226.

[52] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, pp. 188, 191, 193; A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 141.

[53] *Cf.* C. Argetoianu, *op. cit.*, 1 (1967), Nr. 9, p. 87, 2 (1968), Nr. 1, p. 63; *Bukarester Tageblatt*, 10 decembrie 1937, 17 decembrie 1937.

[54] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 227.

[55] *Cf. Bukarester Tageblatt*, 10 decembrie 1937.

din cauza inflației și a impozitelor mari, populația obișnuită a avut doar o contribuție redusă la dezvoltarea industriei. Conform unor zvonuri, dată fiind ipoteza unei majorități sigure pentru coaliția guvernamentală, regele era decis să nu pună în balanță întreaga autoritate a puterii de stat, tocmai pentru a cunoaște adevărata stare de spirit a poporului. Alții relatau că, în urma pensionării forțate a numeroși ofițeri de grad superior, starea de spirit din cadrul armatei era, în ceea ce-l privește pe rege, atât de tensionată, încât subsecretarul de stat, Marinescu, n-ar fi putut să recurgă la forță armată. Desigur, Legiunea a contribuit și ea la desfășurarea surprinzător de corectă a alegerilor. Ministrul de Interne, Franasovici — așa se vorbea în cercurile politice —, n-ar fi depus eforturi serioase pentru influențarea alegerilor, temându-se de atentate represive. „Grupul cel mai energic", raporta trimisul german către Berlin, referindu-se la Garda de Fier, a preluat rolul de poliție electorală a opoziției, și datorită ei n-au prea existat falsificări.[56]

A durat neobișnuit de mult până când s-a făcut cunoscut rezultatul alegerilor. Cu 35,92% guvernul a pierdut clar cele 40% necesare. PNȚ, cu 20,40%, a devenit al doilea partid puternic, în timp ce, cu 15,58%, TPȚ s-a situat pe locul al treilea, urmat la mare distanță de Partidul Național-Creștin (9,15%), Partidul Maghiar (4,43%), de național-liberalii lui Gheorghe Brătianu (3,89%), de Partidul Țărănist-Radical (2,25%) și de alte grupări mai mici, care toate n-au depășit 2%.[57]

Nimeni n-a luat în calcul un asemenea rezultat. Observatorii politici au fost convinși că prima de guvernare va asigura cartelului liberal suficiente voturi. Din 1920, nici un guvern ancorat, oricât de slab, în opinia publică, nu obținuse mai puțin de 40% din voturi.[58] Cartelul cu Iorga și Vaida nu merita osteneală. Marele profesor de istorie n-a adus mai mult decât prestigiul său personal, iar Frontul Românesc n-a devenit nici el puternicul partener căutat.[59] În alegerile județene din primăvara/vara aceluiași an, mulți simpatizanți ai Legiunii au votat pentru Vaida, fiind astfel supraapreciată influența acestuia. Nu puțini partizani ai Frontului Românesc au respins convenția cu liberalii, fapt care a slăbit cartelul guvernamental. Un procentaj fix din voturile minorităților etnice a revenit în mod tradițional partidului de guvernământ. De data aceasta, convenția cu Frontul Românesc i-a intimidat

---

[56] PA, Pol. Abtlg., Po 5, Rumänien, 28 decembrie 1937, „Parlamentswahlen in Rumänien", Fabricius; *cf.* mai departe *ibid.*, 15 decembrie 1937, „Dr. Helmut v. Cramon an Lammers, Abschrift für den Reichsminister"; *ibid.*, 24 decembrie 1937, „Das neue Kabinett Goga–Fabricius"; GB, IA 5, vol. 6, „Aufzeichnung einer Unterredung mit Manoilescu", fără dată și semnătură; C. Argetoianu, *op. cit.*, 1 (1967), Nr. 9, p. 80; *Bukarester Tageblatt*, 25 noiembrie 1938.

[57] *MO*, I, Nr. 301, 30 decembrie 1937, p. 9716 și urm.

[58] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 24 decembrie 1937, „Außenminister Antonescu über die neuen Parlaments- und Senatswahlen", Fabricius.

[59] *Cf.* B. Vago, *The Shadow, op. cit.*, document 57, p. 246.

pe mulţi, în special pe alegătorii evrei. Nici măcar etnia germană n-a fost un partener de încredere, căci prin candidatura Partidului Popular German Naţional-Socialist Radical lista guvernamentală a pierdut 1,42% din voturi. Totuşi de rezultatul slab al liberalilor se făcea probabil răspunzător în special „pactul de neagresiune în alegeri" al partidelor de opoziţie. Nu pentru că a garantat alegeri libere, cu toate că şi acest lucru a contat într-o anumită măsură, ci, în special, pentru că a concentrat opoziţia faţă de rege într-un bloc, iar în acest mod alegerile au devenit un plebiscit asupra ambiţiilor politice ale monarhului. Eşecul guvernului Tătărescu a însemnat, de aceea, în primul rând, o înfrângere a lui Carol al II-lea.

Uimirea în faţa eşecului înregistrat de guvern a fost depăşită doar de succesul senzaţional al Partidului „Totul pentru Ţară". Desigur, s-a aşteptat un rezultat vădit mai bun decât în 1932. Cu toate acestea, cu aproape 16%, Legiunea s-a apropiat de Partidul Naţional-Ţărănesc, care era, în mod evident, unicul partid cu un electorat relativ important şi stabil. În comparaţie cu această situaţie, în perioadele de opoziţie, naţional-liberalii abia au depăşit 10%. Unele informaţii fac trimitere la faptul că Legiunea a întrunit în realitate şi mai multe voturi decât redau cifrele oficiale.[60]

Succesul partidului TPŢ în alegerile din decembrie 1937 ar putea fi comparat cu câştigul senzaţional de voturi al NSDAP din 1930: într-o fază de polarizare extremă între partidele democratice extenuate de luptele interne dintre fracţiuni, în care un guvern autoritar a pus sub semnul întrebării loialitatea faţă de parlamentarismul însuşi, NSDAP şi TPŢ au ieşit învingătoare în alegeri, nefiind limpede ce partid politic putea soluţiona criza guvernamentală fără a recurge la mijloace extraparlamentare. Legiunea părea o forţă de nestăvilit, care ameninţa asemenea unei maree înalte să şteargă totul. Exista totuşi o diferenţă hotărâtoare. În timp ce, în anii următori, ascensiunea Partidului Naţional-Socialist a continuat, alegerile din 1937 au devenit pentru Gardă un punct de cotitură.

Printr-o interpretare nouă a legii electorale, Tătărescu a căutat să-şi asigure totuşi o majoritate parlamentară. Contrar aşteptărilor, Comisia electorală centrală a hotărât că nu va accepta nici o modificare în repartizarea mandatelor parlamentare.[61] Primului-ministru nu i-a mai rămas decât demisia.

---

[60] *Cf. Procesul marii trădări naţionale, op. cit.*, p. 173; S. Fischer-Galaţi, *Twentieth Century Romania, op. cit.*, p 57.

[61] *Cf. Bukarester Tageblatt*, 24 decembrie 1937, 25 decembrie 1937, 26 decembrie 1937.

VIII
Carol şi „pericolul de dreapta“

A. Fronturi modificate

1. Guvernul Goga — 2. Dizolvarea Parlamentului — 3. Deplasarea echilibrului de forţe — 4. Convorbirea Goga–Codreanu — 5. Regele Carol al II-lea îşi atinge scopul

1. După înfrângerea liberalilor, ar fi fost de aşteptat, de fapt, o fază mai lungă de negocieri şi discuţii pentru o coaliţie. Nici un partid din opoziţie nu-şi putea revendica succesiunea guvernamentală. Naţional-ţărăniştii nu şi-au văzut împlinite aşteptările. O perioadă de timp au circulat zvonuri privind o colaborare între liberali şi naţional-ţărănişti, dar, după reproşurile reciproce din perioada luptei electorale şi din cauza fărâmiţării interne a forţelor ambelor partide, negocierile ar fi necesitat mai mult timp pentru a se ajunge la un final pozitiv. Cu toate succesele dreptei, o coaliţie a forţelor democratice ar fi avut o majoritate parlamentară mai sigură. Carol însă n-a scăpat iniţiativa. Încă înainte de alegeri au fost luate măsurile necesare în cazul unei înfrângeri a guvernului Tătărescu. Din anturajul regelui au fost mijlocite discuţii între Octavian Goga şi Armand Călinescu, o legătură la care se putea recurge acum. Pe 28 decembrie 1937, Goga a fost însărcinat cu constituirea guvernului.[1]

Noul cabinet se compunea din cinci grupuri clar delimitate. Din fostul LANC doar Gh. Cuza a obţinut un minister de specialitate. A. C. Cuza a devenit ministru fără portofoliu şi a rămas neinfluent. Rezultate mai favorabile au obţinut adepţii lui Goga, chiar dacă trebuiau să se mulţumească şi aceştia cu posturi mai degrabă de rang secund. Foştii ţărănişti din jurul lui Armand Călinescu conduceau împreună cu persoanele de încredere ale regelui Carol (Istrate Micescu, generalul G. Marinescu ş.a.) ministerele clasice de politică internă şi externă. În raport cu aceasta a surprins numirea generalului Antonescu în funcţia de ministru de Război, căci era cunoscut faptul că belicosul general se certase de mai multă vreme cu regele.

Antonescu s-a retras în 1934 din funcţia de şef de stat-major pentru că nu mai voia să fie răspunzător de intervenţiile politice ale lui Carol al II-lea,

[1] *Cf. Bukarester Tageblatt*, 30 decembrie 1937; F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 253 şi urm.; A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 125.

susţinute cu mijloacele unei politici de forţă. Pentru a diminua prestigiul generalului, a cărui ţinută impunea respect multor ofiţeri, el a fost încurcat într-un proces de bigamie, pe care însă l-a putut decide în favoarea sa. Apoi s-a retras la vila sa din Predeal. Nu rareori politicienii s-au adresat veneratului ofiţer pentru a-l câştiga de partea intereselor lor. A fost abordat şi de către cercurile Legiunii, în special de către foştii adepţi ai Ligii „Vlad Ţepeş“. Au avut loc mai multe conversaţii cu prilejul cărora Codreanu i-a propus generalului să fie succesorul lui Zizi Cantacuzino. Antonescu a refuzat. „Două săbii“, ar fi răspuns el, „nu încap în aceeaşi teacă.“[2]

Carol al II-lea cunoştea stima legionarilor pentru general. Tocmai de aceea i s-a atribuit un rol-cheie. Ca ministru de Război, el putea exercita o anumită influenţă asupra Gărzii, iar ca membru în guvern el era mai puţin periculos decât ca adversar. În plus, Antonescu nu era în mod ferm orientat către legionari. Tocmai faptul că era respectat de toate grupurile politice importante îl punea în evidenţă, acesta fiind şi motivul pentru care, în cele din urmă, a devenit prim-ministru în septembrie 1940. La Londra şi Paris, unde fusese preţuit ca ataşat militar, s-a bucurat de mare prestigiu, fiind considerat garantul continuităţii politicii externe, care excludea o rapidă reorientare spre Axă. Numirea sa a vizat mai ales corpul de ofiţeri revoltaţi împotriva hotărârii regelui de pensionare forţată a multor ofiţeri superiori experimentaţi.[3] Carol trebuia să evite orice conflict cu armata, întrucât toate planurile sale de viitor se bazau pe raporturile tradiţionale de încredere dintre oştire şi monarhie.

Sub aspectul concepţiei politice, noul cabinet era o colecţie de contradicţii. PNC revendica în politica internă şi externă o ruptură radicală cu orientare către o politică fermă de dreapta, naţionalist-radicală, pe când ţărăniştii din jurul lui Armand Călinescu treceau drept adversari înverşunaţi ai fascismului şi ai naţional-socialismului. Formula de guvernare se îndrepta împotriva celor două puternice partide de opoziţie ale frondei anticarliste, împotriva naţional-ţărăniştilor şi a legionarilor. Inconsistenţa alianţei opoziţiei a avut repercusiuni asupra compoziţiei guvernului, PNC revenindu-i, în mod incontestabil, rolul de conducere. Voturile obţinute de Legiune şi Partidul Naţional-Creştin au creat impresia că numirea unui guvern orientat mai puternic spre dreapta este legitimă şi consecventă. Planurile de autocraţie ale regelui Carol al II-lea nu puteau fi împlinite, atât timp cât exista o alternativă politică influentă, neuzată. După eşecul Partidului Naţional-Ţărănesc din timpul Marii Crize, după înfrângerea în alegeri a naţional-liberalilor din decembrie 1937, trebuia arătat că nici un guvern de dreapta nu poate

[2] PA, GB, IA 5, vol. 6, „Aufzeichnung einer Unterredung mit Mihail Manoilescu“, fără semnătură şi dată.

[3] *Cf. ibid.*, v. PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 29 decembrie 1937, Telegramm, Fabricius, *ibid.*, 30 decembrie 1937, „Das neue Kabinett Goga–Cuza“, Fabricius; F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 269.

stăpâni problemele ţării, că numai persoana regelui putea garanta ordinea internă, pacea socială şi continuitatea. De acest lucru trebuiau convinse şi marile partide „istorice", căci planurile lui Carol al II-lea nu se puteau impune împotriva rezistenţei lor. Însărcinaţi cu conducerea Ministerului de Interne şi al Justiţiei, disidenţii ţărănişti au garantat că deplasarea intenţionată spre dreapta nu era însoţită de slăbirea poziţiei de putere a regelui.

2. Carol al II-lea i-a încredinţat lui Goga guvernul pentru ca să sustragă, ca printr-o consimţire la mişcarea de dreapta, vocile protestatare naţionaliste de sub influenţa Gărzii[4]. Imediat după ce miniştrii au depus jurământul, PNC a luat iniţiativa de a-şi recâştiga prin decizii guvernamentale spectaculoase poziţia sa de conducere în tabăra dreptei. Pentru Partidul Naţional-Creştin, „naţionalism" însemna antisemitism. Pe 29 decembrie, marile ziare ale presei democratice de stânga au fost interzise, toate având editori evrei; numai jurnaliştii creştini mai puteau circula gratuit cu trenul. Guvernul a anunţat că în curând va retrage licenţa cârciumarilor evrei. La 22 ianuarie 1938 a apărut un decret-lege care-i obliga pe toţi evreii să-şi dovedească cetăţenia română în faţa tribunalului.

În ochii tovarăşilor de luptă mai radicali, măsurile Partidului Naţional-Creştin erau doar înţepături de ac, care nu primejduiau cu adevărat poziţia evreilor. PNC se afla în faţa unei contradicţii de nesoluţionat. Indiferent de iniţiativele luate, care corespundeau concepţiei sale de dreapta, acestea erau nepotrivite în rezolvarea problemelor reale ale ţării. Eşecul său inevitabil a fortificat rândurile Legiunii, care critica guvernul Goga, mai mult afabil decât vehement, pentru politica sa făcută „fără convingere". În scopul de a mai atenua întru câtva vehemenţa reproşurilor Gărzii, Goga a făcut cunoscut într-un mod ambiguu că doar după noile alegeri se va lua o iniţiativă legislativă mai cuprinzătoare.[5]

Pe 18 ianuarie, Parlamentul, care nu se întrunise deloc, a fost dizolvat, iar data alegerilor a fost stabilită pentru 2 martie. Au fost adoptate avantaje financiare pentru populaţia rurală, cu scopul de a ridica starea de spirit în favoarea guvernului.[6] PNC s-a adresat unor personalităţi influente şi le-a poftit să candideze pe lista guvernului. Reuşita a fost înregistrată în cazul lui D. R. Ioaniţescu, care a adus aproape întregul Front Românesc din Vechiul Regat în PNC.[7] Cu toate acestea, observatorii politici erau de acord că pe

---

[4] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 29 decembrie 1937, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, Po 1, Rumänien, 31 decembrie 1937, Fabricius; B. Vago, *The Shadow, op. cit.*, document 59, p. 249, document 69, p. 268.

[5] *Cf. Bukarester Tageblatt*, 5 ianuarie 1938, 8 ianuarie 1938.

[6] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 1, Rumänien, 19 ianuarie 1938, „Bisherige Tätigkeit der Regierung Goga", Fabricius; A. Călinescu, *op. cit.*, Nr. 4, p. 60; *Bukarester Tageblatt*, 15 ianuarie 1938.

[7] *Cf. Bukarester Tageblatt*, 10 ianuarie 1938, 12 ianuarie 1938; F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 323.

2 martie guvernul va putea cu greu să evite o înfrângere. Forţele care i se opuneau erau mult mai puternice, căci sub impresia opoziţiei comune, PNŢ şi PNL s-au confirmat reciproc, solidarizându-se.

Numai dacă guvernul îşi utiliza riguros instrumentele puterii de stat, Goga putea spera să obţină un succes la noile alegeri. Legea electorală a fost modificată, astfel încât partidele mai mici puteau candida numai dacă intrau într-o coaliţie cu un partener mai mare. Dar şi de data aceasta, Frontul Românesc, Partidul Poporului şi celelalte grupări apropiate ale PNC au refuzat sprijinul. Doar gruparea lui Iorga, partidele minorităţilor germane şi maghiare erau dispuse la încheierea unui acord. Au fost introduse noi sigle electorale, libertatea propagandei politice a fost restricţionată. Funcţionarilor de stat şi preoţilor[8] li s-au interzis orice opinii. Imediat după preluarea guvernului, toate organele comunale şi judeţene alese au fost suspendate, iar în locul lor au fost numite organe fidele guvernului. Vechii prefecţi au fost concediaţi şi înlocuiţi cu alţii noi. Formaţiunile de partid paramilitare ale PNC, LĂNCIERII, au fost reorganizate, acoperind ţara de un val de teroare.[9]

3. Codreanu era decis, se pare, să nu tensioneze şi mai mult climatul politic. N-a vrut să ofere nici un prilej care i-ar fi deschis regelui Carol al II-lea posibilitatea de a-şi îndeplini planurile de dictatură. Pe de altă parte, el nu era pregătit să se subordoneze. De aceea, a respins o propunere a lui Maniu de colaborare şi mai strânsă[10], la fel ca şi o invitaţie a lui Carol al II-lea, prin care regele urmărea încă o dată să implice Garda în planurile sale.[11] Nu doar împrejurările exterioare au limitat libertatea de acţiune a Căpitanului. În interiorul mişcării legionare, relaţiile din ce în ce mai dificile cu Coroana provocaseră dispute vehemente[12], astfel încât şi din acest punct de vedere o atitudine precaută părea să fie mai adecvată.

În timp ce Garda îşi pierdea astfel libertatea de acţiune de odinioară, raporturile de forţă dintre partidele politice s-au modificat în defavoarea ei. Prin fuziunea lui Gheorghe Brătianu cu PNL s-a pus capăt sciziunii Partidului Liberal.[13] Dacă se aduna rezultatul alegerilor din decembrie 1937 pentru ambele organizaţii, lipseau doar 6 000 de voturi pentru a realiza cvorumul necesar. Iuliu Maniu, celălalt partener al lui Codreanu, a respins o reeditare a „pactului de neagresiune în alegeri". La început, preşedintele Partidului Naţional-Ţărănesc a continuat politica pactului de neagresiune, dar sub

[8] *Cf. Bukarester Tageblatt*, 20 ianuarie 1938.

[9] *Cf. ibid.*, 31 decembrie 1937, 7 ianuarie 1938; F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 325 şi urm.; A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 134 şi urm.

[10] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 251.

[11] *Cf. Rumänien am Rande des Abgrunds, op. cit.*, p. 36 şi urm.; A. Călinescu, *op. cit.*, Nr. 4, p. 60.

[12] *Cf.* M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, ediţia I, 1972, p. 202.

[13] *Bukarester Tageblatt*, 12 ianuarie 1938.

presiunea tensiunilor politice crescânde, care făceau inevitabilă o deschidere față de dreapta, și a protestelor tot mai vehemente din interiorul partidului, el s-a văzut constrâns să pună capăt colaborării.[14] De asemenea, discuțiile lui Codreanu cu Vaida-Voevod au eșuat.[15] Pentru prima dată, Legiunea se afla într-o situație politică hotărâtoare fără un partener de alianță influent.

Criza anului 1938 n-a condus inevitabil la dictatura regală. Poate că rareori șansa unei reîntoarceri la sistemul parlamentar-democratic a fost în anii precedenți la fel de mare. Condiția era ca toate forțele democratice să colaboreze strâns. Iuliu Maniu însă a insistat asupra faptului că succesiunea guvernamentală s-ar cuveni partidului său, în timp ce Dinu Brătianu desemna rezultatul alegerilor din 20 decembrie ca fundament al negocierilor de coaliție.[16]

Ar fi nedrept ca eșecul democrației românești să fie pus doar pe seama strânselor interese de partid. O fuziune a marilor partide democratice era ieșită din comun. Evenimentele politice de până atunci stimulaseră mai curând opoziția decât colaborarea dintre partide; o cooperare n-a fost necesară. Pentru recunoașterea acelorași interese, pentru găsirea de compromisuri în cazul unor concepții divergente era nevoie de timp și de o pregătire intensă. Din nou, regele a demonstrat că era un tactician mai iscusit. La indicațiile lui Carol al II-lea, poliția și jandarmeria au acționat fără scrupule împotriva Gărzii. Legionarii au plătit cu aceeași monedă. Lupta electorală amenința să eșueze în dispute asemănătoare unui război civil, întrucât nici LĂNCIERII n-au stat deoparte. Sub guvernul Goga, ei se credeau autorizați să dețină un drept exclusiv asupra străzii.[17] Întocmai după voința regelui, echilibrul de forțe s-a deplasat în favoarea executivului, întrucât, după toate aparențele, liniștea și ordinea nu mai puteau fi stabilite decât cu ajutorul armatei. Dinu Brătianu și Iuliu Maniu au renunțat la atitudinea lor de opoziție față de Carol, declarându-se gata de a face concesii pentru rege. Ca să pună capăt pericolului dinspre dreapta, ei au fost de acord cu formula unui guvern de „uniune națională", favorizată până atunci de Carol al II-lea. Președintele Partidului Național-Liberal se gândea chiar la anularea temporară a Constituției.[18]

4. După ce negocierile cu partidele mai mici au eșuat, iar liberalii și național-țărăniștii s-au străduit să găsească o platformă comună, șansele electorale ale guvernului au scăzut la zero. El se afla la fel de izolat precum Partidul

[14] *Cf. ibid.*, 9 ianuarie 1938; F. Nedelcu, *De la restaurație, op. cit.*, p. 342 și urm.

[15] *Cf. Mișcarea legionară, Adevărul în procesul Căpitanului, op cit.*, p. 139.

[16] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 9 februarie 1938, Telegramm, Fabricius; A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p 143.

[17] *Cf.* A. Călinescu, *op. cit.*, Nr. 4, p. 61; *Buna Vestire*, 26 ianuarie 1938 și urm.; C. Zelea-Codreanu, *Circulări și manifeste, op. cit.*, p. 373 și urm.

[18] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restaurație, op. cit.*, p. 381; A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 143; *idem*, *Sistemul partidelor politice, op. cit.*, p. 113.

„Totul pentru Ţară". Regele i-a dat lui Goga să înţeleagă clar opinia sa despre Codreanu.[19] Aflându-se între două fronturi, primul-ministru era nedecis ce anume să întreprindă. Iniţiativa unei apropieri dintre cele două partide de dreapta a pornit dintr-o a treia parte. Trimisul polonez, Arciszewski, spera ca, prin schimbarea guvernului de la Bucureşti, să poată mijloci o alianţă între Polonia, România şi Iugoslavia, susţinută de o platformă comună anticomunistă.[20] Într-o discuţie cu ministrul de Război Antonescu, el l-a rugat pe general „să facă uz de influenţa sa asupra lui Codreanu în sensul ca, în lupta electorală, «Garda de Fier» să păstreze o neutralitate binevoitoare faţă de guvernul Goga, iar acesta să nu fie răsturnat de către un partid de dreapta"[21]. Cu acordul primului-ministru, generalul l-a chemat pe Codreanu la el şi i-a expus clar faptul că nu va permite nici un război civil. Codreanu a cedat, replicând că Legiunea se va retrage din lupta electorală.[22]

Circulara respectivă nici nu fusese încă redactată[23], când au sosit relatări de ultimă oră despre incidente grave petrecute la sediul central legionar de pe strada Gutenberg. Mihail Sturdza, un tânăr diplomat, s-a îndreptat furios către Preşedinţia Consiliului de Miniştri. Sturdza simpatiza cu legionarii, dar întreţinea legături amicale cu Goga. Dând la o parte personalul din anticameră, el a pătruns în camera primului-ministru, cerându-i socoteală. Goga a răspuns disperat că nu este stăpân pe situaţie, întrebându-se dacă Sturdza n-ar putea aranja o întâlnire cu Codreanu. Chiar a doua zi, conversaţia a avut loc în casa ministrului Industriei şi Comerţului, Gigurtu. Codreanu şi-a luat obligaţia să sprijine guvernul în alegerile care urmează, în aşa fel încât să obţină cele 40% de voturi necesare.[24] Schimbarea aceasta însă a venit prea târziu, iar primul-ministru nu era o personalitate care să-l fi putut reţine pe rege de la calea pe care o apucase.

5. În timpul celor 44 de zile ale guvernului Goga au dispărut toate rezistenţele care-l împiedicaseră pe Carol de la autocraţie. Din punct de vedere economic şi politic ţara se afla la marginea prăpastiei. Diferitele fracţiuni din guvern lucrau fără scrupule una împotriva celeilalte. Corupţia şi instabilitatea politică au atins proporţii necunoscute până atunci. Economia era alarmată din cauza viitorului incert. Burghezia s-a retras din toate afacerile. Cursul bursei scădea. Doar în primele zile ale lui ianuarie au fost retrase capitaluri bancare în valoare de 2 miliarde de lei. Afacerile de export s-au redus la jumătate în comparaţie cu aceeaşi lună din anul precedent.[25] Violenţa

---

[19] *Cf.* E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p. 280.

[20] *Cf.* P. A. Saphiro, *op. cit.*, p. 83 şi urm.

[21] ADAP, D, vol. 5, document 169, p. 198.

[22] *Cf.* PA, Pol. Abtlg., Po, Rumänien, 10 februarie 1938, „Kriegsminister Antonescu", Fabricius; *Rumänien am Rande des Abgrunds, op. cit.*, p. 36; *Mişcarea legionară, Adevărul în procesul Căpitanului, op. cit.*, p. 120.

[23] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 263 şi urm.

[24] *Cf.* M. Sturdza, *op. cit.*, p. 104 şi urm.

[25] *Cf.* A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 136.

şi teroarea caracterizau lupta electorală. Pentru a se pune capăt tulburărilor, partidele democratice din interior, cât şi aliaţii occidentali n-au mai opus rezistenţă unei extinderi a prerogativelor regale. Anglia, Franţa şi SUA au stigmatizat politica guvernului ca pe o încălcare evidentă a acordului de protecţie a minorităţilor. În acelaşi timp, ele se temeau de o modificare a politicii externe româneşti. Într-o scrisoare secretă către rege, Anglia ameninţa că se vor revizui relaţiile cu România[26], iar trimisul francez avertiza că Franţa se va considera scutită de orice obligaţii, dacă România nu va trece imediat la respectarea acordurilor existente.[27] Ar mai fi de adăugat că şi puterile Axei au privit cabinetul Goga cu scepticism crescând, întrucât pe plan politic extern n-a putut fi remarcată nici o deosebire faţă de politica lui Tătărescu.[28]

Pe 7 februarie, cu două zile înainte de discuţia lui Goga cu Codreanu, Călinescu a fost înştiinţat de mareşalul Curţii, Urdăreanu, că monarhul va opera în perioada următoare o lovitură de stat.[29] Convorbirile sale cu politicienii de la PNŢ şi PNL l-au convins pe Carol al II-lea că nici unul din cele două partide burgheze nu se vor opune planurilor sale. Într-o ultimă audienţă, regele l-a asigurat pe Dinu Brătianu că şi în viitor marile partide vor participa la constituirea puterii de stat.[30] În realitate, el urmărea cu totul alte scopuri.

B. Dictatura regală şi sfârşitul Legiunii ca mişcare socială

1. Un regim autoritar — 2. „Acapararea puterii" de către PNF, NSDAP şi Legiune: Italia, Germania şi România: o comparaţie — 3. Regimul regal şi Garda până în martie 1938 — 4. Intrarea trupelor germane în Austria şi procesul împotriva lui Codreanu — 5. Horia Sima şi asasinarea şefului legionar — 6. Discuţia lui Hitler cu regele Carol al II-lea —7. Planurile eşuate ale loviturii de stat — 8. Sfârşitul Legiunii ca forţă de sine stătătoare

1. La 10 februarie, între orele 16 şi 22, Carol al II-lea i-a convocat pe toţi şefii de partid importanţi şi pe foştii prim-miniştri. Numai Codreanu

---

[26] *Cf.* F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 294.

[27] *Cf.* ADAP, D, vol. 5, document 179, p. 211; *cf.* şi PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 12 februarie 1938, „Ministerpräsident Goga über seinen Sturz", Fabricius.

[28] *Cf.* C. Argetoianu, *op. cit.*, 2 (1968), Nr. 1, p. 70; Galeazzo Ciano, *Tagebücher 1937/38*, Hamburg, 1949, p. 74 şi urm., 80 şi urm., 84, 101; PA, Pol. Abtlg., Po 5, Rumänien, 30 decembrie 1937, „Das neue Kabinett Goga–Cuza", Fabricius; *ibid.*, 5 ianuarie 1938, „Erklärungen des Ministerpräsidenten Goga an ‚Havas' und des Außenministers Micescu vor der Presse", Fabricius; *ibid.*, 19 ianuarie 1938, „Bisherige Tätigkeit der Regierung Goga", Fabricius; F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 289 şi urm.

[29] *Cf.* A. Călinescu, *op. cit.*, Nr. 4, p. 61.

[30] *Cf.* A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 145 şi urm.; F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, pp. 383, 393.

n-a fost invitat. Regele le-a explicat partenerilor de discuţie că s-a decis să preia el însuşi responsabilitatea politică. Era momentul să se pună capăt pasiunilor dezlănţuite, Garda de Fier constituind un pericol serios, care trebuia preîntâmpinat. În acelaşi timp, regele îşi asuma datoria de a continua linia tradiţională a politicii externe româneşti. Uşor surprinşi de această evoluţie a lucrurilor, politicienii, cărora Carol al II-lea nu le-a dezvăluit toate planurile sale, s-au declarat dispuşi să sprijine noul regim sau cel puţin să-l tolereze. Câteva ore mai târziu, noul guvern depunea jurământul. Patriarhul Miron Cristea a devenit prim-ministru, iar numirea lui a semnificat sfârşitul politicii de partid.[1]

Doar în câteva zile, regele a reuşit să-şi consolideze puterea: starea de asediu a fost extinsă asupra întregii ţări, iar viitoarele alegeri contramandate. Peste tot în ţară, comandanţii militari locali preluau funcţia de prefect. Pe 14 februarie, un nou decret a interzis orice activitate politică. „Legea pentru menţinerea ordinii în stat" a fost modificată şi completată în părţile sale esenţiale câteva zile mai târziu.[2]

Noul guvern se aştepta la aceste măsuri. Publicarea Constituţiei însă a însemnat o ruptură cu trecutul, distrugând toate speranţele cu privire la caracterul tranzitoriu al dictaturii regale. Pentru a reliefa continuitatea cu perioada anterioară zilei de 10 februarie, noua Constituţie s-a bazat pe ultima ediţie valabilă din 1923. Dispoziţiile însă au fost modificate în aşa fel, încât Parlamentului nu i-a mai rămas decât o funcţie consultativă. Întrucât inamovibilitatea judecătorilor a fost abrogată printr-un decret-lege, regele a reunit în mâinile sale toate cele trei puteri.[3] Pe 24 februarie, în cadrul unui plebiscit, noua Constituţie a fost adoptată printr-un vot oral, obligatoriu. Astfel, puterea regelui a fost sancţionată juridic, fără ca partidele să fi putut opune rezistenţă aspiraţiilor lui. Toate înnoirile legislative au anulat drepturile tradiţionale, iar în locul vechilor instituţii au apărut noi structuri care erau subordonate executivului.

Cu toată această concentrare a puterii în mâinile lui Carol al II-lea, dictatura regală românească n-a fost nici o tiranie, nici o dictatură totalitară. Juan J. Linz, într-un remarcabil studiu, a caracterizat-o, pe bună dreptate, ca pe un „regim autoritar".[4] Prin „regim autoritar", el înţelege sistemele politice „cu pluralism politic limitat, fără responsabilitate, fără o ideologie elaborată

[1] *Cf.* A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 151 şi urm.; F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, pp. 383, 393.

[2] *Cf. Buna Vestire*, 12 februarie 1934, 14 februarie 1938, 15 februarie 1938, 19 februarie 1938; K. Charlé, *op. cit.*, p. 31 şi urm.

[3] *Cf.* N. N. Petraşcu, *op. cit.*, p. 141 şi urm.; K. Charlé, *op. cit.*, pp. 32 şi urm., 103 şi urm.; A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 158 şi urm.

[4] Juan J. Linz, „An Authoritarian Regime, Spain", în: Erik Allardt, Stein Rokkan (ed.), *Mass Politics, Studies in Political Sociology*, New York, 1970, p. 253 şi urm.

şi călăuzitoare (dar cu mentalităţi distinctive), fără o mobilizare politică intensivă sau extensivă (exceptând câteva momente în evoluţia lor) şi în care un lider (sau în mod ocazional un grup restrâns) exercită o putere în cadrul unor limite slab definite din punct de vedere formal, dar, de fapt, exact predictibile".[5]

N-ar fi avut sens nici pentru o tiranie, nici pentru o dictatură totalitară, ca înainte de o schimbare de guvern să fie invitaţi politicienii cei mai importanţi ai ţării pentru a le fi testate opiniile. În raport cu aceasta, regimul autoritar cere aprobarea unor largi părţi ale grupurilor de conducere tradiţionale, iar existenţa grupurilor intermediare nu a fost subminată, statutul lor autonom fiind acceptat. Partidele existau în continuare, chiar dacă nu în mod legal, totuşi ca parte a vieţii politice, şi nu rareori înainte de hotărâri importante erau consultaţi conducătorii lor. În cadrul aşa-numitului „Consiliu de Coroană", toţi politicienii apropiaţi regelui se reuneau într-o instituţie recunoscută, influentă. Prin intermediul propriilor organizaţii, muncitorii şi funcţionarii îşi puteau exprima revendicările, chiar dacă sub supravegherea statului. În ciuda cenzurii presei, mass-media nu avea uniformitatea monotonă a sistemelor totalitare.[6]

Dictatura regală a împrumutat de la adversarul ei radical de dreapta uniforme, ceremonii, lozinci, chiar şi unele propuneri de reglementări instituţionale. În realitate, doctrina de stat se baza pe un naţionalism profund conservator. S-a încercat evidenţierea persoanei regelui, dar un cult al conducătorului ca în Germania sau în Italia n-a putut lua naştere în România. Hitler şi Mussolini simbolizau o imagine chiliastă, de sfârşit de lume, la a cărei realizare trebuia cuprinsă întreaga populaţie. Monarhul român era pentru o politică pragmatică profund lucidă, care cerea subordonare, nu însă aprobare entuziastă. Exact după un an de la lovitura de stat din 10 februarie a fost înfiinţat Frontul Renaşterii Naţionale ca partid de stat unic. Copiind doar aparent tipul de partid fascist, acesta n-a dobândit niciodată o importanţă mare, poate doar unii funcţionari de rang secund au avansat mai repede pe scara socială cu ajutorul FRN.

În general, regimurile autoritare necesită sprijinul armatei, iar dictatura regală românească n-a făcut excepţie. Ar fi totuşi greşit să supraapreciem rolul forţelor de ordine. Cercurile din jurul lui Carol al II-lea se străduiau să nu împingă cercurile politice influente într-o postură de adversitate fundamentală. Cei care recomandau o politică naţionalistă extremă puteau lua cuvântul fără pericol, la fel ca şi cei care, într-o perspectivă apropiată, contau pe o revenire la sistemul parlamentar. De altfel, marea masă a populaţiei se supunea din obişnuinţă şi, bineînţeles, din interes personal. Lipsea o justificare pozitivă a statului. Dictatura regală şi-a obţinut legitimitatea din

[5] *Ibid.*, p. 255.

[6] *Cf.* A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 172 şi urm.

opoziţia faţă de voinţa de transformare revoluţionară a Legiunii. Acesta a fost numitorul comun, la care Carol al II-lea a făcut apel pentru a-i putea obliga pe politicienii din partidele burgheze să garanteze pentru el.

Sistemele autoritare sunt mai periclitate în faţa ameninţărilor interne decât statele în care controlul se extinde asupra tuturor domeniilor vieţii sociale. Orice încercare de subminare este doborâtă prin măsuri foarte dure. Acţiunea de sancţionare demonstrativă ţine de o „rasoin d'être“ a regimurilor autoritare. Raţiunea lor de a fi se arată tocmai în reprimarea lipsită de scrupule a tendinţelor percepute ca revoluţionare. Legiunea a trebuit să simtă şi ea aceasta.

2. Fascismul n-a fost nici în Germania, nici în Italia produsul „celor mai reacţionare, şovine şi imperialiste“ elemente „ale capitalului financiar“. În ambele ţări, forţele burgheze se credeau a fi ameninţate de două mişcări de masă imprevizibile, urmărite cu mare neîncredere. Întrucât gradul înalt de mobilizare politică n-a permis o soluţie autoritară împotriva a 80% din populaţie, fascismul şi naţional-socialismul au fost acceptate la guvernare, pentru a le îmblânzi prin practica exercitării puterii.

În România, raporturile erau cu totul altele. Aici lipsea o mişcare muncitorească puternică. Ea nu s-a putut forma într-o ţară caracterizată în mare măsură de existenţa micilor gospodării ţărăneşti şi în care pătura socială a muncitorimii a fost integrată într-un nou mod de existenţă, în mare parte abia în ultimele decenii. Desigur, existau sindicate, un partid social-democrat, unul socialist, ba chiar şi unul comunist. Această situaţie însă nu putea să înşele asupra adevăratei lipse de importanţă a stângii, a cărei influenţă a rămas limitată la intelectuali, la unele părţi ale minorităţilor etnice şi la unele cercuri muncitoreşti. În aceste împrejurări, protestul social s-a concentrat la dreapta extremă care nu se limita la o redistribuire a proprietăţii evreieşti burgheze, ci mai mult aspira la o „redistribuire forţată“ a tuturor „poziţiilor păturii burgheze de mijloc“.[7]

În nucleul său, Legiunea a reprezentat tineretul urban sau urbanizat. Rezistenţa acestuia s-a îndreptat împotriva generaţiei mai vechi a păturii de mijloc, angajate în sfera serviciilor statului. În acelaşi timp, naţionalismul său integral promitea să pună capăt alienării resimţite de largi părţi ale populaţiei faţă de sistemul social-politic, care aparent se formase în afara şi pe seama „realităţii româneşti“.

Garda şi-a formulat opoziţia de o radicalitate[8] care forţa grupurile atacate la acţiune decisă. Hitler şi Mussolini s-au prezentat partenerilor lor de

[7] Miklós Lackó, „Ostmitteleuropäischer Faschismus“, în: *VfZG*, 21 (1973), p. 50.

[8] Un singur exemplu, pe lângă cele deja amintite, pare a evidenţia din nou cele spuse: după o victorie în alegerile din 20 decembrie, Codreanu a strigat într-un megafon către masa de oameni care aplauda: „Victoria este a noastră. În curând, ea va fi completă. Îndată ce vom fi stăpâni pe ţară, vom pune pe toţi politicienii care au contribuit

discuţii conservator-burghezi ca o alternativă moderată la mişcarea muncitorească presupus revoluţionară şi la extremismul din interiorul propriei mişcări fasciste.[9] În România, Codreanu însuşi era simbolul unei transformări sociale ample. Vechile elite n-au considerat Legiunea drept „receptaculul nemulţumirii sociale, ci, dimpotrivă, cauza acesteia", care a tulburat „liniştea societăţii, menţinută cu chiu cu vai la suprafaţă".[10] În ceea ce priveşte aspiraţiile Legiunii, existau temeri şi în legătură cu orientarea politicii externe. Din punct de vedere economic, cultural şi politic, păturile conducătoare româneşti erau în strânsă legătură cu Occidentul; o modificare radicală a direcţiei în favoarea puterilor Axei s-a situat în afara intereselor lor.[11]

În Italia şi Germania, coincidenţa în timp a industrializării, a mobilizării politice şi a naţionalismului a suprasolicitat capacitatea de integrare a sistemului politic.[12] În raport cu aceasta, în România au lipsit premisele unei mobilizări ample, cuprinzând largi pături sociale, mobilizare influenţată de opoziţiile dreapta–stânga. Democraţia parlamentară fusese întotdeauna un sistem cu o puternică dominaţie a executivului. În fond, ea şi-a limitat funcţia de echilibrare politică la nivelul păturilor burgheze urbanizate. Aici însă, aceasta a conciliat interesele divergente sub aspect politic şi social, întrucât rotativa guvernamentală înscrisă în tradiţia constituţională asigura participarea tuturor grupurilor importante. De aceea, elitele politice tradiţionale s-au opus planurilor dictatoriale ale regelui. Abia atunci când temerile lor s-au îndreptat către mişcarea socială mult mai periculoasă şi mai imprevizibilă din raza Partidului „Totul pentru Ţară", regele şi-a putut impune intenţiile.

3. În scurt timp, a devenit evident faptul că, începând din 10 februarie, măsurile guvernului nu mai erau destinate doar consolidării noului regim, ci aveau în mod esenţial menirea să reducă influenţa Legiunii. Patriarhul i-a dezlegat pe toţi locuitorii de jurăminte solemne care nu erau prescrise prin lege. Nici un preot nu mai trebuia să asiste astfel de jurăminte. Numirea celui mai înalt ierarh în funcţia de prim-ministru a constituit deja o declaraţie de război, întrucât Garda pretindea că numai ea reprezintă credinţa adevărată.

Pe 17 februarie 1938, *Monitorul Oficial* a publicat varianta modificată a „legii pentru menţinerea ordinii în stat". Formarea de grupuri secrete a fost pusă sub pedeapsă, interzicându-se mărşăluirea în formaţiuni militare

---

să aducă România în mizeria în care se află să construiască o autostradă de la Bucureşti la Berlin." C. Argetoianu, *op. cit.*, 2 (1968), Nr. 1, p. 65.

[9] Urmărim în acest loc o argumentare a lui Wolfgang Schieder, pe care a expus-o într-o conferinţă despre originile şi dezvoltarea fascismului italian.

[10] M. Lackó, „Ostmitteleuropäischer Faschismus", *loc. cit.*, p. 51; *cf.* şi C. Argetoianu, *op. cit.*, 2 (1968), Nr. 1, p. 65; A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 142 şi urm.

[11] *Cf.* A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 159.

[12] *Cf.* Discursul lui Wolfgang Schieder, în: *Totalitarismus und Faschismus*, *op. cit.*, p. 47 şi urm.

şi intonarea în comun a cântecelor politice. Fiecare funcţionar care fusese membru al unei grupări interzise trebuia să se aştepte la destituire, o reglementare care, la începutul lui martie, şi-a găsit aplicaţia în cazul multor personalităţi apropiate Legiunii.[13] Lucrul cel mai evident era regulamentul potrivit căruia judecătorii puteau fi traşi la răspundere, în cazul aplicării în mod eronat a legii.[14]

Noua Constituţie conţinea şi ea numeroase reglementări care-şi aflau motivaţia în rivalitatea cu Legiunea. Preoţilor nu le era permis să-şi pună autoritatea în slujba propagandei politice. Orice reuniune politică pentru care se invocau drept pretext motive religioase era interzisă (articolul 8). Dacă un cetăţean se punea în slujba unui stat străin sau a unei alianţe militare străine, el pierdea dreptul la cetăţenia română (articolul 9). Pentru atentatele politice era în vigoare pedeapsa cu moartea (articolul 15). Pentru a întări influenţa executivului asupra hotărârii judecătoreşti, articolul 73 stipula ca toate instanţele cu juraţi să fie desfiinţate. Dreptul la vot a fost ridicat la vârsta de 30 de ani (articolul 61). Articolul 67 comunica faptul că miniştri puteau deveni doar persoanele aflate deja la a treia generaţie de români — o hotărâre care se orienta evident împotriva lui Codreanu.[15]

Pe 11 februarie 1938, la o zi după demisia lui Goga, şeful legionar a publicat o circulară în care se răfuia neîndurător cu Partidul Naţional-Creştin. Legionarii n-ar trebui să uite niciodată cele 44 de zile ale guvernului Goga–Cuza. Într-o altă scrisoare din aceeaşi zi, el făcea referiri la nişte zvonuri conform cărora Istrate Micescu intenţiona să ordone uciderea lui Codreanu. Dacă se va ajunge la o asemenea faptă, spunea el, atunci să fie răzbunat nu din motive personale, ci pentru că prin aceasta se va aduce ţării „un mare bine"[16]. Legionarii au acţionat aşa cum acţionaseră întotdeauna. „A mai trecut un guvern peste capetele noastre. Acum, pot să urmeze şi altele", comenta Căpitanul.

Codreanu însă a trebuit să recunoască faptul că noul regim nu se compara cu ordinea de dinainte de 10 februarie. El le-a declarat jurnaliştilor că Partidul „Totul pentru Ţară" este dizolvat. Garda nu va răspunde la violenţă cu violenţă. Dacă „vechea generaţie" crede că a procedat bine, nu stă în atribuţiile „noii generaţii" să-i dea lecţii. El însuşi vrea să folosească timpul pentru a-şi scrie la Roma partea a doua a biografiei sale.[17]

Renunţarea binevoitoare a Gărzii surprindea şi o plasa într-o contradicţie clară cu temerile avute de unele cercuri largi. Într-adevăr, Legiunea nu era pregătită pentru o lovitură de stat, fiind incapabilă de a o executa. Co-

[13] *Cf. Cronologie legionară, op. cit.*, p. 149 şi urm.
[14] *Cf. Le Moment*, 19 februarie 1938.
[15] *Cf.* N. N. Petraşcu, *op. cit.*, p. 141 şi urm.
[16] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 265.
[17] *Ibid.*, p. 265.

dreanu i-a mărturisit unui tovarăş de luptă că în timpul guvernului Goga–Cuza s-ar fi putut plănui un puci, acum însă nu mai este posibil, chiar dacă s-ar dori acest lucru.[18]

În ciuda situaţiei sale personale dificile, Codreanu n-a plecat la Roma, ci a rămas în România. Motivele rămânerii sale nu pot fi clarificate pe deplin. Fără îndoială, era convins că, în ciuda tuturor dificultăţilor prezente, Garda va ajunge în câţiva ani la putere. Noua formulă politică se va uza şi ea, ca parlamentarismul mai înainte. Va sosi momentul când prinţul Mihai va atinge majoratul. Legionarii se vedeau avantajaţi şi din punctul de vedere al politicii externe. Puterile Axei îşi vor extinde influenţa tot mai departe, până în estul european, căci o întâlnire violentă a „statelor revoluţiei naţionale" cu bolşevismul li se părea inevitabilă. Până când va avea mai multă libertate de mişcare, Legiunea trebuia să încerce să rămână liniştită, fără să-şi piardă unitatea organizatorică. Premisa indispensabilă pentru aceasta era prezenţa lui Codreanu. Câteva personalităţi influente în administraţie şi armată încă mai priveau Garda cu simpatie sau fiii şi fiicele lor interveniseră pentru ea. Cu sprijinul acestora, Codreanu a sperat, probabil, să evite o acţiune violentă a regelui.[19]

Într-adevăr, regelui Carol al II-lea nu-i era pe plac o nouă stare de încordare. El ar fi preferat să reprime Garda „pe cale blândă". Codreanu ar fi trebuit să recunoască doar supremaţia monarhului, ca apoi să permită organizaţiei sale să se integreze noului regim. Imediat după publicarea noii Constituţii, regele s-a adresat din nou şefului legionar, somându-l să solicite totuşi o audienţă. Ca şi în ianuarie, acesta însă a refuzat.[20]

Într-o circulară confidenţială din 25 februarie, Codreanu a precizat că dizolvarea organizaţiei legale de partid nu va însemna sfârşitul Mişcării Legionare. El le-a cerut adepţilor săi să rămână uniţi în cuiburile lor.[21] Sigur, marea masă s-a dizolvat şi a recăzut în apatie. A rămas însă un nucleu solid care prin întâlniri regulate a întărit credinţa în misiunea Căpitanului şi a legionarilor săi. Anexarea Austriei trebuia să-i apară acestui grup ca o confirmare suplimentară a speranţelor lor.

Codreanu a expediat o telegramă de felicitare la Berlin, de îndată ce ştirea despre intrarea trupelor germane în Austria a ajuns în România. În această telegramă, el îl descria pe Hitler ca „purtător al luminii adevărului"; nici o putere nu-l va putea vreodată învinge pe „Führer-ul" german[22], aluzie făcută,

---

[18] *Cf.* C. Papanace, *Evocări, op. cit.*, p. 23.

[19] *Cf. Mişcarea legionară, Adevărul în procesul Căpitanului, op. cit.*, p. 140; C. Papanace, *Evocări, op. cit.*, p. 21 şi urm.; Ştefan Palaghiţa, *Garda de Fier, Spre reînvierea României*, Buenos Aires, 1951, p. 103; A. G. Savu (ed.), *File, op. cit.*, p. 84.

[20] *Cf.* H. Sima, *Sfârşitul, op. cit.*, pp. 64, 190.

[21] *Cf. Le Moment*, 18 aprilie 1938; A. Călinescu, *op. cit.*, C. 6., p. 60.

[22] C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 278.

aici, şi la legionari. Se zvonea că Garda ar fi primit un răspuns personal la mesajul său de salut.[23] Nu se bănuia probabil că intrarea trupelor germane în Austria şi telegrama legionarilor vor creşte într-atât nesiguranţa guvernanţilor, încât aceştia vor lua decizia unei acţiuni contra Gărzii, de această dată, nu într-o manieră defensivă, ci deschisă.

4. Armand Călinescu a rămas ministru de Interne şi după demisia lui Goga. Regele ştia că se putea baza pe el, pentru că actualul deţinător al funcţiei era unul dintre puţinii care în trecut nu se lăsaseră intimidaţi de gesturile ameninţătoare ale legionarilor. Atunci când trupele germane au trecut frontiera austriacă, ministrul Călinescu a folosit momentul pentru a-l convinge pe regele Carol al II-lea să ia măsuri drastice împotriva Gărzii. Proiectul său de discurs evocă argumentele pe care le-a expus regelui: „Evenimentele din Austria nu sunt întâmplătoare. Ele sunt o etapă în planul german de expansiune care cuprinde: statul naţional integral şi cucerirea de debuşeuri şi materii prime în Răsărit. Dunărea — bulevard comercial şi strategic între Est şi Vest. Toate statele care au fost aşezate aici au suferit mari presiuni: Austria, apoi Cehoslovacia — ar urma România. [...] — Metoda: dezlănţuirea acţiunilor pe plan ideologic. Mişcări naţionaliste de dreapta. Deci ajutor şi presiune dinăuntru. Care e acum situaţia României? Am primit un moment curentul şi l-am luat noi. O nouă aşezare constituţională. Nu este însă consolidată. În evoluţie normală era de aşteptat o redeşteptare. Ea a fost grăbită şi stimulată prin evenimentele din Austria. Telegrama Codreanu, ecoul de la Gardă. [...] De altfel, sub guvernul Goga exista doar un interes redus la Roma, iar la Berlin domnea nepăsarea. Guvernul său a fost privit doar ca o etapă de a ajunge la Gardă. Faimoasa formulă «în 48 de ore ataşare la Axa Berlin–Roma». Deci străinii centrali vor încuraja tot pe gardişti şi la momentul decisiv vor conta tot pe ei, chiar când oficialitatea română ar crede potrivit să schimbe politica externă. Aşadar, nici regele, nici lumea politică, în afară de Gardă, nu vor putea rezista. [...] — Propuneri: [...] lichidarea imediată a gardismului prin arestarea lui Codreanu şi a tuturor fruntaşilor; [...] întocmirea şi realizarea unui program constructiv — armament, fabrici de armament, căi de comunicaţie, sporirea potenţialului agricol.“[24]

Expunerile lui Călinescu au efectul unei anticipări a evenimentelor din Cehoslovacia[25], iar în vara anului 1940, Carol al II-lea, el însuşi afectat, îşi va aminti de cuvintele ministrului său. Desigur, se va putea presupune că discursul lui Călinescu l-a impresionat pe rege, chiar dacă la început deci-

---

[23] *Cf.* PA, GB, IA 3, 21 martie 1938, „Telegrammwechsel Codreanus mit dem Führer“, Fabricius; *ibid.*, 1 aprilie 1938, „Der Staatsminister und Chef der Präsidialkanzlei des Führers und Reichskanzlers an das Auswärtige Amt“, Kiewitz.

[24] A. Călinescu, *op. cit.*, Nr. 6, p. 59 şi urm.

[25] *Cf.* H. Graml, *op. cit.*, pp. 366 şi urm., 381 şi urm.

zia părea greu de luat. Pe 28 martie, ministrul de Interne a vorbit din nou pe această temă. El reclama faptul că poliţia n-ar fi urmat dispoziţiile sale în unele cazuri, ba chiar că unii colegi din guvern s-ar fi opus intenţiilor sale, aflându-se în continuare în legătură cu Codreanu. Carol pare să fi aprobat planurile lui Călinescu cel târziu acum. Cabinetul a fost remaniat; ministrul de Război Antonescu, care-şi îndeplinise misiunea şi părea să devină un factor de risc, a demisionat. Călinescu a propus să fie invocat ca motiv al acţiunii sale o scrisoare de-a lui Codreanu, pe care acesta i-o adresase lui Nicolae Iorga cu obişnuitele jigniri, pentru a-l aduce pe conducătorul legionar în faţa instanţei ca urmare a discreditării unui demnitar regal. Cabinetul a aprobat propunerea.[26] Câteva zile mai târziu, ministrul de Interne l-a informat pe rege că are de gând să interneze circa 100 de conducători ai Legiunii în lagăre speciale. În acelaşi timp, el voia să cureţe corpul poliţienesc prin transferarea unor persoane care nu erau demne de încredere.[27] În scurt timp, totul era pregătit.

În seara de 16 aprilie, Codreanu a fost arestat. Aceeaşi soartă au avut-o şi mulţi alţi cunoscuţi tovarăşi de luptă. Presa a relatat despre presupuse planuri de lovitură de stat, găsite cu ocazia percheziţiilor la domiciliu.[28] Pe 19 aprilie, un tribunal militar l-a condamnat pe Codreanu la 6 luni închisoare pentru atacuri calomnioase împotriva lui Iorga[29], dar numai câteva ore mai târziu, Consiliul de Miniştri a hotărât să fie introdusă o nouă procedură împotriva conducătorului legionar, de data aceasta pentru atentat împotriva siguranţei publice.[30] Tot mai mulţi legionari au fost internaţi.[31] Mulţi dintre ei se aflau în faţa instanţei. În perioada 20 aprilie–9 mai 1938, doar în Bucureşti au fost condamnate 33 de persoane la pedepse cu închisoarea între o lună şi 6 ani pentru activităţi ilegale în cadrul dizolvatei Legiuni „Arhanghelul Mihail" şi pentru deţinere ilegală de arme. Cifre asemănătoare parveneau şi din alte judeţe[32]. În perioada 23–27 mai 1938, Tribunalul militar al corpului 2 al armatei a judecat la Bucureşti acuzaţia împotriva lui Codreanu. Desigur, procesul n-a corespuns pretenţiilor statului de drept; în fond sentinţa era de la început stabilită: pentru trădare, atentat contra ordinii şi pentru delict de răzvrătire, cuantumul pedepsei era de 10 ani muncă silnică, 6 ani pierderea drepturilor cetăţeneşti şi o amendă de 5 000 de lei.[33]

---

[26] *Cf.* Universitatea din Bucureşti, *Culegere de documente şi materiale, op. cit.*, vol. 5, p. 98; A. Călinescu, *op. cit.*, Nr. 6, p. 60.

[27] *Cf.* A. Călinescu, *op. cit.*, Nr. 6, p. 60.

[28] *Cf. Le Moment*, 18 aprilie 1938, 23 aprilie 1938, PA, GB, IA 5b, 19 aprilie 1938, Telegramm, Stelzer.

[29] *Cf.* PA, GB, IA 5b, 21 aprilie, Telegramm, Stelzer.

[30] *Cf. Le Moment*, 23 aprilie 1938.

[31] Keesings Archiv der Gegenwart, 9 mai 1938, 16 iunie 1938.

[32] *Ibid.*, 14 mai 1938.

[33] *Cf. Mişcarea legionară, Adevărul în procesul Căpitanului, op. cit.*; A. Călinescu, *op. cit.*, C. 6, p. 61; *Bukarester Tageblatt*, 29 mai 1938; Vasile Mailat, „Ultimele

5. Chiar dacă mulţi dintre conducătorii legionari cuoscuţi fuseseră arestaţi pe 16/17 aprilie 1938, alţii au rămas totuşi în libertate. Câţiva dintre membrii mai cunoscuţi s-au întâlnit pe 30 aprilie într-o şedinţă secretă. S-a hotărât instalarea unui „comitet de conducere", în fruntea căruia a fost numit Radu Mironovici. După arestarea acestuia a fost reorganizat grupul clandestin de conducere (16 iunie 1938). Urma să fie restabilit astfel contactul cu provinciile. Pentru aceasta era nevoie de o personalitate care se putea mişca fără a fi supravegheată de poliţie. Alegerea a căzut asupra lui Horia Sima, un tânăr profesor de filozofie din Lugoj.[34] El aparţinea Legiunii din 1927, avansând între timp până la funcţia de conducător al regiunii Banat. Cu toate acestea, el nu făcuse parte niciodată din grupul mai restrâns de conducere, ceea ce a fost în avantajul noii sale activităţi. Poate că legionarii ar fi încredinţat altuia misiunea, dacă ar fi fost mai bine informaţi asupra lui Sima. Un om de încredere l-a caracterizat mai târziu ca „foarte amabil în relaţiile personale". În chestiuni politice însă este „aţos ca un câine". Ar putea „muri sute de oameni lângă el, dar pe el nu l-ar impresiona".[35] Era stăpânit de un activism sălbatic, de o dorinţă nepotolită de revoluţie. Un plan urma celuilalt: un plan de răsturnare, altul de represalii. Nu contau eşecul şi tragediile umane, căci ele erau premisa pentru o adâncire a credinţei legionare, a cărei forţă de convingere o constituia profunzimea sacrificiului.[36]

La început au fost şi alţii care au decis în politica grupurilor legionare. Într-o încercare disperată, unii membri influenţi au căutat să învingă divergenţele cu PNC, pentru a-l determina astfel pe A. C. Cuza să intervină în favoarea lui Codreanu. Fostul conducător al Partidului Naţional-Creştin a refuzat, întrucât îl considera pe Codreanu vinovat în sensul acuzaţiei care i se aducea.[37]

Încă înainte de arestarea sa, Codreanu stabilise ca legionarii să păstreze linişte în toate circumstanţele. Nu trebuia să se întâmple nimic care să prilejuiască un act violent împotriva puterii. Au fost împărţite manifeste în care se făcea apel la linişte şi pasivitate absolute. Exista totuşi o clauză de excepţie. Dacă legionarii vor afla că viaţa lui Codreanu este primejduită, ei ies de sub incidenţa oricărui ordin.[38] Nici regele nu dorea accentuarea

---

procese ale Căpitanului", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 113 şi urm.; C. Zelea-Codreanu, *Însemnări, op. cit.*; PA, GB, IA 5b; ADAP, D, vol. 5, document 203, p. 235; *Asasinatele de la Jilava, Snagov şi Strejnicul, op. cit.*, p. 153.

[34] *Cf.* Şt. Palaghiţa, *op. cit.*, p. 95 şi urm.

[35] BA, NS 19 nou, 2292, „Bericht der Deutschen, bei der sich Sima während des Putsches vom 3. September 1940 einquartiert hatte".

[36] *Cf. ibid.*

[37] *Cf.* G. T. Pop, *op. cit.*, p. 205 şi urm.

[38] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, 22 aprilie 1938, „Vorgänge im Zusammenhang mit der Aktion gegen die Eiserne Garde", Fabricius; *ibid.*, GB, IA 5b, 10 aprilie 1938, Fabricius; Şt. Palaghiţa, *op. cit.*, pp. 95, 97 şi urm.; *Asasinatele de la Jilava, Snagov şi Strejnicul, op. cit.*, p. 259; Ion Zelea-Codreanu, *O mărturie*, Iaşi, 1941, p. 14.

conflictului. Codreanu n-a trebuit să presteze muncă silnică, aşa cum o cerea sentinţa, ci a fost ţinut în închisoare. Soţia şi rudele sale îl puteau vizita regulat, îngrijindu-se să beneficieze de un bun tratament.[39]

Datorită condiţiilor generoase de arest, Codreanu a putut da în continuare indicaţii adepţilor săi aflaţi în libertate. Fără posibilitatea de control al lor, mesajele transmise prin intermediul unui al treilea sau al patrulea om erau însă lipsite de autenticitate. Încă înainte de internarea sa, luptele pentru putere şi tendinţele spre fracţionare au dezbinat organizaţia. Pentru a-i distrage de la problemele interne, Codreanu şi-a ţinut partizanii într-o lungă încordare. Legiunea nu era pregătită să facă faţă noilor condiţii impuse forţat de către adversarul ei. Noi grupuri, care până atunci exercitaseră mai degrabă un rol secund, au trecut în prim-plan. Întrucât legionarii cunoscuţi se aflau sub supravegherea poliţiei, adevăratul nucleu al grupurilor ilegale l-au format „Frăţiile de cruce", mici cercuri studenţeşti şi membri ai fostei organizaţii muncitoreşti.[40] Activismul lor se întâlnea cu interesele lui Sima, partenerul de discuţie cel mai important al legionarilor din afara lagărului. Poziţia lui Sima se consolidase şi mai mult în urma succeselor poliţiei, căci, după câteva luni, toţi ceilalţi membri ai „Comitetului de conducere" fuseseră arestaţi sau trebuiseră să se retragă din politica activă din motive de siguranţă.[41]

Acordul de la München (29 septembrie 1938) a fortificat poziţiile Germaniei şi Italiei în politica internaţională, iar Dictatul de la Viena (2 noiembrie 1938) a făcut încă o dată dovada modificării echilibrului de forţe în Europa. Legionarii au crezut că ocazia este favorabilă pentru a intensifica presiunea asupra regelui. La iniţiativa lui Sima, dar împotriva indicaţiei explicite a lui Codreanu, a fost distribuit un manifest al lui Alexandru Cantacuzino în ţară, care îl ataca vehement pe Carol al II-lea şi care nu făcea economie de ameninţări.[42]

Pe 15 noiembrie era planificată o călătorie a regelui la Londra şi Paris. Sima credea că a descoperit indicii potrivit cărora, în absenţa lui Carol al II-lea, Codreanu va fi omorât. El a elaborat un plan prin care spera să salveze viaţa Căpitanului. Prin atacuri teroriste, se urmărea astfel crearea unei stări de spirit prerevoluţionare, prin care să fie evitată asasinarea conducătorului legionar. În final, Carol al II-lea urma să fie constrâns să-l elibereze pe Codreanu şi să cheme Legiunea la guvernare.

---

[39] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 24 iunie 1938, „Lage Codreanus, der König und die Eiserne Garde", Fabricius; *ibid.*, GB, IA 5b, 17 noiembrie 1938, Fabricius.

[40] *Cf.* Alexandru Roşca, „Sacrificiul «Frăţiilor de Cruce» din Caracal", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 157; Ovidiu Ţârlea, *Revoluţia legionară în Teleorman, ibid.*, p. 192; C. Ciuntu, *op. cit.*, p. 20.

[41] *Cf.* Şt. Palaghiţa, *op. cit.*, p. 95 şi urm.; *Cronologie legionară, op. cit.*, p. 155 şi urm.

[42] *Cf.* Şt. Palaghiţa, *op. cit.*, p. 101; Ovidiu Ţârlea, „Revoluţia legionară în Teleorman", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 192.

Sima era convins că procedează aşa cum ar dori Căpitanul. Nu i-a dezlegat el însuşi pe toţi legionarii de ordinul său la linişte, în cazul în care viaţa lui s-ar afla în primejdie? În plus, el se credea acoperit de către „Comitetul de conducere".[43] Rămâne de văzut însă dacă pe bună dreptate. Ştefan Palaghiţa, un preot ortodox, care s-a desprins de Sima după o colaborare îndelungată, relatează că acesta ar fi acţionat împotriva sfatului colegilor săi, motiv pentru care îl face răspunzător de moartea lui Codreanu.[44] Oricât adevăr există în această acuzaţie, în definitiv nu este vorba de o vină individuală: Sima şi-a putut impune planurile, deoarece Garda de Fier nu era o organizaţie ierarhică, după cum pretindea. Înainte de 1938, Codreanu a ştiut să canalizeze tendinţele rivale şi elanul combativ către un activism în beneficiul Gărzii. Sub dictatura regală, un asemenea principiu a avut efecte dezastruoase.

În noiembrie 1938 trebuia întreţinută impresia că regimul regal ar fi eşuat, nereuşind să atenueze tensiunile politice. Explodau bombe, iar întreprinderile industriale evreieşti se mistuiau în flăcări. La Muzeul Naţional din Timişoara, unde era găzduită o trupă de actori evrei, a explodat o grenadă. Rectorul Universităţii din Cluj a fost culcat la pământ cu mai multe împuşcături de revolver, iar poliţistul care-l însoţea a fost omorât.[45]

Poliţia, care nu mai ştia cum să se descurce, s-a adresat lui Codreanu, care a redactat apoi o circulară îndemnând din nou la linişte şi ordine.[46] Putea însă ordinul să aibă efect, dacă el purta totuşi în sine stigmatul constrângerii exterioare? Sima credea că poate recunoaşte mai obiectiv şi mai bine cerinţele reale. „Regele e în drept să se întrebe — şi se întreabă — ", nota C. Argetoianu la sfârşitul lui noiembrie 1938, „unde a dus acţiunea de represiune preconizată şi condusă de dl Armand Călinescu? Mişcarea gardistă se arată, dacă nu mai puternică, cel puţin mai activă ca oricând, deşi Zelea-Codreanu şi sute de fruntaşi ai ei zac în temniţă. Pe lângă violenţele care se ţin lanţ de mai bine de o lună au reînceput şi scrisorile de ameninţare ca pe vremea bună..."[47] Împotriva voinţei sale iniţiale, regele a fost obligat să-i dea mână liberă lui Călinescu. Ministrul de Interne era decis să execute o ultimă lovitură decisivă.

În zorii zilei de 30 noiembrie, în timpul transferării de la Râmnicu-Sărat la Jilava, Codreanu împreună cu asasinii lui Duca şi Stelescu au fost sugru-

---

[43] *Cf.* H. Sima, *Sfârşitul, op. cit.*, p. 187 şi urm.

[44] *Cf.* Şt. Palaghiţa, *op. cit.*, p. 100.

[45] *Cf.* M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 229 şi urm.; St. Neagoe, *Viaţa universitară clujeană, op. cit.*, vol. 2, p. 211 şi urm.; PA, GB, IA 5, „Deutsches Konsulat Czernowitz an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest, Schreiben vom 18. November 1938 und 30. November 1938", Schellhorn; Platon Chirnoagă, *Un chapitre d'histoire roumaine, 1940–45*, Colecţia „Dacia", Rio de Janeiro, 1962, p. 33.

[46] *Cf.* BA, Kl. Erwbg. 589, *Bibliografie legionară*, vol. 1, p. 57.

[47] Citat în A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 227.

maţi de personalul de gardă însoţitor. Oficial s-a spus că o încercare de evadare a prizonierilor proeminenţi a fost anihilată prin focuri de armă mortale.[48]

6. Doar cu câteva zile înainte de incident, cu ocazia unui circuit prin Anglia, Franţa şi Germania, regele Carol al II-lea s-a întâlnit cu Hitler şi cu Göring. N-au lipsit zvonurile care stabileau o legătură între aceste întrevederi şi uciderea lui Codreanu. Pamfil Şeicaru şi Mocsonyi-Styrcea au relatat că Hitler ar fi solicitat ca Garda să participe la guvernare. Alţii au dat asigurări că politicienii germani s-ar fi arătat dezinteresaţi faţă de evenimentele interne din România.[49] În actele germane lipseşte într-adevăr orice trimitere care să dovedească un amestec în afacerile interne ale României. Să examinăm izvoarele istorice în particular:

În primăvara anului 1938, în urma acţiunii Tribunalului Militar împotriva lui Codreanu, Serviciul de politică externă al lui Rosenberg a făcut zadarnic presiuni ca serviciile oficioase germane să intervină.[50] Ministerul de Externe a fost de părere că se poate colabora eficient cu regele, în special în privinţa chestiunilor economice stringente, iar o intervenţie ar strica totul. După o notă a Ministerului de Externe, tuturor legionarilor care trăiau în Germania le-a fost interzisă orice activitate politică.[51]

Într-un studiu despre relaţiile economice germano-române, Philippe Marguerat s-a referit pe scurt la faptul că, spre deosebire de celelalte afirmaţii susţinute până acum, în noiembrie 1938, poziţia României era într-atât de consolidată, încât, la întâlnirea sa cu regele român, Hitler s-a văzut determinat să exercite presiuni politice, pentru a conferi astfel greutate dorinţelor germane în problema petrolului.[52] În timpul convorbirii din 24 noiembrie 1938, Hitler a evitat să facă referiri cu privire la chestiunea frontierei româno-ungare. În mod semnificativ, l-a anunţat pe regele Carol al II-lea că el, Hitler, „le-a spus ungurilor, cu ani în urmă, întotdeauna deschis" că, în ideile revizioniste, ar trebui să fie „moderaţi". Explicativ, Ribbentrop a completat însemnările sale cu observaţia: „Ideea de bază a politicii noastre faţă de

---

[48] *Cf.* „Cum a fost asasinat Căpitanul", în: Corneliu Codreanu, *Prezent, op. cit.*, p. 320 şi urm.

[49] *Cf. ibid.*, p. 324; A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 226.

[50] *Cf. Der Prozeß gegen die Hauptkriegsverbrecher, op. cit.*, vol. 25, document 007-PS, p. 47.

[51] *Cf.* PA, GB, IA 5b, 8 iulie 1934, „Das Auswärtige Amt an das Geheime Staatspolizeiamt", v. Bismarck; *ibid.*, IA 5, 20 august 1938, „Betätigung der Eisernen Garde in Deutschland", Fabricius; *ibid.*, Inland A/B, 5 august 1940, „Reichssicherheitshauptamt an das Auswärtige Amt", Heydrich.

[52] *Cf.* Philippe Marguerat, „L'Allemagne et la Roumanie à l'automne 1938, Economie et diplomatie", în: *Relations internationeles*, I (1974), p. 173 şi urm.; *idem*, *Le III-e Reich et le pétrole roumain, 1938–1940, Contribution à l'étude de la pénétration économique allemande dans les Balkans à la veille et au début de la seconde guerre mondial*, Leiden şi Geneva, 1977, p. 173 şi urm.

Ungaria şi România trebuie să fie momentan aceea de a ţine aceste două bucăţi de fier în foc, ca în funcţie de evoluţia situaţiei să dirijăm lucrurile în interes german."[53] Mijloace diplomatice de presiune au fost puse în joc împotriva regelui român de către politicienii germani. În ceea ce priveşte problema amestecului intern al unor servicii naţional-socialiste, germanii s-au arătat cooperanţi. De altfel, aceasta era rugămintea expresă a lui Carol al II-lea. Hitler a ordonat să se dea curs reclamaţiilor regelui privind activitatea comandantului naţional-socialist în România, Konradi. Ribbentrop urma să-l cheme imediat la Berlin pe comandantul NSDAP aflat la Bucureşti.

Un rezultat asemănător l-a adus discuţia lui Carol al II-lea cu Göring. În legătură cu unele reproşuri recente privind rolul lui Konradi, Göring a răspuns „că nu este uşor pentru personalităţile cu rol de decizie în politica germană să fie lămurite asupra tuturor fenomenelor". El îl roagă pe rege să-i adreseze plângerile direct lui.[54] Drept contraserviciu, Carol a promis să ţină seama mai mult de exigenţele economice germane.[55]

Negocierile purtate în Germania l-au putut convinge pe rege că din partea conducătorilor naţional-socialişti nu exista un interes deosebit pentru Gardă. De aceea, probabil, i-a venit mai uşor să accepte planurile lui Armand Călinescu.

7. Asasinarea lui Codreanu a avut asupra legionarilor un efect distrugător. Nimeni nu ştia prea bine ce era de făcut şi cine să preia conducerea. Fratele lui Corneliu Codreanu, Horia Codreanu, a emis pretenţii asupra succesiunii, chiar dacă el însuşi nu făcuse parte din Legiune. Şi generalul Antonescu a manifestat interes. De teamă, legionarii închişi în lagăre au semnat o declaraţie de supunere în care se deziceau de Gardă.[56]

Regimul a folosit umilirea, pentru a-şi demonstra sângele rece. Mulţi dintre cei arestaţi au fost puşi în libertate.[57] Totuşi siguranţa nu era atât de mare în anturajul regelui. Chiar în cercurile nelegionare au fost puţini cei care au aprobat procedura guvernului, deşi afectate erau doar persoane care în trecut fuseseră ele însele părtaşe la crime. O tensiune surdă plana peste ţară. Patrule întărite din militari şi jandarmi străbăteau străzile.[58]

---

[53] ADAP, D, vol. 5, document 254, p. 284 şi urm.

[54] *Ibid.*, document 257, p. 289.

[55] *Cf.* PA, Dienststelle Ribbentrop, „Vertrauliche Berichte", 1/2, 4 martie 1939.

[56] *Cf.* PA, Verschiedene Akten, Horia Sima, 10/1a, „Două luni de luptă", februarie 1940; Vasile Iovin, „Momente din viaţa legionară", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 89; Şt. Palaghiţa, *op. cit.*, p. 104; F. Nedelcu, *De la restauraţie, op. cit.*, p. 423.

[57] *Cronologie legionară*, *op. cit.*, p. 169.

[58] *Cf.* PA, GB, IA 5, 6 decembrie 1938, „Deutsches Konsulat Czernowitz an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest", Schellhorn; *ibid.*, 8 decembrie 1938, „Eiserne Garde", Stelzer; *ibid.*, 14 decembrie 1938, „Deutsches Konsulat Czernowitz an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest", Schellhorn; *ibid.*, 21 decembrie 1938, „Innere Lage Rumäniens", Stelzer; *ibid.*, 24 decembrie 1939, „Innere Lage Rumäniens"; Fabricius; ADAP, D, vol. 5, document 264, p. 295.

Asasinarea lui Codreanu a demonstrat că Sima a evaluat greşit efectul acţiunilor sale. Cu toate acestea, el n-a abandonat calea începută. El ştia că Legiunea nu ar mai fi importantă în viitor dacă nu ar reacţiona în următoarele săptămâni. Ordinul dat încă în timpul când trăia Codreanu că el, Căpitanul, trebuie răzbunat era limpede. Rândurile Gărzii se vor destrăma dacă starea de spirit încordată de la sfârşitul toamnei va trece fără să fi fost exercitate represaliile. Grupul conducător din preajma lui Horia Sima — se pare că şi Vasile Cristescu şi Constantin Papanace ar fi acceptat — era decis pentru o lovitură de stat. Au fost reactualizate planurile întocmite încă de Alexandru Cantacuzino. Dar întrucât nu mai stăteau la dispoziţie suficiente forţe, s-a vizat exclusiv Bucureştiul. Prin întrebuinţarea aruncătoarelor de flăcări urma să fie compensată superioritatea de foc a forţelor de ordine. A fost obţinută colaborarea a 40 de ofiţeri. Ca dată favorabilă a fost desemnată Boboteaza. Pe 6 ianuarie aveau loc în mod regulat ceremonii la care participau regele şi membri ai guvernului. Nu putea fi imaginată o altă ocazie mai bună pentru un atentat. Dar şi de data aceasta, ca şi mai înainte, planurile lui Sima au eşuat. Laboratorul instalat special pentru producţia de aruncătoare de flăcări s-a prefăcut în cenuşă. Poliţia a devenit atentă atunci când tot mai mulţi legionari începeau să sosească la Bucureşti. La sfârşitul lui ianuarie 1939 a fost găsită ascunzătoarea lui Vasile Cristescu, care, de la evadarea sa din lagărul de internare, condusese „Comitetul de conducere" legionar. Într-un act disperat, el s-a expus unei lupte cu arme de foc şi a murit.

În scurt timp, şederea în România a devenit prea periculoasă pentru legionari. Separaţi în grupuri, Sima, colaboratorii săi mai apropiaţi şi alţi membri cunoscuţi, care încă nu fuseseră internaţi, s-au retras în Germania.[59]

8. În primăvara anului 1938, istoria Legiunii „Arhanghelul Mihail" ar fi fost încheiată dacă schimbările pe plan internaţional n-ar fi acordat o şansă de redresare puţinelor forţe rămase. „Statul naţional legionar" din septembrie 1940 a fost un produs al războiului, înţeles numai dacă se are în vedere noul raport de forţe din Europa. Din punctul de vedere al politicii interne, în 1939 şi la începutul anului 1940 Legiunea nu mai însemna nimic, eventual ea atrăgea cel mult atenţia prin acte teroriste izolate.

Înainte de 10 februarie 1938, Garda a fost o mişcare socială de mase, fapt confirmat în mod explicit de alegerile din 20 decembrie. O mişcare socială necesita transformări permanente şi o dezvoltare neîntreruptă.[60] Atunci când regimul autoritar al regelui Carol al II-lea a făcut imposibilă articularea sa liberă, numărul membrilor ataşaţi doar în mod superficial a scăzut, iar în mişcare n-a mai rămas decât un mic nucleu activ de grupuri urbane

[59] *Cf.* PA, Verschiedene Akten, 10/1a, „Două luni de luptă", februarie 1940; H. Sima, *Sfârşitul, op. cit.*, pp. 2 şi urm., 30, 179; Ovidiu Ţârlea, „Revoluţia legionară în Teleorman", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 197 şi urm.; Şt. Palaghiţa, *op. cit.*, p. 105.

[60] *Cf.* O. Rammstedt, *op. cit.*, p. 128.

de tineri. Totuşi procesul împotriva lui Codreanu a demonstrat că şeful legionar a ştiut să mai trezească încă simpatii.[61] Asasinarea lui Codreanu a tăiat ultimul nerv vital al Gărzii, înţeleasă ca o largă mişcare politică. Privată de personalitatea conducătorului ei plin de carismă, ea a mai supravieţuit doar prin grupuri disidente puţine şi dezorientate.

Într-un raport confidenţial, un observator anonim evoca modificările survenite la începutul anului: „Garda de Fier avea stofă [...] pentru a deveni o mişcare populară. Sub loviturile dictaturii s-a desprins ceea ce nu ţinea de conjuraţi. A rămas secta.“[62] Despre şansele de viitor ale Legiunii, consulul german la Cernăuţi s-a exprimat nu mai puţin pesimist: „Nu cred [...] că în aria de resort a consulatului se va mai ajunge la dispute violente. Garda de Fier nici nu va mai fi în stare de aşa ceva. Într-un mod previzibil, lipsesc conducătorii, mijloacele şi chiar factorul psihologic, încrederea în succes. Fapte disperate ale unor indivizi izolaţi pot apărea însă mereu.“[63] Sima a trebuit să modifice în mod semnificativ planurile de lovitură de stat ale lui Alexandru Cantacuzino, întrucât reţeaua organizatorică nu mai era suficientă pentru o încercare de puci descentralizată. Pentru cucerirea instituţiilor centrale din Bucureşti îi mai stăteau la dispoziţie doar 1 200 de legionari.[64]

În februarie 1939, trimisul german a mai adus încă o dată vorba despre reprimarea Legiunii: „Nu există nici o îndoială“, raporta el către Berlin, „că în esenţă lupta guvernului împotriva «Gărzii de Fier» s-a încheiat. La actele teroriste ale Gărzii, guvernul a răspuns cu mijloacele sale de forţă. Tinerii care nu şi-au plătit cu moartea idealul putrezesc acum în închisori şi în lagăre de concentrare. Sub mâna dură a ministrului de Interne Călinescu, o linişte absolută domneşte în ţară. [...] Începând din clipa în care un regim autoritar a luat locul parlamentarismului şi regele a încercat cu de la sine putere să realizeze el însuşi o mare parte a programului alcătuit de Gardă, şansele acesteia s-au spulberat, în cea mai mare parte. Ea a dispărut cu totul, după ce i-au fost înlăturaţi conducătorii.“[65]

---

[61] *Cf.* A. Călinescu, *op. cit.*, Nr. 6, p. 61.

[62] *IfZG*, MA 433, 728577 şi urm., 9 decembrie 1938, „Vertraulicher Bericht für Dr. Best, Deutschland und die Eiserne Garde, Eine vorläufige Bilanz“, fără semnătură.

[63] PA, GB, Ia 5, 14 decembrie 1938, „Deutsches Konsulat Czernowitz an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest“, Schellhorn.

[64] *Cf.* H. Sima, *Sfârşitul, op. cit.*, p. 439.

[65] PA, Pol. Abtlg. IV, Po 2, Rumänien, 3 februarie 1939, „Politische Lage in Rumänien“, Fabricius.

IX
Profilul social

A. Formularea problemei şi situaţia izvoarelor

În ultimii ani, cercetarea privind fascismul a depus eforturi serioase pentru o descriere mai exactă a grupărilor şi partidelor fasciste înţelese ca mişcări sociale. Prin urmare, interesul s-a îndreptat asupra întrebărilor referitoare la numărul membrilor, fluctuaţia şi provenienţa socială a adepţilor.[1] S-a dovedit că partidele fasciste erau dependente, mai mult decât alte grupări politice, de evenimente de moment şi de o situaţie socială critică. În mod corespunzător, fazele de dezvoltare accelerată urmau celor de declin rapid. În general, mişcările fasciste n-au fost capabile să transforme un angajament de scurtă durată într-o relaţie politică pe termen lung.[2]

În ceea ce priveşte structura socială a partidelor fasciste, se pot deosebi două formulări teoretice. Într-un caz, se accentuează orientarea lor către pătura de mijloc, în timp ce, în celălalt, se pune în evidenţă profilul extrem de neomogen al adepţilor. Ne întrebăm în mod tranşant dacă fascismul a fost un partid al păturii de mijloc sau o mişcare socială largă.[3] Nu este atât de simplu de dat un răspuns, pe cât s-ar părea la început. Naţional-socialismul şi fascismul au abordat, în funcţie de momentul analizei, diferite grupuri ale populaţiei.[4] Pe lângă aceasta, trebuie să se ţină seama şi de spaţiul socio-geografic în care acţionau grupările fasciste.[5]

---

[1] *Cf.* W. Schieder (ed.), *Faschismus als soziale Bewegung, op. cit.*; St. U. Larsen, ş.a. (ed.), *Who were the Fascists, op. cit.*; W. Laqueur, *Fascism, op. cit.*; R. Mann (ed.), *Die Nationalsozialisten, op. cit.*; Thomas Schnabel, „‚Wer wählte Hitler?' Bemerkungen zu einigen Neuerscheinungen über die Endphase der Weimarer Republik", în: *Geschichte und Gesellschaft*, 8 (1982), p. 166 şi urm.

[2] *Cf.* Lutz Niethammer, „Faschistische Bewegungen der Zwischenkriegszeit in Europa", în: *Politische Bildung*, 5 (1972), p. 29.

[3] *Cf.* mai ales, W. Schieder, *Der Strukturwandel, op. cit.*, pp. 78, 80; Heinrich August Winkler, *Mittelstandsbewegungen oder Volkspartei, Zur sozialen Basis der NSDAP, ibid.*, p. 97 şi urm.

[4] *Cf.* W. Schieder, *Der Strukturwandel, op. cit.*, p. 70 şi urm.; M. H. Kater, *op. cit.*, p. 25 şi urm.

[5] *Cf.* R. Heberle, *op. cit.*; P. H. Merkl, *Comparing Fascist Movements, op. cit.*, p. 777 şi urm.

Astfel de reflecţii metodologice diferenţiate pot fi aplicate până acum cu perspective de reuşită numai asupra naţional-socialismului. Chiar şi pentru fascismul italian, izvoarele de statistică socială îşi pierd expresivitatea.[6]

Acest lucru este valabil într-o măsură şi mai mare pentru cazul românesc, unde trimiterile se fac exclusiv la izvoare accesibile în mod oficial. Atât timp cât arhivele sunt interzise cercetării şi, mai ales, atât timp cât documentele poliţiei politice, care avea liste cuprinzătoare cu privire la membrii Legiunii, nu pot fi examinate, trebuie să ne mărginim investigaţia noastră asupra unor constatări adesea contingente.

B. Datele

1. Numărul membrilor — 2. Evoluţii în timp — 3. Structura socială a întregii organizaţii — 4. Compoziţia grupurilor funcţionale — 5. Unele grupuri sociale şi relaţiile lor cu Legiunea

1. La începutul anului 1929, Legiunea deţinea mai puţin de 1 000 de aderenţi[1] — fapt prezentat de noi în altă parte. Când însă s-a pornit să recruteze oameni şi din afara Iaşiului, numărul membrilor Legiunii a crescut repede. Numărul batalioanelor legionare s-a ridicat de la 5, la început, la 12 în decursul anului 1930.[2] În ianuarie 1931, cu ocazia procedurii de anchetă penală împotriva conducerii Gărzii de Fier suspectate că ar fi o grupare teroristă, procurorul a opinat că organizaţia interzisă dispune de circa 6 000 de membri, număr constituind probabil limita superioară.[3]

Până în vara anului 1932 ne lipsesc alte informaţii în acest sens, probabil din cauză că numărul membrilor înscrişi creştea încet. În orice caz, devine surprinzătoare diferenţa faţă de toamna/iarna 1932/33, când gazetele legionare relatau în coloane regulate că peste tot în ţară se formează noi cuiburi.[4]

În decembrie 1933, Garda poseda 3 495 de cuiburi, ceea ce însemna că existau aproximativ 28 000 de membri activi de partid.[5] În mai 1935 tre-

---

[6] *Cf.* W. Schieder, *Der Strukturwandel, op. cit.*, p. 69 şi urm.; Jens Petersen, „Wählerverhalten und soziale Basis des Faschismus in Italien zwischen 1919 und 1928", în: W. Schieder (ed.), *Faschismus als soziale Bewegung, op. cit.*, p. 119 şi urm.

[1] *Cf. supra*, p. 135.

[2] *Cf. Adevărul*, 14 ianuarie 1931.

[3] *Cf. ibid.*

[4] *Cf. Garda Bucovinei*, I, Nr. 1, 18 noiembrie; *Biruinţa*, IV, Nr. 11, 30 aprilie 1933; *Pământul Strămoşesc*, V, Nr. 3, 1 martie 1933; *Straja Neamului*, Nr. 16, 15 mai 1933.

[5] Cifra de 3 495 de cuiburi a fost amintită de Victor Iamandi cu ocazia unei cuvântări din aprilie 1936. *Cf. Adevărul*, 22 aprilie 1936. Iamandi a fost subsecretar de stat

buie să fi fost 4 200 de cuiburi, cel puțin așa citim în ediția germană a biografiei lui Codreanu. Pentru ianuarie 1937 este amintit numărul de 12 000 de cuiburi, iar la sfârșitul anului, conform aceleiași surse, se estimează că existau 34 000 de cuiburi.[6]

Chiar dacă lipsesc cifrele pentru alte partide în vederea efectuării unei comparații, la cumpăna anilor1937–1938, Partidul „Totul pentru Țară" era, ca număr de membri, desigur partidul cel mai puternic din România. El face față chiar și unei paralele cu fascismul italian sau cel german. Pe data de 31 decembrie 1921, cele 834 de fascii ale PNF cuprindeau circa 250 000 de membri, ceea ce, raportat la întreaga populație, reprezintă o proporție de 0,7%. Valoarea corespunzătoare pentru NSDAP este de 1,3% în ianuarie 1933, pe când din Legiune făcea parte aproximativ 1,5% din populație.[7]

2. Până în 1932, Legiunea a fost un mic partid regional. Primele puncte de sprijin le-a avut în Iași, Galați, Focșani și Turda.

Tabel 2: Numărul membrilor și rezultatele electorale ale Legiunii „Arhanghelul Mihail"

anul	unități	numărul adepților înscriși	rezultatul electoral
1929	40–50 de cuiburi	evident mai puțin de 1 000 de membri	
primăvara lui 1930	5 batalioane Garda de Fier		
sfârșitul lui 1930	12 batalioane Garda de Fier	maximum 6 000 de membri	
1 iunie 1931			1,05% 30 783 de voturi
17 iulie 1932			2,37% 70 674 de voturi
toamna/iarna 1932/33		creștere mare a membrilor	
decembrie 1933	3 495 de cuiburi	28 000 de membri	
1934		stagnare	
mai 1935	4 200 de cuiburi	34 000 de membri	
ianuarie 1937	12 000 de cuiburi	96 000 de membri	
decembrie 1937	34 000 de cuiburi	272 000 de membri	
20 decembrie 1937			15,58% 478 378 de voturi

în Ministerul de Interne în perioada 14 noiembrie–9 iunie 1934 și a condus represaliile împotriva Gărzii de Fier. Cifra indicată de el poate fi, de aceea, credibilă. Deoarece un cuib avea în medie 8 membri, rezultă cifra de 28 000 de adepți înscriși. *Cf. Pământul Strămoșesc*, V, Nr. 1, 1 ianuarie; *cf.* și M. Fătu, I. Spălățelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 182.

[6] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Eiserne Garde, op. cit.*, p. 436.

[7] *Cf.* W. Schieder, *Der Strukturwandel, op. cit.*, p. 80; M. Broszat, *Der Staat Hitlers, op. cit.*, p. 49; B. R. Mitchell, *op. cit.*, p. 17 și urm.; v. și *supra*, p. 15 și urm.

De aici şi-a extins influenţa peste Moldova sudică şi nord-vestică, Bucovina, Basarabia de Sud şi sud-vestul Transilvaniei.[8] În 1931, ea număra în Bucureşti doar 27 de membri, iar în alegerile din 17 iulie 1932 n-a depăşit 341 de voturi.[9]

Deosebiri clare existau şi în interiorul ţinuturilor sale de obârşie. Acolo unde LANC era solid ancorată, Legiunea întâmpina greutăţi în câştigarea de noi adepţi, o observaţie care-şi păstrează valabilitatea şi pentru perioada de după 1932.[10] Alte partide s-au arătat mai puţin solide. Astfel, în 1933, câteva grupuri compacte din Partidul Poporului al lui Averescu s-au alăturat Gărzii. Şi mai uimitor este succesul pe care l-a înregistrat Legiunea în rândurile PNL.[11]

Primele cuiburi s-au format mai întâi în oraşe. Meşteşugarii şomeri, elevii de liceu şi ai şcolilor comerciale, studenţii care veneau doar pentru examene în oraşul unde studiau au luat iniţiativa, aliindu-se tovarăşilor de idei.[12] Plecând de la aceste nuclee urbane, organizaţia s-a extins apoi la ţară.

Începând din 1932/33, noi grupuri sociale s-au raliat Legiunii, modificând profilul social al acesteia. Studenţii şi câteva cercuri intelectuale proeminente i-au evidenţiat încă de la început particularitatea.[13] În paralel cu această situaţie, se pare că în acest timp s-a multiplicat puternic şi numărul cuiburilor de la ţară.[14] „Frăţiile de cruce" şi „cetăţuile" elevelor de liceu, atât de însemnate odinioară, au pierdut din importanţă la nivelul întregii organizaţii.

După tulburările de la sfârşitul anului 1933 şi începutul anului 1934, Legiunea şi-a consolidat influenţa asupra studenţilor.[15] Simultan, ea a căutat să cuprindă din nou, mai intens, tineretul şcolar.[16] Mai importantă a fost însă organizarea Corpului Muncitoresc Legionar în 1936, prin intermediul căruia TPŢ a abordat eficient grupurile proletare, cuprinse până atunci doar marginal în structura organizaţiei.[17]

---

[8] *Cf. Pământul Strămoşesc*, V, Nr. 1, 1 ianuarie 1933; V, Nr. 2, 1 februarie 1933; M. Ivan, *op. cit.*, tabel 5g; N. Iancu, *op. cit.*, p. 118; Ovidiu Ţârlea, „Revoluţia legionară în Teleorman", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 187.

[9] *Cf.* BA, Kl. Erwbg. 589, „Figuri legionare", vol. II, p. 89; *ibid.*, mapa portocalie, „Complotul de la Rostock", p. 42; *Calendarul*, 20 iulie 1932.

[10] *Cf. Adevărul*, 11 ianuarie 1931; C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, pp. 120, 162 şi urm.; H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 403.

[11] *Cf. Calendarul*, 2 decembrie 1933; H. Sima, *Histoire, op. cit.*, p. 403.

[12] *Cf. Adevărul*, 19 mai 1930, 21 iulie 1930, 13 ianuarie 1931, 14 ianuarie 1931, 5 decembrie 1933; *Pământul Strămoşesc*, IV, Nr. 1, 10 martie 1930, N. Iancu, *op. cit.*, p. 27 şi urm.; *Axa*, I, Nr. 4, 22 decembrie 1932; H. Sima, *Sfârşitul*, *op. cit.*, p. 166; BA, Kl. Erwbg. 589, mapa portocalie, Complotul de la Rostock, p. 42.

[13] *Cf. supra*, p. 226 şi urm.

[14] *Cf. Garda Bucovinei*, I, Nr. 1, 18 noiembrie 1932; *Calendarul*, 2 iulie 1933; *Pământul Strămoşesc*, V, Nr. 1, 1 ianuarie 1933; V, Nr. 2, 1 februarie 1933.

[15] *Cf. supra*, p. 252 şi urm.

[16] *Cf.* Gh. Gh. Istrate, *op. cit.*

[17] *Cf. supra*, p. 269 şi urm.

3. Ţinând cont de lipsa surselor de statistică socială, este greu să stabilim însemnătatea unor grupuri sociale din interiorul întregii organizaţii legionare. Trebuie să ne restrângem la un tablou accidental: după un raport al lui Ion Ţurcan din *Însemnări sociologice*, în 1936 existau în judeţul Rădăuţi 70 de grupuri locale (garnizoane). 41 dintre ele au participat cu câte 30–40 de oameni la construirea unei biserici. Dintre participanţi, 436 erau agricultori (69%), 72 muncitori (11%), 50 meşteşugari (8%), 29 studenţi (5%), 7 elevi de liceu (1%), 6 învăţători, 7 avocaţi, 5 persoane cu diplome academice, 4 funcţionari, 2 farmacişti, 2 preoţi, 1 asistent universitar şi 10 persoane având alte profesii.[18]

Localitatea Rădăuţi aparţinea Bucovinei, o provincie care abia în 1918, după 143 de ani de stăpânire austriacă, a revenit României. În părţile muntoase din vestul judeţului predominau silvicultura şi creşterea animalelor, în timp ce, în partea de est, mai intens locuită de minorităţi, exista o agricultură destul de dezvoltată. Întreprinderile industriale mai mari se limitau la prelucrarea lemnului şi la industria alimentară, asigurând locuri de muncă doar pentru 2 000 de oameni.[19] Luând în considerare această situaţie iniţială, se poate spune că aici, la Rădăuţi, Legiunea a ştiut să abordeze părţi largi ale populaţiei rurale, deşi în regiune erau predominante păturile urbane şi proletare.[20]

Dintr-o expunere din *Pământul Strămoşesc* putem extrage faptul că în satele sectorului Panciu-Moviliţa (Putna) existau la sfârşitul lui 1932 13 cuiburi cu 245 de membri.[21] La o analiză mai exactă se dovedeşte că Legiunea era puternic ancorată în unele comune — în Colibaşi (Cahul) existând, de exemplu, 12 cuiburi unul lângă altul —, dar în acelaşi timp existau numeroase comune unde lipsea orice tendinţă de organizare. În concluzie, Garda şi-a câştigat noi adepţi apelând mai puţin la textele de popularizare sau la marşuri propagandistice; mult mai important a fost contactul personal[22], fapt valabil, desigur, nu numai pentru mediul social rural.

Chiar dacă raporturile dintre unele pături sociale rămân neclarificate, Garda a fost incontestabil o organizaţie pentru care termenul de „tânără generaţie" este într-adevăr adecvat[23]. Să nu se uite, scria unul dintre cei mai cunoscuţi publicişti ai Gărzii, Mihail Polihroniade, că Legiunea este formată

---

[18] *Cf.* „Însemnări sociologice", II, Nr. 9, decembrie 1936.

[19] *Cf. Enciclopedia României, op. cit.*, vol. 2, p. 358 şi urm.

[20] 11,6% din populaţia evreiască din Rădăuţi trăia în cele două oraşe ale judeţului, în timp ce 83,4% locuia la ţară. *Cf. ibid.*, p. 360.

[21] *Cf. Pământul Strămoşesc*, V, Nr. 1, 1 ianuarie 1933; V, Nr. 2, 1 februarie 1933.

[22] *Cf. supra*, p. 283 şi urm. Cu privire la observaţii similare pentru Norvegia şi Schleswig-Holstein, *cf.* Stein Ugelvik Larsen, „The Spread of Nazism as a Diffusion Process", în: R. Mann (ed.), *Die Nationalsozialisten, op. cit.*, p. 186 şi urm.; R. Heberle, *op. cit.*

[23] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Pentru legionari, op. cit.*, p. 366; *Straja Neamului*, 15 decembrie 1930; N. Iancu, *op. cit.*, p. 24.

din oameni tineri „sub 25 de ani"; pornind de aici, el justifica şansele de viitor ale acesteia[24]. Un raport al Consulatului german din Cernăuţi a accentuat faptul că partidul „Totul pentru Ţară" ar fi putut obţine în alegerile parlamentare din decembrie 1937 şi mai multe voturi, „dacă un mare număr de partizani nu s-ar fi aflat sub vârsta cu drept de vot".[25]

O statistică din *Pământul Strămoşesc* de pe 1 ianuarie 1933 dă lămuriri cu privire la componenţa membrilor feminini ai partidului. Doar 3 din totalul de 34 de cuiburi ale sectorului Panciu-Moviliţa (Putna) au fost grupuri de femei. Raportat la numărul total al membrilor, femeile legionare constituiau abia 8% din toţi adepţii de partid înscrişi. Două din cele trei „cetăţui" erau frecventate exclusiv de femei necăsătorite (domnişoare).[26]

4. Dacă profilul social al întregii organizaţii legionare rămâne necunoscut din pricina situaţiei momentane a izvoarelor, unele grupuri funcţionale pot fi descrise în întregime. Astfel, prezentarea participanţilor la tabăra de muncă, aflată sub conducerea lui Corneliu Codreanu, „Carmen-Sylva" ne oferă lămuriri cu privire la structura socială a nucleului său activ şi mobil (tab. 3a). Din tabără făceau parte 710 bărbaţi[27], 82 de femei[28] şi 50 de copii.[29]

Ceea ce surprinde mai întâi este nivelul înalt de instrucţie al legionarilor adunaţi în „Carmen-Sylva". Cel puţin 70% dintre cei participanţi aveau o instrucţie şcolară superioară.

98 de participanţi au renunţat să indice vreo profesie. În schimb, au trecut pe listă pregătirea lor şcolară. Probabil că n-au reuşit să-şi găsească nici o activitate profesională pe măsura culturii lor formale, situaţie de care ne vom ocupa pe larg mai târziu.

Elevii şi studenţii alcătuiau împreună cel mai numeros grup. Acesta era urmat de profesiunile stării de mijloc, dintre care numai câteva se aflau în domeniul tehnic. Ţărănimea era clar subreprezentată, numărul muncitorilor fiind şi el uimitor de mic. Ambele grupuri profesionale, ţăranii şi muncitorii, erau legate de localitatea lor de domiciliu, astfel încât o colaborare cu izolata tabără „Carmen-Sylva" era practic imposibilă.

După cum se poate rezuma, pornind de la tabelul 3, sub conducerea lui Codreanu s-au adunat în special pătura de mijloc, cultivată şi angajată în serviciile statului, şi cei care aspirau la o poziţie corespunzătoare studiilor făcute.

---

[24] *Pământul Strămoşesc*, V, Nr. 1, 1 ianuarie 1933.

[25] PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 24 decembrie 1934, „Deutsches Konsulat Czernowitz an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest".

[26] *Cf. Pământul Strămoşesc*, V, Nr. 1, 1 ianuarie 1933.

[27] Un senator legionar, 18 comandanţi, 34 de comandanţi de rezervă, 7 instructori legionari, 293 de legionari, 238 de membri, 78 de simpatizanţi, 39 de fraţi de cruce, 2 oaspeţi.

[28] 12 legionare, 38 de membri, 32 de simpatizante.

[29] *Cf.* George Macrin, „Taberele de muncă", în: *Însemnări sociologice*, II, Nr. 7, octombrie 1936.

Tabel 3a: Structura pe profesii a persoanelor de sex masculin participante la tabăra „Carmen-Sylva"

profesie/gradul de instruire	număr	procentaj	procente
elevi	38	6,0	32,8
studenţi	170	26,8	
absolvenţi de liceu şi „şcoli inferioare"	33	5,2	
absolvenţi ai unor şcoli superioare şi facultăţi	65	10,2	15,4
funcţionari	59	9,3	
meserii cu calificare	52	8,2	
profesiuni academice libere	39	6,1	
meserii tehnice cu înaltă calificare	15	2,4	
publicişti şi artişti	10	1,6	
preoţi	4	0,6	28,2
liber profesionişti	8	1,3	1,3
meseriaşi	36	5,7	
comercianţi	16	2,5	8,2
ţărani	56	8,8	8,8
muncitori	25	3,9	3,9
meserii fără calificare în domeniul serviciilor	4	0,6	0,6
diverşi	5	0,8	0,8
	635	100,0	100,0
necunoscute	75		
	710		

Toţi aceştia căutau în domeniul serviciilor publice siguranţă economică şi recunoaştere socială. Intelighenţia tehnică însă lipsea.

Nişte însemnări despre o altă tabără de muncă, organizată în 1935 la Storojineţ (Bucovina), confirmă tabelul de mai sus. Participanţii erau: 1 profesor universitar, 1 moşier, 2 medici, 2 avocaţi, 2 profesori de liceu, 2 învăţători, 10 studenţi, 1 tipograf, 13 muncitori şi meşteşugari, 1 agricultor.[30]

Despre structura socială a micilor formaţiuni teroriste legionare ştim destul de puţine. Potrivit unei opinii, desigur, superficiale, se presupune că studenţii şi muncitorii fără ocupaţie constituiau baza acelor unităţi.[31] În orice

[30] *Cf.* George Macrin, „Taberele de muncă", în: *Însemnări sociologice*, I, Nr. 5, august 1935, p. 21.

[31] *Cf. Adevărul*, 5 decembrie 1933; PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 27 august 1936, „Innerpolitisches in Rumänien", Fabricius.

caz, Horia Sima, succesorul de mai târziu al lui Codreanu, confirmă o astfel de presupunere în istoria sa despre Mişcarea Legionară: „Aceştia", [studenţii şi muncitorii — *n. A. H.*], scrie el, „sunt cei care au constituit mereu trupele de şoc ale Mişcării şi care au avut de suferit cele mai grele pierderi în cursul persecuţiilor ulterioare."[32]

Tabel 3b: Structura pe profesii a persoanelor de sex feminin participante la tabăra „Carmen-Sylva"

profesie/gradul de instruire	număr	procentaj
eleve	12	17,4
studente şi absolvente de şcoli superioare	26	37,7
coafeze	1	1,4
casnice	30	43,5
	69	100,0
necunoscute	13	
	82	

Cel mai bine informaţi suntem în legătură cu cadrele intelectuale şi politice de conducere.

Senatul legionar era un for consultativ în care Codreanu primea personalităţi proeminente şi influente, cu vârsta peste 50 de ani. În 1930, el avusese 12 membri, dintre care: 2 moşieri, 2 proprietari funciari, 2 preoţi, 3 ofiţeri în rezervă, 1 profesor universitar, 1 profesor de liceu şi 1 scriitor.[33] Înainte de alegeri s-au mai alăturat mulţi senatori noi. Din cei 66 de membri în total, 23 erau ofiţeri în rezervă, 2, ofiţeri pensionaţi, iar 3, persoane care se dădeau drept „ofiţeri". În continuare mai găsim: 6 comercianţi, 4 profesori universitari, 1 învăţător, 1 profesor de liceu, 1 inginer, 1 fost judecător, 1 industriaş, 1 director de bancă, 1 proprietar funciar, 1 farmacist.[34] Ceea ce se observă imediat în aceste enumerări este numărul mare de ofiţeri în rezervă. Pe baza instrucţiei şcolare înalte, aceştia au ocupat în timpul războiului o poziţie de conducere în armată. După 1919, ei n-au mai dispus, probabil, de o situaţie socială corespunzătoare, motiv pentru care au renunţat la menţionarea profesiunii lor, indicând, în locul acesteia, vechiul lor grad în armată. În ansamblu, Senatul era un bastion al stării de mijloc instruite, expresia

[32] H. Sima, *op. cit.*, p. 276.

[33] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Cărticica şefului de cuib, op. cit.*, p. 112.

[34] *Cf. România creştină*, III, Nr. 65, 13 februarie 1938.

efortului Gărzii de a se înfăţişa ca o alternativă cu adevărat naţională, capabilă de guvernare.

Cel mai înalt for de consfătuire era Consiliul Suprem. În 1930, el avusese 21 de membri, dintre care: 6 avocaţi, 2 preoţi, 3 ingineri, 2 profesori, 2 persoane cu studii superioare, 1 fost ofiţer, 1 student.[35]

Raportul din ziarul *Adevărul* de pe 12 decembrie 1933 ne oferă o idee despre profilul social al cadrelor de conducere provinciale, după dizolvarea Legiunii de către guvern: „Ploieşti: jandarmeria judeţeană i-a arestat pe conducătorii Gărzii de Fier şi i-a adus la Ploieşti: 2 preoţi, 5 învăţători şi alte 27 de personalităţi de conducere. Şi la Chişinău au fost prinşi şefii Gărzii de Fier: Florescu, fost comisar, Iuliu Sârbu, fost secretar la Liceul Militar şi preotul Eremia Chesan. Toţi conducătorii Gărzii de Fier din Braşov vor fi reţinuţi la poliţie, în frunte cu avocatul Trifan. La Timişoara au fost puşi sub arest 20 de gardişti conducători, printre ei dr Boldureanu, dr Ilie Radu, dr Boju, profesorii Ilie Ghenadie, Const. Stoicănescu, Paur, Pop şi Duna, funcţionarul comunal Iosif Baciu ş.a. În Câmpulung au fost arestaţi 58 de legionari, printre care 2 candidaţi ai Legiunii [pentru alegerile următoare — *n. A. H.*]: avocatul Lazăr Saghir şi învăţătorul Valer Danielescu."[36]

O listă mai cuprinzătoare cu 78 de nume în total şi menţiuni referitoare la vârstă, profesie, locul naşterii şi localitatea de domiciliu conţine actul de acuzare în „procesul Duca", din martie 1934. În afara celor 3 atentatori, au trebuit să se justifice în faţa tribunalului şi proeminente personalităţi politice şi publicistice ale Gărzii.[37] O evaluare sumară dovedeşte că Legiunea a fost şi în interiorul conducerii sale o mişcare a „tinerei generaţii". 3/5 din acuzaţi nu depăşiseră încă vârsta de 30 de ani şi 84% erau mai tineri de 40 de ani. 4/5 trăiau în puţinele oraşe din România, o cotă procentuală care inversa raportul oraş–sat. Dacă se mai ţine seama şi de faptul că jumătate din acuzaţi declarau oraşe ca loc de naştere, atunci vârful conducerii legionare ni se înfăţişează în mod clar ca un grup distinct de restul populaţiei. Acest lucru este valabil şi în cazul formării intelectuale şi al profesiei. Aproape toţi aceştia au făcut studii, astfel încât, dacă ţinem cont de studenţii şi de absolvenţii şcolilor superioare sau de facultăţi, observăm că legionarii acuzaţi fie făceau parte dintr-o „pătură de mijloc instruită", fie aspirau la o poziţie corespunzătoare.

---

[35] *Cf. Legiunea „Arhanghelul Mihail", Garda de Fier, Programul, op. cit.*, p. 16.
[36] *Adevărul*, 12 decembrie 1933.
[37] *Cf. Dimineaţa*, 20 martie 1934.

Tabel 4: Structura pe profesii a acuzaţilor în „procesul Duca“

profesie/gradul de instruire	număr	procentaj
studenţi	27	37,0
absolvenţi ai unor şcoli superioare	5	6,8
comercianţi cu înaltă calificare	2	2,7
funcţionari	2	2,7
meserii cu calificare	8	11,0
profesiuni academice liberale	7	9,6
meserii tehnice cu înaltă calificare	3	4,1
publicişti şi artişti	8	11,0
preoţi	2	2,7
ofiţeri	1	1,4
foşti ofiţeri	2	2,7
moşieri	1	1,4
profesiuni libere	1	1,4
meseriaşi	1	1,4
ţărani	2	2,7
meserii cu simplă calificare în domeniul serviciilor	1	1,4
	73	100,0
necunoscute	5	
	78	

În septembrie 1936, *Libertatea* a iniţiat o colectă publică, pentru ca Zelea-Codreanu să obţină o maşină proprie pentru scopurile sale. Au fost abordate organizaţiile judeţene, centrala din Bucureşti şi Centrul Legionar pentru Educare ai căror conducători fuseseră amintiţi pe nume şi cu titlu.[38] În acest mod au putut fi reconstituite profesiile, respectiv gradul de instrucţie al celor 51 de conducători judeţeni şi centrali din anul 1936. Grupul cel mai numeros îl formau cei 17 avocaţi, urmaţi de preoţi şi profesori de liceu (câte 6). 4 conducători judeţeni erau farmacişti, 3 aveau un titlu de doctor, alţi 3 aveau o formaţie academică atestabilă. În afară de aceştia, se mai aflau 2 medici, 2 ingineri, 2 poeţi, 2 foşti combatanţi cu rang de ofiţer, 2 muncitori, 1 profesor universitar şi 1 jurnalist.

[38] *Libertatea*, 6 septembrie 1936, 13 septembrie 1936. Datele care lipsesc au fost completate în limita posibilităţilor din alte surse.

Tabel 5: Structura pe profesii a persoanelor din conducerea legionară, ucise în noaptea din 21/22 septembrie 1939 în lagăre şi închisori

profesie/grad de instruire	număr
studenţi	8
absolvenţi de şcoli superioare şi facultăţi	4
funcţionari	3
meserii cu calificare	5
profesiuni academice liberale	12
publicişti şi artişti	3
meserii tehnice cu înaltă calificare	3
foşti ofiţeri	1
comercianţi	1
ţărani	1
	41

O altă listă se referă la evenimentele din septembrie 1939. Lupta pentru putere dintre rege şi Garda de Fier a atins atunci un apogeu sângeros. Armand Călinescu fusese omorât de către un comando legionar terorist în plină stradă. Replica dictaturii regale nu a fost mai puţin brutală. 95 de gardişti reţinuţi în lagărele de concentrare au plătit cu moartea fapta camarazilor lor, alte 144 de persoane au fost capturate la întâmplare din toate părţile ţării şi executate în mod barbar. În amintirea lui 21/22 septembrie 1939, legionarii au întocmit liste în care i-au pomenit pe cei ucişi, indicând rangul, localitatea de domiciliu şi profesia.[39]

În aceste tabele pot fi citite numele a 41 de rezidenţi ai lagărului, având ranguri de instructor legionar, ajutor de comandant, comandant sau de „comandant al «Bunei Vestiri»". Printre aceştia se numără legionari oarecum cunoscuţi: Ion Pâsu Antoniu, Ion Banea, Bănică Dobre, Gheorghe Furdui şi Puiu Victor Gârcineanu. Doar 4 dintre ei locuiseră la ţară, iar 27 la Bucureşti. Aproape o treime exercitase o profesie liberală (11 avocaţi şi 1 medic). 8 dintre cei ucişi erau studenţi, 4 îşi încheiaseră studiile, 5 persoane exercitau o meserie calificată. Doar unul era agricultor.

Obţinem o imagine ceva mai diferită dacă includem în cercetarea noastră toate cele 93 de victime ale acţiunii arbitrare a statului (tab. 6). Persoanele acestui grup mai mare trăiau, ce-i drept, şi ele cu preponderenţă la oraş

[39] BA, Kl. Erwbg. 589, „Şedinţe 1941"; Constantin Papanace, *Martiri legionari*, Roma, 1952, pp. 18 şi urm., 21 şi urm.; *Memorial legionar*, ediţie îngrijită de cuibul legionar „Rarău", Madrid, 1960, pp. 83 şi urm., 107 şi urm.

(77 din 92), dar în privinţa structurării pe profesii se manifestă o dislocare clară. Tabelul nu mai este dominat de profesiunile liberale, ci la mare distanţă de către studenţi. Ei formau cadrele subformaţiunilor activiste, militante, fiind de aceea reţinuţi ca prizonieri în lagărele de concentrare, la fel ca şi foştii lor colegi de facultate mai în vârstă, care şi-au pus amprenta asupra planului organizatoric principal al Gărzii. Ar fi greşit să se vadă între cele două grupuri o deosebire de generaţii. În 1930, Ion Banea, Nicolae Totu ş.a. erau ei înşişi studenţi, Codreanu şi Moţa, de asemenea, îşi încheiaseră studiile doar cu câţiva ani în urmă. Până în 1937 se formase un grup mai mare de tineri universitari care, pentru Legiune, ştiau să arunce în balanţă prestigiul lor cultural.

Se poate rezuma că, la vârf, Garda a fost o mişcare a păturii de mijloc cu instruire universitară. Prin aceasta, ea nu s-a deosebit cu mult de partidele tradiţionale. Deosebirea esenţială nu a fost condiţionată de compoziţia profesională diferită, ci de specificul vârstei. Toate personalităţile proeminente ale partidelor concurente, cu excepţia lui Gh. Brătianu, erau evident mai în vârstă de 50 de ani; în schimb, Codreanu abia împlinise 38 de ani când Carol al II-lea şi-a inaugurat dictatura regală.

5. Elevii de liceu şi de la şcoala comercială s-au numărat printre primii care s-au alăturat Legiunii în număr mai mare.[40] Prin câştigarea de noi pături sociale, structura socială a Gărzii s-a schimbat mai târziu în aşa măsură, încât „Frăţiile de cruce" şi „cetăţuile" şi-au pierdut pentru întreaga organizaţie importanţa de odinioară. La începutul lui 1933, formaţiunile de tineret legionare au fost din nou structurate. La ordinul nr. 1 al lui Mihai Stelescu s-au anunţat doar 20 de „Frăţii de cruce", dintre care 4 în Bucureşti, restul fiind majoritare în Moldova şi Bucovina. La Câmpulung (Muscel), Craiova, Constanţa, Târgu-Jiu şi Sibiu existau alte unităţi. Apelul a mai fost urmat de 19 grupuri de fete, dintre care 4 se aflau la Brăila, celelalte mai ales în Moldova şi Bucovina. Câte o grupă a existat întotdeauna la Bucureşti, Ploieşti şi Buzău.[41]

După demisia lui M. Stelescu, Gh. Gh. Istrate a fost numit ca nou conducător de tineret. El s-a străduit, nu fără succes, să ancoreze Legiunea din nou cu mai multă forţă în şcoli. În vara anului 1935, Garda dispunea de formaţiuni proprii în 139 de şcoli secundare, un an mai târziu numărul era de 205. În acel moment, în Legiune erau înscrişi 3 031 de elevi şi eleve, ceea ce reprezintă exact 2% din totalul adolescenţilor cuprinşi în domeniul sistemului de instrucţie secundar.[42] Influenţa Gărzii trebuie să fi fost într-adevăr mai puternică. Pe lângă membrii ficşi, exista o reţea extinsă de simpatizanţi, care au fost aduşi în Legiune conform planului. De altfel era stabilită o vârstă minimă de 15 ani pentru primirea în „Frăţiile de cruce".[43]

---

[40] *Cf. Adevărul*, 19 mai 1930, 21 iulie 1930, 14 ianuarie 1931.

[41] *Pământul Strămoşesc*, V, Nr. 3, 1 martie 1933.

[42] Gh. Gh. Istrate, *op. cit.*, pp. 31, 36; *Anuarul statistic, 1937/1938*, pp. 218, 232.

[43] Gh. Gh. Istrate, *op. cit.*, pp. 41 şi urm., 127.

Tabel 6: Structura pe profesii a legionarilor uciși în noaptea din 21/22 septembrie 1939 în lagăre și închisori

profesia/gradul de instruire	număr
elevi	1
studenți	33
absolvenți de școli superioare și facultăți	9
comercianți cu înaltă calificare	1
funcționari	3
meserii cu calificare	8
profesiuni academice liberale, dintre care:	
avocați	14
altele	3
publiciști și artiști	5
meserii tehnice cu înaltă calificare	4
preoți	2
foști ofițeri	1
comercianți	1
țărani	1
muncitori	3
meserii cu simplă calificare în domeniul serviciilor diverse	3
diverse	1
	93

Legiunea a găsit cel mai puternic punct de sprijin în rândurile studenților, adică acolo unde interesul pentru politică, dispozițiile sociale și psihice facilitau o mobilizare. Printr-o „dublă strategie", ea a combinat munca de bază cu o ocupare a forurilor autonome studențești, dovedindu-se a fi atât de eficientă, încât în 1936, UNSCR se afla în mod absolut sub controlul Legiunii.[44]

Mișcările studențești își obțin spontaneitatea și efectul lor pe orizontală prin strânsele legături informale dintre studenți. O structură organizatorică solidă are doar un efect de intimidare. În universități, Garda avea și ea mult mai mulți adepți și simpatizanți decât membri înscriși. În Cernăuți, de exemplu, în anii 1935/36 doar 96 de studenți luau parte regulat la ședințele cuiburilor, aceștia reprezentând 7% din totalul auditoriului.[45]

[44] *Cf. supra*, p. 265 și urm.

[45] George Macrin, *Tineretul românesc și munca*, în: *Însemnări sociologice*, II, Nr. 10, februarie 1937, p. 29; *Anuarul statistic, 1937/38, op. cit.*, p. 250; *cf.* și notele 27 și 28 ale acestui capitol.

Dacă se acordă credibilitate izvoarelor narative, facultăţile turbulente erau în primul rând cele de drept şi de medicină.[46] Numai o cercetare cantitativă ar putea confirma într-adevăr dacă viitorii jurişti, medici şi farmacişti s-au angajat mai energic în slujba Gărzii decât colegii lor de la alte facultăţi şi din cadrul altor domenii de specialitate.[47]

Nici în problema referitoare la originea socială a studenţilor legionari nu depăşim sfera presupunerilor.[48] Lucreţiu Pătrăşcanu, unul dintre cei mai perspicace observatori ai scenei politice din România interbelică, avocat, jurnalist şi comunist angajat, scria în legătură cu această temă că numai ţăranii, preoţii, învăţătorii înstăriţi şi păturile de mijloc urbane posedau mijloace pentru a-şi trimite fiii şi fiicele la universităţi româneşti, pe când moşierimea şi burghezia înstărită preferau facultăţile din străinătate, de la Paris, Berlin sau Londra.[49]

Ca o parte a clasei de mijloc instruite, angajată în serviciile statului şi punându-şi într-un mod atât de deosebit amprenta asupra Legiunii, cadrele didactice au jucat un rol important, datorită influenţei lor asupra tineretului. În discuţie intră aici mai puţin universităţile, unde Garda a prins rădăcini[50], cât şcolile secundare şi primare. Numirea ministrului de Interne Armand Călinescu ca interimar la Ministerul Educaţiei, în vara lui 1938, a fost pusă în legătură cu faptul „că în Bucovina un mare număr de învă-

---

[46] *Cf.* St. Neagoe, *Triumful raţiunii, op. cit.*, pp. 412, 421 şi urm.; *idem*, *Viaţa universitară clujeană, op. cit.*, vol. 2, pp. 123, 167; *Adevărul*, 17 decembrie 1933, 5 mai 1936; PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 29, 22 martie 1935, „Deutsches Konsulat Kronstadt an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest", „Noiisten"; B. Vago, *The Shadow, op. cit.*, document 101, p. 317.

[47] În această privinţă, *cf.* R. Alapuro, *op. cit.*, p. 124.

[48] În general, şansele unui elev de şcoală primară ai cărui părinţi locuiau la oraş erau în mod esenţial mai favorabile pentru a putea continua şcoala, decât cele ale unui elev din mediu rural. Cam o jumătate din totalitatea studenţilor au copilărit în zone urbane. *Cf. Enciclopedia României, op. cit.*, vol. 1, p. 479.

[49] „Nici muncitorimea, nici ţărănimea în masele ei nu-şi puteau permite şi nu-şi pot permite luxul unor studii universitare pentru fiii şi fiicele lor. Burghezia îşi trimitea odraslele în străinătate, la Paris, Berlin sau Londra. Iar atunci când urmau cursurile în ţară nu se încadrau în mişcarea legionară, ci formau acele organizaţii care apăreau din când în când în public, cu titulatura de «studenţimea liberală», «naţional-ţărănistă» sau chiar «naţionalistă». Majoritatea zdrobitoare a studenţimii gardiste era formată din fiii şi fiicele burgheziei şi chiaburimii satelor, care aveau posibilitatea, chiar numai în parte, să asigure urmaşilor lor frecventarea unor cursuri superioare. Apoi din mica burghezie orăşenească, ce-şi rupea puţinul de la gură, ca să permită o ridicare pe scara socială a copiilor lor. În sfârşit, din rândurile intelectualilor de toate categoriile şi de toate stările materiale. Dar în ce priveşte ultima categorie de studenţi, de provenienţă intelectuală, trebuie totuşi subliniat că ea era în mai mică proporţie activă în «Gardă»." L. Pătrăşcanu, *Sub trei dictaturi*, ed. îngrijită de Victor Ionescu, Bucureşti, ediţia a II-a, 1996, p. 157.

[50] *Cf.* St. Neagoe, *Triumful raţiunii, op. cit.*, pp. 451 şi urm., 487.

ţători din şcoli sunt din Garda de Fier, iar împotriva lor trebuie luate acum măsuri". Circula zvonul că şeful organizaţiei de tineret a statului, Sidorovici, ar fi invitat, cu prilejul unei vizite în Bucovina, circa 100 de învăţători la o masă festivă comună şi doar 4 ar fi venit. Restul n-a dorit să-l onoreze pe omul de încredere al regelui cu prezenţa la masă.[51]

Pe lângă 6 profesori de liceu, care în 1936 activaseră pentru Legiune în funcţia de conducători judeţeni, s-au mai evidenţiat în această poziţie şi 6 preoţi. Pe un plan mai larg, în slujba Gărzii s-a angajat în special clerul tânăr inferior din Moldova şi Bucovina, dar nici unii episcopi nu-şi ascundeau simpatiile lor pentru TPŢ[52]: mai mult de 200 de clerici ortodocşi au însoţit în februarie 1937 cortegiul funerar al lui I. Moţa şi V. Marin. Desigur, nu toţi preoţii care s-au alăturat procesiunii de înmormântare erau membri înscrişi, au existat însă mulţi care au intervenit în mod deschis pentru aceasta. Dintre candidaţii pe care Partidul „Totul pentru Ţară" i-a nominalizat pentru alegerile parlamentare din 1937, cel puţin 18 erau clerici[53], cifră depăşită doar de Partidul Naţional-Creştin, în timp ce toate celelalte partide separau în măsură mai mare politica de Biserică.[54]

În studiul său privind mişcarea maghiară a „Crucilor cu Săgeţi", Miklos Lackó a putut observa că ofiţerii au reprezentat o parte importantă a cadrelor de conducere medii şi inferioare.[55] Cu totul altfel stau lucrurile în cazul Legiunii. Firește, aceasta a provocat simpatii în rândul soldaţilor de carieră mai tineri, însă poziţia clară a regelui, cumpătarea politică tradiţională a corpului de ofiţeri ca şi rezervele politicii externe faţă de scopurile Gărzii s-au opus unei penetrări mai profunde a corpului ofiţeresc activ.[56]

---

[51] PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 24 iunie 1938, „Lage Codreanus, der König und die Eiserne Garde", Fabricius.

[52] *Cf.* George Racoveanu, *Christentum und Moralische Aufrüstung*, Freising, 1959, p. 24; BA, Sammlung Schumacher, 309, 1 martie 1941, „Ausblick auf die rumänische Politik im Februar 1941", fără semnătură; *Braţul de Fier*, I, Nr. 4, septembrie 1935; *MO*, III, Nr. 41, 3 iunie 1936, şedinţa din 11 martie 1935, „Anfrage des Abgeordneten Plessie"; C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 81; PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 11 martie 1937, „Innere Lage in Rumänien und Diplomatischer Zwischenfall anläßlich der Beisetzung zweier in Spanien gefallener Rumänen", fără semnătură (Fabricius).

[53] Lista candidaţilor *Monitorului Oficial* este incompletă în ceea ce priveşte datele profesionale şi titlurile, astfel încât doar numărul minim admis poate fi calculat. *Cf. MO*, I, Nr. 301, 30 decembrie 1937, p. 997 şi urm.

[54] Cifrele corespunzătoare sunt pentru PNC 28, PNŢ 9, Partidul Poporului 6, PNL (Gh. Brătianu) 5, PŢR 3, PNL 2, Partidul Agrar 1, Partidul Maghiar 1.

[55] *Cf.* M. Lackó, *The Social Roots, op. cit.*, p. 396; *idem, Arrow-Cross Men, National Socialists, op. cit.*, pp. 15, 35 şi urm.

[56] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 2 martie 1937, „Deutsches Konsulat Czernowitz an die Deutsche Gesandtschaft Bukarest", Schellhorn; *IfZG*, MA 433, 7285787 şi urm., 9 decembrie 1938, „Vertraulicher Bericht für Dr. Best, Deutschland und die Eiserne Garde, Eine vorläufige Bilanz", fără semnătură; PA, Pol. Abtlg IV, Po 5, Rumänien,

Cu cât importanţa politică a Legiunii devenea mai mare, cu atât mai des se întâlnesc nume din fosta aristocraţie românească. Amintiţi sunt doar: Cantacuzino, Flondor, Sturdza, Ghica. Fiii vechii aristocraţii au fost primiţi cu plăcere şi încadraţi în conducere. Nu este desigur o întâmplare faptul că, după separarea de Gr. Filipescu, aripa conservatoare de dreapta din Liga „Vlad Ţepeş" a întărit rândurile Gărzii.[57]

Spre deosebire de NSDAP, comparându-se mai degrabă cu „Crucile cu Săgeţi", Garda a obţinut şi colaborarea unor cercuri largi de muncitori. Nu puţini au fost cei care au perceput atentatul asupra lui Duca drept o acţiune represivă echitabilă, fiind atraşi de militantismul legionarilor[58], cu atât mai mult, cu cât nu erau de temut contraacţiuni statale, aşa cum le resimţea stânga zi de zi. Conform unui raport din *Porunca Vremii*, 2 000 de muncitori din centrul industrial Reşiţa făceau parte din Gardă.[59] Totuşi cele mai înalte rate de creştere ale ei au fost înregistrate prin înfiinţarea Corpului Muncitoresc Legionar. Câteva cifre lămuresc această situaţie: în 1936, Partidul „Totul pentru Ţară" avea printre salariaţii Întreprinderii de tramvaie Bucureşti 120 de membri, în toamna lui 1937 erau de 8 ori mai mulţi.[60] CML-Cluj a ajuns în iunie 1937 la 23 de unităţi, iar la sfârşitul lui octombrie existau 70 de astfel de unităţi.[61]

În concepţia Gărzii, muncitori nu erau doar cei care activau ca meseriaşi, căci un desenator tehnic a fost şi el primit în CML.[62] În Bucureşti, în special, taximetriştii, angajaţii Întreprinderii de tramvaie şi muncitorii ate-

---

„Das neue Kabinett Goga–Cuza", 30 decembrie 1937, Fabricius; L. Pătrăşcanu, *Sous trois dictatures, op. cit.*, p. 202; T. I. Armon, *Fascismo italiano, op. cit.*, p. 523; C. Argetoianu, *op. cit.*, 1 (1967) Nr. 5, p. 79.

[57] *Cf.* M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 114; L. Pătrăşcanu, *Sous trois dictatures, op. cit.*, p. 248; C. Papanace, *Evocări, op. cit.*, p. 88; *Rumänien am Rande des Abgrunds, op. cit.*, p. 32.

[58] Extrem de concludent pare a fi în această privinţă un raport al lui Nicolae Teban, muncitor la o fabrică de bere. Se alăturase Gărzii devreme, iar în 1932 a început lupta electorală drept candidat parlamentar. Când primul-ministru fusese ucis de către legionari, el se afla la Bucureşti. La puţin timp după aceea, el s-a întors la locul său de muncă, aflat într-un sat izolat: „Spre surprinderea mea am descoperit muncitori care s-au solidarizat cu cei care trăseseră asupra lui Duca. Iar în acest timp ei n-au fost legionari... Erau muncitori înfometaţi de pâine şi însetaţi de dreptate. Acei care guvernau credeau că este mai simplu să înainteze cu baionetele împotriva muncitorilor, decât să le dea pâine. Şi de aceea, muncitorii s-au solidarizat cu aceia care au tras asupra lui Duca." Nicolae Teban, „Corneliu Codreanu şi muncitorii", în: *Corneliu Zelea-Codreanu, Douăzeci de ani, op. cit.*, p. 63 şi urm.

[59] *Cf. Porunca Vremii*, 9 august 1936.

[60] *Cf.* Sandu Marin, „S. T. B. în prigoană", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 130.

[61] *Cf. Glasul Strămoşesc*, IV, Nr. 9, 1 noiembrie 1937; *cf.* şi Ch. Ciuntu, *op. cit.*, p. 9.

[62] *Cf.* BA, Kl. Erwbg. 589, „Probleme legionare, Diverse 1941–1943", Berkenbrück; H. Prost, *op. cit.*, p. 108.

lierelor Căilor ferate de stat sprijineau Legiunea.[63] În Cernăuţi, suburbiile Roşa şi Mănăştirişte a, cunoscute pentru bandele lor de cuţitari, au devenit puncte de sprijin solide.[64] Garda a câştigat, se pare, influenţă mai ales în cercurile fidele mentalităţii agrare, cercuri care se lăsau doar cu greu atrase de sindicatele de stânga. Surprinde şi caracterul maladiv al întreprinderilor de stat unde exista un potenţial natural de protest împotriva sistemului administrativ imprevizibil, pus în evidenţă de către legionari în atacurile lor împotriva „politicianilor".

De regulă, Garda nu a putut să pătrundă în grupuri de sine-stătătoare, cu un trecut propriu. Minoritatea germană din Transilvania, unde o tradiţie locală fermă asigura unitatea şi o pătură de conducere conservatoare, conştientă de sine, conducea destinele, a rămas departe de TPŢ. În Bucovina, însă, unde Partidul Poporului German Radical Naţional-Socialist a prins rădăcini şi el, Garda se putea mândri cu mulţi membri de origine germană.[65] Nu mai trebuie menţionat faptul că alte minorităţi naţionale au făcut o opoziţie cvasinaturală împotriva exclusivismului legionar.[66]

C. Fundalul social şi politic

1. Influenţa evoluţiei politice asupra numărului de membri — 2. Conflicte sociale şi socializare politică — 3. Consecinţele compoziţiei sociale în ce priveşte activitatea de popularizare

1. Numărul membrilor din tabelul 2 indică faptul că Legiunea şi-a revenit încet după criza anului 1934. Ea şi-a reluat în 1935 activitatea propagandistică cu paşi timizi, dar abia congresul studenţesc de la Tg. Mureş a readus-o în conştiinţa opiniei publice. Dacă până atunci Partidul Naţional-Creştin al lui Goga făcuse vâlvă în ziare, în perioada următoare Legiunea a ştiut să ajungă în prim-plan, fiind un partid mult mai radical. Ea a profitat de opoziţiile care se intensificau în plan european între stânga şi dreapta politică, opoziţii care au avut ecou şi în România. Ea a beneficiat în special de pe urma slabei legitimări a guvernului Tătărescu, al cărui program

[63] *Cf.* H. Prost, *op. cit.*, p. 108; L. Pătrăşcanu, *Sous trois dictatures, op. cit.*, p. 259 şi urm.

[64] *Cf.* Gh. Ciuntu, *op. cit.*, p. 11.

[65] *Cf.* PA, Gesandtschaft Bukarest, IA 5, 19 februarie 1937, „Deutsches Konsulat Czernowitz an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest, Allgemeine Eindrücke von der politischen Lage in Siebenbürgen", Schellhorn; PA, Pol. Abtlg., Po 5, Rumänien, 6 iulie 1937, „Die rumänischen Parteien und die deutsche Minderheit", Fabricius; W. Miege, *op. cit.*, pp. 78 şi urm., 179, 219.

[66] *Cf. infra*, p. 384.

forţat de industrializare nu a ţinut cont de componenta socială, şi care, făcând compromisuri faţă de dreapta, a apelat tot mai des la măsuri autoritare.

La începutul anului 1937 existau 12 000 de cuiburi, număr care s-a triplat în următoarele luni. Ceremoniile de înmormântare ale lui I. Moţa şi V. Marin au reprezentat pentru Gardă un succes publicitar ce nu trebuie subapreciat. Noul guvern a anunţat, ce-i drept, că vrea să ia în mod hotărât măsuri împotriva tuturor uneltirilor radicale de dreapta. Legiunea însă nu s-a lăsat desfiinţată prin măsuri autoritare. Ceea ce s-ar fi impus era recunoaşterea clară a democraţiei, dar o serie întreagă de interese se opunea acestui fapt. Pentru mulţi cetăţeni, care în alte împrejurări ar fi fost, probabil, apolitici şi precauţi, Legiunea devenise „o aventură binevenită, întrucât nu era periculoasă"[1]. Dar şi Garda s-a pregătit cu tact pentru a face faţă noii situaţii. Restricţiile de admitere au fost destinse, iar publicitatea pentru atragerea de noi membri s-a intensificat. Printre cei invitaţi cu plăcere la o colaborare se aflau foşti liberali şi cuzişti.[2]

Începând din vară, lupta electorală a devenit tema predominantă. Pe lângă declinul partidului de guvernământ, atenţie s-a acordat în special Partidului „Totul pentru Ţară". Prin pactul de neagresiune în alegeri, acesta a obţinut recunoaşterea politică din partea adversarilor săi cei mai aprigi de până atunci. Nimic nu mai amintea de vremurile când el trecea drept o „uniune teroristă" a unei minorităţi restrânse.

2. O schiţă clară a profilului social al Legiunii în toate planurile funcţionale n-a fost posibilă, dar ceea ce se poate afirma cu certitudine este că ea a fost o mişcare a tinerei generaţii. În orice caz, în acest sens ea nu s-a aflat singură. Dacă a existat o notă socială comună tuturor mişcărilor fasciste din perioada interbelică, atunci aceasta este caracterul lor juvenil.[3] Ritualurile, retorica, noile forme de participare, voinţa de acţiune înţeleasă ca aventură, zelul misionar corespundeau nevoilor psihice ale tinerilor. Într-o anumită măsură, mişcările fasciste apelau prin aceasta la componente durabile ale comportamentului adolescentin. Dar pentru ca o mişcare fascistă să fie eficientă, era nevoie în mod suplimentar de anumite premise culturale. În cazul României, s-a făcut trimitere la tradiţia gândirii naţionaliste, la jena generală faţă de propria cultură şi, mai ales, faţă de sistemul parlamentar. Războiul mondial a iniţiat o largă mobilizare politică, mobilizare care nu s-a limitat la generaţia mai veche, ci i-a cuprins şi pe cei încă prea tineri pentru a înţelege ei înşişi, în totalitate, realitatea războiului. Ei au trăit războiul

[1] K. D. Bracher cu privire la naţional-socialism, *idem, Die deutsche Diktatur, op. cit.*, p. 203.

[2] *Cf. Buna Vestire*, 14 octombrie 1937, 29 octombrie 1937; C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 223.

[3] *Cf.* P. H. Merkl, *Comparing Fascist Movements, op. cit.*, p. 768 şi urm.; J. J. Linz, *Some Notes, op. cit.*, p. 81.

cu o euforie naţionalistă şi, întrucât toate obiectivele teritoriale se împlineau, au crezut că prin război sunt soluţionate, fără excepţie, toate problemele. Tinerii aparţinând păturii de mijloc urbane şi rurale politizate au resimţit cel mai puternic această stare.

În perioada postbelică, România nu a devenit mândrul stat român pe care îl visaseră exaltaţii adolescenţi. Ei au recunoscut că este meritul „bătrânei generaţii" faptul că, după ani de înstrăinare, spaţiul naţional şi naţiunea au ajuns din nou echivalente, dar, pe plan spiritual şi etnic, ei credeau că numai „noua generaţie" va putea duce la bun sfârşit tendinţa istorică inaugurată de război. La început au fost nutrite speranţe în legătură cu o înnoire de sine a democraţiei româneşti, mai ales că cele două grupuri din opoziţie, ţărăniştii şi Partidul Naţional transilvănean, s-au reunit în 1926 într-un singur partid. Atunci însă, când sub presiunea crizei economice mondiale nici PNŢ n-a putut aduce cu sine o schimbare, a fost nivelat terenul pentru Garda de Fier.

În aceste împrejurări, nu este de mirare faptul că tineretul universitar s-a alăturat Legiunii, devenind primul său grup solidar. Mişcările politice de tineret reprezintă întotdeauna şi o componentă studenţească. Conflictele dintre generaţii, lipsa obligaţiilor familiale, concentrarea în spaţiul strâmt al tovarăşilor de idei, interesul lor politic-cultural general predestinează tineretul universitar pentru un rol de deschizător de drumuri în plan politic. Dacă pe deasupra se mai iau în calcul şi temerile acute privind rostul propriilor eforturi, ca în România, dacă aspiraţiile privind ascensiunea socială nu se împlinesc, atunci facultăţile constituie un teren fertil pentru revendicările radicale.

Ca în multe ţări din lumea a treia de astăzi, în România construirea sistemului de învăţământ a condus la o supraofertă pentru tinerii absolvenţi de studii superioare aflaţi în căutare de lucru. Instruirea şi certificatele şcolare păreau să fie fundamentul ascensiunii sociale. Întrucât domeniul meşteşugăresc se bucura de o atenţie redusă fiind, pe lângă aceasta, dominat de firmele străine şi minorităţile etnice, aşteptările s-au îndreptat către profesiunile liberale şi serviciile de stat.[4] În perioada interbelică, numărul studenţilor a crescut rapid. Dacă în 1925 existau 6,8 studenţi la 1 000 de locuitori, în 1932, proporţia corespunzătoare era de 19,7 la 1 000 de locuitori. Ţinând cont de aceste cifre, nu este de mirare că instituţiile sociale nu au corespuns ofertei mărite de personal cu pregătire universitară. Pentru lămurire ar trebui făcută o raportare la situaţia corespunzătoare existentă în Marea Britanie.

---

[4] *Cf. Anuarul statistic, 1937/38, op. cit.*, p. 251; A. C. Janos, *Modernization and Decay, op. cit.*, pp. 86, 99, 108; D. Mitrany, *The Land, op. cit.*, Klaus Günter Hentzen, *Verfassung des rumänischen national-legionären Staates, 6. September 1940 — 20. Januar 1941*, dis. (ms.), Leipzig, 1942, p. 108; E. Turczynski, *The Background, op. cit.*, p. 108; H. Seton-Watson, *Eastern Europe, op. cit.*, p. 126.

Aici, studenţii formau în 1925 10,7 miimi din populaţie, dar şi în 1933 existau doar 12,1 miimi.[5] Conform unei statistici a preşedintelui Asociaţiei Avocaţilor Români, în România exista în 1931 un avocat la 1 300 de locuitori, un raport care n-a fost atestat pentru nici o altă ţară europeană mai importantă.[6] Nici măcar Parisul, comparabil prin funcţia sa centrală, desigur, cu Bucureştiul, nu putea concura cu Capitala românească în privinţa cifrei avocaţilor admişi.[7] Nu este deci de mirare că puţini au fost cei care şi-au aflat onorate suficient studiile academice.

Mai târziu, odată cu criza economică prin care s-au impus limite stricte unei noi extinderi a birocraţiei de stat[8], studenţii şi tinerii absolvenţi nu şi-au mai regăsit identitatea de interese cu generaţia veche, „instituită". În plus, nu au fost puţini cei care, din cauza condiţiilor vitrege, fără sprijin suficient de acasă, au trebuit să-şi întrerupă studiile, transformându-se astfel într-un rezervor permanent de nemulţumire. Dezamăgiţi de insuficientele şanse de ascensiune, studenţii şi cei care îşi întrerupseseră studiile se simţeau împinşi la marginea societăţii, apatrizi, părăsiţi. Complexul de inferioritate şi nesiguranţa erau compensate de zelul misionar. Ceea ce preţuia în ochii lor era cucerirea unei noi Românii, eliberate de „evrei" şi de „politicieni", cărora li se atribuia vina nemulţumirii lor. Trebuia să fie o Românie în care se puteau simţi la ei acasă, în care să ocupe locul cuvenit, dar o Românie care să ofere şi marii majorităţi a populaţiei proprii un adăpost liber de orice asuprire străină.[9]

Avocaţii au proclamat cei dintâi un „numerus nullus" pentru organizaţia lor de breaslă, ceea ce desigur n-a fost o reacţie raţională, dar explicabilă, având în vedere cifrele de mai sus. Dacă cei mai bătrâni s-au mulţumit cu

[5] *Cf. Economic Development, op. cit.*, p. 15.

[6]

ţara	numărul locuitorilor la un avocat
România	1 300
Germania	3 600
Olanda	5 000
Iugoslavia	5 800
Franţa	5 800
Polonia	6 200

Apud: N. N. Predescu, *op. cit.*, p. 19.

[7] Paris: 2 500 de avocaţi; Bucureşti: 4 400 de avocaţi. *Cf.* N. N. Predescu, *op. cit.*, p. 19.

[8] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. II, Rumänien, Po 25, 20 martie 1934, v. d. Schulenburg; Traian Brăileanu, „Studenţii", în: *Însemnări sociologice*, I, Nr. 9, decembrie 1935.

[9] *Cf.* N. Iancu, *op. cit.*, p. 15; Gh. Gh. Istrate, *op. cit.*, p. 4; *cf.* şi Z. Barbu, *Psycho-Historical and Sociological Perspectives, op. cit.*, p. 391.

antisemitismul pur al PNC, cei mai tineri au găsit în Gardă atitudinea de opoziţie radicală pe care o căutau.

Profesorii se aflau şi ei în faţa unor probleme asemănătoare cu ale avocaţilor. Doar puţini profesori de liceu erau angajaţi definitiv, ceilalţi aveau contracte pe termen, dacă nu erau şomeri.[10] Pentru un post liber existau 66 de candidaţi.[11] Pe toţi aceştia, care nutreau speranţa unui loc sigur de muncă, Legiunea îi asigura că, în concepţia sa asupra statului, personalul didactic are sarcina socială cea mai importantă, întrucât educaţia morală a poporului reprezintă chestiunea fundamentală a Gărzii.[12]

În afara profesorilor, preoţii s-au numărat nu rareori printre reprezentanţii cei mai zeloşi şi mai eficienţi ai Legiunii la sate. Bineînţeles că aici nu era de mică importanţă atitudinea pozitivă a Bisericii ortodoxe faţă de tineretul gardist. Prin noua atitudine a statului, prin recunoaşterea credinţei unite, precum şi a Bisericilor minorităţilor sau a sectelor tot mai numeroase, Biserica ortodoxă şi-a văzut ameninţată poziţia ei de altădată.[13] De aceea, ea era recunoscătoare faţă de orice partener de alianţă care îi respecta vechea poziţie de conducere şi care aspira la o răsturnare a procesului de secularizare. Misticismul religios al lui Codreanu, Moţa şi al altor legionari era marcat de ortodoxie, devenind retroactiv, nu pentru puţini preoţi, un motiv de atracţie semnificativ. Ei credeau că pot recunoaşte în acţiunea lui Codreanu o intervenţie directă a lui Dumnezeu, luând, de aceea, cu atât mai hotărât partea Legiunii.[14]

---

[10] *Cf.* E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p. 16.

[11] *Cf.* H. Prost, *op. cit.*, p. 35.

[12] *Cf. Braţul de fier*, II, Nr. 10, martie 1936.

[13] *Cf.* M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 77; *Enciclopedia României, op. cit.*, vol. 1, p. 424; D. Mitrany, *The Land, op. cit.*, p. 528 şi urm.

[14] Într-un articol scurt, preotul legionar Vasile Boldeanu relatează despre o întâlnire avută cu Corneliu Codreanu care l-a impresionat profund: „Era în anul 1934. Legionarii tocmai fuseseră eliberaţi din închisori şi se mai aflau încă sub impresia represaliilor guvernului liberal din 1933... Într-o zi primesc prin poştă statutele societăţii «Sf. Gheorghe», care erau sprijinite de Sinodul Bisericii ortodoxe." Statutele aveau o mare asemănare cu cele ale Legiunii. De aceea, Boldeanu a propus ca societatea să fie folosită pentru a continua activitatea gardiştilor la adăpostul unui nume schimbat. Răspunsul lui Codreanu a însemnat pentru preot o lecţie amară: „Nu ştiam că există o asemenea societate. Este bine aşa... În cazul nostru aş dori să pun câteva întrebări... Nu există o ierarhie a sfinţilor? «Cine se află în poziţia superioară după sfinţenie şi putere, Sf. Arhanghel Mihail sau Sf. Gheorghe?» «Sf. Arhanghel Mihail este mai mare decât toţi sfinţii, Căpitane», am răspuns eu. «Foarte bine», a continuat Căpitanul. «Să presupunem... că trecem la Sf. Gheorghe, atunci Sf. Arhanghel Mihail va veni şi-i va spune: Uite, priveşte-i pe cei care au venit la tine, Sf. Gheorghe. Aceştia sunt legionarii. Le-a fost frică de puterea partidului liberal. Ei cred că liberalii sunt mai puternici decât mine, de aceea vin la tine... Pentru noi, Arhanghelul este viu, mai viu şi mai puternic decât toate puterile răului din lumea aceasta... Arhanghelul ne conduce. El ne apără, noi luptăm sub ocrotirea sa, iar

Din secolul al XIX-lea Biserica însăşi s-a secularizat progresiv. Ea devenise o instituţie de stat, bine aşezată material, dar fără o viaţă interioară. Tinerii preoţi s-au răsculat împotriva încremenirii religioase, solicitând în acelaşi timp un angajament social mai puternic.[15] Se poate ca şi dintr-o astfel de perspectivă unii preoţi să fi intrat în Gardă.

Rămâne întrebarea de ce fiii vechii nobilimi româneşti s-au integrat plini de solicitudine în Legiune. După reforma agrară din 1917–1921, moşierimea a pierdut din însemnătate economică. În acelaşi timp, reformele electorale democratice au sărăcit-o de influenţa sa politică. Cei mai bătrâni s-au alăturat Partidului Liberal ori uneia dintre organizaţiile conservatoare succesoare.[16] Cei mai tineri şi aripa conservatoare de dreapta a Ligii „Vlad Ţepeş" au constituit un câmp de activitate avantajos pentru Gardă. Teoreticienii legionari ai elitei n-au încetat să acuze pierderea unei boierimi naţionale, salutând pe oricare urmaş al nobilimii, care li se alătura, ca pe un semn al forţei de nefrânt a nobilimii româneşti.[17] Angajarea în slujba Legiunii promitea fiilor aristocraţiei prestigiu social şi influenţă politică.

Din 1936, Legiunea a câştigat tot mai mulţi adepţi din rândurile muncitorimii şi ale plebei paupere urbane. Mulţi dintre zilierii şi salariaţii mai

---

cu ajutorul lui vom învinge. Dar ca să ne ajute trebuie să credem în Dumnezeu şi în puterea Arhanghelului său... Cu duşmanii noştri să avem răbdare, căci veţi vedea ce va face Arhanghelul cu ei!»" Vasile Boldeanu, „Sub aripa Arhanghelului", în: Corneliu Codreanu, *Prezent, op. cit.*, p. 143 şi urm.

Un alt preot legionar, Ştefan Palaghiţa, relatează impresiile sale despre Codreanu, în cuvinte asemănătoare: „Căpitanul era un mare creştin. În ce consta credinţa sa? Voi evidenţia numai două elemente: felul său de a se ruga şi puterea sa spirituală. Într-o zi, împreună cu alţi preoţi din Bucureşti, am fost invitat la o conferinţă de către Dem. Dobrescu, primarul general al Capitalei. Am intrat într-o adunare de cca 100 de preoţi, care a fost convocată pentru a ne determina să sprijinim politica ţărăniştilor. La sfârşitul demonstraţiei m-am dus la Biserica Sf. Ilie Gorgani. Acolo erau numai câteva femei şi Căpitanul. Se ruga în faţa icoanei Mântuitorului pentru însănătoşirea generalului Cantacuzino-Grănicerul... L-am privit şi mi-am dat seama că am în faţa mea un liturghisitor. O putere miraculoasă m-a îndemnat şi pe mine să îngenunchez. Când m-am ridicat i-am văzut spre marea mea surprindere pe toţi preoţii de care mă despărţisem după manifestaţia ţărănistă. Şi ei îngenunchează şi se rugaseră ca mine... Afară ne-am adunat şi ne-am întrebat: Ce ne adusese la Biserica Gorgani? Şi ce ne-a determinat să îngenunchem împreună cu Căpitanul? N-am găsit nici un răspuns, dar mulţi dintre aceşti preoţi au devenit legionari mai târziu." Şt. Palaghiţa, *op. cit.*, pp. 27 şi urm., *cf.* şi pp. 20 şi urm., 69.

[15] *Cf.* D. Mitrany, *The Land, op. cit.*, p. 528 şi urm.; N. Crainic, „Politică şi ortodoxie", în: *Gândirea*, III, ş. a., Nr. 5, p. 77 şi urm.; *cf.* şi titlul de pe coperta cărţii de Şt. Palaghiţa, *op. cit.*

[16] Cele mai importante erau Partidul Conservator-Progresist, Partidul Conservator-Democrat, Partidul Poporului, Partidul Agrar, Liga Agrariană, Partidul Conservator.

[17] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Scrisori studenţeşti, op. cit.*, p. 29 şi urm.; Traian Brăileanu, „Desăvârşirea structurii elitei legionare", în: *Însemnări sociologice*, II, Nr. 9, decembrie 1936; Manoil Grigoreanu, „Mai sunt boieri", în: *Buna Vestire*, 16 aprilie 1937; M. Sturdza, *The suicide, op. cit.*, p. XVIII, 3; L. Pătrăşcanu, *Sous trois dictatures, op. cit.*, p. 256 şi urm.

puțin calificați se aflau încă în strânsă legătură cu satul, și nu puțini posedau încă parcele proprii utilizate în scopuri agricole.[18] Sindicatele întâmpinau greutăți în a-i integra organizatoric pe angajații legați doar lejer de locul de muncă. Lozincile Legiunii erau simple și ușor de reținut, ele corespundeau mai bine orizontului politic al grupului vizat, decât lozincile care chemau la luptă împotriva unor oarecare „capitaliști". Nu erau în realitate proprietarii fabricilor și ai întreprinderilor adesea evrei sau personalități influente din punct de vedere politic?[19] Nu demonstra Garda cu magazinele alimentare și cu cantinele sale că lua în serios solidaritatea națională? Oare ce înțelegeau aceia care abia puteau scrie și citi, din corelațiile economice despre care Partidul Social-Democrat știa să vorbească atât de inteligent?

3. Că Legiunea a devenit o mișcare de masă, așa cum s-a întâmplat realmente în 1937, este un fapt care s-a datorat nu în ultimul rând compoziției ei sociale. Forțele sale de conducere erau personalități care beneficiaseră de o educație modernă, capabile să creeze simboluri și să le manipuleze.[20]

Ei știau să facă uz de libertățile politice[21], fiind activi și conștienți de sine. În același timp, se aflau într-o poziție socială expusă. Ca jurnaliști, scriitori, artiști, ei au avut efect asupra unei părți mai mari a opiniei publice, interesată de lectură; ca preoți, învățători, avocați, ei s-au aflat în contact cu numeroasele grupuri mici, neemancipate încă politic. Studenții, elevii, adolescenții șomeri au contribuit la eficiența activității de propagandă.

Profilul social al Legiunii a îngreunat intervenția forțelor de ordine ale statului. Desigur, studenții și elevii puteau fi chemați la rațiune cu forța, mai dificil însă era acest lucru în cazul preoților, al avocaților, profesorilor și al ofițerilor în rezervă.

D. Diferențe regionale ale rezultatelor electorale

1. Probleme ale unei abordări analitice corelative a alegerilor — 2. Câteva date selectate — 3. Tezele lui Eugen Weber despre Legiune și fiefurile sale — 4. Rezumat

1. După calculele noastre, partidul lui Codreanu avea la sfârșitul anului 1937 mai mult de 250 000 de membri. Este curios deci că în alegerile din 20 decembrie 1937, el nu a obținut mai mult de 478 378 de voturi. Există

[18] *Cf.* D. Mitrany, *The Land, op. cit.*, pp. 192, 588; *Buna Vestire*, 3 martie 1937.

[19] *Cf.* Sandu Marin, „S. T. B. în prigoană", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 129; *Porunca Vremii*, 30 octombrie 1935.

[20] *Cf.* Andrew C. Janos, „The One-Party State and Social Mobilization: East Europa between the Wars", în: Samuel P. Huntington, Clement H. Moore, *Authoritarian Politics in Modern Society, The Dynamics of Established One Party Systems*, Londra și New York, 1970, p. 220 și urm.

[21] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Cărticica șefului de cuib, op. cit.*, p. 160 și urm.

totuşi unele trimiteri care permit să se presupună că rezultatul TPŢ a fost în realitate de 650 000–800 000 de voturi.[1] Se va şti însă mai exact atunci când vor fi deschise cercetării arhivele româneşti.

Această trimitere arată câte nenumărate obstacole se opun unei analize sistematice a rezultatelor electorale. În România nu au existat alegeri libere ca în democraţiile occidentale, alegerile fiind măsluite prin încercări de intimidare, prin împiedicarea administrativă a grupurilor opoziţionale, furtul de urne şi falsificarea rezultatelor voturilor.[2] De aceea, rezultatele diferitelor tururi de scrutin pot fi analizate cu anumite rezerve.

Putem presupune că datele publicate reflectă corect diferenţele regionale în comportamentul electoral, astfel încât, în ciuda obiecţiilor de mai sus, se pot aplica, păstrând sensul exact, metodele cercetării ecologice. Există însă şi alte obstacole. Rezultatele analizelor corelative în raport cu un anumit teritoriu sunt întotdeauna mai sigure când au la bază unităţi spaţiale mici, pe cât posibil omogene. Statistici cu scopul de a reprezenta procese în desfăşurare trebuie să fie executate la distanţe de timp cât se poate de scurte.

Altfel decât în Germania, unde în 5 ani au avut loc 4 alegeri ale Reichstagului, în România alegerile parlamentare din 20 decembrie 1937 au fost precedate de o legislatură completă de 4 ani. Întrucât Legiunea a fost împiedicată în 1933 de guvernul liberal să participe la alegeri, datele care stau la dispoziţie în vederea unei comparaţii sunt cele din anii 1931 şi 1932, o perioadă în care Legiunea nu ieşise încă din graniţele sale regionale. TPŢ n-a participat la alegerile judeţene şi comunale, aşa încât nici pe această cale nu este posibilă o observare continuă a comportamentului electoral.

Pentru statistica oficială a alegerilor cea mai mică mărime de referinţă o reprezintă judeţele, mari unităţi administrative cu o suprafaţă de la 1 309 km^2 până la 7 695 km^2 şi cu un număr de locuitori variind între 86 039 şi 999 562.[3] Pe această bază, distingerea diferitelor grupuri sociale în funcţie de zona unde locuiau este imposibilă. Diferenţele în comportamentul electoral nu sunt suficient de vizibile. Rezultatele calculului de corelaţie pot conduce destul de uşor la concluzii ecologice eronate, la greşeli deci, care au drept cauză un nivel prea mare de agregare al datelor iniţiale.[4]

2. Pe baza unor tabele sinoptice publicate în revistele locale ale Gărzii de Fier, se constată că o analiză a alegerilor efectuată pe mici unităţi locale ar putea da la iveală rezultate interesante şi pentru România.

---

[1] *Cf.* C. Argetoianu, *op. cit.*, 2 (1968), Nr. 1, p. 64; *Procesul marii trădări naţionale, op. cit.*, p. 173.

[2] *Cf. supra*, p. 40, n. 70.

[3] *Cf. Anuarul statistic, 1937/38, op. cit.*, p. 502 şi urm.

[4] *Cf.* Matei Dogan, Stein Rokkan, *Quantitative Ecological Analysis in the Social Sciences*, Cambridge, Mass., 1969, aici îndeosebi studiul lui Hayward R. Alker jr., *A Typology of Ecological Fallacies*, p. 69 şi urm.

Să examinăm, de exemplu, judeţul Covurlui. În 1931, partidul lui Codreanu n-a reuşit să obţină în alegerile parlamentare generale clauza de 2% şi n-a intrat în Camera Deputaţilor. Acum însă, el a obţinut în Covurlui 10,61%. Un tabel cu rezultatele votului din 19 circumscripţii electorale explică faptul că această valoare se compune din cifre diferite regional. În Galaţi, Capitala judeţului, un important port la Dunăre, care-şi pierduse însemnătatea de altădată[5], Legiunea a realizat între 3,2% şi 13,7% din totalul de voturi[6]; pentru întregul oraş s-au înregistrat 8,8%, ceva mai puţin decât totalul de voturi din Covurlui. Cel mai slab rezultat urban în alegeri a fost obţinut într-o circumscripţie electorală unde Partidul Evreiesc a urcat la 19,8%, Partidul Social-Democrat a atins 12,6%, şi unde s-a afirmat şi coaliţia guvernamentală. La ţară, rezultatul Gărzii în alegeri a variat mai mult decât la Galaţi. În sud-vest, el n-a depăşit 4%, în nord-est însă, unde, în 1929, Legiunea „Arhanghelul Mihail" îşi începuse propaganda, a atins aproape 40%.

În august 1931, atunci când Codreanu a ieşit victorios în alegerile parţiale din judeţul Neamţ, Legiunea şi-a sărbătorit primul mare succes. În cele 3 oraşe ale judeţului, gruparea sa a obţinut între 22,0% şi 44,9% din voturi; în toate circumscripţiile electorale urbane au fost 32,1% în total. Spre deosebire de social-democraţi care la oraşe au avut un rezultat mult peste medie, dar care la ţară n-au depăşit un procentaj obscur, Legiunea a abordat atât păturile populaţiei urbane cât şi pe cele rurale, realizând în afara oraşelor cele mai bune rezultate ale sale. Acest fapt este valabil şi pentru Neamţ. Cel mai slab rezultat, de 32,8%, dintr-o circumscripţie neurbană se afla cu 10,8% deasupra celui înregistrat în circumscripţia a 2-a din Piatra Neamţ. Cel mai mare succes obţinut de Gardă a fost în circumscripţia electorală Leahlău, care s-a situat cu cele 58,2% din voturi în mod evident peste limita voturilor celui mai bun rezultat urban (44,9%).[7]

Teza noastră îşi găseşte o altă confirmare în faptul că Legiunea a obţinut rezultatele cele mai bune la ţară, în alegerile suplimentare din Tutova (17 aprilie 1932). În cele trei circumscripţii electorale urbane „Gruparea C. Zelea-Codreanu" a atins între 22,5% şi 28%. La ţară, cel mai bun rezultat în alegeri a fost de 56,3%. În Tutova, altfel decât în Neamţ mai înainte, Garda a fost în concurenţă cu o altă mişcare de protest, „Liga contra Cametei" care, în unele circumscripţii electorale, a întrunit mai mult decât 1/5 din totalul de voturi. Consecinţa a fost aceea că, în zona Coreşti, Legiunea a putut realiza doar 9,7% din voturi.[8]

La 22 decembrie 1937, *Buna Vestire* a publicat rezultatele obţinute în 54 din cele 55 de circumscripţii electorale bucureştene. În 1932, Capitala

---

[5] *Cf. Enciclopedia României, op. cit.*, vol. 2, pp. 162 şi urm., 625 şi urm.

[6] *Biruinţa*, I, Nr. 1, 15 iunie 1931.

[7] *Legionarii*, II, Nr. 7, 13 septembrie 1931.

[8] *Cf. Biruinţa*, III, Nr. 1, 6 martie 1932.

se numărase încă printre punctele slabe ale Legiunii, căci pe atunci doar 341 de alegători se pronunţaseră în favoarea ei.[9] Cinci ani mai târziu, la Bucureşti, TPŢ era al doilea partid, bucurându-se numai în 14 judeţe de rezultate şi mai bune.[10] Reuşita în alegerile din Capitală s-a bazat pe rezultate situate între 20% şi 30%. Doar în 12 circumscripţii, Legiunea a obţinut mai puţin de 20%, în timp ce în 3 circumscripţii ea a depăşit limita de 30%. În comparaţie cu aceasta, câmpul de dispersie al rezultatelor obţinute de PNŢ şi de partidul lui Gh. Brătianu a fost considerat mai mare.[11] Cel mai slab rezultat înregistrat de Legiune în alegeri a fost în circumscripţia electorală Herăstrău de pe Şoseaua Kisseleff, o zonă de locuinţe ale păturii superioare burgheze, unde PNL înregistrase încă în 1933 un succes mai mult decât mediu, succes confirmat în 1937.[12]

La cealaltă extremă, cu 46% din voturi, Garda s-a situat detaşat în fruntea tuturor celorlalte partide. Aici, pe Calea Griviţei, trăiau în special muncitori, spre care, printr-o activitate propagandistică intensivă, Garda se îndreptase de mai mult timp. Acest fapt ar fi extrem de revelator dacă analiza s-ar putea extinde asupra altor circumscripţii.[13] Dar cum nu avem la îndemână materiale în vederea unei analize comparative de statistică socială, trebuie să ne mulţumim cu referinţe considerate mai curând accidentale.

3. Eugen Weber este singurul până acum care, într-un articol din *Journal of Contemporary History*, a încercat să descrie rezervorul de alegători legionari folosind criterii sociologice.[14] Rezultatele sale le rezumă într-o hartă „care nu reprezintă imaginea de ansamblu a sprijinului obţinut de Legiune, ci ţinuturile unde ea pare să fi fost cea mai activă şi mai eficientă"[15]. O comparaţie a hărţii lui Weber cu rezultatele reale ale alegerilor arată totuşi considerabile lacune şi imprecizii. 13 judeţe sunt considerate de Weber în

---

[9] *Cf. Calendarul*, 20 iulie 1932.

[10] *Cf. MO*, I, Nr. 301, 30 decembrie 1937, p. 9831.

[11] Procentele de mai sus nu corespund întru totul statisticii electorale, deoarece *Buna Vestire* nu a dat numărul total al voturilor valabile. Diferenţa nu este foarte mare, întrucât rămân neluate în considerare mai puţin de 1 000 de voturi în favoarea a două liste independente. Potrivit prezentării de către *Buna Vestire*, TPŢ a obţinut la Bucureşti 22,9% din voturi, în timp ce, conform anunţului oficial, erau 22,44%.

O comparaţie a devierilor standard explică fluctuaţia diferenţiată a rezultatelor pentru TPŢ şi PNŢ. În medie, în 54 de circumscripţii electorale TPŢ a obţinut 22,2% din voturi, iar PNŢ 22,5%. Devierea standard este de 5,9 pentru TPŢ, iar pentru PNŢ de 7,6.

[12] *Cf. Cuvântul*, 22 decembrie 1933.

[13] Ca exemplu pentru rezultatul posibil al unei astfel de cercetări, v. György Ránki, „The Fascist Vote in Budapest in 1939", în: St. U. Larsen ş.a. (ed.), *Who where the Fascists, op. cit.*, p. 401 şi urm.

[14] E. Weber, *Die Männer, op. cit.*, p. 143 şi urm.

[15] *Ibid.*, p. 155.

1937 drept fiefuri ale Legiunii; lipsesc Câmpulung (32,85%), Rădăuţi (32,40%), Tecuci (27,96%), Râmnicu-Sărat (27,11%), Putna (26,75%) şi Suceava (23,55%), în timp ce alte 6 judeţe sunt admise în mod greşit: Prahova (23,33%), Ialomiţa (19,92%), Gorj (19,86%), Vlaşca (19,55%), Timiş-Torontal (19%) şi Teleorman (16,92%). Motivul acestei informaţii eronate este uşor de recunoscut. Weber şi-a cules informaţiile referitoare la reuşitele legionare în alegeri pornind de la „aluzii fugitive... ale presei", din „circularele şi memoriile lui Codreanu, precum şi din publicaţiile Ministerului de Interne român"[16], adăugând ca justificare faptul că „informaţiile detaliate privind rezultatele alegerilor româneşti" sunt „sărace".[17]

Totuşi n-ar fi fost chiar atât de dificilă stabilirea rezultatelor obţinute în cele 71 de judeţe. În cartea sa, Marcel Ivan a redat amănunţit toate rezultatele până în 1932[18], iar C. Enescu a publicat, completând prin hărţi, cifrele pentru anul 1937.[19] Numai alegerile parlamentare din decembrie 1933, la care Legiunea, oricum, n-a participat, trebuie reconstituite pe baza *Monitorului Oficial*. Pe acest fundament lărgit, deşi evident încă problematic, dorim în continuare să discutăm tezele lui Weber şi să mai adăugăm câteva observaţii. Se înţelege de la sine că pe baza materialului se exclud metodele mai pretenţioase ale sociologiei electorale.

Sprijinindu-se pe materialul său, Weber ajunge la concluzii cu consecinţe majore: Legiunea a avut succes în mare parte în ţinuturile sărace, izolate, unde lipseau cu desăvârşire simbolurile lumii moderne.[20] Ca partid nou, ea a trebuit să-şi caute alegătorii în regiunile puţin populate, retrase şi neglijate de celelalte partide.[21]

O analiză a rezultatului alegerilor din 1937 — atunci când Legiunea a devenit cunoscută în toată ţara — nu confirmă ipotezele lui Weber. Nici gradul de alfabetizare nu era deosebit de redus, spre deosebire de judeţele unde PNC a ieşit victorios[22], nici mortalitatea sugarilor nu era deosebit

---

[16] *Ibid.*

[17] *Ibid.*

[18] M. Ivan, *op. cit.*

[19] C. Enescu, „Semnificaţia alegerilor din decembrie 1937 în evoluţia politică a neamului românesc", în: *Sociologia românească*, 2 (1937), Nr. 11–12, p. 512 şi urm.

[20] *Cf.* E. Weber, *Die Männer, op. cit.*, p. 159.

[21] *Cf. ibid.*, pp. 163 şi urm., 166.

[22] Coeficienţii de corelaţie lineari sunt pentru TPŢ r = 0,27, iar pentru PNC r = – 0, 50. Având în vedere obiecţiile descrise mai sus, ar fi imprudent să facem o supraevaluare a cifrelor prezentate faţă de datele care ne stau la dispoziţie. De aceea, măsurile de asociere luate în considerare „r" şi „Q" (*cf.* Hans Benninghaus, *Deskriptive Statistik*, Stuttgart, 1974) urmează a ne oferi doar o primă imagine asupra raporturilor posibile.

de ridicată.[23] Nici bolile sociale nu erau răspândite peste medie în fiefurile Legiunii, din nou spre deosebire de PNC.[24]

Dacă se mai compară numărul aparatelor de radio declarate, se observă din nou că Garda n-a avut în nici un caz şanse de reuşită în ţinuturile deosebit de înapoiate.[25] În privinţa celei de a doua ipoteze a lui Weber, nici densitatea populaţiei nu a fost o variabilă relevantă[26], lucru valabil şi pentru densitatea reţelei rutiere.[27]

Este într-adevăr mai simplu de spus unde s-a bucurat Legiunea de recunoaştere, decât să se izoleze variabilele responsabile de succesul ei.

TPŢ a obţinut, de exemplu, rezultate mult sub medie în regiunile unde populaţia românească reprezenta doar o mică minoritate.[28]

Cercetările privind profilul alegătorului NSDAP fac trimitere în mod unitar la importanţa apartenenţei religioase pentru depunerea votului. În mod asemănător, se pare, acest fapt este valabil şi pentru România, deşi din cu totul alte motive şi într-o măsură mult mai mică. Populaţia românească era în marea ei majoritate de credinţă ortodoxă, făcând abstracţie de câteva regiuni din Transilvania unde apartenenţa la confesiunea greco-catolică era predominantă. Din cauza nivelului de agregare al datelor noastre iniţiale nu se poate stabili dacă Legiunea a avut un ecou mai redus la creştinii uniţi decât la

---

Pentru date au fost folosite următoarele surse: *Anuarul statistic 1937/38, op. cit.*; *L'agriculture en Roumanie, op. cit.*; M. Ivan, *op. cit.*; *MO*, I, Nr. 300, 29 decembrie 1933; *MO*, I, Nr. 301, 30 decembrie 1937.

[23] TPŢ: r = – 0,19; PNC: r = 0,39.

[24] Dacă se cercetează cele 21 de judeţe în care Legiunea obţinuse cele mai mai bune rezultate şi se compară cu acele judeţe unde pelagra (12 regiuni) şi tuberculoza (12 regiuni) predominau, rezultă pentru „Q" o valoare de Q = – 0, 37. Calcul corespunzător pentru PNC este: Q = 0,41.

[25] TPŢ: r = 0,22; PNC: r = – 0,32.

[26] TPŢ: r = – 0,02; PNC: r = 0,13; PNL: r = – 0,03; PNŢ: r = 0,12.

[27] TPŢ: r = – 0,14; PNC: r = 0,00; PNL: r = 0,00; PNŢ: r = 0,04.

[28] judeţ	participarea populaţiei româneşti	TPŢ
Caliacra	22,6%	9,86%
Durostor	19,0%	8,80%
Cetatea Albă	18,5%	2,46%
Ciuc	14,4%	2,67%
Odorhei	4,9%	5,05%
Trei Scaune	16,0%	2,20%

Cf. şi *Buna Vestire*, 22 ianuarie 1938.

credincioşii ortodocşi. Pe baza datelor de faţă o astfel de presupunere n-ar părea însă nejustificată.[29]

Pe lângă cei 1 427 000 de români greco-catolici, mai exista o mică minoritate romano-catolică. Dacă i se dă crezare lui Codreanu, aceasta se ţinea departe de Gardă. În orice caz, Căpitanul a dat dispoziţie ca în Bacău şi Roman, cele 2 regiuni unde existau comune romano-catolice compacte, să nu mai fie primit nici un catolic în Legiune în următorii 3 ani. El şi-a argumentat dispoziţia prin comportamentul electoral al catolicilor cu prilejul alegerilor parlamentare desfăşurate cu puţin timp în urmă.[30]

Abia după un timp mai îndelungat de nesiguranţă, prin Concordatul din mai 1927, Biserica catolică a obţinut o dotare organizatorică şi materială solidă[31] împotriva rezistenţei Bisericii ortodoxe care se simţea desconsiderată. Ţinând cont de relaţiile foarte strânse ale Legiunii cu ortodoxia[32],

[29] judeţ	participarea populaţiei greco-catolice (în procente)	TPŢ
Alba	31,6	21,21
Braşov	2,4	16,91
Cluj	42,7	10,17
Făgăraş	25,7	20,78
Hunedoara	18,5	25,13
Mureş	32,4	12,62
Năsăud	60,2	20,03
Sălaj	52,6	11,02
Sibiu	12,7	16,93
Someş	63,5	13,87
Târnava-Mare	10,4	10,25
Târnava-Mică	40,7	11,91
Turda	42,3	25,27
Caraş	5,1	20,47
Severin	3,9	21,68
Timiş-Torontal	2,8	19,00
Arad	4,2	32,73
Bihor	10,7	14,61
Maramureş	64,4	17,56
Satu-Mare	59,0	8,85

r = – 0,38.

Judeţele din regiunile secuieşti, Ciuc, Odorhei şi Trei Scaune n-au fost luate în consideraţie în tabelul de mai sus.

[30] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 237.

[31] *Cf. Enciclopedia României*, vol. I, p. 427 şi urm.

[32] *Cf. supra*, p. 309 şi urm.

credincioşii catolici se temeau pentru drepturile lor. Pentru ei, TPŢ nu era eligibil.[33]

Care este proveniența alegătorilor TPŢ în ceea ce priveşte politica de partid? La prima vedere pare că tabăra guvernului ar fi trebuit să dea în primul rând voturi Legiunii. Căci în timp ce PNŢ şi-a corectat uşor rezultatul faţă de 1933[34], PNL a pierdut în ciuda coaliţiei cu Iorga, Vaida şi minorităţile germană şi ruteană mai mult decât 1/4 din voturile sale anterioare, aproape tot atâtea cât a putut să întrunească TPŢ, conform statisticii oficiale. Dacă se compară apoi rezultatele alegerilor din 1933 şi 1937 la nivelul fiecărui judeţ şi se corelează cifrele obţinute cu cifrele pentru TPŢ, se observă că nu a existat o relaţie clară între înfrângerea partidului de guvernământ liberal şi succesul Legiunii în alegeri.[35]

Pe de altă parte, interdependența dintre rezultatele electorale ale Legiunii şi victoriile, respectiv pierderile PNC este evidentă.[36] Ambele partide se aflau într-un raport de concurenţă. Acolo unde PNC a reuşit să-şi extindă fiefurile, precum în Basarabia, centrul şi nordul Moldovei, Legiunea nu a putut să se infiltreze; acolo însă unde PNC a fost slab sau a trebuit să suporte înfrângeri, ca în Bucovina, Garda s-a putut impune.[37] LANC a fost partidul clasic al antisemitismului românesc. El a avut cele mai bune rezultate acolo unde a existat o minoritate evreiască puternică, separată clar de populaţia românească.[38] Spre deosebire de aceasta, Legiunea a repurtat succese electorale în mod repetat în judeţele unde evreii nu reprezentau un element evident al structurii sociale.[39] Un vot în favoarea Gărzii izvora dintr-o atitudine de protest mai complexă decât cea pe care o putea formula PNC.

O privire asupra hărţii explică faptul că TPŢ a reuşit să obţină voturi în îndepărtate colţuri ale ţării. Cu excepţia regiunilor unde trăiau minorităţi etnice puternice, a nord-estului Moldovei şi a Basarabiei de Nord, unde PNC

---

[33] *Cf.* C. Zelea-Codreanu, *Circulări şi manifeste, op. cit.*, p. 237.

[34] În 1933, naţional-ţărăniştii au obţinut 13,92% din voturi, partidul lui Lupu, care în 1934 s-a alăturat din nou Partidului Naţional-Ţărănesc, a obţinut 5,11%, ambele însumând 19,03%. În 1937, PNŢ a obţinut 20,40% din totalul de voturi.

[35] PNL (1937/1933) corelat cu TPŢ: $r = -0,22$; PNŢ (1937/1933) corelat cu TPŢ: $r = -0,21$.

[36] PNC s-a format din fuziunea dintre PNA şi LANC. În 1933 Partidul lui Goga a obţinut 4,09%, LANC 4,47%, însumând 8,56% din voturi. În 1937, rezultatul electoral a fost de 9,15%. PNC/LANC/PNA (1937–1933) corelat cu TPŢ: $r = -0,49$.

[37] Dacă vom compara rezultatele obţinute de PNC şi TPŢ în alegeri, rezultă $r = -0,41$; acelaşi calcul pentru PNL şi TPŢ dă: $r = -0,29$, iar pentru PNŢ: $r = -0,05$.

[38] Participarea populaţiei evreieşti în comparaţie cu rezultatele electorale obţinute de LANC, respectiv PNC: 1931: $r = 0,26$; 1932: $r = 0,29$; 1933: $r = 0,46$; 1937: $r = 0,23$.

Valoarea extrem de ridicată pentru 1933 se explică prin faptul că Legiunea nu putuse să participe la aceste alegeri; au lipsit şi acele circumscripţii electorale mai puţin locuite de evrei, circumscripţii pe care Goga le-a adus în 1937 în PNC.

[39] Participarea populaţiei evreieşti şi rezultatul electoral obţinut de TPŢ 1937: $r = -0,08$.

avea fiefurile sale, Garda a obţinut, în general, în mod evident peste 10% din voturi. O excepţie a făcut doar Basarabia de Sud unde n-a fost posibilă o asigurare de durată a succeselor iniţiale. În 1932, Legiunea a obţinut rezultate mult peste medie în Cahul (18,32%), Tighina (12,00%) şi Ismail (8,67%), iar în 1931, rezultatele ei înregistrate în Cahul (24,03%) şi Ismail (14,06%) au fost chiar mai bune. Probabil că în regiunile subdezvoltate ale Basarabiei de Sud lipseau centrele urbane care să iniţieze o prelucrare propagandistică permanentă în împrejurimile rurale. În orice caz, o comparaţie între judeţele cu multe tabere muncitoreşti legionare sau cu şantiere de construcţii şi rezultatele obţinute de TPŢ în alegeri indică o mare concordanţă.[40] După cât se pare, Garda n-a funcţionat atât prin stimuli centrali, respectiv prin intermediul ziarelor, al revistelor sau poate chiar prin unele marşuri de propagandă, cât prin prezenţa organizatorică la faţa locului.

O altă observaţie rezultă din analiza hărţilor. Legiunea a obţinut rezultatele cele mai bune în judeţele unde LANC fusese eficientă în 1926, judeţe la care aceasta a trebuit să renunţe în perioada următoare.[41]

[40] *Cf.* Almanahul *Cuvântul*, Bucureşti, 1941.

[41] judeţe	LANC 1926 (Ø 4,76%)	PNC 1937 (Ø 9,15%)	TPŢ 1937 (Ø 15,58%)
Câmpulung	27,54%	5,62%	32,85%
Rădăuţi	22,02%	11,56%	32,40%
Covurlui	6,59%	4,00%	35,93%
Neamţ	12,39%	4,57%	33,79%
Turda	5,71%	1,86%	25,27%
Arad	11,96%	4,03%	32,73%
Timiş-T.	6,59%	4,86%	19,00%
Caraş	14,91%	5,16%	20,47%
Severin	9,83%	7,00%	21,68%
Suceava	17,65%	20,18%	23,55%
Putna	9,93%	10,78%	26,75%
Năsăud	11,25%	11,86%	20,03%
Satu-Mare	14,98%	9,82%	8,85%
Bihor	5,18%	1,78%	14,61%
Orhei	12,12%	22,90%	4,77%
Storojineţ	8,08%	10,33%	14,08%
Botoşani	29,53%	27,64%	3,69%
Baia	13,14%	34,06%	10,68%
Dorohoi	40,40%	27,25%	6,70%
Iaşi	20,70%	15,59%	4,05%
Roman	6,94%	16,87%	2,63%

Aceste reflecţii fac iminentă întrebarea dacă TPŢ, la fel ca şi NSDAP, a ştiut să transforme apatia politică în mobilizare.[42] Într-adevăr, în fiefurile Legiunii participarea la alegeri a scăzut mai puţin decât în medie, în timp ce succesele electorale ale PNC au fost însoţite mai curând de fenomene de absenteism electoral.[43]

Dacă studiem condiţiile sociale date, care au asigurat succesul Gărzii în alegeri, trebuie mai întâi evidenţiat faptul că TPŢ n-a abordat doar cercuri mai tinere de alegători. În Neamţ şi Arad, în alegerile pentru Senat, el s-a situat, dintre toate partidele, pe primul loc, iar drept de vot au avut doar cetăţenii ţării în vârstă de peste 40 de ani.[44]

O altă privire asupra hărţii României arată că Legiunea a fost adesea deosebit de eficientă în regiunile acoperite cu păduri. Dintre cele 20 de judeţe cu o suprafaţă silvică mai mare de 33% din teritoriul său, 10 aparţineau fiefurilor TPŢ.[45] La Turda, dezvoltarea producţiei industriale, supraexploatarea fondului forestier şi extinderea marii proprietăţi, puţin restrânsă prin reforma agrară, au diminuat constant baza vitală a celor care trăiau de pe urma administrării şi prelucrării lemnului. Acest lucru, probabil, este valabil şi pentru celelalte judeţe silvice.[46] Aici s-a acumulat un potenţial protestatar, speculat în mod eficient de către Gardă. Doar acolo unde s-a ajuns la un echilibru fericit între tradiţie şi modernitate, precum în Muscel, Legiunea a rămas fără şanse.[47]

Unele judeţe bogate în păduri deţineau în acelaşi timp importante centre industriale, ca de exemplu Sibiu, Caraş, Severin, Hunedoara şi Prahova. Înaltul grad de industrializare a favorizat succesul Legiunii în alegeri, spre deosebire de PNC. Din 22 de judeţe cu aşezări industriale mai importante[48], 11 ţineau de fiefurile Gărzii, şi numai 2 s-au numărat printre judeţele cu participare electorală ridicată în favoarea PNC.[49]

---

[42] *Cf.* Jürgen W. Falter, „Wer verhalf der NSDAP zum Sieg", în: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, vol. 28–29, 1979, p. 11.

[43] Participare la alegeri (1937/1933) şi succes electoral TPŢ: r = 0,32; participare la alegeri (1937–1933) şi succes electoral PNC: r = – 0,24;-participare la alegeri (1937–1932) în comparaţie cu câştigurile, respectiv cu pierderile Legiunii (1937–1932): r = 0,31; participare la alegeri (1937–1932) şi câştigurile, respectiv pierderile pentru PNC/LANC/PNA (1937–1932): r = – 0,32.

[44] *Cf. Bukarester Tageblatt*, 25 decembrie 1937; F. E. Weinreich, *op. cit.*, p. 162.

[45] Neluate în considerare au fost aici judeţele locuite de secui, Trei Scaune şi Ciuc. Comparaţia cu cele 20 de judeţe cel mai bine situate, dă pentru Q o valoare de: Q = 0,57.

[46] *Cf. Enciclopedia României, op. cit.*, vol. 2, p. 490 şi urm.; *cf.* şi *ibid.*, pp. 121 şi urm., 307, 352, 360 şi urm.

[47] *Cf. ibid.*, p. 294.

[48] *Cf.* E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p. 90; *cf.* şi M. Haşeganu ş.a., *op. cit.*, p. 59.

[49] O examinare comparativă a celor 22 de judeţe româneşti cu centre industriale demne de amintit, cu cele mai bune 21 de districte ale Legiunii (număr de voturi mai mare de 20%) dă pentru Q o valoare de 0,60. Pentru PNC rezultatul corespunzător era: Q = – 0,72.

Firește că Legiunea nu a obținut succese numai în județele cu un fond forestier semnificativ sau cu nuclee industriale: Tecuci, Râmnicu-Sărat, Dolj, ca și Tulcea, unde exista o importantă economie piscicolă, erau categoric județe agricole, dar și aici Legiunea a acționat în mod eficient. Un observator contemporan a accentuat de altfel faptul că pentru reușita în alegeri a TPȚ nu puteau fi făcute responsabile revendicări economice clare, de asemenea nici un antisemitism extins: „Județele cu mulți evrei și unde românii sunt antisemiți au votat cu Partidul Național-Creștin. «Totul pentru Țară» a fost puternic în județe românești, unde nemulțumirea era de alt soi." Privind harta se poate constata, în ceea ce privește Partidul Național-Creștin și TPȚ, că ele se completau în oarecare măsură. „Totul pentru Țara" este mai puternic acolo unde elementul evreiesc nu este atât de numeros. El este „un partid de protestare împotriva politicianismului". TPȚ a strâns voturile tuturor răzvrătiților „din regiunile industriale, agricole bogate și poate mai puțin din cele sărace".[50]

Contrar ipotezelor lui Weber, Garda pare să fi fost deosebit de eficientă în regiunile expuse în mod special fenomenelor disolutive aduse de modernitate.[51] Față de această situație, PNC a abordat ținuturile tradițional înapoiate din nord-estul țării. Aici, antisemitismul încă mai era eficient. În comparație cu PNC, votul pentru Legiune își avea originea într-o rezistență mult mai puternică împotriva transformărilor sociale și a raporturilor politice nesatisfăcătoare.

4. În rezumat, Mișcarea Legionară a fost marcată în nucleul ei organizatoric de straturile sociale de mijloc tinere aflate în ascensiune. În timpul crizei politice și sociale din anii '30, ele și-au compensat frustrările, sentimentul lipsei de patrie prin rezistența lor împotriva lumii percepute ca străină a „bătrânei generații". În același timp, ele au apelat la idei vehiculate încă de înaintași în aprecierea recuzatoare a căii de dezvoltare românești. Sub impresia războiului mondial, a speranțelor spulberate privind reînnoirea socială și morală, asigurată de o ordine constituțională democratică, într-un timp când perspectivele de viitor deveneau tot mai nesigure, opoziția s-a radicalizat și s-a cristalizat prin atitudinea fundamentală a Gărzii, care — nu fără succes — putea trimite la fenomene similare europene. Prin protestul său principial contra neajunsurilor sociale și politice, Legiunea a abordat în decursul evoluției ei pături tot mai largi ale populației, care au contribuit cel mai mult la cheltuielile industrializării forțate și ale căror speranțe de reînnoire au fost înșelate în mod alternativ de toate marile partide. Garda a asimilat moștenirea Partidului Poporului condus de Averescu și cea a național-țărăniștilor, devenind un partid protestatar universal. Numai în regiunile înapoiate din nord-est, PNC a putut să stăvilească penetrarea sa, întrucât aici mobilizarea politică se mai afla încă la un nivel inferior, iar atitudinea antievreiască a PNC era încă destul de utilă.

---

[50] C. Enescu, *op. cit.*, p. 523.

[51] *Cf. supra*, p. 384 și urm.

X

Germania şi legionarii în perioada 1939–1945

A. Transformarea structurii Gărzii după 1938

1. Privire generală — 2. Politica externă germană şi uciderea lui Călinescu — 3. Noi eforturi ale regelui în privinţa unei colaborări cu Garda — 4. Sciziunea grupului din exilul berlinez — 5. Partidul Naţiunii — 6. Cedarea Basarabiei — 7. Lupta pentru succesiune — 8. Puciul din 3 septembrie — 9. Legiunea sub Codreanu şi Horia Sima

1. Pe 30 noiembrie 1938, când Codreanu împreună cu însoţitorii săi au fost ucişi de către corpul de gardă în timpul transferului de la Râmnicu-Sărat la Jilava, Legiunea nu era mai mult decât o organizaţie subversivă teroristă, deposedată de baza sa. Doi ani mai târziu, gardiştii conduceau ministere importante, iar România se numea „stat naţional legionar". Ce cauze au provocat această transformare rapidă? Este comparabilă preluarea puterii de către Legiune cu participarea în Italia şi Germania a fascismului şi naţional-socialismului la guvernare? A fost Legiunea unica mişcare „fascistă" din afara celor două state originare „fasciste" care a ajuns „la putere fără ajutor din străinătate", aşa cum susţine Eugen Weber?[1] Desigur că nu. Chiar dacă „statul naţional legionar" nu a fost un „regim marionetă", totuşi el nu poate fi înţeles fără schimbările produse în politica externă a anului 1940. În România au lipsit premisele pentru ca puterea să fie preluată în mod autonom de către Garda de Fier.

Eşecul lui Codreanu a avut drept urmare o modificare a profilului politic al Legiunii. Sub regimul autoritar al lui Carol al II-lea, forţele aripii militant-teroriste au câştigat supremaţie. Horia Sima a fost exponentul cel mai activ şi mai influent al acestui grup. În privinţa succesiunii lui Codreanu, el a decis lupta pentru putere în favoarea sa, întrucât împrejurările politice n-au cerut un politician care să fascineze masele, ci activism şi voinţă de izbândă lipsită de scrupule, şi întrucât a putut convinge asupra faptului că era acceptat ca nou conducător legionar de către Germania naţional-socialistă.

2. De la sfârşitul Primului Război Mondial politica externă românească a fost determinată de eforturile de a asigura şi consolida frontierele existente în 1918/19. De aceea, întărirea Germaniei şi extinderea în spaţiul

[1] E. Weber, *Die Männer, op. cit.*, p. 146.

sud-est-european au însemnat un pericol pentru antirevizionismul românesc. Prin relaţii economice strânse cu Germania, regele Carol al II-lea şi consilierii săi au sperat să o „cointereseze" în stabilitatea ţării. Totuşi interesele germane şi române de comerţ exterior s-au completat numai parţial. Pentru a determina România să aibă o atitudine mai concesivă pe plan economic, Hitler, în discuţia avută cu Carol în noiembrie 1938, a lăsat conştient în suspensie disputa româno-ungară.[2] Crima asupra lui Codreanu a înţeles-o apoi ca pe o şansă de a intensifica presiunea politică. În timp ce trimisul german la Bucureşti îndemna la o reacţie precaută[3], Hitler a dat presei naţional-socialiste mână liberă pentru a iniţia atacuri la adresa regelui. Decoraţiile româneşti, împărţite de Carol cu generozitate în cadrul vizitei sale, au trebuit înapoiate. Poate că Hitler se şi temea să nu creeze impresia că ar fi fost informat despre planurile regelui român împotriva Gărzii de Fier.[4] În orice caz, presiunile germane nu şi-au ratat efectul. În cadrul negocierilor economice care tocmai aveau loc, românii s-au dovedit uimitor de darnici.[5]

Tensiunile diplomatice neaşteptate, apărute ca urmare a asasinării lui Codreanu, i-au marcat cât se poate de profund pe politicienii români şi, în special, pe rege. Conform unui raport confidenţial al serviciului lui Ribbentrop, Carol era dispus să admită concesii esenţiale în chestiunile economice, dacă Germania recunoştea regimul regal şi dacă ea refuza orice sprijin pentru Garda de Fier.[6]

La 23 martie 1939 — cu câteva zile înainte, trupele germane tocmai intraseră în Cehoslovacia — a fost semnat la Bucureşti tratatul comercial germano-român. El prevedea anexarea României la interesele economice germane. Întrucât amănuntele au fost lăsate pe seama unor acorduri ulterioare, câştigul real pentru Reich a fost mic.[7]

În calculul politicii externe germane, Garda de Fier nu mai juca nici un rol, odată cu sfârşitul anului 1938 şi începutul anului 1939. Reichul se slujea de revendicările revizioniste ungare şi bulgare pentru a exercita presiune

---

[2] *Cf. supra*, p. 351 şi urm.

[3] *Cf.* PA, Büro des Staatssekretärs, 30 noiembrie 1938, Telegramm, Fabricius.

[4] *Cf.* ADAP, D, vol. 5, document 260, p. 291, document 261, p. 292, document 275, p. 311 şi urm., document 280, 281, 282, p. 316 şi urm.; PA, GB, IA 3, 23 ianuarie 1939, Stelzer; Pol. Abtlg. IV, Po 2, Rumänien, 3 februarie 1939, „Politische Lage Rumäniens", Fabricius; Galeazzo Ciano, *Diario, 1939–1943*, Milano, ediţia a II-a, 1963; vol. 1, p. 188; Andreas Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu, Die deutsch-rumänischen Beziehungen 1938–1944*, Wiesbaden, ediţia a II-a, 1965, p. 29 şi urm.

[5] *Cf.* ADAP, D, vol. 5, document 264, p. 294 şi urm.

[6] *Cf.* PA, Ribbentrop, „Vertrauliche Berichte", vol. 1/2, „Vertraulicher Bericht vom 4. März 1939".

[7] *Cf.* ADAP, vol. 5, document 282, p. 318 şi urm., vol. 6, document 78, p. 76 şi urm., document 131, p. 133 şi urm. Pentru o prezentare în detaliu, vezi P. Marguerat, *Le IIIe Reich, op. cit.*, p. 125 şi urm.; A. Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu, op. cit.*, p. 42 şi urm.

politică; scopul real urmărit erau însă avantajele economice. Pe de altă parte, România era interesată şi ea în promovarea unor bune relaţii comerciale: din motive politice, pentru a împiedica Germania să susţină şi mai puternic pretenţiile teritoriale ale statelor vecine cu România, dar şi din motive militare. Dacă Germania schimba armament pentru petrol românesc, atunci ea se supunea dorinţelor româneşti.[8]

Prin ofensiva diplomatică şi economică a puterilor occidentale, lupta pentru Balcani nu era încă hotărâtă. Abia pactul de neagresiune germano-rus din 23 august 1939 a modificat echilibrul politic. Faţă de revendicările revizioniste sovietice — URSS nu recunoscuse niciodată cedarea Basarabiei —, România a luat în calcul o apropiere de Germania. Poziţia diplomatică a Reichului în Europa de Sud-Est nu mai fusese niciodată până atunci atât de puternică, iar Germania avea acum doar un singur interes: asigurarea liniştii şi a ordinii în Balcani, căci atacul asupra Poloniei ascundea suficiente riscuri.[9]

Pentru legionari, asemenea reflecţii erau neobişnuite. La 21 septembrie 1939, primul-ministru român Armand Călinescu, iniţiatorul şi conducătorul represaliilor împotriva Gărzii de Fier, a fost împuşcat în maşina lui de către un comando terorist gardist, la întoarcerea acasă de la Preşedinţia Consiliului de Miniştri.[10]

Pe baza diferitelor indicii, istoricii români susţin astăzi că atentatul asupra lui Călinescu a fost comandat de serviciile naţional-socialiste.[11] Ei fac trimitere la informaţii contemporane ale serviciului secret român, care relatează despre un strâns schimb de păreri al legionarilor care trăiau în exilul german cu serviciile naţional-socialiste. În plus, se poate demonstra că Miti Dumitrescu, conducătorul acţiunii teroriste, se întorsese în vara lui 1939 de la Berlin în România, cu singura intenţie de a pregăti un atac. Acestea, asociate, duc apoi la ipoteza amintită.

Nu este niciodată uşor să estimezi calitatea raporturilor serviciilor secrete, mai ales dacă nu se cunoaşte nici informatorul, iar sursa însăşi nu este nici ea la îndemână. În orice caz, legionarii susţin astăzi că au avut o relaţie mai curând tensionată cu serviciile germane. Diplomaţia germană nu a avut desigur vreun interes în legătură cu schimbarea politicii interne româneşti. Ea a crezut că va putea colabora şi cu Armand Călinescu, considerând uciderea primului-ministru de-a dreptul o fatalitate.[12]

---

[8] *Cf.* Documentele corespunzătoare din ADAP, D, vol. 6 şi 7, ca şi P. Marguerat, *Le IIIe Reich, op. cit.*, p. 137 şi urm.

[9] *Cf.* A. Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu, op. cit.*, p. 55 şi urm.

[10] *Cf.* C. Neagu, D. Marinescu, R. Georgescu, *op. cit.*, vol. 3, p. 154 şi urm.

[11] *Cf. ibid.*, p. 152 şi urm.; P. Ignat, G. Matei, *op. cit.*, p. 71 şi urm.; M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 237 şi urm.; A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 334 şi urm.

[12] *Cf.* H. Sima, *Sfârşitul, op. cit.*, pp. 24 şi urm., 45 şi urm.; PA, GB, IA 5, 24 septembrie 1939, „Ehemaliger Ministerpräsident Armand Călinescu", Fabricius; *cf.* şi PA,

Planuri de ucidere a regelui şi a celor mai importanţi membri din guvern au existat începând din decembrie 1938. Acestea au eşuat mereu.[13] Cu cât se scurgea mai mult timp de la moartea lui Codreanu, cu atât creştea presiunea asupra celor care credeau că prin bombe şi focuri de arme îşi vor putea aduce organizaţia la putere. În cele din urmă s-a hotărât asupra unei acţiuni individuale împotriva lui Călinescu, fiind luate în calcul şi efectele intrării germane în Polonia — efecte care au intensificat criza, dar care nu au constituit un motiv decisiv. Exista temerea că tactica regimului regal ar putea intra în acţiune, astfel încât, sub presiunea regimului poliţiei, Garda să piardă orice însemnătate. În mod oficial, tot mai mulţi adepţi au abjurat politic.[14] Punerea în libertate a conducătorilor legionari din lagăre a arătat cât de sigur se simţea regimul.[15]

Nu ceruse Codreanu ca moartea lui să fie răzbunată? Executanţii erau conştienţi că o astfel de faptă nu va rămâne fără urmări. Horia Sima şi ceilalţi însă au crezut că recunosc în Călinescu indicii ale unei alte campanii de nimicire, astfel încât, într-un mod sau altul, viaţa camarazilor părea oricum primejduită.[16]

Regimul regal a răspuns la provocare cu o brutalitate care n-a fost anticipată nici chiar de către legionari. Mai mult de 250 de partizani au plătit cu moartea fapta camarazilor lor, printre ei numărându-se cele mai importante şi influente personalităţi conducătoare.[17]

3. După zilele sângeroase ale lui septembrie 1939, care au exprimat, probabil, mai puţin calculul raţional al regelui, cât frica sa proverbială pentru propria viaţă, schimbările ulterioare au trebuit să surprindă. În locul confruntării, monarhul a mizat în mod evident pe o împăcare precaută. După câteva zile, generalul Argeşeanu a fost destituit din funcţia de prim-ministru. El a fost urmat de Constantin Argetoianu, înlocuit ceva mai târziu de Gheorghe Tătărescu. Mai mult, a uimit faptul că regele Carol al II-lea a

---

Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 10 septembrie 1939, Telegramm, Fabricius; P. Marguerat, *Le IIIe Reich, op. cit.*, p. 161, n. 5.

[13] *Cf.* H. Sima, *Sfârşitul, op. cit.*, p. 25; *Asasinatele de la Jilava, Snagov şi Strejnicul, op. cit.*, p. 155 şi urm.

[14] *Cf.* Şt. Palaghiţa, *op. cit.*, p. 110.

[15] *Cf.* G. Costea, *op. cit.*, p. 73 şi urm.

[16] *Cf.* PA, Verschiedene Akten, Horia Sima, 10/1a, „Două luni de luptă", februarie 1940; C. Papanace, Miti Dumitrescu, în: *Conferinţe ţinute la Berkenbrück, op. cit.*, p. 27 şi urm.; Şt. Palaghiţa, *op. cit.*, p. 110.

[17] *Cf.* PA, GB, IA 5, 25 septembrie 1939, „Deutsches Konsulat Czernowitz an die Deutsche Gesandtschaft in Bukarest, Aufzeichnung über Maßnahmen der rumänischen Behörden gegen ehemalige Mitglieder der Eisernen Garde", Schellhorn; BA, Kl. Erwbg. 589, mapă fără titlu, „Liste der in der Nacht vom 21./22. September 1939 getöteten Legionäre"; Şt. Palaghiţa, „Masacrele din noaptea de 21/22 septembrie", în: Corneliu Codreanu, *Prezent, op. cit.*, p. 399 şi urm.

renunţat la apropiatul său om de încredere de odinioară, Gabriel Marinescu, organizatorul masacrului împotriva Gărzii. Având în vedere situaţia externă dificilă a ţării, regele s-a străduit să obţină o detensionare a relaţiilor cu toate forţele politice, cu partidele burgheze „vechi", precum şi cu legionarii. Pe această bază, eliberat de disputele politicii interne, el dorea să înfrunte provocarea extrem de puternică a Reichului. Personalităţile care blocau acest efort au fost eliminate.[18]

Liberalii şi naţional-ţărăniştii au replicat în mod distant. Spre deosebire de aceştia, şefii Legiunii, aflaţi în arest în lagăre, s-au arătat a fi dispuşi la discuţii. Purtătorul de cuvânt, Vasile Noveanu, fost conducător al judeţului Arad, zguduit de sinuciderea soţiei sale — aceasta crezuse că el ar fi murit în noaptea de 21 spre 22 septembrie —, s-a declarat dispus la o colaborare cu regele. Mai târziu, au participat şi alţii la discuţii, precum Ilie Gârneaţă şi Corneliu Georgescu, cunoscuţi ca „adepţi fideli, dar nu atât de înverşunaţi" ai Gărzii.[19]

În iarna şi primăvara anului 1940, situaţia politică externă a României a devenit tot mai dificilă. Rusia a pornit campania împotriva Finlandei, anunţându-şi pretenţiile sale asupra Basarabiei. La fel au procedat şi Ungaria şi Bulgaria în privinţa teritoriilor reclamate de ele. În cadrul negocierilor economice curente, România a trebuit să cedeze dorinţelor germane în speranţa că statul lui Hitler nu va accepta o amputare a celui mai important partener al său de comerţ exterior. Din punct de vedere politico-economic, tratatul comercial provizoriu din 7 martie 1940 s-a asemănat cu o capitulare.[20]

Pentru a sublinia schimbarea de direcţie în politica externă prin fapte în politica internă, o parte din legionarii ţinuţi sub arest în lagăre au fost eliberaţi.[21] În faţa a 220 de conducători şi subcomandanţi ai Gărzii de Fier, ministrul de Interne, Mihail Ghelmegeanu, a declarat pe 8 martie 1940 că regele ar saluta o colaborare cu foştii legionari. El este dispus să le redea vechile posturi. Morţii mişcării vor avea un loc onorabil în istoria ţării. Condiţia ar fi o declaraţie de fidelitate faţă de rege.

La 16 martie 1940, ziarele ţării au făcut cunoscut un apel în care cei 297 de semnatari se supuneau politicii monarhului şi îşi chemau camarazii să se alăture pasului de reconciliere în interes naţional, pentru ca persecuţia să ia sfârşit.[22] Prin deciziile ministeriale din 15, 23, 26, 27 martie şi 15, 20, 25 aprilie, legionarii au fost eliberaţi de sub arest, pronunţându-se o am-

---

[18] *Cf.* A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 346 şi urm.

[19] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 19 martie 1940, Fabricius.

[20] *Cf.* Ph. Marguerat, *Le IIIe Reich, op. cit.*, p. 157 şi urm.; Martin Broszat, „Das Dritte Reich und die rumänische Judenpolitik", în: *Gutachten des Instituts für Zeitgeschichte*, München, 1958, p. 112.

[21] *Cf.* G. Costea, *op. cit.*, p. 76.

[22] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 17 martie 1940, „Eiserne Garde", Fabricius.

nistie pentru anumite infracţiuni politice.[23] Dar pentru că Legiunea nu era recunoscută nici măcar ca organizaţie politică, mulţi adepţi s-au împotrivit achitării. Deosebit de vehement au reacţionat cadrele grupurilor subversive care nu s-au lăsat intimidate, denumindu-i pe camarazii dispuşi la compromis drept „trădători".[24]

Atât timp cât şefii legionari se pronunţau împotriva unui pact cu regele şi îşi puteau manifesta părerea fără teama de a fi închişi sau maltrataţi, succesul politicii de pacificare era în pericol. De aceea, guvernul român a trimis foşti camarazi la Berlin, pentru a-i câştiga pe exilaţii legionari de partea unei recunoaşteri a compromisului. Acest lucru părea cu atât mai stringent, cu cât cercurile politice autorizate din România erau convinse că între legionarii care trăiau în Germania şi serviciile naţional-socialiste există o strânsă legătură.

4. Asasinatul asupra lui Călinescu le-a provocat legionarilor din exil o criză serioasă. Unele servicii oficioase ale Reichului au divulgat că atentatul este opera serviciului secret englez şi francez, ba chiar că Legiunea se află în strânsă legătură cu acestea.[25] Toţi partizanii aflaţi pe teritoriul Reichului au fost admonestaţi prin scrisori personale.[26] Mai mult, ei au fost consternaţi la aflarea ştirilor din România. Prea mulţi camarazi, cei mai cunoscuţi, au plătit „pedepsirea" lui Călinescu cu viaţa. S-a răspândit resemnarea.

Abia întors din România la Berlin — el asistase la atentat de la o distanţă sigură —, Sima a observat pericolul ameninţător, căruia el i-a opus propria-i logică. A fost conceput un plan care trebuia să păstreze puritatea învăţăturii legionare şi să readucă combativitatea mişcării. Care era scopul său? Nimic mai puţin decât răsturnarea violentă a dictaturii regale. Sima era de părere că un grup mic de terorişti hotărâţi trebuie şi poate instiga la o răscoală a maselor.[27]

Schimbările survenite pe plan extern în iarna şi primăvara anului 1940, precum şi modificarea climatului vieţii politice interne româneşti au îmbunătăţit starea de spirit a legionarilor berlinezi. Două delegaţii, care au sosit imediat una după cealaltă în Capitala Reichului, au raportat despre planul de destindere dintre Gardă şi rege. Interesa luarea de poziţie a grupului din exil. Într-un act de poziţie, acesta a respins rezultatele de până atunci, considerându-le o încercare de compromitere a lui Carol al II-lea. O adevărată colaborare va fi posibilă abia atunci când politica externă românească va

[23] *Cf.* A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 349; H. Prost, *op. cit.*, p. 142.

[24] *Cf.* PA, Pol. Abtlg. IV; Po 5, Rumänien, 17 martie 1940, „Eiserne Garde", Fabricius.

[25] *Cf.* PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 26 septembrie 1939, „Anschlag auf Călinescu", fără semnătură.

[26] *Cf.* PA, Inland A/B, 82–12, 5 august 1940, „RSHA an AA", Heydrich.

[27] *Cf.* H. Sima, *Sfârşitul, op. cit.*, p. 17 şi urm.; Nicolae Petraşcu, *Din viaţa legionară*, Colecţia „Omul nou", Nr. 17, Salzburg, 1952, pp. 5 şi urm., 141.

renunţa la atitudinea ei şovăitoare şi se va declara fără rezerve de partea Axei.[28]

Importanţa grupului din Berlin pentru succesul politicii regelui a fost evidentă, iar demonstraţia militară de forţă a Reichului din Danemarca şi Norvegia a întărit şi mai mult conştiinţa de sine a legionarilor din exil. Un grup din jurul lui C. Papanace dorea să fie în continuare aruncată în joc cartea germană împotriva regelui. Pe 7 mai, Papanace s-a prezentat la Schickedanz ca actual conducător al Gărzii de Fier, relatându-i despre delegaţia specială a regelui român şi despre condiţiile pe care legionarii berlinezi le-ar fi pus.[29]

Sima a fost de altă părere, argumentând că Legiunea n-are voie să se abandoneze influenţelor din exterior pe care ea nu le controlează. Carol ar urmări atât pe plan intern, cât şi extern o politică a „duplicităţii". Dacă Garda nu va hotărî ea însăşi politica ţării, atunci ea se va compromite; este posibil ca în final România să intre în război împotriva Reichului. Sima nu a renunţat la planul de răsturnare odată stabilit.

5. La 5 mai, Sima a plecat din Berlin. La 19 mai, el şi însoţitorii săi au fost prinşi de către grănicerii români la trecerea ilegală a frontierei.

Într-o altă situaţie politică, viaţa conspiratorilor ar fi fost primejduită. Ţinând cont de înaintarea trupelor germane spre Franţa, ei au avut parte însă de un alt tratament. Sima a fost adus la Bucureşti, unde a fost supus unui interogatoriu insistent de către comandantul suprem al jandarmeriei, generalul Bengliu, şi de către şeful Siguranţei, Ştefănescu. În cele din urmă, deţinutul a fost prezentat şi ministrului de Interne, Ghelmegeanu.

În aceste conversaţii, Sima a dat de înţeles că este succesorul lui Codreanu. El a relatat despre relaţiile „intime" ale legionarilor berlinezi cu notabilităţi naziste, justificându-şi trecerea ilegală a frontierei prin încercarea disperată de a aduce România de partea puterilor Axei, înainte de a suferi alte pierderi teritoriale şi mai mari. Pentru a-şi demonstra înrâurirea asupra legionarilor din România, el s-a declarat dispus să influenţeze elementele legionare subversive ca să depună armele.[30]

Poliţia română părea să aibă acum în mână omul de care era nevoie pentru încheierea eficientă a compromisului cu Garda. La întrebarea ce condiţii stabileşte pentru o colaborare, Sima a răspuns că vechiul partid-unic al sta-

---

[28] H. Sima, *Sfârşitul, op. cit.*, p. 57 şi urm.; N. Petraşcu, *op. cit.*, p. 19 şi urm.; Constantin Papanace, *Documente din 1-ul exil*, Roma, 1953, p. 12 şi urm.

[29] *Cf.* A. Rosenberg, *Das politische Tagebuch, op. cit.*, p. 112. Din însemnările lui Rosenberg nu reiese pe cine considera Schickedanz ca „actual conducător" al Legiunii. Sima plecase din Berlin deja pe data de 5 mai, şi ştim că Papanace se afla în corespondenţă cu Schickedanz. *Cf.* H. Sima, *Sfârşitul, op. cit.*, p. 93; *IfZG*, MA 255, 222 şi urm., 17 august 1940, „Schreiben Papanaces an Schickedanz".

[30] H. Sima, *Sfârşitul, op. cit.*, p. 155 şi urm., PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 21 mai 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, 21 iunie 1940, Telegramm, Fabricius; ADAP, D, vol. 9, document 316, p. 354 şi urm.

tului, Frontul Renașterii Naționale, amintește prea izbitor de persoana lui Armand Călinescu, fiind de asemenea lipsit de forță și vitalitate. O nouă organizație ar fi necesară care să câștige încrederea populației. Acest lucru e posibil numai dacă Legiunea concepe proiectul.[31]

Cu cât trupele germane înaintau mai mult spre Franța, cu atât mai concilianți deveneau partenerii de discuție ai lui Sima; în final, el a fost pus în libertate. Pe 18 iunie, la 4 zile după ocuparea fără luptă a Parisului de către trupele germane, regele l-a primit pe Sima în audiență. Față de Carol, Sima a repetat revendicarea sa de modificare imediată a politicii externe românești și de înființare a unui nou partid.[32]

Două zile mai târziu, ceilalți legionari aflați încă sub arest, condamnați pentru delicte grave, au fost și ei grațiați. Pe 21 iunie, Carol al II-lea a dizolvat, așa cum solicitase Sima, Frontul Renașterii Naționale. În locul lui s-a format Partidul Națiunii ca „partid unitar totalitar", imitând în aspectul său exterior și în ritualul lingvistic pe deplin fascismul și național-socialismul. Regele însă s-a sustras intențiilor lui Sima și s-a declarat el însuși conducătorul noului partid, toți slujbașii statului fiind obligați să se alăture noului partid.[33]

6. Toate încercările de adaptare a politicii interne și externe din mai și iunie 1940 au fost zadarnice. URSS și-a reclamat dreptul asupra Basarabiei, drept înscris în convenția adițională la pactul germano-sovietic de neagresiune, iar sub presiune germană, România trebuia să se supună.[34] În București domnea panica. Guvernul Tătărescu a fost remaniat în grabă, în așa fel încât să reflecte un spectru politic mai vast. Regele l-a numit pe Horia Sima subsecretar de stat la Ministerul Cultelor, fără să-l consulte în prealabil pe presupusul șef legionar.[35]

Cabinetul n-a supraviețuit nici o săptămână, iar dacă i se dă crezare lui Horia Sima, cauza a fost o intervenție a consilierului Legației germane, v. Ritgen. Pe 29 iunie, într-o discuție confidențială, diplomatul l-ar fi rugat pe Sima[36] să-i transmită regelui că Reichul ar privi pozitiv o cerere românească privind o misiune armată germană în România. În același timp, la întrebarea

---

[31] *Cf.* H. Sima, *Sfârșitul, op. cit.*, p. 213 și urm.

[32] *Cf. ibid.*, p. 245.; N. Petrașcu, *op. cit.*, p. 181; PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 21 iunie 1940, Telegramm, Fabricius.

[33] *Cf.* H. Sima, *Sfârșitul, op. cit.*, p. 251 și urm.; Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 21 iunie 1940, Telegramm, Fabricius; S. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 335.

[34] *Cf.* A. Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu, op. cit.*, p. 70 și urm.; vezi și documentele corespunzătoare în ADAP, D, vol. 9 și 10.

[35] *Cf.* H. Sima, *Sfârșitul, op. cit.*, p. 280 și urm.; v. și A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 358.

[36] Sima pomenește ziua de 30 iunie, dar Fabricius raportează încă pe data de 29 iunie la Berlin că legionarul, făcând trimitere la unele intervenții germane, a solicitat postul de prim-ministru pentru el. *Cf.* PA, Büro des Staatssekretärs, 29 iunie 1940, Telegramm, Fabricius.

lui Sima cum ar fi primit guvernul Tătărescu la Berlin, v. Ritgen a răspuns cu rezerve. Sima l-a anunţat imediat pe rege şi l-a informat despre planurile germane cu privire la o misiune armată, adăugând că numai un guvern care îl are pe el ca prim-ministru — aşa i s-ar fi dat de înţeles — ar putea ţine piept unei atitudini germane critice.[37]

Dar la puţin timp după întâlnirea lui v. Ritgen cu Sima, Carol însuşi s-a informat asupra punctului de vedere german[38], sesizând că legionarul nu raportase corect. Pe 2 iulie, Ministerul de Externe german a primit o telegramă în care regele solicita pentru România o comisie militară germană ca dovadă a strânsei solidarităţi în politica externă dintre cele două ţări.[39] Două zile mai târziu, cabinetul Tătărescu a demisionat. Noul guvern însă n-a corespuns aşteptărilor lui Sima. Prim-ministru a devenit Ion Gigurtu, el fiind înconjurat de câţiva politicieni mai bătrâni, după cum se ştie, germanofili. Legiunea a trebuit să se mulţumească cu trei posturi mai puţin importante.

7. Horia Sima se prezentase, ce-i drept, regelui ca noul conducător al Gărzii de Fier. În realitate, lupta pentru putere în vederea succesiunii lui Codreanu nu era încă decisă. Ca „actual conducător" al Gărzii la Berlin, Constantin Papanace a intervenit verbal la Schickedanz.[40] În România, în afară de Sima, pretenţii de conducere au mai emis Virgil Ionescu, Vasile Noveanu, Radu Budişteanu şi Ion Zelea-Codreanu, tatăl legendarului Căpitan.

Virgil Ionescu a condus înainte de 1938 regiunea Dobrogea, fiind unul dintre puţinii care au supravieţuit în închisoarea de la Râmnicu-Sărat, unde a fost închis şi Codreanu. Tocmai acest fapt, opina el, îl îndreptăţeşte la succesiune. Ionescu a fost eliberat din închisoare abia pe 20 iunie. În timp ce alţii s-au folosit de timp pentru a-şi face propagandă, el n-a avut ocazia să-şi formeze o suită proprie. De altfel, în cercurile legionare se vorbea în taină că ar fi scăpat de moarte datorită relaţiilor familiale. Astfel, el a rămas fără şanse[41], fapt valabil şi pentru Radu Budişteanu, deşi acesta a preluat, ca succesor al lui Sima, Ministerul Cultelor, dispunând de posibilităţi de influenţă ceva mai mari.

La Berlin, Constantin Papanace s-a profilat ca un adversar dur şi intransigent al regelui. Cu cât însă Legiunea a devenit mai importantă în România, cu atât distanţa acestuia faţă de centrul real de decizie, aflat la Bucureşti, s-a dovedit a fi un dezavantaj esenţial pentru el.[42]

---

[37] *Cf.* H. Sima, *Sfârşitul, op. cit.*, p. 286 şi urm.

[38] *Cf.* PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 29 iunie 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, 2 iulie 1940, Telegramm, Fabricius; ADAP, D, vol. 10, document 68, p. 61 şi urm.

[39] *Cf.* ADAP, D, vol. 10, document 80, p. 75.

[40] A. Rosenberg, *Das politische Tagebuch, op. cit.*, p. 112.

[41] *Cf.* H. Sima, *Sfârşitul, op. cit.*, p. 324.

[42] *Cf. ibid.*, pp. 257 şi urm., 318, 363 şi urm.; C. Papanace, *Documente din 1-ul exil, op. cit.*, p. 30 şi urm.; *IfZG*, MA 255, 222 şi urm., 17 august 1940, „Schreiben Papanaces an Schickedanz".

Cel mai mare adversar al lui Horia Sima a fost la început Vasile Noveanu. Lui i-a revenit în mod natural rolul de conducere, întrucât s-a declarat primul dispus la discuţii cu regele. În mai 1940, el îşi îndeplinise în mare măsură misiunea faţă de Carol al II-lea, când Sima, întorcându-se de la Berlin, s-a legitimat drept succesorul lui Codreanu în faţa funcţionarilor care îl interogau, fiind recunoscut — lucrul cel mai important — în această calitate şi de presa germană.[43] În lupta pretendenţilor la putere, Sima a deţinut întotdeauna iniţiativa politică. El a evitat tot ceea ce printr-o colaborare strânsă cu regele l-ar fi putut compromite, în timp ce Noveanu a crezut că doar printr-o susţinere loială a lui Carol al II-lea va putea fi exclusă o nouă persecuţie a Gărzii. În plus, Sima a găsit în Ion Zelea-Codreanu un important partener de alianţă, al cărui prestigiu se transfera asupra sa. Succesele politice ale lui Sima obţinute de la întoarcerea lui în România nu corespundeau deloc marilor aşteptări pe care el însuşi le nutrise. Frontul Renaşterii Naţionale a fost, ce-i drept, dizolvat, Partidul Naţiunii i-a luat locul. Situaţia legionarilor însă nu era ameliorată. Mutarea regelui, postat el însuşi în fruntea noului partid şi obligându-i pe toţi funcţionarii să se înscrie, l-a adus pe Sima într-o poziţie dezavantajoasă. Dacă refuza susţinerea înfiinţării partidului, pierdea greutatea politică faţă de monarh şi trebuia să se aştepte la o nouă arestare. Dacă era de acord, trăda „învăţătura legionară pură". Ion Zelea-Codreanu l-a ajutat să iasă din dificultate. Tatăl Căpitanului a explicat că el însuşi îşi va pune semnătura sub apelul de aderare al noului partid, astfel încât nici un partizan nu se va mai putea îndoi de utilitatea şi „legitimitatea acestui pas".

Pe 23 iunie, presa a relatat pe larg despre înfiinţarea partidului. Pentru Carol al II-lea, Sima s-a dovedit a fi partenerul de discuţie adecvat. El a fost răsplătit, atunci când regele l-a numit în guvern, în timp ce Noveanu a trebuit să mai aştepte încă şapte zile.

Când legionarii au semnat petiţia de aderare la Partidul Naţiunii, părea că, după mulţi ani, regele şi-a atins scopul, acela de a reuşi să învingă Garda. Presupusul succes i-l datora lui Horia Sima, dar acesta nu era dispus să facă jocul lui Carol al II-lea.

La trei zile după numirea sa în funcţia de ministru al Cultelor, Sima s-a anunţat la rege. El a solicitat ultimativ un guvern pur legionar, iar atunci când Carol al II-lea i-a respins cererea, el a demisionat. El a dat astfel satisfacţie presiunii forţelor radicale, în timp ce Noveanu şi Bidianu, ceilalţi doi membri guvernamentali ai Legiunii, au fost pe deplin surprinşi de acest pas. În locul lui Sima, în cabinet a intrat Radu Budişteanu. Sima însuşi i-a recomandat acest lucru. Mai întâi, îl iniţia el pe Budişteanu în planurile sale, trebuia calmat regele Carol. Apoi trebuiau să demisioneze toţi miniştrii legionari, pentru a-l pune pe rege în acest mod sub presiune. Acest ultim pas urma să fie stabilit de către Sima.

---

[43] *Cf.* N. *Petraşcu, op. cit.*, p. 183.

Noveanu nu era dispus să se supună ordinului aspru al lui Sima. În faţa unui cerc de conducători legionari recunoscuţi, el a vrut să explice politica sa şi să ceară sprijin. Invitaţi la întrunire au fost doar membrii de la care se aştepta un vot favorabil. Din întâmplare, Sima a aflat de această acţiune. În mod surprinzător, el a pătruns cu un grup de partizani devotaţi lui în sala unde avea loc reuniunea. De la Ion Zelea-Codreanu îşi procurase din timp un act prin care era desemnat ca fiind unicul îndreptăţit să reprezinte politic mişcarea; acolo, el l-a citit cu glas tare, iar starea de spirit s-a schimbat. Spre sfârşit, adunarea a promulgat o decizie prin care miniştrii Gărzii erau somaţi să demisioneze.[44]

În rândurile Legiunii se aştepta ca în următoarele zile proprii membri guvernamentali să-şi pună la dispoziţie posturile. Nu s-a întâmplat nimic. Monarhul a refuzat acceptarea actului de demisie, iar Noveanu şi colegii săi n-au vrut să se ajungă la o ruptură deschisă, mai ales că trimisul german sprijinea poziţia lui Carol al II-lea. Forţele radicale care îl susţineau pe Sima n-au încetat să reclame promisiunea demisiei. Atunci când demisiile au fost încă o dată refuzate, iar miniştrii legionari au cedat din nou, Ion Zelea-Codreanu a dat un ordin prin care aceştia erau excluşi din Gardă.[45]

Incidentul cu Noveanu a demonstrat că Legiunea nu avea o organizaţie solidă şi că ea reprezenta o mişcare fără contururi clare. Dacă Sima dorea să evite o repetare a întâmplării, el nu putea apela la propria autoritate, ci avea nevoie de un intermediar care să-i întărească deciziile. Până acum Ion Zelea-Codreanu preluase acest rol. Acesta şi-a îndeplinit misiunea de „conducător spiritual" al Legiunii, iar Sima depindea de el, atât timp cât el însuşi trecea drept succesorul Căpitanului.[46] Pentru a elimina alte surprize şi pentru a avea o contragreutate faţă de poziţia „morală" dominantă a bătrânului Codreanu, Sima a hotărât convocarea unui aşa-numit For Legionar, a cărui reputaţie să fie neîndoielnică şi care, în acelaşi timp, să-i accepte poziţia sa de frunte. Pe lângă foştii membri fondatori, Radu Mironovici, Ilie Gârneaţă şi Corneliu Georgescu, el a adus şi alţi legionari, de sprijinul cărora era sigur.[47] Fără îndoială, Forul a consolidat poziţia lui Sima. Pe de altă parte, acesta devenea dependent de un comitet colectiv a cărui autoritate morală era superioară propriei autorităţi.

8. Cu toată activitatea febrilă din interior, în vara anului 1940 politica românească s-a confruntat cu o singură problemă: grija faţă de integritatea

---

[44] *Cf.* H. Sima, *Sfârşitul, op. cit.*, p. 320 şi urm.; N. Petraşcu, *op. cit.*, p. 207 şi urm.

[45] *Cf. IfZG*, MA 225, 222 sqq., 17 august 1940, „Schreiben C. Papanaces an Schickedanz"; PA, Inland II A/B, 82–12, 2 octombrie 1940, Aufzeichnungen eines Gesprächs mit Mihail Manoilescu, Dr. Ronneberger (Gauleitung Niederdonau); N. Petraşcu, *op. cit.*, p. 210 şi urm.

[46] *Cf.* H. Sima, *Sfârşitul, op. cit.*, pp. 241 şi urm., 252 şi urm., 334, 428 şi urm.; N. Petraşcu, *op. cit.*, p. 210 şi urm.; A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, p. 386.

[47] *Cf.* H. Sima, *Sfârşitul, op. cit.*, p. 328 şi urm.

teritorială a țării. Remanierile precipitate de cabinet, legile promulgate în pripă împotriva populației evreiești, recunoașterea *de facto* a Legiunii, toate aceste transformări au servit doar unui singur scop. Regele dorea să evidențieze schimbarea direcției politicii externe înspre Axă, prin măsuri adecvate în interior, și să o facă credibilă. Hitler s-a arătat puțin impresionat; România, explica el monarhului român, a dobândit după Primul Război Mondial teritorii pe care nu le poate deține. O revizuire a frontierelor este inevitabilă, o înțelegere loială cu Ungaria și Bulgaria, calea cea mai bună.[48]

Cum era de așteptat, o armonizare a diferitelor interese din cadrul negocierilor bilaterale care au avut loc imediat nu a fost posibilă. În cele din urmă, Hitler s-a decis să preia el însuși inițiativa, de teama unei intervenții rusești.[49] El a dat „sfatul" ca Dobrogea de Sud, inclusiv Silistra și Balcic să fie cedate Bulgariei în granițele din 1913[50]; ceva mai târziu, prin al doilea Dictat de la Viena, Transilvania de Nord a fost cedată Ungariei.[51]

Trasarea frontierelor susținută de Hitler depășea temerile românești cele mai rele. Nimeni n-a luat în calcul o asemenea sentință. Spaima și disperarea s-au răspândit.[52] Sosea acum ceasul Legiunii?

De partea germană, Garda era privită ca un mijloc de constrângere perfect necesar pentru a mări nesiguranța regelui și a-l supune dorințelor Reichului. În ciuda rugăminților românești, legionarilor din exil li s-a interzis o călătorie în patrie; la un asemenea atu nu se putea renunța nechibzuit.[53]

Din punctul de vedere al politicii interne, diplomații germani nu considerau binevenită o poziție prea puternică a Gărzii; le-ar fi plăcut mai mult dacă regele ar fi domolit activismul revoluționar al legionarilor. Într-o primă scrisoare, Fabricius îl descria pe Horia Sima încă binevoitor, numindu-l „idealistul pur, cu puțin simț pentru politica înțeleasă ca artă a posibilului"[54]; ceva mai târziu, acesta trecea pentru el drept un „fantast, total nepotrivit pentru a

---

[48] *Cf.* ADAP, D, vol. 10, document 171, p. 179 și urm.

[49] *Cf.* A. Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu, op. cit.*, pp. 77 și urm., 89 și urm.; Ph. Marguerat, *Le IIIe Reich, op. cit.*, p. 195 și urm.; *cf.* și documentele corespunzătoare în ADAP, D, vol. 10.

[50] *Cf.* ADAP, D, vol. 10, document 253, p. 297.

[51] *Cf. ibid.*, document 413, p. 479 și urm.

[52] *Cf.* PA, Inland A/B, 82–12, Rumänien, „Vertraulicher Bericht", fără dată și semnătură.

[53] *Cf.* PA, Büro des Staatssekretärs, 21 mai 1940 Telegramm, Fabricius; *ibid.*, 27 mai 1940, Telegramm, v. Weizsäcker an Ribbentrop; *ibid.*, 14 iunie 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, 3 august 1940, Telegramm, Ribbentrop an Fabricius; Büro des Staatssekretärs, Südosten, 9 septembrie 1940, Woermann für Heinburg; Inland II A/B, 82–12, Rumänien, „Schriftverkehr AA – Chef der Sicherheitspolizei und des SD vom 26. März 1940, 21. Mai 1940, 11. Juli 1940, 19. August 1940, 24. August 1940"; Pol. Abtlg. IV, Po 1, Rumänien, 24 mai 1940, „Aufzeichnung des Senators Hans Otto Roth"; ADAP, D, vol. 10, document 128, p. 122.

[54] PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 23 iunie 1940, Telegramm, Fabricius.

conduce un guvern în acest timp critic"[55], o apreciere împărtăşită şi de Hermann Neubacher, însărcinatul special cu probleme economice.[56]

Se poate ca, pe baza discuţiilor avute cu v. Ritgen, Sima să fi fost la început nedumerit cu privire la adevăratul punct de vedere german. Dar, în scurt timp, şi-a dat şi el seama că Legaţia germană urmărea o consolidare a regimului regal. Ca exponent al radicalilor, Sima trebuia să se teamă de pierderea influenţei sale şi să ia în considerare anumite măsuri de persecuţie împotriva lui. Din nou s-au făcut pregătiri pentru o rebeliune. Era vorba de a profita de nemulţumirea cauzată de pierderile teritoriale. Cu o zi înainte de începerea răscoalei, pentru a nu provoca revolta serviciilor germane, el l-a informat pe omul său de încredere din Legaţie, v. Ritgen, explicându-i că regele vrea să împiedice desfăşurarea Dictatului de la Viena. O contrarevoluţie este inevitabilă, chiar în interesul Germaniei.[57]

În ciuda tuturor emoţiilor şi a nesiguranţei politice pe care le-a trezit Dictatul de la Viena, puciul legionar din 3 septembrie a eşuat deplorabil. Pretutindeni, forţele de ordine au rămas stăpâne pe situaţie.[58]

9. Prin rebeliune, Sima a sperat să poată provoca o mişcare a maselor; el s-a înşelat însă. În septembrie 1940, Garda nu mai era decât o organizaţie conspirativă, pierzându-şi forţa de atracţie de odinioară. Garda şi-a câştigat importanţa în urma modificării echilibrului extern, iar nu printr-o deplasare a forţelor politice din interiorul României. Legiunea a recomandat o legătură mai strânsă cu Germania, acesta fiind motivul influenţei sale pe lângă Carol al II-lea, dar, în acelaşi timp, ea s-a plasat prin această atitudine în afara opiniei publice. De la începutul războiului exista o atmosferă aproape unanimă împotriva Reichului lui Hitler, iar Dictatul de la Viena a provocat restul.[59]

---

[55] PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 29 iunie 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid*. 2 iulie 1940, Telegramm, Fabricius.

[56] *Cf.* PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 9 iulie 1940, Telegramm, Fabricius; *cf. ibid*. 12 mai 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid*., 6 iunie 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid*., 21 iunie 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, 9 iulie 1940, Telegramm, Fabricius, Pol Abtlg. IV, Po 5, Rumänien, 3 februarie 1939; „Politische Lage in Rumänien", Fabricius.

[57] *Cf.* H. Sima, *Sfârşitul*, *op. cit*., p. 358 şi urm.; Büro des Staatsekretärs, Rumänien, 30 august 1940, Telegramm, Neubacher şi Stelzer; *ibid*., 2 septembrie 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid*., 3 septembrie 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, Inland II geheim, 422, 5 septembrie 1940, SD-Bericht; *ibid.*, Büro des Unterstaatssekretärs, Südosten, 3 septembrie 1940, Telegramm, Fabricius.

[58] *Cf.* H. Sima, *Sfârşitul, op. cit*., p. 427 şi urm.; N. Petraşcu, *op. cit.*, p. 229 şi urm.; PA, Inland II A/B, 82–12, Rumänien, „Eiserne Garde, Revolution in Rumänien", fără dată şi semnătură; *ibid*. Büro des Unterstaatssekretärs, 5 septembrie 1940, Telegramm, Fabricius; A. Simion, *Regimul politic, op. cit*., p. 31; Harald Laeuen, *Marschall Antonescu*, Essen, 1943, p. 39.

[59] *Cf.* PA, GB, IA 5, 20 octombrie 1939, „Pamphlet der Eisernen Garde"; *ibid*., IA 3, 5 ianuarie 1940, „Rumänische Volksstimmung gegen Deutschland", Fabricius.

Garda nu mai era o mişcare populară. Aceasta s-a observat şi în legătură cu conducerea ei. Căpitanul a fost un idol, o personalitate care i-a fascinat nu numai pe adepţii mai apropiaţi. Sima poseda alte „calităţi". El era dominat de „filozofia bombei" şi reprezenta aripa radicală, teroristă, care a hotărât politica Gărzii în urma evenimentelor din 1938. Codreanu a oscilat între diferitele fracţiuni ale Legiunii, asigurându-şi astfel independenţa. Sima nu-şi putea permite un asemenea mod de comportare. Exista mai mult decât un gardist care putea ridica pretenţia că reprezintă asemenea lui „adevărata învăţătură". Numai dacă se baza pe sprijinul aripii extreme, el se putea apăra în faţa atacurilor.

B. Transformare radicală sau regim autoritar

1. România devine „stat naţional legionar" — 2. Antonescu şi Sima în septembrie/octombrie 1940 — 3. Preluarea puterii de către PNF şi NSDAP în Italia şi Germania şi Legiunea — 4. Opoziţii în interiorul Mişcării Legionare

1. Doar la o zi după încercarea eşuată de puci din 3 septembrie, regele l-a numit pe generalul Antonescu în funcţia de prim-ministru. Pe 9 iunie, Carol al II-lea ordonase arestarea generalului, pentru că acesta îi spusese pe şleau părerea sa. Acum însă, faţă de eşecurile politicii externe ale ultimelor săptămâni şi opoziţia crescândă în interior, siguranţa de sine a monarhului a dispărut. În zona Palatului se auzeau focuri de armă; Valer Pop, un consilier apropiat al lui Carol, l-a copleşit pe rege cu ideea că situaţia momentană pretindea un om puternic. În cele din urmă, în ciuda tuturor diferendelor personale care-l separau de fostul şef de stat-major, Carol a cedat.[1]

Regele n-a mai avut nici o altă alegere: numai Antonescu singur părea să fie stăpân pe situaţie. Vechile partide „istorice", Legiunea şi diplomaţii germani l-au recunoscut în egală măsură ca partener de discuţie. Armata nu voia să se supună fără împotrivire Dictatului de la Viena, şi numai Antonescu mai putea îndemna la raţiune. El intervenise mereu pentru o înarmare mai susţinută şi se retrăsese din funcţia de şef de stat-major din pricina criticilor aduse corupţiei regimului carlist. Nimeni nu putea să-i reproşeze că n-ar fi avertizat asupra pericolelor, iar dacă acum intervenea pentru respectarea Dictatului de la Viena însemna că într-adevăr nu exista alternativă. În afară de aceasta, generalul era pentru un nou început politic, care era inevitabil, ţinând cont de eşuarea politicii de până atunci a regelui.[2]

---

[1] *Cf.* PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 4 septembrie 1940, Telegramm, Fabricius; Inland A/B, 82–12, Rumänien, „Vertraulicher Bericht", fără dată şi semnătură; H. Laeuen, *op. cit.*; *Rumänien am Rande des Abgrunds*, *op. cit.*, pp. 42 şi urm., 55 şi urm.

[2] *Cf.* A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, p. 17 şi urm.; L. Pătrăşcanu, *Sous trois dictatures, op. cit.*, p. 235 şi urm.; Vasile Liveanu, Ioan Chiper, „Condiţiile instaurării dictaturii legionaro-antonesciene", în: *Împotriva fascismului, op. cit.*, p. 173.

Bine informată despre planurile lui Antonescu, Legaţia germană a salutat numirea acestuia ca prim-ministru.[3] El părea unicul om în stare să impună dorinţele germane de linişte şi ordine.[4] În plus, acesta trecea drept o personalitate acceptată şi de legionari.[5]

Regele evitase până atunci să numească la putere politicieni independenţi. Numirea lui Antonescu n-a respectat acest principiu. Îndârjitul adversar al lui Carol a folosit libertatea de mişcare pentru a solicita mai întâi împuterniciri dictatoriale, apoi abdicarea regelui. Întrucât PNŢ, PNL, Legiunea şi trimisul german susţineau această revendicare, Carol a trebuit să se supună ultimatumului primului său ministru (6 septembrie 1940).[6]

Regimul regal n-a reuşit să protejeze nici interesele economice ale populaţiei largi, nici n-a corespuns necesităţii unei administraţii curate, incoruptibile. Atunci când Carol n-a mai putut controla nici problemele politicii externe, destinul i-a fost pecetluit. Pentru a calma atmosfera generală, era nevoie de un „ţap ispăşitor" şi, după starea lucrurilor, acesta putea fi doar regele însuşi.[7]

Întrucât Antonescu conducea acum destinele ţării, independent de participarea regală la decizii, el s-a străduit să realizeze în felul său programul politic al lui Carol. Cu un guvern de „uniune naţională", el spera să învingă greutăţile rezultate în urma Dictatului de la Viena. PNŢ şi PNL s-au declarat dispuse să trimită experţi din rândurile lor în guvern, dacă Antonescu va asigura organizaţiilor lor un anumit grad de libertate. Un angajament mai

---

[3] În iunie 1940, Fabricius şi Neubacher au aflat vestea că generalul Antonescu a fost arestat, întrucât i-a înmânat regelui o scrisoare lipsită de orice respect faţă de şeful statului. În general, se spunea că Antonescu întreţine relaţii extrem de strânse cu Garda de Fier. Diplomaţii germani se temeau că un „accident", cum suferise nu demult Codreanu, va împovăra din nou relaţiile germano-române. Ei i-au transmis mareşalului Curţii, Urdăreanu, că nu le este indiferentă soarta generalului. Intervenţia lor a fost încununată de succes. Mai târziu, generalul le-a mulţumit pentru ajutor, iar în următoarele luni s-a dezvoltat un schimb de opinie asiduu între el şi Legaţia germană. *Cf.* A. Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu, op. cit.*, p. 76; H. Neubacher, *op. cit.*, p. 52 şi urm.; H. Sima, *Sfârşitul, op. cit.*, p. 341; M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 264.

[4] *Cf.* PA, Inland II geheim, 422, 1 septembrie, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 1 septembrie 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, 4 septembrie 1940, Telegramm, Fabricius; ADAP, D, vol. 11, document 19, p. 21 şi urm.; A. Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu, op. cit.*, p. 94; M. Broszat, *Das Dritte Reich und die rumänische Judenpolitik, op. cit.*, p. 119 şi urm.

[5] *Cf.* PA, Inland II geheim, 422, 17 septembrie 1940, „Bericht über die Regierungsumbildung in Rumänien", anexă; H. Sima, *Sfârşitul, op. cit.*, p. 277.

[6] La cererea repetată a regelui, Fabricius a răspuns „că Reichul nu pune preţ" pe rămânerea lui Carol, iar Legaţia germană „studiază deja mersul trenurilor pentru el". PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 14 decembrie 1940, Telegramm, Fabricius.

[7] *Cf.* A. G. Savu, *Dictatura regală, op. cit.*, pp. 240 şi urm., pp. 350 şi urm., 400 şi urm.; L. Pătrăşcanu, *Sous trois dictatures, op. cit.*, pp. 200 şi urm., pp. 216 şi urm.; N. Petraşcu, *Din viaţa, op. cit.*, p. 224.

puternic nu era posibil având în vedere strânsa apropiere a politicii externe a lui Antonescu de „cel de-al treilea Reich" şi puternica influenţă care trebuia să-i revină Legiunii într-un nou guvern. Acum, ca şi mai înainte, Maniu şi C. I. C. Brătianu credeau că, în cele din urmă, în ciuda înfrângerilor pe care actualmente trebuiau să le suporte, puterile occidentale vor rezista cu succes maşinii de război naţional-socialiste. De aceea, nu au dorit să se compromită inutil.[8]

Antonescu ar fi preferat ca legionarii să fi fost activi în domeniul educaţiei tineretului şi al formării unor tinere cadre de conducere. Pentru treburile politice ale momentului îi considera insuficient calificaţi. Sima însă tindea către putere, iar Antonescu trebuia să răspundă revendicărilor. Ideea unui regim militar a fost respinsă, întrucât o armată care a trebuit să cedeze mari părţi ale teritoriului naţional fără luptă nu-şi mai putea legitima dreptul la putere. Prin opoziţia sa faţă de dictatura regală şi susţinută de grupuri largi ale populaţiei, Garda părea să-şi fi câştigat dreptul de participare în guvern. Dacă, prin urmare, nu era posibilă limitarea influenţei lui, atunci măcar responsabilitatea politică trebuia să se clarifice. România a fost declarată „stat naţional legionar", iar lui Horia Sima i s-a încredinţat vicepreşedinţia guvernului. Garda conducea patru importante ministere: Ministerul de Interne (general în rezervă Constantin Petrovicescu), Ministerul de Externe (Mihai R. Sturdza), Ministerul Educaţiei (Traian Brăileanu) şi Ministerul Sănătăţii, Muncii şi Ocrotirilor Sociale (Vasile Iasinschi). S-au mai adăugat unele posturi de secretar de stat, iar la nivelurile inferioare ale administraţiei, Garda deţinea chiar majoritatea posturilor. În rest, în guvern se aflau doar tehnicieni: 6 militari, 3 liberali, 1 naţional-creştin, 1 conservator şi 1 naţional-ţărănist. Legiunea era, conform legii, unica mişcare politică recunoscută.[9]

2. Într-un prim apel, Horia Sima a sărbătorit înfiinţarea „statului naţional legionar" ca pe un act istoric, prin intermediul căruia generalul Antonescu „a dat posibilitatea sufletelor româneşti să crească în duhul nou al vremii, în spiritul legionar"[10]. S-a creat impresia că noua ordine se întemeiază pe

---

[8] *Cf. Procesul marii trădări naţionale, op. cit.*, p. 73; H. Prost, *op. cit.*, p. 153; PA, Inland II geheim, 422, 17 septembrie 1940, „SD-Bericht zur Regierungsumbildung in Rumänien"; Universitatea din Bucureşti, *Culegere de documente şi materiale, op. cit.*, vol. 6, p. 16; *Mémorial Antonesco, Tome Premier, Le IIIe Homme de l'Axe*, Paris, 1950 (autor: G. Barbul), p. 36.

[9] *Cf.* PA, Inland II geheim, 422, 17 septembrie 1944, „SD-Bericht über die Regierungsumbildung in Rumänien"; *ibid.*, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, „DNB-Meldung vom 15. September 1940"; Vladimir Socor, Yeshayahu Jelinek, „Polish Diplomatic Reports on the Political Crisis in Romania, September 1940", în: *Southeastern Europe*, 6 (1979), p. 106 şi urm.; A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, pp. 41, 56; *Rumänien am Rande des Abgrunds, op. cit.*, p. 52; Gheorghe Zaharia, „Caracterul regimului politic din România instaurat în septembrie 1940", în: *Împotriva fascismului, op. cit.*, p. 184.

[10] *Rumänien am Rande des Abgrunds, op. cit.*, p. 54 şi urm.

o înţelegere adâncă între noii deţinători ai puterii. Dar nici Antonescu, nici legionarii n-au fost mulţumiţi de ceea ce se realizase.

Înainte ca disputa să izbucnească deschis şi violent, fiecare parte a căutat s-o convertească pe cealaltă la propriile idei. Îmbrăcat în uniformă legionară, Antonescu i-a chemat pe toţi românii şi pe cei care până atunci avuseseră o altă opinie şi urmăriseră o altă politică să se alăture Gărzii. „În spiritul Căpitanului şi al poporului, în faţa regelui şi a generalului", dar nu în faţa comandantului lor, Horia Sima, legionarii trebuiau să-şi ia obligaţia de a crea „un popor şi o ţară pline de măreţie"[11].

Din organizaţia de cadre trebuia să se formeze un partid al maselor, în care să fie primite toate păturile sociale, toate orientările politice, astfel încât Legiunea să devină un partid-stat fără voinţă politică proprie.

Garda a sesizat curând intenţiile lui Antonescu. În mai multe scrisori, Sima s-a adresat primului-ministru şi i-a explicat fără echivoc că Legiunea revendică monopolul politic şi că nu vrea să fie depolitizată. Antonescu a replicat că, în calitate de conducător al statului, el hotărăşte directivele politicii, iar legionarii trebuie să se supună.

Conflictul era mai mult decât o controversă între două personalităţi în jurul puterii de stat, deşi antipatia reciprocă şi rivalităţile personale au jucat şi ele un rol. Gândirea politică a lui Antonescu rezulta dintr-o concepţie conservator-autoritară despre stat. Siguranţa, ordinea de drept, un anume pluralism urmau să constituie baza pentru o activitate economică constructivă. În raport cu aceasta, Legiunea căuta să extindă sfera statală în toate domeniile vieţii sociale. Nu putea accepta forţe care concurau alături de ea. Partidele vechi trebuie dizolvate, cerea ea, presa trebuie dirijată în mod unitar, dar, în special, economia nu trebuie să fie privată de influenţă politică. Sima n-a tăinuit faptul că „dreptul" şi „siguranţa" sunt termeni care semnificau puţin pentru el. În elanul revoluţionar, declara el, fără de care vechea lume continuă să existe, se poate ajunge uneori la ilegalităţi.[12]

În noiembrie 1940, opoziţia dintre şeful statului şi Gardă era de neînvins. În cercurile Mişcării Legionare se chibzuia îndelung dacă n-ar trebui să fie provocată o ruptură violentă, pentru a lua guvernarea în propriile mâini.[13]

---

[11] BA, Kl. Erwbg. 589, *Manifeste şi circulări*, vol. II, *Ordinea* din 7 octombrie 1940; *cf.* şi Platon Chirnoagă, *Istoria politică şi militară a războiului României contra Rusiei sovietice*, Madrid, 1965, p. 99; M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 276.

[12] *Cf. Rumänien am Rande des Abgrunds*, p. 98 şi urm.; PA, Inland II geheim, 422, 17 septembrie 1940, „SD-Bericht zur Regierungsumbildung in Rumänien", anexă; *Mémorial Antonesco, op. cit.*, pp. 36, 74 şi urm.; *IfZG*, ZS 1130; Ion Antonescu, *Zum Aufbau des legionären Rumäniens, Aufrufe, Ansprachen und Weisungen*, Bucureşti, 1940.

[13] *Cf.* BA, Sammlung Schumacher 309, 28 noiembrie 1940, „Streng vertraulicher Lagebericht, Rumänische Probleme zu Mitte November 1940", fără semnătură; *Mémorial Antonescu, op. cit.*, p. 66; K. G. Hentzen, *op. cit.*, p. 65; I. Gheorghe, *op. cit.*, p. 98.

3. În ciuda tuturor compromisurilor aparente, cabinetul Antonescu–Sima nu era un guvern al Gărzii de Fier, ci un cabinet de coaliție.

În primele lor luni de guvernare, Mussolini și Hitler au fost încadrați și ei de forțe conservator-burgheze. Se poate compara, prin urmare, situația din România cu perioada de preluare a puterii în cele două state fasciste?

În Italia ca și în Germania, PNF și NSDAP au venit la guvernare datorită situației politice interne. Având în vedere cele două mișcări radicale de masă, unele părți ale burgheziei și ale moșierimii credeau că își vor putea menține puterea doar prin cooptarea partidului de mase al dreptei, considerat a fi mai puțin periculos, aparent mai ușor de influențat și fără a nega sistematic ordinea economică de tip capitalist. Dar încercarea de a disciplina PNF și NSDAP prin participarea limitată la putere a dat greș. Recomandându-se partenerilor lor de coaliție drept conducători temperați ai mișcării fasciste, respectiv național-socialiste, Mussolini și Hitler au profitat de poziția lor din fruntea guvernului ca, oscilând între stat și partid, să spargă treptat bastioanele ordinii burgheze și, în același timp, să devină independenți față de partid.[14]

În România, premisele au fost cu totul altele. Nu atât Horia Sima, conducătorul legionar, cât generalul Antonescu, ca reprezentant al forțelor politice tradiționale, prezida guvernul. Nici un fel de configurație politică internă nu restrângea libertatea de acțiune a acestuia față de Gardă. Ceea ce-l reținea de la o separare timpurie era dependența politicii externe de Germania. Poate că perioada comună de guvernare ar fi durat mai mult de patru luni, dacă Sima ar fi fost capabil de compromis. Spre deosebire de Mussolini și Hitler, șeful legionar însă nu a ocupat o poziție în stat care să-i fi dat posibilitatea de a-și disciplina partidul. Spre a-și afirma poziția în interiorul Legiunii și în lupta sa cu Antonescu pentru putere, el depindea de elementele radicale ale Gărzii de Fier.

4. Dorința de fapte mari a lui Sima, atitudinea sa fără compromis s-au evidențiat la nivelul nucleului de conducere al Legiunii. Demisia sa după câteva zile din funcția de ministru al Cultelor (7 iulie 1940), pe motiv că nu mai voia să accepte posturi de rang secund, a însemnat un mare succes în rândurile Gărzii, iar încercarea de puci de mai târziu a întărit în plus pretenția sa la conducere. Desigur, tentativa de răsturnare violentă eșuase. Dar nu a fost oare numirea lui Antonescu în funcția de prim-ministru o reușită, un semn divin, o „minune a Arhanghelului“[15] prin care i s-a revelat Legiunii noul său conducător? La 6 septembrie 1940, Forul Legionar l-a numit pe Horia Sima ca succesor al lui Codreanu.[16]

---

[14] Aceste idei le extrag dintr-un curs al lui Wolfgang Schieder despre *Historische Ursprünge des Faschismus, Deutschland und Italien im Vergleich*, semestrul de vară 1982, Universitatea din Trier.

[15] *Cf.* H. Sima, *Sfârșitul*, *op. cit.*, p. 435.

[16] *Cf. ibid.*, p. 488.

Alegerea a stârnit imediat obiecţii. Ce legitimitate poseda Forul? Sima însuşi îl instituise. Pentru câţiva, în special pentru unii membri cu vechime ai Gărzii, el a devenit „uzurpatorul".[17]

Odată cu formarea guvernului s-a observat că Sima nu deţinea aceeaşi poziţie solidă ca şi Codreanu altădată. Legionarii se certau între ei, dacă să participe într-adevăr la guvernare şi cum să fie distribuite cel mai bine fotoliile ministeriale. Abia la ordinul suveran al lui Antonescu s-a ajuns la o înţelegere.[18]

Printre cei care s-au pronunţat împotriva unei participări în guvern s-a numărat Ion Zelea-Codreanu. Bătrânul profesor opina că numai el, „ca reprezentant pământean" al fiului său[19], poate conduce Legiunea în conformitate cu „învăţătura pură" a Căpitanului. Corneliu Codreanu se pronunţase întotdeauna împotriva unei participări rapide la guvernare. Adresându-se lui Antonescu, el îi spusese: „La putere vreau să veniţi Dumneavoastră! La adăpostul Dumneavoastră doresc să-mi organizez partidul şi după aceea voi cere conducerea treburilor statului."[20] Ion Zelea-Codreanu dorea să îndeplinească testamentul fiului. Conflictul cu Sima s-a produs inevitabil, iar Codreanu s-a retras supărat la Huşi.

Pe 8 noiembrie a fost serbată ziua Arhanghelului Mihail. Festivităţile urmau să aibă loc la Iaşi şi era destul de posibil ca tatăl Căpitanului să fie exclus. Ion Zelea-Codreanu tocmai planifica o campanie publică prin care să-l demaşte pe Sima. În acest caz de forţă majoră, Sima s-a declarat dispus la concesii. După cum a fost stabilit, pe 12 noiembrie, Ion Zelea-Codreanu voia să-şi ocupe locul în conducerea legionară centrală. Legionarii de serviciu i-au interzis accesul; s-a ajuns la o luptă cu arme de foc, în care doi dintre însoţitorii lui Codreanu au fost ucişi.[21]

Cu cât mai pronunţat se evidenţia conflictul cu Antonescu, cu atât mai puternică devenea presiunea grupurilor legionare. Ele nu se împotriveau în mod direct generalului, ci căutau să pună în valoare influenţa lor asupra lui Horia Sima. Nu rareori l-au pus şi pe el în faţa faptului împlinit, dar pentru că era dependent de sprijinul lor, noul şef legionar nu le putea cere socoteală.[22]

---

[17] *Asasinatele de la Jilava, Strejnicul şi Snagov, op. cit.*, p. 260; P. Pavel, *op. cit.*, p. 234; Şt. Palaghiţa, *op. cit.*, p. 131.

[18] *Cf.* I. Gheorghe, *op. cit.*, p. 78 şi urm.; Walter Hagen (pseudonim pentru Wilhelm Höttel), *Die Geheime Front, Organisation, Personen und Aktionen des deutschen Geheimdienstes*, Zürich, 1950.

[19] I. Zelea-Codreanu, *op. cit.*, p. 34.

[20] *Rumänien am Rande des Abgrunds, op. cit.*, p. 34.

[21] *Cf.* I. Zelea-Codreanu, *op. cit.*, p. 15 şi urm.; PA, Inland II geheim, 424, 25 februarie 1943, „Bericht des SD-Agenten Dr. Fuss"; Şt. Palaghiţa, *op. cit.*, p. 124 şi urm.

[22] *Cf.* Ba, Sammlung Schumacher 309, 28 noiembrie 1940, „Rumänische Probleme zu Mitte November 1940", fără semnătură; PA, Handakten Clodius, Rumänien, 19 noiembrie

În timpul guvernării sale, Legiunea a fost o forță neomogenă, rebelă, a cărei aripă extremă[23] a câștigat un plus de importanță prin numeroase înscrieri noi. Elementele moderate, care se apropiaseră de Legiune după 14 septembrie, s-au retras în scurt timp pentru a-l aștepta pe Antonescu.[24] Chiar din primele luni ale responsabilității guvernamentale comune s-a văzut că nici generalul, nici Legiunea nu erau dispuse să se subordoneze. Ambele părți se așteptau la un conflict și au căutat să-și consolideze și să-și desăvârșească puterea în cazul agravării situației.

C. Lupta pentru putere

1. Activitatea în spațiul public — 2. Intervenții abuzive în economie — 3. Crimele de la Jilava, Snagov și Strejnicul — 4. Atitudinea militarilor

1. După 6 septembrie, Legiunea s-a străduit să-și recâștige pe diverse căi poziția de odinioară ca partid de masă. Prin mobilizarea tuturor forțelor, ea a înscenat demonstrații impresionante, astfel încât se părea că ea reprezintă întregul popor român, iar individul se află singur cu aversiunile și rezervele sale.

Multe manifestații și procesiuni de stradă au fost organizate în cinstea foștilor camarazi, căzuți victimă acțiunilor de pedepsire ale dictaturii regale. Erau sărbătoriți ca martiri ai „credinței legionare". Moartea lor, așa se spunea, era garantul reînvierii poporului român. Obsesia cu care gardiștii declarau „moartea legionară" ca fiind fericirea supremă a vieții a putut fi împărtășită de puțini. Ea însă era o amenințare evidentă pentru toți cei care se gândeau la împotrivire.

O atenție deosebită s-a acordat domeniului social. „Să trăim în sărăcie și toate dorințele nestăpânite de îmbogățire să le ucidem în noi. Să ducem o viață aspră, severă, să ținem departe de noi luxul și excesul. Să împiedicăm orice exploatare a omului."[1] Drept urmare, „gradele legionare" au depus în 1937 un jurământ la mormântul lui Moța și Marin, iar Sima a repetat promisiunea cu ocazia proclamării României ca „stat național legionar". Într-adevăr,

---

1940, „Schreiben Neubachers an Clodius"; *ibid.*, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 28 noiembrie 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, 29 noiembrie 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, 3 ianuarie 1941, Telegramm, Fabricius; *Rumänien am Rande des Abgrunds, op. cit.*, p. 20.

[23] *Cf.* BA, R 43 II/1486a, 2 decembrie 1940, „Aufzeichnung des Divisionsgenerals A. Phleps"; *ibid.*, Sammlung Schumacher, „Rückblick auf die Ereignisse in Rumänien", fără dată și semnătură; K. G. Hentzen, *op. cit.*, p. 136.

[24] *Cf.* A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, p. 76 și urm.

[1] *Rumänien am Rande des Abgrunds, op. cit.*, p. 55.

lozincile radicale nu lipseau şi existau de asemenea câteva eforturi practice. Legionarii declarau solemn că doresc să folosească orice câştig peste 20 000 de lei în scopuri sociale, banii urmând să fie gestionaţi probabil de „Ajutorul legionar", instituţie de ajutor social a Gărzii copiată după modelul de asistenţă socială naţional-socialist.[2]

Dacă la începuturile sale, Legiunea s-a îndreptat mai întâi către ţărănime, abordând mai târziu şi grupuri muncitoreşti, în 1940 ea şi-a concentrat eforturile asupra păturilor urban-proletare. Satul a suscitat atenţie doar în mod limitat.[3] Prin stabilirea de salarii minime, introducerea instanţelor de apel de uz intern, prin înfiinţarea de cantine şi alte organizaţii de binefacere, nevoile materiale ale muncitorimii au fost mai uşor de satisfăcut, iar aceasta şi mai uşor de influenţat şi de controlat decât ţărănimea. Prin ordine şi decrete, la ţară nu s-au putut obţine multe, cu atât mai puţin prin acordări izolate şi voluntare de ajutor. La aceasta s-a mai adăugat faptul că noii primari şi prefecţi legionari aveau puţină experienţă în administraţie. În schimb, din cauza tiraniei lor se vorbea mai mult despre ei.

Cu toate eforturile depuse, legionarii nu erau mulţumiţi de rezultatul activităţii lor de propagandă. Numeroasele înscrieri noi n-au putut înşela asupra faptului că, la fel ca şi până atunci, Garda era acceptată doar de către o minoritate. Era nevoie de o credinţă nestrămutată în misiunea istorică a Gărzii pentru a sărbători precum Horia Sima ziua de 6 septembrie ca pe o zi a victoriei, care să contrabalanseze pierderea a mai mult de o treime din teritoriul naţional.[4] Numai atunci când vechiul regim va fi distrus până la rădăcini, afirmau legionarii, România va reînvia. Un tribunal penal al lui Dumnezeu a constrâns ţara la umilinţă, întrucât aceasta s-a abătut de la calea adevărată, cea legionară.[5]

Nu numai vechile partide s-au opus unei asemenea interpretări. Nici Antonescu nu-şi ascundea critica la adresa Dictatului de la Viena.[6] În timp ce legionarii aspirau la transformări revoluţionare, Antonescu a cerut să fie păstrate liniştea şi ordinea, iar justiţia să fie lăsată să-şi facă treaba. Şi el dorea să fie dezvăluite greşelile vechiului regim pentru a se demarca de regele Carol al II-lea şi a slăbi vechile forţe îndatorate acestuia. El însă dorea ca formele ordinii de drept să fie menţinute.

---

[2] *Cf.* BA, Kl. Erwbg. 589, Virgil Mihăilescu, *Probleme Legionare 1941, Ajutorul Legionar*; *ibid.*, V. Iasinschi, *Die Eiserne Garde und die sozialen Probleme Rumäniens*; *ibid., Manifeste şi circulări,* vol. II, Ordinea *vom 7. Oktober 1940*; Alfonso Panini-Finotti, *Da Codreanu a Antonescu, Romania di ieri e di oggi*, Verona, 1941, p. 131 şi urm.

[3] *Cf.* A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, p. 73 şi urm.

[4] *Cf. Rumänien am Rande des Abgrunds, op. cit.*, p. 176.

[5] *Cf.* BA, Kl. Erwbg. 589, *Manifeste şi circulări*, vol. II, *Rede Simas vom 10. Dezember 1940*; vezi şi Matei Ionescu, „Tehnica şi resorturile teroarei în perioada dictaturii legionar-antonesciene", în: *Împotriva fascismului, op. cit.*, p. 195 şi urm.

[6] *Cf.* PA, Büro des Staatssekretärs, 15 noiembrie 1940, „Transocean-Meldung".

2. În toamna anului 1940, economia românească a trecut printr-o gravă criză. Aratul pentru semănăturile de toamnă încă nu începuse. Din cauza recoltei slabe, refugiații din zonele cedate cereau adăpost și hrană; cu toate acestea, Germania național-socialistă solicita ca România să livreze petrol și produse agrare la aceleași cote. Dificultățile au devenit și mai mari atunci când, în noaptea de 9 spre 10 noiembrie, un cutremur teribil a zguduit mari părți ale țării.[7]

Legația germană era conștientă că Garda va fi suprasolicitată dacă voia să exercite singură responsabilitățile guvernării, fapt valabil, în special, pentru importantul Minister al Economiei. De aceea, numirea de experți în funcția de șefi de resort a fost binevenită, dar Antonescu n-a putut evita ca, la nivelul puterii executive, legionarii să nu reprezinte majoritatea personalului, astfel încât toate inițiativele ministerului să poarte sigiliul lor.[8]

Printr-un decret-lege din 5 octombrie 1940 au fost plasați așa-numiți „comisari de românizare" care, împuterniciți să îndrume, supravegheau toate marile întreprinderi ale țării. În cele din urmă, prin noua lege, întreaga industrie românească a fost subordonată controlului Legiunii. Membrii acesteia nu erau pregătiți pentru un astfel de rol. Dacă n-au putut fi ușor mituiți de patroni, atunci activitatea lor a condus la politizarea întreprinderilor și la intervenții necalificate în administrație și producție.[9]

„Românizată" trebuia în primul rând averea minorității evreiești. Noile legi prevedeau restricții profesionale și exproprierea de moșii și proprietăți forestiere.[10] Acest lucru însă n-a fost suficient pentru adepții Gărzii. Recurgând la amenințare, șantaj și maltratare, ei au intrat în posesia firmelor și întreprinderilor comerciale evreiești, aceleași metode fiind aplicate și unor concetățeni „români" antipatici.[11] Reclamațiile că cercurile legionare se foloseau de putere doar pentru a dobândi avantaje financiare proprii au devenit tot mai frecvente. La sfârșitul celor patru luni de guvernare, Legiunea era grav compromisă.[12]

3. În septembrie 1940, constituirea cabinetului n-a fost simplă pentru Antonescu. Legionarii au declarat că vor intra în guvern numai dacă li se atribuie Ministerul de Interne. Experiențele din ultimii ani le demonstraseră

---

[7] *Cf.* A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, p. 110 și urm.; H. Laeuen, *op. cit.*, p. 53 și urm.; Universitatea din București, *Culegere de documente și materiale, op. cit.*, vol. 6, p. 44 și urm.

[8] *Cf.* PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 15 septembrie 1940, Telegramm, Fabricius; A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, p. 113; L. Pătrășcanu, *Sous trois dictatures, op. cit.*, p. 272.

[9] *Cf.* A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, pp. 86, 113 și urm.

[10] *Cf.* M. Broszat, *Das Dritte Reich und die rumänische Judenpolitik, op. cit.*, p. 135.

[11] *Rumänien am Rande des Abgrunds, op. cit.*, p. 85 și urm.; M. Fătu, I. Spălățelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 277 și urm.; A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, p. 119.

[12] *Cf.* ADAP, D, vol. 11, document 623, p. 874.

în mod dureros cât de important era acest resort[13] şi probabil că-şi aminteau de exemplul german, căci, în 1933, Frick era pe lângă Hitler unicul ministru naţional-socialist cu o sferă proprie de activitate. Oricum, primul-ministru a mai reuşit să ocupe câteva posturi importante cu oamenii săi de încredere. Locotenent-colonelul Alexandru Rioşanu răspundea de poliţie, jandarmeria rămânând anexată Ministerului de Război, care era condus de generalul însuşi. Toate celelalte domenii însă erau controlate de legionari. În Bucureşti, fiecare superior de poliţie avea pe lângă el un comisar legionar, rangurile inferioare fiind ocupate de membri din rândurile Gărzii. Legionarii nu aveau încredere în vechiul personal care nu demult participase la măsurile de urmărire. Şi apoi, era vorba să fie mulţumiţi nenumăraţii candidaţi pentru un post politic, cei mulţi care se alăturaseră Gărzii după 6 septembrie. Nu s-a putut evita ca o astfel de politică să nu intensifice şi mai mult atitudinea rezervată a funcţionarilor preluaţi de sub dictatura regală.[14]

Pe lângă organele de stat, mai existau diverse servicii de ordine legionare, în special „Poliţia legionară" care, datorită consultanţei oferite de SD, a luat repede fiinţă.[15]

La vremea sa, Codreanu argumentase existenţa Legiunii prin faptul că atunci când va veni la putere un regim care va satisface toate revendicările, tot va mai exista o problemă, pe care doar Garda ar putea-o rezolva, anume pedepsirea tuturor „trădătorilor" şi a „politicianilor" care vânduseră poporul.[16] Începând din septembrie 1940, situaţia descrisă de Codreanu tocmai se instalase. Antonescu a cerut ca foştii colaboratori ai regimului regal să fie lăsaţi în paza sa şi în seama concepţiei sale despre dreptate[17], o cerinţă căreia legionarii nu i-au putut ceda. „Noua Românie", „România legionară" avea ca premisă nimicirea fizică a adversarului de altădată, adversar văzut ca o încarnare a răului; de aceea, funcţionarea unor instanţe independente care pronunţau sentinţe potrivit tradiţiei juridice contrazicea pretenţia Gărzii la putere totalitară.

---

[13] *Cf.* Inland II A/B, 82–12, Rumänien, 2 octombrie 1940, „Aufzeichnung Dr. Ronnebergers (Gauleitung Niederdonau) über ein Gespräch mit Mihail Manoilescu".

[14] *Cf.* N. Iancu, *op. cit.*, p. 136; *Asasinatele de la Jilava, Snagov şi Strejnicul, op. cit.*, pp. 30, 59; Ch. Ciuntu, *op. cit.*, pp. 26, 43, 92 şi urm.; BA, Sammlung Schumacher 309, 18 noiembrie 1940, „Die Lage Rumäniens", fără semnătură; PA, Büro des Staatssekretärs, 29 noiembrie 1940, Telegramm, Fabricius; A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, pp. 100 şi urm., 198 şi urm.

[15] *Cf.* W. Hagen, *op. cit.*, p. 285 şi urm.; ADAP, D, vol. 12, document 94, p. 142; „In Memoriam Comandantul Legionar Dr. Mircea Muşetescu", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 251; M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 286 şi urm.; Mihai Stoian, *Moartea unui Savant, N. Iorga*, Bucureşti, p. 83.

[16] *Cf.* Grigore Manoilescu, „Un om din altă plămadă: Corneliu Codreanu", în: Corneliu Codreanu, *Prezent, op. cit.*, p. 97; *cf.* şi C. Zelea-Codreanu, *Cărticica şefului de cuib, op. cit.*, p. 127.

[17] *Cf.* I. Antonescu, *Zum Aufbau, op. cit.*, p. 42.

În primele zile ale lui noiembrie, trimisul german raporta către Ministerul de Externe: „Consulul Konstanza, care întreţine relaţii, în special cu cercurile legionare, telegrafiază următoarele: Aflu din surse sigure că, în timpul vizitei generalului la Roma, conducerea legionară intenţionează să-i judece în ultimă instanţă, respectiv să-i înlăture cât mai urgent pe câţiva foşti membri din guvern şi ofiţeri de rang mai mare, care s-au opus Legiunii şi au făcut abuzuri", iar Fabricius adăuga: „Eu cred că şeful statului, care cunoaşte exact starea de spirit a legionarilor, va lua măsuri ca să nu aibă loc acte cu care nici el însuşi nu este de acord."[18] Nu ştim ce a ordonat generalul. În orice caz, a întârziat acţiunea legionarilor doar cu câteva zile: prilejul l-a constituit exhumarea rămăşiţelor pământeşti ale lui Codreanu de pe terenul închisorii de la Jilava.

Dumitru Grozea, conducătorul Corpului muncitoresc legionar din Bucureşti, a pătruns cu un grup de adepţi supuşi lui în aripa celulelor, unde erau închişi foştii deţinători de funcţii din regimul regal. Uşile au fost deschise cu forţa şi mai multe salve de foc i-au nimerit pe cei dezarmaţi. În final, masacrul din noaptea de 26 spre 27 noiembrie s-a soldat cu moartea a 65 de persoane. Câteva ore mai târziu, N. Iorga şi V. Madgearu au fost ridicaţi de la locuinţele lor şi omorâţi. Doar datorită intervenţiei lui Rioşanu au scăpat de un destin asemănător Constantin Argetoianu, Gheorghe Tătărescu, Ion Gigurtu, Mihail Ghelmegeanu şi alţii.[19]

Nu este clar dacă Sima a fost informat în legătură cu planurile camarazilor săi. Mult mai important este faptul că el nu s-a distanţat, opunându-se unei urmăriri a atentatorilor.[20]

Asasinatele de la Jilava, Snagov şi Strejnicul au constituit punctul culminant al unui mare număr de alte infracţiuni, pentru care legionarii au trebuit să se justifice în timpul perioadei lor de guvernare. O statistică din 1942 vorbeşte de 450 de persoane maltratate, de 323 de arestări fără bază legală şi de 9 oameni omorâţi de gardişti, fără a lua în calcul victimele din 26 spre 27 noiembrie. Delictele asupra proprietăţii erau de ordinul miilor.[21] Dezlănţuirea legionarilor a înspăimântat şi a îngrozit populaţia, şi cu cât mai des era încălcată dreptatea, cu atât mai „nesuferită" devenea Garda.[22]

---

[18] PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 7 noiembrie 1940, Telegramm, Fabricius.

[19] *Cf. Asasinatele de la Jilava, Snagov şi Strejnicul, op. cit.*; Mihai Stoian, *op. cit.*; Universitatea din Bucureşti, *Culegere de documente şi materiale, op. cit.*, vol. 6, p. 53 şi urm.

[20] *Cf.* PA, Inland II geheim, 422, 5 decembrie 1940, „Vorgänge nach der Erschießung ehemaliger Politiker durch Gardisten, SD-Bericht"; *cf.* şi Octavian Roşu, „De la Preşedinţie pe la Valea Prahovei, Moartea lui Iorga şi încercările de a-l salva", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 153 şi urm.

[21] *Cf. Rumänien am Rande des Abgrunds, op. cit.*, p. 83 şi urm.

[22] PA, Handakten Luther, Rumänien, 16 februarie 1941, „Bericht über den Umsturzversuch in Rumänien vom 21. bis 24. Januar 1941", v. Killinger; *cf.* şi *ibid.*, Büro des

Pe 27/28 noiembrie, la Preşedinţia Consiliului de Miniştri soseau mereu comunicate noi despre actele de violenţă împotriva foştilor politicieni. Antonescu era extrem de agitat. El avertizase Legiunea încontinuu asupra justiţiei prin linşare. Acum cerea măsuri aspre. Trebuie să se pună capăt anarhiei din interiorul Gărzii, se impune ca el însuşi să preia conducerea Legiunii. Numai intervenţiile lui Neubacher şi Fabricius au împiedicat o nouă escaladare a conflictului. Diplomaţii germani l-au sfătuit pe general să menţină separaţia existentă între conducerea de stat şi cea de partid, dar au consimţit la un drept de „despăgubire".[23] Poliţia Legionară a fost dizolvată; Radu Mironovici a devenit noul şef de poliţie din Bucureşti, în locul lui Ştefan Zăvoianu; pe viitor, conducerea Ministerului de Externe urma să-i revină lui Antonescu; un nou decret-lege îi ameninţa cu pedeapsa capitală pe toţi cei care încălcau ordinea publică şi interesul de stat. Într-un apel, Sima a dat asigurări că Mişcarea Legionară îi este supusă pe deplin generalului; de acum înainte, orice abatere de la linia legionară va fi grav pedepsită. Complementar, a fost anunţată verificarea tuturor înscrierilor noi.[24] Cedarea în faţa lui Antonescu a însemnat pentru Sima o înfrângere dureroasă. Nu numai că poziţia sa în sfera administraţiei de stat a fost slăbită, dar şi partidul lui l-a părăsit. Grupurile de legionari radicali i-au imputat că declaraţiile guvernamentale au dezavuat actul de represalii de la Jilava, că el s-a înstrăinat de etosul legionar.[25] Dacă Sima nu voia să piardă influenţa în totalitate, atunci el trebuia să se supună presiunii grupurilor radicale, iar acestea nu erau dispuse la nici un fel de compromis. Astfel, conflictul dintre Gardă şi Antonescu nu era rezolvat, ci doar amânat. Ambele părţi erau decise să se dezbare de partenerul incomod.[26]

4. S-a făcut un bilanţ şi se punea întrebarea de partea cui era armata.

Printre ofiţeri, Antonescu nu era deosebit de îndrăgit. Adresase vorbe aspre colegilor săi, atunci când el însuşi se mai afla încă în slujbă. Mai mult, i se luau în nume de rău strânsa colaborare cu Germania şi măsurile sale lipsite de scrupule împotriva regelui Carol al II-lea. Aceste măsuri nu se împăcau deloc cu atitudinea tradiţional monarhică a armatei române.[27] În

---

Staatssekretärs, Rumänien, 3 ianuarie 1941, Telegramm, Fabricius; Constantin C. Giurescu, „Amintiri de la Facultatea de litere din Bucureşti privind perioada regimului legionar", în: *Împotriva fascismului, op. cit.*, p. 207 şi urm.

[23] *Cf.* ADAP, D, vol. 11, document 426, p. 624 şi urm.; *cf.* şi Octavian Roşu, „De la Preşedinţie pe la Valea Prahovei", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 134 şi urm.

[24] *Cf. Glasul Strămoşesc*, IV, Nr. 8, 5 decembrie 1940; PA, Büro des Unterstaatsekretärs, Südosten, 29 noiembrie 1940, Fabricius; M. Stoian, *op. cit.*, pp. 16, 24, 50; A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, p. 219 şi urm.; Universitatea din Bucureşti, *Culegere de documente şi materiale, op. cit.*, p. 65 şi urm.

[25] *Cf.* PA, Büro des Unterstaatssekretärs, Südosten, 29 noiembrie 1940, Telegramm, Fabricius.

[26] *Cf. IfZG*, ZS 1130.

[27] *Cf. ibid.*, ca şi BA, Sammlung Schumacher 309, 18 noiembrie 1940, „Die Lage in Rumänien", fără semnătură; H. Prost, *op. cit.*, p. 155.

ciuda tuturor rezervelor, în calitate de general şi om de stat, Antonescu impunea respect. Ideea sa de stat se apropia mai mult de idealul ofiţerilor decât de patosul revoluţionar al gardiştilor. El cunoştea interesele armatei şi căuta să le satisfacă în calitatea sa de conducător al statului şi de ministru de Război.[28]

Ofiţerii au observat cu aversiune întărirea Legiunii. Până pe 6 septembrie, armata a reprezentat o coloană de susţinere a dictaturii regale. Ea nu dorea să vadă cum dintr-o mişcare politică, pe care o reprimase cu puţin timp înainte, Legiunea devenea acum un factor de putere care o provoca nu numai politic, dar îi ameninţa şi monopolul puterii. După carieră şi origine, corpul ofiţeresc era legat de păturile sociale ale elitei. Acesta privea cu dispreţ la parveniţii din rândurile Legiunii pe care îi adusese la putere doar o adiere de vânt a politicii externe şi ale căror lipsă de experienţă şi lăcomie ameninţau să distrugă orice ordine. Asasinarea soldaţilor închişi la Jilava, părtaşi la represaliile dictaturii regale numai ca organe executive, încălca orice conştiinţă de sine militară. Se putea cere socoteală persoanelor care au urmat doar ordinele superiorilor lor? Doar puţini ofiţeri, şi anume cei tineri, s-au arătat receptivi la lozincile Gărzii, în timp ce majoritatea, în special corpul generalilor, manifestau o ură sinceră faţă de „verzi".[29]

Legionarii ştiau foarte bine că totul era pierdut dacă nu-şi apropiau armata de propria cauză. De aceea, ei s-au opus ierarhiei militare şi au cerut ca ofiţerii să fie numiţi după criterii politice. Indignaţi, ofiţerii şi-au descărcat nemulţumirea asupra soldaţilor germani ai misiunii armatei, nevinovaţi de fapt, dar făcuţi responsabili de ascensiunea Gărzii.[30] Venind în întâmpinarea acestei stări de spirit, Antonescu a interzis printr-un decret-lege orice activitate politică a cadrelor din armată. Soldaţii care totuşi se dădeau drept legionari erau grav pedepsiţi de către ofiţeri.[31]

O armată nu se compune doar din ofiţeri, iar pedepsele nu sunt în fiecare caz adecvate pentru a combate o politizare. Dacă Garda nu s-a putut infiltra în armată, atunci aceasta a fost doar urmarea popularităţii sale în general reduse în armată. Antonescu se putea desigur baza pe faptul că o acţiune împotriva Legiunii va avea aprobarea părţilor largi ale populaţiei, acordul

---

[28] *Cf.* A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, p. 67.

[29] *Cf. IfZG*, ZS 1130; L. Pătrăşcanu, *Sous trois dictatures, op. cit.*, p. 297 şi urm.; K. G. Hentzen, *op. cit.*, pp. 76, 95, 99.

[30] *Cf. Mémorial Antonesco, op. cit.*, p. 79 şi urm.; *Rumänien am Rande des Abgrunds, op. cit.*, p. 176 şi urm.

[31] *Cf.* BA, Kl. Erwbg. 589, „Legionarii din Germania 1941", 4 februarie 1941, „Notiz über den sogenannten legionären Aufstand", Ing. Bodea; *ibid.*, Sammlung Schumacher 341, 6 februarie 1941, „Schreiben Horia Simas an Himmler"; A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, p. 95.

păturilor sociale superioare[32] şi concursul activ al armatei. Situaţia politică internă însă n-a fost singura care a decis. O demonstraseră intervenţiile lui Neubacher şi ale lui Fabricius după asasinatele de la Jilava.

D. Raporturile cu Germania

1. Interese diferenţiate — 2. Poziţia serviciilor germane — 3. Orientarea lui Antonescu în politica externă

1. În vara anului 1940, „cel de al treilea Reich" se afla în culmea puterii; fără concurenţi serioşi, el stăpânea uscatul de la Atlantic la Prut. Pentru un politician român nu putea exista, în această situaţie, libertate de mişcare în politica externă. Antonescu credea că numai printr-o loialitate lipsită de ambiguităţi faţă de Axă se poate asigura existenţa teritorială a României şi se poate dobândi un drept într-o eventuală rectificare teritorială. El s-a arătat mereu conciliant faţă de interesele economice şi militare ale Germaniei, fără a înceta însă să critice Dictatul de la Viena.[1]

Legionarii nu împărtăşeau atitudinea pragmatică a lui Antonescu. Ei aveau conştiinţa unei strânse afinităţi ideologice cu naţional-socialismul. Tocmai acest fapt a condus însă la un grav conflict de interese.

Minoritatea germană din România deţinea în baza unui acord special un statut privilegiat care o distingea de celelalte minorităţi etnice.[2] În legătură cu transmutarea populaţiei germane din Basarabia s-a ajuns la un dezacord. În România, pentru a coordona mutarea în noile localităţi de domiciliu s-a instalat un puternic stat-major al Serviciului pentru persoanele de origine germană din afara hotarelor Germaniei (Volksdeutsche Mittelstelle). A fost inevitabil ca nu numai germanii din Basarabia să se adreseze noului oficiu al Reichului, astfel încât poziţia specială a minorităţii germane a devenit şi mai evidentă. Pentru legionari s-a atins un punct critic, care i-a determinat să manifeste rezerve serioase. Ei nu erau dispuşi să recunoască minorităţilor drepturi egale şi cu atât mai puţin un stat în stat.[3]

Totuşi, adesea, serviciile germane erau acelea care se vedeau determinate să facă plângeri. Ministrul de Externe Sturdza a intervenit, de exemplu, cu toată energia pentru a implica ţara într-un război cu Rusia. Făcând trimitere

---

[32] *Cf.* A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, p. 186 şi urm.

[1] *Cf.* M. Broszat, *Das Dritte Reich und die rumänische Judenpolitik, op. cit.*, p. 126 şi urm.; A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, p. 121 şi urm.

[2] Universitatea din Bucureşti, *Culegere de documente şi materiale, op. cit.*, vol. 6, p. 51.

[3] *Cf.* W. Hagen, *op. cit.*, p. 287.

la garanţia frontierelor oferită de Germania prin Dictatul de la Viena, el dorea să atragă apoi Reichul în conflict. Numai printr-o coincidenţă, încălcările ruseşti ale frontierelor n-au dus la o escaladare periculoasă. În locul lui Antonescu, care se îmbolnăvise, Sturdza a ordonat să se răspundă cu violenţă la provocarea sovietică. Un confident al generalului a aflat de intenţie şi-a reuşit să-l avertizeze la timp pe primul-ministru. Ceva mai târziu, Legaţia germană a fost informată şi ea cu privire la acest incident. Ştirea i-a pus în alertă pe germani. Fabricius s-a dus în grabă la Sturdza şi i-a dat de înţeles că la graniţa de răsărit trebuie păstrată liniştea.[4]

Cel mai des s-a ajuns la tensiuni în problemele de politică economică. Diplomaţii germani n-au încetat să stigmatizeze incompetenţa legionarilor şi să înlăture fantasmele lor privind o totală transformare a economiei. Dacă a existat de partea germană o constantă în ceea ce priveşte raporturile cu România, atunci aceasta se referea la interesul economic pentru ţara din sud-estul Europei, bogată în materii prime. Garda însă nu era dispusă să asiste la subordonarea totală a economiei româneşti fără a întreprinde ceva. În mod deschis ea s-a opus unei penetrări a economiei naţionale de către capitalul german[5], deşi „românizarea" întreprinderilor evreieşti ameninţa în multe cazuri să fie în favoarea germanilor şi nu a propriilor oameni.

2. Lupta tot mai vehementă pentru putere între primul-ministru şi Mişcarea Legionară a fost apreciată în mod diferit de către serviciile germane.

Încă înainte de 14 septembrie, simpatiile conducerii armatei germane erau îndreptate către viitorul prim-ministru[6], iar Hitler însuşi, se pare, îl prefera încă de la început pe Antonescu în locul legionarilor.[7]

Prin activitatea lui din primele luni, Fabricius s-a străduit să consolideze colaborarea lui Antonescu cu Garda. Cum însă „experimentele diletante, lipsa de disciplină şi abuzurile de tot felul din economie şi administraţie" au devenit tot mai frecvente, punctul său de vedere s-a transformat într-o atitudine evident negativă.[8]

---

[4] *Cf.* M. Sturdza, *op. cit.*, p. 171 şi urm.

[5] *Cf.* PA, Handakten, Clodius, Rumänien, 31 octombrie 1940, Fabricius; *ibid.*, 27 noiembrie 1940, „Telegramm des Berichterstatters der Nachrichten für Außenhandel"; *ibid.*, 20 decembrie 1940, Telegramm, Neubacher şi Fabricius; *ibid.*, Handakten, Wiehl, Rumänien, 2 noiembrie 1940, Telegramm, Fabricius şi Neubacher; *ibid.*, 8 ianuarie 1941, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, Büro des Unterstaatssekretärs, Südosten, 1 noiembrie 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, 20 noiembrie 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, Büro des Staatssekretärs; 21 noiembrie, Telegramm, Neubacher; W. Hagen, *op. cit.*, p. 286.

[6] *Cf.* ADAP, D, vol. 11, document 75, p. 110; A. G. Savu (ed.), *Rebeliunea legionară în versiunea generalului Hansen, op. cit.*, p. 59.

[7] *Cf.* M. Lackó, *Arrow-Cross Men, op. cit.*, p. 97 şi urm.

[8] *Cf.* PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 20 noiembrie 1940, Telegramm, Fabricius; *cf.* şi *ibid.*, 24 octombrie 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, 15 noiembrie 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, 20 noiembrie 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, 28 noiembrie

Nici Hermann Neubacher, însărcinatul special cu probleme economice din cadrul Legaţiei germane, n-a evitat să critice în permanenţă starea de nesiguranţă din economia românească provocată de legionari. „Este timpul", constata el revoltat, „să se pună capăt uneltirilor anarhiştilor şi ale experimentatorilor Gărzii".[9] Cu toate acestea, el a fost mai apropiat de Legiune decât Fabricius, care, în calitate de diplomat de carieră, întâmpina cu scepticism, ca majoritatea colegilor săi, tot ceea ce nu putea fi controlat. Neubacher îşi datora cariera naţional-socialismului, legionarii amintindu-i de propriul trecut „revoluţionar". El le împărtăşea ura faţă de „vechea societate", faţă de „capitaliştii francofili", cărora le înregistra „cu un fel de umor amar răbufnirile de îngrijorare şi teama lor pentru bani şi viaţă".[10] Pentru el era „absolut sigur că în prezent şi în viitor Legiunea" este unicul prieten necondiţionat al Reichului în România. Din nefericire, Garda nu este încă potrivită pentru a conduce statul. De aceea trebuie făcut totul pentru a-l împăca pe Antonescu cu Garda.[11]

Spre deosebire de cele menţionate deja privind conflictul dintre Antonescu şi Gardă, unele servicii de partid şi unele personalităţi au fost în mod evident de partea Legiunii. Printre acestea s-au numărat jurnalişti, precum reprezentantul DNB, dr Schickert, ataşatul aviaţiei militare Gerstenberg[12], conducerea tineretului german şi NSDAP/AO. Organizaţia pentru străinătate (Auslandsorganisation: AO) a lui Bohle spera ca, printr-o consiliere continuă a Gărzii, să câştige însemnătate politică şi, cel puţin în România, ea să se poată sustrage controlului ministerului de Externe.[13] Motive asemănătoare aveau probabil şi reprezentanţii SD. Atitudinea lor în sprijinul Gărzii era adecvată pentru a-i face pe legionari să creadă că aliatul lor nu este nimeni altcineva decât conducătorul SS însuşi. S-au pus la dispoziţie chiar şi arme.[14] Se pare că Himmler şi Heydrich au fost nu puţin suprinşi, când, la o întrunire

---

1940, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, 3 ianuarie 1941, Telegramm, Fabricius; ADAP, D, vol. 11, document 269, p. 377.

[9] ADAP, D, vol. 11, document 360, p. 526.

[10] *Ibid.*, document 426, p. 625.

[11] *Ibid.*, document 360, p. 526 şi urm.; *cf.* şi document 709, p. 993 şi urm.; PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 21 noiembrie 1940, Telegramm, Neubacher; *IfZG*, ZS 1130.

[12] *Cf.* ADAP, D, vol. 12, document 94, p. 141 şi urm.; *IfZG*, ZS 1130.

[13] *Cf.* PA, Handakten, Luther, Rumänien, 16 februarie 1941, „Aufzeichnung für den Reichsaußenminister, Bemerkungen zu den revolutionären Ereignissen", fără semnătură (Neubacher); *ibid.*, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 7 octombrie 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, 24 octombrie 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, 8 decembrie 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, GB, Geheim 23, 3 decembrie 1940, Fabricius an Luther; *ibid.*, Chef AO, 114, 16 noiembrie 1940, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, Handakten Clodius, Rumänien, 11 decembrie 1940, Aufzeichnung, Clodius; *Libertatea*, 10 noiembrie 1940; W. Hagen, *op. cit.*, p. 286.

[14] *Cf. IfZG*, ZS 1130.

cu Victor Biriş, un colaborator al lui Sima, au aflat de speranţele legionarilor. În aceeaşi zi, într-o scrisoare de răspuns, Himmler s-a adresat comandantului legionar prezentându-i opinia sa în legătură cu deosebirile de vederi dintre el şi Antonescu, în urma evenimentelor de la Jilava. El personal nu dăduse niciodată multă importanţă formalităţilor juridice; acum, conducătorul SS le confirma şi legionarilor faptul că există situaţii în care nu se poate aştepta o sancţionare a vinovaţilor de către justiţia ordinară şi paragrafele sale, astfel încât o reacţie directă a Legiunii este îndreptăţită. În acelaşi timp însă, el îndemna Garda să colaboreze strâns şi plină de încredere cu Antonescu, căci soarta României depindea de armonia celor două forţe. Himmler respingea astfel rolul care i se atribuise, fără a-i fi ponderat pe legionari sau pe colaboratorii SD din România în eforturile lor de adâncire a cooperării îndreptate împotriva generalului.[15]

3. În timp ce Legiunea a căutat şi a găsit un pilon de sprijin în forţele apropiate de NSDAP, Antonescu s-a evidenţiat ca general şi om de stat. Hitler, la fel ca şi Mussolini, s-a arătat adânc impresionat de personalitatea generalului după discuţiile avute cu acesta. În schimb, pe reprezentanţii Gărzii, el nu i-a onorat nici măcar cu o privire.[16] Mai mult chiar, la mijlocul lui noiembrie, el s-a exprimat faţă de primul-ministru maghiar Teleki — referindu-se evident la Legiune — că este de părere că experimentul cu politicienii naţional-socialişti din sud-estul Europei nu s-a dovedit rentabil şi că vrea să renunţe la el.[17]

Pe 22 noiembrie, Antonescu a sosit la Berlin într-o vizită de stat. În timpul convorbirii sale cu Hitler a adus vorba şi despre tensiunile cu Garda: „El înţelege pe deplin dificultăţile generalului Antonescu, întrucât el însuşi a preluat o grea moştenire în Germania. Important pentru munca de reconstrucţie este un partid puternic care să-i fie lui [lui Antonescu] absolut supus."[18]

Generalul s-a putut convinge că Germania îl doreşte ca şef al Legiunii, şi curând s-a ivit ocazia pentru realizarea acestui obiectiv. Abia se întorsese din Berlin, când legionarii, în ura lor oarbă, au pătruns în închisoarea de la Jilava — cu urmările cunoscute. Forţele radicale l-au provocat pe Antonescu

---

[15] *Cf. Procesul marii trădări naţionale, op. cit.*, p. 10; A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, p. 225 şi urm.; ADAP, D, vol. 12, document 194, p. 141 şi urm.; *IfZG*, ZS 1130, W. Hagen, *op. cit.*, p. 285.

[16] *Cf. Mémorial Antonesco, op. cit.*, p. 35 şi urm.; M. Sturdza, *op. cit.*, p. 179 şi urm.; G. Ciano, *Diario, op. cit.*, vol. 1, 363; Andreas Hillgruber (ed.), *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler, Vertrauliche Aufzeichnungen über Unterredungen mit Vertretern des Auslandes, 1939–1941*, Frankfurt/M., 1967, pp. 352 şi urm., 451; W. Hagen, *op. cit.*, p. 287 şi urm.; A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, p. 140 şi urm.; Giuliano Caroli, „I rapporti italo-romani nel 1940, La visita di Antonesco a Roma", în: *Revista di studi politici internazionali*, 45 (1978), p. 373 şi urm.

[17] *Cf.* M. Lackó, *Arrow-Cross Men, op. cit.*, p. 97 şi urm.

[18] A. Hillgruber (ed.), *Staatsmänner, op. cit.*, p. 360.

într-un moment în care acesta era decis să înlăture toate samavolniciile. După convorbirea cu Hitler, Antonescu a fost probabil nu puţin surprins atunci când Neubacher şi Fabricius au intervenit în favoarea Gărzii, împiedicând astfel asocierea conducerii legionare cu funcţia sa de şef de stat şi prim-ministru[19]; mai mult chiar, Baldur von Schirach şi Bohle, participanţi la înmormântarea solemnă a rămăşiţelor pământeşti ale lui Codreanu de pe 30 noiembrie, i-au transmis lui Sima o invitaţie din partea locţiitorului Führer-ului, recomandându-i să se slujească de organizaţia lor de partid la edificarea „României legionare".[20] A fost o lecţie amară, Antonescu însă a ştiut să tragă învăţăminte din ea. Numai un act de autoritate al lui Hitler însuşi, faţă de care toate serviciile germane interesate se simţeau obligate în mod univoc, ar fi pus capăt acestei susţineri nedorite.

După cum au arătat-o ultimele evenimente, politica internă a României a fost determinată în mod esenţial de factori din afara ţării. Antonescu a tras consecinţele şi s-a grăbit să aducă politica externă sub controlul său. Incidentele de la Jilava i-au oferit pretextul[21], iar după câteva săptămâni el şi-a putut atinge cel puţin acest scop. Prilejul l-a constituit brusca eliberare din funcţie a trimisului german la Bucureşti (13 decembrie 1940). Pe baza multor discuţii personale, Antonescu câştigase încredere în Fabricius şi a presupus că ministrul de Externe Sturdza se folosise de o călătorie prelungită la Berlin pentru a obţine rechemarea reprezentantului diplomatic german, care manifesta o atitudine critică faţă de Legiune. Părea că a sosit timpul pentru a reclama înţelegerea obţinută de Sima.[22]

E. Opţiunea lui Hitler în favoarea lui Antonescu

1. Întrunirea de la Obersalzberg — 2. Eşuarea rebeliunii armate

1. După o scurtă fază de destindere survenită în decembrie 1940, disputele politice interne s-au intensificat din nou în ianuarie 1941. Circulau zvonuri în legătură cu pregătirea unei nopţi a Sf. Bartolomeu, cu nimic mai prejos decât asasinatele de la Jilava. Deşi deposedată propriu-zis de funcţia sa, Poliţia Legionară şi-a continuat percheziţiile la domiciliu şi actele de violenţă. Pe 7 ianuarie, Antonescu i-a cerut socoteală lui Sima. Şeful legionar

[19] V. *supra*, p. 416.

[20] *Cf.* PA, GB, Geheim 23, 3 decembrie 1940, „Schreiben des Gesandten Fabricius an den Leiter der Abteilung ‚Deutschland'", Luther.

[21] V. *supra*, p. 417.

[22] *Cf.* M. Sturdza, *op. cit.*, p. 186 şi urm.; PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 14 decembrie 1940, Telegramm, Fabricius; A. Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*, *op. cit.*, p. 117.

a tăgăduit toate acuzațiile și a urmat o ceartă vehementă, în decursul căreia generalul l-a dat afară din încăpere pe vicepremierul său.[1] După câteva zile, Antonescu s-a adresat trimisului german cu rugămintea de a-l vizita cât de curând posibil pe „Führer și Reichskanzler", pentru a dezbate cu el, pe lângă chestiuni de politică militară, și probleme de politică internă.[2]

Ca ofițer cu experiență, Antonescu era probabil lămurit cu privire la prioritățile germane din ianuarie 1941. Marșul trupelor germane pentru a ataca Grecia a atins teritoriul românesc începând cu luna decembrie; la sfârșitul lunii, Antonescu a fost înștiințat și despre intențiile germane împotriva Rusiei.[3] Transformările revoluționare care periclitau randamentul economiei și al armatei românești erau, din perspectivă germană, sub toate formele de evitat. Antonescu era decis să valorifice avantajul acesta.

La mijlocul lunii ianuarie, Horia Sima a fost invitat de către reprezentantul Führer-ului să facă o vizită la Berlin. Rugămintea de a discuta cu Reichskanzler-ul s-a asociat cererii lui Antonescu de a fi însoțit, în condițiile date, de comandantul legionar. Indicația era limpede. După o scurtă convorbire de tatonare, Legația germană i-a comunicat lui Sima că este invitat împreună cu generalul într-o vizită la Hitler. Surprins, conducătorul legionar a refuzat. Primul său răspuns a fost că nu poate suporta zborul, mai târziu a declarat că generalul Antonescu și el nu trebuie să fie simultan absenți din România. În realitate, Sima se temea probabil să aibă, alături de Antonescu, o soartă identică celei a fostului ministru de Externe legionar, Sturdza. După o călătorie cu primul-ministru la Berlin, în noiembrie 1940, Sturdza s-a plâns amarnic că fusese exclus de la toate discuțiile decisive. Întrucât transmiterea invitației nu îndeplinea toate cerințele protocolare, suspiciunea lui Sima a devenit și mai mare.[4]

Conducătorul de stat român a decolat pe 14 ianuarie din București, întâlnindu-se încă în aceeași zi cu dictatorul german. În expunerile sale, Antonescu a subliniat că a realizat mari progrese în administrație, economie și finanțe, că armata română a fost reorganizată și că, începând din luna aprilie, ea poate face față tuturor eventualităților. Apoi s-a referit la adevărata sa problemă. Elemente de calitate inferioară, comuniști, s-au infiltrat în Legiune. Ea a încercat să-și realizeze brusc idealul revoluționar, ajungându-se

---

[1] *Cf.* PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 1 ianuarie 1941, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, 3 ianuarie 1941, Telegramm, Fabricius; *ibid.*, Handakten, Luther, Rumänien, 9 ianuarie 1941, Telegramm, Fabricius; ADAP, D, vol. 11, document 623, p. 874 și urm.

[2] *Cf.* ADAP, D, vol. 11, document 631, p. 882.

[3] *IfZG*, ZS 1130.

[4] *Cf. ibid.*, PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 11 februarie 1941, Telegramm, v. Killinger; *ibid.*, Inland II geheim, 423, 24 ianuarie 1941, SD-Bericht; BA, Sammlung Schumacher 309, „Rückblick auf die Ereignisse in Rumänien II", fără dată și semnătură; *ibid.*, 589, „Legionarii din Germania", 27 ianuarie 1941, „Note über die traurigen Ereignisse in Rumänien"; ADAP, D, vol. 11, document 647, p. 899.

astfel pretutindeni la dezordine, fapt valabil, în special, pentru Ministerul de Interne şi cel al Economiei. Legiunea trebuie reorganizată sub conducerea sa. Nu este nevoie, de aceea, de o luptă aprigă, căci există mulţi legionari care sunt dispuşi la o colaborare.

Percepând ca pe un afront personal răspunsul negativ al lui Sima la invitaţia făcută, Hitler a depăşit în răspunsul său propunerea generalului. El a accentuat, ce-i drept, că, în concepţia sa, orice regim are nevoie de o ancorare etnică solidă, de aceea cel mai bine ar fi dacă Antonescu ar câştiga conducerea legionară de partea sa; dar, în acelaşi timp, a explicat că relaţiile germano-române nu depind de existenţa unei organizaţii considerate egale partidului naţional-socialist şi că întrezăreşte probleme dacă nu se va ajunge la o sinteză cu Garda de Fier, însă „se va decide [...] în asemenea chestiuni prin forţa personalităţii“[5].

Tensiunile politice interne româneşti au format pe 20 ianuarie şi tema discuţiei dintre Mussolini şi Hitler. Ambii şefi de stat au căzut de acord că cea mai bună soluţie a crizei este probabil ca Antonescu, despre care Hitler îşi făcuse o impresie excelentă, să fie în acelaşi timp conducătorul Legiunii.[6]

2. Reîntoarcerea primului-ministru român de la întrunirea de la Obersalzberg a fost aşteptată cu încordare în România. Antonescu a ordonat imediat să fie răspândită vestea că el are sprijinul total al lui Hitler, ba chiar că i s-a recomandat să întreprindă la nevoie o lovitură de stat şi să preia el însuşi conducerea Legiunii. Existau însă şi alte zvonuri: călătoria a fost un eşec, se spunea, Garda se bucură de susţinere germană nelimitată.[7]

Nici Antonescu, nici Garda nu mai doreau să menţină starea de incertitudine. Pe 17 decembrie, într-o scrisoare fără menajamente, conducătorul de stat român a încheiat socotelile cu Horia Sima. Despre o eventuală colaborare ulterioară, generalul n-a vorbit.[8] În loc de aceasta, el a început primele negocieri cu legionarii care s-au dezis de Sima.[9]

În cercurile Legiunii se intuia situaţia extrem de dificilă. Existau de mult pregătiri pentru o rebeliune armată împotriva lui Antonescu.[10] Potrivit unei informaţii confidenţiale a Serviciului de Siguranţă din 11 ianuarie 1941, toate formaţiunile legionare erau alarmate, fiind pregătite să înceapă lupta.[11] Într-o

---

[5] A. Hillgruber (ed.), *Staatsmänner, op. cit.*, p. 426 şi urm.; *cf.* şi ADAP, D, vol. 11, document 661, p. 924 şi urm.

[6] *Cf.* A. Hillgruber, *Staatsmänner, op. cit.*, p. 451 şi urm.; *Der Prozeß gegen die Hauptkriegsverbrecher, op. cit.*, vol. 34, document 134-C, p. 471.

[7] *Cf.* BA, Sammlung Schumacher 309, „Rückblick auf die Ereignisse in Rumänien II“, fără dată şi semnătură; A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, p. 245.

[8] *Cf.* A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, p. 244.

[9] *Cf.* M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 320 şi urm.

[10] *Cf.* PA, Inland II geheim, 422, noiembrie 1940, „Schriftverkehr bezüglich Lieferung von Krafträdern und Waffen an die Legionäre“.

[11] *Cf.* M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 319.

ședință din 16 ianuarie, secretarul general al Legiunii, N. Petrașcu, a explicat șefilor de cuiburi din București că despărțirea dintre general și Legiune este inevitabilă. Modul în care trebuia să se realizeze separarea a devenit limpede din expunerile următoare: se poate lua în calcul, completa Petrașcu, faptul că ofițerii mai tineri se vor declara solidari cu Garda. În afară de aceasta, Garda dispune numai în București de peste 21 000 de arme.[12]

La 18 ianuarie, Antonescu a dizolvat comisiile de „românizare". Activitatea lor, argumenta textul introductiv al legii, a avut drept consecință un declin economic. Astfel, generalul răpea Legiunii unul dintre cei mai însemnați piloni ai puterii politice.

Poate că nu s-ar fi ajuns la actele de violență de mai târziu, dacă legionarii ar fi posedat informații mai sigure despre atitudinea lui Hitler. Oamenii lor de încredere din SD[13], din organizația pentru străinătate și din presă n-au făcut nici un efort însă pentru a-i abate de la planurile lor de puci.[14]

Pe 19 ianuarie, Garda a organizat în toată țara mitinguri unde și-a exprimat solidaritatea cu Axa. În aceeași zi, Antonescu i-a convocat pe toți prefecții la o conferință în Capitala românească. În fața hotelului bucureștean „Ambasador", sediul statului-major al misiunii armate germane, a fost ucis un ofițer german de către un cetățean grec. Pentru Antonescu, incidentul a fost favorabil. Ministrul de Interne Petrovicescu, un apropiat al Legiunii, a fost destituit din funcția sa, întrucât, după cum se spunea, nu este capabil să garanteze siguranța misiunii militare germane.[15] La început, legionarii au răspuns cu demonstrații care au devenit apoi tot mai violente. Omul lor, cereau ei, trebuie din nou numit în funcție. Sima și-a anunțat vizita la șeful misiunii militare germane, generalul Erich Hansen. El l-a asigurat pe partenerul său de discuție că Legiunea se simte solidară cu forța armată germană. Armata germană precum și Legiunea simbolizează marile și eficientele gânduri ale lui Hitler și Mussolini. Hansen, care nu știa nimic de planurile Gărzii, a replicat că i-ar plăcea să păstreze și să promoveze strânsele relații dintre armata germană și Legiune. Poate că Sima a supraevaluat observația, neînsemnată mai degrabă, ca pe o referire la atitudinea germană față de iminenta

---

[12] *Rumänien am Rande des Abgrunds*, *op. cit.*, p. 22 și urm.

[13] În memoriile sale, Walter Schellenberg arată că Heydrich însuși a susținut planurile de rebeliune legionare. Împotriva acestei afirmații, Wilhelm Höttl relatează că șeful SD nu s-a manifestat în acele săptămâni decisive, existând multe motive să se presupună că acesta a considerat drept corectă linia Antonescu a lui Hitler. *Cf.* Walter Schellenberg, *Memoiren,* Köln, 1956, p. 178 și urm.; W. Hagen, *op. cit.*, p. 291.

[14] *Cf.* ADAP, D, vol. 11, document 706, p. 987 și urm., document 709, p. 993 și urm.; *ibid.*, vol. 12, document 94, p. 140 și urm., document 169, p. 244 și urm.; PA, Büro des Staatssekretärs, 24 ianuarie 1941, Telegramm, v. Killinger; 11 februarie, Telegramm, Fabricius; BA, Sammlung Schumacher 309, „Rückblick auf die Ereignisse in Rumänien II", fără dată și semnătură.

[15] *Cf. IfZG*, ZS 1130; BA, Sammlung Schumacher 309, „Die Vorgänge in Rumänien", fără dată și semnătură; *Rumänien am Rande des Abgrunds, op. cit.*, p. 281.

încercare de puci.[16] În orice caz, legionarii au intensificat în seara zilei de 20 ianuarie presiunea asupra lui Antonescu. În provincie s-a ajuns la primele acte de violenţă. În apeluri se solicita ca toţi membrii guvernului aflaţi sub influenţă evreiască sau francmasonă — pentru legionari, aceştia erau toţi cei apropiaţi primului-ministru — să fie eliberaţi din funcţii.[17] Antonescu a răspuns prin destituirea tuturor prefecţilor, pe care i-a înlocuit cu ofiţeri.

A doua zi, atunci când noii deţinători ai posturilor au vrut să preia afacerile administrative, legionarii au refuzat să le facă loc. Pretutindeni în ţară, prefecturile judeţene, clădirile telefonice, oficiile de poliţie şi comunale au fost ocupate de Gardă.[18] Antonescu a dat dispoziţie armatei să intervină doar dacă ea va fi atacată. Nu dorea să se opună prea devreme Gărzii, pentru ca aceasta să capete din nou ajutor din exterior. Cu cât Legiunea şi-a urmărit mai hotărât planurile de rebeliune, cu atât a trebuit să se compromită mai tare în ochii opiniei publice, în special în faţa serviciilor germane de resort.

În seara zilei de 21 ianuarie se părea că legionarii vor ieşi victorioşi din acel conflict violent. O delegaţie i-a transmis generalului revendicările lui Sima: toate trupele trebuie să se retragă; guvernul să fie format doar din legionari. Antonescu s-a declarat dispus la concesii, fapt care a amplificat doar inflexibilitatea Gărzii. A sosit o a doua delegaţie, care i-a cerut conducătorului statului să se retragă din politica activă şi să îndeplinească doar funcţii reprezentative. Antonescu a refuzat. La insistenţele trimisului german, el s-a arătat pregătit să negocieze asupra unor posturi în guvern şi administraţie.[19]

În Germania, lupta dintre Antonescu şi Gardă era privită cu îngrijorare. În seara de 21 ianuarie, misiunea militară germană din România a primit ordin să nu se amestece în treburile politicii interne, dar să rămână în stare de alarmă, pentru a-l susţine, la cererea sa, pe general, prin forţă armată.[20]

---

[16] *Cf. IfZG*, ZS 1130; A. G. Savu (ed.), *Rebeliunea legionară în versiunea generalului Hansen, op. cit.*, p. 60; *Procesul marii trădări naţionale, op. cit.*, p. 10 şi urm.

[17] *Cf.* H. Lauen, *op. cit.*, p. 82; PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 21 ianuarie 1941, Telegramm, Fabricius; BA, Kl. Erwbg. 589, „Legionarii din Germania 1941", 4. 2. 1941, „Notiz über den sogenannten legionären Aufstand", Ing. Botea.

[18] *Cf.* BA, Sammlung Schumacher 309, „Die Vorgänge in Rumänien", fără dată şi semnătură; Gheorghe Costea, „Zilelele viforoase din ianuarie 1941 la Galaţi", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 63.

[19] *Cf.* PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 22 ianuarie 1941, Telegramm, Fabricius; A. G. Savu (ed.), *Rebeliunea legionară în versiunea generalului Hansen, op. cit.*, p. 60; *Rumänien am Rande des Abgrunds, op. cit.*, p. 286 şi urm.; A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, p. 249 şi urm.

[20] *Cf.* A. G. Savu (ed.), *Rebeliunea legionară în versiunea generalului Hansen, op. cit.*, p. 60; Franz Halder, *Kriegstagebuch, Tägliche Aufzeichnungen des Chefs des Generalstabes des Heeres, 1930–1943*, ediţie îngrijită de Hans-Adolf Jacobsen, vol. 2, Stuttgart, 1963, p. 250.

Pe 22 ianuarie, disputele sângeroase au atins un punct culminant. Antonescu a ordonat primele contramăsuri și a cerut armatei să fie recucerite clădirile publice. Spre seară, soldații s-au retras în poziții asigurate, pentru a evita pierderi inutile. Doar atât a așteptat plebea: sub protecția întunericului, s-a ajuns la tâlhării și la cruzimi greu de imaginat.[21]

Cum știrile privind confruntările violente deveneau tot mai neliniștitoare, pe 22 ianuarie, cam pe la ora prânzului, Antonescu i s-a adresat lui Fabricius cu rugămintea de a afla pentru cine optează Hitler. După o convorbire de tatonare cu cancelarul Reichului, Ribbentrop a dat răspunsul spre seară: Antonescu să procedeze la fel ca și Hitler în cazul puciului lui Röhm, să înlăture conducătorii ostili, dar să păstreze Garda ca atare, iar el însuși să se numească în fruntea acesteia.[22]

Generalul Hansen, care luase în primire ordinul telefonic al lui Ribbentrop, i-a înștiințat urgent pe legionarii aflați la Legație și a venit în grabă la Președinția Consiliului de Miniștri, unde conducătorul statului român a luat cu ușurare la cunoștință poziția germană. Pentru a se evita curgerea inutilă de sânge, Hansen l-a rugat pe Antonescu să aprobe o propunere de mediere realizată de el. Aceasta prevedea ca tuturor legionarilor care depuneau armele până la ora 8 să li se acorde imunitate. În cele din urmă, Antonescu a consimțit pentru un termen fixat până la ora 5. Făceau excepție de la această reglementare conducătorii Legiunii, generalul referindu-se aici, după cum s-a constatat mai târziu, la orice mic gardist care avea câțiva oameni în subordine.[23]

Sima a fost informat din diferite părți de poziția germană. Pentru a salva ce mai era de salvat, el s-a pus în legătură, prin intermediul șefului SD în România, v. Bolschwing, cu Hermann Neubacher, cel care mijlocise în noiembrie între el și Antonescu. Însărcinatul german cu probleme economice fusese deja înștiințat de Mihai Antonescu că generalul fixase contraatacul împotriva legionarilor pentru ora 5. La ora 4.30, Neubacher a sosit la cartierul general legionar. Aici le-a expus gardiștilor concepția germană și i-a dictat lui Sima actul de capitulare. După cum se pare, în acest moment, Neubacher nu era încă informat de directiva lui Ribbentrop, deoarece, în

---

[21] *Cf.* PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 22 ianuarie 1941, „Telegraphische Berichte von Fabricius sowie OKW-Auslandsmeldung vom selben Tag, 23 Uhr"; BA, Sammlung Schumacher 309, „Rückblick auf die Ereignisse in Rumänien", fără dată și semnătură; „Rumänien nach dem Januarputsch", fără dată și semnătură; Sammlung Schumacher 341, „Schreiben Simas an Himmler vom 6. Februar 1941"; Universitatea din București, *Culegere de documente și materiale, op. cit.*, vol. 6., p. 78.

[22] *Cf. IfZG*, ZS 1130; A. G. Savu (ed.), *Rebeliunea legionară în versiunea generalului Hansen, op. cit.*, p. 61. Barbul relatează despre o discuție telefonică a lui Hitler cu Antonescu. Nu există însă material care să confirme aceasta. *Cf. Mémorial Antonesco, op. cit.*, p. 104; *cf.* și ADAP, D, vol. 11, document 691, p. 972 și urm.; G. Ciano, *Diario, op. cit.*, vol. 2., p. 18.

[23] *Cf. IfZG*, ZS 1130.

cadrul negocierilor sale cu Garda, el le-a garantat retragere liberă şi amnistie, promiţând că, în curând, vor fi iniţiate tratative cu generalul. Întrucât nici comunicatul misiunii forţelor armate germane nu relata nimic despre o pedepsire a legionarilor, legionarii au acceptat sfârşitul disputelor sângeroase în condiţii care nici nu corespundeau revendicărilor lui Antonescu, nici nu reproduceau corect poziţia germană.[24] Pe 23 ianuarie, în jurul orei 5, armata română şi-a început ofensiva. Sima nu i-a mai putut informa la timp pe toţi partizanii că trebuie să depună armele, astfel încât unele încăierări au îngrozit opinia publică. Totuşi doar în câteva ore, ordinea a fost restabilită. Misiunea forţelor germane a avut o contribuţie decisivă la calmarea situaţiei, căci mulţi gardişti nu aveau încredere în trupele româneşti, predându-se abia la intervenţia ofiţerilor germani.

Evoluţia ulterioară n-a corespuns speranţelor nutrite de partea germană şi legionară. După câteva ore a început valul de arestări. SD şi Wehrmacht-ul fuseseră ferm convinşi că au obţinut o amnistie pentru legionari. Dar acum se simţeau traşi pe sfoară. Întrucât generalul nu putea fi admonestat în mod deschis, ei i-au luat pe legionarii proeminenţi sub protecţia lor şi i-au dus în Germania.[25]

F. Structura socială a Legiunii după 1938: continuitate sau schimbare?

1. Formularea problemei — 2. Structurile inferioare — 3. Cadrele de conducere

1. Mulţi dintre legionarii care trăiesc astăzi în exilul occidental se distanţează de istoria Legiunii după asasinarea lui Codreanu. Sima, argumen-

[24] *Cf.* BA, Kl. Erwbg. 589, *Manifeste şi circulări*, vol. II, 23 ianuarie 1941, Ora 5, Horia Sima; *ibid., Memorii, Reportaje, Note Berlin II, 1941*, 24 ianuarie 1941, „Briefentwurf Vasile Iasinschis an v. Killinger"; M. Sturdza, *op. cit.*, p. 217 şi urm.; H. Neubacher, *op. cit.*, p. 57 şi urm.; W. Hagen, *op. cit.*, p. 289; A. G. Savu (ed.), *Rebeliunea în versiunea generalului Hansen, op. cit.*, p. 61.

[25] În legătură cu salvarea conducerii legionare din faţa represaliilor lui Antonescu s-a ajuns la o luptă îndârjită între Ministerul de Externe şi SD. Raportul lui Ribbentrop despre acţiunile SD în România a dezlănţuit furia lui Hitler. În cele din urmă, prestigiul SD-ului s-a deteriorat într-atât, încât Ribbentrop a cutezat, după nenumărate încercări zadarnice, să-i disciplineze pe despoticii ataşaţi de poliţie. *Cf.* W. Hagen, *op. cit.*, p. 290 şi urm.; H. Höhne, *op. cit.*, p. 262 şi urm.; BA, NS 19 nou, 2882, 5 martie 1942, „Himmler an Streckenbach und Heydrich". Cu privire la măsurile armatei germane după puciul legionar eşuat *cf.* şi PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 24 ianuarie 1941, OKW-Bericht; *ibid.*, 3 februarie 1941, Telegramm, v. Killinger; IfZG, ZS 1130; *ibid.*, Büro des Reichsaußenministers, Rumänien, „Rumänische Legionäre, Horia Sima"; A. Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu, op. cit.*, p. 310, nota 62.

tează ei, a deviat Legiunea de la „calea adevărată", a părăsit linia Căpitanului; sub conducerea lui a luat naştere un nou partid care nu mai are nimic în comun cu Mişcarea Legionară din perioada 1927–1938.[1]

Desigur, un astfel de model de interpretare nu rezistă unei examinări critice, mai curând el face parte dintr-o concepţie istorică personalistă care a îndrumat gândirea legionarilor. Este adevărat că, începând din 1938, Garda a fost supusă unei schimbări prin care grupuri noi au avansat în posturi de conducere. Lucreţiu Pătrăşcanu a accentuat în mod îndreptăţit acest lucru în prezentarea — demnă de citit şi acum — a dictaturii regale şi a sfârşitului ei. Cu toate acestea, el explică faptul că Legiunea nu şi-a schimbat fundamental caracterul. Ea reprezenta în 1940 aceleaşi grupuri şi pături sociale ca înainte cu doi ani.[2]

2. Cercetările de istorie socială recente privind fascismul şi naţional-socialismul arată că postulatul unei continuităţi a structurii sociale a PNF şi NSDAP, dincolo de momentul participării la putere, nu se potriveşte pentru cele două „mişcări cu nucleu fascist"[3]; acesta este un fapt încă şi mai puţin valabil pentru Legiune.

Sub presiunea dictaturii regale, Garda s-a transformat dintr-o mişcare de masă într-un partid de cadre. Este greu de spus câţi membri activi mai existau în august 1940. Incontestabil, numărul lor nu era foarte mare.[4] Ziua de 6 septembrie a adus o prefacere decisivă. Nu numai că s-au alăturat din nou Legiunii cei care trebuiseră să se teamă sub guvernarea regală de o angajare deschisă, ci au fost mulţi şi aceia care până atunci nu avuseseră nici o legătură cu Legiunea, şi care se adaptau acum noilor condiţii.[5] Dacă i se dă crezare lui Sima, în toamna anului 1940 Garda trebuie să fi numărat peste 300 000 de membri.[6]

Întrucât organizaţiile de partid burgheze s-au putut afirma ca asociaţii mai puţin închistate, iar adversitatea lui Antonescu faţă de Gardă a devenit

---

[1] *Cf.* Şt. Palaghiţa, *op. cit.*

[2] L. Pătrăşcanu, *Sous trois dictatures, op. cit.*, pp. 208 şi urm.; 241 şi urm.

[3] *Cf.* W. Schieder, *Der Strukturwandel, op. cit.*, îndeosebi p. 80 şi urm.; M. H. Kater, *op. cit.*, îndeosebi p. 34 şi urm.

[4] *Cf.* H. Sima, *Sfârşitul, op. cit.*, p. 439; H. Laeuen, *op. cit.*, p. 81; A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, p. 70; M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 250.

[5] Dintre cei 143 de legionari pregătiţi în toamna anului 1944 pentru a se înrola în armata naţională şi a căror dată de intrare în partid este cunoscută, 75 aparţineau Gărzii încă înainte de februarie 1938. 32 de persoane s-au înscris în partid abia în vara/iarna lui 1940/41. Lista luată de noi în considerare nu constituie desigur o probă accidentală, mai mult, membrii de partid cu grade superioare au fost suprareprezentaţi, astfel încât numărul aşa-numiţilor „septembrişti" trebuie apreciat ca fiind mai mare. *Cf.* PA, Verschiedene Akten, Horia Sima, Rumänien 10/1b, „Tabel de ofiţeri legionari din Centrul de Instrucţie Kaufholtz"; „Tabel nominal de legionari de la Centrul Kaufholtz".

[6] BA, NS 19 nou, 2155, 29 octombrie 1944, „Sima an Ribbentrop".

în scurt timp vizibilă, în Legiune au intrat în special persoanele care au întrezărit şansa unei ascensiuni sociale ca urmare a transformărilor politice. Argumentul asigurării locului de muncă, ce juca, de exemplu, în cadrul naţional-socialismului un rol important, nu se poate susţine datorită „pluralismului" existent şi atitudinii defensive a gardiştilor faţă de toţi cei care treceau drept „instituiţi". Creşterea rapidă a numărului de membri a însemnat, de aceea, o întărire a aripii radicale a grupurilor care aspirau la o transformare imediată a structurii puterii şi a conducerii sociale.

În comparaţie cu perioada anterioară lui februarie 1938, straturile urbane inferioare erau mai puternic reprezentate în organizaţia din 1940[7], în timp ce mediile rural-ţărăneşti au rămas cu mult în afara reţelei de organizaţie. O sursă naţional-socialistă evocă impresionant profilul social al Legiunii din perioada guvernării sale, deşi, desigur, nu fără o exagerare partizană: „Pentru Legiune a devenit fatal [...] şi faptul că în rândurile ei au intrat numeroase elemente foarte obscure, şomeri, comunişti şi realmente gloata. Vina tragică a Legiunii a constat în aceea că n-a avut puterea de a înlătura şi de a se distanţa de aceste elemente. Trebuie să se ţină seama de faptul că scumpirea îngrozitoare, nevoile miilor de refugiaţi din teritoriile cedate şi urmările catastrofei seismice şi, nu în ultimul rând, recolta extrem de slabă a anului precedent au cauzat pretutindeni o sărăcie atât de mare, încât mase largi, îndeosebi proletariatul urban, s-au strâns în jurul acelora care, după părerea lor, reprezintă cu seriozitate dorinţa de ordine socială. Apariţia acestor elemente a slăbit în aşa măsură nucleul «Gărzii de Fier», încât abia mai erau de recunoscut trăsăturile sale propriu-zise."[8]

O imagine mai exactă a grupurilor sociale care s-au evidenţiat în mod deosebit în zilele rebeliunii ne oferă lista alcătuită de L. Pătrăşcanu.[9] Aici sunt cuprinse profesiile a 2 707 persoane condamnate de Tribunalul Militar din Bucureşti pentru participare la rebeliunea legionară.

Muncitori necalificaţi, persoane fără ocupaţie şi aşa-numiţii „agricultori" — adesea, aceştia fiind de fapt muncitori agricoli din împrejurimile Bucureştiului[10] — au constituit împreună mai mult decât jumătate din cercul de persoane verificate. Aceste straturi urbane inferioare şi de periferie n-aveau nici un contact cu sindicatele; socializarea lor era marcată de schimbarea bruscă de la oraş la sat şi de sentimentul de a trăi la margine, la periferia oraşului, la periferia societăţii, la periferia civilizaţiei. Ei nu împărtăşeau „rezervele burgheze" faţă de actele ilegale, admirau în schimb puterea.[11]

---

[7] În octombrie 1940, CML-Bucureşti avea deja mai mult de 13 000 de membri, *cf. Glasul Strămoşesc*, VI, Nr. 5, 24 noiembrie 1940.

[8] BA, Sammlung Schumacher 309, „Rückblick auf die Ereignisse in Rumänien, II", fără dată şi semnătură.

[9] L. Pătrăşcanu, *Sous trois dictatures, op. cit.*, p. 245 şi urm., vezi şi tab. 7.

[10] *Cf. ibid.*, p. 246.

[11] *Cf. ibid.*, p. 259 şi urm.

Tabel 7: Structura pe profesii a persoanelor condamnate de Tribunalul Militar din Bucureşti pentru infracţiuni legate de rebeliunea legionară

	număr	procente
muncitori necalificaţi	555	20,5
fără profesie	490	18,1
agricultori	472	17,4
muncitori calificaţi	378	14,0
şoferi	151	5,6
funcţionari	143	5,3
salariaţi în comerţ	122	4,5
intelectuali	92	3,4
meseriaşi	90	3,3
comercianţi	48	1,8
elevi de liceu	38	1,4
agenţi de ordine	30	1,1
femei	24	0,9
alte profesii	74	2,7
	2 707	100,0

Rebeliunea legionarilor le-a dat acestora prilejul să-şi exprime, într-un spaţiu situat în afara puterii Justiţiei, disperarea, ura şi invidia prin recurgerea la violenţă crudă şi tâlhărie.

Printre condamnaţi se numărau şi 378 de muncitori calificaţi, fapt ce necesită o lămurire specială. Pătrăşcanu arată că mulţi angajaţi din acest grup activau într-o singură întreprindere de armament din Bucureşti. Patronul marelui complex industrial Malaxa colaborase strâns cu regele timp îndelungat. După căderea acestuia, el şi-a pus întreprinderea în serviciile legionarilor şi a aşteptat drept contraserviciu ca aceştia să-i apere întreprinderea de intervenţia statului, ordonată de Antonescu. În întreprinderile lui Malaxa, toate deciziile privind personalul se subordonau de acum înainte punctelor de vedere politice, uzina devenind peste puţin timp centru pentru activităţi legionare.[12]

3. Nu toţi legionarii au fost traşi la răspundere pentru rebeliune. Cei mai proeminenţi, poate şi cei mai abili, au reuşit să fugă la timp, iar mulţi dintre ei în Germania. La începutul anului 1942, 260 de persoane trăiau în exilul german.[13]

[12] *Cf. ibid.*, p. 263.

[13] BA, NS 19 nou, 7 ianuarie 1942, „Heydrich an Hitler betreffs Haltung der im Reichsgebiet lebenden rumänischen Legionäre gegenüber Marschall Antonescu".

Dintr-o listă[14] a lui Heydrich, destinată lui Hitler, se poate extrage faptul că media de vârstă a legionarilor internaţi la Berkenbrück şi Rostock era în jur de 29 de ani. În 1940, Garda era încă o mişcare a „tinerei generaţii".[15] Dacă mai observăm şi structura pe profesii a acestui grup, structură care trebuie atribuită, probabil, cadrelor de conducere legionare, nu rezultă nici de aici, în mod principial, în ciuda unor uşoare deplasări, noi puncte de vedere.

Tabel 8: Structura pe profesii a legionarilor internaţi în Germania (începutul lui 1942)[16]

profesie/gradul de formare	număr	procente
elevi	9	3,6
studenţi	58	23,3
absolvenţi de şcoli superioare şi facultăţi	8	3,2
fabricanţi	1	0,4
funcţionari	30	12,0
meserii cu calificare	24	9,6
profesiuni academice liberale	31	12,4
profesiuni tehnice calificate	13	5,2
publicişti şi artişti	3	1,2
ofiţeri	1	0,4
preoţi	1	0,4
angajaţi în domeniul serviciilor	14	5,6
tehnicieni	5	2,0
negustori	9	3,6
meseriaşi	7	2,8
comercianţi	1	0,4
ţărani	7	2,8
metalurgişti şi mecanici	14	5,6
alţi muncitori	3	1,2
meserii necalificate în domeniul serviciilor	4	1,6
alte profesii	4	1,6
fără profesie	2	0,8
	249	
lipsa datelor profesionale	11	
	260	

[14] *Ibid.*

[15] *Cf.* şi PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 5 ianuarie 1941, Telegramm, v. Killinger.

[16] *Ibid.* Lipsa indicaţiilor profesionale a fost completată în limita posibilităţilor: PA, Verschiedene Akten, Horia Sima, Rumänien, 10/1b, „Registrul de nume al evadaţilor politici români (verificat)", „Registrul de nume al evadaţilor politici români (neverificat)".

Pentru prima dată întâlnim acum un număr mai mare de salariaţi, „contabili", „funcţionari la CEC" sau „funcţionari privaţi", ceea ce evidenţiază faptul că Garda se orienta către prestigiul social oferit de salariaţii serviciilor publice. Un nou grup îl formează şi cei 14 muncitori metalurgişti şi mecanici, care probabil erau angajaţi în uzinele lui Malaxa. Partea cea mai mare o constituiau, ca şi până atunci, studenţii şi foştii lor colegi de facultate ai păturii de mijloc angajate în sfera serviciilor de stat.

Prin urmare, în raport cu clasificările de mai sus, la nivelul cadrelor de conducere intelectuale şi politice pare să nu fi existat nici o ruptură asemănătoare în profilul social. Totuşi angajamentul politic nu se află în relaţie doar cu activitatea profesională, ci este determinat şi de alţi factori, dintre aceştia esenţial fiind cel al experienţei politice şi al vârstei. Sub acest unghi de vedere se înregistrează acum o schimbare evidentă. La sfârşitul lui 1941, inculpaţii în procesul Duca ar fi atins, în medie, aproximativ vârsta de 37 de ani. 40 dintre legionarii fugiţi în Germania, cu rangul de „instructor legionar", „adjutant" sau „comandant", aveau la momentul respectiv doar 30 de ani.[17] Pentru a face şi mai limpede deosebirea: Codreanu ar fi avut în 1943 42 de ani, Gh. Clime 52, Moţa 39 şi Marin 37. Sima avea pe atunci 35, la fel ca Nicolae Petraşcu, secretarul general al partidului; Ion Ionică, conducătorul judeţului Braşov, avea 34 de ani, Dumitru Grozea, şeful Corpului muncitoresc legionar din Bucureşti 28, Viorel Trifa, conducătorul studenţilor, 27 de ani.[18]

Şapte ani despărţeau vechea pătură de conducere de cea nouă. Motivele acestei evoluţii pot fi enumerate cu uşurinţă. Mulţi conducători importanţi ai Legiunii au fost asasinaţi în anii dictaturii regale. Alţi membri mai vechi, care avuseseră o poziţie importantă sub conducerea lui Codreanu, şi-au pierdut influenţa de altădată. Ei n-au reprezentat tipul de politician radical care a definit imaginea Gărzii după 1938.[19]

---

[17] PA, Verschiedene Akten, Horia Sima, Rumänien, 10/1b, listă fără denumire.

[18] Eugen Weber, care atrage atenţia asupra diferenţei de vârstă dintre cadrele de conducere tinere şi cele în vârstă, a luat în considerare ca cifră de comparaţie vârsta medie a tuturor legionarilor internaţi în Germania, dar, în acest caz, diferenţa s-a accentuat prea tare. *Cf.* E. Weber, *Die Männer, op. cit.*, p. 167.

[19] *Cf. Rumänien am Rande des Abgrunds, op. cit.*, p. 289.

G. Un guvern fără ţară şi popor — Legiunea ca ultimă opţiune a naţional-socialismului

1. Sfârşitul „statului naţional legionar" — 2. Evadarea lui Sima din lagărul de la Berkenbrück — 3. Guvernul din exilul vienez

1. În seara zilei de 22 ianuarie, la apogeul rebeliunii legionare, Ribbentrop l-a sfătuit pe conducătorul statului român să uzeze energic de autoritatea sa. „Marxiştii" trebuiau să fie puşi la zid, iar pentru „idealişti" se putea lua în calcul exilul în Germania. Cu toate acestea, Legiunea trebuia să rămână partid de guvernământ, iar Antonescu să se declare conducătorul partidului şi să se folosească de „legionarii oneşti".[1] Într-o altă telegramă adresată trimisului v. Killinger, ministrul de Externe german accentua că generalul nu trebuie să facă greşeala „de a se sprijini pe armată în cadrul reconstrucţiei statului român". Dimpotrivă, în concepţia germană, „ca purtător politic al noului organism de stat [...] intră în discuţie doar Mişcarea Legionară"[2]. Antonescu a dat asigurări că el plănuieşte să reunească toate elementele bune ale Legiunii sub conducerea sa.[3] Cu cât însă distanţa în timp faţă de evenimentele din ianuarie devenea mai mare, cu atât mai limpede era faptul că liderul român nici nu intenţiona şi nici nu era capabil să readucă Legiunea pe scena vieţii politice. După spaimele puciului din ianuarie, opinia publică ar fi înţeles cu greu un astfel de pas, dar, în special, armata nu era dispusă să piardă iarăşi din mâini victoria răscumpărată cu victime. Din nou, legionarii au umplut închisorile şi au fost executate sentinţe capitale. Membrii Gărzii aflaţi încă în libertate au declarat grabnic că sunt dispuşi să colaboreze, dar fără succes. Certurile şi acuzele reciproce au marcat situaţia internă a Legiunii. Cu atât mai uşor a fost pentru Antonescu să facă faţă avertismentelor părţii germane cu privire la participarea Gărzii în guvern.[4]

2. Unii au reuşit să fugă la timp, înainte de arestare. Ţinta emigrării forţate a fost la început Bulgaria, mai târziu Reichul. Antonescu n-a insistat

---

[1] ADAP, D, vol. 11, document 691, p. 973.

[2] PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 25 ianuarie 1941, „v. Ribbentrop an v. Killinger".

[3] *Cf.* PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 26 ianuarie 1941, Telegramm, v. Killinger.

[4] *Cf.* PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, vol. 5; *ibid.*, Handakten, Luther, Rumänien, 16 februarie 1941, „Bericht über den Umsturzversuch in Rumänien vom 21. bis 24. Januar 1941", v. Killinger; *ibid.*, Inland II geheim, 423, „SD- und OKW-Berichte"; IfZG, MA 791/3 „Presseberichte über Rumänien"; BA, Sammlung Schumacher, „Berichte über die innere Lage in Rumänien"; *ibid.*, NS 19 nou, 2116, 2724, 285 9, 2882, „Berichte des Volksgruppenführers Andreas Schmitt, Schriftverkehr Himmler–Heydrich, Februar/März 1942"; ADAP; D, vol. 13, document 426, p. 572 şi urm.; A. Simion, *Regimul politic, op. cit.*, p. 275 şi urm.

asupra unei extrădări. Cedând insistenţelor diplomaţilor germani, el a acceptat propunerea ca unii dintre conducătorii proeminenţi ai Legiunii să fie ţinuţi închişi în Germania în condiţii clar precizate. Antonescu a vrut să evite o nouă izbucnire a pasiunilor prin procese publice. În plus, era de temut faptul că la o asemenea ocazie se va afla rolul destul de nedesluşit al unor demnitari de partid germani.[5]

Legionarii din exilul german, la început în număr de 260, dar, în curând, peste 310, erau supravegheaţi de *Sicherheitspolizei (Poliţia de Siguranţă)*, trăind destul de liber şi confortabil, ceea ce era valabil şi pentru Viorel Trifa şi Dumitru Grozea, care, după opinia generalului, n-ar fi trebuit să fie primiţi sub nici o împrejurare.[6]

Se zvonea că legionarii internaţi în lagăre sunt activi din punct de vedere politic. Îngrijorat, Antonescu a cerut de mai multe ori informaţii. Legionarii erau un atu în mâna Reichului care obliga guvernul român la o ţinută corectă faţă de Germania, cel puţin atât timp cât situaţia militară nu permitea o schimbare de direcţie.[7]

În ciuda obligaţiei luate sub cuvânt de onoare de a se abţine de la orice acţiune politică deschisă, Horia Sima a evadat pe 16 decembrie 1942 din lagărul de la Berkenbrück. Sub nume fals, el a plecat la Roma pentru a-l câştiga pe Mussolini în vederea refacerii Gărzii. Motivele acestei evadări spectaculoase, care au împovărat relaţiile româno-germane la un moment dat, rămân neclare. Fără îndoială, în ultimele două luni premergătoare lui decembrie 1942, printre legionarii internaţi s-a iscat o stare de spirit favorabilă unor acte nechibzuite. Devenise limpede că serviciile germane îl învinuiau pe Sima de eşuarea Gărzii de Fier. Circulau zvonuri privind o apropiere între general şi legionari, se spunea însă că partizanii actualului şef legionar urmau să fie excluşi de la posibilul acord. La Rostock, legionarii erau torturaţi de propriii lor camarazi, fiind consideraţi posibili agenţi ai lui Antonescu. Ca urmare a unei scurgeri de informaţii, Sima a aflat că, la insistenţele româneşti, condiţiile de arest pentru gardiştii internaţi în Germania urmează să fie înăsprite.

---

[5] *Cf.* PA, Büro des Staatssekretärs, Rumänien, 27 ianuarie 1941, Telegramm, v. Killinger; BA, NS 19 nou, 1944, 25 februarie 1941, „Antonescu an v. Killinger", copie; ADAP, D, vol. 12, document 169, p. 244 şi urm.

[6] *Cf.* BA, NS 19 nou, 2863, 7 ianuarie 1942, „Der Chef der Sicherheitspolizei und des SD, Haltung der im Reichsgebiet lebenden rumänischen Legionäre gegenüber Marschall Antonescu"; PA, Büro des Reichsaußenministers, Rumänien, Rumänische Legionäre, Horia Sima, 13 martie 1942, „Bericht des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD für das Auswärtige Amt".

[7] *Cf.* ADAP, D, vol. 12, document 508, p. 622 şi urm.; *ibid.*, E, vol. 1, document 104, p. 191 şi urm., document 111, p. 202 şi urm., document 245, p. 456; PA, Inland II geheim, 424, „Januar/Februar 1942, Briefwechsel, Lindscheid, Müller, Rademacher"; I. Gheorghe, *op. cit.*, p. 115; M. Broszat, *Das Dritte Reich und die rumänische Judenpolitik, op. cit.*, p. 126.

După 11 zile de la evadare, Sima a fost prins la Roma. Poliţiştii l-au însoţit înapoi în Germania. Ca nouă şedere forţată i s-a repartizat lagărul de concentrare de la Sachsenhausen, unde, despărţit de camarazii săi, a rămas închis până în august 1944. Dar şi ceilalţi legionari au plătit scump evadarea. Au fost aduşi la Dachau, Fichtenhain şi Ravensbrück. Doar câţiva dintre ei au putut rămâne la Rostock.[8]

3. După Stalingrad, România şi-a pus problema cum să iasă din război fără prea multe pierderi omeneşti şi teritoriale. Negocierile cu puterile occidentale au rămas fără rezultat, întrucât România se afla în raza câmpului de operaţii al Uniunii Sovietice. Ofensiva rusească din iunie 1944 a făcut problema tot mai stringentă. În final, regele Mihai, potrivit unei învoieli cu reprezentanţii Blocului Naţional-Democrat, s-a decis pe 23 august să prefere răsturnarea planificată pentru 26 august şi a dispus arestarea lui Antonescu în timpul unei audienţe.[9]

Ordinul lui Hitler de reprimare a insurecţiei şi un atac aerian german asupra Bucureştiului din 24 august i-au dat României posibilitatea să declare, la rândul ei, război Reichului. Astfel s-a ivit acea situaţie care impunea de urgenţă reactivarea legionarilor. Horia Sima a fost pus în libertate şi primit de Ribbentrop într-o audienţă. Ceva mai târziu, restul legionarilor au fost şi ei eliberaţi din lagăre şi aduşi la Viena.[10]

Speranţele germane s-au îndreptat către un guvern de uniune naţională, format din personalităţi cunoscute care să poată sprijini mişcarea de rezistenţă internă românească, astfel încât înaintarea trupelor ruseşti să fie încetinită. În discursuri radiofonice, Horia Sima s-a adresat populaţiei ţării, chemându-i pe soldaţii români să se alieze trupelor germane.[11] Au fost introduse pe ascuns echipe de voluntari pentru a câştiga o serie de figuri im-

---

[8] *Cf.* PA, Inland II geheim, 424; *ibid.*, Büro des Reichsaußenministers, Rumänien, Rumänische Legionäre, Horia Sima; BA, Kl. Erwbg. 589, Virgil Mihăilescu, „Probleme Legionare 1942, Note asupra discuţiunilor avute la 12 mai 1942 între D-nii Franz Rademacher, Hans Legath şi conducătorii legionari"; *ibid.*, mapă fără titlu, Complotul de la Rostock; BA, NS 19 nou, 262, 4 februarie 1943, Aufzeichnung, Himmler; *ibid.*, 8 februarie 1943, Aufzeichnung, Himmler; *ibid.*, NS 19 nou, 2561, 28 decembrie 1942, „M. Lefter, N. Petraşcu u.a. an den Reichsführer SS"; ADAP, E, vol. 4, document 316, p. 585 şi urm. „Zu den Folgen der Flucht Simas für Himmler", *cf.* W. Schellenberg, *op. cit.*, p. 289 şi urm.

[9] *Cf.* Gotthold Rhode, „Die Südosteuropäischen Staaten von der Neuordnung nach dem 1. Weltkrieg bis zur Ära der Volksdemokratie, Rumänien 1918–1968"; în: Theodor Schieder (ed.), *Handbuch der Europäischen Geschichte*, vol. 7, Stuttgart, 1979, p. 1157; W. Hagen, *op. cit.*, p. 294 şi urm.; Lothar Gruchmann, *Der Zweite Weltkrieg*, München, ediţia a III-a, 1974, p. 253 şi urm.; ADAP, E, vol. 8, document 185, p. 383 şi urm.

[10] *Cf.* BA, NS 19 nou, 2155, 29 octombrie 1944, „Schreiben Simas an Ribbentrop"; Şt. Palaghiţa, *op. cit.*, p. 258, M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 367.

[11] *Cf.* Kessings Archiv der Gegenwart, 25 august 1944, 31 august 1944, 23 septembrie 1944; M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 376.

portante de partea Germaniei. Pe de altă parte, au existat şi pregătiri pentru acte de sabotaj, iar în acest scop, legionarii au efectuat sărituri cu parașutele deasupra patriei lor.[12]

Abia în decembrie 1944 s-a constituit într-adevăr guvernul de uniune naţională. Din diferite motive, încercările precedente de a forma un cabinet au eşuat. Mai întâi, pretenţiile maghiare asupra Transilvaniei au interzis o susţinere prea îngăduitoare a intereselor româneşti. Apoi, Horia Sima n-a găsit sprijin absolut nici măcar la legionarii care trăiau în Germania. După evadarea lui din decembrie 1942, vechile adversităţi au reizbucnit. Câţiva gardişti de rang înalt au contestat pretenţiile lui Sima; trebuie să se revină la linia Căpitanului, aşa suna lozinca. După eliberarea din lagăre, acest grup a refuzat să colaboreze cu germanii, încercând să trateze în secret cu aliaţii occidentali.[13] Cauza decisivă însă pentru întârzierea formării guvernului a fost faptul că în afară de cercurile legionare nu s-a găsit nici o personalitate românească pentru un post de ministru. Răsturnarea din 23 august a fost susţinută de o largă coaliţie politică. Apelurile legionare împotriva noii ordini statale în România au rămas fără rezultat. În cele din urmă, un prilej de bucurie a fost atunci când generalul Platon Chirnoagă, luat în captivitate de trupele germane, s-a declarat dispus la o colaborare, astfel încât cel puţin Ministerul de Război a putut fi ocupat de un om competent.[14]

Pe 10 decembrie, Germania a recunoscut cabinetul lui Horia Sima ca guvern legal al României. Sediul noului guvern a fost la început la Viena, apoi la Altaussee în Steiermark (Styria). Primele decrete-legi au fost destinate unui plan detaliat al salariilor, şi nu mai puţin importantă a fost redarea vechilor drepturi UNSCR-ului, ceea ce a însemnat că aceasta a fost declarată ca fiind singura uniune studenţească legitimă.[15]

---

[12] *Cf.* BA, NS 19 nou, 1077, 4 noiembrie, „Dr. Brandt an Pers. Stab des RSFSS"; PA, Inland II geheim, 427, „Schriftverkehr bezüglich Einsatz der Legionäre"; *ibid.*, Verschiedene Akten, Horia Sima, Rumänien, 10/1a, 3 septembrie 1944, „Telegramm Ribbentrop an Sima"; 26 septembrie 1944, Aufzeichnung, H. Q.; *Procesul grupului de complotişti şi spioni şi sabotori*, Bucureşti, 1949, p. 165 şi urm.; P. Chirnoagă, *Istoria politică şi militară*, *op. cit.*, p. 332; N. Iancu, *op. cit.*, p. 176 şi urm.; Pavel Onciu, „Capitularea României şi acţiunea grupului legionar din Banatul sârbesc", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 137 şi urm.; Petre Ţintoiu, *Parașutat în ţară*, *ibid.*; p. 223 şi urm.; M. Fătu, I. Spălăţelu, *Garda de Fier, op. cit.*, p. 371 şi urm.

[13] *Cf.* Şt. Palaghiţa, *op. cit.*, p. 244; W. Hagen, *op. cit.*, p. 293.

[14] *Cf.* PA, VerschiedeneAkten, Horia Sima, Rumänien, 10/1a, 30 august 1944, „Sima an Ribbentrop"; *ibid.*, Inland II geheim, 427, „Berichte Altenburgs"; BA, NS 19 nou, 2155, 29 octombrie 1944, „Horia Sima an Ribbentrop"; ADAP, E, vol. 8, document 193, p. 381, document 212, p. 409 şi urm.; Platon Chirnoagă, „Întâlnirea mea cu Legiunea", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 49 şi urm.

[15] *Cf.* PA, Verschiedene Akten, Horia Sima, Rumänien, 10/1a, „Dekretgesetze vom 23. Dezember 1944 und 23. Februar 1945".

Mai puţin îndepărtate de realitate, dar în egală măsură fără urmări, au fost strădaniile de a înfiinţa o armată naţională românească. Printr-o formulă de jurământ deosebită şi prin petlita care reprezenta gratiile Gărzii de Fier cu două săbii, expresie a legăturii dintre Legiune şi Wehrmacht, s-a evidenţiat caracterul ei de sine stătător. Personalul urma să fie recrutat din cei aproximativ 7 000 de prizonieri de război închişi în Germania. După o scurtă instruire în Dollersheim, Regimentul I infanterie a ajuns într-adevăr să intre în luptă.

Apoi războiul s-a încheiat şi legionarii s-au aflat în prizonierat american şi englez.[16]

[16] *Cf.* PA, Verschiedene Akten, Horia Sima, Rumänien, 10/1a, 30 august 1944, „Sima an Ribbentrop"; *ibid.*, 10 februarie 1945, „Eidesformel für die Rumänische Nationalarmee"; PA, Inland II geheim, 427, 27 septembrie 1944, 3 noiembrie 1944, 8 ianuarie 1945, „Aufzeichnung bezüglich Rumänischer Nationalarmee"; BA, NS 19 nou 262, 9 septembrie 1944, Telegramm, Sima an Himmler; *ibid.*, 1515, 9 ianuarie 1945, „Besprechung beim Chef des SS-Hauptamtes über National-Rumänische Befreiungsarmee"; *ibid.*, 2789, 3 octombrie 1944, „Aufnahme der Legionärsangehörigen in Waffen-SS"; Ion Boacă, „Începutul şi sfârşitul armatei naţionale", în: *Mărturii despre Legiune, op. cit.*, p. 26 şi urm.; Pl. Chirnoagă, *Istoria politică şi militară, op. cit.*, p. 331 şi urm.; Ch. Ciuntu, *op. cit.*, p. 63 şi urm.

XI

Definirea conceptuală a Mişcării Legionare

A. Concluzii

Istoria României interbelice, implicit şi istoria Legiunii „Arhanghelul Mihail" — Garda de Fier, poate fi înţeleasă doar luând în considerare contextul european, iar acesta într-un dublu sens. Primul dintre ele se referă la situaţia României expuse simultan acelor factori care au favorizat în Europa naşterea fascismelor naţionale, iar al doilea priveşte condiţiile acestei evoluţii, cu precedentele sale mai vechi şi care, în cele din urmă, au făcut posibilă ascensiunea Legiunii către o mişcare de mase.

La început, România a fost şi ea inclusă în acea „epocă a fascismului", despre care a vorbit mai întâi Ernst Nolte şi care se caracterizează prin existenţa a patru momente.

Pretutindeni în Europa, experienţa Revoluţiei din Octombrie a dat curs unei împotriviri anxioase şi unor reacţii iraţionale extrem de puternice. Deşi în România nu a existat un partid comunist puternic, antibolşevismul, naţionalismul şi o atitudine tradiţional antirusească au reunit forţe largi într-un bloc de rezistenţă.

Un al doilea eveniment determinant pentru întregul continent, Primul Război Mondial, a provocat în sud-estul Europei un şir de transformări teritoriale, sociale, politice şi mentale, care au avut implicaţii cu totul noi pentru sistemul economic şi politic. Unele pături sociale, excluse până atunci de la o participare directă, puteau lua parte acum la alegeri cu egală îndreptăţire. Sistemul de partide a fost răsturnat. Au apărut noi mişcări sociale care au reluat nemulţumirile reprimate anterior. Tinerii au trăit războiul ca pe un apogeu al solidarităţii naţionale şi al afirmării de sine. Pentru ei, reintegrarea în viaţa cotidiană a fost dificilă. Desigur, datorită structurii sociale diferite şi sfârşitului favorabil al războiului pentru România, numărul lor a fost mai mic decât în Italia şi Germania, dar, după cum foarte bine se arată în autobiografia lui Codreanu, au existat şi în această ţară veterani decepţionaţi sau combatanţi de război stânjeniţi de reîntoarcerea la normalitate.

Formule naţionaliste, militariste şi social-darwiniste s-au asociat după război cu o mişcare culturală, care se făcuse observată în Europa încă înainte de 1914. Pe reprezentanţii ei români i-am denumit „neonaţionalişti". Această mişcare a opus caracterului în aparenţă doar formal al lumii moderne,

„viziunii egalizatoare", care îşi găsea expresia în democraţie, „raţiunii exterioare", o nouă metafizică, un romantism războinic, o nouă teorie asupra elitei şi credinţa în eliberarea prin faptă.

În final, ca un al patrulea factor, trebuie luate în considerare efectele victoriei fascismului în Italia şi, mai mult, cele ale ascensiunii naţional-socialismului, care au depăşit cu mult graniţele Italiei şi Germaniei. Acestea au provocat atenţia opiniei publice europene, iar viaţa politică românească nu a rămas nici ea fără urmări.

Cu toate acestea, Legiunea nu a fost doar un produs al „epocii" ei. Succesul său a fost prea mare, iar efectul asupra sistemului politic prea profund. Aici au existat factori cu rădăcini în istoria secolului al XIX-lea, dar şi aceştia pot fi înţeleşi numai printr-o lectură comparativă.

După Primul Război Mondial, România se asemăna în privinţa tuturor aspectelor semnificative cu multe ţări ale lumii a treia de astăzi, ţări care „au ieşit la iveală" odată cu integrarea lor în economia mondială şi în cultura universală. Astfel, niveluri economice şi culturale diferite continuau să coexiste în cadrul aceleiaşi formule a modului de producţie capitalist, dar fără să se fi ajuns la o asimilare. România era marcată de acea „concordanţă a neconcordanţei" pe care Ernst Bloch a descris-o ca bază de dezvoltare a fascismului.[1]

Orice formulare teoretică în chestiunea fascismului se confruntă cu exigenţa de a lămuri, pe de o parte, naşterea mişcării fasciste ca fenomen de masă, pe de altă parte, de a explica în aceeaşi măsură comportamentul elitelor politice „instituite". Se observă că, în cazul României, Garda a putut deveni un partid de mase, comparabil sub acest aspect cu PNF şi NSDAP, fără să fi avut însă şansa acestora de a ajunge la putere.

Includerea României în economia mondială capitalistă pe baza unui mod de producţie cât se poate de înapoiat a provocat revenirea la o agricultură extensivă de export. Eforturile de industrializare de mai târziu au rămas incomplete şi contradictorii, în orice caz ele n-au fost suficiente pentru a contribui la o diferenţiere esenţială a structurii profesionale. Nu exista o muncitorime industrială autonomă, ca în Italia de Nord sau în Germania. Reformele agrare succesive au împiedicat dezvoltarea unui proletariat agricol asemănător cazului italian. Revoltele, rebeliunile, atitudinea de protest prin vot au rezultat dintr-o structură socială alimentată de păturile ţărăneşti nemulţumite, înapoiate. Din această cauză, libertatea de acţiune a grupurilor politice conducătoare era ameninţată în permanenţă. În Germania şi Italia, forţele liberale şi conservatoare erau prinse între stânga socialistă şi comunistă, pe de o parte, şi mişcarea de masă fascistă, pe de altă parte. În România exista un singur adversar: Garda de Fier.

---

[1] Ernst Bloch, „Der Faschismus als Erscheinungsform der Ungleichzeitigkeit", în: E. Nolte (ed.), *Theorien über den Faschismus, op. cit.*, p. 182 şi urm.

Pentru Europa, secolul al XIX-lea nu a fost doar o epocă de transformări economice, ci, în egală măsură, şi una de transformări politice. Autodeterminarea naţională şi constituirea unui regim constituţional au fost considerate firul călăuzitor pe linia progresului. Această lozincă a fost primită cu bucurie şi în România, chiar dacă aici ea a cunoscut o interpretare şi extindere diferită, în funcţie de poziţia socială. Ordinea, aşa cum s-a format ea în final în 1859/66, deşi corespundea unui imperativ de politică externă, şi anume de a se asigura printr-o aparenţă liberală protecţia puterilor occidentale faţă de dorinţele ruseşti de anexare, a reflectat mai cu seamă o evoluţie internă. Constituţia din 1866 a reprezentat un compromis între moşierimea conservatoare şi grupurile instruite sau care deţineau o proprietate funciară medie, favorabile unei transformări accelerate, după model occidental. Ambele forţe erau legate de ideea de autodeterminare naţională, ambele erau dependente de veniturile obţinute din exporturile agricole. Întrucât nici conservatorii, nici liberalii n-au fost capabili să menţină un regim autocratic, noua ordine politică, atribuindu-i regelui rolul de mediator, a asigurat echilibrul necesar. Structurile instituţionale şi gândirea constituţională occidentale nu s-au putut suprapune realităţilor economico-sociale şi culturale. De aici au rezultat tensiuni şi insuficienţe care au prilejuit critici multiple vizând dezbaterile superficiale, înfierbântate, grandioasele construcţii teoretice, clientelismul, corupţia, lipsa de eficacitate a birocraţiei sau manipularea în alegeri. Păturile ţărăneşti şi cele urbane inferioare percepeau cel mai puţin binefacerile sistemului politic modern. Rupte de sfera statului de drept, ele au rămas obiectul unei dominaţii samavolnice, care a fost denumită pe drept o „nouă iobăgie". Odată cu Primul Război Mondial, această situaţie s-a schimbat dramatic. Toate grupurile sociale au fost recunoscute ca fiind egale în drepturi în ceea ce priveşte participarea lor la viaţa parlamentară. Dar nu existau pentru aceasta o tradiţie politică solidă, legături de partid stabile şi extinse. Lipseau premisele social-structurale şi culturale ale democraţiei occidentale. Astfel, chiar de la începuturile ei, ordinea constituţională românească proiectată în 1918 era împovărată de aceleaşi neajunsuri structurale care au marcat perioada antebelică.[2]

După eforturi îndelungate, în 1918 ţelul unităţii naţional-statale a fost atins. Cu toate acestea, problema naţională nu era lichidată. Prea multe emoţii au fost trezite, prea mari erau distanţele din interiorul societăţii. Astfel, s-a simţit brusc lipsa unei formule unificatoare. Mai mult chiar, procesul formării naţiunii era incomplet, nesatisfăcător pentru mulţi. Rupturile etnice şi culturale s-au suprapus peste cele sociale, ca urmare a etnogenezei specifice din Europa de Sud-Est şi a evoluţiei interne induse de către Occident. Păturile de mijloc burgheze, factorul dinamic în noua ordine capitalistă a secolului

[2] *Cf.* şi Werner Conze, *Die Strukturkrise des östlichen Mitteleuropas vor und nach 1919*, în: *VfZG*, 1 (1953), p. 319 şi urm.

al XIX-lea, au fost dominate de minorităţile etnice, încă înainte ca Principatele Române să fie incluse în spaţiul economic al Europei Occidentale. Până la sfârşitul secolului, această situaţie n-a cunoscut nici o schimbare fundamentală, dimpotrivă, ea s-a consolidat. Câmpul de activitate preferat al păturii de mijloc de etnie română a devenit serviciul public, în timp ce micul comerţ şi mica industrie se aflau în mâinile minorităţilor etnice, în special ale evreilor. Exemple comportamentale tradiţionale de xenofobie şi ostilitate împotriva evreilor se împleteau cu rivalităţi sociale şi economice şi, nu la puţini, cu o teamă generală în faţa modernităţii.

Dezvoltarea unei conştiinţe a identităţii naţionale a legat diferitele grupuri sociale mobilizate politic de patria lor, şi totuşi, în acelaşi timp, acestea s-au şi înstrăinat de ea. Pătura conducătoare românească s-a adaptat cel mai rapid şi fără probleme la cultura occidentală modernă, devenind din punctul de vedere al limbajului şi al modelului comportamental o expresie a „civilizaţiei înaintate". Dar, tocmai prin aceasta, ea părea să se îndepărteze de modul de viaţă specific naţional; noul organism de stat făcea impresia unei realităţi suprapuse, fără o bază internă, fiind doar o povară.

Exigenţele occidentale au arătat intelectualilor români poziţia internaţională periferică a propriei culturi. De aici au rezultat frustrări, complexe de inferioritate, compensate printr-un apel la tradiţie şi la valorile naţionale.

Poziţia marginală în raport cu transformările pornite din Europa Occidentală şi Centrală, ca şi distorsiunile structurale ce au rezultat de aici n-au condus în mod necesar la o mişcare fascistă de mase. Deja în secolul al XIX-lea existau răspunsuri şi încercări de soluţionare cu totul diferite. Numai atunci când toate celelalte alternative n-au adus nici o îmbunătăţire rapidă a situaţiei, Legiunea şi-a folosit şansa.

Pentru liberalismul românesc, unicul drum practicabil consta într-o asimilare accelerată a Occidentului. Dificultăţile în faţa cărora se vedea pusă societatea românească erau, potrivit acestei concepţii, probleme ale tranziţiei către o societate evoluată, modernă. Cu astfel de lozinci se putea năzui cu greu la abordarea unor largi pături ale populaţiei. S-a mai adăugat şi faptul că, până la cumpăna dintre secole, liberalii români au fost legaţi de interese agrare, astfel încât reformele agrare fundamentale au lipsit.

Conservatorismul românesc a replicat liberalilor, care considerau statul drept motor al dezvoltării economice şi sociale, că ei vor să construiască ţara de sus în jos, în loc să aştepte încheierea unui proces natural de maturizare, aşa cum ar fi fost necesar. Formula era bine aleasă şi a găsit mulţi adepţi, dincolo de fracţiunile conservatoare. După 1918, n-a mai avut nici o şansă conservatorismul ca forţă politică a moşierimii.

O perioadă de timp, ideile socialiste s-au bucurat de atenţie în rândurile inteligheţiei româneşti. Dar, pentru că, în ceea ce priveşte atitudinea ce trebuia adoptată faţă de cele 4/5 din populaţia rurală, nu s-a oferit nici o soluţie, în scurt timp alte curente au dat tonul.

Poporanismul a preluat doctrina socialistă de la sfârşitul secolului al XIX-lea, doar că, în locul „proletarului", purtătorul viitoarei orânduiri sociale a devenit „ţăranul" care-şi administra mica gospodărie. Ca ideologie politică, poporanismul a găsit o largă aprobare. Nu era dificil să-şi transpună reprezentările în demonstraţii şi manifestări electorale. Probabil că Partidul Ţărănesc, care a asimilat doctrina politică a lui C. Stere, ar fi putut contribui la o consolidare a democraţiei româneşti, dacă ar fi reuşit să hotărască direct soarta ţării prin şi după marile reforme sociale (1917–1921). El însă a fost nevoit să facă destule compromisuri, acţiunea sa fiind determinată de constrângeri exterioare.

Nici conservatorii, nici poporaniştii n-au mers într-atât de departe cu critica lor privind dezvoltarea României în secolul al XIX-lea ca „naţionaliştii". Pentru aceştia, întreaga istorie modernă a ţării trecea drept o epocă a alienării şi a rupturii. În ochii lor, doar evreii şi „politicianii" trăgeau foloase, în timp ce păturile care reprezentau adevărata cultură naţională trebuiau să achite pagubele. În ciuda aparentei lor radicalităţi, „naţionaliştii" n-au fost de fapt conduşi de o motivaţie politică şi socială, ci mai curând de o adâncă nemulţumire împotriva situaţiei culturale din România, percepută ca fragilă şi găunoasă. Ei au opus individualismului şi universalismului, elementele caracteristice noii lumi, naţiunea ca diversitate naturală, prin care fiecare îşi păstrează limba şi identitatea. Nu este nevoie de reforme structurale, opinau ei, ci de o educaţie practică şi de o reînnoire morală prin rememorarea acelor timpuri ale solidarităţii şi măreţiei naţionale. Mai târziu, legionarii au preluat retorica şi învăţătura naţionaliştilor; totuşi, ei au păstrat distanţă faţă de modelele gândirii organic-conservatoare, elitiste ale acestora. În locul mai vechii critici a căii de dezvoltare a României, ei au aşezat respingerea gândirii liberale occidentale şi a democraţiei parlamentare, apropiindu-se prin aceasta cel mai bine de Aurel C. Popovici.

Primul Război Mondial a dus pretutindeni în Europa la afirmarea unor direcţii care, până atunci, rămăseseră în umbră. Problema naţională a fost reformulată, masele populare au trecut în prim-plan, cerând drepturi sociale şi politice. Nici o perioadă a istoriei româneşti nu a fost de un dramatism asemănător ca anii 1916–1921. Statul multinaţional austro-ungar şi cel rusesc s-au prăbuşit sub presiunea mişcărilor naţionale. Transilvania, Bucovina şi Banatul au revenit României; aproape toate ţelurile teritoriale erau astfel atinse. Cu o reformă agrară, care a devenit cea mai radicală din Balcani, şi cu extinderea dreptului de vot, egal şi secret pentru toţi cetăţenii de sex bărbătesc peste 20 de ani, clasa politică românească a răspuns provocărilor vremii, făcând posibilă desăvârşirea naţional-statală şi împiedicând o propagare a valului revoluţionar din Rusia. Speranţe cu totul noi au cuprins ţara, s-au format partide noi, pe când altele, mai vechi, fără bază suficientă de mase, au rămas lipsite de şanse.

Cu toate acestea, noua ordine ascundea înlăuntrul ei germenele disoluţiei. Mobilizării politice nu-i corespundea ca în Occident o transformare economică şi socială; orizontul aşteptărilor se amplificase, nu în ultimul rând datorită unei eficiente politici culturale; masele şi-au putut exprima revendicările, dar mijloacele pentru satisfacerea acestor speranţe rămâneau limitate, ba chiar s-au redus.[3]

Două elemente contradictorii au caracterizat comportamentul electoral din anii de dinainte de 1937. Fiecare guvern a putut lua în calcul un barem fix de voturi, care nu trebuia evaluat ca o confirmare a programului său politic, ci mai curând ca o reflectare a nivelului puterii sale. În acelaşi timp însă, partidele care încă nu participaseră la guvernare aveau un succes remarcabil, astfel încât criticile lor la adresa practicii administrative existente mai erau încă credibile. Această atmosferă de opoziţie latentă a fost la început în profitul Partidului Poporului al lui Averescu, mai târziu al naţional-ţărăniştilor, iar, în cele din urmă, al Legiunii.

Anii 1918–1922 au însemnat pentru „naţionalismul" românesc o epocă de confuzie şi de criză. Obiectivele teritoriale fuseseră atinse. Existau speranţe, exista încredere, şi oamenii se aşteptau la un viitor mai bun de la noua ordine politică. Viziunile naţionaliste au apreciat la fel de puţin just această stare de spirit ca şi orientările antisemite. Ţinând cont de natura, în mare parte rurală, a reformelor sociale, de finalizarea cu succes a războiului, iar legat de aceasta, de recunoaşterea de care s-au bucurat soldaţii, reintegrarea celor întorşi din război a fost mai uşoară decât în Germania sau Italia, de exemplu. Cu toate acestea, şi în România s-au format detaşamente de şoc antisocialiste ale foştilor soldaţi sau ale veteranilor de război, care au devenit precursorii mişcărilor fasciste de mai târziu. Firește, nu este o coincidenţă faptul că tânărul Corneliu Zelea-Codreanu şi-a început cariera politică într-o astfel de formaţiune.

În anii '20, după faza reformelor politice şi sociale a urmat o perioadă de stabilizare economică şi politică. Partidul Liberal a dirijat nu fără succes destinele ţării, apelând însă la metode autoritare care ţineau de fapt de perioada anterioară anului 1918. Efectele negative ale unei politici economice ce se concentra unilateral asupra industriei naţionale nu erau încă vizibile, iar adevărata dimensiune a problemelor structurale, din cauza neglijării agriculturii, rămânea ascunsă ca urmare a conjuncturii economice favorabile şi a acordării de credite relativ ieftine. Liberalii îşi datorau poziţia de putere influenţei lor la Curte şi absenţei unei opoziţii compacte. Abia atunci când, sub presiunea evenimentelor, Partidul Naţional şi cel Ţărănesc au fuzionat, atmosfera politică s-a schimbat, făcând posibilă apariţia unei forţe în stare să se opună celor care, odată cu izbucnirea războiului, influenţaseră în mod decisiv politica ţării. Liberalii nu i-au mai putut interzice mult timp marii

[3] *Cf.* A. C. Janos, *Modernization and Decay, op. cit.*, p. 97 şi urm.

alternative democratice, Partidului Naţional-Ţărănesc, participarea la guvernare.

Ascensiunea fascismului în Italia a exercitat o anumită fascinaţie asupra unor intelectuali, studenţi şi ofiţeri români. Neaşteptând nimic mai mult decât un guvern democratic veritabil, opinia publică nu lua în calcul ideile străine şi neobişnuite.

Dacă naţionalismul românesc a câştigat totuşi în anii '20 noi adepţi, atunci aceasta s-a datorat unei cu totul alte cauze. Mulţi au crezut, după marile reforme sociale şi politice, că cel puţin copiii lor vor avea o soartă mai bună. Şi întrucât mobilitatea socială părea legată de educaţia şcolară, tot mai mulţi amatori de studii s-au anunţat la facultăţi. În scurt timp, universităţile n-au mai putut ţine pasul cu noile solicitări. Au izbucnit resentimente mai vechi, ascunse. Scânteia s-a aprins atunci când valul tulburărilor studenţeşti antisemite din Europa de Est s-a răspândit în România. Spre deosebire de Iorga, A. C. Cuza nu abandonase dogmele naţionalismului antebelic, devenind tatăl spiritual al noii forţe. Cu toate acestea, ar fi greşit să se pună pe aceeaşi treaptă mişcarea studenţească din 1922 cu fenomene precedente asemănătoare. Înainte de 1916 nu existaseră asasinate politice sau planuri de complot. În schimb, acum se făcea remarcat un nou stil, care amintea prin lozincile sale de literatura haiducilor de la sfârşitul secolului. De fapt, el era marcat de acel activism şi cult al puterii, pe care numai Primul Război Mondial le putuse inspira.

Atacat vehement din pricina stilului său autoritar de conducere, guvernul liberal se străduia să-şi arate caracterul democratic prin măsuri energice împotriva grupurilor de disidenţi comunişti şi fascişti. Acolo însă unde democraţia românească era pusă într-adevăr în discuţie, instituţiile statale au dat greş. Actele de violenţă ale studenţilor au rămas fără urmări pentru participanţi, şi nu puţine personalităţi influente i-au privit chiar cu simpatie pe aceştia, căci le aminteau de propriul trecut antisemit şi naţionalist.

Pentru radicalismul de dreapta al anilor '30, lipsa educaţiei democratice a opiniei publice a avut o mare însemnătate. Din mişcarea studenţească antisemită a ieşit la iveală un nucleu de forţe radicale, pe care anii '20 l-au indicat drept proba de calitate a noilor forme de agitaţie politică. Faţă de combinaţia dintre agitaţia maselor şi teroarea cu motivaţie naţionalistă, statul s-a arătat incapabil de o defensivă energică, ba chiar a părut neajutorat.

În apogeul influenţei LANC, rivalităţile dintre naţionaliştii mai vechi şi cei noi au devenit tot mai limpezi. Conflictul deschis a putut fi evitat, ce-i drept, la început, deoarece Codreanu şi Moţa îşi continuau studiile în Franţa. Dar cu cât LANC se instituia mai limpede ca un „partid de sistem", cu atât mai aspre deveneau contradicţiile sale interne, mai ales atunci când o parte a membrilor de partid mai în vârstă nu mai voia să urmeze direcţia impusă de A. C. Cuza. Întrucât, în 1927, excluderea unor membri de partid activi a evidenţiat acest conflict, Codreanu şi-a putut transpune în fapt planurile

privind crearea unei organizaţii politice proprii, fără a i se reproşa fracţionarea mişcării naţionaliste. Odinioară, el fusese aclamat ca şef al studenţilor în urma procedurii judecătoreşti de la Turnu Severin, care-l făcuse cunoscut în toată ţara. Acum, el spera să dirijeze atenţia asupra Legiunii „Arhanghelul Mihail". Dar spiritul timpului i-a fost împotrivă. Mişcarea studenţească antisemită, care ani de zile marcase viaţa în facultăţi, suscita în continuare atenţia doar prin acţiuni izolate. Partidul Naţional-Ţărănesc mobiliza în acel moment toate speranţele, nelăsând spaţiu pentru idei naţionaliste. Lui Codreanu nu i-a mai rămas nimic altceva de făcut decât să adune în jurul său un mic grup de prieteni credincioşi şi să spere la timpuri mai bune.

Când, în 1928, naţional-ţărăniştii au preluat afacerile guvernului, ei au beneficiat de încrederea a 3/4 din electoratul românesc. În fine, acum, după ce avusese loc o democratizare exterioară, trebuia să urmeze aceea privind conţinutul, sperându-se la o mai bună ordine de drept, dar şi la o mai mare atenţie acordată problemelor agriculturii. Eşecul PNŢ nu a însemnat doar o înfrângere pentru partidul de guvernământ; mai importante au fost consecinţele acestui fapt pentru sistemul parlamentar din România. Fără o tradiţie politică proprie, acesta era expus unor lovituri cărora le-au făcut faţă doar puţine state din Europa.

Reforma agrară din 1917–1921 a dus la un necesar de mijloace băneşti, care putea fi acoperit numai prin credite. Agricultorii aveau datorii cu dobânzi mari, fie pentru a-l despăgubi pe fostul proprietar funciar sau pentru a dota proprietatea nouă sau extinsă cu cele necesare, fie şi numai — având în vedere suprafeţele de producţie mult prea mici — pentru a-şi asigura existenţa. Ca urmare a crizei economice, preţurile agricole au scăzut, atingând cu greu jumătate din nivelul anului 1929. Ţăranii nu mai reuşeau să ajungă la zi cu datoriile lor, consecinţa fiind vânzarea la mezat a proprietăţilor. Neliniştea socială s-a manifestat prin noi mişcări politice împotriva cametei şi prin acţiuni antisemite. În oraşe, grevele şi ciocnirile violente cu muncitorii afectaţi de şomaj şi de salarii scăzute arătau că radicalizarea crescândă nu era restrânsă doar la lumea satelor. Largi cercuri ale populaţiei erau ameninţate de criză în modul lor material de existenţă; pentru cei mulţi, care prin educaţie speraseră la o ascensiune socială şi la un viitor mai bun, recesiunea economică a însemnat mai mult decât nişte serioase dificultăţi financiare, căci de data aceasta era vorba de eşecul tuturor eforturilor, de pierderea tuturor speranţelor lor.

La numai zece ani de la reformele fundamentale din anii postbelici, sistemul politic a fost supus unei prime probe de rezistenţă. Problemele economice ar fi făcut necesară o cooperare a tuturor forţelor constituţionale. În 1930, întorcându-se din exilul francez, regele Carol al II-lea şi-a situat propriile ambiţii deasupra destinelor ţării. Ca urmare a intervenţiilor autoritare ale lui Carol, o politică economică şi socială coordonată şi solidă nu a mai fost posibilă. Ba chiar, partidele trebuiau să îngăduie, fără a face obiecţii, ingerinţele

regelui şi ale suitei sale în viaţa internă a partidelor, astfel încât urmarea a fost apariţia a numeroase fracţiuni şi disidenţe. Puterea şi legitimitatea ordinii politice erau puse sub semnul întrebării, întrucât guvernele n-au putut controla criza, recurgând tot mai des la mijloace autoritare. Terenul pentru o politică radicală era pregătit. Sistemul de partide s-a polarizat. Oricum, şansele erau distribuite inegal. Stânga putea aborda numai anumite grupuri sociale, restrânse, marginale; şi apoi, ea se afla într-o luptă fără perspective împotriva birocraţiei de stat. Dreapta se adresa tuturor românilor „de bună credinţă", iar libertatea sa de mişcare era mare. Lozincile sale au cucerit un public deja pregătit prin dezbaterile intelectuale de la sfârşitul anilor '20 şi fascinat de ascensiunea naţional-socialismului din Germania.

Sub impresia crizei economice, neoliberalismul lui Manoilescu s-a transformat în corporatism cu caracter fascist, pe când critica culturală „neonaţionalistă" nu-şi mai recunoştea ţelul în ortodoxie, ci în practica politică imediată.

NSDAP a făcut vâlvă pentru prima oară în ziare, în septembrie 1930, când, în cadrul alegerilor pentru Reichstag, el şi-a mărit în mod surprinzător numărul de voturi de opt ori. Totuşi Italia fascistă, „terminată" deja, a rămas în continuare pentru Legiune idealul marcant. În primăvara anului 1932, evenimentele din Germania au estompat atenţia pentru statul lui Mussolini. Începând din vara anului 1932, dar, în special, odată cu alegerile din martie 1933, acestea au avut repercusiuni directe asupra politicii interne româneşti.

După aprilie/mai 1930, s-au făcut simţite primele consecinţe politice ale crizei economice. Partidele radicale au obţinut câştiguri electorale remarcabile; studenţii şi invalizii de război s-au angajat cu forţele de ordine în violenţe asemănătoare războiului civil; în nord-estul ţării, antisemitismul s-a remarcat prin izbucniri de tip pogrom.

La sfârşitul anului 1929, Legiunea a renunţat la politica sa de cadre. Ea nu mai putea rămâne inertă fără a se expune pericolului de dezmembrare. Vremurile îi erau favorabile. Agitaţia ei a găsit teren fertil, şi pentru prima dată ea a devenit cunoscută în toată ţara.

Prin apariţiile lor provocatoare, nu rareori brutale, legionarii au intrat în conflict cu forţele Siguranţei Statului. Codreanu se vedea pus în faţa dificultăţii de a preveni cât mai eficace suspiciunile oficiale. La început, el şi-a definit intenţiile ca pe o cruciadă anticomunistă, a cărei expresie formală o reprezenta Garda de Fier; dar, mai târziu, şi-a remodelat organizaţia într-un partid electoral.

Mai mult decât în ţările cu o îndelungată tradiţie democratică, cu partide solide şi cu o constantă participare politică, electoratul românesc a fost câştigat printr-o propagandă electorală costisitoare şi concentrată. Pornind din centre stabile, legionarii şi-au conceput lupta electorală ca pe nişte campanii militare. În felul acesta, ei au avut succes. Mai întâi, s-au impus în alegerile

parţiale din Neamţ şi Tutova. În vara anului 1932, în alegerile parlamentare generale, ei au depăşit pragul electoral necesar, reuşind să trimită cinci deputaţi în Parlamentul din Bucureşti. Cu toate acestea, organizaţia lui Codreanu a rămas o grupare regională clar delimitată, un mic partid printre multe altele, dependent de câteva puncte de sprijin puternice.

În toamna/iarna lui 1932/33 Legiunea a devenit într-adevăr un factor de luat în seamă al politicii româneşti. Corelaţia cu succesele naţional-socialismului din Germania este limpede aici, chiar dacă nu singura decisivă. Noi grupuri sociale, studenţi, tineri absolvenţi de facultate, s-au alăturat Gărzii şi au înlesnit, pe baza poziţiei lor sociale, a aptitudinilor lor intelectuale şi politice, o amplificare a structurii organizaţiei în spaţiu şi în profunzime.

Deşi politicienii partidelor burgheze importante n-au lăsat cu toţii nici un semn de îndoială referitor la poziţia lor hotărât anticomunistă, o atitudine defensivă similară faţă de dreapta radicală nu s-a putut totuşi dezvolta. Tradiţiile naţionalismului extremist şi ale antisemitismului au continuat să acţioneze; multora le venea greu să recunoască noul caracter al radicalismului de dreapta. Poate că Vaida-Voevod a fost personalitatea cea mai notorie dintre aceia care sperau să dirijeze Legiunea pe căi mai moderate. Regele însuşi credea că Legiunea poate sluji intereselor sale, pregătind climatul pentru un stat autoritar-naţionalist. Totuşi n-au lipsit politicienii care avertizau asupra unei evoluţii fatale. Activitatea lor a influenţat dezbaterea politică şi a contribuit la o conştientizare, dar şi la o polarizare a vieţii politice, de care apoi, firește, a profitat şi Garda. Argumentele adversarilor Gărzii şi-au greşit efectul, întrucât disputa n-a fost purtată politic, ci prin mijloace administrative; aceasta înseamnă că nu practica democratică în sine era ţinta lozincilor radicale. Modalităţile şi procedeele autoritare, puţin convingătoare şi greu de legitimat au fost acelea care aduseseră la viaţă Mişcarea Legionară.

Printre formele puţin utile ale dezbaterii politice a fost şi reproşul că Legiunea se afla în solda forţelor străine. În realitate, lipsesc orice referiri concrete. Toate celelalte partide româneşti de dreapta dispuneau de legături mai bune cu serviciile germane decât Legiunea.

În noiembrie 1933, după luni nesfârşite de agonie, înstrăinat de propriul partid, cu o imagine nefavorabilă în Occident, din cauza politicii sale accentuat de dreapta, guvernul Vaida n-a mai putut rezista presiunii din ţară şi din străinătate. Carol al II-lea a fost obligat să cedeze afacerile guvernului acelui partid care, în 1930, stigmatizase public întoarcerea sa drept o „lovitură de stat împotriva ordinii constituţionale".

Noul cabinet urma tradiţia politicii autoritare de guvernare, tradiţie legată în România dintotdeauna de numele Partidului Naţional-Liberal. De aceea, deşi consecventă, recurgerea la mijloace de stat represive a fost nechibzuită din punct de vedere politic. Legiunea a răspuns acţiunilor samavolnice cu propria credinţă în violenţă. Lupta electorală a devenit atunci una

dintre cele mai sângeroase din istoria României, tragicul ei apogeu fiind asasinarea premierului Duca.

Insuficienta legitimitate a acțiunii statului a obligat celelalte partide la o atitudine ireductibilă față de guvern. În discuție nu era pusă situația guvernului liberal, erau puse însești temeliile sistemului parlamentar-democratic. Intenția lui Iamandi de a demasca Legiunea ca mișcare teroristă străină n-a eșuat din cauza verdictului Tribunalului Militar, ci a absenței legitimității măsurilor dispuse de guvern în timpul luptei electorale împotriva Legiunii, dar și împotriva tuturor celorlalte partide.

În iunie 1934, Victor Iamandi s-a retras din această campanie a guvernului. Atitudinea față de extrema dreaptă a fost hotărâtă de alții. Garda nu mai trebuia să fie slăbită prin reprimare polițienească, ci prin adaptare. G. Tătărescu, I. Inculeț și E. Titeanu au transpus în fapt noul concept, având pentru aceasta consimțământul regelui. Carol spera că noua dreaptă monarhică, promovată de el, nu va diminua doar sprijinul Gărzii, ci va prelua și o parte din voturile opoziției conduse de Partidul Național-Țărănesc, astfel încât pretenției sale la putere să nu i se mai opună forțe puternice și autonome.

În 1934, apogeul crizei conjuncturale era depășit. În toate domeniile s-au putut observa tendințe de prosperitate. Dar speranțele puse în capacitatea de a reedita perioada anterioară anului 1929 au fost amarnic înșelate. Prețurile produselor industriale au crescut mai repede decât prețurile produselor agricole; în plus, statul solicita impozite tot mai mari, fapt care a afectat păturile cu venituri mici. Guvernul trebuia să se confrunte nu numai cu problema referitoare la concepția lui privind statul de drept, el se arăta incapabil și de reglarea raporturilor sociale.

La mijlocul anului 1935, trei idei politice contradictorii rivalizau. Se dorea oare o politică radicală, așa cum năzuia Legiunea, o guvernare mascată a regelui cu menținerea sau modificarea în mod restrâns a Constituției ori întoarcerea la monarhia constituțională de tip tradițional? Numai pentru primul caz, granițele politice de partid erau clar delimitate. În raport cu aceasta, partidele tradiționale ale parlamentarismului românesc, liberalii și național-țărăniștii erau dezbinați și ambigui în atitudinea lor față de celelalte alternative; unele grupuri vedeau soluționarea crizei numai într-o colaborare cu regele, altele, dintr-o simplă atitudine de opoziție față de monarh, se arătau dispuse la o înțelegere cu Legiunea. Partidele burgheze au pus astfel definitiv sub semnul întrebării conștiința, și așa limitată, a faptului că democrația poate fi trainică numai dacă nu îi sunt abandonate valorile.

Întrucât lipsea orice consens cu privire la viitoarea ordine constituțională, contradicțiile în ceea ce privește politica internă s-au amplificat, în timp ce atmosfera de opoziție naționalistă nu a mai fost în avantajul dreptei moderate, care n-a putut elimina neîncrederea față de suita regelui, însufletind

Legiunea. Eliberată de orice obligaţie la compromisuri, aceasta a devenit expresia nemulţumirii generale.

Sub guvernul Tătărescu a avut loc redresarea Mişcării Legionare în patru faze. După un moment de confuzie, iscat de atentatul asupra lui Duca şi măsurile represive luate şi care au dus Garda la stagnare şi disoluţie în interior, a urmat aproximativ din martie 1935 până în aprilie 1936 o perioadă de reintegrare precaută în viaţa politică. Începând din primăvara anului 1935, opinia publică privea fascinată disputele dintre liberali şi naţional-ţărănişti. Cauza conflictului au fost eforturile guvernului şi ale Coroanei de a propune dreapta monarhică drept o nouă forţă în viaţa politică. În plus, evenimentele din Franţa, alături de atacul asupra Abisiniei, au sensibilizat conştiinţa politică. În această atmosferă de polarizare crescândă, Legiunea a ajuns din nou în centrul atenţiei; faptul s-a datorat controverselor dintre Codreanu şi foştii săi tovarăşi de luptă din „Cruciada Românismului". Existau indicii că procesul privind uciderea lui Duca va fi reluat printr-o depoziţie a lui Mihail Stelescu. Dar, ori de câte ori era obligată Garda la defensivă, ea replica prin teroare şi violenţă. Nici de data aceasta nu a fost altfel. În aprilie 1936, la congresul studenţesc de la Tg. Mureş, au fost formate „echipe de onoare", care şi-au luat obligaţia prin jurământ de a-i pedepsi pe „trădători" şi pe „ticăloşi". Afectaţi erau nu numai membrii „Cruciadei", ci şi personalităţile cele mai autorizate ale clasei politice din România, un afront care a readus Legiunea definitiv în atenţia opiniei publice.

Uciderea lui Stelescu şi atentatul de mai târziu împotriva unuia dintre adepţii săi au demonstrat că Garda era pregătită şi capabilă să transpună în fapt deciziile sale de la Tg. Mureş. În cele din urmă, la 23 august 1936, o „echipă de onoare" a pătruns în vila de la ţară a lui Virgil Madgearu şi a repetat ameninţările din aprilie. Întrucât erau ameninţate şi personalităţi din cercul regelui, Carol al II-lea a recunoscut că trebuie să-şi schimbe politica, cu atât mai mult cu cât şi naţional-ţărăniştii alcătuiau formaţiuni paramilitare asemănătoare, astfel încât, ţinând cont de disputele care se intensificau, autoritatea statului, şi prin aceasta a regelui, părea periclitată.

Guvernul a fost remaniat la 29 august 1936. Dar noile măsuri, luate fără convingere, n-au avut efectul scontat. Abia atunci când, în februarie 1937, ceremoniile de înmormântare ale lui Vasile Marin şi Ion Moţa au arătat cât de adânc ancorată era Legiunea în opinia publică românească, regele s-a decis pentru o severă politică de represiune. În noile condiţii, Legiunea a început faza a patra a evoluţiei sale. Demersurile statului, înfăptuite într-o manieră autoritară, erau lipsite de credibilitate. Această situaţie a marcat tot ceea ce a întreprins guvernul Tătărescu. Biserica ortodoxă s-a opus solicitării de a se delimita în mod clar de legionari. În final, rândurile Gărzii s-au întărit mai rapid decât înainte.

O descriere a politicii interne româneşti începând cu 1934 nu trebuie desigur să ignore influenţa disputei dreapta–stânga purtată în plan european.

Legiunea a ştiut la fel de bine să profite de resentimentele pe care le cauzase războiul civil din Spania, ca şi de schimbarea raporturilor de forţe dintre Marile Puteri, în urma căreia Axa a ieşit întărită. În acest sens, ascensiunea ei era integrată acelei „epoci a fascismului", despre care s-a vorbit în introducere. În schimb, toate modelele de interpretare lipsite de orizont, care vedeau în Gardă o agentură a Germaniei naziste, dădeau greş. Dacă a existat un partid receptiv la recompense băneşti şi directive germane, atunci acela a fost Partidul Naţional-Creştin. Atitudinea sa monarhică l-a făcut atractiv pentru serviciile germane, în timp ce Legiunea a fost întâmpinată mai degrabă cu răceală şi cu o anumită suspiciune din pricina elanului său revoluţionar. Numai Arthur Konradi în funcţia sa de comandant naţional al NSDAP/AO (Organizaţia pentru străinătate) nu şi-a ascuns interesul pentru Gardă. Tensiunile au caracterizat, de altfel, şi raporturile cu Italia, întrucât Legiunea nu era dispusă să se subordoneze scopurilor CAUR.

După aproape patru ani de guvernare Tătărescu, la sfârşitul toamnei lui 1937, opinia publică se pregătea pentru noile alegeri parlamentare. Ar fi corespuns tradiţiei parlamentarismului românesc ca naţional-ţărăniştii să fie însărcinaţi cu formarea viitorului guvern. În orice caz, la alegerile comunale şi judeţene din primăvară, aceştia îşi întăriseră impresionant dreptul la succesiune, chiar dacă, în unele judeţe, dreapta s-a putut lăuda cu succese remarcabile. Regele Carol al II-lea însă n-a vrut să aprobe un guvern PNŢ. Aceasta ar fi echivalat cu o renunţare la prerogativele sale regale, confirmând autonomia sistemului parlamentar. Exista şi pericolul ca dreapta, scindată până atunci, să colaboreze sub un guvern al naţional-ţărăniştilor. Regele l-a însărcinat de aceea iarăşi pe Tătărescu să formeze noul guvern.

România nu mai trăise până atunci o luptă electorală asemănătoare. Marile partide „istorice" se duşmăneau între ele, dar acest fapt era un semn mai curând de slăbiciune decât de forţă reală. Existau prea multe grupuri şi fracţiuni care, nemulţumite de conducerile lor, au participat doar cu rezerve la propaganda electorală, în timp ce altele îşi compensau lipsurile printr-un zel excesiv. Principala problemă în litigiu nu viza partidul care va putea conduce cel mai bine ţara, ci influenţa pe care o va putea exercita regele asupra afacerilor guvernului. În final, opoziţia faţă de monarh a unificat partidele lui Codreanu, Gh. Brătianu şi Iuliu Maniu într-o alianţă stranie, dincolo de toate diferenţele orientărilor politice. Dacă Maniu spera, prin pactul de neagresiune, să-l forţeze pe rege să se răzgândească, atunci el se înşela. Nu Carol al II-lea a fost învins, ci PNŢ şi ideea democratică, în timp ce Legiunea a câştigat un nou prestigiu.

Rezultatul alegerilor din 20 decembrie a fost, chiar dacă în alte privinţe prezenta limpede mai multe probleme decât răspunsuri, un refuz clar în faţa ambiţiilor regelui. Cu toate acestea, Carol al II-lea nu intenţiona să se răzgândească. Cu numirea lui Goga în funcţia de prim-ministru, monarhul a insistat

asupra dreptului său de a stabili personalul guvernamental fără constrângerile sistemului de partide.

Rareori până atunci avusese un guvern al României o bază parlamentară mai slabă şi fusese mai evidentă influenţa regelui. Goga şi Călinescu au format alternativa monarhică la cele două curente principale ale opoziţiei anticarliste: naţional-ţărăniştii lui Maniu, pe de o parte, şi Legiunea, pe de altă parte. Inconsistenţa politică a pactului opoziţiei s-a transferat asupra guvernului, fiind răspunzătoare pentru unele forme de acţiune contradictorii ale sale.

După întoarcerea lui Carol din exil, atât naţional-ţărăniştii, cât şi liberalii determinaseră timp îndelungat politica guvernului. Numai dreapta îşi mai aştepta încă în decembrie 1937 şansa. Ea era o forţă tânără, proaspătă, care n-a trebuit până atunci să-şi demonstreze capacitatea de guvernare, obţinând de aceea câteva voturi ale opoziţiei. Carol al II-lea era convins că PNC nu e capabil să conducă ţara. El însă trebuia să facă şi acest experiment. Numai după ce va fi arătat opiniei publice că nici un partid politic, indiferent de orientarea sa ideologică, nu este în stare să rezolve problemele ţării, el se putea gândi la realizarea planurilor sale de dictatură.

Manevra regelui nu era lipsită de pericole. Rareori fuseseră şansele României mai favorabile unei reveniri la o democraţie parlamentară funcţionabilă ca în această perioadă. Pentru prima dată, forţele democratice făceau o opoziţie comună, găsind căi de comunicare. Ele însă n-au avut imediat succes, căci mentalitatea de partid sufoca interesele comune. Formarea deciziei democratice este adesea un proces de lungă durată, dificil şi obositor. Poate că PNŢ şi PNL ar fi păşit pe un drum comun dacă ar fi avut la dispoziţie mai mult timp. Carol al II-lea nu le-a acordat însă acest răgaz.

Ca toate celelalte partide, Legiunea a fost surprinsă şi ea de modul de rezolvare a crizei guvernamentale din decembrie 1937. Manevra regelui a provocat o reorientare a partidelor, în urma căreia Garda a rămas fără partener de alianţă. Fără apărare, ea era expusă atacurilor din partea LANC şi a forţelor de represiune ale statului. Dacă riposta, risca să dea prilej regelui Carol al II-lea să-şi asume prerogative în mod absolut; dacă se păstra în rezervă, pierdea din influenţa asupra alegătorilor.

Probabil că rareori a dus un guvern o ţară la haos şi anarhie atât de repede precum cabinetul Goga. Patruzeci şi patru de zile au fost suficiente ca din toate speranţele măreţe ale PNC să nu mai rămână decât o grămadă de cioburi. Izolat în plan politic intern şi extern, guvernul se afla în conflict cu toate forţele politice importante, tensiunile cu Garda de Fier depăşind în scurt timp orice măsură cunoscută a unei dispute violente. Regele însuşi a contribuit din plin la această evoluţie, căci, potrivit indicaţiei sale, forţele de poliţie n-au evitat nici o confruntare cu legionarii. I-a ajutat puţin lui Codreanu faptul că s-a declarat dispus la o înţelegere cu Goga. Carol al II-lea era conştient de şansa de a-şi realiza ţelul îndelung urmărit, cel al

regimului personal, şi a profitat de aceasta. Mulţi ani, conducătorii partidelor „istorice" s-au opus cu succes planurilor sale de dictatură. Acum însă, având în vedere situaţia politică internă şi contextul extern tot mai ameninţător, ei erau dispuşi să rămână liniştiţi. Publicarea noii Constituţii, la puţine zile după lovitura de stat din 10 februarie 1938, a confirmat poziţia distinctivă a regelui.

Noul regim şi-a obţinut legitimitatea şi forţa de integrare din opoziţia faţă de voinţa revoluţionară a Mişcării Legionare. Forţele burgheze ale opoziţiei anticarliste au lăsat mână liberă regelui şi executivului, întrucât se temeau mai mult de pretenţia totalitară a Legiunii decât de stilul de conducere autoritar al monarhului.

Garda n-a putut opune nimic comparabil mijloacelor represive ale statului. Ea putea doar să spere că şi noua formulă de guvernare se va uza şi că, probabil, într-un viitor apropiat puterile Axei vor influenţa în favoarea ei climatul politic intern. S-a petrecut însă tocmai contrariul. Intrarea trupelor germane în Austria a intensificat teama cercurilor conducătoare faţă de Gardă, îndemnându-le să ia măsuri drastice de reprimare.

Ca mişcare de mase, Legiunea era dependentă de libertăţile şi drepturile sistemului democratic-parlamentar. Ea nu se simţea pregătită pentru noua situaţie. Cei mai mulţi dintre simpatizanţii şi adepţii săi au părăsit-o; a mai rămas doar o mică organizaţie de cadre a cărei structură era dominată de grupuri teroriste active. Exponentul noii direcţii era Horia Sima. Codreanu a căzut victimă propriei „filozofii a bombei", iar odată cu el se stingeau ultimele reminiscenţe ale Legiunii, înţeleasă ca o mişcare a păturilor largi ale populaţiei.

Sub raportul compoziţiei sociale, Garda era imaginea-oglindă a conflictelor sociale şi a fenomenelor de criză ale României. O generaţie tânără, instruită, orientată spre progres, care s-a folosit de şansele pe care i le oferea un sistem de învăţământ modelat după cel occidental, vedea cum, în faţa unei concurenţe tot mai puternice şi a vistieriei publice goale, eforturile ei deveneau lipsite de însemnătate. Ca în multe ţări din „lumea a treia" de astăzi, sfera serviciilor publice exercita asupra structurii sociale, influenţată de o gândire dogmatică, o fascinaţie greu de ignorat. Educaţia şi diplomele şcolare permiteau participarea la viaţa publică şi conferau prestigiu social, astfel încât, după Primul Război Mondial, dezvoltarea învăţământului superior nu a condus la o cunoaştere tehnică mai amplă şi întemeiată, ci a mărit doar numărul candidaţilor la posturi pentru administraţia de stat şi pentru profesiunile liberale. Tinerii care au venit prea târziu, făcând responsabilă de acest fapt „vechea generaţie", au cunoscut o socializare politică marcată de reacţii naţionale şi antisemite, ca şi de tot mereu repetate lamentaţii, în ceea ce priveşte cultura naţională, percepută ca străină şi suprapusă. Experienţa Primului Război Mondial cu a sa intensă resuscitare a emoţiilor colective a întărit speranţele de viitor, dar, cu atât mai mare a fost dezamăgirea, când la debutul anilor '30 au început să se spulbere speranţele de înnoire politică şi

socială. În Europa, noile mişcări sociale promiteau să elimine alienarea şi starea de criză a lumii moderne printr-o structură totalitară, integral-naţionalistă a statului. Astfel de modele ideologice fundamentale corespundeau orizontului politic de valori al tinerei intelectualităţi româneşti, şi de aceea, în scurt timp, ele şi-au găsit numeroşi adepţi.

Prin mobilitatea şi capacitatea sa organizatorică şi politică, Legiunea a putut aborda, cu protestul ei radical îndreptat contra neîmplinirilor sociale şi politice, largi pături ale populaţiei, victime ale industrializării forţate, pături ale căror speranţe de înnoire fuseseră anterior înşelate de către toate marile partide. Garda a preluat moştenirea Partidului Poporului al lui Averescu din 1919/20 şi a Partidului Naţional-Ţărănesc din 1928, devenind un partid de protest universal. Numai în regiunile înapoiate din nord-est, PNC a putut stăvili infiltrarea acesteia, întrucât aici mobilizarea politică se afla încă la un nivel inferior şi propaganda antievreiască a Partidului Naţional-Creştin găsea suficiente puncte de atac.

Prin simpla lor existenţă, fascismul şi naţional-socialismul au influenţat viaţa politică internă din România încă înainte de 1938. Acestea au ajutat Legiunea să obţină mai multă atenţie şi respectabilitate, fără a fi singurele elemente hotărâtoare care au contribuit la succesul ei. Dar la începutul anului 1939, Garda a pierdut orice forţă de sine stătătoare. Nu atât presiunile venind din interiorul sistemului politic ale puterii au susţinut redresarea sa, cât faptul că, în urma expansiunii militare a „celui de-al treilea Reich", România era supusă unei nevoi crescânde de adaptare.

„Statul naţional legionar" din 14 septembrie 1940 a grupat de aceea cu totul alte forţe decât cele care au dus la preluarea puterii de către fascism şi naţional-socialism în Italia şi Germania. Nici Antonescu, nici Horia Sima nu erau capabili de compromis, fie acesta şi temporar; în ceea ce-l privea pe Antonescu, el a reprezentat dintotdeauna burghezia conştientă de sine, în timp ce Sima nu intra în discuţie, întrucât era dependent de forţele radicale ale partidului său, fără a căror susţinere poziţia sa era periclitată, nu numai în interiorul Legiunii, dar şi în ceea ce priveşte funcţia sa în stat. El era doar succesorul lui Codreanu, fără carisma acestuia, iar poziţia sa nu era de necontestat. Numirea lui ca vicepremier nu i-a dat dreptul să dispună direct de administraţie, pe când Antonescu ţinea ferm în mâini aparatul de stat, peste tot acolo unde legionarii nu găseau nici un sprijin.

Grupurile conservatoare din fruntea ţării puteau aştepta inevitabilele dispute doar dacă erau sigure că trupele germane nu interveneau de partea legionarilor. De aceea, Antonescu a aşteptat până când Hitler însuşi i-a garantat libertatea de acţiune necesară. Doar cu câteva luni înainte de atacul asupra Uniunii Sovietice, interesele dictatorului german erau îndreptate spre stabilitatea şi puterea militară a României, chiar făcând abstracţie totală de faptul că, în plus, generalul îi lăsase lui Hitler personal o impresie profundă.

Data de 23 ianuarie 1941 încă nu punea capăt existenţei Legiunii ca organizaţie politică. Era însă pentru ultima oară când Garda influenţa în mod semnificativ destinele ţării.

B. Garda de Fier în dezbaterea ştiinţifică

1. „Vechea" şi „noua dreaptă". Referiri la unele teze ale lui Peter F. Sugar — 2. Legiunea „Arhanghelul Mihail" ca mişcare fascistă de mase în România interbelică şi importanţa ei pentru o teorie a fascismului

1. În studiul său din 1972, luat puţin în seamă până acum de către cercetători, Peter F. Sugar evocă discrepanţa izbitoare dintre influenţa surprinzător de mare a mişcărilor fasciste din Europa de Est asupra vieţii politice a ţărilor lor şi incapacitatea acestora de a ajunge ele însele la putere. Pentru Sugar, această stare de fapt se datorează unei dihotomii între „dreapta veche" şi cea „nouă", una se găsea în posesia puterii şi a influenţei, cealaltă, deşi era după originea sa o parte a aceleiaşi pături social-economice de conducere, era lipsită de o poziţie adecvată, fără confirmare socială şi declasată. Conform acestei concepţii, ambele grupări au împărtăşit coduri de valori asemănătoare, întrucât reprezentau acelaşi mediu social. Diferită ar fi doar aptitudinea lor de abordare a categoriilor sociale largi. Rămânând la distanţă de putere, după cum afirmă Sugar, „noua dreaptă a putut da expresie nevoilor reale ale unei mari părţi din populaţie, în timp ce „vechea dreaptă" spera să rezolve criza doar prin recurgerea la modele de acţiune naţionaliste şi autoritare. În acest fel, ea a venit în întâmpinarea „noii drepte", fără a-i slăbi radicalitatea.[1]

Sugar descrie „fascizarea" sistemului politic ca pe o stare de fapt, observabilă şi în România. Interpretarea sa pare totuşi prea mult legată de exemplul maghiar, de aceea, în cazul României, ea trebuie corectată în câteva puncte. În orice caz, „vechea dreaptă" din România nu era o formaţiune atât de unitară, după cum s-a susţinut, opoziţia Legiunii fiind mai sistematică decât a fost ea expusă de Sugar. Critica Gărzii la adresa politicii guvernului nu era cu nimic mai prejos decât copiile occidentale în ceea ce priveşte vehemenţa şi asprimea. Niciodată n-a existat pentru ea pericolul de a fi absorbită de o mişcare plătită şi susţinută de guvern. Contrar explicaţiilor oferite de Sugar, incapacitatea Gărzii de a ajunge la putere n-a rezultat din capacitatea de adaptare a „vechii drepte", ci din conştiinţa acesteia asupra dinamicii revoluţionare a Mişcării Legionare.[2] În general, modelul unei structuri sociale dominate de moşierime, nobilime rurală sărăcită, funcţionari de stat şi mici

[1] *Cf.* P. F. Sugar, *Fascism in Interwar Eastern Europe, op. cit.*, p. 13 şi urm.

[2] *Cf.* şi contribuţiile la discuţii, *ibid., op. cit.*, p. 32 şi urm.

meşteşugari — structură socială pe care Sugar o consideră drept sursă a poziţiei de putere a „vechii drepte" — nu se potriveşte pentru România de după reforma agrară din 1917–1921 în aceeaşi măsură în care acest model este valabil în cazul Ungariei. În România n-a existat o clasă politică unitară. Tocmai acest fapt a înlesnit formarea unui vid de putere, care a condus, în cele din urmă, la un regim personal al regelui.

Faţă de Gardă, clasa politică din România a manifestat diferite tipuri de comportament. Carol al II-lea era interesat de Legiune, întrucât prin acţiunea acesteia spera să se apropie de obiectivul său, cel al dictaturii personale. Simpatia sau aprecierea contau prea puţin în această chestiune; era vorba de un raport instrumental. Prin activităţile sale, Garda a destabilizat sistemul de partide, iar acest fapt a venit în întâmpinarea intenţiilor regelui. Garda propaga lozinci naţionaliste şi autoritare, ceea ce corespundea ideilor lui Carol despre un regim personal. După ce Primul Război Mondial mobilizase masele, instaurarea unei dictaturi avea şi ea nevoie de lozinci legitimante. Carol al II-lea dorea să pornească de la tradiţii mai vechi, în care monarhia determinase esenţial soarta ţării. În această privinţă, el reprezenta forţele care voiau să revină la vremea de dinainte de 1916. Mai important însă a fost faptul că şi alte grupuri au acordat sprijin regelui. Printre acestea se aflau politicieni care, grăbindu-se să câştige o poziţie politică mai bună, nu împărtăşeau viziunea asupra puterii şi conştiinţa de sine a vechii clase politice, apoi armata, apropiată în mod tradiţional Curţii şi pe care regele o prefera în orice caz, dar şi noii magnaţi din economie care trăgeau foloase din comenzile de stat pentru industria grea, având toate motivele să se opună unei reîntoarceri la o democraţie parlamentară care să funcţioneze.

Vaida-Voevod, Eugen Titeanu sau Valer Pop au reprezentat o a doua direcţie. Aceşti politicieni împărtăşeau valorile Gărzii naţionaliste, orientate împotriva minorităţilor. Antibolşevismul lor doctrinar se afla într-un conflict ciudat cu reala lipsă de importanţă a Partidului Comunist. Crezul lor în democraţie era subminat de idei autoritare de guvernare. Prin adaptare, ei voiau să aducă Legiunea pe căi mai liniştite, să o facă utilă. Astfel, ei au format acea „dreaptă veche", evocată în mod exact de Peter F. Sugar în studiul său. Aceştia au reprezentat însă doar o minoritate în România.

Alte forţe de conducere din PNL şi PNŢ erau probabil conştiente de pericolul pe care-l reprezenta Legiunea pentru sistemul politic şi social al ţării. Lupta lor însă n-a fost purtată pe cale politică, ci prin recurgerea, cu rezultate îndoielnice, la mijloace represive. Modele de comportament autoritar au continuat să-şi facă efectul, chiar şi acolo unde, ca în decembrie 1933, democraţia parlamentară trebuia să fie protejată de atacul legionarilor. Pentru Gardă, măsurile guvernului Duca au adus un an de stagnare, pentru parlamentarismul românesc însă ele au însemnat o adâncire a crizei de credibilitate.

Critica adusă de către legionari practicii democraţiei româneşti era întru totul îndreptăţită. Recunoaşterea monarhiei, a statului şi a Bisericii de

către Legiune, lozincile sale privind necesitatea reînnoirii morale i-au făcut pe mulţi politicieni să distingă cu greutate natura sa doar superficial conservatoare, şi chiar un democrat indubitabil precum Iuliu Maniu i-a dat mâna pentru alianţă.

Garda a profitat de precara democratizare a sferei publice, fără ca atitudinea „vechii drepte" să fi fost determinată în mod limpede. Lipsa unei clase politice cu adevărat democratice a contribuit desigur la „fascizarea" sistemului politic, dar aceasta a fost de asemenea consecinţa unui dezechilibru al puterii din interiorul elitei înseşi.

Parlamentarismul românesc n-a putut fi comparat niciodată cu modelele sale occidentale, rămânând mereu o democraţie dirijată. Puterea era exercitată de o pătură de conducere restrânsă, fracţionată în interiorul ei; regelui, respectiv regenţei, le revenea misiunea de a echilibra contradicţiile. Acest sistem a funcţionat până în iunie 1930. Criza economică mondială, dar şi întoarcerea lui Carol din exilul parizian au slăbit poziţia forţelor care reprezentaseră până atunci democraţia românească. Prin apropiere de extrema dreaptă, regele a căutat, pe de o parte, să slăbească „vechile partide istorice", pe de altă parte, să înrădăcineze formula autoritar-naţionalistă, pe care dorea să-şi întemeieze regimul personal. Până în luna februarie 1938, marile partide care ţineau cont de autonomia lor s-au împotrivit presiunilor regelui. Abia atunci când conducătorii lor au avut impresia că numai o fortificare a executivului poate restabili ordinea, Carol şi-a putut realiza planurile de autocraţie. Elitele politice tradiţionale, fracţionate în interior, n-au putut rezista presiunii duble exercitate atât de o regalitate cu ambiţii politice, cât şi de o mişcare socială de dreapta.

2. În introducere am formulat întrebarea: este Legiunea comparabilă după configuraţie, geneză şi funcţie cu fascismul italian şi naţional-socialismul? Cu trimitere la cercetările lui Eugen Weber, utilizarea termenului de fascism a fost respinsă până acum în câteva luări de atitudine. Să amintim faptul că Weber caracterizează Garda ca pe o „revoltă morală". Ar fi greşit să o definim prin expresii precum „reacţionar" sau „mişcare a unor indivizi inadaptaţi". „În circumstanţele în care stânga radicală este zdrobită sau altfel eliminată din activitatea eficace, aşa cum s-a întâmplat în Ungaria şi în România sau în împrejurările în care naţionalismul apare ca o atitudine politică necesară, ca în lupta noilor naţiuni de a se elibera de lanţurile economice şi politice pe care independenţa nu le-a îndepărtat, extremiştii de dreapta pot fi o reacţie necesară, probabil sănătoasă, ca nişte anticorpi împotriva stagnării sau a decăderii în singura modalitate pe care împrejurările o fac posibilă: adică printr-o anumită formă de violenţă."[3]

Faptul că fascismul este o revoltă morală nu-i desigur o afirmaţie originală. Aceasta există de la prima apariţie a fascismului, iar oamenii lui Mussolini

[3] E. Weber, *The Right, op. cit.*, p. 11; *cf. ibid., Die Männer, op. cit.*, p. 166 şi urm.

însuşi au monopolizat-o.[4] De aceea, probabil, nici Garda nu va mai putea fi exclusă din familia mişcărilor fasciste, ceea ce e valabil de altfel şi cu privire la funcţia sa socială. În ultimii ani s-a discutat în contradictoriu despre obiectivele mişcărilor fasciste, obiective interpretate fie ca antimoderne, fie ca încurajând dezvoltarea. Dar dacă, după cum arată Wolfgang Schieder, mişcările fasciste sunt purtate de „voinţa de nimicire a adversarului"[5], atunci orice dezbatere în jurul posibilelor intenţii privind o politică de dezvoltare[6], este depăşită. Pe baza acestor idei trebuie respinsă şi teza lui Peter Wiles şi a lui Renzo de Felice[7], potrivit căreia Garda a fost în nucleul ei o „mişcare populistă". Legiunea a fost mult mai radicală, mult mai brutală decât ne indică termenul inofensiv de „populism"; voinţa sa de organizare, militarismul său au scos-o în evidenţă, iar întrebarea rămâne dacă ea nu s-a asemănat totuşi mai mult cu fascismul şi naţional-socialismul decât cu narodnicismul rusesc.

De altfel, prin caracterul său general, termenul de „populism" depăşeşte tot ceea ce se discută pe tema fascismului în plan ştiinţific. La o primă apropiere, fascismul se observă în Europa perioadei interbelice. Populismul însă descrie fenomene atât de diferite precum narodnicismul rusesc, acel Populist Party din S.U.A., poujadismul, politica lui Gandhi sau a lui Nyerere.[8]

Dacă contribuţia lui Wiles la discuţia despre Garda de Fier rămâne nesatisfăcătoare, iar clasificarea Legiunii propusă de el este prea largă, prin urmare, puţin expresivă, observaţia lui Klaus P. Beer, potrivit căreia trebuie să se ţină seama de particularităţile Legiunii[9], este din punct de vedere metodologic la fel de puţin convingătoare. Căci, presupunând că se poate dovedi că Legiunea prezintă toate însuşirile care o califică drept mişcare „fascistă", de ce n-ar fi tratată ca atare? Rămâne apoi ca într-un al doilea pas să se distingă mai multe forme de fascism, pentru a înţelege mai bine particularităţile Mişcării Legionare. Termenii social-ştiinţifici oglindesc întotdeauna numai un aspect al realităţii. Abia abstracţia a ceea ce este de fiecare dată specific permite o formulare teoretică judicioasă, iar recăderea în istoricism, din teamă nejustificată, n-ar ajuta ştiinţa istoriei să iasă din impas.

Orice teorie, iar prin aceasta şi dezbaterea ştiinţifică privind fascismul, necesită mai întâi o viziune riguroasă asupra obiectului ei, viziune care trebuie să fie în acelaşi timp suficient de generală. Lucrările comparative mai noi,

---

[4] *Cf.* A. J. Gregor, *Interpretations, op. cit.*, p. 28 şi urm.

[5] Wolfgang Schieder, „Faschismus", în: C. D. Kernig (ed.), *Marxismus im Systemvergleich, Geschichte*, vol. 2, Frankfurt/M. şi New York, 1974.

[6] A. James Gregor, *The Fascist Persuasion in Radical Politics*, Princeton; 1974; *ibid.*, *Interpretations, op. cit.*, p. 257 şi urm.

[7] *Cf.* P. Wiles, *op. cit.*, p. 176; R. de Felice, *Der Faschismus, op. cit.*, pp. 84 şi urm., 98 şi urm.

[8] *Cf.* volumul deja citat al lui E. Gellner şi G. Ionescu.

[9] *Cf.* K. P. Beer, *op. cit.*, pp. 162 şi urm., 874.

ale lui Ernst Nolte, Otto-Ernst Schüddekopf, St. G. Payne, H. Michel, G. L. Mosse ş.a.[10] au pus la dispoziţie material suficient pentru a delimita mişcările fasciste de alte fenomene politice. Vrem să propunem o caracterizare care diferenţiază aceste mişcări după ideologie, organizaţie şi stil:

Mişcările fasciste s-au orientat în declaraţiile lor politice împotriva individualismului, capitalismului, democraţiei şi împotriva criticii raţionalist-materialiste a socialismului şi comunismului. Ele au opus individualismului şi luptei de clasă naţiunea definită ca o realitate organică de un fel aparte, a cărei dimensiune a fost provocată de un trecut mistificator. Individul făcea parte dintr-un întreg supraordonat, iar valenţa sa rezulta din contribuţia la realizarea ţelurilor naţionale. Fasciştii nu aspirau la o dezvoltare economică şi socială, la o dictatură a modernizării, ci la o înnoire culturală prin care valorile urmau să devină din nou simple şi drepte; trebuia creată o lume nouă în care să nu se mai suprapună ţeluri multiple şi conflictuale, ci în care o singură năzuinţă să-l mai caracterizeze pe individ, participarea la puterea şi poziţia influentă a propriei naţiuni. Dacă viaţa a rezervat doar alternativa de a fi oprimat sau de a oprima, iar războiul mondial a mijlocit aceasta ca pe o învăţătură incitantă, atunci puterea însemna totul, în timp ce integrarea paşnică, doar mortificare de sine. În planul raporturilor dintre indivizi, o astfel de concepţie însemna haos şi anarhie. Dilema a fost rezolvată prin reinterpretarea de către fascism a contradicţiilor din cadrul naţiunii ca pe o competiţie în folosul bunăstării generale, în timp ce armonia dintre popoare a fost considerată drept imposibilă. Pe cât credea fascismul în putere şi o expunea, pe atât refuza să recunoască limitele capacităţii de creaţie. Ambele poziţii au fost exprimate în acea estetizare a politicii, în care etosul credinţei fasciste se celebra pe el însuşi în mod regulat: statul a devenit operă de artă. Ţelurilor fasciste le era asociat „omul nou", nu pentru că exista deja, ci ca ideal educativ. „Omul nou" era înzestrat cu toate virtuţile bărbăteşti şi soldăţeşti; pentru el nu existau probleme de nedepăşit; totul era realizabil doar dacă voinţa era prezentă. El era purtătorul unui nou mod de viaţă care se detaşa de existenţa „limbută, intelectualizată, incapabilă de adevărata creativitate" a liberalilor şi socialiştilor. În mod îndreptăţit, fasciştii se simţeau profeţi şi revoluţionari, căci aspiraţiile lor însemnau o nouă religie, o nouă cultură, o nouă ordine şi o

[10] *Cf.* H. Michel, *op. cit.*, p. 5 şi urm.; St. G. Payne, *Fascism, Comparison and Definition, op. cit.*, p. 6 şi urm.; G. L. Mosse, *Nazism, op. cit.*, pp. 42 şi urm., 86 şi urm., 91 şi urm.; *idem*, „Introduction, Towards a General Theory of Fascism", în: *idem* (ed.), *International Fascism, New Thoughts and New Approaches*, Londra şi Beverly Hills, 1979, p. 1 şi urm.; E. Nolte, *Die faschistischen Bewegungen, op. cit.*, pp. 10 şi urm., 64 şi urm., 189 şi urm.; W. Schieder, *Faschismus, op. cit.*, p. 15 şi urm.; O.-E. Schüddekopf, *op. cit.*, p. 81 şi urm.

ierarhie politică, având puține în comun cu sistemul burghez, pentru a cărui „decadență" ei nu manifestau decât dispreț.

În cadrul partidului fascist, „secția pentru politică" se situa lângă secții a căror datorie era exercitarea violenței și a terorii. Structura partidului se reglementa formal, după o ierarhie care cuprindea conducători și subalterni, dar o menținere rigidă a acestei structuri ar fi contrazis adevăratul caracter de mobilitate. Funcția partidului nu a rezultat din procesul intern de formare a voinței; el era instrumentul de luptă, care se asemăna cu un ordin religios, conștient de rolul său de elită politico-spirituală, rol confirmat prin ceremonii și jurăminte.

Partidele fasciste s-au adresat tuturor grupurilor populației, fără deosebire socială. Ele și-au câștigat coeziunea prin personalitatea conducătorului, despre care se spunea că are însușiri supraomenești, și pentru care exista o venerație aproape religioasă. Ceremoniile rituale, un amestec de ceremonie religioasă și militară, caracterizau întrunirile lor. În schimb, conținuturile politice ale discursurilor erau mai curând incomplete. Se vorbea despre onoare, unitate, dreptate, puritate și despre dimensiunea națională, iar o nouă tinerețe trebuia să cuprindă poporul. Faptul cel mai izbitor era dispoziția pentru violență, pentru teroare împotriva tuturor persoanelor și grupurilor situate în afara comunității naționale.

Dintre toate partidele românești din perioada interbelică numai Legiunea poate fi denumită „fascistă". Numai ea s-a înfățișat într-o opoziție fundamentală, în egală măsură împotriva socialismului, cât și orânduirii burghezo-capitaliste. Numai Garda avea un concept de „om nou", comparabil cu cel al „fascismului", numai ea aspira la o mobilizare a maselor, declarându-se, în același timp, prin cuvânt și faptă, de partea violenței ca instrument politic.

PNC era desigur un partid naționalist extremist, el însă nu reprezenta o mișcare; raportul său cu sistemul burghezo-capitalist existent era normal. Structura partidului era adaptată numai la suprafață celei a „fascismului". În sfârșit, în ciuda terorii pe care o inspirau LĂNCIERII, A. C. Cuza n-a recunoscut niciodată violența ca mijloc legitim al luptei politice.

S-ar putea obiecta că nu este corect să se identifice Legiunea „Arhanghelul Mihail" cu național-socialismul și fascismul, căci lipseau aspirațiile imperialiste, iar tenta sa accentuat creștină era de asemenea atipică. După părerea noastră, acest mod de a privi lucrurile restrânge termenul de fascism în mod inadmisibil, concentrându-se în mod unilateral asupra experienței „celui de-al treilea Reich". Mișcările fasciste nu erau în mod necesar adepte ale unor proiecte de expansiune imperialistă, și adesea ele au găsit calea către o înțelegere pozitivă cu Biserica. Notele diferite ale mișcărilor fasciste în particular erau condiționate de istoria națională corespunzătoare timpului.

Până în 1916, România nu-și îndeplinise nici măcar obiectivele național-statale, industrializarea se afla la un nivel inferior, experiența propriei neputințe față de Marile Puteri era omniprezentă. Visuri imperiale nu s-au

putut ivi aici. Naţionalismul s-a orientat către interior: împotriva minorităţilor etnice puternice, împotriva unei pături superioare, aparţinând civilizaţiei occidentale moderne după cultură şi ţinută şi, în cele din urmă, împotriva a tot ceea ce nu părea să coincidă cu idealul unui stat naţional român armonios, unitar.

În ceea ce priveşte aspectul pronunţat religios al Legiunii, nici NSDAP n-a fost până în 1933 acea organizaţie deschis „anticreştină", după cum mulţi o consideră astăzi. Nu puţini preoţi protestanţi s-au pus în slujba acesteia, ajutând-o să obţină influenţă şi recunoaştere. La rivalităţi s-a ajuns abia mai târziu, după preluarea puterii, căci, aşa cum declara Mussolini, fascismul a fost chiar o concepţie religioasă.[11] În Germania şi Italia au lipsit premisele pentru o simbioză între mişcarea fascistă şi religia creştină, aşa cum s-a întâmplat în România. Cele două ţări erau supuse unei puternice presiuni de secularizare. La sud şi nord de Alpi, populaţia catolică dispunea de o organizaţie politică proprie. În fine, în Germania nu s-a putut înrădăcina o mişcare naţionalistă, accentuat creştino-religioasă din cauza sciziunii religioase. Cu totul altele au fost condiţiile în România. Procesul de secularizare cuprinsese doar unele părţi ale populaţiei urbane. A fi român însemna a fi de credinţă ortodoxă, cel mult unită. În critica făcută liberalismului şi marxismului, Biserica şi Legiunea s-au întâlnit. Totuşi este eronat să definim Garda ca fiind o mişcare de înnoire religioasă. Precum naţional-socialismul, Garda a propagat şi ea în fond o religie secularizată, însă într-un mod mai ascuns şi mai uşor perceptibil, tocmai datorită faptului că, spre deosebire de Germania, în România politica şi religia nu erau încă separate.

Deşi cercetarea istorică mai nouă a avansat o descriere suficient de precisă a mişcărilor fasciste, totuşi, în ceea ce priveşte cauzele reuşitei lor diferite, lipsesc chiar şi primele ipoteze general acceptate. În numeroasele antologii şi expuneri de ansamblu nu s-a putut depăşi nici până astăzi o reformulare a încercărilor mai vechi de interpretare.[12]

În această situaţie pare util a descrie mai întâi câteva fapte istorice care trebuie să constituie obiectul oricărei teorii a fascismului: partidele fasciste

---

[11] *Cf.* E. Weber, *Introduction, op. cit.*, p. 21.

[12] *Cf.* W. Abendroth (ed.), *Faschismus und Kapitalismus, op. cit.*; M. Clemenz, *op. cit.*; R. de Felice, *Le interpretazioni del fascismo, op. cit.*; Klaus Fritsche, „Faschismustheorien, Kritik und Perspektiven", în: Franz Neumann (ed.), *Handbuch politischer Theorien und Ideologien*, Reinbek, 1977, p. 467 şi urm.; A. J. Gregor, *Interpretations, op. cit.*; Franz Greß, „Faschismus", în: Axel Görlitz (ed.), *Handlexikon zur Politikwissenschaft*, vol. 1, Reinbek, 1973, p. 108 şi urm.; U. Kitchen, *Fascism, op. cit.*; R. Kühnl (ed.), *Texte zur Faschismusdiskussion I, op. cit.*; *idem*, *Texte zur Faschismusdiskussion II, op. cit.*; Axel Kuhn, *Das faschistische Herrschaftssystem und die moderne Gesellschaft*, Hamburg, 1973; E. Nolte (ed.), *Theorien über den Faschismus, op. cit.*; R. Saage, *op. cit.*; W. Schieder, *Faschismus, op. cit.*, p. 19 şi urm.; G. Schulz, *op. cit.*; H. Turner (ed.), *Reappraisals of Fascism, op. cit.*; W. Wippermann, *Faschismustheorien, op. cit.*, S. J. Woolf (ed.), *The Nature of Fascism, op. cit.*

au ajuns la putere numai în Italia şi Germania, în alte ţări ele au rămas fără şanse, deşi au fost destul de influente, aşa cum a fost cazul în Ungaria şi România.

În timp ce „Crucile cu Săgeţi" şi Legiunea „Arhanghelul Mihail" au abordat pături sociale largi, în statele democratice occidentale, dintre care amintim aici Anglia, Franţa, dar şi Belgia, Danemarca, Suedia sau Norvegia, partidele fasciste au rămas fără aderenţă la mase. Pe de altă parte, nici în ţările agrare, mai curând înapoiate, precum Spania, Portugalia, Grecia şi Bulgaria, n-au existat mişcări fasciste puternice.

Prin urmare, o cât de sumară privire de ansamblu ne arată că mişcările fasciste pot fi numai în mod incomplet explicate prin expresii de felul „criză morală a civilizaţiei europene", „societate a maselor", sau „isterie antiproletară a micii burghezii". Impresia se confirmă mai mult, dacă luăm în calcul utilitatea acestor interpretări în înţelegerea Mişcării Legionare. În multe privinţe, cazul românesc devine tocmai de aceea atât de interesant pentru teoria fascismului, întrucât încercările tradiţionale de interpretare dau greş. Nici o înfrângere neaşteptată, nici o „victorie mutilată" n-au provocat răbufnirea emoţiilor naţionale. Reuşita Legiunii în alegerile din 1937 n-a fost expresia unui declin economic petrecut brusc, căci punctul culminant al crizei era situat cu cinci ani în urmă. Desigur, au fost implicaţi factori „accidentali": întoarcerea lui Carol şi scăderea economică mondială a preţurilor agrare. Dar ambii factori şi-au dobândit însemnătatea abia prin asocierea lor cu situaţii existente de mult timp: lipsa unor structuri economice consolidate, o democratizare precară a sferei publice, tradiţiile naţionalismului şi ale antisemitismului. Legiunea a fost totuşi mai mult decât o „paranteză" în istoria României, care să fi fost provocată de factori din afara ţării sau factori care se bazau pe hazard în ocuparea tronului regal.

Dacă interpretarea conservatoare, care defineşte fascismul drept un „accident de muncă" al istoriei, dă greş, atunci nici interpretarea marxistă a cazului românesc, interpretare conform căreia fascismul este rezultatul unui capitalism imperialist pe cale de dispariţie, nu poate convinge. Industrializarea României era slabă; nu exista o muncitorime considerabilă, iar din punct de vedere politic aceasta era fără importanţă. În România, anticomunismul era un bun comun, în timp ce un partid comunist care să se remarce într-un fel sau altul lipsea. Astfel, Legiunea a fost o mişcare ce nu şi-a datorat existenţa adversităţii ei faţă de o mişcare muncitorească de stânga.

A fost Garda expresia unor mase atomizate, a maselor amorfe, tot mai imprevizibile? Şi asta se poate nega. Legiunea n-a obţinut succese durabile în regiunile unde populaţia era cea mai înapoiată — adică în Basarabia, unde populaţia încă mai purta cu sine un deficit al participării politice şi inerţia vremurilor ruseşti —, ci în regiunile care „avansaseră" prin industrializare, comerţ şi construcţia de căi de comunicaţii, ca şi printr-o alfabetizare mai

puternică. Aici, penetrarea structurilor existente, acţiunea preoţilor şi a învăţătorilor sau a altor grupuri de persoane care conduceau ierarhia rurală, dar adesea şi angajamentul tinerilor provenind din familii influente au permis cucerirea de localităţi întregi. Pe de altă parte, integrarea în cultura politică naţională, integrare mijlocită doar de câteva persoane reprezentative, a fost într-adevăr semnul unei izolări, al unei lipse de informare politică, ce face referinţă în mod îndreptăţit la teoriile societăţii maselor. Totuşi, în ultimul rând, nu lipsa structurilor intermediare, ci „punctul de plecare", caracterizat prin existenţa unei legături rudimentare, şi tocmai de aceea patologice, cu cercurile politicii naţionale, a justificat succesul Legiunii.

În mod evident, teoriile cu cea mai mare putere de expresie sunt cele care au pus în legătură succesele partidelor fasciste cu anumite situaţii istorice, diferite de la ţară la ţară. În această privinţă, teza privind „calea specific germană" („der deutsche Sonderweg") are caracter normativ; ea însă rămâne incompletă, atât timp cât este redusă exclusiv la Germania şi atât timp cât nu se disting diferite căi de evoluţie, care, pe de o parte, lămuresc de ce în Germania, dar chiar şi în Italia, partidele fasciste au ajuns la putere, de ce în România şi Ungaria, mişcări fasciste la fel de puternice au fost ţinute departe de putere, în timp ce în Anglia, Franţa, Belgia şi Spania sau chiar Grecia, ele au rămas fără aderenţă la mase.

E greu să enumerăm lucrări istorice cu caracter comparativ, care să conţină mai mult decât o singură determinare conceptuală a fascismului. Încercarea de mare amploare a lui Barrington Moore de a fixa originile sociale ale democraţiei şi dictaturii elimină Italia din câmpul vizual.[13] El compară Germania şi Japonia, punând în special accentul pe comportamentul elitelor. Fascismul ca mişcare a maselor îl interesează doar în treacăt. Faptul este valabil şi pentru A. F. K. Organski.[14] Şi el îşi îndreaptă atenţia asupra intereselor păturilor sociale de conducere şi, în plus, exclude naţional-socialismul din modelul său de formare a sistemelor fasciste. Stein Rokkan şi Bernt Hagtvett[15] investighează condiţiile de preluare a puterii de către fascişti. Ei vorbesc, ce-i drept, de o mişcare fascistă, în realitate însă se ocupă foarte puţin de constituirea ei. Modelul lor cuprinde Germania şi Italia, dar de asemenea Austria, Spania şi Portugalia. În mod semnificativ, ei au adăugat că nu vor să afirme că toate cazurile studiate au format într-adevăr regimuri fasciste.[16]

---

[13] Barrington Moore, *Soziale Ursprünge von Diktatur und Demokratie*, Frankfurt/M., 1969.

[14] A. F. K. Organski, *op. cit.*

[15] Bernt Hagtvett and Stein Rokkan, „The Conditions of Fascist Victory, Towards a Geoeconomic-Geopolitical Model for the Explanation of Violent Breakdowns of Competitive Mass Politics", în: S. U. Larsen ş.a. (ed.), *Who were the Fascists, op. cit.*, p. 131 şi urm.

[16] *Ibid.*, p. 132.

Rămâne teza lui Wolfgang Schieder, citată de mai multe ori, potrivit căreia mişcările fasciste au acţionat cu succes, preluând în cele din urmă puterea, acolo unde s-a pus în acelaşi timp problema modernizării economiei, extinderii cadrului politic de participare şi formării naţiunii.

Cazul românesc poate completa această observaţie. Legiunea a evoluat, devenind un partid de masă, întrucât au lipsit tradiţiile unei practici democratice de guvernare. N-au existat legături solide de partid, nici un consens fundamental asupra valorii structurilor democratice, iar legitimitatea ordinii politice s-a aflat permanent în discuţie.

Obiectivele teritoriale ale iredentismului românesc s-au realizat în 1918. Prin aceasta însă, naţionalismul n-a fost depăşit. A rămas realitatea unei identităţi culturale precare, a dependenţei de Occident, ca şi a existenţei unor minorităţi naţionale puternice a căror dominaţie s-a suprapus ierarhiei sociale. Au fost redescoperite teze mai vechi, care au dobândit conţinuturi noi.

În Germania şi în Italia era răspândită impresia că mişcările fasciste nu combăteau atât ordinea burgheză, cât mişcarea muncitorească, puternică din punct de vedere numeric, şi care, în parte, se considera revoluţionară. În ambele ţări, modernizarea economică din secolul al XIX-lea a contribuit la o diferenţiere a structurii profesionale şi, paralel cu aceasta, la o mobilizare politică, dar fără să se fi produs o colaborare a diferitelor grupări politice şi sociale. Adversităţile care au izbucnit în anii de după război au determinat direcţia şi acuitatea dezbaterii politice. Cu totul altele au fost premisele în România. Progresul economic al Occidentului a îngreunat în ţările din sud-estul Europei intrarea acestora în sistemul economic modern, bazat pe diviziunea muncii şi inovator. Aceste ţări au rămas limitate la un sector agricol extensiv, înapoiat: industria românească asigura locuri de muncă doar pentru a zecea parte din persoanele aflate în câmpul muncii. Deformările structurale apărute ca urmare a unei dezvoltări dependente, iar ele erau în România şi în Ungaria mai pronunţate decât în Bulgaria sau Iugoslavia, de exemplu[17], au produs neînţelegeri şi rezistenţe variate, care, din cauza structurii agrare autonome ţărăneşti, n-au însufleţit aripa stângă, ci au întărit dreapta radicală. Legiunea a reprezentat o mişcare de masă, care a rămas însă fără şanse de participare la guvernare. Majoritatea populaţiei româneşti era incapabilă să participe în mod conştient la viaţa politică. N-a existat o stângă puternică în stare să intimideze forţele politice aflate la putere, iar singurul focar de nelinişte a fost Legiunea. Democratizarea insuficientă şi tezele naţionaliste moştenite au extins graniţa de toleranţă faţă de Gardă. Dar atunci când acest pericol a fost conştientizat, o soluţionare autoritară a crizei a fost posibilă cu uşurinţă.

[17] *Cf.* M. Lackó, *Ostmitteleuropäischer Faschismus, op. cit.*, p. 45 şi urm.

Tabele

Tabel 9: Populaţia activă şi numărul persoanelor inactive, după ramurile economice (decembrie 1930)

ramuri economice	numărul persoanelor care trăiau de pe urma acestora (total)	persoane ocupate activ	membrii familiilor parţial activi	persoane inactive, care erau întreţinute	în %
ansamblul ramurilor economice	18057028	5817144	4640457	7599427	100
agricultura	13063213	3645335	4585751	4832127	72,3
exploatarea resurselor naturale	153423	52670	—	100753	0,8
industria de prelucrare	1560061	694024	8361	857676	
industria grea	390954	128577	1309	180068	1,7
exploatarea şi prelucrarea lemnului	249149	102082	2341	144726	1,4
construcţii	181468	69972	321	111175	1,0
industria textilă	464387	239548	1029	223810	2,6
alimente, tutun	225340	93814	3205	128321	1,2
chimie, hârtie, imprimerii	105053	47548	144	57341	0,6
alte industrii	24710	12463	12	12235	
bănci, agenţii etc.	89019	43677	31	45311	
comerţ	660489	267592	45990	346907	3,7
transporturi	508620	174131	220	334269	2,8
instituţii publice	863572	485947	—	377625	4,8
servicii, diverse	1058554	399012	101	659441	
restul	100077	54756	3	45318	

Apud: K. P. Beer, *op. cit.*, p. 1032.

Tabel 10: Alegeri pentru Camera Deputaţilor 1919–1937

4–8 noiembrie 1919

Nr. crt.	partide/grupări	numărul locurilor de deputaţi
1	Partidul Naţional din Transilvania	169
2	Partidul Naţional Liberal	103
3	Partidul Ţărănesc din Basarabia	72
4	Partidul Ţărănesc	61
5	Partidul Naţionalist-Democrat	27
6	Partidul Democratic al Unirii din Bucovina	20
7	Partidul Conservator-Progresist	13
8	Reprezentanţii secuilor şi maghiarilor	8
9	Reprezentanţii saşilor din Transilvania	8
10	Partidul Poporului	10
11	Partidul Socialist	7
12	Reprezentanţii şvabilor bănăţeni	6
13	Partidul Ţărănesc din Transilvania	4
14	altele	60

25–27 mai 1920

Nr. crt.	partide/grupări	numărul locurilor de deputaţi
1	Partidul Poporului	206
2	Partidul Naţional din Transilvania	27
3	Partidul Ţărănesc	25
4	Partidul Ţărănesc Basarabean	23
5	Partidul Socialist	19
6	Partidul Conservator-Democrat	17
7	Partidul Naţional Liberal	16
8	Partidul Naţionalist-Democrat (Iorga)	10
9	Reprezentanţii minorităţii germane	10
10	Partidul Ţărănesc din Transilvania	6
11	altele	10

Martie 1922

Nr. crt.	partide/grupări	numărul locurilor de deputaţi
1	Partidul Naţional-Liberal	222
2	Partidul Ţărănesc	40
3	Partidul Ţărănesc din Transilvania	26
4	Partidul Ţărănesc Basarabean	22
5	Partidul Democratic al Unirii din Bucovina	15
6	Partidul Poporului	13
7	Partidul Naţionalist-Democrat (Iorga)	5
8	Uniunea Maghiară	3
9	Federaţia Partidelor Socialiste	1
10	altele	22

25 mai 1926

Nr. crt.	partide/grupări	voturi în %	numărul locurilor de deputaţi
1	Partidul Poporului	52,09	292
2	Cartelul electoral Partidul Naţional şi Partidul Ţărănesc	27,73	69
3	Partidul Naţional Liberal	7,34	16
4	LANC	4,76	10
5	Federaţia Partidelor Socialiste	1,55	—
6	Blocul Muncitoresc-Ţărănesc	1,49	—
7	alte partide; voturi anulate	5,04	—

7 iulie 1927

Nr. crt.	partide/grupări	voturi în %	numărul locurilor de deputaţi
1	PNL	61,69	318
2	PNŢ	22,09	54
3	Cartelul electoral al minorităţilor germană şi maghiară	6,28	15
4	PP	1,93	—
5	LANC	1,90	—
6	PSD	1,81	—
7	BMŢ	1,14	—
8	Partidul Naţional (Iorga)	1,02	—
9	LANC-statutar	0,39	—
10	altele; voturi anulate	1,75	—

12 decembrie 1928

Nr. crt.	partide/grupări	voturi în %	numărul locurilor de deputați
1	PNȚ	77,76	348
2	PNL	6,55	13
3	Partidul Maghiar	6,08	16
4	PȚ (Lupu)	2,48	5
5	Cartelul electoral PP și Partidul Național (Iorga)	2,48	5
6	BMȚ	1,35	—
7	LANC	1,14	—
8	altele; voturi anulate	2,14	—

1 iunie 1931

Nr. crt.	partide/grupări	voturi în %	numărul locurilor de deputați
1	Uniunea Națională (PND Iorga, Argetoianu, minoritatea germană, ca și diverse uniuni profesionale în cartel cu PNL)	47,49	289
2	PNȚ	14,99	30
3	PNL (Gh. Brătianu)	5,93	12
4	PP	4,92	10
5	Partidul Maghiar	4,75	10
6	LANC	3,89	8
7	PȚ (Lupu)	3,44	7
8	PSD	3,25	6
9	PȚD în cartel cu „Liga contra Cametei“	2,75	6
10	BMȚ	2,52	5
11	Partidul Evreiesc	2,19	4
12	Gruparea „Corneliu Zelea-Codreanu“	1,05	—
13	altele; voturi anulate	2,83	—

17 iulie 1932

Nr. crt.	partide/grupări	voturi în %	numărul locurilor de deputați
1	PNȚ	40,30	274
2	PNL	13,63	28
3	PNL (Gh. Brătianu)	6,53	14
4	PȚ (Lupu)	5,72	12
5	LANC	5,32	11
6	Partidul Maghiar	4,75	14
7	PNA	3,64	8
8	PSD	3,38	7
9	Gruparea „Corneliu Zelea-Codreanu“	2,37	5
10	Uniunea Națională (Iorga)	2,28	5
11	Partidul Evreiesc	2,26	5
12	PP	2,16	4
13	Sfatul Comercianților	1,53	—
14	PȚD	1,39	—
15	Partidul Conservator (Filipescu)	0,62	—
16	Liga Agrară (Garoflid)	0,50	—
17	BMȚ	0,32	—
18	PSI	0,24	—
19	altele; voturi anulate	3,06	—

20 decembrie 1933

Nr. crt.	partide/grupări	voturi în %	numărul locurilor de deputați
1	PNL	50,99	300
2	PNȚ	13,92	29
3	PȚ (Lupu)	5,11	11
4	PNL (Gh. Brătianu)	4,96	10
5	LANC	4,47	9
6	PNA	4,09	9
7	Partidul Maghiar	4,01	8
8	PȚR	2,78	6
9	Uniunea Agrară (Argetoianu)	2,46	5
10	Cartelul electoral PP și Partidul Conservator (Filipescu)	1,58	—
11	Partidul Evreiesc	1,29	—
12	PSD	1,26	—
13	Blocul Cetățenesc pentru Mântuirea Patriei	0,46	—
14	Frontul Plugarilor	0,27	—
15	Liga Muncii	0,12	—
16	PSU	0,06	—
17	altele; voturi anulate	2,17	—

20 decembrie 1937

Nr. crt.	partide/grupări	voturi în %	numărul locurilor de deputați
1	PNL (în cartel cu FR, PND-Iorga, germanii și ucrainenii)	35,92	152
2	PNȚ	20,40	86
3	TPȚ	15,58	66
4	PND	9,15	39
5	Partidul Maghiar	4,43	19
6	PNL (Gh. Brătianu)	3,89	16
7	PȚR	2,25	9
8	Partidul Agrar (Argetoianu)	1,70	—
9	PSD	1,42	—
10	DVR	1,42	—
11	PSD	0,94	—
12	PP	0,83	—
13	Frontul Plugarilor	0,23	—
14	altele; voturi anulate	1,54	—

Apud: Ioan Scurtu, „Political Parties in Romania after Parliamentary Elections, 1919–1937", în: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol"* (Iași), 17 (1980), p. 63 și urm.; *MO*, I, Nr. 301, 30 decembrie 1937, p. 9717.

Tabel 11: Rezultatele electorale ale Legiunii pe județe (în procente)

Județul	1931	1932	1937
Alba	—	—	21,21
Arad	—	3,36	32,73
Argeș	—	0,45	12,95
Bacău	—	—	8,57
Baia	—	1,31	10,68
Bălți	—	4,49	3,50
Bihor	1,10	—	14,61
Botoșani	—	5,82	3,69
Brăila	—	1,70	25,60
Brașov	—	—	16,91
Buzău	—	—	13,30
Cahul	24,03	18,32	12,00
Caliacra	—	—	9,86
Câmpulung	19,13	12,04	32,85
Cernăuți	—	—	18,81
Caraș	—	2,34	20,47

Județul	1931	1932	1937
Cetatea Albă	—	—	2,46
Ciuc	—	—	2,57
Cluj	1,26	—	10,17
Constanța	—	—	15,03
Covurlui	10,61	19,55	35,93
Dâmbovița	—	—	12,14
Dolj	—	1,82	23,46
Dorohoi	—	4,95	6,70
Durostor	—	—	8,80
Făgăraș	1,33	2,72	20,78
Fălciu	—	4,01	3,14
Gorj	—	1,24	19,86
Hotin	—	—	3,99
Hunedoara	2,08	3,50	25,13
Ialomița	—	—	19,92
Iași	—	2,58	4,50
Ilfov*	—	0,78	3,71
Ismail	14,66	8,67	4,65
Lăpușna	—	—	3,51
Maramureș	4,28	0,77	17,56
Mehedinți	—	—	9,76
Mureș	2,23	—	12,62
Muscel	—	1,74	9,47
Năsăud	—	—	20,03
Neamț	4,23	15,39	35,79
Odorhei	—	—	5,05
Olt	—	—	13,51
Orhei	—	—	4,77
Prahova	—	0,56	23,22
Putna	—	9,26	26,75
R. Sărat	—	5,81	27,11
Roman	—	1,32	2,63
Romanați	—	—	11,66
Rădăuți	—	3,99	32,40
Sălaj	—	—	11,02
Satu-Mare	1,60	—	8,85
Severin	—	—	21,68
Sibiu	—	5,64	16,93
Someș	—	—	13,87
Soroca	—	3,80	8,42
Storojineț	—	1,35	14,08
Suceava	—	19,99	23,55
Târnava-Mare	1,11	—	10,25
Târnava-Mică	—	—	11,91
Timiș-Tor.	—	—	19,00
Tecuci	4,58	9,77	27,96
Teleorman	—	—	16,72

Județul	1931	1932	1937
Tighina	2,96	12,00	6,07
Trei-Scaune	—	—	2,20
Tulcea	—	—	21,05
Turda	8,21	13,20	25,27
Tutova	2,97	13,80	12,88
Vaslui	—	2,96	2,05
Vâlcea	—	-—	11,35
Vlașca	—	—	19,55
București	—	—	22,44
România	1,05	2,37	15,58

* Pentru 1932, inclusiv Bucureștiul

Apud: M. Ivan, *op. cit.*, tab. Vg; *MO*, I, Nr. 301, 30 decembrie 1937, p. 9716 și urm.

Tabel cronologic

21 iulie 1774	Pacea de la Kuciuc Kainardgi
7 mai 1775	Convenţia de la Constantinopol. Bucovina este cedată Austriei
12 mai 1812	Pacea de la Bucureşti. Rusia primeşte Basarabia
1821	Revoluţia lui Tudor Vladimirescu şi Alexandru Ipsilanti
7 oct. 1826	Convenţia de la Akkerman
14 sept. 1829	Tratatul de la Adrianopol
13 iulie 1831	Intrarea în vigoare a Regulamentului Organic al Munteniei
13 ian. 1832	Intrarea în vigoare a Regulamentului Organic al Moldovei
aprilie 1848	Mişcarea pentru respectarea Regulamentului Organic este înăbuşită prin forţa armată de către principele Moldovei, M. Sturza
21 iunie 1848	Izbucnirea revoluţiei în Muntenia
25 sept. 1848	Intrarea trupelor otomane în Bucureşti
1 mai 1849	Convenţia de la Balta Liman
30 martie 1856	Pacea de la Paris
iulie 1856–sept. 1856	Alegerile pentru Adunările ad-hoc
19 aug. 1858	Convenţia de la Paris
5 şi 24 ian. 1859	Dubla alegere a lui Al. I. Cuza ca principe al Moldovei şi al Munteniei
23 dec. 1861	Recunoaşterea Unirii depline a Principatelor de către Turcia
5 febr. 1862	Unificarea celor două adunări legislative
22 mai 1864–26 mai 1864	Plebiscitul privind noua Constituţie bonapartistă
26 aug. 1866	Reforma agrară
23 febr. 1866	Abdicarea lui A. I. Cuza
22 mai 1866	Proclamarea lui Carol de Hohenzollern ca principe al României
13 iulie 1866	Se anunţă noua constituantă după model belgian
11 aug. 1866	Legea electorală împarte populaţia în patru clase electorale
1867	Dualismul austro-ungar
20 iunie 1867	Anexarea Ardealului la Ungaria
24 aprilie 1877–31 ian. 1878	Războiul ruso-turc

11 mai 1877	România declară război Porții
21 mai 1877	Principele Carol I proclamă, cu acordul Camerei, independența țării sale
3 martie 1878	Pacea de la San Stefano
13 iunie 1878–13 iulie 1878	Congresul de la Berlin
26 martie 1881	România se proclamă regat
30 oct. 1883	Încheierea tratatului secret cu caracter defensiv între Austro-Ungaria, România și Imperiul German
8 febr. 1888	Greva muncitorilor feroviari de la Galați
martie 1888–iunie 1888	Răscoale țărănești în Moldova și Muntenia
iulie 1888	Greva tipografilor din București
25 aug.1888–18 sept. 1888	Greva muncitorilor feroviari din București
29 dec. 1890	Înființarea „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor"
28 mai 1892	O delegație a Partidului Național Român pleacă la Viena pentru a înmâna Împăratului un memoriu privind situația românilor din Ardeal. Franz Josef I refuză primirea sa
12 apr. 1893–15 apr. 1893	Congresul de înființare a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România
7 mai 1894–25 mai 1894	Proces împotriva celor 14 membri ai Partidului Național Român, care au semnat memoriul către Împărat
11 ian. 1899	La București, tipografii încep o grevă generală care durează 10 săptămâni
2 mai 1899–4 mai 1899	PSDMR este desființat. Așa-numiții „generoși" se alătură Partidului Liberal
13 sept. 1899	Se naște Corneliu Zelea-Codreanu
15 dec. 1901	Primul număr din *Sămănătorul*
5 iulie 1902	Se naște Ion I. Moța
22 ian. 1905	Prima revoluție rusească (Duminica sângeroasă)
martie 1906	Primul număr din *Viața Românească*
13 martie 1906	O demonstrație studențească inițiată de N. Iorga împotriva unei acțiuni de binefacere a înaltei societăți bucureștene, cu ocazia căreia urma să fie prezentată o piesă bulevardieră în limba franceză, este oprită în mod violent de către autorități
23 mai 1906	Primul număr din *Neamul Românesc*
21 febr. 1907–13 aprilie 1907	Țăranii revoltați din Moldova și Muntenia pot fi învinși doar prin intervenția armatei
13 febr. 1910–15 febr. 1910	Congresul privind reînființarea Partidului Social-Democrat din România
23 apr. 1910–24 apr. 1910	Adunare în vederea înființării Partidului Național-Democrat
27 mai 1910	Grevă generală la Brăila
iulie 1910–aug. 1910	Greva generală a tipografilor din București

1912	Codreanu începe să frecventeze Liceul militar de la Mănăstirea Dealu
9 oct. 1912–30 mai 1913	Primul război din Balcani
29 iunie 1913–29 iulie 1913	Al doilea război din Balcani
10 iulie 1913	România intră în război împotriva Bulgariei
29 iulie 1913–10 aug. 1913	Conferința de pace de la București. Dobrogea de Sud revine României
28 iulie 1914	Austro-Ungaria declară război Serbiei. Începutul Primului Război Mondial
3 aug. 1914	România își declară neutralitatea
10 oct. 1914	Moartea regelui Carol I
11 oct. 1914	Nepotul regelui Carol I, Ferdinand, devine noul rege al României
17 aug. 1916	România încheie un tratat cu aliații, tratat care-i garantează Banatul, Ardealul și Bucovina
27 aug. 1916	România declară război Austro-Ungariei
3 dec. 1916	Sediul guvernului român este mutat la Iași
6 dec. 1916	Ocuparea Bucureștiului de către trupele Puterilor Centrale
8 martie 1917	Izbucnirea revoluției ruse din februarie
5 aprilie 1917	Regele Ferdinand se adresează soldaților cărora le promite o reformă agrară și o lărgire a drepturilor politice
19 iulie 1917	Modificarea Constituției: a) este creată posibilitatea de expropriere a marii proprietăți private până la limita maximă de 2 000 000 de hectare; b) este introdus dreptul votului universal, egal, secret, direct și obligatoriu
7 nov. 1917	Revoluția rusă din Octombrie
26 ian. 1918	Trupe românești intră în Basarabia
10 febr. 1918	Cererea de pace a României către Puterile Centrale
3 martie 1918	Pacea de la Brest-Litowsk
9 aprilie 1918	Consiliul Național din Basarabia hotărăște unirea cu România
16 aprilie 1918	Înființarea Ligii Poporului, mai târziu Partidul Poporului
7 mai 1918	Pacea de la București
18 iulie 1918	Începutul ofensivei aliate
30 sept. 1918	Armistițiul Bulgariei cu aliații
2 nov. 1918	Declararea independenței Ungariei
4 nov. 1918	Armistițiul Austriei cu Antanta
10 nov. 1918	România reia acțiunile de război împotriva Puterilor Centrale
11 nov. 1918	Armistițiul de la Compiègne
16 nov. 1918	Decretul-lege privind alegerile pe baza votului universal, egal, secret și direct

28 nov. 1918–1 dec. 1918	Consiliul Naţional al Bucovinei votează pentru unirea cu România. Adunarea Naţională din Ardeal revendică de asemenea anexarea la România
11 dec. 1918	Greva generală la Bucureşti
dec. 1918	Înfiinţarea Partidului Ţărănesc
dec. 1918	Schimbarea numelui Partidului Conservator Al. Marghiloman în Partidul Conservator-Progresist
26 dec. 1918	O demonstraţie a muncitorilor din Bucureşti este înăbuşită în mod violent
29 dec. 1918	Decretul-lege privind exproprierea moşiilor în Moldova şi Muntenia
18 ian. 1919–21 ian. 1919	Greva generală a muncitorilor din Valea Jiului
18 ian. 1919	Începutul tratativelor de pace de la Paris
martie 1919	Corneliu Codreanu înfiinţează cu alţi colegi o „grupă de partizani", prin care intenţiona să se împotrivească unei cuceriri sovietice
16 aprilie 1919	Lupte între trupele ungare şi române în Transilvania
1 mai 1919	Armata română ajunge la Tisa
mai sau iulie 1919	Înfiinţarea „Gărzii Conştiinţei Naţionale"
25 mai 1919–16 iunie 1919	Greva generală a muncitorilor feroviari
28 iunie 1919	Semnarea tratatului de pace de la Versailles
6 iulie 1919	Guvernul Ion I. C. Brătianu
20 iulie 1919–26 iulie 1919	Ofensiva trupelor ungare este contracarată
21 iulie 1919	Greva generală ca semn de solidaritate cu Rusia sovietică şi Ungaria
4 aug. 1919–13 nov. 1919	Trupe româneşti ocupă Budapesta
28 aug. 1919	Ion I. C. Brătianu refuză să semneze tratatul de la St. Germain din cauza clauzelor de intervenţie
30 aug. 1919	Apare primul număr din *Conştiinţa* ca organ al „Gărzii Conştiinţei Naţionale"
27 sept. 1919	Guvernul de tranziţie General A. Văitoianu
oct. 1919	Corneliu Codreanu intră în „Garda Conştiinţei Naţionale"
oct. 1919	Partidul Conservator-Naţionalist al lui Take Ionescu îşi schimbă numele în Partidul Democrat-Unionist
2–4 şi 7–8 nov. 1919	Alegerile parlamentare generale
1 dec. 1919	Guvernul A. Vaida-Voevod
9 dec. 1919	România semnează tratatele de pace de la Neuilly şi St. Germain
10 ian. 1920	Guvernul interimar Şt. Ciceo-Pop
9 febr. 1920	Înfiinţarea Partidului Naţional Creştin Socialist
10 febr. 1920–11 febr. 1920	„Garda Conştiinţei Naţionale" sparge pichetul de grevă de la regia de tutun din Iaşi
24 febr. 1920–26 febr. 1920	Tipografii încetează munca

sfârşitul lui febr. 1920	Organizaţia lui Pancu se ridică împotriva muncitorilor feroviari greviştide la Nicolina
13 martie 1920	Guvernul Averescu
25 mai 1920–27 mai 1920	Alegeri parlamentare generale
4 iunie 1920	Tratatul de pace de la Trianon
10 aug. 1920	Tratatul de la Sèvres
20 oct. 1920–28 oct. 1920	Desfăşurarea grevei generale demonstrează dezbinarea din cadrul Partidului Socialist
nov. 1920	Corneliu Zelea-Codreanu ocupă cu câţiva tovarăşi de idei clădirea principală a Universităţii din Iaşi pentru a forţa ţinerea unei ceremonii religioase la deschiderea anului universitar
8 dec. 1920	Atentat al unui fanatic comunist asupra clădirii Senatului
3 martie 1921	Alianţa defensivă româno-polonă
23 aprilie 1921	Acordul de cooperare între România şi Cehoslovacia
4 mai 1921	Din cauza repetatelor acţiuni împotriva camarazilor de altă orientare politică, precum şi a altor infracţiuni, Corneliu Zelea-Codreanu este exmatriculat de la Universitatea din Iaşi
11 mai 1921	Înfiinţarea Partidului Comunist Român
6 iunie 1921	Facultatea de Drept de la Universitatea din Iaşi nu recunoaşte hotărârea Senatului; C. Zelea-Codreanu îşi poate continua studiile
7 iunie 1921	Acordul defensiv cu Iugoslavia (Mica Antantă)
19 iunie 1921–20 iunie 1921	Înfiinţarea Federaţiei social-democrate a partidelor socialiste din România
17 şi 30 iulie 1921	Legislaţia reformei agrare este definitivată
24 sept. 1921	Înfiinţarea Comitetului Român al „Movimento Nazionale Italo-Romeno“ (Elena Bacaloglu)
17 dec. 1921	Guvernul Take Ionescu
19 ian. 1922	Guvernul Ion I. C. Brătianu
martie 1922	Alegerile parlamentare generale
1 aprilie 1922	Primul număr din *Apărarea Naţională*
sept. 1922	După examen, C. Zelea-Codreanu doreşte să-şi continue studiile în Germania
28 oct. 1922	„Marşul asupra Romei“ sfârşitul anului 1922
sfârşitul anului 1922	Publicarea planului de organizare al Fasciei Naţionale Române
3 dec. 1922	Începutul tulburărilor studenţeşti antisemite la Cluj
10 dec. 1922	O adunare studenţească din Bucureşti, la care sunt prezenţi şi reprezentanţii celorlalte universităţi, cere introducerea imediată a unui „numerus clausus“

ian. 1923	Ion I. Moţa publică *Protocoalele Înţelepţilor Sionului*, C. Zelea-Codreanu se întoarce din Germania. Universităţile sunt închise
4 martie 1923	Adunarea pentru înfiinţarea LANC
29 martie 1923	Noua Constituţie este publicată în Monitorul Oficial
4 aprilie 1923	Din cauza permanentelor acte de violenţă antisemite, universităţile obţin un nou regulament de funcţionare
24 aprilie 1923	Toate cursurile de la Universitatea din Iaşi sunt întrerupte până în toamnă. Perioada nov. 1922–vara 1923 nu este recunoscută ca an universitar
oct. 1923	C. Zelea-Codreanu, I. I. Moţa ş.a. plănuiesc atentate împotriva miniştrilor, a rabinilor, a jurnaliştilor şi a bancherilor evrei
8 oct. 1923	Conspiratorii sunt prinşi
9 nov. 1923	Puciul Hitler–Ludendorff la München
28 martie 1924	Ion I. Moţa trage asupra trădătorului presupus, Vernichescu
30 martie 1924	C. Zelea-Codreanu, Ion I. Moţa şi ceilalţi conspiratori participanţi sunt achitaţi
24 aprilie 1924	Partidul Comunist, care a susţinut poziţia Uniunii Sovietice în problema Basarabiei, este interzis
4 mai 1924	La Iaşi se constituie prima „Frăţie de cruce“
27 sept. 1924	Achitarea lui Ion I. Moţa acuzat de atacul asupra lui Vernichescu
25 oct. 1924	Corneliu Zelea-Codreanu îl împuşcă pe prefectul poliţiei din Iaşi, deoarece acesta a intervenit cu severitate împotriva actelor de violenţă antisemite
10 dec. 1924	Manifestaţii de solidaritate ale studenţilor antisemiţi în favoarea lui Codreanu
19 dec. 1924	Legea pentru menţinerea ordinii publice (legea Mârzescu)
martie 1925	Procesul împotriva lui Codreanu este însoţit de acţiuni de propagandă în universitate
20 mai 1925–26 mai 1925	Procesul împotriva lui Codreanu sfârşeşte cu achitarea sa
14 iunie 1925	Nunta lui Codreanu se transformă într-un spectacol public, la care participă mai multe zeci de mii de oameni
25 aug. 1925	Alegerile pentru Camerele Agricole aduc o înfrângere pentru liberali
27 aug. 1925	Guvernul A. Văitoianu
oct. 1925	Pentru a evita o ruptură a LANC, Ion I. Moţa şi Corneliu Zelea-Codreanu îşi continuă studiile în Franţa

12 dec. 1925	Prințul Carol renunță la succesiunea la tron
18 febr. 1926–20 febr. 1926	Înfrângerea liberalilor în alegerile comunale și județene
27 martie 1926	Noua lege electorală, după model italian
30 martie 1926	Guvernul Averescu
25 mai 1926–28 mai 1926	Alegeri parlamentare generale. LANC obține 125 000 de voturi
iulie 1926	Nicolae Totu îl împușcă pe elevul evreu Falik, deoarece acesta jignise un membru LANC. Totu este și el achitat mai târziu
30 iulie 1926	Într-un discurs parlamentar, A. C. Cuza arată că LANC va tolera guvernul Averescu. Unele grupări ale partidului se ridică împotriva lui
10 oct. 1926	Unirea Partidului Național Român cu Partidul Țărănesc în Partidul Național-Țărănesc
19 febr. 1927	Dr. N. Lupu se desprinde de național-țărăniști și își înființează un partid țărănesc propriu
10 mai 1927	Concordatul cu Vaticanul
18 mai 1927	După ruptura LANC, C. Zelea-Codreanu se întoarce din Franța
4 iunie 1927	Guvernul Știrbei
21 iunie 1927	Guvernul Ion I. C. Brătianu
24 iunie 1927	C. Zelea-Codreanu înființează Legiunea „Arhanghelul Mihail" cu câțiva apropiați
7 iulie 1927–10 iulie 1927	Alegerile parlamentare generale
20 iulie 1927	Moartea regelui Ferdinand I. Pentru principele minor Mihai, un Consiliu de Regență exercită prerogativele regale
1 aug. 1927	Primul număr din *Pământul Strămoșesc*
24 nov. 1927	După moartea lui Ion I. C. Brătianu, funcția de prim-ministru este preluată de către Vintilă Brătianu
începutul lui dec. 1927	Cu ocazia Congresului studențesc de la Oradea, în diferite orașe din Ardeal se ajunge la acte de violență antisemite
6 mai 1928	Marea manifestație a Partidului Național-Țărănesc de la Alba Iulia împotriva domniei liberalilor
toamna lui 1928	Legiunea „Arhanghelul Mihail" se află în fața ruinei financiare. C. Zelea-Codreanu se vede obligat să-și exercite profesia de avocat
10 nov. 1928	Guvernul Iuliu Maniu
3 ian. 1929–4 ian. 1929	Prima întâlnire a conducătorilor de cuiburi. În această perioadă există aproximativ 40–50 de cuiburi legionare
7 febr. 1929	Se stabilizează leul cu ajutorul unor credite externe
iunie 1929	Grigore Filipescu înființează Liga „Vlad Țepeș"

3 aug. 1929	Legea pentru descentralizarea administrației
5 aug. 1929–9 aug. 1929	O grevă a muncitorilor din Valea Jiului este înăbușită de armată prin forță
20 aug. 1929	Inalienabilitatea pământului obținut prin reforma agrară este anulată
9 oct. 1929	Ca succesor al decedatului G. Buzdugan, M. C. Sărățeanu este ales în Consiliul de Regență
8 nov. 1929	Cu ocazia ceremoniilor zilei de 8 noiembrie (ziua Arhanghelului Mihail), Codreanu afirmă că Legiunea va ieși din pasivitate pentru a se alătura maselor largi de la țară
15 dec. 1929	Prima mare manifestație publică a Legiunii „Arhanghelul Mihail" în afara județului Iași, în Târgul Bereşti
25 dec. 1929–26 dec. 1929	Manifestația Legiunii în Ludușul de Mureș (Turda)
1930	Prețurile la cereale de abia mai ating jumătatea valorii celor din 1928
iarna–primăvara 1930	*Cuvântul* pregătește propagandistic sosirea lui Carol
ian. 1930–febr. 1930	Marșuri de propagandă ale Legiunii în Covurlui și Cahul
febr. 1930	Alegeri județene. Național-țărăniștii sunt validați. Liberalii par întru câtva restabiliți
10 aprilie 1930	În București se ajunge la ciocniri sângeroase între studenți, invalizii de război și jandarmerie
13 aprilie 1930	Codreanu înființează Garda de Fier
aprilie 1930	Constantin Stere părăsește PNȚ și formează Partidul Țărănesc Democrat
începutul lui mai 1930	Cu ocazia alegerilor suplimentare se ajunge la primele acte de violență antisemite. LANC și BMȚ comunist obțin câștiguri surprinzătoare de voturi
6 iunie 1930	Prințul Carol se întoarce în mod surprinzător din exil
7 iunie 1930	Consiliul de Regență demisionează
7 iunie 1930	Guvernul Mironescu
7 iunie 1930	La Iași legionarii demonstrează în favoarea numirii lui Carol ca rege
8 iunie 1930	Prințul Carol devine regele României, Carol al II-lea
9 iunie 1930	Gheorghe Brătianu este exclus din PNL și își formează propriul Partid Național-Liberal
13 iunie 1930	Guvernul Iuliu Maniu
iunie 1930–iulie 1930	Tulburări în Borșa

începutul lui iulie 1930	Legiunea plănuieşte un marş prin Basarabia. În acest scop, Codreanu îi convoacă pe toţi legionarii pentru 20 iulie
20 iulie 1930	După actele de violenţă antisemite din Bucovina şi Maramureş, Vaida-Voevod îşi retrage avizul pentru marşul Gărzii de Fier prin Basarabia
21 iulie 1930	Studentul macedoromân Gh. Beza comite un atentat asupra subsecretarului de stat C. Angelescu
24 iulie 1930	Corneliu Zelea-Codreanu se declară solidar cu fapta lui Beza
aug. 1930	Acuzat din cauza declaraţiilor sale în legătură cu atentatul lui Gh. Beza, C. Zelea-Codreanu este achitat
12 aug. 1930	Elena Lupescu se întoarce în România
14 sept. 1930	Alegerile pentru Reichstag în Germania. Extinderea NSDAP de la 12 la 107 locuri
10 oct. 1930	Guvernul G. G. Mironescu
21 dec. 1930	Prima şedinţă a Senatului legionar. Codreanu prezintă programul electoral al Legiunii „Arhanghelul Mihail“
31 dec. 1930	Elevul C. Dumitrescu-Zăpadă, membru al Legiunii „Arhanghelul Mihail“, comite un atentat asupra directorului de la editura Adevărul–Dimineaţa, Emil Socor
31 dec. 1930	Pentru a soluţiona criza financiară, salariul angajaţilor de stat este micşorat cu 10%–23%
3 ian. 1931	Prin hotărâre guvernamentală, Legiunea „Arhanghelul Mihail“ – Garda de Fier este desfiinţată şi interzisă
9 ian. 1931	Codreanu este arestat la Focşani
26 febr. 1931–28 febr. 1931	Procesul împotriva conducerii legionare se termină cu achitarea învinuiţilor
27 martie 1931	Curtea de Apel confirmă hotărârea de primă instanţă
31 martie 1931	C. Zelea-Codreanu este eliberat din detenţie preventivă
4 aprilie 1931	Demisia guvernului Mironescu
18 aprilie 1931	Guvernul N. Iorga
aprilie 1931	Legiunea este înscrisă pe lista electorală sub numele de „Gruparea Corneliu Zelea-Codreanu“
4 mai 1931	Înfiinţarea Partidului Evreiesc
1 iunie 1931–4 iunie 1931	Alegerile parlamentare
iunie 1931	Banca Generală a Ţării Româneşti trebuie să declare stare de faliment. Urmează alte bănci (Banca Bercovitz, Banca Franco-Română, Banca Marmorosch, Blank & Co.)

23 iulie 1931	Pentru a face cerealele românești competitive pe piața internațională se acordă prime de export pentru grâu
25 iulie 1931	Începutul luptei electorale în județul Neamț
31 aug. 1931	La alegerile parțiale din Neamț, Legiunea obține cu 11 301 voturi o majoritate evidentă. Corneliu Zelea-Codreanu obține un loc în Camera Deputaților
18 dec. 1931	Execuția forțată a proprietăților agricole este întreruptă
ian. 1932	Legiunea deschide campania electorală în Tutova
25 ian. 1932	Primul număr din *Calendarul*
13 martie 1932	Alegerile pentru președinția Reichului. Hitler obține în jur de o treime din voturi
martie 1932	Legiunea „Arhanghelul Mihail" – Garda de Fier este din nou desființată, după numeroase incidente; termenul pentru alegerile din Tutova este amânat
10 aprilie 1932	O. Goga se desparte de Partidul Poporului al lui Averescu și înființează Partidul Național-Agrar
10 aprilie 1932	Al doilea scrutin al alegerilor prezidențiale din Germania. Hitler obține 36,8% din voturi
17 aprilie 1932	Alegeri suplimentare în Tutova. Cu un avans de 400 de voturi față de candidatul PNL, Ion Zelea-Codreanu obține un loc în Parlament
19 aprilie 1932	Legea privind conversiunea datoriilor agricole
24 aprilie 1932	Alegerile pentru Landtag în Prusia. NSDAP devine fracțiunea cea mai puternică
17 mai 1932	Comerțul cu devize se centralizează
21 mai 1932	Fritz Fabritius înființează Mișcarea Național-Socialistă de Întrajutorare a Germanilor din România
28 mai 1932	Raportul Rist
6 iunie 1932	Guvernul Vaida-Voevod
16 iunie 1932–9 iulie 1932	Conferința de la Lausanne
17 iulie 1932–20 iulie 1932	Alegerile parlamentare generale. 71 000 de voturi îi aduc Legiunii 5 locuri de deputați
31 iulie 1932	În Germania, la alegerile pentru Reichstag, NSDAP devine cu 37,2% din voturi fracțiunea cea mai puternică
sept. 1932	Pentru a doua oară salariul angajaților de stat este redus, de data aceasta cu 15%
1 oct. 1932	Introducerea controlului devizelor
20 oct. 1932	Guvernul Iuliu Maniu
20 oct. 1932	Primul număr din *Axa*
26 oct. 1932	Noua variantă a legii privind conversiunea datoriilor agricole

6 nov. 1932	Pierderi de voturi pentru NSDAP, la alegerile pentru Reichstag din Germania
20 nov. 1932	Grigore Iunian părăseşte PNŢ şi înfiinţează Partidul Ţărănist-Radical
22 nov. 1932	Limitarea importurilor prin introducerea plafoanelor maxime
29 nov. 1932	Se semnează pactul de neagresiune franco-rus
sfârşitul lui dec. 1932	Codreanu ordonă ca vechiul sistem de cuiburi să fie reintrodus deoarece solidaritatea legionarilor a scăzut
14 ian. 1933	Guvernul Al. Vaida-Voevod
24 ian. 1933	Încercarea legionarilor de a ridica o cruce la mormântul soldatului necunoscut duce la ciocniri puternice cu jandarmeria
28 ian. 1933–2 febr. 1933	Greva muncitorilor feroviari din Bucureşti
30 ian. 1933	Hitler devine cancelar al Reichului
30 ian. 1933	Greva petroliştilor din Ploieşti
4 febr. 1933	Legea pentru declararea stării de asediu
13 febr. 1933	Parlamentul promulgă o altă reducere de salariu cu 10%–12,5% pentru angajaţii de stat. Numărul funcţionarilor urmează să fie micşorat
14 febr. 1933	Legea privind introducerea tribunalelor pentru judecarea conflictelor de muncă şi a arbitrajului
15 febr. 1933–16 febr. 1933	Prin intervenţia jandarmeriei se pune capăt grevei muncitorilor feroviari de la Griviţa
16 febr. 1933	Pactul de organizare al Micii Antante
20 febr. 1933	Fuziunea Partidului Ţărănesc Democrat (Stere) cu Partidul Ţărănist-Radical al lui Iunian
27 febr. 1933	Incendierea Reichstagului
28 febr. 1933	Decretul special al lui Hindenburg pentru „Apărarea poporului şi a statului“
5 martie 1933	Alegerile pentru Reichstag în Germania. În ciuda arestării comuniştilor şi a social-democraţilor, ca şi a confiscării presei de stânga, coaliţia guvernamentală obţine doar o majoritate redusă
mijlocul lui martie 1933	Izbucneşte scandalul Škoda
22 martie 1933	Varianta nouă a legii privind reprimarea infracţiunilor împotriva siguranţei publice (Legea Mârzescu)
23 martie 1933	Reichstagul promulgă cu 441 faţă de 94 de voturi legea care îi acordă lui Hitler puteri depline
28 martie 1933	Chemarea la boicot de către conducerea Partidului Naţional-Socialist (Respingerea persecuţiei antisemite)
1 aprilie 1933	În Germania, începe boicotarea intereselor evreieşti, a magazinelor şi a cancelariilor

aprilie 1933	Manifestaţii de solidaritate ale Legiunii faţă de naţional-socialism
14 aprilie 1933	Varianta nouă a legii privind reglementarea datoriilor agricole şi urbane
9 mai 1933	Sub titlul *Fascicula Legionarului*, apare *Cărticica şefului de cuib*
12 mai 1933–iunie 1933	Tulburări studenţeşti antisemite
29 mai 1933	În timpul unui proces, căpitanul Emil Şiancu îl ucide pe proprietarul silvic evreu Tischler
19 iunie 1933	Guvernul austriac interzice NSDAP şi organizaţiile sale secundare
25 iunie 1933	Grave confruntări între legionari şi jandarmeria din Teiuş
26 iunie 1933	Hitler îl primeşte pe dr Otto Fritz Jickeli, conducătorul regional al Mişcării Naţional-Socialiste de Întrajutorare a Germanilor din România
30 iunie 1933	Noi produse sunt supuse contingentării la import
10 iulie 1933	Interzicerea taberei legionare de muncă din Vişani
17 iulie 1933–19 aug. 1933	Procesul împotriva conducătorilor grevei din ianuarie–februarie 1933
20 iulie 1933	Memoriu deschis al lui Codreanu către Vaida-Voevod
4 aug. 1933	Începutul construirii Casei Verzi
15 sept. 1933	Întrevederea lui Hitler cu Ştefan Tătărescu
19 sept. 1933	Audienţa lui O. Goga la Hitler
oct. 1933	Mareşalul Alexandru Averescu vizitează şantierul Casei Verzi
4 oct. 1933	În Cehoslovacia este interzisă prin hotărâre guvernamentală orice activitate a NSDAP
14 oct. 1933	Ieşirea Germaniei din Liga Naţiunilor
8 nov. 1933	E. Coselschi vizitează şantierul Casei Verzi
11 nov. 1933	În Cehoslovacia, NSDAP este desfiinţat în mod definitiv, prin hotărâre a guvernului
14 nov. 1933	Guvernul Ion G. Duca
16 nov. 1933	*Calendarul* este interzis pentru 12 zile
nov. 1933	*Cuvântul* se dezice de cauza regală şi sprijină Legiunea
nov. 1933–dec. 1933	Ciocnirile violente dintre adepţii Gărzii şi jandarmerie umbresc campania electorală
9 dec. 1933–10 dec. 1933	Desfiinţarea Legiunii. Mai multe mii de membri ai săi sunt arestaţi
20 dec. 1933	Alegerile generale parlamentare
29 dec. 1933	Primul-ministru Ion G. Duca este asasinat de către legionari
30 dec. 1933	Guvernul dr. C. Angelescu. Proclamarea stării de asediu pentru cele mai importante oraşe din ţară. Cenzura presei. Arestarea în masă a legionarilor

3 ian. 1934	Guvernul Gh. Tătărescu
9 febr. 1934	Pactul Balcanic
11 martie 1934	Partidul Ţărănesc al doctorului N. Lupu se alătură din nou PNŢ
17 martie 1934	Protocoalele romane
19 martie 1934–5 aprilie 1934	În procesul Duca, asasinii primului-ministru sunt condamnaţi la muncă silnică pe viaţă; ceilalţi 50 de acuzaţi sunt achitaţi
7 aprilie 1934	Legea pentru lichidarea datoriilor agricole şi urbane
7 aprilie 1934	Legea pentru apărarea ordinii în stat
17 mai 1934	Gh. Furdui este ales preşedintele Centrului Studenţesc Bucureşti
9 iunie 1934	Reluarea relaţiilor diplomatice dintre statele Micii Înţelegeri şi URSS
vara lui 1934	Tabere de muncă legionare la Giuleşti, Dealul Negru, Cotiugenii-Mari, Movila Techirghiol şi Muntele Rarău
30 iunie 1934	Puciul lui Röhm
7 iulie 1934	Mişcarea de înnoire naţională a germanilor din România este desfiinţată prin hotărâre guvernamentală
25 iulie 1934	Tentativa de puci a naţional-socialiştilor din Austria eşuează
sept. 1934	Conflictul Stelescu–Codreanu
16 sept. 1934	Primirea URSS în Liga Naţiunilor
9 oct. 1934	Regele Alexandru I al Iugoslaviei şi ministrul de Externe francez Barthou sunt asasinaţi de către „Ustaşa“
20 nov. 1934	Traian Cotigă este ales preşedintele UNSCR
25 nov. 1934	Interzicerea mai multor organizaţii şi reviste de stânga
25 nov. 1934	*Cuvântul studenţesc* poate să apară din nou
16 dec. 1934–17 dec. 1934	Conferinţa de la Montreux a CAUR
13 ian. 1935	Alegerile din Saar
10 febr. 1935	Formarea Partidului Popular German din România sub conducerea lui Alfred Bonfert
16 martie 1935	Introducerea serviciului militar obligatoriu în Germania
20 martie 1935	Partidul „Totul pentru Ţară“ este trecut în mod oficial pe lista electorală
martie 1935	Vaida-Voevod este exclus din PNŢ
aprilie 1935	Codreanu îl însărcinează pe Moţa cu formarea „Asociaţiei Generaţiei Mişcării Studenţeşti de la 1922“
aprilie 1935	Formarea Frontului Românesc

22 apr. 1935–23 apr. 1935	Congresul Partidului Naţional-Ţărănesc. Este promulgat un nou program bazat pe ideologia „statului ţărănesc“ din anii ’20
2 mai 1935	Pactul de întrajutorare franco-sovietic
16 mai 1935	Pactul de întrajutorare dintre URSS şi Cehoslovacia
iunie 1935–sept. 1935	Tabere de muncă legionare
iulie 1935	Nicolae Titulescu este împuternicit pentru tratativele privind pactul de întrajutorare cu URSS
14 iulie 1935	Formarea Frontului Popular în Franţa
14 iulie 1935	LANC şi PNA fuzionează devenind Partidul Naţional-Creştin
28 aug. 1935	Manifestarea PNC la Chişinău. Partidul se exprimă împotriva unui pact cu URSS. Friedrich Weber, care participase la congres, este expulzat, fiind acuzat de amestec în probleme de politică internă
24 sept. 1935	Frontul Plugarilor (Petru Groza) şi MADOSZ formează o uniune antifascistă
29 sept. 1935	Acte de violenţă ale dreptei în timpul adunării generale a Baroului de avocaţi de la Bucureşti
oct. 1935	Se formează regiunile, ca fiind organe intermediare între centrala legionară şi conducerile judeţene
3 oct. 1935	Atacul italian asupra Abisiniei
4 oct. 1935	În urma intervenţiei ministrului Cultelor, Lapedatu, Biserica ortodoxă refuză ajutorul legionar pentru construirea sfintelor lăcaşuri
3 nov. 1935–8 nov. 1935	Manifestaţiile plănuite de către PNŢ şi PNC cu ocazia deschiderii sesiunii parlamentare sunt interzise prin hotărâre guvernamentală. După o audienţă a lui Mihalache la rege, care asigura PNŢ că îi va fi acordată succesiunea la guvern, naţional-ţărăniştii şi apoi PNC renunţă la manifestaţie
25 nov. 1935	Gh. Furdui este ales preşedintele UNSCR
26 nov. 1935	Alianţa antifascistă între comunişti şi Partidul Socialist (C. Popovici)
6 dec. 1935	Alianţa antifascistă între Frontul Plugarilor, MADOSZ, comunişti şi Partidul Socialist, aşa-zisul „acord de la Ţebea“
9 dec. 1935	Dreapta impune alegerea lui Istrate Micescu în funcţia de decan al Baroului de avocaţi Bucureşti prin împiedicarea adversarilor de a intra în sala de adunare
ian. 1936–febr. 1936	Scandalul Grosz–Cargo
16 ian. 1936	Victoria lui A. C. Cuza în alegerile parţiale din Suceava
16 febr. 1936	Victoria electorală a Frontului Popular din Spania

18 febr. 1936	Victoria electorală a PNŢ în alegerile parţiale din Hunedoara şi Mehedinţi. În Hunedoara, stânga sprijină candidatul naţional-ţărăniştilor pe baza unui program antifascist
27 febr. 1936	Ratificarea alianţei militare franco-sovietice de către Parlamentul francez
7 martie 1936	Hitler reziliază acordul de la Locarno (demilitarizarea graniţei renane)
3 aprilie 1936–5 aprilie 1936	Congresul studenţesc de la Tg. Mureş
4 aprilie 1936	Înfiinţarea OETR
18 aprilie 1936–19 aprilie 1936	Congresul „Asociaţiei Generaţiei Mişcării Studenţeşti de la 1922“
26 aprilie 1936	Primul tur de scrutin din Franţa indică victoria Frontului Popular
3 mai 1936	Al doilea tur de scrutin din Franţa. Frontul Popular câştigă majoritatea locurilor din Parlament
6 mai 1936	Addis Abeba cade în mâinile italienilor
30 mai 1936	Memoriu deschis al lui Codreanu privind politica externă a lui Titulescu
31 mai 1936	Demonstraţia naţional-ţărăniştilor în Bucureşti împotriva guvernului liberal şi sprijinului acordat de către aceştia dreptei. Peste 100 000 de participanţi
iunie 1936–sept. 1936	Tabere de muncă legionare
5 iunie 1936	În Franţa, se constituie guvernul Frontului Popular sub conducerea lui Léon Blum
5 iunie 1936	Începutul procesului împotriva comuniştilor şi a intelectualilor antifascişti (Ana Pauker ş.a.)
jumătatea lui iunie 1936–sfârşitul lui iunie 1936	Dreapta împiedică în mod violent apariţia ziarelor de la concernul *Adevărul–Dimineaţa*
16 iulie 1936	M. Stelescu este asasinat de către legionari
18 iulie 1936	Izbucnirea războiului civil din Spania
21 iulie 1936	Protocolul româno-sovietic privind intenţia unui pact de întrajutorare
2 aug. 1936–16 aug. 1936	Olimpiada de la Berlin
23 aug. 1936	Legionarii intră în casa de la ţară a lui Virgil Madgearu ameninţându-l pe acesta ca şi pe alţi politicieni cunoscuţi ai PNŢ cu moartea, în caz că li se va întâmpla ceva Căpitanului sau altor conducători ai Gărzii
24 aug. 1936	Atentatul asupra unui adept al lui Stelescu
29 aug. 1936	Guvernul Tătărescu este remaniat
1 oct. 1936	Cartea lui Codreanu *Pentru legionari* este expusă în mod surprinzător în librării
25 oct. 1936	Acordul germano-italian. Începutul axei Roma–Berlin
25 oct. 1936	Înfiinţarea Corpului Muncitorimii Legionare

1 nov. 1936	Cuvântarea lui Mussolini de la Milano
5 nov. 1936	Memorandumul lui Codreanu către rege
6 nov. 1936	Înființarea „Asociației Prietenii Legionarilor“
8 nov. 1936	Mare manifestație a PNC la București
24 nov. 1936	Ion Moța, Vasile Marin, generalul Cantacuzino-Grănicerul și alți patru comandanți legionari părăsesc România pentru a participa alături de trupele lui Franco la războiul civil din Spania
25 nov. 1936	Pactul Anticomintern dintre Germania și Japonia
1 ian. 1937	Cadrele de conducere ale Legiunii sunt înlocuite
13 ian. 1937	Ion I. Moța și Vasile Marin sunt omorâți în luptele din Spania
13 febr. 1937	Ceremoniile funerare pentru Ion I. Moța și Vasile Marin de la București
16 febr. 1937	Interpelare în Parlament din cauza participării unor reprezentanți diplomatici la funeraliile legionarilor decedați
22 febr. 1937	Primul număr din *Buna Vestire*
23 febr. 1937	Remanierea guvernului
26 febr. 1937	Desființarea căminelor studențești neuniversitare
1 martie 1937	Atentatul asupra rectorului Universității din Iași, Traian Bratu
2 martie 1937	Universitățile sunt închise până la promulgarea unei noi legi a învățământului
9 martie 1937	Sfântul Sinod respinge o condamnare a Legiunii
9 martie 1937	Interzicerea uniformei
17 martie 1937	Noua lege asupra Universităților
21 martie 1937	Legea privind obligativitatea prestării de muncă
9 aprilie 1937	Consiliul de Regență îi retrage prințului Nicolae drepturile de membru al familiei regale
15 apr. 1937–27 apr. 1937	Condamnarea asasinilor lui Stelescu la muncă silnică pe viață
9 mai 1937	O adunare extraordinară a avocaților români hotărăște „românizarea“ barourilor. Adversarii cunoscuți ai acestei propuneri fuseseră împiedicați anterior în mod violent să intre în clădirea unde se desfășurau lucrările
16 mai 1937	Asociația tuturor uniunilor profesiunilor intelectuale solicită „românizarea“ tuturor posturilor academice
17 mai 1937	Conducătorii studenților, răspunzători de actele de violență antisemite de la Tg. Mureș, sunt condamnați la un an, respectiv un an și jumătate detenție
11 iulie 1937	Guvernul interzice Legiunii desfășurarea taberelor de odihnă

10 aug. 1937	Ministerul de Interne publică situaţia rezultatelor de la alegerile judeţene din 1 ianuarie–1 august 1937: PNL 30%, PNŢ 29%, PNC 16%, RF 10%. TPŢ n-a participat
13 sept. 1937	Înfiinţarea „Batalionului Comerţului Legionar“
jumătatea lui sept. 1937	La un congres al învăţătorilor se cere să fie angajaţi doar cei de origine română
25 sept. 1937–28 sept. 1937	Vizita de stat a lui Mussolini în Germania
28 sept. 1937	Telegrama lui Codreanu către Mussolini şi Hitler
8 oct. 1937	Legea „Străjii Ţării“
9 oct. 1937	Generalul Gheorghe (Zizi) Cantacuzino-Grănicerul moare la vârsta de 68 de ani
12 oct. 1937	Ing. Gh. Clime este numit preşedintele Partidului „Totul pentru Ţară“
13 nov. 1937	I. Mihalache este însărcinat cu remanierea guvernului
14 nov. 1937	Mihalache refuză mandatul
17 nov. 1937	Guvernul Tătărescu
22 nov. 1937	Iuliu Maniu, noul preşedinte PNŢ
25 nov. 1937	Pactul electoral Maniu–Gh. Brătianu–C. Zelea-Codreanu
30 nov. 1937	Declaraţia de presă a lui Codreanu cu privire la politica externă şi internă
30 nov. 1937	Discursul lui Iuliu Maniu pentru campania electorală de la Cluj. El este de părere că Mussolini şi Hitler au ajuns conducătorii Germaniei şi ai Italiei pentru că au înţeles starea de spirit a popoarelor lor
20 dec. 1937–22 dec. 1937	Alegeri parlamentare generale. Coaliţia guvernamentală rămâne sub limita celor 40% din voturile necesare. TPŢ devine cel de-al treilea partid cu 15,58%
28 dec. 1937	Guvernul Octavian Goga
29 dec. 1937	*Adevărul*, *Dimineaţa* şi *Lupta* sunt interzise de către guvern
5 ian. 1938	Decretul-lege privind desfiinţarea tuturor consiliilor comunale, urbane şi judeţene
8 ian. 1938	R. Ioaniţescu se desprinde de Frontul Românesc şi se alătură guvernului
10 ian. 1938	Partidul Naţional-Liberal al lui Gh. Brătianu se reuneşte cu PNL (Dinu Brătianu)
13 ian. 1938	Declaraţia lui Codreanu privind relaţia cu guvernul Goga
13 ian. 1938	Înfiinţarea CLMM
18 ian. 1938	Parlamentul, care nici nu se întrunise până atunci, este desfiinţat. Schimbarea semnelor electorale

22 ian. 1938	Decretul-lege privind verificarea cetăţeniei
sfârşitul lui ian. 1938–începutul lui febr. 1938	Grave incidente în timpul campaniei electorale
4 febr. 1938	Înfiinţarea „Corpului legionar al foştilor militari"
7 febr. 1938	Regele îl iniţiază pe Călinescu în planurile sale cu privire la lovitura de stat
începutul lui febr. 1938	Discuţia dintre Codreanu şi generalul Antonescu
8 febr. 1938	Legiunea se retrage din lupta electorală activă
9 febr. 1938	Discuţia dintre Codreanu şi Goga
10 febr. 1938	Lovitura de stat a regelui. Guvernul Miron Cristea
11 febr. 1938	Extinderea stării de asediu în toată ţara
17 febr. 1938	Orice activitate politică este interzisă
20 febr. 1938	Publicarea noii Constituţii
21 febr. 1938	Autodesfiinţarea Partidului „Totul pentru Ţară"
24 febr. 1938	Noua Constituţie este adoptată prin plebiscit oral şi public
25 febr. 1938	Circulara confidenţială a lui Codreanu privind continuarea luptei
12 martie 1938	Intrarea trupelor germane în Austria
12 martie 1938	Telegrama de felicitare a lui Codreanu către Hitler
26 martie 1938	Scrisoare deschisă adresată de Codreanu lui N. Iorga
29 martie 1938	A doua scrisoare a lui Codreanu către N. Iorga
30 martie 1938	Remanierea guvernului
30 martie 1938	N. Iorga îl acuză pe C. Zelea-Codreanu de jignirea unui demnitar
31 martie 1938	Desfiinţarea tuturor partidelor politice şi a asociaţiilor. Organizarea Consiliului de Regenţă ca organ consultativ
15 aprilie 1938	Legea privind menţinerea ordinii în stat
16 aprilie 1938–17 aprilie 1938	Codreanu împreună cu mulţi alţi conducători legionari sunt arestaţi, trimişi în detenţie preventivă sau în lagăre de concentrare
19 aprilie 1938	Codreanu este condamnat la 6 luni închisoare pentru jignirea lui Iorga
30 aprilie 1938	Legionarii rămaşi în libertate formează un comando subversiv
23 mai 1938–27 mai 1938	C. Zelea-Codreanu este condamnat la 10 ani de muncă silnică
24 mai 1938	Decretul-lege privind introducerea pedepsei cu moartea
16 iunie 1938	După arestarea lui Radu Mironovici, comandoul subversiv este reorganizat. Horia Sima răspunde de legăturile cu provinciile
începutul lui sept. 1938	După ce Ion Belgea, Ion Antoniu, Constantin Papanace şi Iordache Nicoară au fost descoperiţi de

	poliție, Horia Sima este cel care conduce în realitate activitățile cadrelor legionare subversive
29 sept. 1938	Acordul de la München
13 oct. 1938	Manifestul lui Al. Cantacuzino
1 nov. 1938–27 nov. 1938	Bombardamente și alte acțiuni teroriste ale legionarilor
2 nov. 1938	Primul Dictat de la Viena
15 nov. 1938–21 nov. 1938	Vizita de stat a regelui Carol al II-lea la Londra și Paris
22 nov. 1938–28 nov. 1938	Vizita neoficială a regelui Carol al II-lea în Germania
28 nov. 1938	Atentatul asupra rectorului universității din Cluj, F. Ștefănescu-Goangă
30 nov. 1938	C. Zelea-Codreanu, ca și asasinii lui Duca și ai lui Stănescu sunt omorâți de către personalul de pază însoțitor în timpul transportării de la Râmnicu-Sărat la Jilava
3 dec. 1938	Tipografia ilegală a Legiunii este descoperită de poliție
15 dec. 1938	Dumitrescu Borșa, Nicolae Horidniceanu și Stelian Stănicel fug în Germania de teama de a nu fi descoperiți
16 dec. 1938	Înființarea Frontului Renașterii Naționale
4 ian. 1939	Mai mulți membri ai grupurilor subversive bucureștene sunt arestați
7 ian. 1939	Laboratorul Gărzii, în care se fabrică aruncătoarele de flăcări pentru lovitura de stat, arde într-un incendiu
8 ian. 1939	O a doua grupă de legionari trebuie să fugă
11 ian. 1939–25 ian. 1939	Poliția capturează din nou mai mulți membri ai grupurilor legionare ilegale. Aruncătoarele de flăcări deja fabricate sunt descoperite
26 ian. 1939	Vasile Cristescu este omorât într-un schimb de focuri cu poliția
4 febr. 1939	Horia Sima fuge în Germania
mijlocul lui febr. 1939–sfârșitul lui febr. 1939	Alți legionari îl urmează
7 martie 1939	Armand Călinescu devine prim-ministru
15 martie 1939	Trupe germane pătrund în Cehia. Ungaria ocupă Ucraina subcarpatică
16 martie 1939	Înființarea protectoratului Boemiei și Moraviei. Slovacia este subordonată Reichului din punct de vedere militar
23 martie 1939	Acordul economic germano-român
31 martie 1939	Declarația de garanție anglo-franceză pentru Polonia

7 aprilie 1939	Ocuparea Albaniei de către Italia
13 aprilie 1939	Declarația de garanție unilaterală a Angliei și Franței pentru Grecia și România
mai 1939	Înființarea unui comando legionar în exilul berlinez
9 mai 1939	Noua lege electorală
6 iunie 1939	Miti Dumitrescu se întoarce în secret în România
15 aug. 1939	Horia Sima îl urmează pe Dumitrescu
23 aug. 1939	Pactul de neagresiune germano-sovietic
1 sept. 1939	Atacul german asupra Poloniei
3 sept. 1939	Declarația de război adresată de către Anglia și Franța Germaniei
17 sept. 1939	Guvernul polonez Beck fuge în România
21 sept. 1939	Primul-ministru Armand Călinescu este asasinat în mașina sa, la întoarcerea de la sediul guvernului, de un comando terorist legionar
21 sept. 1939	Guvernul Gh. Argeșeanu
21 sept. 1939–22 sept. 1939	Mai mult de 200 de adepți ai Gărzii plătesc cu moartea fapta camarazilor lor
28 sept. 1939	Guvernul C. Argetoianu
24 nov. 1939	Guvernul Gh. Tătărescu
30 nov. 1939	Atacul sovietic asupra Finlandei
10 dec. 1939	Horia Sima se întoarce la Berlin
febr. 1940	Pătrunderea trupelor sovietice în liniile de apărare finlandeze
7 martie 1940	Acordul comercial provizoriu între Germania și România
12 martie 1940	Pacea de la Moscova dintre Finlanda și URSS
mijlocul lui martie 1940	Primul-ministru Tătărescu primește o delegație a Legiunii ca semn al intenției de împăcare
15 martie 1940–20 apr. 1940	Toți legionarii închiși în lagărele de concentrare sunt eliberați
24 martie 1940	Comandoul din exilul berlinez cataloghează de mai multe ori „detensionarea" survenită între Gardă și rege ca pe „o încercare de compromitere" a Legiunii
28 martie 1940	Radu Mironovici și Constantin Stoicănescu vin la Berlin cu sarcina de a-i determina pe legionarii din exil să colaboreze cu regele
29 martie 1940	Discursul ministrului de Externe sovietic Molotov în fața Sovietului Suprem: problema basarabeană a rămas nerezolvată între URSS și România
9 aprilie 1940	Atacul german asupra Danemarcei și Norvegiei
2 mai 1940	O a doua delegație legionară sosește la Berlin cu aceeași sarcină ca și în martie
5 mai 1940	Horia Sima părăsește Capitala Reichului pentru a pregăti în patria sa o răsturnare a puterii

10 mai 1940	Începutul ofensivei germane în Vest
19 mai 1940	Sima este arestat la trecerea graniței
27 mai 1940	Pactul „Petrol contra Armament" este semnat la București
28 mai 1940–7 iunie 1940	La indicația lui Sima, membrii comandourilor subversive depun armele
1 iunie 1940	În locul lui Grigore Gafencu, ministru de Externe devine Ion Gigurtu
4 iunie 1940	Dunkerque este ocupat de către trupele germane
13 iunie 1940	Sima este eliberat din arest
14 iunie 1940	Parisul este ocupat fără lupte de trupele germane
18 iunie 1940	Regele Carol al II-lea îl primește în audiență pe Horia Sima
22 iunie 1940	Armistițiul între Germania și Franța
22 iunie 1940	Un decret-lege desființează Frontul Renașterii Naționale, înlocuindu-l cu Partidul Națiunii
23 iunie 1940	Horia Sima le cere tuturor legionarilor să se înscrie în noua organizație
23 iunie 1940	Molotov dorește o luare de atitudine a Germaniei în ceea ce privește separarea Basarabiei și a Bucovinei
26 iunie 1940–27 iunie 1940	Ultimatumul rusesc adresat guvernului român. Germania sfătuiește guvernul român să accepte
28 iunie 1940	Remanierea guvernului. Horia Sima este numit subsecretar în Ministerul Învățământului
1 iulie 1940	România renunță la garanțiile oferite de Anglia și Franța
2 iulie 1940	A doua audiență a lui Sima la rege. El cere Președinția Consiliului de Miniștri și alte importante funcții guvernamentale pentru Legiune
4 iulie 1940	Guvernul Ion Gigurtu. Horia Sima este numit ministrul Cultelor; Vasile Noveanu ministru fără portofoliu; Vasile Bideanu subsecretar de stat în Ministerul de Finanțe
7 iulie 1940	După o audiență la regele Carol al II-lea, Horia Sima se retrage din funcția de ministru al Cultelor. Este înlocuit de Radu Budișteanu
9 iulie 1940	Din cauza jignirii conducătorului statului, generalul Ion Antonescu este arestat
14 iulie 1940	La o adunare a cadrelor de conducere legionare, Horia Sima se impune în fața lui Vasile Noveanu
15 iulie 1940	Hitler invită România la discuții bilaterale cu Ungaria și Bulgaria arătând că o concesie din partea României i se pare indispensabilă
sfârșitul lui iulie 1940	Înființarea Forului Legionar
16 aug. 1940–24 aug. 1940	Convorbirile cu Ungaria eșuează

16 aug. 1940	Horia Sima este primit din nou de rege
30 aug. 1940	Al doilea Dictat de la Viena
1 sept. 1940	Generalul Antonescu este eliberat din arestul la domiciliu
3 sept. 1940	Tentativa de revoltă inițiată de Sima eșuează
4 sept. 1940	Guvernul generalului Ion Antonescu
5 sept. 1940	Antonescu primește împuterniciri dictatoriale
6 sept. 1940	Susținut de către Legația germană, Antonescu îl obligă pe regele Carol al II-lea să abdice
6 sept. 1940	Forul Legionar îl confirmă pe Horia Sima ca noul conducător al Legiunii
7 sept. 1940	Tratatul de frontieră româno-bulgar
14 sept. 1940	România este proclamată drept stat „național legionar". În noul guvern, Garda ocupă mai multe ministere importante și posturi de secretar de stat
26 sept. 1940	Înființarea „Ajutorului Legionar"
27 sept. 1940	Pactul tripartit între Germania, Italia și Japonia
6 oct. 1940	Demonstrația Legiunii la București. Generalul Antonescu poartă „cămașa verde"
10 oct. 1940	Sosirea misiunii germane în România
20 oct. 1940–30 oct. 1940	Corespondență Sima–Antonescu
28 oct. 1940	Atacul italian asupra Greciei; datorită sprijinului britanic, defensiva grecească înregistrează succese
8 nov. 1940	Manifestarea festivă a Legiunii la Iași
9 nov. 1940–10 nov. 1940	Multe zone ale României sunt zdruncinate de un cutremur
12 nov. 1940–15 nov. 1940	Vizita de stat a lui Antonescu la Roma
12 nov. 1940	Pretinsa tentativă de puci a lui Ion Zelea-Codreanu
20 nov. 1940–24 nov. 1940	Vizita de stat a lui Antonescu la Berlin
23 nov. 1940	Aderarea României la Pactul tripartit
26 nov. 1940–28 nov. 1940	Foști politicieni și demnitari din perioada dictaturii regale sunt asasinați de legionari, printre care Gh. Argeșeanu, Victor Iamandi, Gabriel Marinescu, Nicolae Iorga și Virgil Madgearu
29 nov. 1940	Fabricius și Neubacher îl determină pe Antonescu să continue colaborarea cu legionarii
29 nov. 1940	Publicarea unui decret-lege care prevede pedeapsa cu moartea pentru infracțiunea de uneltire contra ordinii publice
29 nov. 1940	Radu Mironovici devine în locul lui Ștefan Zăvoianu noul prefect de poliție în București
30 nov. 1940	Ceremonia de înmormântare a osemintelor lui C. Zelea-Codreanu
5 dec. 1940	Hitler aprobă planul de atac de război al lui Halder împotriva URSS

19 dec. 1940	Ministrul de Externe Mihail Sturza este demis din funcţie
sfârşitul lui dec. 1940	Antonescu află de la generalul Hansen de intenţiile germane împotriva URSS
7 ian. 1941	După actele de violenţă ale Gărzii, Sima este dat afară din birou de Antonescu
14 ian. 1941	Discuţia Hitler–Antonescu la Berghof
18 ian. 1941	Un membru al misiunii germane este asasinat de către un cetăţean grec la Bucureşti
19 ian. 1941	Manifestaţia de solidaritate a Legiunii pentru Axă
20 ian. 1941	Generalul Ion Petrovicescu este demis de Antonescu din funcţia de ministru de Interne
21 ian. 1941	Prefecţii apropiaţi Legiunii sunt înlocuiţi cu ofiţeri la ordinul lui Antonescu
21 ian. 1941–23 ian. 1941	Printr-un puci, Garda caută să preia puterea. În această perspectivă, lui Antonescu urma să i se acorde doar sarcini reprezentative
seara de 22 ian. 1941	Hitler îi dă mână liberă lui Antonescu
23 ian. 1941	Horia Sima semnează ordinul de capitulare
27 ian. 1941	Remanierea guvernului
febr. 1941–vara 1941	După tentativa de revoltă eşuată, mai mult de 300 de legionari fug în Germania, unde sunt internaţi la Rostock şi Berkenbrück
14 febr. 1941	Decretul-lege privind interdicţia oricărei activităţi politice. Denumirea de stat „naţional legionar" este anulată
sfârşitul lui ian. 1941–25 febr. 1941	Peste 9 000 de legionari sunt arestaţi
5 martie 1941	Plebiscitul lui Antonescu
6 aprilie 1941	Atacul german asupra Iugoslaviei şi Greciei
22 iunie 1941	Începutul atacului german asupra URSS
22 nov. 1942	Încercuirea trupelor germane la Stalingrad
12 dec. 1942	Trupele generalului Manstein încearcă zadarnic să străpungă blocada sovietică de la Stalingrad
16 dec. 1942	Sima evadează din lagărul de la Berkenbrück
26 dec. 1942–febr. 1943	Cea mai mare parte a legionarilor care trăiau în Germania sunt deportaţi în lagărele de concentrare de la Fichtenhain, Dachau, Sachsenhausen şi Ravensbrück
22 iunie 1944	Ofensiva rusească împotriva grupului de armată „Centru"
18 aug. 1944	Înţelegerea dintre regele Mihai şi Blocul Naţional-Democrat pentru a-l răsturna pe Antonescu
20 aug. 1944	Străpungerea frontului românesc de către ruşi
23 aug. 1944	Regele Mihai ordonă arestarea lui Antonescu. Guvernul generalului Sănătescu declară armistiţiu

25 aug. 1944	Declarația de război a României împotriva Germaniei
25 aug. 1944	Sima în audiență la Ribbentrop
sfârșitul lui aug. 1944	Legionarii din Germania sunt eliberați din lagăre
10 dec. 1944	Guvernul național-român sub Horia Sima la Viena
7 mai 1945–8 mai 1945	Capitularea germană

Lista abrevierilor

ADAP	Akten zur deutschen auswärtigen Politik	Acte privind politica externă germană
AJYB	American Jewish Year Book	
APA	Außenpolitisches Amt der NSDAP	Serviciul de politică externă al NSDAP
BA	Bundesarchiv, Koblenz	Arhiva Federală, Koblenz
CAUR	Comitati d'azione per l'universalità di Roma	
CLMM	Corpul Legionar „Moţa–Marin“	
DDF	Documents diplomatiques français	
DVR	Deutsche Volkspartei in Rumänien	Partidul Popular German. din România
FNR	Fascia Naţională Română	
FR	Frontul Românesc	
FRN	Frontul Renaşterii Naţionale	
GB	Deutsche Gesandtschaft Bukarest	Legaţia Germană Bucureşti
IfZG	Institut für Zeitgeschichte, München	Institutul de Istorie Contemporană, München
LANC	Liga Apărării Naţionale Creştine	
MI	Magazin istoric	
MNFIR	Movimento Nazionale Fascista Italo-Romeno	
MO	Monitorul oficial	NSDAP/Organizaţia pentru străinătate
NSDAP/AO	NSDAP/Auslandsorganisation	
NSDR	Nationalsozialistische Selbsthilfebewegung der Deutschen in Rumänien	Mişcarea Naţional-Socialistă de Întrajutorare a Germanilor din România
OETR	Oficiul de educaţie a tineretului român	
PA	Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Bonn	Arhiva politică a Ministerului de Externe, Bonn
PN	Partidul Naţional	
PNA	Partidul Naţional-Agrar	
PNC	Partidul Naţional-Creştin	
PND	Partidul Naţional-Democrat	
PNL	Partidul Naţional-Liberal	

PNŢ	Partidul Naţional-Ţărănesc	
PSDMR	Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România	
PSI	Partidul Socialist Independent	
PSU	Partidul Socialist Unitar	
PŢ	Partidul Ţărănesc	
PŢD	Partidul Ţărănesc Democrat	
PŢR	Partidul Ţărănist-Radical	
RRH	Revue Roumaine d'Histoire	
TPŢ	Totul pentru Ţară	
UNC	Uniunea Naţională Creştină	
UNSCR	Uniunea Naţională a Studenţilor Creştini Români	
VfZG	Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte	Publicaţie trimestrială de istorie contemporană

Harta 1

ROMÂNIA 1859/61–1918/20

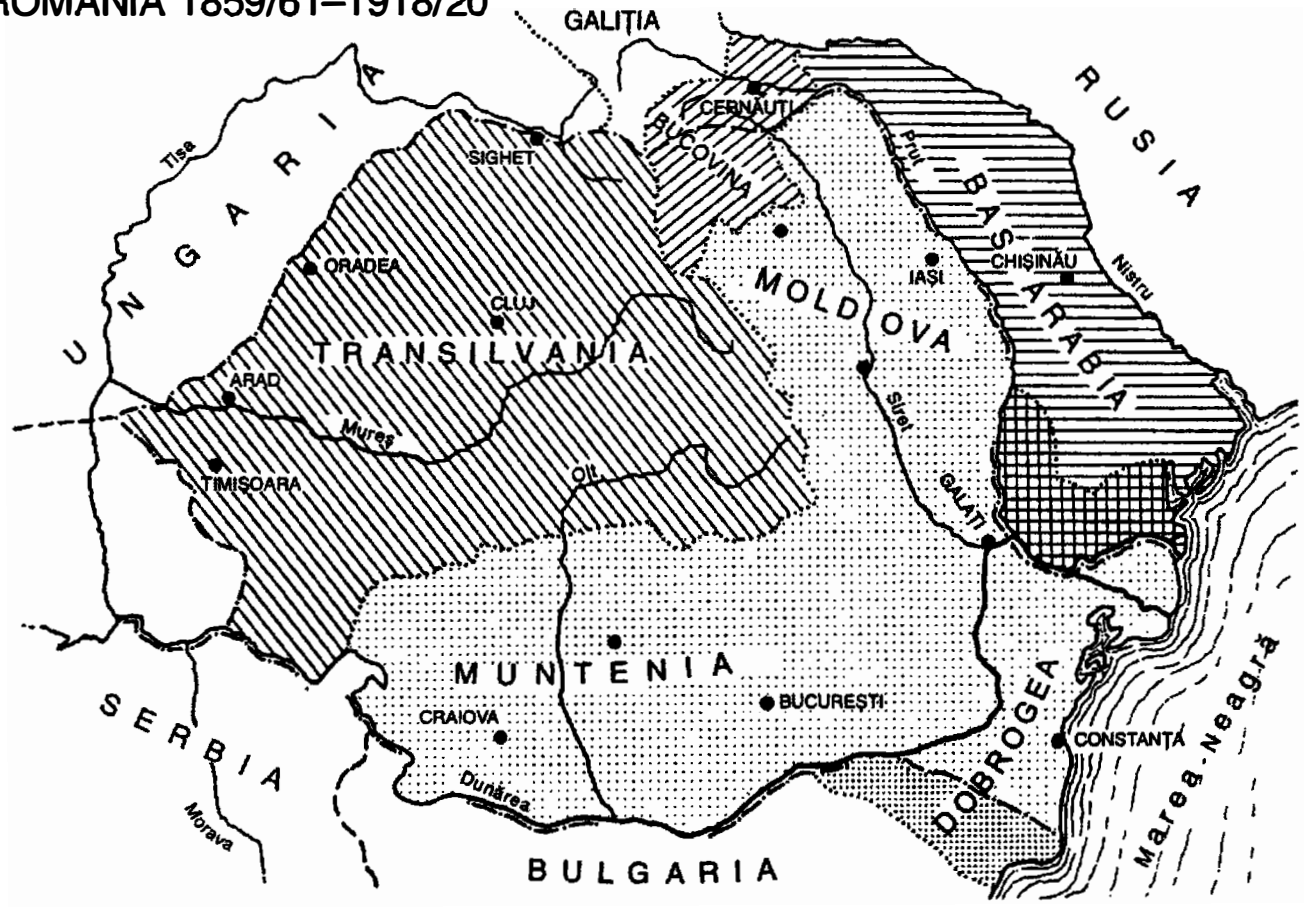

România 1912

Extindere a teritoriului 1913 (Tratatul de la București)

Extinderea teritoriului 1918 (recunoscută conform dreptului internațional prin Tratatul de la Saint Germain)

Teritoriul românesc între 1856 și 1878

Extinderea teritoriului 1916 (nerecunoscută de URSS)

Extinderea teritoriului (recunoscută conform dreptului internațional prin Tratatul de la Trianon)

granițele actuale

După C. IANCU, *loc. cit.*, Anexă

Harta 2

Modificări teritoriale după 1920

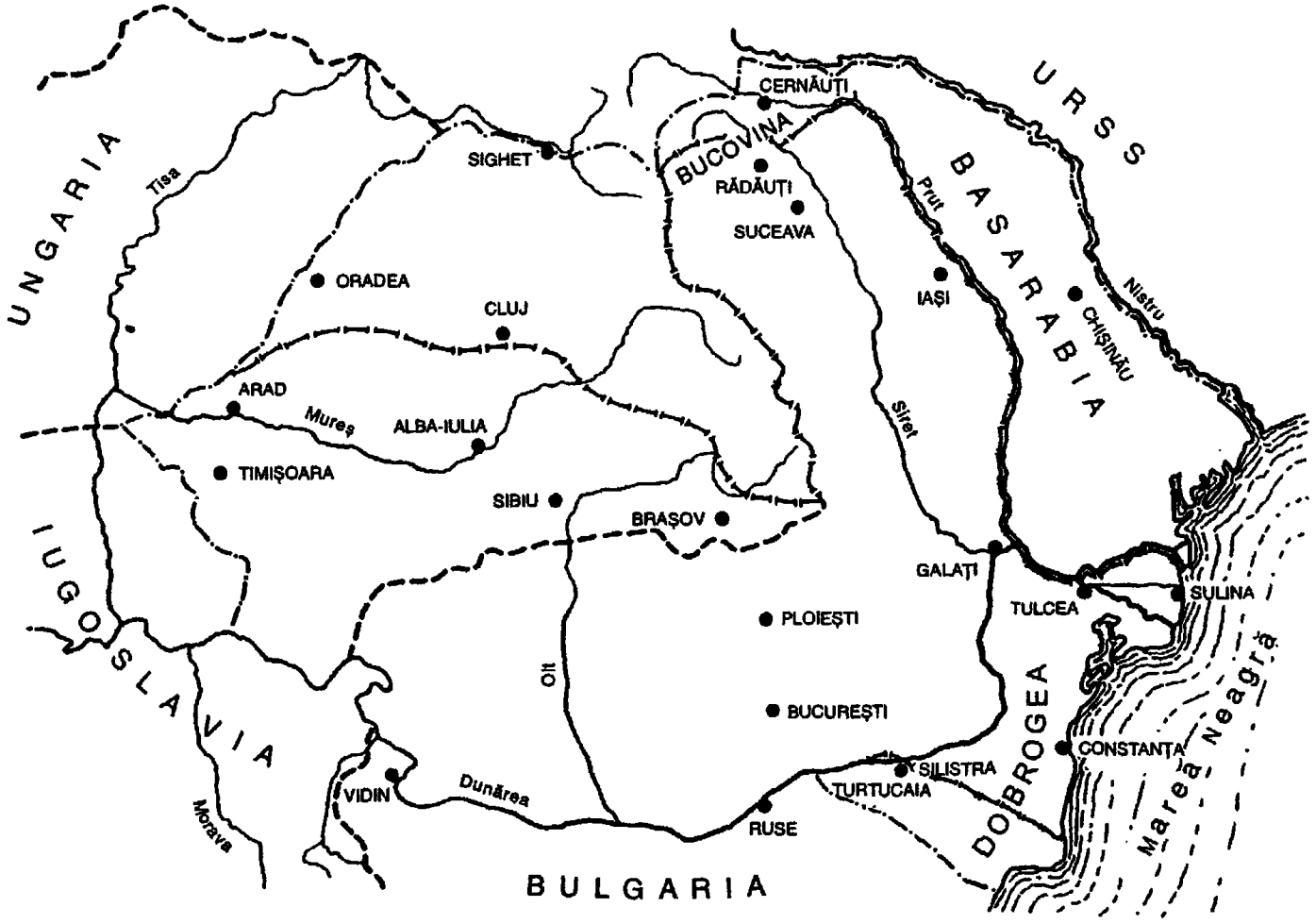

Granițe 1918/1920

Configurația granițelor în vara lui 1940

După M. HUBER, *loc. cit.*, p. 199

Harta 3

Organizarea administrativă 1918–1937

După C. GIURESCU, Dinu C. GIURESCU, *Sauri în istorie a românilor. loc. cit.*, p. 280 și urm.

Bibliografie

A. Surse inedite

1. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Bonn (*Arhiva Politică a Ministerului de Externe, Bonn*)

Büro des Reichsaußenministers:
Rumänien, Rumänische Legionäre, Horia Sima, vol. 1 (12. 1942–3. 1943)

Büro des Staatssekretärs:
Rumänien, vol. 1–5 (11. 1938–3. 1941)

Büro des Unterstaatssekretärs:
Südosten, vol. 1–4 (9. 1940–3. 1942)

Chef Auslandsorganisation:
Rumänien 114, vol. 1 (1937–1940)

Deutsche Gesandtschaft Bukarest:
IA 3, Politische Beziehungen Deutschland–Rumänien, vol. 1–4 (1932–1939)
IA 5, Rumänien innenpolitisch, vol. 5–9 (1936–1940)
IA 5b, Einzelmappe Prozeß Codreanu, vol. 1 (1938)
IA 38, Nationalsozialismus, vol. 1–6 (1932–1949)
IA 38b, Nationalsozialismus, Reichsparteitag, vol. 1 (1934–1939)
IA 39, Rumäniens Politik gegen Fremde, vol. 1–2 (1934–1938)
IG 4, Rumänische Staatsjugend, vol. 1 (1936–1940)
IJ 2, Rumänische Presse, vol. 2, 8, 10 (1935–1940)
II A1b, NSDAP – Parteiangelegenheiten, geheim, vol. 1 (10. 1937–10. 1940)
Geheim 23, Verschiedenes – geheim, vol. 1 (1937–1942)
H, Handelsattaché Konradi, geheim, vol. 1 (1938–1939)

Geheimakten:
Rumänien, Po 2, Politische Beziehungen Rumäniens zu Deutschland, vol. 1 (1. 1921–12. 1934)
Rumänien, Po 5, Innere Politik, vol. 1 (6. 1928–11. 1933)
Rumänien, Po 6, Nationalitätenfrage, Fremdvölker, vol. 1 (11. 1925–12. 1933)
Rumänien, Po 12, Pressewesen, vol. 1 (12. 1932)
Rumänien, Po 29, Nationalsozialismus und ähnliche Bestrebungen, vol. 1 (11. 1935–2. 1936)

Handakten, Clodius, Rumänien, vol. 5–7 (8. 1940–3. 1941)

Handakten, Luther, Rumänien (Gesandter v. Killinger), vol. 1 (1. 1941–1. 1943)

Handakten, Wiehl, Rumänien, vol. 1, 11–18 (3. 1935–4. 1943)

Handelspolitische Abteilung:
Rumänien, Wirtsch. 1, Allgemeine wirtschaftliche Lage, vol. 2 (5. 1936–7. 1942)

Inland A/B:
22/82–12, Rumänien – Eiserne Garde, vol. 1 (1940)
Inland II geheim:
422, 423, 424, 427, Berichte und Meldungen zur Lage in Rumänien (1937–1945)
Politische Abteilung II:
Rumänien, Allgemeines 3, Jahresübersichten der deutschen Auslandsvertretungen, vol. 1 (4. 1929–2. 1936)
Rumänien, Po 1, Allgemeine auswärtige Politik, vol. 1 (7. 1920–4. 1936)
Rumänien, Po 2, Politische Beziehungen zu Deutschland, vol. 1–3 (7. 1920–4. 1936)
Rumänien, Po 5, Innere Politik, Parlaments- und Parteiwesen, vol. 1–7 (7. 1920–4. 1936)
Rumänien, Po 6, Nationalitätenfrage, Fremdvölker, vol. 1–4 (6. 1920–8. 1936)
Rumänien, Po 7, Ministerien, vol. 1–2 (11. 1920–4. 1936)
Rumänien, Po 12, Pressewesen, vol. 1 (10. 1920–3. 1936)
Rumänien, Po 12, Nr. 1, Presseberichte, vol. 1–2 (7. 1925–10. 1928)
Rumänien, Po 19, Bolschevismus, Kommunismus, vol. 1 (7. 1920–2. 1935)
Rumänien, Po 25, Deutschtum im Auslande, vol. 1 (3. 1921–10. 1935)
Rumänien, Po 26, Politische und kulturelle Propaganda, vol. 1 (6. 1921–12. 1924)
Rumänien, Po 29, Nationalsozialismus, Faschismus und ähnliche Bestrebungen, vol. 1 (9. 1923–8. 1935)
Rumänien, Sozialpolitik 1, Soziale Verhältnisse, Sozialpolitik im allgemeinen, vol. 1 (12. 1920–1. 1924)
Politische Abteilung IV:
Po 1, Rumänien, Allgemeine auswärtige Politik, vol. 1 (5. 1938–7. 1940)
Po 2, Rumänien, Politische Beziehungen Rumäniens zu Deutschland, vol. 1–2 (5. 1936–2. 1939)
Po 5, Rumänien 1, Innere Politik, Parlaments- und Parteiwesen, vol. 1–5 (5. 1936–6. 1940)
Po 36, Rumänien, Judenfrage, vol. 1 (6. 1936–3. 1943)
Presseabteilung:
360, Rumänien 1, Die Presse in Rumänien (außer Bukarest), vol. 1–2 (5. 1915–10. 1939)
360, Rumänien 2, Die Presse in Bukarest, vol. 1–3 (5. 1915–12. 1927)
361, Rumänien 4, Presseübersicht, vol. 1–2 (10. 1915–11. 1939)
Verschiedene Akten:
Horia Sima (Rumänien), vol. 1–2 (1940–1945)

2. Bundesarchiv, Koblenz (*Arhiva Federală, Koblenz*)
Kl. Erwbg. 589 – Aufzeichnungen und Schriften der in den Lagern von Rostock, Fichtenhain, Dachau und Sachsenhausen internierten Legionäre (1941–1944)
NS 19 neu – Persönlicher Stab des Reichsführers SS:
163, 262, 371, 506, 809, 823, 852, 978, 1050, 1077, 1338, 1431, 1469, 1489, 1498, 1511, 1515, 1624, 1684, 1843, 1944, 1970, 2001, 2116, 2146, 2292, 2415, 2513, 2516, 2521, 2561, 2631, 2724, 2789, 2798, 2859, 2863, 2866, 2882

NS 43 – Außenpolitisches Amt:
43/49, 43/51, 43/60
R 43 – Reichskanzlei:
43 I/129, 43 II/1485, 43 II/1486, 43 II/1486a, 43 II/1486b, 43 II/1487 – Auswärtige Angelegenheiten, Rumänien (1919–1944)
R 58 – Reichssicherheitshauptamt:
112, 124, 126, 673, 1031, 1246, 1247
Sammlung Schumacher:
296, 309, 341
Zsg 133 – Hans–Adolf Jacobsen, Sammlung zur nationalsozialistischen Außenpolitik: 133/43, 133/47

3. Institut für Zeitgeschichte, München (*Institutul de Istorie Contemporană, München*)
ZS 1130 – General a. D. Erich Hansen, 30 iulie 1956, Aufzeichnung über die Ereignisse in Rumänien, für Martin Broszat
Diverse

B. Material publicat

1. *Lucrări auxiliare*
Atlas istoric, ediţie îngrijită de Virgil Arbore ş.a., Bucureşti, 1971
Bibliografia istorică a României, vol. 1–5, Bucureşti, 1970–1980
Bibliographie Balkanique, 1934–1938, reeditare, München, 1968
Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas, ed. de Mathias Bernath ş.a., vol. 1–4, München, 1974–1981
Buzatu, Gh./Florescu, Gh. I.: *Al Doilea Război Mondial şi România, O bibliografie*, Iaşi, 1981
Chronique des événements politiques et économiques dans le bassin danubien, 1918–1936, Roumanie, Paris, 1938
Chronological History of Romania, vol. coord. de Horia C. Matei ş.a., Bucureşti, ediţia a II-a, 1974
Cronologie legionară, Colecţia „Omul nou", Nr. 26, Salzburg, 1953
Enciclopedia istoriografiei româneşti, vol. coord. de Adolf Armbruster ş.a., Bucureşti, 1978
Fischer-Galaţi, Stephen A.: *Rumania, A Bibliographic Guide*, Washington, 1963
Granier, Gerhard/Henke, Joseph/Oldenhage, Klaus: *Das Bundesarchiv und seine Bestände*, Boppard, ediţia a III-a, 1977
Henke, Joseph: „Das Schicksal deutscher zeitgeschichtlicher Quellen in Kriegs- und Nachkriegszeit, Beschlagnahme–Rückführung–Verbleib", în: *VfZG*, 30 (1982), p. 557 şi urm.
Hillgruber, Andreas: *Südosteuropa im Zweiten Weltkrieg, Literaturbericht und Bibliographie*, Frankfurt, 1962
Horechey, Paul L. (ed.): *Southeasthern Europe, A Guide to Basic Publications*, Chicago şi Londra, 1969

Kent, George O.: *A Catalog of Files and Microfilms of the German Foreign Ministry Archives, 1920–1945*, vol. 1–4, Stanford, 1962–1972
Predescu, Lucian: *Enciclopedia Cugetarea*, Bucureşti, 1940
Rees, Philip: *Fascism and Pre-Fascism in Europe, 1890–1945, A Bibliography of the Extreme Right*, Brighton şi Totowa, 1984
Scherer, Anton: *Südosteuropa–Dissertationen, 1918–1960, Eine Bibliographie der deutschen, österreichischen und schweizerischen Hochschulschriften*, Graz–Viena–Köln, 1968
Südosteuropa–Bibliographie, vol. 1–5, München, 1956–1982
Tudorică, Mioara/Burlacu, Ioana: „Guvernele României între anii 1866–1945, Liste de miniştri", în: *Revista arhivelor*, 47 (1970), p. 429 şi urm.
Weczerka, Hugo: „Literaturbericht über die Geschichte Rumäniens (bis 1945)", în: *HZ*, Sonderheft 5 (1973), p. 324 şi urm.

2. *Enciclopedii, statistici*
Anuarul statistic al României, 1929, Bucureşti, 1931
Anuarul statistic al României, 1937/38, Bucureşti, 1939
Anuarul Universităţii din Iaşi, 1924–1925, Iaşi, 1925
Anuarul Universităţii din Iaşi, 1925–1926, Iaşi, 1926
Die Bevölkerungszählung in Rumänien, bearbeitet und herausgegeben von der Publikationsstelle Wien, Viena, 1943
Enciclopedia României, vol. 1–4, Bucureşti, 1938–1943
Ivan, Marcel: *Evoluţia partidelor politice, 1919–1932*, Sibiu, ş. a.
L'agriculture en Roumanie, Atlas statistique, Bucureşti, 1929
Mitchel, B. R.: *European Historical Statistics, 1750–1970*, Londra, 1975

3. *Reviste şi ziare*, 1900–1945
Adevărul: decembrie 1922, martie 1924, ianuarie 1930–aprilie 1934, ianuarie 1935, iulie 1935–mai 1936, ianuarie 1937–februarie 1937, noiembrie 1937–decembrie 1937
American Jewish Year Book: 1 (1899/1900)–30 (1928/1929)
Apărarea Naţională: aprilie 1922–noiembrie 1925, mai 1928
Axa: octombrie 1932–decembrie 1933
Biruinţa: octombrie 1930–decembrie 1933
Braţul de Fier: iunie 1935–octombrie 1937
Bukarester Tageblatt: aprilie 1936–iunie 1936, octombrie 1936–februarie 1938
Buna Vestire: februarie 1937–decembrie 1938
Calendarul: ianuarie 1932–februarie 1933
Cuvântul: mai 1925, octombrie 1933–ianuarie 1934
Cuvântul Argeşului: iunie 1935–mai 1937
Cuvântul studenţesc: martie 1931–februarie 1937
Dimineaţa: mai 1925, august 1933, martie 1934
Dreptatea: iulie 1933, aprilie 1936
Garda Bucovinei: noiembrie 1932–ianuarie 1933
Garda Râmnicului: decembrie 1932–mai 1933
Glasul Strămoşesc: iulie 1937–decembrie 1940

Iconar: 1935–1937
Însemnări sociologice: iunie 1935–februarie 1938
Keesings Archiv der Gegenwart:1931/1944, reeditare Bonn–Wien–Zürich, 1962
Legionarii: mai 1931–aprilie 1932
Libertatea: februarie 1930–iunie 1933, aprilie 1936–noiembrie 1940
Monitorul Oficial, Partea I, Legi, decrete, jurnale ale Consiliului de Miniştri, deciziuni ministeriale, comunicate, anunţuri judiciare de interes general
Monitorul Oficial, Partea a III-a, Dezbaterile parlamentare, Adunarea deputaţilor: ianuarie 1925, noiembrie 1931–martie 1934, ianuarie 1936–iulie 1936, martie 1937
Naţionalistul: august 1922–martie 1923
Neamul Românesc: martie 1910–aprilie 1910, ianuarie 1911
Opinia: octombrie 1919–aprilie 1920, mai 1923
Pământul Strămoşesc: august 1927–noiembrie 1940
Porunca Vremii: februarie 1934–februarie 1937, septembrie 1937
Rânduiala: ianuarie 1935–octombrie 1937
România creştină: martie 1935–februarie 1938
Straja Neamului: noiembrie 1930–iulie 1933
Universul: noiembrie 1922–martie 1923, februarie 1924–aprilie 1924, septembrie 1924, mai 1925
Vestitorii: martie 1936–aprilie 1936

4. *Scrieri de epocă*

Almanahul *Cuvântul*, Bucureşti, 1941
Antonescu, Ion: *Zum Aufbau des legionären Rumäniens, Aufrufe, Ansprachen und Weisungen*, Bucureşti, 1940
Asasinatele de la Jilava, Snagov şi Strejnicul, 26–27 noiembrie 1940, Bucureşti, 1941
Banea, Ion: *Căpitanul*, Sibiu, ş. a. (ediţia a II-a, 1936)
Idem: *Opere complete*, Colecţia „Omul nou", Nr. 40, München, 1970 (1927–1937)
Belimace, Doru: *Revoluţia fascistă*, Bucureşti, 1935
Bernea, Ernest: *Tineretul şi politica*, Bucureşti, ediţia a II-a, 1936
Idem: *Cartea căpitanilor*, Colecţia „Omul nou", Nr. 20, Salzburg, 1952 (Bucureşti, ediţia I, 1937)
Idem: *Stil legionar*, Colecţia „Omul nou", Nr. 28, Salzburg, 1953 (Bucureşti, ediţia I, 1937)
Brăileanu, Traian: „L'état et la communauté morale, Essai philosophique", în: *Revue Internationale de Sociologie*, 39 (1931), p. 344 şi urm.
Idem: *Sociologia şi arta guvernării*, Bucureşti, 1937
Idem: *Teoria comunităţii omeneşti*, Bucureşti, 1941
Campbell, John C.: *French Influence and the Rise of Roumanian Nationalism*, New York, 1971 (ediţia I, 1940)
Idem: „The Influence of the Western Political Thought in the Roumanian Principalities, 1821–1848, The Generation of 1848", în: *JCEA*, 4 (1944), p. 263 şi urm.
Cantacuzino, Alexandru: *Opere complete*, Colecţia „Omul nou", Nr. 37, München, 1969 (1935–1937)

Călinescu, George: *Istoria literaturii române, De la origini până la prezent*, Bucureşti, 1944
Idem: *Das Leben Mihai Eminescus*, Bucureşti, 1967 (ediţia I, 1932)
Cărticica de cântece, Colecţia „Omul nou", Nr. 7, Salzburg, 1951
Charlé, Klaus: *Die Eiserne Garde, Eine Darstellung der völkischen Erneuereungsbewegung*, Berlin, 1940
Cioriceanu, Georges D.: *La Roumanie et ses rapports avec l'étranger, de 1860 à 1915*, Paris, 1928
Comités d'action pour l'universalité de Rome, Réunion de Montreux, 16–17 Décembre 1934–XIII, s. l., ş. a. (Roma, 1935)
Crainic, Nichifor: „Isus în ţara mea", în: *Gândirea*, 2 (1923), C. 11–12, p. 117 şi urm.
Idem: „Politică şi ortodoxie", în: *Gândirea*, 3 (1923), C. 5, p. 77 şi urm.
Idem: *Puncte cardinale în haos*, Bucureşti, ş.a.
Idem: *Ortodoxie şi etnocraţie*, Bucureşti, ş.a. (1940)
Cusin, Alexandru: *Die rumänischen Nationalisten und das Bündnis mit Deutschland*, Bucureşti, 1941
Cuza, Alexandru C.: *Naţionalitatea în artă, Introducere la doctrina naţional-creştină*, Bucureşti, 1908
Idem: *Numerus clausus*, Bucureşti, 1924
Idem: *Mişcările studenţeşti şi cauzele lor*, Bucureşti, 1925
Idem: *Studii economice politice, 1890–1930*, Bucureşti, 1930
Idem: *Doctrina naţionalistă creştină, Programul Ligii Apărării Naţionale Creştine*, Cluj, 1934
Dobrogeanu-Gherea, Constantin: *Neoiobăgia, Studiu economic-sociologic al problemei noastre agrare*, Bucureşti, 1910
Idem: „Eminescu", în: *idem, Studii critice*, vol. 2, Bucureşti, 1967, p. 5 şi urm.
Dubnow, Simon: *Weltgeschichte des jüdischen Volkes*, vol. 10, *Die neueste Geschichte des jüdischen Volkes, Das Zeitalter der zweiten Reaktion, 1880–1914*, Berlin, 1929
Dumbravă, Bucura: *Haiducul*, Bucureşti, ediţia a VII-a, ş. a. (ediţia I, 1908)
Dumitrescu-Borşa, Ion: *Cea mai mare jertfă legionară*, Sibiu, 1937
Economic Development in South-Eastern Europe, PEP (Political and Economic Planning), London, 1945
Eminescu, Mihai: *Scrieri politice*, ediţie editată şi comentată de D. Murăraşu, Craiova, ediţia a III-a, 1940
Idem: *Poezii*, traducere de Konrad Richter, Jena şi Leipzig, ediţia a II-a, 1943
Idem: *Poezii*, ed. de Alfred Margul-Sperber, Bucureşti, 1957
Idem: *Engel und Dämon, Dichtungen*, Leipzig, 1972
Enescu, C.: „Semnificaţia alegerilor din decembrie 1937 în evoluţia politică a neamului românesc", în: *Sociologia românească*, 2 (1937), Nr. 11–12, p. 512 şi urm.
Ercuţă, Petre: *Die Genesis des modernen Kapitalismus in Rumänien*, dis., Berlin, 1940
Gârcineanu, Victor Puiu: *Din lumea legionară*, Colecţia „Omul nou", Nr. 1, Salzburg, 1952 (Bucureşti, ediţia I, 1937)
Găvănescul, Ion: *Imperativul momentului istoric*, Iaşi, 1928

Goga, Octavian: *Mustul care fierbe*, Bucureşti, ş. a. (1927)
Guiraud, Paul: *Codreanu et la Garde de Fer*, Colecţia „Dacia", Nr. 4, Rio de Janeiro, 1966 (Paris, ediţia I, 1940)
Hâciu, Anastasie N.: *Evrei în ţările româneşti*, Bucureşti, 1943
Hasdeu, Bogdan Petriceicu: *Trei evrei*, Bucureşti, 1865
Idem: *Industria naţională, industria străină şi industria evreiască faţă cu principiul concurenţei*, Bucureşti, 1866
Idem: *Studii asupra judaismului, Talmudul*, s. l., 1866
Idem: *Istoria toleranţei religioase în România*, Bucureşti, ediţia a II-a, 1868
Idem: *Naţiunea şi umanitatea, Patru discursuri în Societatea „Românismul", 1869–1871*, s. l., ş. a.
Hentzen, Klaus Günter: *Verfassung des rumänischen nationallegionären Staates, 6. September 1940–20. Januar 1941*, dis. (manuscris nepubl.), Leipzig, 1942
Herseni, Traian: *Mişcarea legionară şi muncitorimea*, Bucureşti, 1937
Idem: *Mişcarea legionară şi ţărănimea*, Bucureşti, 1937
Ibrăileanu, Garabet: *Spiritul critic în cultura românească*, în: *idem*: *Opere*, vol. 1, ed. de Rodica Rotaru şi Alexandru Piru, Bucureşti, 1974
Ionescu, Nae: *Roza vânturilor*, Colecţia „Omul nou", Nr. 42, München, 1973 (Bucureşti, ediţia I, 1936)
Iorga, Nicolae: *Opinions pernicieuses d'un mauvais patriote, Articles de critique et d'histoire publiés dans L'Indépendance Roumaine*, Bucureşti, 1900
Idem: „Cuvinte adevărate", Articole tipărite în ziarul *Epoca*, Bucureşti, 1903
Idem: *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildung*, vol. 2, Gotha, 1905
Idem: „Doctrina naţionalistă", în: Institutul Social Român (ed.), *Doctrinele partidelor politice*, Extras, s. l., ş. a.
Idem: *Supt trei regi, Istorie a unei lupte pentru un ideal moral şi naţional*, Bucureşti, 1932
Idem: *Istoria Românilor*, vol. 10, Bucureşti, 1939
Idem: *Pagini alese*, cu o introducere de M. Verza, Bucureşti, 1965
Idem: *Schriften und Briefe*, ed. de Michael Kromer, Bucureşti, 1978
Idem: *O luptă literară*, ed. de Valeriu Râpeanu şi Sanda Râpeanu, vol. 1–2, Bucureşti, 1979 (ediţia I, 1914; ediţia I, 1916)
Istrate, Gh. Gh.: *Frăţia de cruce*, Colecţia „Omul nou", Nr. 14, Salzburg, 1952 (Sibiu, ediţia I, 1937)
Kanner, Bénédict: *La société littéraire „Junimea" de Iassy et son influence sur le mouvement intellectuel en Roumanie*, Paris, 1906
Labin, Saniel: „Roumanie", în: *The Universal Jewish Encyclopedia*, New York, 1943
Laeuen, Harald: *Marschall Antonescu*, Essen, 1943
Lang, Friedrich: *Mihai Eminescu als Dichter und Denker*, Cluj, 1928
La vie rurale en Roumanie, contribuţii ale lui D. Gusti, N. Cornatzeano ş.a., Bucureşti, 1940
Legiunea „Arhanghelul Mihail", Garda de Fier, Programul şi caracterul general, Cluj, 1931
Lovinescu, Eugen: *Istoria civilizaţiei române moderne*, Bucureşti, 1972 (ediţia I, 1924–1926)

Lupu, Ion: *Mystisches Denken bei den Rumänen*, Cernăuţi, 1926
Madgearu, Virgil: „Doctrina ţărănistă", în: Institutul Social Român (ed.), *Doctrinele partidelor politice*, Extras, s. l., ş. a. (21 ianuarie 1923)
Idem: *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, Bucureşti, 1940
Manoilescu, Mihail: „Neoliberalismul", în: Institutul Social Român (ed.), *Doctrinele partidelor politice*, Extras, s. l., ş. a. (23 februarie 1923)
Idem: *Théorie de protectionisme et de l'échange international*, Paris, 1929
Idem: *Le siècle du corporatisme, Doctrine du corporatisme intégral et pur*, Paris, 1934
Idem: *Die einzige Partei als Institution der neuen Regime*, Berlin, 1941 (fr. Paris, 1937)
Marin, Vasile: *Crez de generaţie*, Colecţia „Omul nou", Nr. 15, Salzburg, 1952 (Bucureşti, ediţia I, 1937)
Mehedinţi, Simion: *Partidele politice şi statul corporativ*, Bucureşti, 1931
Mişcarea legionară, Adevărul în procesul Căpitanului, Colecţia „Omul nou", Nr. 43, s. l., 1980 (Sibiu, ediţia I, 1938)
Mitrany, David: *The Land and the Peasant in Rumania*, Londra şi New Haven, 1930
Idem: *The Effect of the War in Southeastern Europe*, New Haven, 1936
Moţa, Ion I.: *Cranii de lemn*, Bucureşti, ediţia a III-a, 1937
Idem: *Testament*, Colecţia „Omul nou", Nr. 8, Salzburg, 1951 (Bucureşti, ediţia I, 1937)
Idem: *Corespondenţa cu „Serviciul mondial", 1934–1936*, Biblioteca verde, Nr. 10, s. l., 1954
Moţa–Marin: *Răscumpărarea*, Colecţia „Omul nou", Nr. 16, Salzburg, 1952 (ediţia I, 1937)
Movimento Nazionale Fascista Italo-Romeno, Creazione e governo di Elena Bacaloglu, Milano, 1923
Munteanu, Basil: *Geschichte der neueren rumänischen Literatur*, Viena, 1943
Narly, Constantin: *Die soziale Schichtung Rumäniens*, dis. (manuscris nepubl.), Göttingen, 1924
Panini-Finotti, Alfonso: *Da Codreanu a Antonescu, Romania di ieri e di oggi*, Verona, 1941
Papanace, Constantin: *Documente din I-ul exil*, Roma, 1953
Idem: *Mihai Eminescu un mare precursor al legionarismului românesc*, Biblioteca verde, Roma, 1951
Paulescu, Nicolae C.: *Fiziologie filozofică*, vol. 1–4, s. l., 1910–1921
Idem: *Complot jidano-franc-masonic împotriva neamului românesc*, Bucureşti, 1924
Idem: *Sinagoga şi Biserica faţă de pacificarea omenirii*, Bucureşti, 1924
Pavel, Pavel: *Why Rumania failed*, London, 1944
Pavel, Sorin/Nestor, Ion/Marcu-Balş, Petru: „Manifestul Crinului Alb", în: *Gândirea*, 8 (1928), Nr. 8–9, p. 312 şi urm.
Pătrăşcanu, Lucreţiu: *Problemele de bază ale României*, Bucureşti, ediţia a III-a, 1946
Idem: *Sous trois dictatures*, Paris, 1946
Idem: *Un veac de frământări sociale, 1821–1907*, Bucureşti, 1969 (ediţia I, 1947)
Idem: *Curente şi tendinţe în filozofia românească*, Bucureşti, 1971 (ediţia I, 1946)

Idem: *Texte social-politice, 1921–1938*, Culegerea, selectarea şi adnotarea textelor de Marin C. Stănescu şi Elena Vlăduţescu, Bucureşti, 1975
Petraşcu, N. N.: *Evoluţia politică a României în ultimii douăzeci de ani, 1918–1938*, Bucureşti, 1939
Petresco-Comnène, N. M.: *Étude sur la condition des Israélites en Roumanie*, dis., Paris, 1905
Polihroniade, Mihail: *Tineretul şi politica externă*, Colecţia „Omul nou", Nr. 12, Salzburg, 1952 (Bucureşti, ediţia I, 1937)
Politics and Political Parties in Roumania, Londra, 1936
Popovici, Aurel C.: *Naţionalitate sau democraţie*, Bucureşti, 1910
Predescu, Nicolae St.: *Die Wirtschaftsstruktur Rumäniens in ihren Wesensmerkmalen und Entfaltungsmöglichkeiten*, dis., Leipzig, 1940
Procesul grupului de complotişti şi spioni şi sabotori, Bucureşti, 1949
Procesul marii trădări naţionale, Bucureşti, 1946
Prost, Henri: *Destin de la Roumanie, 1918–1954*, Paris, 1954
Randa, Alexandru M.: *Rasismul românesc*, Bucureşti, ş. a. (1935)
Idem: *Europa eroică*, Bucureşti, 1939
Idem: *Revoluţia naţional-socialistă*, s. l., 1937
Idem: *Lebende Kreuze*, Colecţia „Europa", München, 1979 (traduceri ale unor pasaje din scrierile lui C. Zelea-Codreanu)
Rădulescu, Dan: *Introduction à l'économie dirigée, En sept leçons*, Paris, 1937
Rădulescu-Motru, Constantin: *Cultura română şi politicianismul*, Bucureşti, 1904
Rommenhöller, Carol G.: *La Grande Roumanie, Sa structure économique, sociale, financière, politique et particulièrement ses richesses*, Haga, 1926
Roşu, Nicolae: *Dialectica naţionalismului*, Bucureşti, ş. a. (1935)
Idem: *Orientări în veac*, Bucureşti, ş. a. (1937)
Rumänien am Rande des Abgrunds, 21.–23. Januar 1941, Bucureşti, 1942
Schmidt, Ernst: *Die verfassungsrechtliche und politische Struktur des rumänischen Staates in ihrer historischen Entwicklung*, München, 1932
Schöttle, Jakob: *Die wirtschaftliche Lage Bessarabiens und seine Bedeutung für Rumänien*, dis., Frankfurt/M., 1927
Schuster, Hans: *Die Judenfrage in Rumänien*, Leipzig, 1939
Schwarzfeld, E.: „The Jews of Roumania, From the earliest times to the present day", în: *AJYB* 3 (5662) (1901/02), p. 25 şi urm.
Scurtu, Ioan: *Mihail Eminescus Leben und Prosaschriften*, dis., Leipzig, 1903
Seton-Watson, Hugh: *Eastern Europe between the Wars*, New York, ediţia a III-a, 1962 (ediţia I, 1945)
Idem: *The East European Revolution*, Londra, 1950
Seton-Watson, Robert W.: *A History of the Roumanians, From Romanian Times to Completion of Unity*, Cambridge, 1934
Stere, Constantin: „Socialdemocratism sau poporanism", în: *Viaţa Românească*, 2 (1907), C. 6–3 (1908), C. 9
Şumuleanu, Corneliu: *Mişelia unor „prieteni"*, Bucureşti, 1927
Tasca, Angelo: *Glauben, gehorchen, kämpfen, Aufstieg des Faschismus*, Viena–Frankfurt/M.– Zürich, 1969 (Paris, ediţia I, 1938)
Tharaud, Jérome/Tharaud, Jean: *L'envoyé de l'archange*, Paris, 1939

Totu, Nicolae: *Însemnări de pe front*, Sibiu, 1937
Veverca, Ion: *Suflet și gând legionar*, Colecția „Omul nou", Nr. 20, Salzburg, 1952 (București, ediția I, 1937)
Vifor, T.: *Doctrina fascismului român și antiproiectul de program*, Biblioteca Fasciei Naționale Române, Nr. 1, București, 1924
Weinreich, Friedrich E.: *Die Verfassung von Rumänien von 1923*, dis., Leipzig, 1933
Yovanovitch, D.: „Les classes moyennes chez les slaves du sud", în: *Inventaires III, Classes moyennes*, Paris, 1939
Zelea-Codreanu, Corneliu: *Scrisori studențești din închisoare, 9 octombrie 1923–30 martie 1924*, Iași, 1925
Idem: *Eiserne Garde*, Berlin,1939
Idem: *Circulări și manifeste, 1927–1938*, s. l., ediția a II-a, 1941
Idem: *Cărticica șefului de cuib*, Colecția „Omul nou", Nr. 11, Salzburg, 1952 (București, ediția I, 1933)
Idem: *Pentru legionari*, Colecția „Omul nou", Nr. 36, München, 1968 (Sibiu, ediția I, 1936)
Idem: *Însemnări de la Jilava*, Colecția „Omul nou", Nr. 35, München 1968 (Rostock, ediția I, 1942)
Zelea-Codreanu, Ion: *O mărturie*, Iași, 1941
Zeletin, Ștefan: *Burghezia română*, București, 1925

5. *Colecții de documente și izvoare*

Akten zur deutschen auswärtigen Politik, Serie B, C, D und E, 1933–1945, Baden–Baden, Frankfurt și Göttingen, 1950–1982
Arimia, V. (ed.): Carol al II-lea, „Eu voi fi într-o zi... subiectul tuturor intrigilor", în: *MI*, 1 (1967), Nr. 1, p. 70 și urm.
Der Prozeß gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof Nürnberg, 14. November–1. Oktober 1946, vol. 1–42, Nürnberg, 1947–1949
Documents diplomatiques français, 1932–1939, 1ère série (1932–1935), vol. 1–9, Paris, 1964–1980
Hillgruber, Andreas (ed.): *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler, Vertrauliche Aufzeichnungen über Unterredungen mit Vertretern des Auslandes, 1939–1941*, Frankfurt/M., 1967
Nedelcu, Florea: „Date noi privind legăturile Gărzii de Fier cu nazismul", în: *Revista de istorie*, 32 (1979), p. 1351 și urm.
Presa literară românească, Articole-program de ziare și reviste, 1789–1948, ed. de I. Hangiu, vol. 1–2, București, 1968
Savu, Alexandru Gh. (ed.): „File din dosarul unei agenturi, Istoricul Gărzii de Fier", 15 februarie 1938, Secret, în *MI*, 2 (1969, Nr. 10, p. 81 și urm.)
Idem: „Rebeliunea legionară în versiunea generalului Hansen", în: *MI*, 9 (1975), Nr. 3, p. 58 și urm.
Socor, Vladimir/Jelinek, Yeshayahu (ed.): „Polish Diplomatic Reports on the Political Crisis in Romania, September 1940", în: *Southeastern-Europe*, 6 (1979), p. 94 și urm.
Titulescu, Nicolae: *Documente diplomatice*, editate de George Macovescu ș.a., București, 1967

United Restitution Organization, Documentation Judenverfolgung in Rumänien, vol. 1–3, Frankfurt/M. 1959–1960 (*hectografiat*)
Universitatea din Bucureşti, *Culegere de documente şi materiale privind istoria României*, vol. 1–6, Bucureşti, 1973–1980
Vago, Bela: *The Shadow of the Swastica, The Rise of Fascism and Anti-Semitism in the Danube Basin, 1936–1939*, Farnborough, 1975

6. *Memorii, jurnale, însemnări*

Argetoianu, Constantin: „Memorii", ed. de M. C. Stănescu, în: *MI*, 1 (1967), Nr. 1–2 (1968), Nr. 2
Bradesco, Faust: *La Garde de Fier et le terrorisme*, Madrid, 1979
Idem: *Les trois épreuves légionnaires, Éléments de doctrine*, Paris, 1982
Călinescu, Armand: „Însemnări politice", ed. de Alexandru Gh. Savu, în: *MI*, 11 (1977), Nr. 4, p. 54 şi urm., Nr. 6, p. 58 şi urm.
Chirnoagă, Platon: *Un chapitre d'histoire roumaine*, 1940–1945, Colecţia Dacia, Rio de Janeiro, 1962
Idem: *Istoria politică şi militară a războiului României contra Rusiei sovietice*, Madrid, 1965
Ciano, Galeazzo: *Tagebücher, 1937–1938*, Hamburg, 1949
Idem: *Diario, 1939–1943*, vol. 1–2, Milano, ediţia a II-a, 1963
Cioran, Emil: *Geschichte und Utopie*, Stuttgart, 1965
Ciuntu, Chirilă: *Din Bucovina pe Oder, Amintirile unui legionar*, Rio de Janeiro şi Madrid, 1967
Codreanu, Corneliu, *Prezent*, Colecţia „Dacoromania", Madrid, 1966
Conferinţe ţinute la Berkenbrück şi Buchenwald, Colecţia „Omul nou", Nr. 12, Salzburg, 1952
Constantinescu, Ion: *Din însemnările unui fost reporter parlamentar, Camera deputaţilor, 1919–1939, Note şi memorii*, Bucureşti, 1973
Costea, Gheorghe: *Viaţa de mușchetar*, Colecţia „Omul nou", Nr. 15, Salzburg, 1952
David, Louise/Mării, Ion: *A Grenoble sur les traces du Capitaine*, Madrid, 1971
Duca, Ion G.: *Amintiri politice*, vol. 1–3, München, 1981–1982
Eliade, Mircea: *Amintiri*, vol. 1, Madrid, 1966
Georgescu, Corneliu: *Pe drumul cu Arhangheli*, vol. 1, Colecţia „Omul nou", Nr. 12, Salzburg, 1952
Gheorghe, Ion: *Rumäniens Weg zum Satellitenstaat*, Heidelberg, 1952
Hagen, Walter (pseudonimul lui Wilhelm Höttl): *Die Geheime Front, Organisation, Personen und Aktionen des deutschen Geheimdienstes*, Zürich, 1950
Halder, Franz: *Kriegstagebuch, Tägliche Aufzeichnungen des Chefs des Generalstabes des Heeres, 1939–1942*, prel. de Hans-Adolf Jacobsen, vol. 2, Stuttgart, 1963
Iancu, Nicu: *Sub steagul lui Codreanu, Momente din trecutul legionar*, Madrid, 1973
Iordan, Iorgu: *Memorii*, vol. 1–2, Bucureşti, 1976–1977
Iorga, Nicolae: *Memorii*, vol. 1–7, Bucureşti şi Vălenii de Munte, 1931–1939
Lovinescu, Eugen: *Memorii*, ediţie şi postfaţă de Nicolae Balotă, Bucureşti, 1976
Marghiloman, Alexandru: *Note politice, 1897–1924*, vol. 1–5, Bucureşti, 1927
Marin, Ana Maria: *Poveste de dincolo, Amintiri din ţara cotropită*, Madrid, 1979

Mărturii despre Legiune, Patruzeci de ani de la întemeierea Mișcării Legionare, 1927–1967, Colecția „Dacia", Nr. 9, Rio de Janeiro, 1967
Mémorial Antonesco, Tome premier, Le III-e Homme de l'Axe, Paris, 1950 (autor: G. Barbul)
Memorial legionar, ediție îngrijită de cuibul legionar „Rarău", Madrid, 1960
Neubacher, Hermann: *Sonderauftrag, Südost*, Göttingen, 1956
Palaghița, Ștefan: *Garda de Fier, Spre reînvierea României*, Buenos-Aires, 1951
Papanace, Constantin: *Martiri legionari*, Roma, 1952
Idem: *Destinul unei generații*, Biblioteca verde, Nr. 5, Roma, 1952
Idem: *Evocări*, Madrid, 1965
Petrașcu, N.: *Din viața legionară*, Colecția „Omul nou", Nr. 17, Salzburg, 1952
Racoveanu, George: *Christentum und Moralische Aufrüstung*, Freising, 1959
Ronnet, Alexander E.: *Romanian Nationalism. The Legionary Movement*, Chicago, 1974
Das politische Tagebuch Alfred Rosenbergs aus den Jahren 1934/35 und 1939/40, ed. de Hans Günther Seraphim, Göttingen–Berlin–Frankfurt/M., 1956
Roșca, Nicolae: *Sărata*, Biblioteca documentară „Generația nouă", Madrid, 1978
Samson, A. P.: *Memoriile unui gazetar*, 1927–1933, București, 1979
Schellenberg, Walter: *Memoiren*, Köln, 1956
Șeicaru, Pamfil: *Un junimist antisemit, A. C. Cuza*, Colecția „Carpații", Nr. 4, Madrid, 1956
Idem: *Poezie și politică, Octavian Goga*, Madrid, 1956
Idem: *Nicolae Iorga*, Colecția „Carpații", Nr. 7, Madrid, 1957
Idem: *Istoria Partidelor Național, Țărănist și Național-Țărănist*, vol. 1–2, Madrid, 1963
Sima, Horia: *Destinée du nationalisme*, Paris, 1951
Idem: *Histoire du mouvement légionnaire*, Rio de Janeiro, 1972
Idem: *Sfârșitul unei domnii sângeroase*, Madrid, 1977
Idem: *Doctrina legionară*, Editura Mișcării legionare, Madrid, 1980
Stahl, Henri H.: *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice"*, București, 1981
Sturdza, Michael: *The Suicide of Europe, Memoirs of Prince Michel Sturdza*, Boston și Los Angeles, 1968
Zelea-Codreanu, Corneliu: *Douăzeci de ani de la moarte*, Madrid, 1958

7. Lucrări recente

Abendroth, Wolfgang (ed.): *Faschismus und Kapitalismus, Theorien über die sozialen Ursprünge und die Funktion des Faschismus*, Frankfurt/M., 1967
Idem: *Sozialgeschichte der europäischen Arbeiterbewegung*, Frankfurt/M., ediția a IX-a, 1973
Adam, I./Marcu, N.: *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura României după 1864*, vol. 1–2, București, 1956
Adorno, Theodor W.: *Studien zum autoritären Charakter*, Frankfurt/M., 1973
Alapuro, Risto: „Students and National Politics, The Case of the Finish Student Movement in the Interwar Period", în: *Scandinavian Political Studies*, 8 (1973), p. 113 și urm.

Ambri, Mariano: *I falsi fascismi, Ungheria, Jugoslavia, Romania, 1919–1945*, Roma, 1980

Arendt, Hannah: *Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft*, vol. 3, Frankfurt–Berlin–Viena, 1975

Armon, Theodor I.: „Fascismo italiano e Guardia di Ferro", în: *Storia contemporanea*, 3 (1972), p. 505 şi urm.

Idem: „La Guardia di Ferro", în: *Storia contemporanea*, 7 (1976), p. 507 şi urm.

Idem: „Fra tradizione e rinnovamento, Su alcuni aspetti dell'antisemitismo della Guardia di Ferro", în: *Storia contemporanea*, 11 (1980), p. 5 şi urm.

Axenciuc, Victor: „Les monopoles dans l'industrie de la Roumanie", în: *RRH*, 4 (1965), p. 55 şi urm.

Idem: „La place occupée par la Roumanie dans la division mondiale capitaliste à la veille de la seconde guerre mondiale", în: *RRH* 5 (1966), p. 675 şi urm.

Babici, Ion: „Victor Iamandi, Am luptat făţiş împotriva mişcării legionare", în: *MI*, 3 (1969), Nr. 9, p. 68 şi urm.

Idem: „Le mouvement antifasciste de Roumanie et le front populaire de France", în: *RRH*, 10 (1971), p. 465 şi urm.

Barbu, Zeev: „Rumania", în: J. S. Woolf, *European Fascism, op. cit.*, p. 146 şi urm.

Idem: „Psycho-Historical and Sociological Perspectives on the Iron Guard, the Fascist Movement of Romania", în: St. U. Larsen ş.a. (ed.), *Who were the Fascists, op. cit.*, p. 379 şi urm.

Beer, Klaus P.: *Zur Entwicklung des Parteien- und Parlamentssystems in Rumänien, 1928–1933, Die Zeit der nationalbäuerlichen Regierungen*, 2 vol., Frankfurt/M. şi Bern, 1983

Bendix, Reinhard: „Modernisierung in internationaler Perspektive", în: W. Zapf (ed.), *Theorien sozialen Wandels, op. cit.*, p. 505 şi urm.

Benninghaus, Hans: *Deskriptive Statistik*, Stuttgart, 1974

Benz, Wolfgang: „Vom freiwilligen Arbeitsdienst zum Arbeitsdienstpflichtgesetz", în: *VfZG*, 16 (1968), p. 317 şi urm.

Berend, Ivan T./ Ránki, György: *Economic Development in East-Central Europe in the 19th and 20th Centuries*, New York şi Londra, 1974

Berstein, Serge/Milza, Pierre: *L'Italie fasciste*, Paris, 1970

Bobocescu, Vasile Gr.: „Să lăsăm faptele să vorbească", în: *MI*, 5 (1971), Nr. 1, 86 şi urm.

Bogdan, Constanţa/Platon, Adrian: *Capitalul străin în societăţile anonime din România în perioada interbelică*, Bucureşti, 1981

Boicu, L.: „Despre structura socială a oraşului moldovenesc la mijlocul secolului al XIX-lea", în: *Studii, Revista de istorie*, 16 (1963), p. 281 şi urm.

Bollmus, Reinhard: *Das Amt Rosenberg und seine Gegner, Zum Machtkampf im nationalistischen Herrschaftssystem*, Stuttgart, 1970

Borejsza, Jerzy W.: *Il fascismo e l'Europa orientale, Dalla propaganda all'aggressione*, Roma şi Bari, 1981

Idem: *Die Rivalität zwischen Faschismus und Nationalsozialismus in Ostmitteleuropa*, în: *VfZG*, 29 (1981), p. 579 şi urm.

Bozga, Vasile: *Criza agrară în România dintre cele două războaie mondiale*, Bucureşti, 1975

Bracher, Karl Dietrich: *Die deutsche Diktatur, Entstehung, Struktur und Folgen des Nationalsozialismus*, Frankfurt/M.–Berlin–Viena, ediția a VI-a, 1979
Idem: *Schlüsselwörter in der Geschichte*, Düsseldorf, 1978
Idem: *Zeitgeschichtliche Kontroversen um Faschismus, Totalitarismus, Demokratie*, München, 1976
Broszat, Martin: „Die Eiserne Garde und das Dritte Reich", în: *Politische Studien*, 9 (1958), p. 628 și urm.
Idem: „Das Dritte Reich und die rumänische Judenpolitik", în: *Gutachten des Instituts für Zeitgeschichte*, München, 1958, p. 102 și urm.
Idem: „Faschismus und Kollaboration in Ostmitteleuropa zwischen den Weltkriegen", în: *VfZG*, 14 (1966), p. 225 și urm.
Idem: „Deutschland–Ungarn–Rumänien, Entwicklung und Grundfaktoren nationalsozialistischer Hegemonial- und Bündnispolitik, 1938–1941", în: *HZ*, 206 (1968), p. 45 și urm.
Idem: *Der Staat Hitlers, Grundlegung und Entwicklung seiner inneren Verfassung*, München, ediția a II-a, 1971
Bullock, Allan: *Hitler, Eine Studie über Tyrannei*, Düsseldorf, 1959
Campus, Eliza: „Die hitlerfaschistische Infiltration Rumäniens, 1939–1940", în: *ZfG*, 5 (1957), p. 215 și urm.
Idem: *The Little Entente and the Balkan Alliance*, București, 1978
Căpreanu, Ioan: „Partidul Național-Democrat din România până la Primul Război Mondial", în: *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza"*, Istorie, s. III, 16 (1970), C. 1, p. 179 și urm.
Caroli, Giuliano: „I rapporti italo-romani nel 1940, La visita di Antonescu a Roma", în: *Revista di studi politici internazionali*, 45 (1978), p. 373 și urm.
Carsten, Francis L.: *Der Aufstieg des Faschismus in Europa*, Frankfurt/M., 1978
Cassels, Alan: *Fascism*, New York, 1975
Chiper, Ioan: „Relațiile româno-germane în 1933", în: *Studii*, 21 (1968), p. 715 și urm.
Chiper, Ioan/Constantiniu, Florin: „Din nou despre cauzele înlăturării din guvern a lui Nicolae Titulescu", în: *Revista română de studii internaționale*, 2 (6) (1969), p. 37 și urm.
Chirot, Daniel: *Social Change in a Peripheral Society, The Creation of a Balkan Colony*, New York și Londra, 1976
Idem: „Neoliberal and Social Democratic Theories of Development, The Zeletin-Voinea Debate Concerning Romania's Prospects in the 1920's and its Contemporary Importance, în: K. Jowitt (ed.), *Social Change, op. cit.*, p. 31 și urm.
Chirot, Daniel/Ragin, C.: „The Market Tradition and Rebellion, the Case of Romania in 1907", în: *American Sociological Review*, 40 (1975), p. 428 și urm.
Ciopraga, Constantin: *Literatura română între 1900 și 1918*, Iași, 1970
Clemenz, Manfred: *Gesellschaftliche Ursprünge des Faschismus*, Frankfurt/M., 1972
Constantinescu, Miron: „Garda de Fier sub judecata istoriei", în: *MI*, 5 (1971), Nr. 1, p. 74 și urm.
Constantinescu, Miron/Liveanu, Vasile: „N. Titulescu, Actions for a Rapprochement between Romania and the USSR", în: *idem* (ed.), *Problems of History and of Social Theory*, București, 1970
Constantinescu, M./Daicoviciu, C./Pascu, Șt.: *Histoire de Roumanie*, Paris, 1970

Constantinescu, N. N.: *Aspecte ale dezvoltării capitalismului premonopolist în România*, Bucureşti, 1957

Constantinescu, N. N./Axenciuc, Victor: *Capitalismul monopolist în România*, Bucureşti, 1962

Constantinescu, N. N./ Petrovici, N.: „Situaţia clasei muncitoare din România în timpul crizei din 1929–1933", în: *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă C. C. al P. M. R.*, 9 (1963), p. 62 şi urm.

Constantinescu, N. N./Paul, Tudor: „La situation de la classe ouvrière de Roumanie pendant la période de la stabilisation du capitalisme", în: *RRH*, 2 (1963), p. 327 şi urm.

Conze, Werner: „Die Strukturkrise des östlichen Mitteleuropas vor und nach 1919", în *VfZG*, 1 (1953), p. 319 şi urm.

Copoiu, N.: „Sur la pénétration de l'idéologie nazie en Roumanie et l'attitude protestataire de l'intellectualité roumaine", în: *RRH*, 3 (1963), p. 243 şi urm.

Crohmălniceanu, Ovid S.: *Curs de istorie a literaturii române între cele două războaie mondiale, 1920–1944*, vol. 1, Bucureşti, 1964

Csatári, Dániel: *Dans la tourmente, Les relations hungaro-roumaines de 1940 à 1945*, Budapesta, 1974

Cutişteanu, S./Ioniţă, Gh. I.: *Electoratul din România în anii interbelici, Mişcarea muncitorească şi democratică în viaţa electorală din România interbelică*, Cluj-Napoca, 1981

Daicoviciu, Constantin/Constantinescu, Miron (ed.): *Brève histoire de la Transylvanie*, Bucureşti, 1965

Deutsch, Robert/Schröder, Wilhelm Heinz: *Quantitative Analyse der rumänischen Historiographie, Eine quantitative Analyse zur Wissenschaftsforschung*, Köln, 1976

Die Unabhängigkeit Rumäniens, vol. coord. de Ştefan Pascu ş.a., Bucureşti, 1978

Djursaa, Malene: „Who were the Danish Nazis? A Methodological Report on an Ongoing Project", în: R. Mann (ed.), *Die Nationalsozialisten, op. cit.*, p. 137 şi urm.

Dobrinescu, Valeriu Florin: „Betrachtungen über die Außenpolitik Rumäniens, 1919–1940", în: *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"* (Iaşi), 17 (1980), p. 91 şi urm.

Dogan, Matei/Rokkan, Stein (ed.): *Quantitative Ecological Analysis in the Social Sciences*, Cambridge, Mass., 1969

Eidelberg, Philip Gabriel: *The Great Rumanian Peasant Revolt of 1907, Origins of Modern Jacquerie*, Leiden, 1974

Ettinger, Shmuel: *Geschichte des jüdischen Volkes*, vol. 3, *Vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart, Die Neuzeit*, München, 1980

Falter, Jürgen W.: „Wer verhalf der NSDAP zum Sieg", în: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, B 28–29/79 (1979), p. 3 şi urm.

Fătu, Mihai: „În anticamera dictaturii fasciste", în: *MI*, 4 (1970), Nr. 10, p. 87 şi urm.

Fătu, Mihai/Spălăţelu, Ion: „Legionarismul, O pagină întunecată din istoria contemporană a României", în: *Lupta de clasă*, 1 (1970), Nr. 9, p. 56 şi urm.

Idem: *Garda de Fier, Organizație teroristă de tip fascist*, București, ediția a II-a, 1980 (ediția I, 1971)
Idem: „Din dosarul crimelor legionare", în: *MI*, 14 (1980), Nr. 11, p. 43 și urm.
Felice, Renzo de: *Le interpretazioni del fascismo*, Roma și Bari, 1977
Idem: *Der Faschismus, Ein Interview von Michael A. Ledeen*, Stuttgart, 1977
Fischer-Galați, Stephen: „The Origins of Modern Rumanian Nationalism", în: *Jahrbuch für Geschichte Osteuropas*, N. F. 12 (1964), p. 48 și urm.
Idem: „Peasantism in Interwar Eastern Europe", în: *Balkan Studies*, 8 (1967), p. 103 și urm.
Idem: „Rumänien", în: *Die kommunistischen Parteien der Welt*, ed. de C. D. Kernig, Freiburg–Basel–Viena, 1969, col. 433 și urm.
Idem: „Romanian Nationalism", în: P. F. Sugar, I. J. Lederer (ed.), *Nationalism, op. cit.*, p. 373 și urm.
Idem: „Fascism in Romania", în: P. F. Sugar (ed.), *Native Fascism, op. cit.*, p. 112 și urm.
Flavius, J.: „À l'ombre de la croix gammée, Le chapitre nazi de l'histoire de la Roumanie", în: *Documentation sur l'Europe centrale*, 8 (1970), p. 272 și urm.
Flora, Peter: *Modernisierungsforschung*, Opladen, 1974
Florescu, Eugenia: *Începuturile și evoluția mișcării fasciste în România până în anul 1933*, Rezumatul tezei de doctorat, București, 1980
Florescu, Mihail: *Alegerile parlamentare în lumina cifrelor și a faptelor, 1918–1937*, București, 1946
Förster, Jürgen: „Zur Bündnispolitik Rumäniens vor und während des Zweiten Weltkrieges", în: *Militärgeschichte, Probleme–Thesen–Wege, im Auftrag des Militärgeschichtlichen Forschungsamtes aus Anlaß seines 25jährigen Bestehens*, selecție alcătuită de Manfred Messerschmidt, Klaus A. Maier, Werner Rahn și Bruno Thoß, Stuttgart, 1982, p. 294 și urm.
Fritsche, Klaus: „Faschismustheorien, Kritik und Perspektiven", în: Franz Neumann (ed.), *Handbuch politischer Theorien und Ideologien*, Reinbek, 1977, p. 467 și urm.
Fröbel, Folker/Heinrichs, Jürgen/Kreye, Otto (ed.): *Die Armut des Volkes, Verelendung in den unterentwickelten Ländern, Auszüge aus Dokumenten der Vereinten Nationen*, Hamburg, 1974
Fromm, Erich: *Die Furcht vor der Freiheit*, Frankfurt/M., ediția a IX-a, 1977
Gall, Ernö: *Sociologia burgheză din România, Studii critice*, București, ediția a II-a, 1963
Gall, Lothar: „Die europäischen Mächte und der Balkan im 19. Jahrhundert", în: *HZ*, 228 (1979), p. 551 și urm.
Galtung, Johan: „Eine strukturelle Theorie des Imperialismus", în: Dieter Senghaas (ed.), *Imperialismus und strukturelle Gewalt, Analysen über abhängige Reproduktion*, Frankfurt/M. 1972, p. 29 și urm.
Gellner, E./Ionescu, G. (ed.): *Populism, Its Meaning and National Characteristics*, London, 1969
Georgescu, Titu: „Sur la cinquième colonne hitlérienne en Roumanie", în: *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, 18 (1968), p. 19 și urm. (în românește

sub numele de Ştefan Muşat: „Coloana a V-a hitleristă în România", în: *Analele de istorie*, 16 (1970), p. 128 şi urm.)

Idem: „Aspects de la lutte du peuple roumain contre le fascisme, 1933–1937", în: *RRH*, 2 (1963), p. 361 şi urm.

Georgescu, Vlad: *Political Ideas and the Enlightment in the Romanian Principalities, 1750–1831*, New York, 1971

Giurescu, Constantin C./Giurescu, Dinu C.: *Istoria Românilor, Din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Bucureşti, ediţia a II-a, 1975

Idem: *Scurtă istorie a Românilor, Pentru tineret îndeosebi*, Bucureşti, 1977

Gollwitzer, Heinz (ed.): *Europäische Bauernparteien im 20. Jahrhundert*, Stuttgart şi New York, 1977

Idem: „Europäische Bauerndemokratie im 20. Jahrhundert", în: *idem* (ed.), *Europäische Bauernparteien*, *op. cit.*, p. 1 şi urm.

Graml, Hermann: *Europa zwischen den Kriegen*, München, ediţia a IV-a, 1979

Grămadă, Ilie/Popovici, V.: „Les réformes réalisées de 1917 à 1923 par le régime bourgeois agrarien de Roumanie sous la pression de l'élan révolutionnaire des masses populaires", în: *Nouvelles études d'histoire* présentés au Xe congrès des sciences historiques, Roma, 1955, p. 434 şi urm.

Gregor, A. James: *Interpretations of Fascism*, Morristown, 1974

Idem: *The Fascist Persuasion in Radical Politics*, Princeton, 1974

Greß, Franz: „Faschismus", în: Axel Görlitz (ed.), *Handlexikon der Politikwissenschaft*, vol. 1, p. 108 şi urm.

Greß, Franz/Jascke, Hans-Gerd: „Neuere Tendenzen der Faschismusanalyse im deutsch-englischsprachigen Bereich, Ein Überblick", în: *NPL*, 27 (1982), p. 320 şi urm.

Gruchmann, Lothar: *Der Zweite Weltkrieg*, München, ediţia a III-a, 1974

Guha, Amendula B.: „Rumania as a Development Model", în: *Journal of Peace Research*, 11 (1974), Nr. 4, p. 298 şi urm.

Hamilton, Richard F.: *Who voted for Hitler*, Princeton, 1982

Haşeganu, M./Ghina, Gh./Alexandru, D./Holan, M.: *Wirtschaftsgeographie der Rumänischen Volksrepublik*, Berlin (Ost), 1962

Heberl, Rudolf: *From Democracy to Nazism, A Regional Case Study in Political Parties in Germany*, New York, 1945

Heinz, Walter R./Schöber, Peter (ed.): *Theorien kollektiven Verhaltens, Beiträge zur Analyse sozialer Protestaktionen und Bewegungen*, vol. 1–2, Darmstadt şi Neuwied, 1972

Heitmann, Klaus: „Das ‚rumänische Phänomen', Die Frage des nationalen Spezifikums in der Selbstbesinnung der rumänischen Kultur seit 1900", în: *Südostforschungen*, 29 (1970), p. 171 şi urm.

Hibbeln, Ewald: *Codreanu und die Eiserne Garde*, Siegen, 1984

Hillgruber, Andreas: *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu, Die deutsch-rumänischen Beziehungen, 1938 bis 1944*, Wiesbaden, ediţia a II-a, 1965

Hitchins, Keith: „Gândirea, Naţionalism in a Spiritual Guise", în: K. Jowitt (ed.), *Social Change*, *op. cit.*, p. 140 şi urm.

Höhne, Heinz: *Der Orden unter dem Totenkopf, Die Geschichte der SS*, München, 1979

Hoogvelt, Ankie M. M.: *The Sociology of Developing Societies*, Londra şi Basingstoke, ediţia a II-a, 1978

Horia, Vintilă: „Roumanie", în: *Les grands courants de la pensée mondiale contemporaine*, ed. de M. F. Sciacca, vol. 7, Milano, 1959, p. 1067 şi urm.

Huber, Manfred: *Grundzüge der Geschichte Rumäniens*, Darmstadt, 1973

Iancu, Carol: *Les juifs en Roumanie 1866–1919, De l'exclusion à l'émancipation*, Aix-en-Provence, 1978

Ignat, Petru: „Guvernul fantomă din laboratorul lui Himmler", în: *MI*, 13 (1979), Nr. 8, p. 54 şi urm.

Ignat, Petru/Matei, Gheorghe: „Asasinarea lui Armand Călinescu", în: *MI*, 1 (1967), Nr. 7, p. 71 şi urm.

Ilie, Petre/Aureliu, Nicolae: „În culisele conflictului dintre Horia Sima şi Ion Antonescu", în: *MI*, 1 (1967), Nr. 4, p. 23 şi urm.

Ionescu, Ghiţă: *Communism in Rumania*, 1944–1962, Londra şi New York, 1964

Ioniţă, Gheorghe I.: „Doi aliaţi electorali Maniu–Codreanu, PNŢ–Garda de Fier", în: *MI*, 4 (1970), Nr. 9, p. 60 şi urm.

Idem: *PCR şi masele populare, 1934–1938*, Bucureşti, 1971

Iordache, Anastasie: *Viaţa politică în România, 1910–1914*, Bucureşti, 1972

Istoria gândirii sociale şi filozofice în România, vol. coord. de C. I. Gulian ş.a., Bucureşti, 1964

Împotriva fascismului, Sesiunea ştiinţifică privind analiza critică şi demascarea fascismului în România, Bucureşti, 1971

Jacobsen, Hans-Adolf: *Nationalsozialistische Außenpolitik, 1933–1938*, Frankfurt/M. şi Berlin, 1968

Janos, Andrew C.: „The One-Party State and Social Mobilization: East Europe between the Wars", în: Samuel P. Huntington, Clement H. Moore, *Authoritarian Politics in Modern Society, The Dynamics of Established One Party Systems*, Londra şi New York, 1970

Idem: „Modernization and Decay in Historical Perspective, The Case of Romania", în: K. Jowitt (ed.), *Social Change, op. cit.*, p. 72 şi urm.

Jelavich, C./Jelavich, B.: *The Balkans in Transition, Essays on the Development of Balkan Life and Politics since the 18th Century*, Berkeley, 1963

Jelanik, Yeshayahu: „Clergy and Fascism, The Hlinka Party in Slovakia and the Croatian Ustasha Movement", în: St. U. Larsen ş.a. (ed.), *Who were the Fascists, op. cit.*, p. 367 şi urm.

Josa, Mircea/Lungu, Traian: *Viaţa politică în România, 1899–1910*, Bucureşti, 1977

Jowitt, Kenneth: „The Sociocultural Bases of National Dependency in Peasant Countries", în: *idem* (ed.), *Social Change in Romania, op. cit.*, p. 1 şi urm.

Jowitt, Kenneth (ed.): *Social Change in Romania, 1860–1940, A Debate on Development in a European Nation*, Berkeley, 1978

Kale, Donald M. Mc.: *The Swastica outside Germany*, Kent, 1977

Kater, Michael H.: „Sozialer Wandel in der NSDAP im Zuge der nationalsozialistischen Machtergreifung", în: W. Schieder (ed.), *Faschismus als soziale Bewegung*, *op. cit.*, p. 25 şi urm.

Kedward, Harry R.: *Fascism in Western Europe*, 1900–1945, Glasgow, 1969

Kernig, C. D. (ed.): *Marxismus im Systemvergleich, Geschichte*, vol. 1–5, Frankfurt/M. şi New York,1974

Kitchen, Martin: *Fascism*, Londra şi Basingstoke, 1976

Kuhn, Axel: *Das faschistische Herrschaftssystem und die moderne Gesellschaft*, Hamburg, 1973

Kühnl, Reinhard (ed.): *Texte zur Faschismusdiskussion 1, Positionen und Kontroversen,* Reinbek, 1974

Idem: *Texte zur Faschismusdiskussion 2, Faschismustheorien. Ein Leitfaden*, Reinbek, 1979

Lackó, Miklós: *Arrow-Cross Men, National Socialists, 1935–1944*, Budapesta, 1969

Idem: „Ostmitteleuropäischer Faschismus", în: *VfZG* 21 (1973), p. 39 şi urm.

Idem: „The Social Roots of Hungarian Fascism, The Arrow-Cross", în: St. U. Larsen ş.a. (ed.), *Who were the Fascists, op. cit.*, p. 395 şi urm.

Lampe, J. R.: „Varieties of Unsuccessful Industrialization, The Balkan States before 1914", în: *JEH*, 35 (1975), p. 56 şi urm.

Laqueur, Walter (ed.): *Fascism, A Reader's Guide*, Londra, 1976

Laqueur, Walter/Mosse, George L. (ed.): *Internationaler Faschismus, 1920–1945*, München, 1966 (ediţia germană [carte] a *Journal of Contemporary History*, 1 [1966])

Larsen, Stein Ugelvik/Hagtvet, Bernt/Myklebust, Jan Peter (ed.).: *Who were the Fascists*, Bergen–Oslo–Tromsø, 1980

Larsen, Stein Ugelvik: „The Spread of Nazism as a Diffusion Process, Methodological Considerations and some Results from an Analysis of the Recruitment to the Nasjonal Samling in Norway, 1933–1945", în: R. Mann (ed.), *Die Nationalsozialisten, op. cit.*, p. 186 şi urm.

Ledeen, Michael Arthur: *Universal Fascism, The Theory and Practice of the Fascist International, 1928–1936*, New York, 1972

Leontieş, Demetrius: *Die Auswirkungen der staatlichen Industrieförderungsmaßnahmen im vorkommunistischen Rumänien unter Berücksichtigung der politischen, sozialen und wirtschaftlichen Faktoren des Landes, Ein Beitrag zum Problem der wirtschaftlichen Entwicklung*, dis., München, 1976

Liess, Rudolf Otto: „Rumänische Bauernparteien", în: H. Gollwitzer (ed.), *Europäische Bauernparteien, op. cit.*, p. 437 şi urm.

Linz, Juan J.: „An Authoritarian Regime, Spain", în: Erik Allardt, Stein Rokkan (ed.), *Mass Politics, Studies in Political Sociology*, New York, 1970, p. 253 şi urm.

Idem: *Crisis, Breakdown and Reequilibration* (Juan J. Linz, Alfred Stephan (ed.): *The Breakdown of Democratic Regimes*, vol. 1), Baltimore şi Londra, 1978

Idem: „Some Notes toward a Comparative Study of Fascism in Sociological Historical Perspective", în: W. Laqueur (ed.), *Fascism, op. cit.*, p. 3 şi urm.

Liveanu, Vasile: „Cu privire la legăturile camarilei lui Carol al II-lea cu vârfurile capitalului monopolist, 1930–1934", în: *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi*, Bucureşti, 1965, p. 585 şi urm.

Idem: „The Problem of Industrialization in Romanian Social Thinking and Social Practice", în: *RRH*, 17 (1978), p. 758 şi urm.

Longchamp, Jean-Paul: *La Garde de Fier, Ou l'histoire d'une bande d'assassins*, Paris, 1975

Lubasz, Heinz (ed.): *Fascism, Three Major Regimes*, New York, 1975

Lungu, Traian: *Viaţa politică în România la sfârşitul secolului al XIX-lea, 1888–1899*, Bucureşti, 1967

Lyttelton, Adrian: „Italian Fascism", în: W. Laqueur (ed.), *Fascism, op. cit.*, p. 125 şi urm.

Maciu, Vasile: „Revoluţia din 1848 în ţările române", în: A. Oţetea (ed.), *Istoria poporului român, op. cit.*, p. 365 şi urm.

Mann, Reinhard (ed.): *Die Nationalsozialisten, Analysen faschistischer Bewegungen*, Stuttgart, 1980

Marcu, N./Puia, I./Cherciu, A./Bozga, V./Vasile, R.: *Istorie economică*, Bucureşti, 1979

Marguerat, Philippe: „L'Allemagne et la Roumanie à l'automne 1938, Economie et diplomatie", în: *Relations internationales*, 1 (1974), p. 173 şi urm.

Idem: *Le IIIe Reich et le pétrole roumain, 1938–1940, Contribution à l'étude de la pénétration économique allemande dans les Balkans à la veille et au début de la seconde guerre mondiale*, Leiden şi Geneva, 1977

Marinescu, Georg G.: *Die Entwicklung des parlamentarischen Wahlsystems in Rumänien*, dis. (manuscris nepubl.), München, 1954

Matei, Gh.: „Cum a fost asasinat I. G. Duca", în: *MI*, 1 (1967), Nr. 3, p. 15 şi urm.

Merkl, Peter H.: *Political Violence under the Swastika, 581 Early Nazis*, Princeton, 1975

Idem: „Comparing Fascist Movements", în: St. U. Larsen ş.a. (ed.), *Who were the Fascists, op. cit.*, p. 752 şi urm.

Michel, Henri: *Les fascismes*, Paris, 1977

Micu, Dumitru: *Literatura română la începutul secolului al XX-lea, 1900–1916, Publicaţii, grupări, curente*, Bucureşti, 1964

Idem: *„Gândirea" şi gândirismul*, Bucureşti, 1975

Miege, Wolfgang: *Das Dritte Reich und die Deutsche Volksgruppe in Rumänien, 1933–1938, Ein Beitrag zur nationalsozialistischen Volkstumspolitik*, Frankfurt/M. şi Berna, 1972

Mommsen, Hans: „Nationalsozialismus", în: C. D. Kernig (ed.), *Marxismus im Systemvergleich, Geschichte*, vol. 3, *op. cit.*, col. 174 şi urm.

Idem: „National Socialism, Continuity and Change", în: W. Laqueur (ed.), *Fascism, op. cit.*, p. 179 şi urm.

Moore, Barrington: *Soziale Ursprünge von Diktatur und Demokratie*, Frankfurt/M., 1969

Mosse, George L.: *Nazism, A Historical and Comparative Analysis of National Socialism, George L. Mosse in Interview with M. A. Ledeen*, New Brunswick, 1978

Idem: „Introduction, Towards a General Theory of Fascism", în: *idem* (ed.), *International Fascism, New Thoughts and New Approaches*, Londra şi Beverly Hills, 1979, p. 1 şi urm.

Muşat, Mircea/Ardeleanu, Ion: *Viaţa politică în România, 1918–1921*, Bucureşti, 1976

Nagy-Talavera, Nicholas M.: *The Green Shirts and the Others, A History of Fascism in Hungary and Romania*, Stanford, 1970
Neagoe, Stelian: „Moartea purta cămaşă verde", în: *MI*, 4 (1970), Nr. 11, p. 81 şi urm.
Idem: *Triumful raţiunii împotriva violenţei, Viaţa universitară ieşeană interbelică*, Iaşi, 1977
Idem: *Viaţa universitară clujeană interbelică*, vol. 1–2, Cluj-Napoca, 1980
Neagu, Cosma/Marinescu, Dumitrescu/Georgescu, R.: *Fapte din umbră*, vol. 1–3, Bucureşti, 1975–1980
Nedelcu, Florea: „Campania electorală desfăşurată în ajunul alegerilor din decembrie 1937", în: *Studii şi articole de istorie*, 14 (1969), p. 171 şi urm.
Idem: „Carol al II-lea şi Garda de Fier, De la relaţiile amicale la criză, 1930–1937", în: *Studii*, 24 (1971), p. 1009 şi urm.
Idem: „Étude concernant le rôle de l'Allemagne hitlérienne dans l'évolution des organisations fascistes de Roumanie dans la période 1933–1937", în: *RRH*, 10 (1971), p. 991 şi urm.
Idem: „Carol şi Garda de Fier", în: *MI*, 7 (1973), Nr. 5, p. 77 şi urm.
Idem: „Unele probleme ale luptei pentru putere dintre dictatura regală şi Garda de Fier", în: *Revista de istorie*, 31 (1978), p. 587 şi urm.
Idem: *De la restauraţie la dictatura regală*, Cluj-Napoca, 1981 (versiunea nouă şi adăugită a studiului apărut înainte cu titlul *Viaţa politică din România în preajma instaurării dictaturii regale*, Cluj, 1973)
Niethammer, Lutz: „Faschistische Bewegungen der Zwischenkriegszeiten in Europa", în: *Politische Bildung*, 5 (1972), p. 17 şi urm.
Noack, Hermann: *Die Philosophie Westeuropas*, Darmstadt, ediţia a IV-a, 1976
Nohlen, Dieter/Nuscheler, Franz: *Handbuch der Dritten Welt*, vol. 1, *Theorien und Indikatoren der Unterentwicklung und Entwicklung*, Hamburg, 1974
Idem: „Indikatoren von Unterentwicklung", în: *idem* (ed.), *Handbuch, op. cit.*, p. 325 şi urm.
Nolte, Ernst: *Die faschistischen Bewegungen, Die Krise des liberalen Systems und die Entwicklung der Faschismen*, München, ediţia a IV-a, 1973
Idem (ed.): *Theorien über den Faschismus*, Köln, ediţia a IV-a, 1976
Idem: *Der Faschismus in seiner Epoche, Die Action française, Der italienische Faschismus, Der Nationalsozialismus*, München şi Zürich, ediţia a V-a, 1979
Oldson, William O.: *The Historical and Nationalistic Thought of Nicolae Iorga*, New York, 1973
Opitz, Reinhard: „Die faschistische Massenbewegung", în: R. Kühnl (ed.), *Texte zur Faschismusdiskussion 1*, *op. cit.*, p. 176 şi urm.
Oprea, Ion M./Tătuţ, Constanţa: „Afacerea Škoda", în: *MI*, 2 (1968), Nr. 5, p. 43 şi urm.
Organski, A. F. K.: „Faşcism and Modernization", în: S. J. Woolf (ed.), *The Nature of Fascism, op. cit.*, p. 176 şi urm.
Orlow, Dietrich: *The History of the Nazi Party, 1919–1933*, Pittsburgh, 1969
Ornea, Zigu: *Junimismul, Contribuţii la studierea curentului*, Bucureşti, 1966
Idem: *Ţărănismul, Studii sociologice*, Bucureşti, 1969
Idem: *Sămănătorismul*, Bucureşti, 1970

Idem: *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, București, 1980
Oțetea, Andrei (ed.): *Istoria poporului român*, București, 1972
Parker, R. A. C.: *Das Zwanzigste Jahrhundert, 1918–1945*, Frankfurt/M., 1967
Pațac, F.: „Unele date privind poziția capitalului străin în industria României la sfârșitul perioadei interbelice", în: *Studii de economie*, 1 (1970), p. 87 și urm.
Payne, Stanley G.: *Fascism, op. cit.*, p. 295 și urm.
Idem: *Fascism, Comparison and Definition*, Londra, 1980
Pearton, Maurice: *Oil and The Rumanian State*, Oxford, 1971
Petersen, Jens: „Wählerverhalten und soziale Basis des Faschismus in Italien zwischen 1919 und 1928", în: W. Schieder (ed.), *Faschismus als soziale Bewegung, op. cit.*, p. 119 și urm.
Petric, Aron: „Trăsăturile generale ale dezvoltării României în primul deceniu interbelic", în: *Cumidava* 3 (1968)
Piper, Wolfgang: *Grundprobleme des wirtschaftlichen Wachstums in einigen südosteuropäischen Ländern der Zwischenkriegszeit*, Berlin, 1961
Platon, Gheorghe: *Geneza revoluției române de la 1848*, București, 1980
Polonsky, Anthony: *The Little Dictators, The History of Eastern Europe since 1918*, Londra și Boston, 1975
Pop, Gheorghe T.: *Caracterul antinațional și antipopular al activității Partidul Național Creștin*, Cluj-Napoca, 1978
Popa, Marian: *Geschichte der rumänischen Literatur*, București, 1980
Popinceanu, Ion: *Rumänien*, Nürnberg, 1967
Potra, George G.: „În culisele «cazului» Titulescu", în: *MI*, 3 (1969), Nr. 9, p. 50 și urm.
Rammstedt, Ottheim: *Soziale Bewegung*, Frankfurt/M., 1978
Ránki, György: „The Fascist Vote in Budapest 1939", în: St. U. Larsen ș.a. (ed.), *Who were the Fascists*, p. 401 și urm.
Raupach, Hans: „Strukturelle und institutionelle Auswirkungen der Weltwirtschaftskrise in Ost- und Mitteleuropa", în: *VfZG*, 24 (1976), p. 38 și urm.
Rădulescu, G.: „Rata profitului în economia românească în anii 1927–1938", în: *Studii și cercetări economice*, 4 (1969), p. 23 și urm.
Rhode, Gotthold: „Die südosteuropäischen Staaten von der Neuordnung nach dem 1. Weltkrieg bis zur Ära der Volksdemokratien, Rumänien 1918–1968", în: Theodor Schieder (ed.), *Handbuch der Europäischen Geschichte*, vol. 7, Stuttgart, 1979, p. 1154 și urm.
Roberts, Henry L.: *Rumania, Political Problems of an Agrarian State*, New Haven, 1951
Rogger, Hans/Weber, Eugen (ed.).: *The European Right*, Berkeley, 1965
Rokkan, Stein: „Die vergleichende Analyse der Staaten- und Nationenbildung, Modelle und Methoden", în: W. Zapf (ed.), *Theorien des sozialen Wandels, op. cit.*, p. 229 și urm.
Rothschild, Joseph: *East Central Europe between the Two World Wars*, Seattle și Londra, 1974
Rusenescu, Mihail/Saizu, Ion: *Viața politică în România, 1922–1928*, București, 1979
Saage, Richard: *Faschismustheorien, Eine Einführung*, München, 1976

Saizu, Ioan/Rusenescu, Mihail: „Considérations sur l'évolution de l'économie de la Roumanie entre les années 1922–1928", în: *RRH*, 15 (1976), p. 605 şi urm.
Sauer, Wolfgang: „National Socialism, Totalitarism or Fascism", în: H. A. Turner (ed.), *Reapprasails, op. cit.*, p. 93 şi urm.
Savu, Alexandru Gh.: „Armand Călinescu contra Gărzii de Fier", în: *MI*, 1 (1967), Nr. 7, p. 61 şi urm.
Idem: „File dintr-un întunecat capitol, Dictatura legionară", în: *MI*, 4 (1970), Nr. 11, p. 81 şi urm.
Idem: *Dictatura regală*, Bucureşti, 1970
Idem: „Gangsterii la putere, Jaful la ordinea zilei", în: *MI*, 4 (1970), C. 12, p. 83 şi urm.
Idem: „Din cronica moravurilor politice trecute: Fripturismul", în: *MI*, 1 (1970), Nr. 8, p. 79 şi urm.
Idem: „21–23 ianuarie 1941, Iureşul sângeros al rebeliunii legionare", în: *MI*, 5 (1971), Nr. 1, p. 78 şi urm.
Idem: *Sistemul partidelor politice din România, 1919–1940*, Bucureşti, 1976
Sburlati, Carlo: *Codreanu il capitano*, Roma, 1970
Scheuch, Erwin, K./Klingemann, Hans S.: „Theorie des Rechtsradikalismus in westlichen Industriegesellschaften", în: *Hamburger Jahrbuch*, 12 (1967), p. 22 şi urm.
Schieder, Wolfgang (ed.): *Faschismus als soziale Bewegung, Deutschland und Italien im Vergleich*, Hamburg, 1976
Idem: „Faschismus", în: C. D. Kerning (ed.), *Marxismus im Systemvergleich, Geschichte, op. cit.*, vol. 2, col. 1 şi urm.
Idem: „Der Strukturwandel der faschistischen Parteien Italiens in der Phase der Herrschaftsstabilisierung", în: *idem* (ed.), *Faschismus als soziale Bewegung, op. cit.*, p. 69 şi urm.
Idem: „Diskussionsbeitrag", în: *Totalitarismus und Faschismus, op. cit.*, p. 45 şi urm.
Schmitter, Philippe C.: „Reflections on Mihail Manoilescu and the Political Consequences of Delayed-Dependent Development on the Periphery of Western Europe", în: K. Jowitt (ed.), *Social Change, op. cit.*, p. 117 şi urm.
Schnabel, Thomas: „‚Wer wählte Hitler', Bemerkungen zu einigen Neuerscheinungen über die Endphase der Weimarer Republik", în: *GG*, 8 (1982), p. 116 şi urm.
Schulz, Gerhard: *Faschismus–Nationalsozialismus, Versionen und theoretische Kontroversen, 1922–1972*, Frankfurt/M., 1974
Scurtu, Ioan: „Lupta partidelor politice în alegerile parlamentare din decembrie 1937", în: *Studii*, 20 (1967), p. 145 şi urm.
Idem: *Din viaţa politică a României, Întemeierea şi activitatea Partidului Ţărănesc, 1918–1926*, Bucureşti, 1975
Idem: „Political Parties in Romania after Parliamentary Elections, 1919–1937", în: *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol"* (Iaşi), 17 (1980), p. 63 şi urm.
Idem: *Viaţa politică din România, 1918–1944*, Bucureşti, 1982
Senghaas, Dieter: *Weltwirtschaftsordnung und Entwicklungspolitik, Plädoyer für Dissoziation*, Frankfurt/M., 1977

Shapiro, Paul A.: „Prelude to Dictatorship in Romania: The National Christian Party in Power, December 1937–February 1938", în: *Canadian–American Slavic Studies*, 8 (1974), p. 45 şi urm.

Simion, Aurică: „Agonia unui regim, Ultimele zile ale domniei lui Carol al II-lea", în: *MI*, 2 (1968), Nr. 4, p. 78 şi urm.

Idem: „Nopţile bucureştene ale cuţitelor lungi", în: *MI*, 2 (1968), Nr. 12, p. 60 şi urm., 3 (1969), Nr. 1, p. 54 şi urm., Nr. 2, p. 50 şi urm.

Idem: *Dictatul de la Viena*, Cluj, 1972

Idem: *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940–ianuarie 1941*, Cluj-Napoca, 1976

Simion, Natalia: „Geneza doctrinei social-politice a ţărănismului", în: *Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi*, s IIIb, 19 (1973), p. 121 şi urm.

Sinanian, Sylvia/Deak, Istvan/Ludz, Peter C. (ed.): *Eastern Europe in the 1970's*, New York, 1972

Sonea, Emilia/Sonea, Gavrilă: *Viaţa economică şi politică a României, 1933–1938*, Bucureşti, 1978

Spălăţelu, Ion: „Firele duceau spre centrala nazistă", în: *MI*, 4 (1970), Nr. 12, p. 84 şi urm.

Spiru, Basil: *Freiheit, die sie meinen..., Rumänien unter der Ferse der City und der Wallstreet*, Berlin (Ost), 1957

Stan, Apostol: *Grupări şi curente politice în România între unire şi independenţă*, Bucureşti, 1979

Stavrianos, L. S.: „The Influence of the West on the Balkans", în: C. Jelavich, B. Jelavich (ed.), *The Balkans, op. cit.*, p. 184 şi urm.

Stoian, Mihai: *Moartea unui savant, N. Iorga*, Bucureşti, 1975

Stoianovich, Traian: „The Social Foundations of Balkan Politics, 1750–1951", în: C. Jelavich, B. Jelavich (ed.), *The Balkans, op. cit.*, p. 297 şi urm.

Sugar, Peter F. (ed.): *Native Fascism in the Succesor States, 1918–1945*, Santa Barbara, 1971

Idem: „Fascism in Interwar Eastern Europe, The Dichotomy of Power and Influence", în: S. Sinaian ş.a. (ed.), *Eastern Europe in the 1970's, op. cit.*, p. 13 şi urm.

Idem: „External and Domestics Roots of Eastern European Nationalism", în: Peter F. Sugar, Ivo Lederer (ed.), *Nationalism, op. cit.*, p. 3 şi urm.

Sugar, Peter F./Lederer, Ivo J. (ed.): *Nationalism in Eastern Europe*, Seattle şi Londra, 1969

Sundhausen, Holm: „Sozioökonomische und kulturelle Grundlagen der Nationalbildung in Ostmittel- und Südosteuropa", în: *Deutsch-rumänisches Colloquium junger Historiker, Kulturhistoriker und Zeitgeschichtler*, München, 1974, p. 96 şi urm.

Şandru, Dumitru: „Considérations sur la structure de la propriété foncière rurale en Roumanie entre les deux guerres mondiales", în: *RRH*, 15 (1976), p. 585 şi urm.

Idem: *Reforma agrară din 1921*, Bucureşti, 1976

Şuga, Alexander: *Die völkerrechtliche Lage Bessarabiens in der geschichtlichen Entwicklung des Landes*, dis., Bonn, 1958

Thamer, Hans-Ulrich/Wippermann, Wolfgang: *Faschistische und neofaschistische Bewegungen*, Darmstadt, 1977

Tibi, Bassam: „Die iranische Revolution und die Reislamisierung im Lichte des Nord-Süd-Konflikts", în: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, B 14/81 (1981), p. 12 şi urm.

Tomos, M. Nicolae: *Garda de Fier în slujba hitlerismului*, Rezumatul tezei de doctorat, Cluj-Napoca, 1976

Totalitarismus und Faschismus, Eine wissenschaftliche und politische Begriffskontroverse, Kolloquium im Institut für Zeitgeschichte, 24 noiembrie 1978, München şi Viena, 1980

Turczynski, Emanuel: „Die städtische Gesellschaft in den Staaten des Donauraums", în: *Südosteuropa Jahrbuch*, 9 (1969), p. 60 şi urm.

Idem: *Konfession und Nation. Zur Frühgeschichte der serbischen und rumänischen Nationsbildung*, Düsseldorf, 1976

Idem: „The Background of Romanian Fascism", în: P. F. Sugar (ed.), *Native Fascism, op. cit.*, p. 98 şi urm.

Turner, Henry A.: „Fascism and Modernization", în: *World Politics*, 24 (1972), p. 547 şi urm.

Idem (ed.): *Reappraisals of Fascism*, New York, 1975

Ureche, Gelu/Buduru, Valeriu: „Organizaţii extremiste de dreapta în anticamera Gărzii de Fier", în: *MI*, 7 (1973), Nr. 11, p. 87 şi urm., Nr. 12, p. 82 şi urm.

Vago, Bela: „Popular Front in The Balkans, Failure in Hungary and Rumania", în: *Contemporary History*, 5 (1970), p. 95 şi urm.

Idem: „Fascism in Eastern Europe", în: W. Laqueur (ed.), *Fascism, op. cit.*, p. 229 şi urm.

Valota, Bianca: *Questione agraria e vita politica in Romania (1907–1922), Tra democrazia contadina e liberalismo autoritario*, Milano, 1979

Warringer, Doreen: „Some Controversial Issues in the History of Agrarian Europe", în: *Slavonic and East European Rewiew*, 32 (1953), p. 168 şi urm.

Weber, Eugen: *Varieties of Fascism, Doctrines of Revolution in the 20th Century*, Toronto–New York–Londra, 1964

Idem: „Die Männer des Erzengels", în: W. Laqueur ş.a. (ed.), *Internationaler Faschismus, op. cit.*, p. 143 şi urm.

Idem: „Romania", în: H. Rogger ş.a. (ed.), *The European Right, op. cit.*, p. 501 şi urm.

Idem: „The Right, An Introduction", în: H. Rogger ş.a. (ed.), *The European Right, op. cit.*, p. 1 şi urm.

Idem: „Revolution? Counterrevolution? What Revolution?", în: W. Laqueur (ed.), *Fascism, op. cit.*, p. 435 şi urm.

Wehler, Hans-Ulrich: *Modernisierungstheorie und Geschichte*, Göttingen, 1975

Weil, Bernd: *Faschismustheorien, Eine vergleichende Übersicht mit Bibliographie*, Frankfurt/M., 1984

Wendt, Bernd Jürgen: „England und der deutsche ‚Drang nach Südosten', Kapitalbeziehungen und Warenverkehr in Südosteuropa zwischen den Weltkriegen", în: Immanuel Geiss, Bernd Jürgen Wendt (ed.), *Deutschland in der Weltpolitik*

des 19. und 20. Jahrhunderts, Fritz Fischer zum 65. Geburtstag, Düsseldorf, 1973, p. 483 şi urm.

Wiles, Peter: „A Syndrome, not a Doctrine, Some Elementary Theses on Populism", în: E. Gellner ş.a. (ed.), *Populism, op. cit.*, p. 166 şi urm.

Wilson, Paul: *Soziale Bewegungen, Von Rousseau bis Castro*, München, 1974

Winkler, Heinrich August: *Mittelstand, Demokratie und Nationalsozialismus, Die politische Entwicklung von Handwerk und Kleinhandel in der Weimarer Republik*, Köln, 1972

Idem (ed.): *Nationalismus*, Königstein/Ts., 1978

Idem: „Mittelstandsbewegung oder Volkspartei, Zur sozialen Basis der NSDAP", în: W. Schieder (ed.), *Faschismus als soziale Bewegung, op. cit.*, p. 97 şi urm.

Wippermann, Wolfgang: *Faschismustheorien, Zum Stand der gegenwärtigen Diskussion*, Darmstadt, 1972

Idem: *Europäischer Faschismus im Vergleich, 1922–1982*, Frankfurt/M., 1983

Woolf, Stuart J. (ed.): *European Fascism*, Londra, 1968

Idem (ed.): *The Nature of Fascism*, Londra, 1968

Zach, Krista: *Die legionäre Bewegung im rumänischen Parteienstaat, unter der Königsdiktatur und mit General Antonescu an der Macht, Beiträge zur Analyse des militanten rumänischen Nationalismus und Konservatismus in den Jahren zwischen den Weltkriegen*, lucrare de masterat (ms.), München, 1970

Zaharia, Gheorghe: „Unele date cu privire la teroarea fascistă din România (1940–1944)", în: *Analele Institutului de Istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.*, 9 (1963), p. 101 şi urm.

Idem: „Sur la politique extérieure de la Roumanie avant la deuxième guerre mondiale", în: *Revue d'histoire de la Deuxième Guerre Mondiale*, 18 (1968), p. 1 şi urm.

Zapf, Wolfgang (ed.): *Theorien des sozialen Wandels*, Köln şi Berlin, 1969

Zeman, Zbynêk A. B.: *Nazi Propaganda*, Oxford–Londra–New York, ediţia a II-a, 1973

Ziemar, Klaus: „Rumänien", în: Dolf Sternberger, Bernhard Vogel (ed.), *Die Wahl der Parlamente*, Berlin, 1969, p. 1031 şi urm.

Zorn, Wolfgang: „Umrisse der frühen Industrialisierung Südosteuropas im 19. Jahrhundert", în: *VSWG*, 57 (1970), p. 500 şi urm.

Indice de nume proprii

Alecsandri, Vasile 69
Alexandru I, rege al Iugoslaviei 15, 251
Alfons al XIII-lea, rege al Spaniei 145
Aloisi, Pompeo 223
Amzăr, Dinu C. 169
Andrei, Petre 218
Angelescu, Constantin 111, 184, 237, 245
Angioloni, Marion 103
Antec, Agafei 117
Antonescu, Ion 27, 333, 334, 338, 347, 352, 401–410, 412–425, 427, 430–432, 450
Antonescu, Mihai 423
Antonio, José 15
Antoniu, Ion Pâsu 365
Arciszewski 338
Arendt, Hannah 257
Argeşeanu, Gheorghe 391
Argetoianu, Constantin 144, 149, 199, 232, 237, 238, 240, 273, 294, 350, 391, 411
Armon, Theodor I. 17, 224
Averescu, Alexandru 42, 53, 92–93, 95, 99–101, 112, 136, 138, 143, 149, 161, 175, 208, 211, 238, 247, 255, 318, 358, 387, 440, 450

Bacaloglu, Elena 102–104

Banea, Ion 186, 365, 366
Barbu, Zeev 17, 72, 83–84, 91
Barthou, Louis 251
Basilescu, Nicolae I. 88
Bălan, Cristea 231
Băncilă, Vasile 159
Bărnuţiu, Simion 61, 67
Beer, Klaus P. 18, 23, 454
Belimace, Doru 236, 238
Bengliu, Ion 394
Berdiaev, Nikolai Alexandrovici 158
Bernea, Ernest 264
Bernstein, Eduard 65
Berthelot, Henri Mathias 255
Beza, Gheorghe 183, 184, 187, 254, 278
Bidianu, Augustin 216, 397
Biriş, Victor 417
Bismarck, Otto, principe de 87
Bloch, Ernst 436
Bohle, Ernst Wilhelm 312, 317, 416, 418
Boju 363
Boldureanu 363
Bolschwing 423
Bolzon, Piero 103
Borejsza, Jerzy W. 223
Botta, Dan 264
Bottai, Giuseppe 103
Bratu, Traian 293, 319
Brauner, Eliza 118
Brăileanu, Traian 116, 125, 155, 165, 167, 168, 190, 193, 403
Brătianu, Constantin I. C. (Dinu) 291, 292, 322, 337, 339, 403
Brătianu, Gheorghe 149, 150, 197, 238, 247, 248, 289, 304, 322–324, 331, 336, 366, 380, 447
Brătianu, Ion C. 95
Brătianu, Ion I. C. 42, 87–89, 101, 129, 137
Brătianu, Vintilă 137, 138, 147
Brussilow, Alexei Alexeevici 87
Budişteanu, Radu 396, 397
Bülow, Bernhard Wilhelm 305
Burke, Edmund 63, 75

Butnaru, Ion 194
Butoianu 239
Buzdugan, George 138

Cabalzar, Guido Ferruccio 224, 300
Cantacuzino, Alexandru (Alecu) 238, 254–257, 264, 272, 277, 283, 334, 349, 353, 354, 370
Cantacuzino-Grănicerul, Gheorghe (Zizi) 238, 254–256, 259, 286
Caranica, Ion Iancu 236, 238
Carmen Sylva (regina Elisabeta a României) 254
Carol I, rege al României 51, 87
Carol al II-lea, rege al României 22, 27, 92, 136, 144–149, 169, 171, 174, 183, 188, 202, 217, 220, 221, 234, 239–241, 243, 244, 248, 273, 288–291, 294, 305, 307, 308, 315–319, 322, 324, 325, 332–337, 339–342, 345, 346, 349, 351–353, 366, 388, 389, 391, 393, 395, 397–398, 400, 401, 408, 412, 442, 444, 446–448, 452
Carp, Petre P. 87, 262
Carsten, Francis L. 12
Cădere, Victor G. 197
Călinescu, Armand 186, 218, 219, 233, 248, 269, 277, 278, 281, 283, 292, 306, 324, 326, 333–334, 339, 346, 347, 350, 352, 354, 365, 368, 388, 390, 391, 393, 395, 448
Cămbureanu, Paul 194
Cătuneanu, Ioan C. 118
Cârlan, prof. 116
Ceaușescu, Nicolae 20
Chamberlain, Houston Stewart 62, 70, 75
Charlé, Klaus 258
Chesan, Eremia 363
Chirnoagă, Platon gen. 433
Ciano, Galeazzo 301
Ciocârlan, Ion 194
Clemenz, Manfred 9
Clime, Gheorghe 134, 253, 429
Clodius, Karl 303
Cloșca, Ioan 119
Codreanu, *vezi* Zelea-Codreanu
Condurache, prof. 116
Constant, Alexandru 216
Constantinescu, Niculae 235, 236, 238
Coselschi, Eugenio 211, 221, 224, 228, 299, 300, 315
Cosmovici, Leon C. 86
Costăchescu, Neculai 324
Coșbuc, George 72
Cotigă, Traian 169, 289
Crainic, Nichifor 125, 142, 155, 156, 158, 160–162, 166–170, 216, 224, 231, 232, 260
Crevedia, N. 169, 263
Cristea, Miron 205, 295, 340
Cristescu, Vasile 216, 231, 353
Crișan, Gheorghe 119
Cusin, Alexandru 315
Cuza, Alexandru C. 47, 69–71, 73–75, 77–82, 84–86, 95, 96, 99, 107, 108, 111, 113–120, 122, 129, 130, 134, 142, 156, 169, 171–173, 176, 195, 198, 200, 217, 222, 225, 228, 229, 242, 250, 262, 264, 273, 275, 287, 304, 333, 344, 345, 348, 441, 456
Cuza, Alexandru Ioan 51, 61
Cuza, Gheorghe A. 176, 304, 333

Danielescu, Valer 363
D'Annunzio, Gabriele 103
Dănilă, I. 186
De Felice, Renzo 18, 454
Dehn-Schmidt, Georg v. 144, 149
De Maistre, Joseph 75
De Pottere 304, 311
Dobre, Bănică 365
Dobridor, Ilariu 324
Dobrogeanu-Gherea, Constantin 64
Doriot, Jacques 16
D'Ormesson, André Lefèvre 221
Dragu, C. 239
Duca, Ion G. 147, 152, 153, 169, 220, 224, 232, 234, 237, 238, 240, 245, 252, 253, 255, 256, 258, 263, 272, 276–279, 288, 291, 295, 323, 350, 363, 364, 370, 429, 445, 446, 452

Duckwitz, Georg Ferdinand 308
Dumas, Alexandre 110
Dumbravă, Bucura 83, 84
Dumitrescu, C. Puiu 221
Dumitrescu, Miti 390
Dumitrescu-Zăpadă, Constantin 184, 185
Duna 363

Ehrhardt, Hermann 315, 316
Elena, principesa 144
Eliade, Mircea 158–160, 169, 330
Emilian, Ion V. 250
Eminescu, Mihai 67–69, 71, 72, 74–82, 122, 264
Enescu, C. 381
Engels, Fr. 65
Esser, Hermann 132, 230

Fabricius, Wilhelm 280, 316, 317, 399, 411, 412, 414–416, 418, 423
Fabritius, Fritz 173, 226, 312
Fătu, Mihai 21, 209
Ferdinand I, rege al României 40, 88, 94, 101, 128, 137, 142, 144
Filipescu, Grigore 254, 255, 370
Fleşeriu, Ion 216
Flondor 370
Florescu 363
Florescu, Eugenia 22
Forţu, Grigore 205
Franasovici, Richard 331
Franco Bahamonde, Francisco 296
Frâncu, Amos 98, 99
Frick, Wilhelm 410
Furdui, Gheorghe 254, 290, 365

Gandhi, Mohandas Karamchand (Mahatma) 454
Găvănescul, Ion 134
Gârcineanu, Victor Puiu, 265, 365
Gârneaţă, Ilie 127, 392, 398
Georgescu, pr. 194
Georgescu, Corneliu 127, 216, 392, 398
Gerota, Dimitrie 289
Gerstenberg, Alfred 416
Ghelmegeanu, Mihail 392, 394, 411
Ghenadie, Ilie 363
Gheorghiade, Luca 278
Ghica 370
Gigurtu, Ion 318, 338, 396, 411
Giurescu, Constantin C. 290
Goebbels, Joseph 230
Goga, Octavian 111, 112, 116, 143, 149, 153, 160–162, 172, 173, 175, 204, 222, 225, 226, 228, 230, 242, 249, 250, 273, 276, 285, 287, 299, 302, 304, 305, 308, 317, 333, 335–339, 344–346, 371, 447, 448
Göring, Hermann 230, 351–352
Grozea, Dumitru 411, 429, 431
Gumplowicz, Ludwig 75
Gurie, Grosu 298
Gust, Waldemar 312

Hagtvett, Bernt 459
Hamangiu, Constantin 199
Hansen, Erich 421, 423
Hasdeu, Bogdan Petriceicu 69
Heberle, Rudolf 267
Henlein, Konrad 300
Heß, Rudolf 315
Heydrich, Reinhardt 416, 428
Himmler, Heinrich 315, 416, 417
Hitler, Adolf 27, 102, 120, 132, 171–174, 190, 199, 205, 207, 218, 221–223, 227–230, 251, 259, 285, 302, 304, 308–310, 317, 326, 339, 341, 342, 345, 351–352, 389, 392, 399, 400, 405, 410, 415, 417–421, 423, 428, 432, 450
Hoare, Sir Reginald 286
Horia, Ursu Nicolae 119, 131

Iamandi, Victor 233, 237–239, 248, 298, 445
Iancu, Avram 109, 119, 130, 131
Iasinschi, Vasile 403
Ibrăileanu, Garabet 66, 90
Iliescu, Paul P. 116
Ilinoiu, Elena 112
Inculeţ, Ion 290, 445
Ioaniţescu, D. R. 335

Ionescu, Nae 125, 143, 145, 155, 156, 158–162, 166–170, 211, 216, 221, 232, 265, 289, 303, 316, 329, 396
Ionescu, Virgil 179, 396
Ionică, Ion 429
Iorga, Nicolae 67, 68, 71, 73–86, 94–96, 122, 123, 143–146, 152–154, 156, 158–160, 172, 188, 194, 200, 286, 290, 292, 322, 331, 336, 347, 384, 411, 441
Istrate, Gheorghe Gh. 268, 366
Iunian, Grigore 144, 149, 152, 275, 322
Ivan, Marcel 381

Keyserling, Hermann 158
Kierkegaard, Søren 158
Killinger, Manfred v. 430
Kirchholtes, Johann 225
Kogălniceanu, Vasile M. 86
Konradi, Arthur 226, 299, 313, 317, 352, 447
Konstanza 411
Köpke, Gerhard 225
Kun, Béla 107
Kuntze, Richard 120

Lackó, Miklós 369
Langbehn, August Julius 75
Lapedatu, Alexandru 289, 296
Le Bon, Gustave 75
Lecca, Radu 307, 308, 310, 316
Lefter, Mille I. 185, 186
Linz, Juan J. 340
Lovinescu, Eugen 158
Lueger, Karl 85
Lupescu, Elena 142, 169, 234, 240, 256, 278, 288, 289
Lupu, Nicolae 246, 276, 321

Mackensen, August v. 93
Macridescu, I. 116, 134, 194
Madgearu, Virgil 156, 218, 277, 278, 281–283, 290, 321, 411, 446
Maiorescu, Titu 61–62, 84
Malaxa, Nicolae 427, 429
Malthus, Thomas Robert 70
Manciu, Constantin 110, 112, 114, 121
Maniu, Iuliu 92, 113, 129, 136–139, 143, 144, 146, 177, 205, 220, 238, 246, 247, 289, 311, 322–328, 336, 337, 403, 447 448, 453
Manoilescu, Mihail 142, 155, 157, 163–166, 170, 245, 251, 287, 302, 303, 443
Manolescu, Ion gen. 289
Marcu-Balş, Petre 159
Marguerat, Philippe 351
Marin, Vasile 51, 216, 232, 257, 264, 286, 287, 292, 306, 369, 372, 407, 429, 446
Marinescu, Dumitru 240
Marinescu, Gabriel 143, 278, 292, 331, 333, 392
Maritain, Jacques 158, 264
Mateescu, Stelian 159
Matei, Partenie 194
Maurras, Charles 158, 160, 264
Micescu, Istrate 275, 311, 328, 333, 344
Michel, Henri 12, 455
Mihai I, rege al României 137, 345, 432
Mihalache, Ion 113, 186, 187, 197, 238, 274, 281, 283, 321, 322
Mironescu, George G. 144
Mironovici, Radu 117, 127, 348, 398, 412
Mocsonyi-Styrcea 351
Mommsen, Hans 28
Moore, Barrington 459
Moruzi, George 239
Moruzov, Mihail 290
Moscardó Ituarte, José 286
Mosse, George L. 455
Moţa, Ion I. 68, 109–110, 112, 114–116, 126–128, 134, 165, 182, 188, 195, 231, 241, 252–253, 257, 286–287, 292, 301, 303–304, 306, 311, 366, 369, 372, 375, 407, 429, 441, 446
Moţa, Ion M. 126, 195
Motz, Karl 172, 225, 229
Mussert, Anton Adrian 15
Mussolini, Benito 102, 103, 172, 189, 210, 221–223, 284, 285, 300, 302,

321, 326, 341, 342, 405, 417, 420, 421, 431, 443, 453, 457
Mutius, Gerhard v. 137, 183

Nagy-Talavera, Nicholas M. 17, 178
Naum, Alexandru A. 107
Neagu, Cosma 240
Nedelcu, Florea 22, 315
Negru, Nicolae 195
Negruzzi, Iacob 62
Neubacher, Hermann 400, 412, 414, 416, 418, 423
Neurath, Konstantin v. 305, 308
Nicolae, prinţul 294–295
Niculcea, Ioan 195
Niculescu, Nicoleta 267
Nietzsche, Friedrich 162, 264, 265
Noica, Constantin 159
Nolte, Ernst 10, 24, 435, 455
Noveanu, Vasile 392, 396–398
Nyerere, Julius Kambarage 454

Organski, A. F. K. 459

Palaghiţa, Ştefan 350
Pancu, Constantin 97–99
Papanace, Constantin 24, 353, 394, 396
Pareto, Vilfredo 264
Pauker, Ana 280
Paulescu, Nicolae C. 69, 107, 264
Paur 363
Pavel, R. 214
Payne, Stanley G. 16, 455
Pătrăşcanu, Lucreţiu 368, 426, 427
Perceli, Spiru 194
Perreux, Gabriel 219
Petraşcu, Nicolae 421, 429
Petrovicescu, Constantin 403, 421
Petru I, ţar al Rusiei 45
Pfeilschiffer, Georg 124
Polihroniade, Mihail 159, 169, 173, 214, 216, 359
Pop 363
Pop, Amos Horaţiu 186
Pop, Valer 116, 200, 290, 401, 452
Popovici, Aurel C. 67, 70, 71, 74, 75, 78–80, 82, 156, 185, 264, 439
Primo de Rivera, Miguel 102
Protopopescu, Dragoş 169, 263
Puaux, Gabriel 221
Puşcariu, Sextil 330

Racoveanu, George 169
Radu, Ilie 363
Ralea, Mihail 248
Rădulescu, Ilie 273
Rădulescu-Motru, Constantin 62, 63, 158, 159
Ribbentrop, Joachim v. 351, 352, 389, 423, 430, 432
Ricardo, David 163
Rioşanu, Alexandru 410, 411
Rist, Charles 200, 201
Ritgen, Hermann v. 395, 396, 400
Rokkan, Stein 459
Rosenberg, Alfred 222, 227, 228, 249, 299, 305, 307–312, 315–317, 351
Roşu, Nicolae 264, 265

Sadoveanu, M. 66
Saghir, Lazăr 363
Sani, Mario 300
Sărăţeanu, Constantin D. 138
Sârbu, Iuliu 363
Schepky, Ernst Christoph 317
Schickedanz, Arno 394, 396
Schickert, Klaus 416
Schieder, Wolfgang 12, 44, 454, 460
Schirach, Baldur v. 294, 418
Schüddekopf, Otto-Ernst 455
Schulenburg, Friedrich Werner, Graf (conte) v.d. 219
Sebastian, Mihail 159
Shapiro, Paul A. 249
Sidorovici, Teofil 369
Sima, Horia 24, 27, 216, 256, 339, 348–350, 353, 354, 362, 388, 391, 393–401, 403–408, 411, 412, 417–425, 429–433, 449, 450
Simion, Aurică 22
Socor, Emil 185

Sola, Ugo 223, 300
Solomon, Hristache 116, 118, 134, 194
Sorel, Georges 264
Spălățelu, Ion 21, 209
Spencer, Herbert 62
Spengler, Oswald 158, 264
Steinacher, Hans 315
Stelescu, Mihail 123, 165, 186, 214, 250, 252, 253, 259, 260, 277, 278, 281, 283, 284, 290, 291, 300, 350, 366, 446
Stere, Constantin 65–68, 71, 81, 85, 93, 156, 439
Stoicănescu, Constantin 363
Sturdza, Dimitrie A. 65
Sturdza, Mihai 50, 370, 403, 414–415, 418–419
Sturdza, Mihail 338
Sugar, Peter F. 451, 452
Szálasi, Ferenc 15, 16

Şeicaru, Pamfil 240, 278, 351
Şiancu, Emil 208
Ştefan cel Mare 121, 123
Ştefaniu, Guriță 194
Ştefănescu, Niki 394
Şumuleanu, Corneliu 86, 95, 107, 116, 118

Tasca, Angelo 27
Taine, Hippolyte 75
Tătărescu, Gheorghe 92, 111, 217, 225, 230, 237, 240–245, 248, 251, 272, 274, 275, 288, 291, 292, 298, 306, 319, 321, 322, 325, 330, 332–333, 339, 371, 391, 395, 396, 411, 445–447
Tătărescu, Ştefan 173, 217, 226, 228, 230, 315
Tăzlăuanu, Gheorghe I. 185, 186, 278
Teleki, Pál 417
Teodorescu, Paul 143
Teodorescu-Branişte, Tudor 276
Ticău 269
Tillea, Viorel 218–219
Titeanu, Eugen 239, 278, 445, 452
Titulescu, Nicolae 19, 169, 218, 221, 228, 234, 279, 280, 290, 302, 308, 327, 328
Tomos, Nicolae M. 22
Totu, Nicolae 127, 186, 366
Trifa, Viorel 24, 429, 431
Trifan 363
Trifu, Vasile 311
Turczynski, Emanuel 17

Ţurcan, Ion 359

Uică, Nicolae 239
Unamuno, Miguel de 158
Urdăreanu, Ernest 339

Vaida-Voevod, Alexandru 146, 174, 185, 186, 208, 218–220, 242, 245–248, 273, 321, 324, 337, 444, 452
Vasiliu, Haralamb Th. 116
Vasiliu-Cluj, Emiliu 126
Vârfureanu, Mihail 254
Vernichescu, Aurel 110
Veverca, Ion 264
Vlad Ţepeş 83, 201
Vladimirescu, Tudor 131
Vlădescu, Toma 169
Vojen, Victor 216
Vulcănescu, Mircea 159

Wagner, Eduard 281
Weber, Eugen 17, 18, 24, 380–382, 387, 388, 453
Weber, Friedrich 222, 226, 228–230, 307, 310
Weber, Max 159
Wiles, Peter 454

Zane, Gheorghe 156
Zăvoianu, Ştefan 238, 412
Zelea-Codreanu, Corneliu 16, 17, 28, 68, 92, 95, 97, 99–101, 104, 108–112, 114–135, 155, 161, 166, 169, 170, 172–174, 176–189, 191, 193–204, 206–219, 225, 229–235, 237–241, 247, 251–263, 266, 268–272, 277–279,

282–285, 289–295, 300–302, 305, 307, 311, 313, 319, 323–330, 333, 334, 336–339, 343–351, 353, 354, 357, 360, 362, 364, 366, 375, 377, 379, 381, 383, 388, 389, 391, 394, 401, 405, 406, 410, 411, 418, 424, 429, 435, 440–444, 446–450
Zelea-Codreanu, Decebal 118
Zelea-Codreanu, Horia 118, 352
Zelea-Codreanu, Ion 86, 95, 107, 116, 118, 168, 194, 200, 204, 220, 396–398, 406
Zelea-Codreanu, Iridenta 115, 118
Zeletin, Ştefan 61, 157, 163
Zilinschi, Iohan *vezi* Zelea-Codreanu, Ioan 117
Zilinschi, Simion 117
Zisu, Alexandru 194

Cuprins

Notă asupra traducerii 5

I. Introducere 9

A. Istoria şi analiza evoluţiei Legiunii „Arhanghelul Mihail", ca o contribuţie la problema fascismului internaţional 9

1. Discuţia politică şi ştiinţifică despre fascism / 9
2. Despre stadiul şi importanţa cercetării fascismului pentru sud-estul Europei / 14
3. Legiunea „Arhanghelul Mihail" în istoriografia occidentală / 16
4. Istoriografia românească / 19

B. Situaţia izvoarelor şi formularea problemei 23

1. Izvoarele / 23
2. Primele teze / 24
3. Despre metode / 27

II. România între cele două războaie mondiale 29

1. O ţară în curs de dezvoltare / 29
2. Concordanţa neconcordanţei: structura economică / 31
3. Suprapuneri sociale şi etnice / 34
4. Cultura politică între democraţie şi autoritarism / 40

III. Principatele Române în secolul al XIX-lea 44

A. Moldova şi Muntenia în câmpul de tensiuni dintre Austria, Rusia şi Turcia şi consecinţele penetrării economice şi culturale a Occidentului / 44

1. Cele trei „crize ale modernizării" / 44
2. Formarea economiei periferice şi consecinţele sale pentru structura socială şi comportamentul politic / 44
3. Drepturi civile şi „noua iobăgie". Statalitate modernă într-o societate dependentă / 50
4. Naţionalismul şi antisemitismul românesc între emancipare şi integrare conservatoare / 53
5. Sinteză şi perspective / 58

B. Conflicte sociale şi doctrine politice 59
a) Liberalism, conservatorism, socialism, poporanism / 59
1. Ideologii politice ca produs al unor influenţe culturale europene şi ca reflex al realităţii sociale / 59
2. Liberalismul românesc în cadrul opoziţiei dintre natura intereselor economice şi democratizare / 60
3. Restaurare şi evoluţionism conservator: respingerea schimbărilor politice de la 1848 de către vechii conservatori şi de către „Junimea" / 61
4. PSDMR, socialism fără muncitori / 64
5. Doctrina căii necapitaliste în statul ţărănesc democrat: poporanismul / 65
b) Antisemitismul literar şi „naţionalismul" românesc din perioada antebelică / 67
1. O tipologie a antisemitismului literar / 67
2. „Naţionalismul" ca o doctrină politică autonomă / 71
3. Literatura şi politica: „Sămănătorul" şi Partidul Naţionalist-Democrat / 82

IV. Primul Război Mondial şi consecinţele sale 87
1. Unitatea naţional-statală. Reforma electorală şi agrară / 87
2. Speranţe înşelate / 90
3. Prima de guvernare şi mişcările de colectare ale opoziţiei, ca reacţie la criza structurală a democraţiei româneşti / 91
4. Partidele / 92
5. Criza vechiului naţionalism şi naşterea unui nou naţionalism / 94

V. Antisemitism studenţesc, LANC, Legiunea „Arhanghelul Mihail" 101

A. Radicalism de dreapta şi antisemitism la începutul şi mijlocul anilor '20 101
1. Revenirea în cotidian: dominaţia liberalilor, Constituţia din 1923 şi legea electorală din 1926 / 101
2. Imitaţie fără succes: fascismul italian şi radicalismul francez de dreapta, modele pentru noile disidenţe de extremă dreaptă / 102
3. Mişcarea studenţească antisemită / 105
4. „Naţionalism" nou şi vechi: LANC / 108
5. Crima ca „faptă eliberatoare": gruparea din jurul lui Corneliu Zelea-Codreanu / 109
6. Moştenirea antisemită şi nemulţumirea faţă de guvernarea liberalilor ca factori favorizanţi pentru întărirea dreptei / 111
7. Noi speranţe: fuziunea Partidului Ţărănesc şi a Partidului Naţional în PNŢ / 112

B. Procesul de clarificare — LANC, LANC–statutar, ambiţiile politice ale lui Corneliu Zelea-Codreanu 114
1. Două doctrine: A. C. Cuza şi Corneliu Zelea-Codreanu / 114
2. Criza şi sciziunea LANC 1926/1927 / 115

C. Legiunea „Arhanghelul Mihail" 117
1. Actul de întemeiere / 117
2. Fundalul biografic / 117
3. Filozofia politică a lui Codreanu / 120
4. Tovarăşii de luptă / 125
5. Planul organizaţiei din 1927 / 127
6. Primele decepţii / 128
7. Structurarea organizatorică / 130
8. Modelele: PNF şi NSDAP / 131
9. La limita falimentului financiar / 132
10. Structura socială a Legiunii timpurii / 134

VI. Drumul către mase sau cele două faze ale ascensiunii 136
A. Partidul Naţional-Ţărănesc, recesiune economică, regele Carol al II-lea 117
1. Sfârşitul domniei liberalilor; primul guvern Maniu / 136
2. Criza economică mondială şi efectele ei / 138
3. Întoarcerea lui Carol din exil / 142
4. Guvernare a partidelor sau regim personal al regelui? / 144
5. Consecinţele pentru sistemul politic / 147
6. Declinul economic, radicalizarea vieţii politice şi sciziunile în cadrul partidelor / 149

B. Curentele intelectuale ale perioadei interbelice 155
1. Despre importanţa social-istorică a ideologiilor politice în România / 155
2. Trei doctrine / 155
3. Ţărănismul / 156
4. Neoliberalismul / 156
5. Începuturile „neonaţionalismului" / 157
6. Consecinţele crizei economice mondiale pentru gândirea politică / 162
7. De la neoliberalism la teoria „partidului unic revoluţionar" / 163
8. De la ortodoxie la politică / 166
9. Influenţa asupra publicului / 168
10. Unitate în contradicţie: propagarea gândirii antidemocratice / 170

C. Fascismul şi naţional-socialismul ca factori favorizanţi ai climatului politic 171
1. Importanţa fascismului italian şi a naţional-socialismului pentru propaganda Legiunii şi a LANC / 171
2. Ascensiunea NSDAP. Efectele ei în România / 172

D. Ascensiunea prin repliere tactică 174
1. Celelalte partide de dreapta / 174
2. Primele manifestaţii / 176
3. Garda de Fier / 180
4. Tulburări şi atentate / 182
5. Politica ministrului de Interne Vaida-Voevod / 185
6. Procedura judecătorească din februarie 1931 / 186

E. Începuturile regionale 188
1. Participarea la alegeri ca gest de adaptare / 188
2. Programul din decembrie 1930 / 188
3. Structura organizatorică / 193
4. Alegerile din iunie 1931 / 194
5. Alegeri suplimentare în Neamţ / 196
6. Codreanu în Parlament / 198
7. Alegeri suplimentare în Tutova / 199
8. Legiunea şi guvernul Iorga / 200
9. Alegerile parlamentare generale din 17 iulie 1932 / 200

F. Străpungerea 203
1. Câteva cifre privind extinderea organizaţiei legionare din toamna lui 1932 / 203
2. Blocul Cetăţenesc şi Garda / 204
3. Polarizare în creştere / 205
4. Primele tabere muncitoreşti legionare / 210
5. Stabilirea principiilor organizaţiei / 211
6. Expansiunea dincolo de frontierele regionale / 212
7. Organizaţia şi recrutarea socială / 213

G. În câmpul de tensiune al forţelor politice 217
1. Păgubaşii / 217
2. Guvernul Vaida şi politica sa faţă de Gardă / 217
3. Legiunea şi regele Carol al II-lea / 220

H. Fascismul, naţional-socialismul şi dreapta românească (1930-1933) 222
1. Dreapta românească şi „sistemul de la Versailles" / 222
2. Italia / 223
3. Ministerul de Externe şi diplomaţii germani la Bucureşti / 224
4. Friedrich Weber / 225
5. Serviciul de politică externă al lui Rosenberg / 227
6. Un raport al serviciului de presă al conducerii tineretului german / 228
7. Partidele româneşti de dreapta şi Germania lui Hitler / 229

I. Lupta electorală, dizolvarea Legiunii şi atentatul asupra lui Duca 232
1. Lupta electorală organizată ca o campanie militară / 232

2. Caz de forţă majoră / 233
3. Asasinarea / 235

VII. De la stagnare la mişcarea de masă 237

A. Eşecul lui Iamandi 237
1. Achitare / 237
2. „Divide et impera" / 239

B. Criza politică şi socială din România sub guvernul Gh. Tătărescu 242
1. Privire generală / 242
2. Consecinţele politice ale industrializării accelerate / 243
3. Puterea economică şi politică / 244
4. Numirea lui Tătărescu în funcţia de prim-ministru / 245
5. Evoluţia sistemului de partide / 245
6. Fronturi puţin diferenţiate / 246
7. Celelalte partide de dreapta / 248

C. Inactivitate forţată şi conflicte interne 251

D. Înfiinţarea partidului „Totul pentru Ţară" 254
1. Generalul Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul / 254
2. Organizarea internă, structura şi funcţia sa / 256

E. Propagandă, presă, publicistică, publicitate 260
1. Tabăra de muncă şi întreprinderile legionare / 260
2. Ziare, reviste, cărţi / 263
3. Literatura politică: integrare fără consens / 263
4. Raporturile dintre ideologie, organizaţie şi mediu social / 266

F. Din nou pe prima pagină a ziarelor 272
1. „Muncă tăcută" / 272
2. Revalorizarea PNC şi FR de către guvernul Tătărescu / 272
3. Alegeri suplimentare în ianuarie/februarie 1936 / 274
4. Congresul studenţesc de la Tg. Mureş / 277
5. Boicotul împotriva concernului *Dimineaţa–Adevărul* / 279
6. Alte acte de violenţă şi consecinţele lor / 281
7. Memoriul deschis adresat regelui / 284
8. Ceremoniile funerare din 13 februarie 1937 / 286

G. Conflict deschis de interese 288
1. Noua atitudine a legionarilor faţă de regele Carol al II-lea / 288
2. Politica regelui / 289
3. Urmările lui 13 februarie / 291
4. Prinţul Nicolae / 294
5. Garda şi Biserica ortodoxă / 295
6. Intervenţia tribunalelor militare / 298
7. Eşecul politicii de subjugare şi adaptare / 298

H. Mitul „Coloanei a Cincea“ 299
1. Istoriografia românească asupra relaţiilor Legiunii cu Germania şi Italia / 299
2. Conferinţa de la / 31 Montreux a CAUR / 300
3. Dreapta românească şi raporturile ei cu Germania / 302
4. Legiunea şi diplomaţia germană / 305
5. Susţinerea lui Goga de către APA / 307
6. Arthur Konradi / 312

I. Bani şi politică 314
1. Avea Legiunea sponsori străini? / 314
2. Ce pondere aveau celelalte mari donaţii? / 318
3. Autofinanţarea ca premisă a politicii radicale / 318

J. Anul alegerilor 319
1. Intensificarea disputelor politice în primăvara/vara lui 1937 / 319
2. Numirea unui nou guvern Tătărescu / 321
3. Pactul de neagresiune în alegeri / 322
4. „Totul pentru Ţară“ în campania electorală / 328
5. Înfrângerea guvernului şi succese electorale surprinzătoare pentru Legiune / 330

VIII. Carol şi „pericolul de dreapta“ 333
A. Fronturi modificate 333
1. Guvernul Goga / 333
2. Dizolvarea Parlamentului / 335
3. Deplasarea echilibrului de forţe / 336
4. Convorbirea Goga-Codreanu / 337
5. Regele Carol al II-lea îşi atinge scopul / 338

B. Dictatura regală şi sfârşitul Legiunii ca mişcare socială 339
1. Un regim autoritar / 339
2. „Acapararea puterii“ de către PNF, NSDAP şi Legiune: Italia, Germania şi România: o comparaţie / 342
3. Regimul regal şi Garda până în martie 1938 / 343
4. Intrarea trupelor germane în Austria şi procesul împotriva lui Codreanu / 346
5. Horia Sima şi asasinarea şefului legionar / 348
6. Discuţia lui Hitler cu regele Carol al II-lea / 351
7. Planurile eşuate ale loviturii de stat / 352
8. Sfârşitul Legiunii ca forţă de sine stătătoare / 353

IX. Profilul social 355
A. Formularea problemei şi situaţia izvoarelor 355
B. Datele 356
1. Numărul membrilor / 356
2. Evoluţii în timp / 357

3. Structura socială a întregii organizaţii / 359
4. Compoziţia grupurilor funcţionale / 360
5. Unele grupuri sociale şi relaţiile lor cu Legiunea / 366

C. Fundalul social şi politic 371
1. Influenţa evoluţiei politice asupra numărului de membri / 371
2. Conflicte sociale şi socializare politică / 372
3. Consecinţele compoziţiei sociale în ce priveşte activitatea de popularizare / 377

D. Diferenţe regionale ale rezultatelor electorale 377
1. Probleme ale unei abordări analitice corelative a alegerilor / 377
2. Câteva date selectate / 378
3. Tezele lui Eugen Weber despre Legiune şi fiefurile sale / 380
4. Rezumat / 387

X. Germania şi legionarii în perioada 1939–1945 388
A. Transformarea structurii Gărzii după 1938 388
1. Privire generală / 388
2. Politica externă germană şi uciderea lui Călinescu / 388
3. Noi eforturi ale regelui în privinţa unei colaborări cu Garda / 391
4. Sciziunea grupului din exilul berlinez / 393
5. Partidul Naţiunii / 394
6. Cedarea Basarabiei / 395
7. Lupta pentru succesiune / 396
8. Puciul din 3 septembrie / 398
9. Legiunea sub Codreanu şi Horia Sima / 400

B. Transformare radicală sau regim autoritar 401
1. România devine „stat naţional legionar" / 401
2. Antonescu şi Sima în septembrie/octombrie 1940 / 403
3. Preluarea puterii de către PNF şi NSDAP în Italia şi Germania şi Legiunea / 405
4. Opoziţii în interiorul Mişcării Legionare / 405

C. Lupta pentru putere 407
1. Activitatea în spaţiul public / 407
2. Intervenţii abuzive în economie / 409
3. Crimele de la Jilava, Snagov şi Strejnicul / 409
4. Atitudinea militarilor / 412

D. Raporturile cu Germania 414
1. Interese diferenţiate / 414
2. Poziţia serviciilor germane / 415
3. Orientarea lui Antonescu în politica externă / 417

E. Opţiunea lui Hitler în favoarea lui Antonescu 418
1. Întrunirea de la Obersalzberg / 418
2. Eşuarea rebeliunii armate / 420

F. Structura socială a Legiunii după 1938: continuitate sau schimbare? 424

1. Formularea problemei / 424
2. Structurile inferioare / 425
3. Cadrele de conducere / 427

G. Un guvern fără țară și popor — Legiunea ca ultimă opțiune a naționalismului 430

1. Sfârșitul „statului național legionar" / 430
2. Evadarea lui Sima din lagărul de la Berkenbrück / 430
3. Guvernul din exilul vienez / 432

XI. Definirea conceptuală a Mișcării Legionare 435

A. Concluzii 435

B. Garda de Fier în dezbaterea științifică 451

1. „Vechea" și „noua dreaptă". Referiri la unele teze ale lui Peter F. Sugar / 451
2. Legiunea „Arhanghelul Mihail" ca mișcare fascistă de masă în România interbelică și importanța ei pentru o teorie a fascismului / 453

Tabele

1. Rezultatele alegerilor pentru Camera Deputaților 1927–1933 152
2. Numărul membrilor și rezultatele electorale ale Legiunii „Arhanghelul Mihail" 357
3a. Structura pe profesii a participanților masculini din tabăra de muncă numită Carmen-Sylva 361
3b. Structura pe profesii a participanților feminini din tabăra Carmen-Sylva 362
4. Structura pe profesii a acuzaților în „procesul Duca" 364
5. Structura pe profesii a persoanelor din conducerea legionară, ucise în noaptea din 21/22 septembrie 1939 în lagăre și închisori 365
6. Structura pe profesii a legionarilor uciși în noaptea din 21/22 septembrie 1939 în lagăre și închisori 367
7. Structura pe profesii a persoanelor condamnate de Tribunalul Militar din București pentru infracțiuni legate de rebeliunea legionară 427
8. Structura pe profesii a legionarilor internați în Germania 428
9. Populația activă și numărul persoanelor inactive, după ramurile economice (decembrie 1930) 461
10. Alegeri pentru Camera Deputaților 1919–1937 462
11. Rezultatele electorale ale Legiunii, pe județe 466

Tabel cronologic 469

Lista abrevierilor 493

Harta 1: România 1859/61–1918/20 495
Harta 2: Modificări teritoriale după 1920 496
Harta 3: Organizarea administrativă 1918–1937 497

Bibliografie 499

A. Surse inedite 499
1. Arhiva Politică a Ministerului de Externe, Bonn / 499
2. Arhiva Federală, Koblenz / 500
3. Institutul de Istorie Contemporană, München / 501

B. Material publicat 501
1. Lucrări auxiliare / 501
2. Enciclopedii, statistici / 502
3. Reviste şi ziare, 1900–1945 / 502
4. Scrieri de epocă / 503
5. Colecţii de documente şi izvoare / 508
6. Memorii, jurnale, însemnări / 509
7. Lucrări recente / 510

Indice de nume proprii 525

Solid construită documentar, impecabilă metodologic, lucrarea de față este, probabil, cea mai verosimilă analiză a unei teme care nu și-a epuizat încă sensurile explozive. Armin Heinen evită tentația propagandistică și «neutralitatea» înșelătoare. El reconstituie și explică faptele din perspectiva unui istoric al fascismului internațional și a unui intelectual liberal, în sensul larg al termenului.

Monografia, apărută în 1986 la o cunoscută editură münchenează, a fost la origine o teză de doctorat. Autorul ei desfășoară, pe mai multe niveluri, considerații pertinente despre fundalul social, politic și cultural interbelic, care îi permit să lămurească probleme controversate și să demonteze o serie de clișee persistente, inspirate de propaganda comunistă.

Lucrare de referință pentru istoricii fascismului, *Legiunea «Arhanghelul Mihail»* are toate șansele să intereseze, la noi, un public mai larg.

ISBN (10) 973-50-1158-1
ISBN (13) 978-973-50-1158-1